

תמצית

משנה ברורה

חלק ו'

סיכום של דברי השו"ע והמשנה ברורה,
עם מסקנות הביאור הלכה והשער הציון (באותיות קטנות),
בצורה מסודרת וברורה, עם הקדמות חשובות
מועיל לחזרה ולבהירות.

שבט ה'תשפ"ד
מודיעין עילית

רשימת חוברות תמצית שיצאו עד כה:

- תמצית הש"ס א' (ברכות וסדר מועד).
- תמצית הש"ס ב' (סדר נשים).
- תמצית הש"ס ג' (סדר נזיקין).
- תמצית הש"ס ד' (סדר קדשים ומסכת נדה).
- תמצית גפ"ת על רוב מסכתות הש"ס.
- תמצית משנה ברורה
- תמצית ההלכה (הלכות שבת, עירובין - חלקי, חגים).
- תמצית תנ"ך.
- תמצית ספרי מוסר.
- תמצית ספרי החפץ חיים.

ברוך דוב פוברסקי

ישיבת פוניבד' בני ברק

בס"ד ח' באדר השני תשפ"ב לפ"ק

כבר מילתי אמורה בשבח הספר היקר "תמצית הש"ס" מאת ידי"ע הרה"ג המצוין ר' שליט"א מטובי פארי תלמידי ישיבתנו, אשר רחש לבו דבר טוב לעשות עיטורים לתורה לתועלת רבה לבני תורה שלא תשתכח תורתם, והעלה על ספר בכשרון ובשפה ברורה את תמצית הדינים בכל סוגיא אשר בחזרתם ובשינונם בכל עת בנקל יחקקו בלבם את כל מסכתות הש"ס, ותחקיים בידם מצות תלמוד תורה כהלכתה.

רעיונו נפלא אשרי חלקו, וכעת זכה לברך על המוגמר ולהשלים עמלו על כל הש"ס, ועוד הניף ידו למלאכה גם על משנה ברורה שידיעתם מוכרחת לכל בן תורה לדעת את המעשה אשר יעשון, ועל ספרי מוסר שהם התורה תבלין, ואברכו בזה כי יזכהו השי"ת ויתקבלו ספריו בקרב תופשי התורה, ויהי לתועלת וחיזוק לידיעת התורה שיהיו הדברים מתודדים, לשמחת לב כל לומדי תורה לברכה ולתפארת.

וע"ז באתי עה"ח

ברב יקר

ברוך דוב פוברסקי

ר"י עסנותי, 17

הסכמת גדולי ההוראה הגר"י גנס והגר"ש"צ רזנבלט שליט"א

הרב ישראל גנס

רח פינס מאיחות 2
קרית מטסדורף, ירושלים 94423
02/5378927 02/5371782

בס"ד, ר"ח אדר ב' תשפ"ב

הובא לפני הספר 'תמצית המשנה ברורה' שמערך ע"י שליט"א שמסכם את הדינים העולים מדברי המ"ב בדיוק ובבהירות ומביא תועלת רבה ללומדים הרבים. ואף עברו עליו ת"ח גדולים ושיבחוהו מאד. על כן אף ידי תיכון עמו להוציאו לאור עולם, ויזכה להמשיך לזכות את הרבים מפרי עמלו להגדיל תורה ולהאדירה מתוך מנוחת והרחבת הדעת.

בברכת התורה

הן הובא לפני הספר החשוב תמצית ההלכה שחיברו הרה"ג שליט"א, אשר זכה לחקיקה ולמצות את דברי המ"ב בדרך קצרה ובשפה ברורה, ומועיל מאוד לחזרה ושינון ללומדים שעמלו בספרי המ"ב ורוצים לקצור לימודם בחזרה ושינון בדרך קצרה, וכבר אתמחי גברא בספריו הראשונים על השי"ס וכמעשהו בראשון כן עתה,

יתן ה' ויזכה להמשיך לעלות בתורה ולזכות הרבים בעוד חיבורים המועילים להגדיל תורה ולהאדירה מתוך הרחבת הדעת ומנוחת הנפש

ישראל גנס
ירושלים

תוכן העניינים:

הלכות חול המועד

סימן תקל - חול המועד אסור בקצת מלאכות
סימן תקלא - דיני גילוח בחול המועד
סימן תקלב - דין נטילת צפרנים בחול המועד
סימן תקלג - מלאכות המתרים בחול המועד
סימן תקלד - דיני כיבוס בחול המועד
סימן תקלה - שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד
סימן תקלו - כל צרכי בהמה מותר לעשות בחול המועד
סימן תקלז - דין מלאכת דבר האבד
סימן תקלח - כמה עניינים הנקראים דבר האבד
סימן תקלט - דיני הסחורה בחול המועד
סימן תקמ - דיני בנין וסתירה בחול המועד
סימן תקמא - דיני אריגה בחול המועד
סימן תקמב - שלא לעשות מלאכה לאחרים בחול המועד אלא בחינם
סימן תקמוג - דין מלאכה על ידי עכו"ם בחול המועד
סימן תקמוד - דין צרכי רבים בחול המועד
סימן תקמוה - דיני כתיבה בחול המועד
סימן תקמוז - דיני ארוסין ונשואין בחול המועד
סימן תקמז - דין מי שמת לו מת בחול המועד
סימן תקמח - דין אבלות בחול המועד

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

סימן תקמט - להתענות ד' תעניות
סימן תקנ - הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות
סימן תקנא - דין שבוע שחל ט' באב להיות בתוכה
סימן תקנב - דיני ערב ט' באב
סימן תקנג - דין סעדה המפסקת
סימן תקנד - דברים האסורים בתשעה באב
סימן תקנה - דיני תפלין וציצית בט' באב
סימן תקנו - תשעה באב שחל ביום ראשון
סימן תקנז - לומר נחם ועננו בתשעה באב
סימן תקנח - במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר
סימן תקנט - מנהגי תשעה באב ודין מילה בתשעה באב

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סימן תקס - לעשות זכר לחרבן
סימן תקסא - דין הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחרבן

הלכות תענית

סימן תקסב - דין קבלת התענית
סימן תקסג - דין מי שהרהר בלבו להתענות
סימן תקסד - דין ליל שלפני התענית
סימן תקסה - דין תפלת עננו
סימן תקסו - דין תענית צבור
סימן תקסז - טעימה ורחיצת הפה שמותר בתענית
סימן תקסח - דיני נדרי תענית
סימן תקסט - דין נודר בעת צרה
סימן תקע - דין חנוכה ופורים וימים שאין אומרים בהם תחנה שנפגשו בתוך ימי נדרי תענית,
סימן תקעא - מי הם החוטאים לישוב בתענית
סימן תקעב - באיזה ימים אין גוזרים תענית צבור
סימן תקעג - שבטלה מגילת תענית
סימן תקעד - שנותנין בתענית חומרי מקום שיצא ושהלך לשם
סימן תקעה - דיני תעניות שמתפללין בארץ ישראל על הגשמים
סימן תקעו - על איזה דברים מתעניין ומתריעין
סימן תקעז - אם נתרבו הגשמים עד שמטשטשים הקרקע איך מתנהגים
סימן תקעח - שכל יחיד יתענה ויתפלל על צרתו
סימן תקעט - סדר תפילות באלו התעניות
סימן תקפ - ימים שמתענים בהם

הלכות ראש השנה

סימן תקפא - דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה
סימן תקפב - סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה
סימן תקפג - דברים שנוהגים לאכל בליל ראש השנה
סימן תקפד - סדר קריאת התורה בראש השנה
סימן תקפה - דין ברכת השופר
סימן תקפו - דיני שופר של ראש השנה
סימן תקפז - דין התוקע לתוך הבור
סימן תקפח - זמן תקיעת שופר
סימן תקפט - מי הם הראוים לתקיעת שופר
סימן תקצ - סדר הראוי לתקיעת שופר
סימן תקצא - סדר תפלת מוסף ביחיד
סימן תקצב - תפלת מוסף בקול (רם) וסדר התקיעות
סימן תקצג - אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סימן תקצד - יחיד שלא התפלל אין חברו מוציא
סימן תקצה - מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפלה
סימן תקצו - תשלום תקיעות לאחר התפלה
סימן תקצז - אם מותר להתענות בראש השנה
סימן תקצח -
סימן תקצט -
סימן תר - ביצה שנולדה בראש השנה, ודיני הקדוש
סימן תרא - סדר יום שני של ראש השנה
סימן תרב - סדר עשרת ימי תשובה
סימן תרג - ובו סעיף אחד

הלכות יום הכיפורים

סימן תרד - סדר ערב יום כפור
סימן תרה - מנהג כפרות בערב יום כפור
סימן תרו - שיפיס אדם חברו בערב יום כפור
סימן תרז - סדר הודוי במנחה בערב יום כפור
סימן תרח - סדר סעדה המפסקת
סימן תרט - הטמנת חמין בערב יום כפור
סימן תרי - הדלקת נרות ביום כפור
סימן תריא - שליל יום הכפורים דינו כיומו
סימן תריב - אסור אכילה ביום הכפורים ושעור כמותה
סימן תריג - אסור רחיצה ביום כפור
סימן תריד - דיני סיכה ונעילת הסנדל
סימן תרטו - יום הכפורים אסור בתשמיש המטה
סימן תרטז - הקטנים מתי יתחילו להתענות
סימן תריז - דין עברה ומיניקה ויולדת ביום הכפורים
סימן תריח - דין חולה ביום הכפורים
סימן תריט - סדר ליל יום הכפורים
סימן תרכ - מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית
סימן תרכא - סדר קריאת התורה ומילה ביום כפור
סימן תרכב - סדר תפלת מנחה
סימן תרכג - סדר תפלת נעילה
סימן תרכד - סדר מוצאי יום הכפורים

הלכות סוכה

סימן תרכה -
סימן תרכו - העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג
סימן תרכז - דיני הישן בסוכה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סימן תרכח - דיני סוכה שתחת סוכה
סימן תרכט - ממה צריך להיות הסכך
סימן תרל - דיני דפנות הסוכה
סימן תרלא - סוכה שחמתה מרבה מצלתה ויתר דיני הסכך
סימן תרלב - דברים הפוסלים בסכך
סימן תרלג - דין גבה הסוכה
סימן תרלד - שלא תהיה פחות מן שבעה על שבעה
סימן תרלה - דין סכת גנב"ך ורקב"ש
סימן תרלו - דין סוכה ישנה
סימן תרלז - דין סוכה שאולה וגזולה
סימן תרלח - סוכה ונויה אסורין כל שבעה
סימן תרלט - דיני ישיבת סוכה
סימן תרמו - מי הם הפטורים משיבת סוכה
סימן תרמא - שאין מברכין שהחינו על עשית הסוכה
סימן תרמב - אם חל יום ראשון של סכות להיות בשבת לענין ברכת מעין שבע
סימן תרמג - סדר הקדוש
סימן תרמד - סדר הלל כל ימי החג

הלכות לולב

סימן תרמה - דיני לולב
סימן תרמו - דיני הדס
סימן תרמז - דיני ערבה
סימן תרמח - דברים הפוסלים באתרוג
סימן תרמט - דברים הפוסלים בארבעה מינים
סימן תרנ - שעור הדס וערבה
סימן תרנא - דיני נטילת הלולב וברכתו
סימן תרנב - זמן נטילת לולב
סימן תרנג - הדס אסור להריח בו
סימן תרנד - שיכול להחזיר הלולב במים ביום טוב
סימן תרנה - גוי שהביא לולב
סימן תרנו - שצריך לחזר אחרי הדור מצוה בקניית האתרוג
סימן תרנז - דין קטן היודע לנענע לולב
סימן תרנה - דיני לולב ביום טוב ראשון
סימן תרנט - סדר קריאת התורה בסכות
סימן תרס - סדר הקף הבימה
סימן תרסא - בליל יום טוב שני אומר שהחינו לפני ברכת לישיב בסוכה
סימן תרסב - סדר תפלת יום ב' של סכות
סימן תרסג - סדר תפלת חול המועד
סימן תרסד - סדר יום הושענא רבא

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סימן תרסה - אתרוג אסור לאכל בשביעי
סימן תרסו - דיני סוכה ביום השביעי
סימן תרסז - סוכה ונויה אסורין גם כל שמיני
סימן תרסח - סדר תפלת ליל שמיני ויומו
סימן תרסט - סדר יום שמחת תורה

הלכות חנוכה

סימן תרע - דברים האסורים והמתרים בחנכה
סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנכה ומקום הנחתו
סימן תרעב - זמן הדלקת נר חנכה
סימן תרעג - שמנים ופתילות הכשרות לחנכה
סימן תרעד - שמותר להדליק מנר לנר
סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה ולא הנחה
סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה
סימן תרעז - דין אכסנאי בחנכה
סימן תרעח - נר של שבת קודם לנר של חנכה
סימן תרעט - בערב שבת מדליקין נר חנכה תחלה
סימן תרפ - שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת
סימן תרפא - אין מבדילין בנר חנכה במוצאי שבת
סימן תרפב - דין על הנסים בחנכה
סימן תרפג - סדר הלל בחנכה
סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנכה
סימן תרפה - סדר ד' פרשיות

הלכות מגילה ופורים

סימן תרפו - דין תענית אסתר
סימן תרפז - דיני חיוב קריאת המגלה
סימן תרפח - דין כרכים המקפים חומה מימות יהושע בן נון
סימן תרפט - שהכל חיבים בקריאת מגלה
סימן תרצ - דיני קריאת המגלה
סימן תרצא - דיני כתיבת המגלה ותפירתה
סימן תרצב - דיני ברכות המגלה
סימן תרצג - סדר תפלת פורים
סימן תרצד - דין מעות פורים לעניים
סימן תרצה - דיני סעדת פורים
סימן תרצו - דיני הספד ותענית ועשית מלאכה בפורים
סימן תרצז - אין אומרים תחינה בפורים (בי"ד וט"ו שבאדר א', ודין תענית והספד בהן) .

הלכות חול המועד

כללי ההלכה בעשית מלאכה בחול המועד

חול המועד אסור במלאכה (י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן). ויש דברים שאינם מלאכה אך נאסר לעשותם בפרהסיא משום שיש בזה טירחה מרובה כגון פינוי דירתו (סימן תקל"ה).

ה' **אופנים שבהם מותרת מלאכה בחול המועד** - א' דבר האבד (אף אם אינו לצורך המועד, אא"כ כיוון מלאתו למועד או שיש בזה טירחה גדולה). ב' צורך אוכל נפש ואפילו מעשה אומן ואפילו בטירחה מרובה, ואומן יעשה בצינעא. ג' צורך המועד מעשה הדיוט, או אומן בשינוי. וצרכי הגוף כגון שתיה רחיצה ותיקון הדרכים מותר לעשות גם מעשה אומן. ד' צרכי רבים. ה' פועל שאין לו מה לאכול.

גילוח וכיבוס אסרו חכמים לעשותם במועד אף לצורך המועד במעשה הדיוט (מלבד במקרים מסוימים שהתירו), כדי שיעשה אותם לפני המועד.

אסור לעשות **סחורה** בחול המועד (י"א מפני שיש בזה טירחה וי"א גזירה שמא יכתוב או כדי שיהיה פנוי לשמחת יו"ט ולעסק התורה), מלבד בדבר האבד או כדי לקנות צרכי המועד.

גם המלאכות המותרות במועד (כגון מלאכות לצורך המועד) אסור **ליטול עליהם שכר**, ויש אופנים שמותר ליטול עליהם שכר, ופועל שאין לו מה לאכול מותר לעשות אף מלאכות שאסור לעשותם במועד.

אמירה לנכרי אסורה במועד כמו בשבת, וכן אסור שנכרי יעשה מלאכה עבור ישראל היכא שיש לחוש שיחשבו הרואים שהוא שליח של הישראל.

כתיבה היא מלאכה האסורה במועד, וכתיבה שהיא מעשה אומן אסורה אפילו לצורך רבים אם אינה לצורך המועד, אמנם לצורך דבר האבד שבזה מותר אפילו מעשה אומן, וכן מותר מעשה הדיוט לצורך המועד, או ע"י פועל שאין לו מה לאכול.

ביו"ט ובחול המועד אסור **לישא נשים** י"א משום דאין מערבים שמחה בשמחה וי"א כדי שלא ירבה בטירחה במועד, וי"א כדי שלא ימתין למועד כדי להנשא ויתבטל בינתיים מפרייה ורבייה.

אסור **לגרום צער וכבי במועד** משום שמצוה לשמוח בו, ולכן חול המועד אסור בהספד ותענית, ולפעמים אסור מטעם זה להספיד כבר ל' יום לפני המועד, וכן קריעה וכדומה אסורים במועד באופנים מסוימים. ויש מלאכות שאסור לעשותם לצורכי המת וקבורתו.

אין **אבילות** במועד, דמצות עשה דשמחת המועד שהיא עשה דרבים דוחה אבילות שהיא מצוה דיחיד, ודברים שבצינעא וכן אנינות לאסור בבשר ויין נוהגים גם במועד. ובמקרים מסוימים את השבעה או את השלושים או חלק מהשלושים, וכן יש דברים שאסורים בשבעה או בשלושים ומ"מ מותר לעשותם בערב הרגל או ברגל עצמו משום כבוד הרגל.

סימן תק"ל

חול המועד אסור בקצת מלאכות, ומותר לעשות מלאכה באחד מה' אופנים שפרטיהם יבוארו בסימנים הבאים: א' דבר האבד אם לא יעשנו עתה. ב' צרכי המועד (למלאכת אוכל נפש מותר אף מעשה אומן, אבל לשאר צרכים מותר דווקא מעשה הדיוט). ג' בשביל פועל שאין לו מה לאכול. ד' צרכי רבים. ה' מעשה הדיוט אפילו ליחיד.

האם האיסור מדאורייתא - נחלקו הראשונים אם איסור מלאכה בחול המועד הוא מדרבנן, שלפי שהתורה קראה לימים אלו "מקרא קודש" והוא זמן חגיגה במקדש, אסרו חכמים קצת מלאכות כדי שלא יהיה כיום חול. ודעת הרבה פוסקים וכן סובר הרמ"א שמדאורייתא חול המועד אסור במלאכה, אלא שהתורה נתנה לחכמים להתיר בזה לפי צורך הענין. וי"א שכל מלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר האבד אסורה מדאורייתא, ומלאכה לצורך המועד מותרת אף מלאכת אומן ויש בה טירחא יתירא, וכל כל דבר אבוד אע"פ שאינו לצורך המועד והיא טירחא יתירא מותרת, וחכמים אסרו קצת מלאכות. ונ"מ דדבר שהוא דאורייתא ספק דאורייתא לחומרא, וע"ע בסימן תקל"ז שיש חילוקים בענין זה, ואף שבשו"ע משמע דס"ל שזה דרבנן, אפשר שלא ראה את כל הראשונים שסוברים שזה דאורייתא, ועכ"פ אין למהר להקל כי אם לצורך גדול.

מקום שנהגו להקל אפילו בדבר שאינו אבד, ובא חכם ואסר להם אפילו דבר האבד למיגדר מילתא, אין לחכם אחר להתיר להם.

יש להזהר מאד שלא להקל לענין מלאכה יותר ממה שהקילו חכמים, דאמרו חז"ל "המבזה את המועדות (והיינו שעושה בהם מלאכה, כפירוש רש"י) כאילו עובד עבודת כוכבים ומזלות".

כוונת הקב"ה בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה, ואיסור יש בשחוק יותר ממלאכה שאינה גמורה, כמו משא ומתן וכדו'.

חייבים **לכבד את חול המועד** באכילה ושתייה וכסות נקיה, שלא ינהג בהם מנהג חול, ומהרי"ל לבש בגד עליון של שבת, אמנם אין חיוב לדמותו ליו"ט לענין כבוד, אלא צריך לכבדו יותר מימות החול. ועיין בסימן תקכ"ט שמצות "ושמחת בחגך" שייכת גם בחול המועד, ומבואר שם כיצד משמחין. ואסור להתענות בחול המועד, אבל אין חיוב לאכול פת, ומ"מ לכתחילה מצוה לקבוע בחול המועד סעודה על הפת אחת ביום ואחת בלילה.

סימן תקל"א

מצוה לגלח שערו בערב יו"ט, ובמועד מעיקר הדין היה מותר לגלח כיון שיש בזה צורך המועד ואינו מעשה אומן, אולם חז"ל אסרו לגלח כדי שיזדרזו לגלח לפני המועד, אמנם יש אופנים שהתירו בהם לגלח, והיינו למי שלא היה יכול לגלח לפני המועד, לקטן, למי שהמיר דתו וחזר בתשובה, וכו', וכדלהלן.

מצוה לגלח שערו בערב יו"ט כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, ומצוה זו היא אם לא גילח ל' יום, או במקום שרגילים לגלח במספרים וגדל השיער כמו ל' יום אחר גילוח גמור. ומותר להסתפר בערב יו"ט אף אחר חצות מלבד בערב פסח, ולכתחילה בכל הרגלים יגלח לפני מנחה קטנה.

אסור לגלח או להסתפר במועד אפילו ע"י נכרי (ובאופנים המותרים וכדלהלן מותר גם ע"י ישראל, ואפילו בלי שינוי ואף שצורך המועד שאינו אוכל נפש צריך שינוי, אולי מפני שהיו אנוסים עשאו חז"ל כדבר האבד, וצ"ע), אפילו למי שגילח לפני המועד, מפני שהרואה לא ידע שגילח לפני המועד ויסבור שבכל גוונא מותר לגלח.

מי שהיה אנוס לפני המועד ולא יכל לגלח, כגון שנאבדה לו או לאומן אבידה בערב יו"ט וכל כהאי גוונא שאינו אנוס ידוע, או שהיה חולה ואמרו שהגילוח יכביד את חליו, ונתרפא, אסור לגלח במועד, אבל באנוס שמפורסם וידוע לכל שא"א לגלח באופן זה מותר, כגון היוצא מבית השביה או מבית האסורים (במועד), או סמוך למועד כשלא היה שהות לגלח ואם היה לו שהות והיה טרוד אסור, ואפילו אם היה ביד ישראל והניחו לו לגלח ולא גילח מפני שהיה בצער מותר), או המנודה שהתירו לו נידויו ברגל (ויש חולקים באופן זה כיון שהיה יכול לפייס ולבקש שיתירו לו נידויו לפני הרגל, ולכתחילה יש לחוש לדבריהם, והמיקל יש לו על מי לסמוך), או מי שנדר שלא יגלח ונשאל על נדרו ברגל אע"פ שהנדר עצמו אינו מפורסם (ויש חולקים שאם היה יכול להתיר לפני הרגל אסור, והמ"א מיקל בזה כדעת השו"ע, והמיקל לא הפסיד), וכן הבא ממדינת הים בחול המועד או בערב הרגל כשלא היה שהות להספיק לגלח (וה"ה כשבא ממקום רחוק מאוד דמיפרסמא מילתא, ובריטב"א מבואר שה"ה בבא מחוץ לעיר, וצ"ע. ואם הבא ממדה"י היה בעיר אחרת לפני המועד אסור אע"פ שלא היה בעירו, כיון שהיה יכול לגלח שם. מי שהיה ביישוב לפני ערב יו"ט ובעיו"ט לא היה כגון שהיה בספינה, מותר כיון שמ"מ בערב יו"ט היה אנוס. וכל זה ביצא בתוך ארץ ישראל או מחו"ל לחו"ל, או ביצא מא"י כדי להרויח או

לראות פני חבירו דחשיב דבר מצוה שמותר לצאת בגללו לחו"ל, אבל ביוצא מא"י לחו"ל לטייל שזה דבר שאסור לעשות, לא התירו לו לגלח. ויש אוסרים בכל גוונא שיצא שלא לצורך כלל, והמיקל יש לו על מי לסמוך), וכן אבל שחל שביעי שלו בשבת בערב הרגל, כל אלו מותרים לגלח במועד, ומ"מ לא יסתפרו ברה"ר אלא בצינעא.

קטן מותר לגלחו במועד אפילו בפרהסיא היכא שיש לו שיער רב והוא מצטער מזה, אף היכא שהיה יכול לגלחו לפני הרגל, וקטן היינו שלא הגיע ל"ג שנים, אמנם היכא שהוא נראה כגדול אפשר שאין להקל בפרהסיא.

אסור לגלח עכו"ם אא"כ אין לו מה יאכל, דומיא דשאר מלאכות.

מי שהמיר דתו וחזר בתשובה ונוהגים באותו מקום שבעלי תשובה מגלחים, מותר לגלח במועד, ואע"פ שחזר בתשובה לפני הרגל והיה לו שהות לגלח מותר בדיעבד, כיון שאין מצרפים אותו לדבר שבקדושה עד שיגלח.

מותר לכל אדם לקצר את השפם אפילו בפרהסיא בין בסכין בין בתער, ואפילו היכא שאינו מעכב את האכילה, מפני שע"י גידול השפם אינו נעשה מנוול להכריחו לגלחו מערב יו"ט, ויש בזה יפוי ותיקון הגוף וזה צורך המועד, ומהמ"א משמע שעיקר איסור תספורת בחול המועד הוא רק בשיער הראש ולא בשאר אברים, וצ"ע קצת. ומי שיש לו שחין בראשו מותר לגלח את השיער אפילו בתער, ואפשר שאם היה יכול להעביר את השיער לפני יו"ט אין להקל, אא"כ כל גופא מצטער מזה דחשיב כחולה ומותר לעשות לו רפואה, ובמקום מכה שעל היד מותר להעביר את השיער אפילו כשאינו נוגע לפיקוח נפש, ועיין בבה"ל מש"כ לענין מכה שבראשו.

מותר לחוף ולסרוק ראשו במועד אע"פ שמשיר שיער, ומותר להתרחץ במועד, וכן מותר להקיז דם במועד ע"י כוסות רוח, ואפשר דאיירי דווקא כשאין צריך בשביל זה לגלח את השיער, או שנתהוה לו ההכרח במועד, או שהוא צריך לזה כדי שלא יכבד עליו החולי.

סימן תקל"ב

נטילת צפרנים במועד - לשיטת השו"ע מותר ליטול צפרניים בחול המועד, בין של יד בין של רגל אע"פ שאינו מאוס כשגודל, ואפילו במספרים מותר וכ"ש בסכין או ביד ובשיניו. והרמ"א כתב שיש אוסרים ליטול צפרנים במועד, דס"ל שגם בזה שייך הטעם שלא יכנס לרגל

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ישן, אבל במערים להכין יותר מהנצרך למועד שניכר שהוא מכין הרבה כדרך חול אסור, וכן לענין טחינת קמח אסור לטחון יותר מהנצרך למועד, וא"כ הקמח החדש טוב יותר, אבל אם יש לו לחם אפוי מותר לטחון כדי להכין חדש, כיון שפת חמה היא טובה יותר, ואפילו אם יש לו פת נקיה מותר לאפות פת הדראה לצורך המועד, אף דביו"ט אסור, דכיון שהוא רוצה לאכול פת הדראה הוא כמו שאין לו פת, ואולי הטעם משום שלענין יו"ט יש מקילים ויש לסמוך עליהם לענין יו"ט, ובלבד שצריך עכ"פ קצת במועד, ובזמנו שאין אופים פת הדראה מחיטים אלא משיפון מותר אף ביו"ט כיון שזה מין אחר. ובשעת הדחק כגון שאינו יכול לאפות מיד אחר המועד יש לסמוך להתיר לאפות הרבה אע"פ שא"צ אלא לפת אחת, די שסמוך על המ"ד שמותר לאפות תנור שלם אע"פ שא"צ אלא לפת אחת, ואם עושה פת גדולה מותר לכו"ע.

עקירה במועד - מותר לעקור בחול המועד פשתן בשיעור הנצרך לו כדי לכסות בו בלילה מפני הטל תאנים ותמרים העומדים ליבוש, או בשיעור הנצרך לו לצורך חפיפה (ומותר לעקור כדרכו עם השורש, אף שלחפיפה מספיק ראש הגבעול). וכן מותר לעקור כשות בשיעור הנצרך לו למועד כדי להטיל אותו בשיכר ולתת בו חריפות, או לעקור שומשמין (מין זרע שעושים מגרעיניו שמן או מטגנים אותם בדבש) בשיעור הנצרך לו למועד להנ"ל או להסקה בגרעיניהם, ואף שרק היבשים ראויים לשימוש במועד, משמע שמותר לעקור בלי לברור דווקא את היבשים ואח"כ יברור מתוכם את היבשים. ופירות שנתבשלו קצת והם נאכלים ע"י הדחק, מותר ללקטם לאוכלם, ואם ליקטם לאוכלם והותר וחושש שמא יתליעו מותר לכובשם, שאף שע"י הכבישה לא יהיה ראוי לכל החג, מ"מ הוא דבר האבד, אבל אסור ללקטם כדי לכובשם, וכתב המ"א שאפילו אם לא ימצא אחר המועד אסור, כיון שהליקוט הוא מלאכה גמורה, וא"כ מדובר בפירות של הפקר או שרוצה לקנות מנכרי, דאם הוא של ישראל והם יתקלקלו בינתים מותר כיון דהוי דבר האבד, ואם הוא דבר שאינו נמצא אחר המועד, או שאחר המועד הוא יתייקר, מותר לקנותו ולכובשו אע"פ שאינו ראוי למועד עצמו, ויש חולקים וסוברים שרק פרקמטיא הותרה אבל מלאכה גמורה לא התירו משום רווחא א"כ איכא פסידא, וא"כ אסור אפילו לקנות כדי לכבש אף שלא ימצא לאחר המועד.

צידה ומליחת דגים במועד - מותר לצוד דגים אפילו בפרהסיא ואפילו יותר מן הנצרך למועד, דכיון שאין כל דג שוה בטעמו י"ל בכל צידה שמא ימצא משובחים יותר והוא כבוד יו"ט, וכן מותר למלוח את כל הדגים במועד כיון שאפשר ע"י הדחק לסוחטם פעמים רבות עד שיתרככו ולאוכלם במועד עצמו.

מנוול, ויחתכם בערב הרגל, וכתב הרמ"א שהמנהג להחמיר בזה ולא ליטלם בין בסכין בין במספרים אם לא לצורך טבילת מצוה שמותרת ליטול כדרכה אפילו בעצמה (משא"כ באשה אבילה שמותר רק ע"י נכרית), וכן כל המותרים להסתפר או מי שנטל צפרנים בעריו"ט מותרים ליטול צפרנים במועד, ובידיו או בשיניו מותר בכל גוונא. (הנוטל צפרניו בשיניו אין בזה משום מיאוס).

רפואה במועד - מותר לעשות במועד כל דבר הנצרך לרפואה, אפילו מלאכה גמורה, ואפילו לחולה שאין בו סכנה, אבל ביו"ט אסור אפילו לשתות דבר משום רפואה, גזירה שמא יבוא לידי שחיקת סממנים.

סימן תקל"ג

מלאכות המותרים במועד לצורך אוכל נפש

מותר לעשות מלאכה במועד לצורך אוכל נפש או לצורך מכשירי אוכל נפש לצורך המועד, אע"פ שהיה יכול לעשות זאת לפני המועד, ואע"פ שיש בזה טירחה מרובה, ואומנים צריכים לעשות דווקא בצינעא, וכדלהלן.

מי שאין לו קמח בביתו מותר לטחון קמח לצורך המועד, אף אם יכול לקנות או לשאול קמח מחבירו, וכן מותר לו לקצור ולברור וכו' לצורך זה כמבואר בסימן תקל"ג אלא שיש"א שבעושה הרבה מלאכות לא התירו אלא בכדי מחייתו, ואפילו אם כיוון מלאכתו למועד לא החמירו בזה (בדבר שהוא צורכי אכילה), וכן מותר לקצוץ עצים כדי להסיק תנורו (וע"ע בזה בסימן תק"א) אפילו אם היה יכול לקצוץ לפני יו"ט, אמנם אם א"צ את העץ עצמו אלא את הנסורת אסור.

הטלת שיכר וטחינת חיטים - מותר להטיל שיכר של תמרים, או של שעורים אף שיש בזה טירחה מרובה, ודווקא לצורך המועד, ומותר לעשות בהרווחה ואם יותיר יותיר, וכן אם בעל הטחנה מוכן לטחון רק כמות גדולה מותר, אבל לא יערים להכין בכונה יותר ממה שצריך למועד, ואם הערים מותר בדיעבד (ולאוסרים בסימן תק"ג אפשר שגם כאן אסור), וכן אם יש לו קמח או שיכר ישן לא יערים לטחון או להכין חדש ולומר מזה אני רוצה, אא"כ החדש טוב יותר ואינו מתכוין להערמה, ויש מקילים אף להערים ולומר שהוא רוצה חדש ולשתות גם מן החדש, ואין למחות ביד המקילים, (ועיין בה"ל מה שכתב בזה לענין צירוף י"ש), ומ"מ יש שכתבו שגם לשיטה זו אין להקל אלא באופן זה שאינו ידוע שיש לו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מטפחות שמתנגבים בהם כשיוצאים מבית המרחץ, ועכשיו נהגו להחמיר בזה וכן ראוי לעשות. ובעלת הכתם שנמצא במועד, או מי שפירסה נדה ביו"ט וצריכה ללבוש לבנים במועד, מותרים לכבס. וכן מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו, וי"א שרק בזמן התלמוד שהיה ניכר בעת פשיטת החלוק שאין לו אלא חלוק אחד מותר, אבל בזמננו שאינו ניכר אסור, ומ"מ בחלוק פשתן אין להחמיר בזה. ובגדי קטנים מותר לכבס כיון שדרכם להתלכלך תדיר.

כיבוס בפרהסיא - דעת השו"ע שאלו המותרים לכבס מותרים אפילו בנתר ואהל ואפילו בפרהסיא ע"ג הנהר. והרמ"א כתב שזה מותר דווקא ברוחץ על גב הנהר שזה מתכבס טוב יותר, אבל בלאו הכי מותר רק בצניעא. והמ"א מחמיר בכל גוונא כיון שלא כולם יודעים שהוא מותר לכבס, ורק מטפחות הידים וכדומה המותרים לכל אדם מותר בפרהסיא, אבל כמה אחרונים מסכימים לדעת הרמ"א.

כמה מותר לכבס - כתב הרמ"א שאלו המותרים לכבס לא יכבסו אלא מה שצריך להם והיינו חלוק אחד, אמנם בגדי קטנים ביותר הסמוכים לגופם שמשתנינים ומוציאים בהם רעי מותר לכבס כמה בבת אחת, כיון שצריך הרבה מהם בכל רגע, אבל סתם קטנים מותר לכבס רק מה שצריך להם והיינו חלוק אחד.

כלי פשתן מותר מעיקר הדין לכבסם מפני שהם קלים להתלכלך אפילו אם היה מכבסם לפני המועד וגם אין כ"כ טורח בכיבוסם, וכיון שלא נהגו להקל בזה הוה כדברים המותרים שאחרים נהגו בהם איסור שאין להתירו בפניהם, ואף שכל מה שאסור במועד אסור גם ע"י נכרי, מ"מ נתפשט המנהג לתת לנכרי לכבס כתונת אחת לחוץ לבית, ולתת לנכרי שיכבס אחר המועד מותר בכל ענין, ובלבד שלא ימנה כדרך שעושה בחול וכמש"נ בסוף סימן תקמ"ג.

הבאת כלים מבית האומן - אסור להוליך כלים לבית האומן במועד, אבל להחזיר כלים מביתו מותר אם הכלים הם לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור אפילו אם גמרם במועד, והטעם משום טירחא, וי"א שהטעם משום שיסברו שנתנם לאומן במועד, ולפי זה אסור אפילו מבית לבית באותה חצר דליכא טירחא, ואפילו מאומן נכרי, וכתב הפמ"ג שלדבר מצוה אע"פ שאינו צורך המועד י"ל שמותר להביא מאומן נכרי. ואפילו אם אין לאומן מה לאכול שצריך לתת לו שכרו, אסור ליטלם לביתו אלא יניחם אצל האומן, ואם אינו

אומנים העושים מלאכה לצורך המועד כגון ציידים חיות ועופות או הטוחנים או הבוצרים למכור בשוק שאינו מוכח שזה לצורך המועד, עושים דווקא בצניעא (אף שלסתם אדם מותר בפרהסיא כיון שיודעים שעושה רק לצורך היום), וכן המכירה צריכה להיות בצניעא, אמנם הנוהג למכור דגים בפרהסיא אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך, ושיטת הרמ"א שדגים מותר אף לאומן לצוד בפרהסיא כיון שאינם מתקיימים הרבה, וכמה פוסקים אוסרים בזה וכ"כ בביאור הלכה. וציידים שנהגו שלא לצוד במועד רשאים לחזור בהם ממנהגם כיון שאין זה מצוה שהרי הם ממעטים משמחת הרגל, ומותרים לצוד אפילו במצודות גדולות כדי להרבות שמחה ברגל. ומי שיש לו בריכה גדולה וחופר בצידה כדי שיזובו המים ויצוד הדגים, המ"א מצדד שי"ל דאסור, וכתב המ"ב שאם רוצה לאכול את הדגים במועד יש להקל ע"י נכרי.

זבובים ויתושים המצערים את האדם מותר להורגם במועד, דאין לך צורך אדם גדול מזה, ואף שיכול להבריחם, הרי הם יחזרו עליו.

מותר לחלוב בהמה אפ"י שלא לצורך המועד דהוי דבר האבד.

סימן תקל"ד

חכמים אסרו כיבוס במועד אפילו לצורך המועד, כדי שיכבס לפני יו"ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול, ולהלן יבואר באיזה אופנים מותר לכבס במועד.

אסור לכבס במועד אפילו לצורך המועד.

למי מותר לכבס במועד - הבא ממדינת הים ומבית השביה ומבית האסורים, והמנודה (שהוא אסור בכיבוס) שהתירו לו נידויו ברגל, ומי שנדר שלא לכבס ונשאל ברגל והתירו לו, ופרטי דינים אלו נתבארו בסימן תקל"א לענין גילוח, וה"ה לענין כיבוס.

מה מותר לכבס במועד - מותר לכל אחד לכבס במועד מטפחות ידים, והיינו משום שדרכם להתלכלך מהר וצריך לכל יום מטפחת אחרת ומותר אפילו ביש לו הרבה, וה"ה במטפחת של חוטם ומטפחות שנותנים על הגוף כשמסתפרים, וי"א מטפחות של ספרי קודש, אבל בזמננו שמחליפים את מטפחות הידים רק משבת לשבת אסור אפילו אם יש לו רק שנים. וכן מותר לכבס

סימן תקל"ו

רכיבה ותיקון בהמה בחול המועד

רכיבה על בהמה מותרת במועד, וחכמים התירו אף לעשות מלאכות לצורך הרכיבה אם יש בזה צורך המועד ואינו רגיל ללכת ברגליו. וכן מותר לעשות מלאכה לצורך רפואת בהמה. אבל אסור להרביע בהמה או להושיב תרנגולת על ביצים אא"כ זה דבר האבד, וכדלהלן.

רכיבה במועד - מי שצריך לרכב במועד ע"ג סוס לטייל או לראות פני חבירו או לצורך המועד, ואינו רגיל ללכת ברגליו, יכול ליטול צפורני הסוס ולתקן ברזליו (במקום שמצויים אבנים ואין הבהמות יכולות ללכת בלי ברזלים), וכן לתקן את האוכף והרסן ושאר צרכי רכיבה, או לסרוק את הסוס כדי ליפותו (אפילו במסרק שמשיר נימין שזה אסור ביו"ט), ובלבד שלא יכין מלאכתו במועד, אבל לצורך רווח ממונו שאינו לצורך המועד או סתם לרכב או לטייל מאריך ישראל לחו"ל, אסור לתקן צרכי רכיבה, אמנם הרכיבה עצמה מותרת אפילו מעיר לעיר כיון שאין בזה שום מלאכה, ולפי טעם זה לכאורה היכא שהוא מחמר אין להקל שלא לצורך, אמנם זה תלוי בנדון אם יש לנו רה"ר דאורייתא בזמן הזה, ואין למחות ביד המקילים בזה, דיש להם על מי לסמוך.

הרבעת בהמה - אסור לאחוז בהמה במועד ולהביא עליה זכר, ובשאר ימות השנה מותר ואין בזה משום פריצותא כיון דבעבדתיה טריד, ואף במועד מותר להכניס לדיר זכרים ונקבות יחד כדי שירבעו בעצמם, וכתב הא"ר שחמורה שתבעה שאם לא ירבעו עליה זכר היא תצטנן ותיעקר מותר להרביע עליה, ובברכי יוסף מצדד להחמיר גם בזה.

רפואת בהמה במועד - מותר לעשות במועד אף מלאכה דאורייתא לצורך רפואת הבהמה, וכן מותר להקיז לה דם.

הושבת תרנגולת על ביצים - אין מושיבין תרנגולת על הביצים כדי לגדל אפרוחים, ואם הושיבה קודם המועד וברחה יכול להחזירה בתוך ג' ימים לבריחה והפמ"ג מסתפק אם ג' ימים היינו מעת לעת או שמקצת היום ככולו, ותרנגולת אחרת אסור להושיב אפילו אם הראשונה ישבה כבר ג' ימים אמנם במקום הפסד מרובה יש להקל בזה, ואם התרנגולת הראשונה לא ישבה ג' ימים, מהשו"ע משמע שמותר להחזיר את אותה תרנגולת, וכתב המ"ב שברא"ש ובטור מוכח שרק לשיטתם שמלאכת חול המועד דרבנן מותר, וא"כ כיון שדעת כמה ראשונים

מאמינו יניחם בבית הסמוך לו, ואם חושש שמא יגנבו יפנה אותם לחצר אחרת, אבל לא יביאם לביתו אלא בצינעא, דאף שבאין לו מה לאכול מותר לתת לו מלאכה, מ"מ הרואה לא ידע שאין לו מה לאכול, (וא"כ כ"ש שאסור לעשות את המלאכה בפרהסיא), ומותר לתת שכר לאומן אפילו ביש לו מה לאכול, אכן באופן זה אם אינו מאמינו אסור לתיתם בבית הסמוך לו אלא לא יתן לו שכרו.

סימן תקל"ה

דברים האסורים במועד משום טירחה

פינוי במועד - אין מפנים במועד מחצר לחצר דרך רשות הרבים, אפילו מחצר כעורה לחצר נאה, לא לפנות דירתו ולא לפנות כליו, משום טירחה, וכ"ש שאסור להסיע ממונו מעיר לעיר, ורק באופנים דלהלן מותר: א' דרך פתחים שבין החצרות ולא דרך רשות הרבים מותר להעביר אפי' דרך כמה חצרות. ב' לצורך המועד מותר אף בפרהסיא אם ניכר שזה לצורך המועד. ג' מבית לבית באותה חצר מותר אפילו אם הבית השני הוא של חבירו, ואם הבתים פתוחים למבוי ולא לחצר י"א שמותר לפנות לבית הסמוך, והב"ח מצדד להחמיר בזה, וכ"כ הגר"א, אם לא שהמבוי אינו מפולש. ד' אם מתיירא מחמת גניבה מותר אפילו מחצר לחצר, ואפילו מעיר לעיר מותר בדבר האבד.

העברת דירה - יש מתירים להעביר דירתו מחצר של אחר לחצר שלו אפילו מנאה לכעורה, מפני ששמחה היא לאדם לדור בשלו, (ובכלים אין להקל), ודווקא בזה מותר, אבל מי שדר אצל אחר בחדר אחד בפני עצמו וכעת הוא שוכר בית פרטי אסור לפנות אע"פ שהבית השני נח יותר, שהרי אפילו מכעורה לנאה אסור, אמנם אם הדירה הראשונה היתה בין הנכרים וכדומה יש להתיר לפי ראות עיני המורה, וכן לעבור מחדר משותף לחדר פרטי נראה שמותר, וכן אם שכר חנות לצורכי מחיה וכדומה מותר משום דהוי דבר האבד, וצריך להתיישב בדבר.

פינוי זבל - אסור להוציא זבל מהחצר החוצה אלא יסלקנו לצדדים, ואם נתרבה הזבל עד שנעשה כרפת מותר להוציאו לאשפה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נהרות שמגיעים אליהם מים מן האגמים מותר להשקות מהם רק באופן שהנהרות והאגמים תמיד יש בהם מים, אבל אם לפעמים אין בהם מים אסור אפילו כשיש בהם רבוי מים.

אמת המים העוברת בין הבריכות מותר להשקות מן הבריכות ע"י המשכה, מפני שאף אם לא יהיו מים בבריכות יוכל לקחת מים מן האמה, והיינו כשהאמה עוברת סמוך לשדה, וי"א שרק אם היא נכנסת בתוך הבריכות מותר.

בית השלחין שיש מעין נובע בצידו ובצידו האחר יש בית השלחין נמוך יותר והמים מטפטפים מבית השלחין הגבוה לתוך בריכה קטנה, מותר להשקות ממנה את הבית השלחין הנמוך כל זמן שהמים עדין מטפטפים וגם לא פסק המעין.

השקאה לצורך אכילה – ירקות שצריך שיהיו ראויים לאכילה כדי לאוכלם או למוכרם במועד, מותר אף לדלות מים כדי להשקותם כדי שיהיו ראויים למועד, אבל דטירחא יתירא לצורך אוכל נפש מותרת במועד, אבל טירחא יתירא לצורך מכשירי אוכל נפש, הפמ"ג כתב ש"ל שאסור, אמנם הרמב"ן כתב שמכשירי אוכל נפש כאוכל נפש, כמו שהושוו ביו"ט כשא"א לעשותם מערב יו"ט. אבל ירקות שאינו רוצה לאוכלם במועד ועושה כדי להשביחן, אסור גם להמשיך אליהם מים.

אסור **לעשות חריצים בעיקרי הגפנים** כדי שיתמלאו מים, ואסור אף דאיכא פסידא כיון שיש בזה טירחה יתירא, ואם היו חריצים והם התקלקלו ועדיין ניכרים (אפילו אין בהם טפח), מותר לתקנם במועד, אבל אסור להעמיקם או להרחיבם יותר ממה שהיו בתחילה.

תיקון ועשית אמת המים – אמת המים שמקיפה את השדות אסור לעשות אותה בתחילה או לחפור מחדש אם נתקלקלה עד שלא נשאר בה אפילו טפח, ואם נשארה חפורה טפח, מותר לחזור ולחופרה עד שיהיה עומקה ו' טפחים ורוחבה ו' טפחים לא פחות ולא יותר, אפילו אם מתחילה היתה חפורה יותר. ודעת השו"ע שאם היתה חפורה טפח מותר לחפור עד ששה ומשמע אפילו אם לא היתה חפורה מערב יו"ט אלא טפח, אבל מלשון הגמרא משמע שמותר רק לתקן מה שהתקלקל, וכן משמע מכמה פוסקים. עוד כתב השו"ע שאם היתה חפורה ב' טפחים מותר להוסיף בה שתהיה ז' טפחים, ואם היתה עמוקה שלשה אפשר שאסור להוסיף בה שתהיה ח' טפחים, ונכון להחמיר בזה, דגם מש"כ השו"ע להוסיף עד שבעה יש פוסקים שמחמירים בזה,

שמלאכת חול המועד דאורייתא אין להקל בזה אלא כשיש לו הפסד של כמה ביצים.

סימן תקל"ז

כללי התר דבר האבד – מותר לעשות מלאכה במועד אף בלי שינוי, באופן שאם לא יעשה את המלאכה עכשיו יבוא לידי הפסד, וצריך למעט בטירחה כמה שאפשר. והיכא שיש ספק אם זה דבר האבד, המ"א מיקל, והחיי אדם כתב שיעשה ע"י נכרי ולא בעצמו, ולכאורה המ"א מדבר באופן שההפסד מצוי לבוא, ואז נראה שמותר אפילו ע"י עצמו, ויש לעשות המלאכה בצינעא אם אפשר, וכתב הפמ"ג שלמ"א מותר לעשות מלאכה גם בספק צורך המועד, והיינו ג"כ היכא שבעיניו קרוב הדבר שיהיה זה לצורך המועד.

השקאת שדה

מלאכה שאם לא יעשו אותה במועד יגרם הפסד (דבר האבד) מותר לעשותה במועד, אף אם אין זה לצורך המועד, א"כ יש בזה טירחה גדולה, או שכיון מלאכתו למועד, ועל כן עבודות השדה כהשקאה וכדומה מותרות אפילו שלא לצורך המועד, היכא שזה דבר האבד ואין בזה טירחה גדולה ולא כיון מלאכתו למועד, וכדלהלן.

שדה הבעל שדי לה במטר השמים ואין משקים אותה אלא כדי להשביחה יותר, אסור להשקותה כלל.

בית השלחין (שדה שאם אין משקים אותה תדיר היא נפסדת), אם לא התחיל להשקותה לפני יו"ט בין מחמת אונס בין מחמת עצלות אסור להשקותה, ואם התחיל להשקותה מותר להשקותה במועד לפי הכללים דלהלן –

ההשקאה מותרת רק ע"י המשכת מים ברגליו מן המעין, בין ממעין חדש בין ממעין ישן, דליכא טירחה יתירא, אבל אסור לדלות מים בכלי או בכד, וכן אסור לדלות ממים המכונסים בבור או להשקות ממי גשמים המקובצים אף אם א"צ לדלות אלא מספיק להמשיכם ברגל, מפני שסופם להתחסר ויצטרך לדלות מהם. ואם חלק מהערוגה גבוהה וחלק נמוכה, אסור לדלות מהחלק התחתון לעליון, וכ"ש מערוגה תחתונה לעליונה, ואם הערוגה היא של ירק וכוננתו לאוכלם במועד בעצמו או למוכרם מותר, אבל אם אינו רוצה לאוכלם במועד ועושה כדי להשביחם אסור אף בהמשכה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

צידת אישות ועכברים - אישות ועכברים המפסידים שדה אילן, או שהם נמצאים בשדה לבן הסמוך לשדה אילן והם יוצאים ממנה ומפסידים את האילנות, מותר לצודם כדרכו שחופר גומא ותולה בה מצודה, אבל בשדה לבן שאינו סמוך לשדה אילן אסור לצודם כדרכו כיון שאינם מפסידים אותו כ"כ, ורק ע"י שינוי שנועץ שפוד בקרקע ומנענעו לכאן ולכאן עד שנעשית גומא ותולה בה את המצודה מותר. וי"א שבשדה לבן הסמוך לשדה אילן מותר רק ע"י שינוי, ואם אינה סמוכה לשדה אילן אסור גם ע"י שינוי, ודעת הב"ח שיש להחמיר, וביאור הלכה כתב שבסמוכה לשדה אילן אין למחות ביד המיקל בה, ואפילו באינה סמוכה רק הרמב"ם מחמיר להדיא, וע"י נכרי בודאי יש להקל.

זיבול השדה - אסור להכניס צאן לשדה במועד כדי לזבלה, מפני שנראה כמזבל בעצמו שזה תולדה של חורש, ואם הכניס הנכרי מעצמו מותר אפילו בשבת, אפילו אם הישראל מחזיק לו טובה בשבת גופא על שהכניסם, אמנם אסור לתת לו אפילו שכר מזוננו, וביו"ט מותר לתת דווקא שכר מזוננו לאחר יו"ט או מזונות אפילו ביו"ט עצמו (אמנם דבר שהוא מלאכה גמורה אסור לתת לנכרי אפי' שכר מזוננו, מפני שנראה שניחא ליה שעשה בשבילו), ובמועד מותר לתת גם שכר אחר, וצ"ע אם מותר לתת את השכר בחול המועד עצמו, אבל אסור לשוכרו ולומר לו שיתן שכרו לאחר המועד (דכל דבר שאסור לעשות אסור לומר לנכרי לעשות), וכן אסור לסייעו או למסור לו שומר להוליך את הצאן ממקום למקום כדי שיוציאו את הגללים א"כ הנכרי הוא שכיר שבוע או חודש או שנה, ובשבת ויו"ט אסור אפילו בשכיר שנה לסייע או למסור שומר, וכן במועד עצמו אסור לשכור שומר.

קצירה וכו' - אסור לקצור את השדה במועד א"כ הוא נפסד, ואפילו אם רק מקצתו אבוד מסתברא שמותר, ואם אין לו מה לאכול אינו חייב לקנות בשוק או לשאול מחבירו אלא קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן כדרכו וא"צ שינוי, ובלבד שלא ידוש בפרות או בשאר בעלי חיים משום דאושא מילתא, ואין לעשות מלאכות אלו אלא בשיעור הנצרך לו לאכילתו, ואם המחיר למקצת השדה הוא כמו לכולה, מסתפק הפ"ג אם זה בכלל דבר האבד, ובריטב"א כתב שאם הוא צריך רק למלאכה אחת מותר לעשות בהרוחה ורק שלא יערים, ואם עושה כמה מלאכות יעשה בצמצום, ומ"מ אם אינו מוצא מי שיעשה לו בצמצום מותר לעשות הרבה מפני שהכל צורך המועד, ובזה נפשט ספיקו של הפ"ג. ואם הוא צריך לדוש לצורך רבים מותר אפילו בפרות.

ואפשר שהרמב"ם שמיקל אזיל לשיטתו דס"ל שמלאכת חול המועד דרבנן, משא"כ לסוברים שזה דאורייתא, וצ"ע.

מותר להמשיך מים מאילן לאילן כיון שכבר יש חפירות מסביב לאילן ואין בעשיית חריץ בהמשך המים בתוכו הרבה טורח, אבל אסור להשקות את כל השדה כיון שאינו אלא הרוחה ואין בזה פסידא. והריטב"א והרי"ץ גאות מעתיקים דברי הירושלמי שרק בעשר אילנות לבית סאה אסור, אבל אם האילנות רצופות מותר להשקות את כל השדה. ואם השדה כבר לחה מותר להשקות את כולה, ומהגר"א משמע שי"א שכל ההתר הוא רק לענין זרעים ולא לענין אילנות. ודע עוד שלדעת רש"י מותר דווקא בנתייבשה שיש פסידא אם לא ישקנה, ולרמב"ם מותר רק בלחה שאין טורח רב להשקותה.

אסור לפתוח מקום בשדה שיכנסו המים משם לשדה, ואם כוונתו כדי לצוד דגים ולאוכלם במועד, מותר באופן שפותח פתח נוסף קטן ליציאת המים, אבל לעשות פתח אחד אסור אפילו אם כוונתו לצידת הדגים, וכתב הריטב"א שאם אומר שכוונתו לצידת הדגים מותר בדיעבד אף אם עשה רק פתח אחד (וכן לענין יישור השדה ולקיטת ענפים מן השדה או מן האילן וכדלהלן מותר בדיעבד אף שאינו ניכר כל שאומר שכוונתו לאופן המותר, ואם כוונתו לאופן האסור אף שמעשיו מוכיחים שעושה לצורך ההתר אסור), ואם כוונתו לאכול רק חלק מהדגים, הבית מאיר מתיר, אולם מהגר"א משמע שאסור, וגם הפמ"ג מסתפק בזה.

טיפול בשדה או באילנות

אסור ליישר את השדה לצורך חרישה, וכתב השו"ע שאם ניכר שכוונתו כדי לדוש לצורך המועד כגון שמשוה כולה מותר, והרבה ראשונים סוברים שדווקא אם לא משוה כולה מותר, וכתב הב"ח ששניהם אסורים, וכן משמע מהגר"א שצריך לחוש לראשונים אלו, ואפשר שגם הוא מודה לב"ח שאסור בשניהם.

אסור ללקט עצים מן השדה ליפותו לחרישה, ואם ניכר שכוונתו לצורכו שהוא צריך לעצים, כגון שנוטל רק את הגדולים מותר.

אסור לקצץ ענפי אילן כדי לתקנו, ואם ניכר שכוונתו כדי להאכילם לבהמתו כגון שקוצץ רק מצד אחד מותר.

אסור ליטול תולעים מאילנות או להדביק זבל במקום שנשרה הקליפה, ואף שהאילן נפסד אסור כיון שיש בזה טירחה יתירא, אבל מותר לסוך את האילנות בשמן (במקום שחתכו הענף כדי שייגדלו שם כמה ענפים) כדי שלא ימות, וכן מותר לסוך את הפירות בשמן כדי שלא יופסדו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ובקולות יכניסם ביום, ואם א"א לעשות זאת אלא רק בפרהסיא הכל מותר בשביל דבר האבד, וגם בזה וכן בכל דבר האבד אסור לכוין לכתחילה להשהות עד המועד, אף שההכנסה אינה אלא טירחא בעלמא, ואפילו בזה אם כיון מלאכתו במועד יאבד.

אסור להסיע כליו אפילו לחצר אחרת (וכדלעיל סימן תקל"ה), ובשביל דבר האבד מותר אפילו מעיר לעיר.

היו לו תאנים שטוחים בשדה כדי ליבשם והוא ירא מהמטר, מותר לחפותם בקש אפילו חיפוי עבה, ומותר אף לעקור קש מן המחובר לצורך זה.

מי שיש לו סחורה שאם לא יהפכנה תתקלקל, מותר להופכה במועד.

המכוין מלאכתו לעשותה במועד אין ב"ד מניחין אותו לעשותה במועד אף אם זה דבר האבד, ואם עשאה במועד ב"ד מאבדים אותה ממנו ומפקירים אותה לכל, וכ"ש היכא שעשה מלאכה בדבר שאינו אבד. ואם הוא מת קודם שהפקירוה מותר לבנו אף לעשות את המלאכה במועד אם זה דבר האבד, ואם כבר הפקירוה, אם זכו בו הרי הוא שלהם, ואם לא זכו אפשר שהבן הוא כמו כל אדם אחר. ואם אביו עשה מלאכה בדבר שאינו אבד ומת, י"א שלמ"ד שמלאכת חול המועד דאורייתא קנסו את בנו שלא יהנה מזה, אבל הב"י ועוד כמה אחרונים מפקפקים בזה. ומי שעשה מלאכה לאחרים, שא"א לקונסו, כגון חייט או סופר שעושה בשל אחרים, מאבדין ממנו כל השכירות, וכן היו משמתים אותו או מלקים אותו עד שיקבל עליו שלא לעשות זאת.

סימן תקל"ט

קניה ומכירה בחול המועד

אסור לעשות סחורה בחול המועד מפני שיש בזה טירחא (כ"כ המ"ב, ויש שכתבו שהטעם הוא גזירה שמא יכתוב או כדי שיהיה פנוי לשמחת יו"ט ולעסק התורה). אמנם כמו שמלאכות הותרו במועד באופנים מסוימים כגון בדבר האבד, כך סחורה מותרת באופנים אלו, ויש דברים המותרים באיסור סחורה אף שהם אסורים במלאכה גמורה, כגון מניעת רווח שאינו מצוי אחר המועד, או למכור בצינעא כדי שיוכל לקנות צרכי המועד ברווח, וכדלהלן.

אסור לקנות או למכור סחורה בחול המועד, ואפילו כל שהוא, מפני הטורח, וכל מה שאסור זה אפילו ע"י נכרי. ואם מזדמן לו רווח מרובה במועד יכול למכור או לקנות

בצירת כרם - מי שיש לו כרם סמוך לכרם של נכרי והנכרי בוצר את שלו במועד ואם הישראל לא יבצור גם את שלו הוא יפסיד, מותר לבצור כדרכו, ואם הענבים יתקלקלו עד לאחר המועד מותר לדרוך את היין ולעשות את החביות וכל צרכי היין כדרכו, ובלבד שלא יכוין לעשות מלאכתו במועד, ופועלים ישראלים מותר להם ליטול שכר על כך אף שיש להם מה לאכול, ודעת הלבוש שדווקא בזה שא"א לשכור נכרי מחמת איסור ניסוך מותר ע"י ישראל, אבל בעלמא ישכור נכרי, וכן בכל דבר האבד, והא"ר תמה מנין דין זה, ועכשיו מצאתי שכ"כ הריטב"א. וכתב הט"ז בשם הרוקח **שאדם חשוב** צריך להחמיר גם בדבר האבד, ובבדק הבית מפקפק בזה, ומ"מ טוב שיעשה בצינעא, אם לא שאירע תקלה שהעולם חשבו שמותר לכוין מלאכה זו למועד שאז אפשר שממידת חסידות צריך להזהר בכגון זה מעתה.

סימן תקל"ח

כמה דברים המותרים מטעם דבר האבד

הכנת שמן או יין - מי שכבר נתן את זיתיו במעטן ונתנם בבית הבד והפכם לפני המועד, שאם לא יסחטם במועד יפסדו, או שהיה יינו בבור המגולה שאליו היין נופל מן הגת, שאם לא יתננו בחבית היין יחמיץ, ואירע אונס או ששכח או שנתעצל שהיה סבור שיוכל להמשיך אחרי הרגל ועכשיו רואה שאם ימתין יבוא הדבר לידי הפסד, מותר לסחוט את הזיתים כמה פעמים עד שיגמור סחיטתם ולהכניסן לחבית כדרכו, והרמב"ם מתיר גם להופכם אם הגיע הזמן לכך דהוי דבר האבד, ובריטב"א כתב שהכל לפי המקום והזמן. וכן מותר להעביר את היין מהבור לחביות, ולזפת את החביות בין קטנות בין גדולות (ברש"י ובנמוקי יוסף משמע שמדובר בחביות יין, ובשו"ע משמע שגם בשל שמן מותר), וכן מותר לשים את מגופת החביות, ולקשור את החביות בעקלים, וא"צ לעשות בשינוי, וכן מותר לשלות פשתנו מן המשרה ויעשה בצינעא, וכן מותר בכל כיוצא בזה מדבר האבד. אך אסור בכל הנ"ל לכוין לעשות זאת דווקא במועד אם יכול לעשות לפני המועד או אחריו.

מותר להכניס פירות מפני הגנבים אם אינם במקום המשתמר, ויעשה זאת בצינעא כגון בלילה, ואם בלילה יש בזה יותר פרום כגון שצריך להכניסו באבוקות

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ימכור עכשיו יהיו לו מעות ברווח ויוציא יותר לשמחת יו"ט מותר למכור ולהוציא מקצת מן המעות לצורך יו"ט או לחול המועד, אך ישאיר את החנות סגורה ויפתחה במקצת כשבא הקונה לקנות. וכתב השו"ע שההיתר הוא דוקא למי שאינו מוציא כ"כ ליו"ט משום שאין לו כ"כ מעות, אבל מי שיש לו מעות ברווח להוציא לשמחת יו"ט ככל אשר יתאוה ואין בדעתו להוציא כ"כ, אסור לו למכור כדי להוציא יותר, ודעת הט"ז שרק למי שמופלג בעשירות אסור, אבל בלאו הכי אף שיש לו מעות ברווח הכל נחשב בזמננו כדי חייו, ובנהר שלום מפפק על דבריו.

דבר שאין מצוי אחר המועד כגון שספינות או שיירות הולכים מהעיר והם מוכרים בזול או קונים ביוקר, מותר למכור או לקנות אפילו שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה ולהשתכר, דכדבר האבד דמי, אבל לקנות בערך השוה אסור אפילו לצורך תשמישו כל שאינו לצורך המועד, ומותר ללכת או ליסוע לעיר אחרת לירידים הקבועים מזמן לזמן, והיינו למי שעסקו ומחיתו היא באופן זה, אף שזה טירחה מרובה, אבל מקומות שיש להם יום השוק פעם בשבוע אסור לקנות או למכור במועד מפני שיכול לקנות או למכור ביום השוק שאחר המועד, כשמשער שלא יפסיד אז מהקרן, אא"כ ע"י הרווח יוציא יותר לשמחת יו"ט, ובב"ח מביא כמה צדדים להתיר או לאסור בפתיחת חנויות בחול המועד עיי"ש, ומסיק שטוב להזהר שהחנות תהיה סגורה ויפתח קצת כשבאים לקנות, ויוציא קצת מן הרווח לצורך שמחת יו"ט. ותגר שקונה מזה ומוכר לזה וחוזר וקונה ומוכר מותר דהוי דבר האבד, מפני שאם ימכור היום יוכל לחזור ולקנות ולמכור ביום השני, ובמ"א כתב שאעפ"כ מותר למכור רק בביתו ולא בחנות בפרסום, וכתב בשער הציון שבחזונו גם זה אסור.

מציאה - אסור לחפש ולטרוח עבור מציאה אף שלא ימצאנה אחר המועד, כיון שאינו הפסד אלא מניעת רווח, ולכן נהר שהציף דגים על שפתו אסור לאוספם כדי לכבשם, אא"כ יהיו ראויים לאכול מהם במועד.

המלוה לחבירו מעות על תנאי שאם לא יפרעם תוך ח' ימים יהיה קנוי לו אז חפץ מסוים, יש מתירים כיון שזה הלואה ולא מקח והחפץ קנוי לו רק אחר ח' ימים, ויש אוסרים כיון שעיי"ז יכולים להערים בכל מקח ולעשותו באופן זה, ולדינא טוב להחמיר אך אין למחות ביד המקילים כיון שבאמת אין כוונתם להערים והאיסור הוא מדרבנן. והב"ח רוצה לחלק בין ישראל לנכרי, ובשיירי כנסת הגדולה ובמאמר מרדכי לא מסכימים לחילוק זה.

קנית יין בזמן הבציר - מי שצריך לקנות יין בזמן הבציר, ואם לא יקנה במועד לא ימצא אה"כ כ"כ בזול כמו עכשיו, חשיב דבר האבד, ומותר לקנות את היין (ויש

בצינעא, ויוציא לשמחת יו"ט יותר ממה שהיה דעתו להוציא, ובקנית סחורה יוציא קצת מהרווח שנראה לו שירויח ממנה. (ודבר האסור משום מלאכה אסור לכו"ע אפילו בצינעא).

מי שהלוה מעות ע"מ שיתנו לו אה"כ יין או סחורה אחרת בפרעון חובו כדי להשתכר, אסור ללכת ולתובעם אפילו אם לא התנה שיתנו לו במועד, ואפילו באותה עיר אסור לקבל את הסחורה, ואם הסחורה אינה מצויה אחר המועד או שיופסד באופן אחר אם לא יתבע עכשיו דהוי דבר האבד, מותר לילך אחריהם אפי' בעיר אחרת אם לא כיון את קבלת הסחורה למועד. ואם הסחורה היתה קנויה לו כבר לפני המועד אין בזה איסור סחורה, אבל אסור להוליכה לביתו כמו שנתבאר בסימן הקודם שאסור להעביר ממנו, ואם הוא חושש שאם תישאר שם הסחורה יבוא לידי הפסד מותר.

גבית חוב במועד - מותר לתבוע מחבירו חוב של מעות במועד, ומותר אף ללכת לעיר אחרת כדי לתבוע חובו, ומותר אף לתבועו לבית דין, ואפילו אם יכול לתבוע חובו אחר המועד מותר, ואין צריך לומר שמותר לגבות חובו מנכרי, ובזה מותר אפילו לקבל ממנו סחורה בחובו, דכמציל מידו דמי. והמוכר פרקמטיא לחבירו לפני המועד י"א שתביעת החוב אסורה כמו משא ומתן של סחורה (אמנם בנכרי אפשר שמותר), אא"כ הלוקח אינו מצוי במקום המוכר ונזדמן במועד, ודעת השו"ע שכיון שזקף עליו המעות במלוה לפני המועד הרי זה מותר כמו גבית הלואה אפילו אם הוא מצוי במקום שנמצא המוכר, ואף שהב"ח הסכים לסברא ראשונה מ"מ היום שהחובות מתקלקלים הוי כדבר האבד ותובעים אותם אף בחול המועד. וחובות שמותר לגבותם במועד, אם תבע את הישראל בבית דין לפני המועד ולא ענהו מותר לקבול במועד אף לפני ערכאות של עכו"ם, ומ"מ נראה שלכתוב עבור כך אסור, דכמה אחרונים כתבו שכתב של לשונות העמים נקרא מעשה אומן, ואפילו נימא שהוא מעשה הדיוט הא בעינן צורך המועד, ואם זה דבר האבד אם יניח הדבר עד לאחר המועד מותר לכתוב אף ע"י עצמו, ואם צריך למעות לצורך יו"ט אפשר שמותר לכתוב ע"י נכרי. גם אם נחמיר לא לתבוע חובו מישראל, מעכו"ם ודאי מותר משום דבר האבד, ומותר גם לעשות זקיפה עם חובותיו כדי להבטיחן.

מכירת סחורה - סחורה שאם לא ימכרנה עכשיו יפסיד מהקרן, או שיש ספק שמה יפסיד, או שהוא נצרך למעות כדי לשלם חוב שהגיע זמנו בחול המועד ואם לא ישלם יגיע לו הפסד, מותר למוכרה במועד, אבל אם לא יפסיד מהקרן אף שהוא סבור להרויח הרבה אסור, ומ"מ באופן שאם

תמצית משנה ברורה חלק ו'

להערים (לסחורה), וצריך לעשות בצניעה כמבואר בסימן תקמ"ב. וי"א שמנכרי מותר לקנות בתים ושדות וכרמים ועבדים ובהמה, מפני שהוא כמציל מידו, ואין דין זה ברור כלל, ומכמה ראשונים משמע דלא ס"ל הכי, ומ"מ לענין בתים ושדות בארץ ישראל אפשר שיש להקל מפני ישוב ארץ ישראל.

קניית שאר כלים - דעת הרמ"א שכלים שאין פרסום בקנייתם מותר לקנות בצניעה, והמ"א ושאר אחרונים העלו שאין להקל בזה שלא לצורך המועד, אם לא שלא ימצאם בזול לאחר המועד.

הלואה בריבית - מותר להלוות בריבית לנכרי הרגיל ללוות ממנו, כדי שלא יתרגל ללוות ממקום אחר, וא"צ להוציא מן הרווח לשמחת יו"ט, ונכרי שאינו רגיל ללוות ממנו ג"כ מותר אך בזה צריך להוציא את הריבית של השבוע הראשון לשמחת יו"ט יותר ממה שהיה מוציא לולא רווח זה. והתר זה הוא גם באופן שאסור לגבי סחורה (כגון מי שיש לו מעות ברווח), כיון שהלואה אינה דומה כ"כ לסחורה. ומהאי טעמא מותר להלוות לישראל בריבית בדרך התר, ומותר ג"כ לעשות עיסקה לתת לו מעות. ומותר להביא ערב במועד להלואה שילוח אחר המועד. והלואה בשולחנות בקביעות וחילוף אסורה, ולכו"ע נכלל באיסור סחורה.

סימן תקמ"מ

בנין וסתירה במועד

מלבד מה שמותר לעשות מלאכה במועד בדבר האבד וכנ"ל, היכא שיש בזה צורך המועד מותר אפילו בדבר שאינו אבד, אף בדברים שאינם לצורך אוכל נפש, והדייט מותר לו לעשות את המלאכה כדרכו, אך אומן צריך לעשותה בשינוי. ובסימן זה יבואר מתי הותר בנין או סתירה בדבר האבד או לצורך המועד.

בסתמא אסור לבנות אפילו כל שהוא ואפילו לצורך המועד, כיון שמלאכת אומן לא הותרה לצורך המועד.

במקום פסידא - כותל גינה או כותל שבין חצירו לחצר חבירו, שאין שם חשש גנבים אלא רק חשש שיכנסו לשם אנשים ואין בזה כ"כ פסידא, מותר לבנות את הכותל מעשה הדייט, והיינו שרק יניח אבנים זה על זה ולא יטוח בטיט, או שיגדור את הפירצה בקנים וגומא וכדומה (ובפשטות לגדור את כל הגינה אסור אף במעשה הדייט), וכן אם עשה מעקה לגג בונה אותו מעשה הדייט וכנ"ל, וכתב הריטב"א דאירי בג שאין רגילים

מחמירים בקניית יין לצורך חול, ולכן יקנה בצניעה), ואף לתקן את החביות ולזפתם מותר (אף שזה מלאכה גמורה), ובלבד שלא יכוין מלאכתו למועד, ולא יקנה יותר מכדי הנצרך לו לשתייה לכל השנה, אבל יותר מזה אסור כיון שיוכל לקנות בשנה הבאה, ולהרויח אסור. וכתב הרמ"א שאם אחר המועד לא יהיה מצוי כלל לקנות יין כדי להרויח, מותר אף לקנות כדי להרויח, אבל אם יכול לקנות אחר המועד במחיר יקר יותר ולהרויח פחות אסור. וי"א שאם נזדמן לו קניית היין בזול מאד והוא רווח מרובה שאינו מצוי כלל אחר המועד, מותר, ואפשר להקל כדעה זו, ודעת הא"ר שרק כשקונה עבור שתיית עצמו ליותר משנה אסור, כיון שזה טירחא יתירא בכדי, אבל בקונה כדי להרויח מותר כפי שנתבאר לעיל בדין דבר שאין מצוי לקנותו אחר המועד, והמיקל כדבריו אין למחות בידו.

מכירה במועד לצורך המועד - תבלין או ירק וכל דבר שאינו מתקיים מותר למכור בפרהסיא, כיון שידוע שהמכירה היא לצורך המועד. וכן מותר למכור בשמים במועד אע"פ שזה מתקיים, כיון שניכר שזה לצורך המועד. ואם פתח לצורך ישראל ובא נכרי לקנות מותר למכור גם לו. ומוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצניעה לצורך המועד, אבל בפרהסיא אסור שמא יחשדו שקונה לצורך חול, ודוקא מוכר קבוע, אבל בעל הבית המוכר לצורך המועד א"צ למכור בצניעה. וצניעה היינו שאם היתה פתוחה לזוית או למבוי שאינו מפולש יכול לפתוח כדרכו, ואם החנות פתוחה לרה"ר או למבוי מפולש פותח דלת אחת ואת השניה ישאיר סגורה (ובשאר דברים אסור אפילו אם הוא יושב בפתח החנות והחנות סגורה והדלת פתוחה, והפמ"ג כתב שאינו יודע מהם שאר דברים, ובריב"ש משמע שכסות וכלים לאו דווקא דה"ה שאר דברים שהם לצורך המועד). ובערב יו"ט האחרון של סוכות מוציא ומעטר את השוק בפירות בשביל כבוד שמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו, ובערב יו"ט האחרון של פסח כיון שאינו רגל בפני עצמו אין מצוה לעטר את השוק בפירות אבל מותר למכור בפרהסיא מפני כבוד יו"ט, ומותר לקנות אף לצורך יו"ט שני של יו"ט אחרון, ואף שאנו בקיאים בקביעה דירחא אין בזה איסור מכין לחול כדי שלא יבואו לזלזל בו, ואפילו מלאכה גמורה כבישול מותר לעשות לצורך יו"ט שני.

בתים אבנים עבדים ובהמה אסור לקנות מישראל אלא לצורך המועד כגון בתים לדור או אבנים לתקן כותלו, או לצורך המוכר שאין לו מה לאכול, או לצורך מי שמולך את הדבר הנקנה מן המוכר לקונה או לצורך הסרסור שאין להם מה לאכול או שרצונם להרויח ולהוציא יותר לצורך יו"ט, (ובלבד שזו תהיה כוונת המוכר והקונה, ואין כוונתם

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מותר לעשות אבוס לצורך אכילת הבהמה, או איצטבא לישב או לישן עליה, ויעשה מעשה הדיוט כיון שאינו צורך אוכל נפש. ונסר שמחברים לו רגלים כעין ספסל שלנו זה מעשה הדיוט, ואפשר שלהחליקו ברהיטני הוי מעשה אומן, וכן לענין אבוס של בהמה. דעת הרא"ש שמותר לעשות איצטבא של אבנים לישב עליה אם עושה מעשה הדיוט, ורבינו פרץ חולק על זה.

עשית תנור כיריים וקדרות - מותר לעשות תנור וכיריים קדרות ואילפסין אפילו מעשה אומן אם אפשר שיתייבשו ויאפה בהם במועד, ואם התנור והכירה קיימים מותר לטוחם בטיט אף אם זה לא יתייבש במועד, כיון שאפשר לאפות כך. ואם היה יכול לעשות את התנור וכו' לפני המועד וכיון מלאכתו במועד נראה דאסור, ואם לא יוכל להשתמש בהם במועד אסור בכל גוונא ואפילו מעשה הדיוט, ובזמנים קרים מותר להעמיד את תנור בית החורף להסיק את הבית אפילו אם אין ראוי לאפות בו, דהכל חולים אצל צינה, ובשלחן עצי שיטים מתיר בזה אף מעשה אומן, ויש לעיין בזה. וכן מותר לתקן את חלון הבית בענין שאם לא יתקנו ישב בקור.

תיקון ריחיים - מותר לנקר את הריחיים במועד שלא יהיו חלקים כדי שיפרכו החיטים, ועושים נקב (פתיחת עין) באמצע הריחיים אף שזה מעשה אומן כיון שזה מכשירי אוכל נפש, ואפילו בחדשים מותר, ומתקנים אותם יפה על עמדם כדי להשתמש בהם, ובונים אמת המים של ריחיים כדי לטחון על ידה, וקוצצים את צפורני החמור שמגלגל את הריחיים מפני שזה מפריע לו ללכת.

מותר לחדד סכין במועד אפילו מלאכת אומן ללא שינוי כיון שזה מלאכת אוכל נפש, ואם נשבר לו הסכין במועד מותר לעשות חדשה אע"פ שיכול לשאול סכין מחבירו, ואם נשברה לפני יו"ט וכיון מלאכתו למועד אסור, ויש מחמירים אם הסכין נשבר לפני יו"ט אף אם לא כיון מלאכתו למועד א"כ היה אנוס, וצ"ע.

סימן תקמ"א

אריגה ותיקוני בגדים במועד

מותר לעשות מלאכה במועד לצורך המועד (הדיוט כדרכו ואומן בשינוי) וכו"ל בסימן הקודם. ובסימן זה יבואר מתי הותרה אריגה או תיקוני בגדים במועד.

ללכת בו שאינו חייב במעקה מדינא, אבל גג שחייב במעקה מותר לבנותו כדרכו, אבל שאר הפוסקים סתמו ולא חילקו בזה. אבל חצר הסמוך לרשות הרבים שנפל, שיש לחוש שיכנסו גנבים לחצירו ואיכא פסידא יתירא וזה דבר האבד, וכן בגדר שבין החצרות אם יש בחצר השניה אנשים חשודים על הגניבה או שדירים שם נכרים, מותר לבנות את הכותל כדרכו ללא שינוי, ואם היה נוטה ליפול (אפילו בנוטה לחצר או למבוי, וכן כל היכא שיש חשש סכנה. רמ"א), מותר לסותרו מפני הסכנה ולבנותו מחדש. ועיין מ"א שלא התירו אלא לבנות כותל סתור, אבל לסתור וגם לבנות מותר רק במקום סכנה, וכתב הפמ"ג וכן נראה להורות למעשה שאם הוא רעוע כ"כ שיש חשש ברור וכ"ש היכא שיש חשש שהגנבים יבואו לידי נפשות מותר לסתור ולבנות ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד, והיכא שיש חשש נפשות אין לקנוס אף אם כיון מלאכתו במועד.

טיחה בטיט יחד עם בניית גדר נחשבת מעשה אומן, אמנם כתב הט"ז שלהטיח גגו בטיט או לעשות סולם חשיב מעשה הדיוט ומותר לעשות כך לצורך המועד, ועיין בפמ"ג שלהטיח סדקים שבגג הוי מעשה אומן, ורק להחליק את הגג (ובמדינתנו אינו מצוי) חשיב מעשה הדיוט, וכן בעשית סולם אם מיפהו כדרך האומנים הוי מעשה אומן ואסור גם לצורך המועד. וסדקים שבגג שהמים יורדים דרך שם, מותר לסותמם ע"י שבוטע בטיט ביד או ברגל, שבזה מותר אפילו אם הוא עושה יפה יפה כעין שעושים בכלי אומנות (ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד, וכן בכל מעשה הדיוט לצורך המועד), אבל בכלי אומנות אסור, וכל זה כשעושה מפני חשש גשמים, אבל אם באו גשמים ממש ועדיין ידלוף בבית עושה כדרכו.

גבשושית שבבית מותר ליטלה כדרכו כדי שלא יתקלו בה, ואף שהעושה כך בשבת חייב חטאת ואינו דבר האבד מותר לעשות זאת בלי שינוי כיון שאין בזה טורח.

תיקון פתח הבית - ציר הדלת והמפתח והמנעול והצינור (-חור שבאיסקופה התחתונה) והקורה (-) משקוף שמעל הפתח שהדלת חוזרת בו) בין של עץ בין של ברזל (שהתיקון משמיע קול) שנשברו, מותר לתקנם בלא שינוי אפילו מעשה אומן, אפילו נשברו מערב יו"ט ושכח לתקנם, מפני שאם יניח הפתח פתוח ודלתות שבורות נמצא מאבד כל מה שבבית, ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד, וכן מותר לתקן את המשקוף במסמרים אם יש לחוש לגנבים.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בשפת חלוקו אינו הדיוט) ואינו מהיר באותה מלאכה (סימן אחד הוא, דסתם אומן מהיר) מותר לעשות כדרכו, ואם הוא אומן מהיר יעשה מעשה הדיוט, והיינו שיעשה תפירות רחבות ותפירה אחת למעלה ואחת למטה כשיני הכלב. (ומנעלים מותר ג"כ לאומן בשינוי, אך להדיוט כדרכו אסור). וכתב הרמ"א שכל אדם יחמיר על עצמו לתפור בשנוי זה, והיינו משום שרוב בני אדם יכולים להוציא מלא מחט בבת אחת והם בכלל אומן, ושינוי בצורת אחיזת המחט לא נחשב שינוי לאומן, אלא בעיני שינוי הניכר בתפירה עצמה. וכל ההתר להדיוט או לאומן אינו אלא לעצמו או בשביל אחרים בחינם, אבל אסור לעשות לאחרים בשכר א"כ אין לו מה לאכול, והח"א כתב שאם אינו מוצא אומן שיעשה באופן זה והוא צריך לצורך המועד מותר לתת לפועל שיש לו רק לחם כדי שיהיה לו צרכי יו"ט ברווח, ואינו ברור לדינא, דלמ"א מותר רק כשממש אין לו מה לאכול. ומי שאין לו חוטים לתפור מסתפק הח"א אם מותר לו לטוות חוטים. ואין לתפור בגדים חדשים לתינוק כדי שילבש בברית מילה ואפילו מעשה הדיוט, כיון שיכול לכורכו בחתיכת שיראין.

סימן תקמ"ב

קבלת שכר עבור מלאכה המותרת במועד

גם המלאכות המותרות במועד (כגון מלאכות לצורך המועד) אסור ליטול עליהם שכר, ויש אופנים שמוותר ליטול עליהם שכר, ופועל שאין לו מה לאכול מותר לעשות אף מלאכות שאסור לעשותם במועד, וכדלהלן.

אלו מלאכות אסור לעשותם במועד בשכר - אפילו מלאכות המותרות במועד (כגון צורך המועד בשינוי, ומה שהתירו להדיוט לתפור כדרכו, וכמה דברים שאסרו משום טירחה אע"פ שאינו מלאכה ממש והתירו באופנים מסוימים) אין לעשותם אלא לעצמו או לאחרים בחינם, אבל בשכר אסור דהוי כעובדא דחול, ואם אין נותן לו שכר קצוב אלא שאוכל עמו בשכרו מותר לצורך המועד. וי"א שאם בעה"ב אינו יכול לעשות המלאכה אלא ע"י אלו שאינם מוכנים לעשות בלא שכר מותר לתת להם. וכתב הרמ"א שדבר האבד מותר לעשותו אפילו בשכר קצוב אפילו שלא לצורך המועד והוא מעשה אומן, והביאור הלכה כתב שאין דין זה ברור, ולכן אם יכול למצוא נכרי נכון שלא ישכור ישראלים. ובאוכל נפש אם אינו מוצא אנשים שיעשו לו בחינם מותר לתת להם שכר. וכן ספרים וכובסים באופן שהתירו לספר ולכבס מסתבר שמוותר

עשית מצודות דגים - מותר לעשות מצודות דגים מערבה לצורך המועד כיון שזה מעשה הדיוט, אבל אסור לארוג מצודה מחוטים שזה מעשה אומן, (ומה שמכשירי אוכל נפש מותר מעשה אומן זה דווקא מלאכה שמכשירה האוכל עצמו לאכילה כמו תנור וסכין).

מותר לתקן פתילות לנרות במועד לצורך המועד, כיון שזה מעשה הדיוט, ויש מחמירים בזה ולדבריהם אף גדילת פתילה מצמר גפן ללא שזירה יש לעשות לפני המועד, והח"א כתב שבדיעבד יש להקל לגדול מצמר גפן במועד וכן בברכי יוסף כתב שהמנהג הפשוט להתיר. עוד כתב הח"א שלכו"ע אסור לעשות נרות של שעוה או חלב וכמדומה שנוהגים בזה התר לצורך המועד, ובפמ"ג משמע שיש להזהר בזה.

מותר לעשות במיטה חבלים שתי וערב (סירוג) כדי לשכב בה במועד, וכ"ש שאם הם רפויים מותר למותחם לצורך המועד, ואם כיון מלאכתו למועד אסור, ויש מחמירים שלא להטיל את החבלים במיטה ורק אם הכניסם בנקבי המיטה קודם המועד או שהיו קשורים מצד אחד מותר, והבית יוסף כתב שהיכא שהיו במיטה והוסרו לא הוי כמכניס מתחילה, ובמאמר מרדכי כתב דהוי כמכניס מתחילה, ולגדול את החבלים אסור לכו"ע.

מותר למעך בגדי פשתן בידיים או ע"י כלי כדרכו אחרי הכיבוס לצורך המועד אפילו אם כוונתו ללבנם (ובשבת אסור אפילו בחלוק), ואסור לעשות קמטים (-כפלים) באופן שהם חזקים ואינם מתפשטים כשלושם, אפילו לצורך המועד, ולפי זה אסור לכפול את הצווארון בעצים המיוחדים לכך. ומותר להחליק את הבגדים אפילו בכלי המיוחד לכך, דהוי מעשה הדיוט המותר לצורך המועד.

אסור לתקן מלבושיו ומנעליו הקרועים אפילו ע"י נכרי, ואע"פ שאם לא יתקנם יקרעו יותר אסור, וכתב הרמ"א שמוותר לתקנם קצת לצורך המועד ע"י שינוי (כדלהלן) לענין עשית בגדים, והדיוט מותר כדרכו, והפוסקים לא העתיקו תיבת קצת, שהרי תפירת אומן לצורך המועד ע"י שינוי מותרת, ואפשר שכוונת הרמ"א שיתקן רק באופן שישתהה התיקון עד לאחר המועד, ועדיין צ"ע), ואם יקרעו לגמרי אם לא יתקנם מותר אפילו ע"י ישראל ללא שינוי, דהוי דבר האבד, וי"א שרק ע"י שינוי מותר, ואם יכול לקנות מנעלים חדשים בודאי אין להקל, ואם אינו צריך להם במועד אסור לתקנם אלא יניחם ולא ישתמש בהם עד לאחר המועד. ואין חילוק בכל זה אם נקרעו לפני המועד או במועד.

תפירת בגדים - מי שצריך בגד למועד, אם הוא הדיוט (ואם יודע להוציא מלא מחט בב"א או לכויין אימרא

תמצית משנה ברורה חלק ו'

של ישראל מותר שיסייעו לאריס במועד, דכיון שאין נותן להם שכר ע"ז נמצא שאינם באים בשליחותו.

מותר לתת לנכרי (וה"ה לישראל) מלאכה במועד בקבלנות או בשכיר יום אם אומר לו בהדיא שיעשנה אחר המועד, ולא אומרים שהנכרי ודאי יעשה במועד, ואף אם הנכרי יעשה מלאכה במועד א"צ למחות בידו, ובלבד שלא ימדוד וישקול וימנה כדרך שעושה בחול, ונראה שלכן נהגו שלא לתת לכובס נכרי במועד כלל, מפני שאסור למנותו ובלא מנין אינו מאמינו. ובדגול מרבבה מתיר לתת כלי פשתן כדי לכבסם אחר המועד ואף למנותם דאסור כיבוס כלי פשתן במועד אינו אלא מנהג, ובא"ר משמע שאינו מחלק בזה, ובשעת הדחק יש לסמוך להקל.

סימן תקמ"ד

צרכי רבים

אחד מחמשת ההיתרים לעשות בהם מלאכה במועד הוא היכא שיש בזה צורך לרבים, ואם יש בזה צורך למועד לצרכי הגוף (כגון שתיה רחיצה ותיקון הדרכים) מותר לעשות גם מעשה אומן, והיכא שאין זה לצורך המועד או שאין זה צרכי הגוף מותר לעשות רק מעשה הדיוט, וכדלהלן.

כללי ההתר- מותר לעשות צרכי רבים בחול המועד אפילו בפרהסיא ובטורח גדול, ואפילו אם כיוונו מלאכתם במועד מותר כיון שאם לא יעשו עכשיו כשכולם בטלים ממלאכה יתבטל הדבר, אמנם אם יש להם מנהיג שהרשות בידו לעשות לבדו אסור לו לכיין מלאכתו למועד. ומותר לעשות מעשה הדיוט אפילו לצורך אחר המועד, ומעשה אומן מותר רק לצורך המועד. ודעת כמה אחרונים שלעשות צרכי רבים בשכר מותר רק אם זה לצורך מצוה, אבל מהפמ"ג משמע שמותר גם ליטול שכר, וכן נראה מפשטות דברי המשנה.

מה נקרא צרכי רבים- כתב הרמ"א שצרכי רבים היינו דברים הצריכים לגוף האדם, כגון תיקון הדרכים והסרת המכשולות מהם (ומחויבים בזה שלא יהיה כשופך דמים אם יארע מכשול), וכן ציון הקברות שיזהרו מהם הכהנים, ותיקון מקוואות או מרחצאות או עשית מקוה חדש אם יגמור במועד וזה צורך המועד (שהרי זה מעשה אומן) שא"א שלא יצטרך אחד מהרבים למרחץ באופן שאינו יכול בלעדיו בשום פנים, (אבל לצורך יחיד אסור לתקן מרחץ אפילו מעשה הדיוט, כיון שהוא יכול בלי מרחץ או ללכת למקום

לתת שכר. ומלאכות המותרות, אם יש בזה מצוה יש לצדד שמותר ליטול שכר, ובפמ"ג משמע שרק במכשירי אוכל נפש שיש בהם מצוה מותר ליטול שכר, ויש לצדד להקל גם בשאר דברים, ועכ"פ אם לא נזדמן לו בחינם בודאי יוכל להקל.

פועל שאין לו מה לאכול כלל אפילו לחם ומים מותר לו לעשות כל מלאכה אפילו שלא לצורך המועד ואפילו בלא שינוי, ובאופן זה מותר לקבל שכר אפילו הרבה יותר מכדי אכילתו, אך מלאכה נוספת אסור לו לקבל. ואינו חייב למכור כלי ביתו, אך אם יש לו סחורות ויכול למכורם אסור לו לעשות מלאכה. וי"א שגם מי שיש לו לחם ומים אך אין לו צרכי יו"ט ג"כ מותר לו לעשות מלאכה, ובביאור הלכה כתב שמי שאין לו כדי צרכי יו"ט אין להתיר לו מחמת כך לעשות מלאכה. וכתב המ"א שצריך לעשות את המלאכה בצינעא כיון שהרואה אינו יודע שהוא עני כ"כ, ואם אינו יכול לעשות בצינעא מותר גם בפרהסיא אם אין לו מה לאכול כלל. ומי שיש לו אשה ובנים אף אלו שאינם חייב לזונם מותר לעשות גם לצורכם. ואם יכול להשיג מעות בהלוואה צ"ע אם מותר לו לעשות מלאכה.

סימן תקמ"ג

מלאכה במועד ע"י נכרי

אמירה לנכרי אסורה במועד כמו בשבת, וכן אסור שנכרי יעשה מלאכה עבור ישראל היכא שיש לחוש שיחשבו הרואים שהוא שליח של הישראל, וכדלהלן.

אמירה לנכרי במועד- כל דבר שאסור לישראל לעשותו אסור לומר לנכרי לעשותו, כמו לגבי שבת ויו"ט, אפילו אם הוא משער שאחרי המועד יצטרך לשלם ביוקר גדול. וצרכי מצוה מותר לומר לנכרי לעשותם, שהרי גם בשבת יש מתירים.

נכרי שקיבל מערב יו"ט לבנות ביתו של ישראל, אפילו בקבלנות וגם אינו מצוהו שיעשה במועד אסור להניחו לעשות במועד, אפילו מחוץ לתחום, מפני שהולכים לשם בנ"א (משא"כ בשבת ויו"ט) ויאמרו שהוא עושה בשליחות הישראל, ועיין בסימן רמ"ד בביאור הלכה מה הדין אם כל העיר דרכם לבנות בקבלנות, אך בדיעבד בקבלנות מותר לדור בבית. ואם נתן לו לפני המועד מלאכה בתלוש בקבלנות, מותר לעשותה בביתו של נכרי. ושדה שניתנה לנכרי באריסות מותר להניחו לעשות במועד, דאדעתא דנפשיה עביד, והכל יודעים ששדה עומדת לאריסות, ונכרים בני ביתו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מעשה הדיוט לצורך המועד, או ע"י פועל שאין לו מה לאכול. ובסימן זה יבואר מה אסור ומה מותר לכתוב במועד, ואיזה כתיבה נחשבת מעשה הדיוט.

איזה כתב נחשב מעשה אומן – כתב של סת"ם הוא מעשה אומן ודינו יבואר להלן, וכתיבה שאינה של סת"ם לצורך רבים אם אינו לצורך המועד, יש אוסרים דס"ל שסתם כתיבה היא מעשה אומן, ויש מתירים אפילו בכתב מרובע דס"ל דהוי כמעשה הדיוט כיון שאין מקפידים לכתוב אותם כתיקונם כ"כ, וכתב הרמ"א שנהגו להקל בכתב שלנו והיינו בכתב משיט"א (-אותיות דקות כעין כתב רש"י או כתב שלנו) דאינו מעשה אומן, אמנם גם בכתב זה נהגו להחמיר לכתוב בשינוי, וא"כ זה לצורך רבים.

כתיבת והגהת ספרים – אסור לכתוב או להגיה אפילו אות אחת בספר תורה או בספרי מקרא וגמרא, כיון שיש ספר אחר לקרוא בו, ואפילו אם מצא טעות במועד אסור, ואפילו אם מצא טעות באמצע קריאת התורה אסור לתקן וצריך להוציא אחרת. ומשמע מהב"י שגם בס"ת שלו ומתקנו כדי שיהיה לו ס"ת כשר אסור, והשעה"צ תמה למה אסור והרי ע"י התיקון מקיים מצוות כתיבת ס"ת. אמנם מותר להפריד בין אותיות דבוקות, ואות שרישומה ניכר מותר להעביר עליה קולמוס, (וס"ת החסר תפירה בעמודים יתקנוהו ע"י מי שאין לו מה לאכול, וצ"ע אם מותר ע"י נכרי). ואם אין ס"ת אחר לקרות בו בציבור, וה"ה אם יש מנין נפרד קבוע בעזרה של בית הכנסת והס"ת שאצלם נפסל, מותר להגיה או לכתוב אות או תיבה חסרה, דלצורך המועד מותר אפילו מעשה אומן, ויש חולקים, וכן ספרי מקרא וגמרא שצריך לקרות בהם במועד ויש לו תיקון שהוא עלול לשכוח אותו עד אחר המועד או שאינו יכול ללמוד בו מרוב טעויות, מותר לתקנו דהוי דבר האבד. וציבור שאין להם ס"ת ויכולים לכתוב כולו במועד ע"י סופרים רבים מותר, וכן מותר לכתוב שאר ספרים כדי ללמוד בהם במועד, ומשמע בב"י דהיינו לצורך רבים, אבל מהמ"א והגר"א משמע שאפילו לצורך עצמו מותר.

מותר לכתוב **תפילין ומזוזות** לעצמו אפילו כדי להניחם אחרי המועד, ואם אין לו מה לאכול מותר לכתוב בצינעא ולמכור לאחרים כדי פרנסתו, אפילו אם האחרים יניחום רק לאחר המועד, ולדעת הרמ"א אם הלוקח קונה בשביל להניחם במועד (לנוהגים להניחם במועד) מותר לכתוב כדי שיהיה לו מעות ברווח לשמחת יו"ט, ולי"א לעיל בסימן תקמ"ב שמי שאין לו בשר ויין לשמחת יו"ט נחשב אין לו מה יאכל, ה"ה הכא מותר באופן זה גם לדעת השו"ע, ולרמ"א מותר אף אם יש לו בצמצום. ואם יש לו מעות ברווח לדעת הטור מותר לכתוב בחינם לצורך המועד, אבל לצורך

אחר, אבל שאר צרכי רבים שאינם צריכים לגוף האדם, ואפילו בית הכנסת או שאר צרכי מצוה אסור לעשות מעשה אומן (דמעשה הדיוט מותר לצורך המועד אף אם אין בזה מצוה), ואף אם אין להם מקום אחר להתפלל במנין אסור, ואפילו להשלים בנין בית הכנסת במועד אסור, ואם יש חשש שאח"כ יעכבו הנכרים מלעשותו מותר דהוי דבר האבד, וע"י נכרים מותר בכל ענין אם הוא יגמר בחול המועד ויוכלו להתפלל בו. ונהגו למנות גבאים ופרנסים במועד, אך אם צריך לכתוב לא יכתוב כתב אשורית שזה מעשה אומן, אלא משיט"א או כתב שלנו, מפני שאינו צרכי הגוף.

בורות ומעיינות של רבים שנפלו בהם עפר ואבנים והם התקלקלו מותר לתקנם אפילו אם אין רבים צריכים להם עכשיו, כיון שאינו מעשה אומן, וכן מותר לעשות מעשה הדיוט חריץ להביא מים מהנהר לעיר כדי שישתו בהרווחה אף אם יגמר אחר המועד, וכן מותר לחפור בורות מחדש שזה מעשה אומן (שצריך לטוח היטב כדי להחזיק את המים) אם הרבים צריכים להם במועד, וכל אלו מותר אפילו אם כיוונו מלאכתו במועד ויש בזה טירחא יתירא ופרהסיא, אבל אסור לחפור בורות חדשים של רבים שלא לצורך המועד, אפילו אם לא כיוונו מלאכתם למועד, ואפילו בצינעא, כיון שהוא מעשה אומן.

בורות שיחין ומערות של יחיד אסור לחפור אפילו אם אין לו מה לשתות אלא בדוחק גדול, ואם אין משיג כלל מה לשתות מותר לחפור מחדש במועד, ואם היו חפורים ונתקלקלו מותר לתקנם לצורך המועד והיינו ליטול הצורות והעפר מתוכם שזה מעשה הדיוט, אבל אסור לחטוט בתוכו או לסוד בסיד. ואם אינו צריך להם במועד אסור לתקנם אבל מותר להמשיך מים לתוכם בכלים מן הגג ממי גשמים לפי שאין בזה טורח מרובה, אבל לעשות חריץ ולהביא מים דרך שם אסור, ובחריץ קיים מותר להמשיך מים, אבל לא ע"י כלים.

סימן תקמ"ה

כתיבה בחול המועד

כתיבה היא מלאכה האסורה במועד, וכתיבה שהיא מעשה אומן אסורה אפילו לצורך רבים אם אינה לצורך המועד, אמנם גם מלאכה זו מותרת באופנים מסוימים כמו שאר מלאכות, כגון לצורך דבר האבד שבזה מותר אפילו מעשה אומן, או

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אמנם במקום שכל הכתובות שוות אסור לכתוב לכו"ע כיון שזה לא דבר האבד, ורק את התוספת שמוסיף הבעל מרצונו מותר לכתוב, ובכתב משיט"א יש להקל אף הכתובה עצמה.

אגרות שאלת שלום ופרקמטיא שאינה אבודה- לדעת השו"ע מותר לכתוב אגרות שאלת שלום מפני שאין נזהרים בכתיבתם והוי כמעשה הדיוט וזה לצורך המועד קצת מה ששואל בשלום חבירו כגון שזה לצורך ענייני יו"ט או מפני שמחת הרגל שלא יהיה בדאגה ויש בזה צורך למשלח או למי שזה נשלח אליו, וכן מותר לכתוב על פרקמטיא אפילו אם אינו דבר האבד, (ובפרקמטיא אבודה מותר לכו"ע אף בכתב שהוא מעשה אומן ובלי שינוי), אמנם אין להקל אלא כשלא כיון מלאכתו למועד. וכתב הרמ"א שיש אוסרים בשאלת שלום וכ"ש בענין פרקמטיא, דכל כתיבה היא מעשה אומן, ונהגו להחמיר לכתוב בשינוי, והיינו שיכתוב את כל השורות באלכסון, וכמה אחרונים כתבו שנהגו להקל בכתב משיט"א או כתב שלנו בלי שינוי ויש להם על מה שיסמוכו, והמחמיר יחמיר לעצמו, ונהגו לעשות את השורה העליונה עקומה. ואף שלענין שבת הכותב בכל כתב חייב חטאת, מ"מ במועד אסור רק מעשה אומן ככתב אשורית, ובמור וקציעה מחמיר שלא לכתוב כתיבה נאה במיוחד בכל סוגי הכתבים, ואף שהעולם נהגו להקל ואין למחות בידם לפי שיש להם על מה שיסמוכו, מ"מ טוב לחוש לדבריו אם לא לצורך גדול, ולענין פרקמטיא שאינה אבודה אין להקל אלא בכתב משיט"א וע"י שינוי, וגם בזה ימעט כמה שאפשר. ושטרות ופקודות של הממשלה מותר לכתוב גם לדעת המחמירים, וכן כתב סמיכה ללמוד ולהורות מותר לכתוב.

שטרי חוב- אסור לכתוב שטרי חוב במועד מפני שיכול להמתין לכתוב אחרי המועד, ואם הלוח צריך למעות למועד אפילו שלא לצורך המועד, או לצורך אחר המועד אם לא ימצא אחר המועד מעות ללוות, והמלוה לא מסכים להלוות לו בלא שטר, או שאין לסופר מה לאכול (למ"א בסימן תקמ"ב איירי כשאין לו אפילו לחם ומים, ולי"א שם איירי כשאין לו כדי צרכו לשמחת יו"ט), מותר לכתוב.

שטרי מכירה אריסות וקבלנות- מי שקנה קרקע במועד לצורך המועד (כגון לצורך חפירת טיט לתקן תנורו לצורך המועד), מותר לכתוב שטר מכירה במועד, אבל אם קנה קרקע לפני המועד, או שקיבלה לפני המועד באריסות או קבלנות (ודבר זה לא שייך שיהיה במועד לצורך המועד), אסור לכתוב אע"פ שיכול להיות שיחזור בו, כיון שיכול לקנות או לקבל קרקע אחרת, ורק אם היה לו אונס או שלא היה לו פנאי לכתוב לפני

אחר המועד אסור לכו"ע, אמנם עשית התפילין מותרת במועד, ומותר אפי' כדי להניח אחר המועד, ובשכר, ואפי' יש לו מה לאכול. ובכל האופנים שמותר לכתוב מותר אפילו אם כיון מלאכתו במועד, כיון שזה דבר מצוה.

מותר לטוות ציצית לבגדו בין על ירכו בין בפלך, אפילו לצורך אחר המועד, ואפילו אם כיון מלאכתו במועד, (ולטוות בחנים עבור אחרים כדי לקיים המצוה במועד, לטור מותר ולרמב"ם אסור), אבל בגלגל אסור משום דאושא מילתא טובא.

חשבונותיו והוצאותיו מותר לכתוב במועד, דהוי דבר האבד שמא ישכח, וי"א שאף בדבר האבד צריך לשנות בכתיבתו כיון שאין הפסד במה שמשנה, אמנם הכותב לצורך שמחת יו"ט א"צ לשנות. ואם אינו דבר האבד מותר רק לצורך המועד ורק מעשה הדיוט ככתב משיט"א, ואם חשבונותיו כתובים ורוצה לסדרם אסור, ואפילו בשאינם כתובים יראה שלא לכוין אותם במועד. ומותר לכתוב מה שכותבים כשמלויים על משכונות, דהוי דבר האבד שמא ישכח, וכן סחורות שמותר למכור במועד כמבואר בסימן תקל"ט מותר לחנוני לכתוב מה שמוכר בהקפה כדי שלא ישכח.

איזה שטרות מותר לכתוב- מותר לכתוב במועד שטרי קידושין, שטרי פסיקתא (תנאים, כמה אדם נותן לבנו או לבתו), גיטין, שוברים, דייתיקי (-צוואת שכיב מרע), מתנות, פרוזבול, אגרות שום (-ששמו בי"ד נכסי הלוה ונתנום למלוה), אגרות מזון (-שמכרו בי"ד קרקע של מת לצורך מזון אשתו ובנותיו וכתבו מעשה בי"ד על זה, או שקיבל עליו לזון בת אשתו), שטרי חליצה, שטרי מייאונים (לקטנה יתומה שהשיאוה אחיה או אמה לדעתה, שאם היא אומרת שאינה רוצה בו היא יוצאת ממנו וכותבים לה שטר מייאון), שטרי בירורין (שכל אחד מבעלי הדינים בורר לו דיין), שטרי טענתא, פסקי דינים, הרשאה או גזירות הדיינים כנגד מי שברח עם ממון אחרים ולא בטוח שיחזור. והטעם בכל הנ"ל י"א משום דהוי כצרכי רבים (אף שזה דבר פרטי, כיון שזה דברים המזדמנים תדיר) ואפשר דמקרי צורך המועד, וממילא מותר אף מעשה אומן, ומ"מ נכון לכתוב כתב משיט"א, וי"א משום דהוי דבר האבד פן ימותו העדים או הנותן או הבי"ד, או שילכו העדים למדינת הים.

כתובה- יש מתירים לכתוב כתובה במועד (למי שנשא לפני המועד, שהרי ברגל אסור להנשא, ואף שאסור להתייחד בלי כתובה, מייירי שהיה שעת הדחק שמותר אז להתייחד על סמך עדי קנין), דהוי דבר האבד, ויש אוסרים דס"ל דהוי כשטר חוב, והלכה כדעה ראשונה,

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מותר לתקן קולמוס ודיו לצורך כתיבה המותרת, ולשרטט לצורך כתיבה המותרת מסתפק הא"ר אם מותר, ובלקט הקמח מתיר רק בתפילין ומזוזות שא"א לכתוב בלא שרטוט.

דנים במועד דיני ממונות (אם נתרצו שניהם, דלענין לכפות לפעמים א"א לכוף את הבעל דין לדון בניסן ותשרי), ובזמן הבית היו דנים גם דיני נפשות, ומשמתיים ומכים למי שלא קיבל עליו את הדין.

מותר לקבול במועד על חובותיו בבית הכנסת או בערכאות של נכרים.

סימן תקמ"ו

אירוסין ונישואין בחול המועד

ביו"ט ובחול המועד יש חיוב שמחה מן התורה, ואסור לישא נשים במועד משום דאין מערבים שמחה בשמחה (או כדי שלא ירבה בטירחה במועד, או כדי שלא ימתין למועד כדי להנשא ויתבטל בינתיים מפריה ורביה). ובסימן זה יבואר איזה נישואין או סעודת נישואין או סעודת אירוסין וכדומה אסורים במועד, ומה מותר לעשות במועד.

נישואין - אין נושאים נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמים, משום שאין מערבים שמחה בשמחה, ואפילו בלא סעודה אסור, אמנם מותר לעשות שמחת ב' בני אדם יחד, ולכן מותר לעשות חופת יתומים או עניים יחד עם שמחת נישואי בניו שלא במועד, ונוהגים להזהר שלא להנשא שני אחים או אחיות או אח ואחות ביום אחד.

אירוסין - מותר לארס במועד אפילו עם קידושין, ובלבד שלא יעשה סעודה בבית ארוסתו בשעת האירוסין דהיינו שמארס באמצע סעודה או שעושה הסעודה מיד אחריו, אבל לסעוד עם מרעיו מותר, וכן מותר לעשות סעודה בבית ארוסתו שלא באותו יום, ואם עושה את הסעודה זמן מופלג אחרי האירוסין י"ל דשרי אף באותו יום, ויש מחמירים בזה. וריקודים ומחולות מותר אפילו בשעת אירוסין בבית ארוסתו.

תנאים - מותר להתקשר בתנאים לשידוך במועד כנהוג בזמננו, והסעודה שעושים אח"כ, הט"ז אוסר, אבל שאר האחרונים מקילים בזה, ואם אינו עושה סעודה גמורה אלא מיני מרקחת וכדומה בודאי אין להחמיר, וכן מותר לעשות סעודה גמורה שלא בשעת התנאים, ודלא כט"ז שהפליג להחמיר בזה.

המועד, מותר לכתוב, ובתורת האדם כתב שטעם האיטור בשטרי אריסות הוא שזה רק מניעת רווח, ולדבריו אפשר שאסור באריסות ומכירה גם אם היה לו אונס לפני המועד, וצ"ע. ואם המוכר צריך מעות והלוקח לא מסכים לתת לו בלי שטר מכירה, נראה שמותר לכתוב.

מי ששלח שליח ליריד מותר לו לכתוב איגרת בענין סחורתו אם לא כיוון מלאכתו למועד, דהוי דבר האבד.

איזה כתב מותר לכתוב במקום שמותר לכתוב - כל מה שמותר לכתוב כגון שטר קידושין וכו' או דבר האבד, מותר לכתוב אפילו בלי שינוי, ומה שאסור לכתוב אסור אפילו ע"י שינוי כגון שאוחז הקולמוס בין האגודל לאצבע, או שעושה שורות עגולות או עקומות, אבל אם משנה בכתב עצמו כגון שכותב אותיות חתוכות ושבורות באמצע ואת ה' עושה כעין עיגול קטן, מותר. ונתבאר לעיל שכמה אחרונים כתבו שנהגו להקל בכתב משיט"א או כתב שלנו בלי שינוי ויש להם על מה שיסמוכו, והמחמיר יחמיר לעצמו, ונהגו לעשות את השורה העליונה עקומה.

מותר לכתוב בלוחות של שעוה, מפני שאינו כתב המתקיים, ואפשר שגם בלוחות שלנו או לכתוב בקנה עופרת על לוחות מעופצות בסיד מותר.

תשובה לשאלה - מי ששלחו לשאול ממנו שאלה, והשליח אינו רוצה להמתין ללאחר המועד, מותר לכותבה אפילו אם אינה לצורך המועד, שמא אח"כ לא ימצא ביד מי לשולחה, וכן מותר להעתיק את התשובה לעצמו כדי שלא ישכחנה, דהוי דבר האבד.

חידושי תורה - מותר לשמוע חידושי תורה כדי לכותבם ולכותבם, וכן לכתוב מה שחידש בעצמו, שמא ישכח, ואפילו בלא טעם זה מותר כיון שבכל עת ורגע מוטל על האדם לעמוד בתורה ולחדש בה כפי יכולתו, ואם ימתין עד אחר המועד ויכתוב אז יפסיד את החידושים שהיה צריך לחדש אחר המועד שיצטרך ללמוד שנית מה שלמד ולהזכיר מה שחידש, ואין לך דבר האבד גדול מזה, והב"ח כתב חיבוריו בחול המועד, ומ"מ יזהר לכתוב חידושיו בכתב משיט"א, ואם יצטרך לכתוב אות מרובעת יכתוב אות שבורה. ואם ראה ספר מחודש ולא ימצא להעתיקו אחר המועד מותר להעתיקו במועד.

אסור לכתוב במועד חשבון התקופות.

ספר הנצרך לו למועד מותר לתקנו ולכורכו בעצמו, וכ"ש ע"י נכרי, דהוי דבר האבד, אבל אסור לתקן קונטרס כדי לכתוב עליו אחרי המועד.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נשים מענות (שכולן עונות יחד) במועד, אבל לא מקוננות (שאחת מדברת וכולן עונות אחריה), ולא מטפחות (להכות כף אל כף), ואם נקבר המת אף לא מענות.

הספד ל' יום לפני המועד - מותר להספיד בתוך ל' יום לרגל מי שמת בתוך אותם הימים, אפילו אם המספיד נוטל שכר, ואפילו אם המת אינו תלמיד חכם, ואפילו אם מת בערב הרגל, ואחרי חצות צ"ע אם מותר, אמנם ת"ח מותר להספיד גם אחרי חצות. אבל אסור להספיד בימים אלו מי שמת לפני הל' יום שלפני המועד ומשמע שהאיסור הוא אפילו בתוך ל' יום למיתתו, מפני שבזה הוא גורם שיבואו לבכות ולהצטער ברגל, ואפילו אם יש הספד בלא זה על מי שמת בתוך אותם הימים, ואפילו אם אין המספיד נוטל שכר, אסור, ואין נ"מ אם המספיד הוא מי שמוטל עליו להתאבל על המת או אדם אחר, ואפילו אם המת הוא תלמיד חכם אסור, ובתשובת עולת שמואל מתיר לעשות הספד על אדם גדול אפילו על שמועה רחוקה אם לא היתה שעת הכושר מקודם, וכן מצדד בנחל אשכול. **ובל' יום לפני ראש השנה ויו"כ צ"ע** אם מותר (פמ"ג), ובישועות יעקב מיקל בזה, ובתורת אדם מביא בשם רב ניסים גאון להתיר בחודש אלול. ונראה שמותר להספיד ל' יום לפני הרגל מי שבאה לו שמועה על המת בתוך ימים אלו אפילו שמועה רחוקה, וכן מה שנוהגים בסוף השנה להספיד את המת ולהזכיר נשמתו נראה להתיר בימים אלו, שהרי בזה מפסיק אבילותו ומסיר את הבגדים השחורים ולובש לבנים, (ויש נוהגים להסיר את הבגדים השחורים כבר ב"א חודש כמו לענין קדיש), אבל במועד עצמו בודאי אסור גם בזה. ואמירת קל מלא רחמים שהיא תפילה על המתים מותרת אף ברגל עצמו, אבל ללכת לקבר ולהזכיר נשמות ולומר קל מלא רחמים אינו מותר רק אחרי שעברה השנה, וכמדומה שהעולם נוהגים להקל בזה.

קריעה - לשיטת השו"ע אסור לקרוע במועד אלא על קרוביו שהוא חייב להתאבל עליהם, או על חכם (ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו אינו יודע לישא וליתן בה, ובזמננו אין ת"ח כזה), ואפילו אינו בפניו אלא שבאה לו שמועה במועד ולא עברו ל' יום מהמיתה מותר, ולאחר ל' אינו קורע במועד אפילו על אביו ואמו, ואם שמע על המיתה ביו"ט אסור לקרוע במועד, ועל אדם כשר שמת מותר לקרוע רק אם ידע בין מיתה לקבורה, ואם היה בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע אפילו איננו אדם כשר, וברמ"א יו"ד סימן ש"מ כתב שנהגו להקל אפילו באדם כשר אא"כ עומד עליו בשעת יציאת נשמה. וכתב הרמ"א ש"א שאין קורעים

מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין, ומשמע בבית יוסף שלענין סעודה יש להחמיר, ויש מהאחרונים שמצדדים להקל, וביום אחר בודאי יש להקל. ולהחזיר גרושתו מן האירוסין ולכנסה או לארסה ולעשות סעודה אסור.

מותר לישא אשה בערב הרגל ולעשות את הסעודה ברגל, ומשמע שמותר לעשות את הסעודה אפילו בליל יו"ט ראשון, והמ"א אוסר בזה, אכן בשעת הדחק כתבו הא"ר והמור וקציעה שמותר לישא בערב הרגל ולעשות סעודה בלילה. וכתבו האחרונים שהנושא בערב הרגל יזהר לעשות הנישואין בשחרית כדי שיוכל לשמוח יום אחד לפני הרגל ולעשות סעודה אחת בחול, ואם נתאחר וזה שעת הדחק מותר לישא אפילו סמוך לחשיכה, והמ"א כתב שבמדינותינו המנהג שלא לישא כלל בערב יו"ט, אכן אם יש צורך גדול בדבר אין להחמיר.

סעודת ברית מילה או סעודת פדיון הבן מותר לעשות במועד, בין בזמנם בין שלא בזמנם, דלא חשיב שמחה.

עושה אשה כל תכשיטיה במועד בין ילדה בין זקנה, ואפילו אין לה בעל, וכיון שזה צורך הגוף הוי כעין אוכל נפש ומותר בלא שינוי ובטירחה רבה, כוחלת עיניה, פוקסת (מחלקת שערותיה לכאן ולכאן וי"א שעושה כמין עבותות, וי"א שנותנת חוט של בצק על פניה כדי להאדימה), מעבירה צבע על פניה, וטופלת עצמה בסיד וכדומה כדי להשיר את השיער ולעדן את הבשר אם יכולה לסלקו במועד (כיון שמצרה היא והשמחה היא רק בסילוק), ויש מתירים אף אם לא תוכל לסלקו במועד, ומשמע בגמרא וברמב"ם סיד אינו שייך אלא בילדה, ומעבירה שיער מבית השחי ובית הערוה בין ביד בין בכלי, ומעבירה השיער מפדחתה ע"י סכין, אבל גילוח ותספורת ראשה אסור כמו באיש.

סימן תקמ"ז

מה אסור לעשות במועד על מת

אסור לגרום צער ובכי במועד משום שמצוה לשמוח בו, ולכן חול המועד אסור בהספד ותענית, ולפעמים אסור מטעם זה להספיד כבר ל' יום לפני המועד, וכן קריעה וכדומה אסורים במועד באופנים מסוימים. עוד יבואר איזה מלאכות מותר לעשות במועד לצורכי המת וקבורתו.

חול המועד אסור בהספד ותענית, ולכן אין מניחים את מיטת המת ברחוב כדי שלא ישתהה המת ויבואו להספידו, ומטעם זה אין מוליכים את המת לבית הקברות עד שיהיה הקבר מתוקן.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

דין אמירת **צדוק הדין** ביו"ט נתבאר ביו"ד סימן ת"א (לשו"ע רק ביו"ט ראשון לא אומרים, ולרמ"א לא אומרים בזמן שאין אומרים תחנון), וכשאין אומרים צדוק הדין אין אומרים גם שבחו של מות, ואסור לדרוש עליו אלא לחכם בפניו ובזמננו אין דין ת"ח, והפמ"ג מסתפק אם מותר לדרוש בפני ת"ח שמת, ובהגהות רב"פ אסור.

המתענה תענית חלום בחוה"מ צריך להתענות אחרי יו"ט, וטוב שזה יהיה אחרי אסרו חג.

כלל בחול המועד, ובני אשכנז עצמה נהגו שלא לקרוע במועד אלא על אביו ואמו, ועל שאר המתים קורעים לאחר המועד, ובפולין נהגו כשיטת השו"ע, וכן יש לנהוג בכל מקום שאין מנהג.

אין **חולצים כתף** (-הוצאת הזרוע הימנית דרך בית הצואר) אלא קרוביו של מות המחויבים להתאבל עליו או על חכם, ועכשיו נהגו שלא לחלוץ כתף כלל אפילו בחול.

מברין (-סעודת ההבראה שמביאים לאבלים) במועד, אך לא יברו ברחבה אלא קרוביו של מות, ולא יברו את האבל בתוך ביתו אלא על מיטות זקופות, מפני שבמועד אין כפית (-הפיכת) המיטה, ועל חכם שמת הכל מברין במועד ברחבה, מפני שכולם אבלים עליו.

עשית צרכי המת - עושים כל צרכי המת במועד, גוזזים שערן, מכבסים כסותו, תופרים לו תכריכים אפילו מעשה אומן, עושים עבורו ארון בחצר שבה הוא נמצא כדי שיהיה ניכר שזה לצורך המת, ואם אין להם נסרים מביאים קורות וחותכים מהם נסרים בצינעא בתוך הבית, ואם א"א בצינעא מותר בפרהסיא במקום שיש ישראל, אבל לא במקום שיש נכרים, והא"ר מיקל אף במקום שיש נכרים היכא דלא אפשר (ואדם מפורסם שמת עושים עבורו אפילו בשוק כיון שידוע שזה בשבילו), ומותר לקצוץ הדס לצורכו כדי להעביר את הסרחון, אבל אין כורתים עץ מן היער לעשות ממנו נסרים לארון אפילו באדם מפורסם, דיסברו שכורת לצורך בנין, והיכא דא"א בענין אחר י"א שמותר לקצוץ גם ממחומר ואפילו לאדם שאינו מפורסם, וע"י נכרי בודאי יש להתיר. ובמקום שמעט יהודים דרים בין הנכרים וכולם יודעים כשיש מת בעיר, הכל נחשב מפורסם. ואסור לחצוב אבנים מן ההר כדי לבנות מהם קבר, ואם האבנים חצובות ורוצה לחותכם דינו כמו נסרים הנ"ל.

עשית קבר - מותר לחפור כוכים או לבנות קבר לצורך מי שמת במועד, (ויש אסורים בזה, וחפירת קבר כמו בזמננו מותרת לכו"ט), אבל לצורך מת שימות אכ"כ אסור, ומותר רק לקצר או להאריך או להרחיב קבר קיים, ואם מפרש למי חוצב אסור בגוסס אפילו בחול עד שימות, כדי שלא יורע מזלו. אסור לתלוש עשבים ועפר במועד בבית הקברות כמו שעושים בחול, וכתב הא"ר שדווקא לצורך בית הקברות אסור אבל מה שעושים זכר לתחיה מותר, ובמאמר מרדכי מפקפק על זה, וכן המנהג.

סימן תקמ"ח

דיני אבילות במי שמת לו מת ברגל

אין אבילות במועד, דמצות עשה דשמחת המועד שהיא עשה דרבים דוחה אבילות שהיא מצוה דיחיד. ולהלן יבואר מתי יש דיני אבילות למי שמת לו מת ברגל, ואם נוהגים אנינות במועד.

הקובר את מתו ביו"ט או בחול המועד לא חל עליו אבילות במועד, ואף לא ישנה את כסותו או את מקומו והפמ"ג מסתפק אם הוא יכול ללוש בגד חדש, אבל נוהג אבילות בדברים שבצינעא (רחיצה בחמין ותשמיש ותלמוד תורה, ויש מתירים בתלמוד תורה, אך אין כדאי להעלותו לתורה לצרפו למנין הקרואים. סעיף ד'), ומתעסקים בו לנחמו, ואת הנר שרגלים להדליק בימי השבעה ידליק במקום שלא אוכלים שם ואין המת נמצא שם, וביו"ט לא ידליק אלא ע"י נכרי כיון שאינו נהנה מנר זה. ונר של יארצייט אם לא הדליקו מערב יו"ט ידליקו בחדר שאוכלים שם, ויותר טוב שידליקו בבית הכנסת, ובשעת הדחק אפשר שיש להתיר בכל גוונא. (סעיף א').

ואחר המועד מתחיל למנות את השבעה ימי אבילות, ובמקומות שעושים יו"ט שני, יו"ט שני של סוף המועד עולה למנין שבעה אע"פ שאין נוהגים בו אבילות, וכן הדין ביו"ט שני של ראש השנה בין בנקבר ביום הראשון ע"י נכרים בין בנקבר ביום השני ע"י ישראל, אף שאינו נוהג בהם אבילות לכו"ט. (סעיף ב'). ואחרי שעברו ז' ימים למיתת המת אע"פ שעדיין לא כלו ימי האבילות, אחרים עושים לו מלאכה בבתייהם אפילו בדבר שאינו אבד, ואפילו מלאכה שלא נתן להם בקבלנות לפני שנעשה אבל, (ובדבר האבד מותר אף בביתו אף בתוך ז' ימים למיתה, והלבוש מתיר לעשות בעצמו בדבר האבד, ובמאמר מרדכי מפקפק עליו, ואם לא יוכל לעשות ע"י אחרים אפשר שיש להקל) ועבדיו עושים לו מלאכה

דיני אבילות במי שמת לו מת לפני המועד

מלבד שאין נוהגים אבילות במועד וכדלעיל, אם מת לו מת לפני הרגל, הרגל מבטל במקרים מסוימים את השבעה או את השלושים או חלק מהשלושים, וכן יש דברים שאסורים בשבעה או בשלושים ומ"מ מותר לעשותם בערב הרגל או ברגל עצמו משום כבוד הרגל, וכדלהלן.

מת לו מת לפני הרגל ונהג אבילות אפילו זמן מועט מאד, ואפילו לא נהג בחליצת מנעל אלא בכפית המיטה או אחד משאר דברים השייכים לשבעה, בטלה הימנו גזירת שבעה, וכן מחשבים שעברו ז' ימים מהשלושים, וימי הרגל ג"כ עולים למנין שלושים, וצריך לנהוג אחר הרגל רק את שאר ימי השלושים. ובתוך ימי הרגל אסור ללבוש בגדים מגוהצים חדשים ולבנים, ואסור בתספורת וכיבוס אף באופנים המותרים במועד שנתבארו בסימנים תקל"א ותקל"ד. ואם לא נהג אבילות לפני הרגל, בין בשוגג בין במזיד בין שלא היתה לו שהות, אין הרגל מבטל את האבילות ודינו כמי שקבר מתו ברגל שנוהג ברגל דברים שבצינעא ומתחיל למנות שבעה אחר הרגל וימי הרגל עולים לו למנין שלושים, ואפשר שאף אם הזיד כל שגילה דעתו באחד מהדברים שהוא אבל בטלה גזירת שבעה, וצ"ע.

חתן שנשא אשה בערב הרגל ומת לו מת ברגל צריך לנהוג שבעה אחר שהשלים ימי המשתה שלו, ואין הרגל עולה למנין שלושים כיון שבתוך ז' ימי המשתה היה מותר בגיהוץ ותספורת ואינו חושש לאבילות כלל, ומה שהיה זהיר ברגל שלא לגהץ ולספר זה היה רק מחמת הרגל.

מי שנהג שבעה ופגע בו הרגל בטלה הימנו גזירת שלושים, ואפילו אם חל היום השביעי בערב הרגל, מקצת היום שנוהג בו אבילות חשיב ככולו, ויום השביעי עולה לו לתחילת ימי השלושים, והרגל מבטל ממנו גזירת שלושים, ואפילו באותו היום מותר לספר ולכבס ולגהץ לכבוד הרגל. וכתב הרמ"א שלדידן שנוהגים איסור רחיצה כל השלושים מותר גם לרחוץ בחמין סמוך לערב אחרי תפילת מנחה (וכדלהלן), כדי שיהיה ניכר שעושה כן משום כבוד הרגל, ודין זה הוא אפילו אם חל היום השמיני או התשיעי בערב הרגל, ולדעת הרמ"א גם לספר ולכבס מותר רק סמוך לערב, וכל מה שצריך סמוך לערב היינו לדעה שאם אחד מימי האבילות חוץ מהשביעי חל בערב הרגל אסור לרחוץ עד הלילה, אבל למתירים שם מותר כאן אף קודם חצות. ולדעת השו"ע מותר מכבר מחצות, ובשעת הדחק אפשר שיש לסמוך להקל. ובערב פסח כיון שמחצות אסורים בעשית מלאכה, מותר ברחיצה וכיבוס מיד

בצינעא בתוך ביתו, וא"צ לנחמו אחרי הרגל מנין הימים שניחמוהו ברגל, וכן אין לנחמו בערב שבת לפני ברכו אחרי שעברו ז' ימים מהמיתה. (סעיף ו'). ואת השלושים מונה מיום הקבורה, ושמיני עצרת אינו נחשב אלא כיום אחד, ונוהג בשאר ימי השלושים ככל דיני השלושים לאסור בגילוח ותספורת ורחיצה בחמין ועוד דברים המבוארים בהלכות אבילות. (סעיף א').

שותף של אבל שמת לו מת ביו"ט אסור לפתוח את חנותו עד ג' ימים אחרי הרגל כמו בכל אבילות, וי"א שאם המיתה היתה ביום א' דחול המועד מותר לשותף לפתוח חנותו מיד אחרי יו"ט, ובחכמת אדם מיקל בזה אפילו אם המיתה היתה בערב יו"ט אחרון, והפריז על המידה, ודיינו אם נקל כשיטה השניה. ודע דלענין שמועה קרובה פשוט שאע"פ ששלמו ז' ימים מהמיתה אסור בסחורה כל ימי האבילות כשאר אבל, דשמועה קרובה דינה כיום קבורה.

הקובר את מתו ביו"ט שני של גלויות שהוא יו"ט האחרון או יו"ט שני של עצרת (שהם לא חול המועד), דעת השו"ע שאם אותו היום היה גם יום המיתה שאז האבילות בו היא דאורייתא, נוהג בו אבילות, כיון שיו"ט שני דרבנן נדחה מפני אבילות יום ראשון שהיא דאורייתא, והיינו דווקא בז' קרובים (אביו אמו בנו בתו אחיו מאביו אחותו מאביו הבתולה ואשתו) שהאבילות עליהם היא דאורייתא, אבל אם הקבורה היא ביו"ט שני של ראש השנה אין נוהג בו אבילות, מפני שהם כיום ארוך. וכתב הרמ"א ש"א שאין נוהגים אבילות בשום יו"ט שני, דאפילו אבילות יום ראשון דרבנן ושמחת הרגל שהיא מצוה של רבים עדיפא, ומסיים שכן המנהג פשוט ואין לשנותו.

אנינות במועד - אנינות נוהגת במועד לאסור בבשר ויין וכו' כמבואר ביו"ד סימן שמ"א, ואם מת לו מת ביו"ט ואין הנכרים רוצים לקבורו או אונס אחר אין נוהג אנינות, ואם הוא צריך להחשיך על התחום להכין צרכי קבורה נוהגת אנינות משעה שמחשיך בפועל. ואם מת לו מת ביו"ט שני והוא יכול לקבורו בו ביום, או שמת לו מת ביו"ט ראשון והוא יכול לקבורו באותו יום ע"י נכרי, חלה עליו אנינות. אמנם בליל יו"ט שני הוא חייב בכל המצוות כיון שאין דרך לקבור בלילה. ואונן במועד אסור בדברי תורה, ומשמע מהמ"א שאף בשעה שאינו רוצה לקבורו וביו"ט ראשון או כגון בלילה שאין דרך לקבורו מ"מ אסור בד"ת, והדגול מרבבה משיג על זה, וכן בספר בגדי ישע מפפק על זה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שלושים. ושאר דיני אבילות נוהגים אפילו בערב הרגל עד שתחשך, ובא"ר הביא בשם ראב"ן להקל גם בשאר דיני אבילות מן המנחה ולמעלה.

ראש השנה ויום הכיפורים נחשבים כמו רגל לענין ביטול האבילות.

כמה ימים מהשלושים נחשב כל רגל למי שנהג אבילות לפני הרגל - מי שנהג אבילות אפי' שעה לפני הרגל, אותה שעה חשובה כשבעה, והשלמת ימי השלושים מונים כדלהלן. ימי הפסח הם עוד שמונה, וצריך לנהוג אבילות ט"ו ימים אחרי פסח. ובעצרת כיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל שבעה היא נחשבת ז' ימים, וצריך לנהוג אבילות עוד ט"ז ימים, ויו"ט שני של עצרת עולה למנין ט"ז כיון שאנו בקיאים בקביעא דירחא. ובראש השנה יום הכיפורים מבטל ממנו גזירת שלושים, ומותר לגלח בערב יום הכיפורים, (וכן מי שמת לו מת בג' תשרי יכול לגלח בערב יום הכיפורים כיון שהיום השביעי עולה לו גם לשבעה וגם לשלושים, וכ"ש שמותר ברחיצה וכיבוס, ומותר לרחוץ אפילו יותר מב' שעות לפני יום הכיפורים). וביום הכיפורים החג מבטל ממנו גזירת שלושים, ומותר לגלח ולרחוץ ולכבס בערב החג סמוך לערב אחרי תפילת מנחה. ובסוכות החג הוא שבעה ימים, ושמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו נוטל ממנו עוד ז' ימים, ויו"ט שני או אסרו חג (בא"י) זה עוד יום א', וצריך להשלים עוד ח' ימים מכ"ד תשרי.

דיני אבילות בשמע שמועה קרובה או רחוקה בשבת או ברגל

השומע שמועה קרובה (בתוך ל' יום) שמת לו מת, יום השמועה נחשב לו כיום הקבורה ונוהג אבילות שבעה ושלושים. והשומע שמועה רחוקה (מיום ל' ואילך) נוהג אבילות שעה אחת ודיו. (שו"ע י"ד סימן ת"ב עיי"ש). ולהלן יבואר מה הדין בשמע שמועה קרובה או רחוקה בשבת או ברגל.

שמע שמועה קרובה בשבת או ברגל, ובמוצאי השבת והרגל היא כבר רחוקה, בשבת וברגל נוהג אבילות בדברים שבצינעא, ולמוצאי השבת והרגל נוהג אבילות שעה אחת ודיו. וכן הדין אם כששמע בשבת או ברגל כבר היתה שמועה רחוקה, אלא שבאופן זה אינו נוהג בשבת או ברגל אפילו בדברים שבצינעא.

שמע שמועה קרובה בשבת, השבת נחשבת לו ליום אחד, ובמוצאי שבת קורע, ויום שישי הוא היום השביעי לאבילותו. ואם שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, שבת עולה לו ליום אחד והרגל מבטל ממנו גזירת

אחרי חצות, ולגלח מותר אפילו לפני חצות, כיון שלאחרים אסור לגלח אחרי חצות.

אבל על אביו ואמו שאסור בתספורת עד שיגיעו בו חבריו, אפילו אם פגע בו הרגל לאחר השלושים אסור, ואם גערו בו מותר אף ביום השלושים.

מי שחל יום השמיני שלו בשבת שהיא ערב הרגל מותר בתספורת וכיבוס ורחיצה בערב שבת, ובה א"צ להמתין עד אחרי מנחה כיון שא"צ שיהיה ניכר שעושה כך לכבוד הרגל.

ואם לא גילח בערב הרגל או בע"ש כנ"ל, מותר לגלח אחרי הרגל שהרי כבר נתבטלה ממנו גזירת שלושים, אבל במועד אסור בתספורת וכיבוס. ואם חל היום השביעי שלו בשבת שבערב הרגל, מותר לגלח במועד כיון שלא היה יכול לגלח לפני הרגל.

מה מותר לעשות לכבוד הרגל למי שהגיע הרגל באמצע ימי השבעה - מי שחל אחד מימי האבילות שלפני השביעי בערב הרגל אפילו אם זה היום הראשון לשבעה, מותר לכבס ולא ילבש את הבגד המכובס עד הלילה, וטוב שלא יכבס עד אחרי חצות כדי שיהיה ניכר שהוא מכבס לכבוד הרגל, (ולדעת הרמ"א לעיל לא יכבס עד סמוך לערב), אבל לרחוץ אסור עד הלילה אפילו בצונן כיון שבלילה יוכל לרחוץ בצונן, ובחול המועד מותר גם בחמין, ויש מתירים לרחוץ אחרי תפילת המנחה סמוך לחשיכה, ומשמע שצריך להתפלל מנחה קודם שאז חלה עליו קדושת הרגל, ועיין בישועות יעקב שכתב דמ"מ בעוד היום גדול נוהג דיני אבילות, אבל סמוך לחשיכה שזה בין השמשות ואפשר שאף בזמן תוספת יו"ט אינו נוהג, ועיין בב"ח סימן רס"א שזמן תוספת שבת חל שתי שעות סמוך לערב.

וכתב הרמ"א שלדין שנוהגים איסור רחיצה כל שלושים אסור לרחוץ בערב הרגל וכן בחול המועד, (וה"ה לענין כיבוס היכא שנוהגים איסור כל שלושים), שהרי באופן זה הרגל לא מבטל ממנו גזירת שלושים, ומ"מ המנהג להקל בזה (ולפי זה מי שמת לו מת בערב שבת והשבת היא ערב הרגל, מותר לרחוץ בערב שבת בחמין לכבוד הרגל, ויש מחמירים בזה, ולפי זה גם אם היום השביעי חל בשבת שהיא ערב הרגל אסור לרחוץ בערב שבת, והפמ"ג מצדד להקל רק בצונן, והרוצה להקל אין למחות בידו), וי"א שהמנהג להקל לרחוץ דווקא בצונן והרוצה להקל אין למחות בידו, ובחול המועד בודאי יש לסמוך להקל אפי' בחמין, ואפילו לדעת המקילים בחמין זה דווקא בערב יו"ט או בחול המועד מפני כבוד הרגל, אבל אחרי הרגל אסור ברחיצה וכיבוס ותספורת, שהרי הרגל לא ביטל ממנו גזירת

סימן תקמ"ט

ד' תעניות - חובה מדברי הנביאים להתענות בט' באב ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובי' בטבת, מפני דברים הרעים שארעו בהם (כפי שפירט המ"ב סק"ב).

בט' תמוז הובקעה העיר לפני חורבן בית ראשון, ומ"מ תיקנו להתענות בי"ז תמוז מפני שחורבן בית שני חמור עבורנו יותר, ולא רצו להטריח לצום פעמיים.

מטרת התענית היא כדי לעורר את הלבבות שהמעשים הרעים הם הגורמים לצרות, וחובה עלינו מלבד הצום גם לפשפש במעשים ולשוב בתשובה, ואלו המטיילים והעוסקים בדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר, ומ"מ תשובה לבד אינה מספיקה אלא חובה גם להתענות.

מי שטעה ואכל מ"מ צריך להשלים את התענית, ועי' סי' תקס"ח שא"צ להשלים יום אחר, אם לא שכונתו לכפרה.

חתן שחל אחת מתעניות אלו בימי שמחת לבו מ"מ צריך לצום. צום גדליה אין לו דין צום נדחה.

שבעה. וכתב הפמ"ג שלענין קדיש י"ל שאין הרגל מבטל, ויש לו דין שבעה ושלושים אפילו נהג שעה אחת לפני הרגל.

שמע עשרה ימים אחרי החג שמת לו מת בערב החג, אע"פ שאם נמנה שעה אחת לפני החג כשבעה, ועוד שבעת ימי החג, ושמיני עצרת כעוד שבעה, וכיון שעברו עוד עשרה ימים הרי ל"א ימים, מ"מ יש לזה דין שמועה קרובה, שאין הרגל עולה למי שלא נהג בו אבילות לפניו, וכ"ש למי שכלל לא ידע שמת לו מת. ומ"מ יולדת או חולה שמת להם מת ואינם יכולים להתאבל עליו מחמת חלישותם, כיון שהם ידעו מהמיתה אלא שהם אנוסים, הרגל מבטל מהם גזירת שבעה וכן לענין שלושים, ככל אדם.

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

הקדמה - לאחר חורבן בית המקדש הראשון תיקנו הנביאים להתענות בימים שאירעו בהם הצרות שגרמו לחורבן הבית ולגלות, ובימי בית שני נהפכו הימים לימי ששון ושמחה, כדכתיב "כה אמר ד' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים". והגמרא (ר"ה י"ח): לומדת מפסוק זה שלא נתבטלו צומות אלו לגמרי, אלא בזמן שיש שלום (לרשי הכונה שאין יד האומות תקיפה על ישראל, ולרמב"ן הכונה שבית המקדש קיים) ואין גזירות שמד, ששון, ובזמן שיש גזירות שמד ואין שלום צום, ובזמן שאין שלום ומאידך אין שמד רצו מתענין רצו אין מתענין. וכתבו הפוסקים שעכשיו כבר רצו וקיבלו כלל ישראל עליהם מדור דור לצום, הצום הוא חובה ואסור לפרוץ גדר.

בסימנים הבאים יבואר אלו דברים נאסרו בתעניות אלו (תקמ"ט תק"נ), ודיני האבילות הנוהגים מ"ז בתמוז עד אחרי תשעה באב (תקנ"א - תקנ"ט), אלו עוד דברים תיקנו לעשות זכר לחורבן (תקס"ט), דיני הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנם (תקס"א), דיני קבלת תענית (תקס"ב תקס"ג), דין ליל התענית (תקס"ד), התפילות שבתעניות (תקס"ה תקס"ו), טעימה ורחיצת הפה בתענית (תקס"ז), דיני נדרי תענית (תקס"ח - תק"ע), מתי אין מתענים (תק"ע תקע"ב), על מה גוזרים תענית (תקע"ה - תקע"ח).

סימן תק"נ

מי חייב להתענות בד' הצומות

כלל ישראל קיבלו על עצמם לצום אף בזמן שאין גזירות על ישראל, ואסור לפרוץ גדר זה.

חיוב התענית הוא מגיל י"ב שנים ויום אחד בתינוקת, וי"ג שנים ויום אחד בתינוק, ואף אם לא הביאו ב' שערות חייבים להתענות.

מעוברת אינה חייבת להתענות בג' הצומות (י"ז בתמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת), אלא שנהגו להחמיר, ואם מצטערת הרבה או שהיא חלשה אין לה להתענות. ומעוברת היינו משעה שהוכר הולד, ואפשר דה"ה אחר מ' יום ליצירת הולד אם מרגישה צער, ולפני כן דינה ככל הנשים אא"כ מצטערת הרבה, ואם מרגישה חולשה אין להחמיר בה כלל, כי בראשית ימי עיבורה הולד חלוש, ועינוי מסכן אותו ואת המעוברת, והמיקל נשכר.

סימן תקנ"א

דינים הנוהגים מר"ח אב עד התענית

בי"ז בתמוז הובקעה ירושלים, ובתשעה באב חרב הבית הראשון והשני, ובימים שביניהם שנקראים ימי בן המצרים נוהגים דיני אבילות, ויש בזה כמה זמנים חלוקים בחומרתם, א' מי"ז בתמוז עד ר"ח יש מעט מנהגי אבילות. ב' מר"ח עד התענית. ג' שבוע שחל בו תשעה באב. ד' תשעה באב עצמו. ופרטי דינים אלו יבוארו להלן.

שמחה - משנכנס אב ממעטים בשמחה, והיינו שאין שמחים כלל, אמנם לשיטת התוס' בהחולץ שהתיר לקנות צרכי חופה, י"ל שממעטים היינו ממה שדרכו בשאר זמנים.
דין - ישראל שיש לו דין עם כותי ישתמט ממנו עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט' באב.

בגדי שבת - המוהל, ובעל הברית (האוחז את התינוק על ברכיו בשעת המילה, ולא המכניס והמוציא, ובא"ר מצדד דה"ה המכניס והמוציא שקורין קוואטער, והאשה המכנסת נוהגת ללבוש בגדי שבת), ואבי הבן ואמו, נוהגים ללבוש בגדי שבת. ובשבת חזון עצמה כתב הרמ"א שאין ללבוש בגדי שבת, ומותר להחליף רק את הכתונת שלובש מפני הזיעה והפוזמקאות, ואפי" בשבת שחל בה ט"ב, אבל פרוכת של שבת ומפות ומכסאות פורסים בשבת חזון, חוץ משבת שחל בה ט"ב. ובק"ק וילנא נוהגים על פי הגר"א ללבוש בגדי שבת, וכ"כ מהר"י עמדין בשם אביו אפי" בשבת שחל בה ט"ב, ויש שמשנים בגד אחד. ומי שיש לו נישואין בשבת נחמו מותר ללבוש בגדי שבת (לא חדשים) בשבת חזון, אפי" אם חל בה ט' באב, וגם אבי החתן והכלה ילבשו בגד עליון של שבת מלבד בשבת שחל בה ט"ב.

משא ומתן - ממעטים במשא ומתן. י"א דהיינו מו"מ של שמחה, כגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה, אבל לא שאר מו"מ, וי"א שצריך למעט בכל מו"מ ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו, (ואם הוא יריד שיכול להשיג בזול מותר ואפילו במשא ומתן של שמחה י"ל דשרי בזה), ובזמננו נהגו להקל בכל זה כי הכל נחשב בכדי פרנסתו ומי"מ במו"מ של שמחה טוב להחמיר. וישראל שפרנסתו בכלי זמר אצל העכו"ם הפמ"ג מתיר בכדי פרנסתו, ובדרך החיים משמע שאין להתיר אלא מי"ז בתמוז עד ר"ח.

אפשר שיש להחמיר בי"ז בתמוז ובי' טבת כמו מר"ח עד התענית.

בנין - ממעטים בבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו, או בנין שא"צ לדירתו אלא להרווחה בעלמא, או בנין של

מינקת שמצטערת הרבה או שהיא חלשה אין לה להתענות, ואם היא (או מעוברת) מצטערת הרבה אסור לה להתענות.

חולה שאין בו סכנה פטור מהתענית, ואסור לו להחמיר על עצמו. ומי שעניו כואבות אפשר דאין ההתר אלא בתענית אסתר, ויש שמיקל בזה אף בשאר תעניות לפי הענין.

הא"ר כתב שצריכים לפרוע אח"כ את התענית, ולא העתיקוהו האחרונים.

גם מי שצריך לאכול לא יתענג בבשר ויין אלא רק מה שצריך, וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל, אע"פ שאין חיוב לחנכם אפי" בן י"ב שנה ואפי" לתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שיאכלו רק לחם ומים או מאכל פשוט.

בתשעה באב אף מעוברות ומניקות חייבות להשלים התענית.

דיני התענית

שאר עינויים - רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה מותרים בג' הצומות, וכתב הלבוש דעכשיו אין נוהגים לרחוץ, וכתב הפמ"ג דבצונן שרי וכן בחמין פניו ידיו ורגליו, ובעל נפש יחמיר בכולם כמו בט' באב וכתב הא"ר דבעל נפש צריך להפסיק גם מבעוד יום, אך בליל טבילה לא יבטל עונתו, ולא יחמיר בנעילת הסנדל, ואם חל י' טבת בערב שבת ירחץ בחמין.

הפסקה מבעוד יום - בג' הצומות מותר לאכול ולשתות בלילה.

אם חל הצום בשבת נדחה הצום ליום ראשון.

אם חל הצום בערב שבת קורים בשחרית ובמנחה ויחל, והש"ץ אומר ענינו, אבל אין אומרים במנחה וידויים ונפילת אפים, (ועל כן יו"כ קטן (כשר"ח חל בשבת) מקדימים ליום חמישי).

חתן - אם יש חופה בתענית בערב שבת יתפללו מנחה ויקראו ויחל ואח"כ יעשו החופה, ולא ישתה החתן מהכוס אלא יתנו לתינוק לשתות. ובנדחה יכול החתן עצמו לשתות ואח"כ יוכל לאכול ולשתות (ותענית מחמת עצמו א"צ להשלים), ואם חלו הצומות בז' ימי המשתה ישלים התענית, אבל ביארציט א"צ להתענות אם נשא בתולה או שהוא בחור והיא אלמנה.

הכרות הצום - כתב השו"ע שמכריזים התענית בשבת שלפני הצום, חוץ מט' בטב ויו"כ ותענית אסתר. וכתב הרמ"א שמנהג האשכנזים שלא להכריז כלל.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נטילת צפרניים נחלקו בזה האחרונים, ולצורך טבילת מצוה או לכבוד שבת שרי.

סריקת הראש מותרת.

הדינים דלהלן להשו"ע אסורים בשבוע שחל בו ט"ב, ולהרמ"א נוהגים להחמיר מר"ח, וכדלהלן.

כיבוס וגיהוץ - אסור לכבס בשבוע שחל בו ט"ב, ולרמ"א יש להחמיר מר"ח, וכתב הח"א שלצורך קטנים אין להחמיר אלא משבוע שחל בו. ואפי' בגד שרוצה להניחו וללושו אחרי ט"ב אסור, ואפי' אם אין לו אלא חלוק אחד אסור, (אמנם לפני שבוע שחל בו מותר באין לו אלא חלוק אחד אף לרמ"א). וכיבוס של בני חו"ל שאינו יפה ככיבוס של א"י מעיקר הדין מותר לכבס ולהניח, אבל גיהוץ אסור אף לבני חו"ל, וכן כלי פשתן ישנים שלובשים אותם קרוב לבשר, מעיקר הדין מותר אף לגהצם ולהניחם ואפי' בא"י, ונהגו לאסור גם כיבוס של בני חו"ל וגם בכלי פשתן ואפי' להניח. ואסור לתת בגדים לכובסת נכרית כדי לכבסם, ואם אומר לה לכבסם אחרי ט"ב, המ"א אסור, והא"ר מצדד להקל, ובכלי פשתן בודאי יש לסמוך על זה. ולתת לפני ר"ח מותר אפי' אם תכבס בשבוע שחל בו. ואם צריך ללכת למרחקים בשבוע שחל בו ט"ב, מותר לתת לכובסת עכו"ם בגדי פשתן לכמה שבתות שיהיה בדרך, ואם א"א ע"י נכרי, הב"ח מתיר, אבל המ"א והא"ר אוסרים. ואסור לגדולים לכבס בגדי קטנים (לח"א הנ"ל רק בשבוע שחל בו), מלבד הבגדים שמוציאים בהם רעי ומשתינים בהם שאין בכיבוסם שמחה, ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל, ומ"מ לא יכבסו הרבה בגדים יחד, ויכבסו בצינעא אם אין מכבסו ע"ג הנהר.

לבישת בגדים מכובסים ומגוהצים - אסור ללבוש בגדים מכובסים או מגוהצים אפי' אם כיבס או גיהץ לפני שבוע שחל בו ט"ב.

לצורך מצוה כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס אפי' בשבוע שחל בו ט"ב כדי ללוש לבנים או להציעם תחתיה, אבל בט"ב לא תלבש לבנים אלא תלבש חלוק בדוק ויפה, ואם אין לה מותרת ללוש חלוק לבן, ולא תרחץ כל גופה אלא פניה של מטה, ומותרת לתת לכובסת עכו"ם לצורך לבישת לבנים. ולכבוד שבת מותר ללוש בגדי פשתן המכובסים (ומשמע שמותר לכבס בשביל זה ביום ה' או ו', ובדרכי משה משמע שנהגו לאסור בזה, ואם אין לו כתונת לשבת יש להקל, וע"י נכרי מותר), ומציעים לבנים על השלחנות, אבל סדינים לבנים אין להחליף.

ציור וכיור באופן שמשירי אמה על אמה, דאל"כ לעולם אסור, (ולרמב"ם דאסור אפי' ע"י שיר, צ"ל שהאיסור כאן הוא אפי' אם ירצה לטוה תחתיו בטיט). ואם שכר הנכרי לפני ר"ח בקבלנות מותר אפי' בט"ב באב עצמו, וכן אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו מותר, ואם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחרי ט"ב תבוא עליו ברכה, אבל בית הכנסת מותר דהוי מצוה דרבים. ואם היה כותלו נוטה ליפול ויש בו סכנה או הפסד ממוון, מותר לבנותו אפי' שהוא של שמחה, וכן מותר לבנות בנין של מצוה כגון שאין לו אשה ובנים ואין לו בית חתנות (דמדינא מותר אפי' נישואין אלא שלא נהגו משום דלא מסמני מילתא, וכן מותר לו לעשות בגדים חדשים לצורך נישואין שיהיו אחר ט"ב, ואפי' בט"ב עצמו מותר ע"י גוי).

נטיעה - ממעטים בנטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים שנוטעים לצל להסתופף בצלו, או מיני הדס ומיני אהלים.

נישואין ואירוסין - אין נושאים נשים אפי' בלא סעודה ואין עושין סעודת אירוסין, ולהחזיר גרושתו מן הנישואין אפשר דמותר, והרמ"א כתב שנוהגים להחמיר בנישואין מ"ז בתמוז אפי' אם לא קיים פריה ורביה, אבל סעודת אירוסין מותר. ואירוסין מותר בלא סעודה אף בט"ב באב, וכ"ש שמותר להתקשר בתנאים, ולאכול אז מיני מרקחת, אבל סעודה אסור אפי' בלי ריקודים ומחולות, ואפי' בשבת אסור. וריקודים ומחולות אסור מ"ז בתמוז אף ללא אירוסין.

דינים הנוהגים בשבוע שחל בו תשעה באב

תספורת אסורה, בין בשיער הראש בין בשאר שיער הגוף, בין באיש בין באשה, ולרמ"א נוהגים להחמיר בתספורת כבר מ"ז בתמוז, ואפי' לכבוד שבת אסור ויש מתירים. מותר לספר שפם שמעכב את האכילה, ואפשר שמותר לאשה לגלח את רבוי השיער שבצדעיים. ואסור לגדול לספר קטן (דשייך בהם חינוך או משום אבילות או משום עגמות נפש). להא"ר גם זה אסור מ"ז בתמוז ובח"א כתב שגם לדידן אין להחמיר לקטנים אלא בשבוע שחל בו. ומי שהיה אבל והשלושים נגמר בשבוע שחל בו והכביד שערו, מותר להקל שערו בתער שאין זה יפוי, אבל לא במספרים, ואם חל יום השלושים לפני שבוע שחל בו, מותר בתספורת ובכיבוס אפי' לדידן שתמיד מחמירים בזה, כ"כ הט"ז בשם הב"ח, אבל הא"ר סובר שאין להקל אלא כשחל יום השלושים לפני ר"ח, וכ"כ כמה אחרונים.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

התרה, אבל הב"ח והמ"א הסכימו שצריך התרה, ואם לא התירו אסורים גם בתספורת וכיבוס עד יום ה' מפני כבוד השבת.

נוהגים שלא לקדש את החודש עד אחר ט"ב.

בשר ויין - יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, (למ"א היינו משעה שהתפללו הקהל מעריב במוצ"ש, אבל לש"א אם הוא עדיין לא התפלל מותר, דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שייך אצלו שבת), ויש שנמנעים מבשר ויין כבר מראש חודש, וראש חודש בכלל, וכתב המ"ב שכך המנהג במדינותינו, (ובזה לכו"ע אסור משעה שהציבור התפללו מעריב, ואם יש שתי בתי כנסיות בעיר, היחיד נגד אחרי המקום שהוא רגיל להתפלל בו), ויש שמוסיפים מ"ז בתמוז. וכל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים לאיסור, הרי הוא פורץ גדר וישכנו נחש. ומותר לשתות חומץ אף אם הוא נעשה מיין, ואפ"י אם כשנכנס השבוע הוא היה יין מותר, וחומץ היינו כל דבר שנמנעים מלשתותו מפני חמיצותו. ויין תוסס והיינו תוך ג' לדריסתו שהוא מתוק ואינו חזק, אסור. ושיכר מותר לשתות, אפ"י של דבש שנקרא מע"ד. ובשר עוף או בשר מלוח אפ"י מזמן מרובה אסור לאכול. ובשבת עצמה מותרים בבשר ויין, ואפ"י בט"ב שחל בשבת מותר, ואפ"י אם קיבל על עצמו שלא לאכול בשר מ"ז תמוז והלאה, מותר בשבתות או בסעודת מצוה, אמנם אם אמר בלשון נדר הרי עלי שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז, יש מחמירים, ואם אמר הריני נודר שלא לאכול בשר, אין זה נדר. ומי שאינו יכול לאכול מאכלי חלב מותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים בימים האסורים, ומינקת שחלבה רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר יש להקל בה אף בבשר בהמה.

שחיטה - מצניעין הסכין של שחיטה מר"ח משום שאין שוחטים אלא לצורך מצוה, כגון לחולה (אפ"י חולה קצת, דמותר אף אחר ז' אב בבשר ויין משא"כ יולדת שאינה חולה), או לצורך שבת או מילה או פדיון הבן, (וסעודה שעושים בלילה לפני המילה אינה סעודת מצוה), ומי שחכר מהשר להאכיל בשר לערלים ואם לא ישחוט יפסיד, מותר לשחוט אם יתן מכל בהמה לעני חולה איזה חתיכה. ואיסור השחיטה הוא עד י' אב, ובמקום הדחק יש להקל מט"ב בחצות, ואם חל ט"ב ביום ה' מותר לכו"ע מחצות לכבוד שבת, ובמקומות שהנכרים לא אוכלים בשר בימים ו' וז', ושמוא יטרף הבשר ולא ימצא קונים, מותר לשחוט גם ביום ד'.

לבישת בגדים חדשים - אסור ללבוש בגדים חדשים בין לבנים בין צבועים בין של צמר בין של פשתן, ובגדים מגוהצים אסורים ללבוש כנ"ל. ובגד שמברכים עליו שהחיינו בלבישה (דהיינו שקנה בגד שאינו מתוקן שאינו מברך בשעת קניה) אסור ללבוש מ"ז בתמוז משום הברכה, וע"י לקמן שבשבתות אין להחמיר, עד ר"ח או שבוע שחל בו להשו"ע. ואין ללבוש בשבת חזון בגדי שבת, שאע"פ שלבשם כבר כמה שבתות מ"מ עדיין גיהוצם ניכר והווי כחדשים, אבל כתונת חדשה מותר ללבוש בשבת חזון.

ט"ב שחל ביום א' - אם חל ט"ב בשבת ונדחה ליום א' או שחל ביום א' אין דין שבוע שחל בו בין לפניו בין אחריו, ו"א שנהגו לאיסור בשבוע שלפניו (היכא שחל בשבת ונדחה), אבל בימים ה' ו' מותר לכבוד שבת.

כבוס בגדי עכו"ם - אין לכבס בגדי עכו"ם משום מראית העין, (ואיסור זה גם לרמ"א אינו אלא בשבוע שחל בו ט"ב), ואם ניכר שהם בגדי עכו"ם יש להקל, ואפשר שאף בצינעא יש להקל, ובאין לו מה לאכול, ודאי מותר כדי חייו.

עשיית בגדים - י"א שאסור לעשות בגדים או נעליים חדשים וכן לארוג גרביים בשבוע שחל בו ט"ב, וכתב השו"ע שיש להחמיר בזה מר"ח, וכן אסור לקנותם אפ"י דעתו שלא ללבושם עד אחרי ט"ב, ואומן ישראל אסור לעשות בגדים לאחרים בין בחינם בין בשכר א"כ אין לו מה יאכל שמותר כמו אבל לאחר ג' ימים, ואם ידוע ומפורסם שהמלאכה היא של נכרי מותר אף לקבל את המלאכה אחרי ר"ח ולעשותה, אך אם היא של ישראל אסור אפ"י אם ידוע שאינה שלו, ונהגו להתיר אפ"י עבור ישראל אם נתנה לאומן לפני ר"ח, דאחרי ר"ח אסור ליתן לו. וכן נהגו לתת אחרי ר"ח לאומן נכרי לתקן כלים חדשים כדי שיהיו מוכנים אחרי התענית, וטוב למעט בזה במקום שאפשר. והגר"א מפקפק בהתרים לאומן ישראל לתקן בגדים מפני שזה דומה לכיבוס, וכן בישראל העושה דבר שידוע שהוא לעכו"ם, וכן בנתינה לנכרי, ואין להחמיר בזה אלא בשבוע שחל בו ט"ב.

יש הנהגות שלא לסדר את חוטי השתי מצמר או שאר דברים משנכנס אב, בין לעצמו בין לאחרים בין בחינם בין בשכר, אבל טוית החוטים כדי לתפור בהם בגדים אינה בכלל מנהג זה, וכן עשית עטרה הארוגה בעצים מותרת.

לאחר התענית - מיד לאחר התענית מותרים לספר ולכבס ובבשר ויין, ונהגו לאסור בזה עד י' אב בחצות, והנהגים איסור בבשר ויין עד שבת נחמו, י"א שא"צ

תמצית משנה ברורה חלק ו'

לרחוץ כל גופו בחמין), ויש שאין נמנעים אלא בשבוע שחל בו ט"ב, ואפי' בצונן יש להזהר בכל גופו ורק פניו ידיו ורגליו מותר, ולרפואה מותר אפילו בחמין ואפילו בשבוע שחל בו ט"ב. ולצורך מצוה מותר לרחוץ אפילו בחמין, ולכן נדה רוחצת וטובלת, ואם טבילתה בליל י' אב מותר לה לרחוץ בערב ט"ב אם אינה יכולה לרחוץ בליל י' אב, ולש"ך יו"ד קצ"ט בכל מקרה רוחצת בח' אב, וכן אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה בשאר השנה, וכן קטנים שיש להם חטטים בראשם נוהגים לרוחצם בראשם. וכתב הרמ"א שאנו נוהגים שלא להתרחץ אפילו בצונן מר"ח ואילך, ואפילו מי שרגיל לרחוץ בכל ערב שבת כל גופו בחמין אסור להתרחץ בערב שבת חזון, כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך בכל ערב שבת, אבל בסבון אסור, ואם חל ערב שבת חזון בערב ט"ב יזהר לכתחילה לחפוף קודם חצות, ובדיעבד מותר גם אחרי חצות, וכן מותר למי שרגיל בכך בכל ע"ש, לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין, וכן מותר לטבול בע"ש למי שרגיל בכך כל השנה ואינו מבטל טבילה זו מפני טירדת עסקיו או מפני הצינה, אמנם בחמין אסור מפני שזה רחיצה של תענוג.

תענית - יש מתענים מי"ז בתמוז עד ט"ב, ות"ח אין ראוי שינהג חומרא זו מפני שא"א שלא ימעט מלימודו איזה שעות מפני התענית, וצריך לשקול במאזני צדק בעניינים אלו.

ברכת שהחיינו - דעת השו"ע שאע"פ שאפילו אבל מברך שהחיינו, מ"מ טוב להזהר מלברך שהחיינו בבין המצרים על פרי או על בגד, כיון שזה זמן פורענות, וממילא לא יאכל הפרי ולא ילבש הבגד. והגר"א סובר שאין להמנע מלברך שהחיינו בבין המצרים, וגם הט"ז מפקפק על דין זה, וכתב המ"ב שבשבת או ברה"ח אין להחמיר. ואשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא לברך שהחיינו שמא תתאוה לפרי ויגרם נזק לולד, וכן לחולה מותר כיון שהפירות פותחים תאוותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קיבלו את הדבר. ועל פדיון הבן יברך שהחיינו ולא יחמיץ את המצוה או הברכה כשהגיע זמנה. וכתב הרמ"א שגם פרי שלא ימצא אחרי ט"ב מותר לברך שהחיינו ולאוכלו בבין המצרים, אמנם אם יכול לשומרו לשבת יברך עליו בשבת. **זהירות מסכנה בבין המצרים** - לא ילך בבין המצרים יחידי מסוף שעה רביעית עד סוף שעה תשיעית, משום שבשעות אלו קטב מרירי שולט, וכן יזהרו בימים אלו שלא ללכת בין חמה לצל, ולא יכו את התלמידים בימים אלו, ואפי'

טעם בשר - לדעת השו"ע מותר לאכול בימים אלו תבשיל של בשר, אבל תבשיל שיש בו שומן של בשר אסור, וכתב המ"ב שנהגו לאסור תבשיל של בשר, אבל תבשיל שנתבשל בקדירה בשרית, או נפל בו בשר ויש שישים כנגדו, או יותר מאחד בשישים וקפילא ישראל טעם ואמר שאין בו טעם בשר, (וטעימה כזו אפשר דשרי), מותר.

יין הבדלה וברכת המזון לדעת השו"ע מותר לשתותם, והרמ"א כתב שנוהגים להחמיר, והטעם משום שיכולים לתתו לתינוק שהגיע לחינוך אך עדיין לא הגיע לאבילות, וישתה רוב הכוס, (ואם אין מצוה בשתית היין והוא בריא, גם הוא אסור בבשר ויין), ואם אין תינוק ישתה בעצמו את יין ההבדלה, וברכת המזון יברך בלי כוס, אמנם בברכת המזון של ג' סעודות שבת מותר לברך על היין אפי' אם הסעודה נמשכה עד שחשיכה.

בסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת, וסעודת אירוסין (שלא בשעת אירוסין או שלא בבית ארוסתו), לדעת הרמ"א מותרים כל הבאים מחמת קורבה או אהבת רעים והיו באים גם בזמן אחר, לאכול בשר ולשתות יין (גם של ברכת המזון), ואפי' אם הם כמה מניינים מותר, אבל מי שבא רק לאכול ולשתות עבירה היא בידו. ונשים השיכות לסעודה במקום שהדרך להזמיןם ג"כ מותר, ואשת המסיים ובניו מותרים. ומי ששולחים לו לביתו אסור לו לאכול, ודעת ר"י עמדין שמותר להזמין רק את המחזיקים ידי הלומדים בממונם או את הגבאים ומשרתיים, אבל לזמן אחרים לכבוד או לאיזה תועלת אסור, אמנם את הם מסייעים לסעודה מותר להזמיןם. ולדעת הלבוש מותר להזמין רק מנין מצומצם, ויש לוקחים מנין מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. ובח"א העתיק כהלבוש, אבל בדה"ח משמע שאפשר להקל כהרמ"א. ובשבוע שחל בו ט"ב אף לרמ"א אין לאכול בשר ולשתות יין אלא מנין מצומצם מלבד הבעלי מצוה והקרובים הפסולים לעדות והסנדק והקווטער בכלל זה, והשאר יאכלו מאכלי חלב, וזה מותר אפי' בערב ט"ב, ובלבד שלא יהיה סעודה שמפסיק בה ושיעשנה קודם חצות, ומ"מ בדיעבד אם נמשכה הסעודה אחרי חצות מותר, רק שלא יהיו יותר מעשרה, ואפשר דדווקא לאלו הלומדים בעצמם מותר. ואין לאחר או להקדים את הסיום כדי שיהיה בימים אלו, וגם אם לא היה עושה סעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה עתה. ואם חלה המילה או הסיום בט"ב שחל בשבת, לכו"ע מותר להזמין כמה קרואים שירצה.

רחיצה - יש נוהגים שלא להתרחץ מר"ח (ואם חל ר"ח בערב שבת מותר למי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ברצועה יש להזהר. ולמבואר בפסחים ק"א: יש להזהר מא' תמוז עד ט"ז.

כתב האר"י שיתאבל בבין המצרים אחרי חצי היום, ויבכה כמו חצי שעה. אמנם אין עושים "חצות" בע"ש אחר חצות או בר"ח או בערב ט"ב.

סימן תקנ"ב

דיני סעודה המפסקת

אף שכבר מר"ח או בשבוע שחל בו נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, בסעודה המפסקת אסורים מדינא דגמרא בבשר ויין ושני תבשילין וכו', כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ולהצטער עליו. ובסימן זה יבוארו דיני סעודה המפסקת.

בשר ויין – אסור לאכול בשר בסעודה המפסקת, ואפילו בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחד, ובשר עופות ודגים, ויין מגתו שלא עברו עליו יותר מג' ימים, נהגו לאסור.

שני תבשילין – אין לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילין, מפני שרובי תבשילין יש בו כבוד ותענוג, אפילו מין אחד בשני קדירות אם אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה (אבל אם שניהם שוים מותר), וכן יש להחמיר בשני מינים בקדירה אחת וי"א שזה אסור מדינא, (ולשני אנשים מותר לאכול כל אחד תבשיל אחר) ואם דרכו כל השנה ברוב המקרים לבשלם יחד, כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים, מותר, ואפשר שזה רק כשהבצלים באים להטעים את האפונים, ולא בשני מינים בעלמא. ולביבות הממולאות בגבינה וכדומה נקראים שני תבשילין, כיון שברוב הפעמים אין אוכלים כן. ותבשיל הנעשה מדבר שאפשר לאכולו חי, וכן ביצים או פירות צלויים, נקראים תבשיל לענין זה.

פירות חיים מותר לאכול אפילו כמה מינים.

נוהגים לאכול בסעודה המפסקת עדשים עם ביצים בתוכם (במקום שרגילים כל השנה לבשל כך וכנ"ל), ובטור כתב שהמנהג לאכול או עדשים או ביצים, וכ"כ הלבוש, וכתב המ"ב שאצלנו המנהג כמ"ש הרמ"א לאכול ביצים קשים שזה ג"כ מאכל אבלים, ולא יאכל תבשיל אחר חוץ מאותם ביצים, וכ"ש שלא יפסיק ביניהם בברכת המזון, משום שהוא גורם בזה ברכה שאינה צריכה. ומי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה וקיתון של מים, אבל לא ימעט בשיעור אכילתו ושתיתו, אלא יעשה באופן שיוכל

לסבול את התענית. ויש מחמירים לטבל אחרי אכילתם פת באפר ולאכול, על שם ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר, ואומר זהו סעודת תשעה באב. וימעט מהרגלו בשתית שאר משקין, ואין לשתות שיכר (אא"כ הוא אדם חלש, ויש מתירים גם למי שרגיל לשתות שיכר בכל סעודה, והכל לפי מה שהוא אדם, והנוהגים לברך על הכוס גם כשמברכים יחידי, מותר להם לברך על שיכר), ולא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח כמו בשאר סעודות, כדי שיתנהג בפרישות.

כיצד יאכל סעודה המפסקת – נהגו לשבת על הקרקע בסעודה המפסקת, כדי שתהיה הסעודה שפלה, (ובמקום שאכלו בהסבה היה מספיק שהיו אוכלים שלא בהסבה), ואדם חלוש יכול להניח כר תחתיו, וא"צ לחלוץ מנעליו עד הלילה, ואחרי הסעודה עד הלילה יכול לשבת על הספסל, דאין אבילות נוהגת עד הלילה. ולא ישבו ג' אנשים יחד בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, ואם ישבו יחד לא יזמנו, דלא חשיב קביעות.

איזה סעודה נחשבת סעודה המפסקת – סעודה המפסקת שצריך להזהר בה בדברים הנ"ל היינו סעודה שאוכלה אחר חצות היום, ואין בדעתו לאכול אחריה עוד סעודת קבע, ואם אוכל אחריה סעודת עראי, הסעודה הראשונה נחשבת סעודה המפסקת. וכתב הרמ"א שהמנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה לפני מנחה ומברכים ברכת המזון והולכים לביה"מ ומתפללים מנחה ואח"כ אוכלים סעודה המפסקת, אבל בלא להתפלל מנחה הוי גורם ברכה שאינה צריכה, ואפשר שמספיק שיברך ברהמ"ז ויתפלל מנחה בביתו. וכתב הרמ"א שנוהגים להרבות קצת בסעודה ראשונה כדי שלא תזיק לו התענית כיון שצום זה מתחיל כבר בלילה, (אך מי שיוכל לסגף עצמו ויודע שהתענית לא תזיק לו ומחמיר על עצמו, נקרא קדוש). ורבים מאחרונים אין דעתם נוחה מאלו המרבים ומתענגים מתחילה בכמה תבשילין וזה עיקר סעודתו, ואחרי מנחה שאינו רעב או צמא אוכל סעודת עראי לזכר סעודה המפסקת, וי"א שיאכל לפני מנחה רק תבשיל אחד ואח"כ יאכל עדשים או ביצים וכנ"ל. והא"ר כתב להצדיק את המנהג אם כוונתו לשם שמים שלא תזיק לו התענית, אבל עכ"פ יראה כל אדם שלא יהיה שבע באופן שיאכל סעודה המפסקת אכילה גסה ועראי, ובסעודה המפסקת יכול לאכול פת עם תבשיל, כיון שהפסיק בברכת המזון ומנחה. והח"א כתב שהמנהג הישר לאכול סעודה קבועה לפני או אחרי חצות, וסמוך לחשיכה אוכלים על הארץ תבשיל אחד, ואח"כ מי שמתייירא שתזיק לו התענית מותר לאכול פת עם חמאה כדי לשבוע ובלבד שלא יאכל שני תבשילין.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תשעה באב שחל באחד בשבת או שחל בשבת
ונדחה לאחד בשבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ויכול להעלות על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו, והנמנע מחמת אבל עבירה היא, ומ"מ כתב המ"א שישב בדאבון נפש ולא ינהג בשמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים, ובבכור שור כתב שאם הוא רגיל בכל שבת לסעוד עם חבריו אסור לו להמנע מזה דהוי כאבילות בפרהסיא, ולכו"ע מותר לאכול עם בני ביתו ולזמן. ואם חלה מילה בשבת זו יעשה הסעודה לפני מנחה. ובשבת זו צריך להפסיק אכילתו מבעוד יום, ונכון להודיע זאת להמון שלא יטעו לחשוב שזה כמו כל שבת.

מי שקיבל עליו להתענות שני וחמישי בכל השנה,
וערב ט"ב חל ביום שני, בזמננו שהדורות חלשים אין להתענות שני ימים ולילה ולהכניס עצמו לסכנה, אלא לדעת השו"ע שישאל על נדרו, או שילוח תעניתו ויפרע בשני אחר בשנה הבאה, אבל אינו יכול לפרוע ביום אחר, כיון שביור לו דווקא ימי שני וחמישי שהם ימי רצון. ויש חולקים וסוברים שאסור ללוות ולפרוע. והרמ"א כתב שנוהגים כהגאונים להתענות עד אחר תפילת מנחה ולאכול סעודה המפסקת לפני ביאת השמש, וא"צ לפרוע התענית, ואסור לסעוד ב' פעמים בגלל הנדר, ולכן צריך לנהוג בה כדין סעודה המפסקת, אמנם כיון שא"א לצמצם לאחר כ"כ את האכילה, טוב יותר שישאל על נדרו. וכן מי שמתענה תענית חלום או שיש לו יא"צ לא ישרים, וטוב שיתנה בפעם הראשונה להתענות רק עד אחר חצות, ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה ואח"כ יאכל סעודה המפסקת.

אין אומרים תחנון בערב ט"ב במנחה משום דאיקרי מועד, ואם זה שבת אין אומרים צדקתך, ואם ט"ב חל בשבת אומרים אב הרחמים, והרגילים להזכיר נשמות יזכירו נשמות גם בשבת זו.

קבלת התענית - אע"פ שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכול, אא"כ קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום או שאמר שהוא מקבל על עצמו את התענית, ובאופנים אלו אסור גם ברחיצה וסיכה, ואם קיבל עליו התענית לפני פלג המנחה, לא הוי קבלה אלא למה שקיבל בפירוש, (וכן כשקיבל עליו איסור אכילת בשר ויין מ"ז תמוז ואילך אין איסור רחיצה בכלל). וקבלה בלב, לדעת הרמ"א אינה קבלה, ודעת הב"ח והגר"א דהוי קבלה. ואחר שקיבל על עצמו התענית אפילו בלב להכרעת הב"ח והגר"א אסור בכל מה שאסור בתשעה באב חוץ מנעילת הסנדל דכיון שאינו חולץ מנעליו הוי כאילו התנה. ואם לא קיבל אפילו בלב, אלא שגמר בדעתו שלא לאכול יותר, מותר אפילו באכילה. ונכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל את התענית עד זמן בין השמשות. ואם חל תשעה באב בשבת או באחד בשבת א"צ להתנות, דכיון שאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוין להפסיק לשם תענית.

תחילת התענית - בבין השמשות של תחילת התענית ושל מוצאי התענית, (והיינו מששקעה החמה כמבואר בסימן רס"א) אסור בכל מה שאסור בט"ב, וליל התענית דינה כיום התענית, אבל א"צ להוסיף על התענית בכניסתה או ביציאתה, ולכן קודם בין השמשות מותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל, וכתב הרמ"א שבחול נוהגים לחלוץ המנעלים לפני שאומרים ברכו (אף שמנהגם היה להתפלל מעריב מבעוד יום), ובמהרי"ל כתב לחלוץ המנעלים לפני שהולכים לבית הכנסת, ועכ"פ יחלצם לפני בין השמשות. ובשבת חולצים המנעלים אחרי ברכו, ולא יגע בהם בידיו כדי שלא יצטרך ליטול ידיו, ואם נגע ינקה ידיו בכל מידי דמנקה, והש"ץ חולץ לפני ברכו מפני הטירוף, וכדי שלא יראה עינוי בשבת יאמר לפני כן המבדיל וכו' ללא שם ומלכות. ואם התפלל מעריב מבעוד יום חלה עליו התענית ואסור לאכול.

לימוד תורה בערב תשעה באב - כתב הרמ"א שנהגו שלא ללמוד בערב ט"ב מחצות ואילך ולומדים רק דברים המותרים בט"ב, מפני שהתורה משמחת את הלב, ולכן אם חל בשבת לא יאמרו אחר חצות פרקי אבות, וכן לא יטייל בערב ט"ב. וכתב המ"ב שדבר זה אינו מדינא, ועיקר הטעם מפני שיכול ללמוד דברים המותרים. ומהרבה אחרונים משמע שהסכימו למנהג זה, ואפילו אם חל בשבת משמע מכמה אחרונים לנהוג כהרמ"א, אמנם יש אחרונים שפקפקו מאד על המנהג (הרש"ל והגר"א והחיי אדם, והמאמר מרדכי ג"כ מתיר

סימן תקנ"ג

מתי מתחילה התענית

תענית תשעה באב מתחילה בבין השמשות, ואם קיבל את התענית לפני כן קבלתו קבלה. ובסימן זה יבואר מה נחשב קבלת התענית, ומתי מתחילים לנהוג בעינוי התענית. וכן יבואר האם מותר ללמוד תורה בערב ט"ב אחרי חצות.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מדרש איכה. ד' אגדות החורבן שבפרק הניזקין ובפרק חלק. ה' לקרות על החורבן בספר יוסיפון. ו' פרק אלו מגלחין כולל דיני מנוחה ומזרחם.

אסור לישא וליתן בהלכה אף בדברים המותרים, וילמד רק פשוטם של דברים ולא בדרך פלפול, ואפילו בהרהור אסור לפרש דבר חמור כיון שיהיה לו שמחה כשהדברים יתיישבו לו. ועם התינוקות אסור ללמוד גם דברים הרעים, ומותר רק ללמד על החורבן שזה רק סיפור דברים ומשבר לב התינוק, וי"א שמותר ללמוד עם התינוקות גם שאר דברים שמותר לגדולים.

אמירת דברים השייכים לסדר התפילה - מותר לומר ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפילה, וכן פרשת התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, אבל לא שאר קרבנות המוזכרים בסוף סימן א'. וחזן הקורא מותר לו להכין את הקריאה אפילו בקריאה של מנחה שאינה מעין המאורע כמו בשחרית. ונוהגים לומר תהילים ושיר היחוד במנחה כיון שזה דרך בקשה ובדרך החיים מוכח שגם במנחה יאמר רק שיר היחוד ולא תהילים, ובפזנא אומרים למחרת גם את של ט"ב וכן נכון, ומעמדות בודאי אין לומר, וכן אין לומר פיטום הקטורת.

מי חייב להתענות מאכילה ושתייה

חייב התענית בט"ב חמור משאר ג' התעניות, אמנם במקום חשש סכנה אין להתענות, וכן יש אופנים נוספים שאף שאין בהם סכנה א"צ להתענות, וכדלהלן.

מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בט"ב כמו ביו"כ, אבל בג' צומות האחרים פטורות, אך לא יאכלו כדי להתענג אלא כדי קיום הולד.

תענית ליולדת וחולה - לדעת השו"ע (והרבה אחרונים דלא כהמהרש"ל) יולדת בל' יום הראשונים פטורה מהתענית אפילו אם ודאי אין בה סכנה, משום שמשמטא היא חלושה וחכמים לא גזרו תענית במקום חולי, וכן חולה שהוא חלוש וחש בגופו מאכילים אותו אפילו אין בו סכנה, וא"צ לאומדם אם יבוא לידי סכנה אם יתענו, אמנם אם היולדת יודעת בעצמה שהיא יכולה להתענות מפני שהיא רואה עצמה בריאה היא חייבת להתענות. וכתב הרמ"א שנוהגים שיוולדת (והיינו אחר שבעה, וכבר אין לה חולשה ונתרפאה מלידתה, ואינה חולה קצת או חלושה מטבעה) וחולה שאין בו סכנה מתענים אפי" אמרו צריכים אנו לאכול, והמיקל לא הפסיד, (ומסיק המ"ב שכ"ש אדם חלוש והוא חולה שאין בו סכנה אין כדאי להחמיר), ואם יש לחולה או

בזה וכתב שזה גורם להרבה ביטול תורה מפני שמתרשלים ללמוד דברים המותרים, והוסיף שהיה רוצה להתיר אפילו בט"ב עצמו מפני שנתקלקלו הדורות ובמקום להיות בצער ואבילות על החורבן מטיילים ומשיחים שיחת חולין ובאים לידי שחוק והיתול, אמנם מאחר שהאיסור בט"ב ברור בש"ס ופוסקים פשיטא שא"א להקל בזה, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיוול, אבל בערב ט"ב יש להקל, ומ"מ מי שיכול ללמוד דברים המותרים קדוש יאמר לו, ואחר כוונת הלב הן הדברים, ועל כן נראה שמי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו, ועל איסור הלימוד בשבת מפקפק הט"ז מאד, ומסיים שהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו, אפילו אם ט"ב חל בשבת, ונראה שיש לסמוך להתיר בשבת.

סימן תקנ"ד

אלו דברים אסורים בתשעה באב - תשעה באב אסור באכילה ושתייה רחיצה וסיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, וכן בלימוד תורה, ואיסורים אלו הם כל היום ואפילו בבין השמשות עד צאת הכוכבים, ואפילו אם התפלל מעריב מבעוד יום. ופרטי הדינים יבוארו להלן.

לימוד תורה

מלבד אכילה ושתייה וכו' האסורים בט"ב מדין עינוי או אבילות, אסור גם ללמוד תורה בט"ב משום שנאמר "פקודי ד' ישרים משמחי לב" ואין לשמוח בט"ב ולהסיח דעת מהאבילות, אולם יש אופנים של לימוד שאינם מביאים לידי שמחה ולכן הם מותרים, וכדלהלן.

אלו דברים אסור ללמוד - אסור ללמוד בט"ב תורה נביאים וכתובים משנה מדרש גמרא הלכות ואגדות, משום שנאמר "פקודי ד' ישרים משמחי לב", ותינוקות של בית רבן בטלים בו. ונחלקו הפוסקים אם האיסור רק מחמת המלמד או גם מחמת התלמידים, ונ"מ אם מותר להם ללמוד בעצמם, ומלשון הגמ' משמע שאסור, ובן י"ב שהוא גדול קצת ומבין אסור לכו"ע. ויש מי שאוסר ללמוד גם ע"י הרהור, שאף שהרהור לאו כדיבור דמי מ"מ יש בזה שמחה, ועל כן אסור ללמוד איזה דרוש או קושיא או תירוץ אפילו בדברים המותרים, ואסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו. ואסור לדון דיני ממונות, ואם אין הבעלי דינים יכולים להמתין עד למחר אפשר דשרי.

אלו דברים מותר ללמוד - א' איוב. ב' דברים הרעים שבירמיה, ופסוקי נחמה או רעות עכו"ם צריך לדלג. ג'

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שטיפת הפנים וכדומה - לאחר שנטל ידיו בשחרית כשניגב ועדיין ידיו לחות קצת יעבירם על עיניו, וה"ה על פניו ידיו ורגליו, כיון שאין בהם טופח ע"מ להטפוח, אמנם מותר רק בדרך העברה בעלמא ולא לרוחצם בהדיא. וכתב הרמ"א שמותר לשרות מפה במים בערב ט"ב ומוציאה מן המים והיא מתייבשת עד שאין בה טופח ע"מ להטפוח ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפילו אם עושה זאת לתענוג. ומי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים יקנח, אבל לשאר בני אדם אסור. ומי שיש לפלוף ע"ג עיניו ודרכו לרוחצו במים רוחץ ומעבירו ואינו חושש, דהוי כטיט וצואה.

מעבר במים הנמצאים בדרך - ההולך להקביל פני רבו (אפילו בחול) או אביו או מי שגדול ממנו או לצרכי מצוה מותר לעבור במים עד צוארו, ואף לחזור מותר, וההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים בהליכה מפני הפסד הממון אבל בחזרה אסור, ורב הרוצה ללכת לתלמיד או כששניהם שוים אסור לעבור במים אף בהליכה.

הבא מן הדרך והוא חש עייפות ברגליו מחמת טורח הדרך מותר לרוחצם במים כיון שזה לחזקם ולא לתענוג. **סיכה** בשמן וכדומה שרגלים לסוך בהם אסורה לצורך תענוג, ובזה אסור לסוך אפילו אבר אחד, אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, וכן מותר לסוך כדי להעביר את הזוהמה. כלה אחר נישואיה כל ל' יום מותרת לרוחץ פניה וכן לסוך כדי שלא תתגנה על בעלה.

נעילת הסנדל

אין איסור נעילת הסנדל אלא בסנדל של עור או מחופה עור מלמעלה אע"פ שמלמטה אינו מחופה או בגד שיש מלמטה עור, אבל של בגד או עץ או שעם (-קליפי עץ) או גמי מותר אע"פ שהם מגינים על הרגליים והם עשויים בצורת מנעל ממש.

אע"פ שאסור בט"ב ויוה"כ בנעילת הסנדל, הסכימו הרבה אחרונים שיוכל לברך שעשה לי כל צרכי.

נעילת הסנדל בדרך - בט"ב וכן אבל ומנודה המהלכים בדרך מותרים בנעילת הסנדל, כיון שזה טורח גדול ללכת יחף בדרך רחוקה, וטוב שיתנו עפר במנעלים, וכשיגיעו לעיר יחלצו המנעלים, וכשהולך לשדה סמוך לעיר או לבית הקברות אסור לנעול א"כ יש רפש וטיט, והא"ר מצדד להקל כשיצא מהעיר אף כשאינו בדרך רחוקה,

ליולדת צער גדול או שהיולדת קצת חולה (אפילו לא אמרה צריכה אני) א"צ לצום, ואם היא בריאה והתחילה לצום והיא מרגישה באמצע היום חולשה יתירה, צריכה להפסיק את התענית, ויולדת שיש לחוש בה לסכנה אסור לה להתענות. וכתב המ"א שאפילו במקום שנוהגים להחמיר, בט"ב שנדחה יש להקל. והא"ר כתב שיולדת שאינה מתענה תתענה איזה שעות, ואם גם זה קשה לה לא תתענה כלל. ויולדת תוך שבעה אפילו אמרה איני צריכה אין לה להתענות, וכ"ש תוך שלשה שודאי אסור לה להתענות, ואחר ז' בתוך ל' י"א שאם אמרה צריכה אני א"צ להתענות.

כתב בספר פתחי עולם שבמקום שאין **מגיפת החולי** חזקה יאכל וישתה פחות מכשיעור, כדי שלא לעקור התענית לגמרי, ורחמנא ליבא בעי, ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם ח"ו יש ליעצו ולהזהירו שלא יצא מביתו כל היום, ולהכריחו שיצא סביב חוטמו ופיו חתיכת קאמפע"ר ומעט עשב מייאט"ע.

רחיצה וסיכה

רחיצה וסיכה אסורה בט"ב מפני שיש בזה הנאה, אמנם רחיצה וסיכה שאינם של תענוג מותרים באופנים מסוימים, וכדלהלן.

רחיצה ונקיון הגוף - רחיצה אסורה בט"ב בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור, ואם ידיו מלוכלכות בטיט וצואה מותר לרוחץ כפי הנצרך להעברת הלכלוך ולא יותר, וכן אשה המבשלת וצריכה לשטוף את הבשר מותר אע"פ שממילא רוחצת גם ידיה, דאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. ומי שעשה צרכיו דינו לענין רחיצה כמו שנתבאר בסימן תרי"ג לענין יוה"כ.

טבילה של מצוה בזמנה מותרת, אבל בזמן הזה אין טבילה בזמנה ולכן אין לטבול בט"ב אלא במוצאי ט"ב, והרחיצה והחפיפה יהיו בערב ט"ב ועוד מעט חפיפה קודם הטבילה, ואם לא חפפה בערב ט"ב מותרת בדיעבד לחפוף כל החפיפה כדין במוצאי ט"ב.

נטילת ידיים - לדעת השו"ע נוטל אדם ידיו שחרית משום רוח רעה השורה על הידים דהוי כטיט וצואה, אך לא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי האצבעות. והגר"א מפקפק על התר הנטילה, וכתב המ"ב שלכן אין לברך אחר נטילת שחרית על נטילת ידיים, ורק אחרי שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי האצבעות ואז יברך על נטילת ידיים משום תפילה. ובמטה יהודה מתיר ליטול גם לתפילת מנחה דהוי כמקבל פני השכינה וכטבילת מצוה שהתירו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מלאכה ע"י נכרי אפילו בביתו וכתב המטה יהודה דהיינו כשנותן לו לפני ט"ב, וצ"ע שהרי בנתינה ליכא הסח הדעת, אמנם אסור לבנות בנין או לעשות פרקמטיא ע"י נכרי משום דאושא מילתא. וכתב הרמ"א שלא נהגו באיסור מלאכה אלא עד חצות, ועד חצות נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהיו קצת ואפילו מעשה הדיוט, אבל מלאכה שאין בה שיהיו כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה מותרת, וחליבת פרות לדעת הרמ"א טוב לעשות ע"י נכרי אם אפשר ואפשר שאם זה דבר האבד מותר אפילו בעצמו, ואם א"א ע"י נכרי יעשה בעצמו כמו בחול המועד, והגר"א מצדד להקל תמיד ע"י ישראל בעצמו. ולענין כתיבה הא"ר מיקל בשם שיירי כנסת הגדולה, והמטה יהודה דעתו שהדין בזה כמו בחול המועד. ומלאכת דבר האבד מותרת כמו בחול המועד, ואם מגיע יריד או שיירות מותר לקנות מהן דווקא ע"י נכרי, ואפילו קודם חצות, וכ"ש שמותר למכור.

כל העושה מלאכה בט"ב אינו רואה סימן ברכה ממה שמרויח מאותה מלאכה, אפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה, ואפילו לאחר חצות, ומשמע מהגמרא דהיינו כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות, וע"כ אחר חצות אף שמותר לשא וליתן, לא ימשוך בעסקיו ולא יקבע עצמו למלאכה כדי שלא יסיח דעת מהאבילות.

כל האוכל ושותה בט"ב אינו רואה בשמחת ירושלים, אפילו מעוברת ומניקה או אנשים חלושים בטבעם ומצטערים מהתענית ואין יכולים לפדות התענית בממון, אם לא שהם חולים באמת באופן שנתבאר לעיל, וכדאי הוא בית אלוקינו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחד בשנה. וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה מפסקת עליו הכתוב אומר "ותהי עוונותם על עצמותם".

סימן תקנ"ה

תשעה באב דינו כאבילות לגבי כמה דינים, אמנם אע"פ שאבל אינו מניח תפילין ביום הראשון והוא חייב בכפית המיטה, אין דינים אלו נוהגים בט"ב, אמנם צריך לשנות בדברים אלו ממה שעושה בכל יום, וכדלהלן.

טלית ותפילין בט"ב - נוהגים שלא להניח תפילין וטלית בט"ב שחרית, ולובשים טלית קטן תחת בגדיהם בלי ברכה, ואם פשטו בלילה י"א שצריך לברך עליו בבוקר, ובמנחה (שכבר הציתו אש במקדש ונתכפר העוון, שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים, וי"א כדי

וכשיושב על העגלה צריך לחלוץ אף בדרך רחוקה. וכתב הרמ"א שבמקום שדרים בין הנכרים לא יחלצו כי אם ברחוב היהודים, והמ"א כתב שאם עוברים הרבה נכרים ברחוב היהודים מותר גם שם, והא"ר צדד להחמיר גם באופן זה, והחיי אדם כתב שאין טעם להתיר לנעול מנעלים בין הנכרים, דבלאו הכי הם מלעיגים עלינו, אמנם אין למחות ביד המקילים, ומ"מ היושבים בחנות ודאי אסורים, דאין ידעו הנכרים שהם ללא מנעלים. והמקילים בנעילת הסנדל אף כשיושבים בביתם עוון גדול הוא, דאף כשמותר בחוץ חייב לחלוץ מיד כשמגיע לביתו, והמ"א מביא בשם ר"ח שכתב שמי שעובר על אחד מה' עינויים כל היום יהיה בנידון.

עוד כמה דברים האסורים בט"ב

הרחקות - י"א שאין לישן עם אשתו במיטה אחת בט"ב, ונכון הדבר, ואפשר דה"ה שלא יגע באשתו כאילו היא נדה, וביום יש להקל אא"כ רגילות ללכת מקושטות, והט"ז מצדד להקל בנגיעה גם בלילה, ואולי לא ראה את הדרכי משה.

בתשעה באב שחל בשבת לדעת השו"ע מותר בכל העינויים כולל תשמיש המיטה, וכתב הרמ"א שיש אוסרים בתשמיש המיטה (דהוי דבר שבצינעא, וה"ה ברחיצת ידיו בחמין) וכן נוהגים, והשמש מכריז דברים שבצינעא נוהג, ובמקום שלא נהגו להכריז אין להקפיד על זה, והגר"א מצדד כדעת השו"ע, ויש לסמוך להקל בזה עכ"פ בליל טבילה או בבא מן הדרך והכל לפי מה שהוא אדם.

אין **לשאול בשלום** חבירו בט"ב או לומר צפרא טבא, והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום משיבים להם בשפה רפה ובכבוד ראש, ולעם הארץ טוב להודיע שהיום אסור לתת שלום, כדי שלא יהיה לו איבה עליו בגלל זה.

אין לשלוח לחבירו דורון בט"ב.

טיול - י"א שלא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול.

מלאכה - מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עושים, ופרקמטיא להשתכר ולהרויח ממעטים בה, ומקום שנהגו שלא לעשות כדי שלא להסיח דעת מהאבילות אין עושים, ואפילו בלילה אין עושים, אמנם מלאכה שאין בה שיהיו מותר כיון שאינו מסיח עי"ז דעתו מהאבילות, ופרקמטיא להשתכר ולהרויח אסור, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים, וכל הרוצה לעשות עצמו ת"ח לענין זה עושה. ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות וכן נהגו בכל מקום שלא לעשות מלאכה עד חצות מותר לעשות

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אמירת נחם - בט"ב אומרים בתפילה נחם ד' אלוקינו את אבלי ציון וכו' בברכת בונה ירושלים, ואם שכח אומרו קודם ותחזינה, ואינו חותם בברוך מנחם ציון אלא ממשיך ותחזינה עד סוף הברכה, ואם שכח גם שם אינו חוזר, ולא יאמרו בשומע תפילה, אך אם אמרו בשומע תפילה לא יאמרו ברצה, ואם שכח לגמרי אינו חוזר. ומשמע מהשו"ע שצריך לאומרו בכל התפילות, וכן המנהג בירושלים, והרמ"א כתב לאומרו רק במנחה מפני שאז הציתו אש במקדש ולכן מתפללים על הנחמה, וכתב המ"ב שכך המנהג במדינותינו. ומי שאכל בט"ב, לדעת הרמ"א יאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים, ויש מפקפקים על זה וכן משמע שדעת הגר"א נוטה, ולכו"ע אם לא אמר אין מחזירים אותו.

אמירת עננו - היחיד אומר עננו בשומע תפלה, ואם לא אמרו אין מחזירים אותו, והש"צ אומרה ברכה בפני עצמה עם חתימה בין גואל ישראל לרפאינו. לדעת השו"ע היחיד אומר עננו בכל התפילות, ולדעת הרמ"א אומר רק במנחה, והש"ץ לרוב הפוסקים יאמר בט"ב גם בשחרית כמו בשאר תעניות.

סימן תקנ"ח

ניהוגי אבילות במוצאי ט"ב - בט"ב לעת ערב הציתו אש בהיכל, ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, וקבעו התענית והאבילות בתשיעי משום דאתחלתא דפורענותא עדיפא, ומ"מ מנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין גם ביום עשירי, ותבשיל בשר מותר, וכן מותר לשתות כוס של ברכת המזון למי שדרכו בכך תמיד. לשיטת השו"ע דינים אלו הם כל יום עשירי, ולשיטת הרמ"א עד חצות, וכתב המ"ב דה"ה שאין לרחוץ במרחץ או להסתפר או לכבס עד חצות (ויש מתירים אך קשה להקל בזה). (אא"כ זה יום שישי שאז מותר בכל זה לכבוד שבת), אבל בסעודת מצוה מותרים כל הקרואים לאכול בשר אפילו אינם קרובים, (דאפי' ליל מוצאי ט"ב יותר קל מר"ח אב), אמנם במקום שעושים סעודה בלילה שלפני החתונה ואין משלחים באותו פעם סבלונות לא מיקרי סעודת מצוה, ואין לאכול אז בשר או לנגן בכלי שיר (ובנדה יש להקל), ורק לחתן והכלה ואביהם ואמם מותר לאכול בשר. וטוב שלא לשמש מיטתו בליל י' אב אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך. ואם

להראות נחמה באבלנו בו ביום) מניחים ציצית ותפילין ומברכים עליהם, והרגיל להניח תפילין של ר"ת יניח גם אותם במנחה, ויזהר שלא לקרוא פרשיות ק"ש ופרשת קדש מפני שת"ת אסור כל היום. ולענין החמשה עינויים אין חילוק בין שחרית למנחה.

צורת השינה בט"ב - כתב השו"ע שיש מי שנוהג לשכב בליל ט"ב מוטה על הארץ ולשים אבן תחת הראש, ואדם חלוש א"צ להחמיר בזה וישן על המיטה. וכתב הרמ"א שיש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ט"ב, לישן על כר אחד אם רגיל בשמים, ויש ששמים אבן תחת מראשותיהם זכר למה שנאמר "ויקה מאבני המקום" שראה יעקב את החורבן, אבל מעוברות או אדם חלוש שאינם יכולים להצטער אינם חייבים בכל זה.

ימעט אדם מכבודו והנאתו בט"ב כל מה שאפשר.

כתב הכנסת הגדולה שאסור לעשן בכל ד' צומות וכ"ש בט"ב, ויש אחרונים שמקילים בזה, ולכן מי שדחוק לו שמורגל בזה מאד יש להקל אחר חצות בצניעא בתוך ביתו.

סימן תקנ"ו

הבדלה וברכת הנר והבשמים בט"ב שחל ביום ראשון - ט"ב שחל ביום ראשון יברך על הנר לפני קריאת מגילת איכה, ואם שכח יברך אח"כ בלילה, ואינו מברך על הבשמים ויבדיל בתפילה, ואם שכח א"צ לחזור, ונשים שאינם יודעות להתפלל יזהירם שלא יעשו מלאכות לפני שיאמרו המבדיל בין קודש לחול, ובליל מוצאי ט"ב יבדיל על הכוס, ומשמע שמותר לשתות את היין בעצמו וא"צ לתת לתינוק, ואינו מברך לא על הנר אפילו אם לא בירך עליו במוצאי שבת, וכן אינו מברך על הבשמים, ולא יבדיל בתפילה אפילו אם שכח להבדיל בתפילה במוצאי שבת.

סימן תקנ"ז

בתשעה באב צריך להזכיר בתפילה מעין המאורע (ירושלמי), וכן צריך לומר עננו כמו בשאר תעניות, ובסימן זה יבואר היכן אומרם, ומה הדין אם שכח לאומרם.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

באופן שע"י הדחק יוכלו לומר קינות לאורו. ואין מדליקים נר תפילה בבית הכנסת בשחרית, ובמנחה מדליקים, ובברית מילה מדליקים בשעה שמביאים את התינוק למול.

שחרית - משכימים קצת לבית הכנסת, אמנם אם עי"ז יגמרו לומר קינות הרבה זמן לפני חצות טוב שלא להשכים כ"כ. ואין אומרים תחנון וסליחות בט"ב ואין נופלים על פניהם, משום דאיכרי מועד. וקוראים בתורה "כי תוליד בנים וכו' ", ואין אומרים קל ארך אפים, ומפטירים בירמיה "אסוף אסיפם וכו' " בניגון של איכה, ובכל הקדישים שאומרים אחרי איכה בלילה עד שיוצאים למחר מבית הכנסת אין אומרים תתקבל, ואין אומרים למנצח, ולא פטום הקטורת, אבל אומרים מזמור לתודה, דאין אומרים אלא דבר שהוא מסדר התפילה שכל אחד אומר אותו.

טוב שיחיד יקרא איכה גם ביום.

א"צ לשנות מקומו בט"ב כמו אבל.

קינות - בזמן הקינות אסור לדבר על דברים אחרים ולצאת החוצה, כדי שלא יסח דעתו מן האבילות, וכ"ש שלא לנהוג קלות ראש בבית הכנסת שזה עוון גדול (וזה אסור כל השנה), וכן אין לשוחח עם נכרי. ונוהגים לומר קצת נחמה אחרי הקינות כדי לסיים בנחמה.

האם מותר לאבל ולאונן לבוא לבית הכנסת בט"ב - מותר לאבל ללכת בלילה וביום לבית הכנסת ולהיות שם עד שישגמרו את הקינות, אפילו אם הוא בג' ימים הראשונים שאסור לשאר אבלים לצאת אפי' לבית אבל אחר, כיון שעכשיו כולם אבלים, ויש מחמירים בג' ימים ראשונים, והגר"ש קלוגר מכריע שבליילה לא ילך וביום ילך, מפני שביום שיש הרבה קינות יש לו צער אם לא ילך, ואחר ג' ימים ילך גם בלילה. ואונן בלילה לא ילך וביום ילך אחרי הקבורה לדעת המקילים באבל.

מילה בט"ב - אם יש תינוק למול מלים אותו רק אחרי הקינות, מפני שמצות מילה עושים אותה בשמחה, ולא ימתינו עד אחרי חצות, משום זריזים מקדימים למצוות. ויש ממתנינים למולו עד אחר חצות כיון שלפני חצות עדיין חלה אבילות. והמנהג כסברא ראשונה. ומברכים ברכת המילה בלא בשמים משום שבט"ב צריך למעט בתענוג כמה שאפשר (ולאפוקי מהגאונים שסוברים שמביאים בשמים במקום יין), ואם היולדת נמצאת שם יברך על הכוס ויתן ליולדת לשתות, ובלבד שהיא תשמע את הברכה ולא תפסיק בין הברכה לשתיה, (ועיין בסימן תקנ"ד מתי יולדת צריכה להתענות), ואם היולדת אינה

חל ט"ב בשבת ונדחה, מותר לאכול בשר ויין ביום ב', אבל בלילה ב' אסור בבשר ויין מפני האבילות שהיתה ביום, ובתספורת מותר, ובמוצאי שאר תעניתים מותר אפי' בבשר ויין.

סימן תקנ"ט

בסימן זה יבואר מה סדר היום בתשעה באב, בתפילות ובקינות וקריאת מגילת איכה, ומה עושים כשיש ברית מילה, ודיני האבילות לבעלי הברית, ועוד מדיני תשעה באב.

ט"ב שחל במוצאי שבת אין אומרים צדקתך בשבת במנחה, דט"ב איכרי מועד. ומבדילים במעריב כמו בכל מוצאי שבת. ואין אומרים למנצח בניגונות ולא ויהי נועם ולא ויתן לך. ואין מברכים את הבנים במקום שנוהגים לברך.

התפילה בליל ט"ב - מסירים הפרוכת מלפני הארון ומתפללים מעריב, ואח"כ אומרים קדיש שלם והיינו עם תתקבל, וקוראים מגילת איכה ואומרים קינות (אפילו יחיד), ואומרים סדר קדושה מואתה קדוש. ומתפללים בנחת ובכי כאבלים, וכן עושים בקריאת איכה, ומפסיקים מעט בין פסוק לפסוק, ומעט יותר בין איכה לאיכה, ופסוק אחרון בכל איכה אומרים בקול רם, ובכל איכה מגביה קולו יותר, וכשמגיע לפסוק השיבנו אומרים אותו הקהל בקול רם, ואח"כ החזן מסיים, וחוזרים הקהל ואומרים השיבנו בקול רם, וכן החזן. ואח"כ חוזר החזן [לתחילת פרק חמישי] ומתחיל זכור ד' מה היה לנו אוי הביטה וראה את חרפתנו אוי מה היה לנו, וכן כל פסוק אומר באמצעו אוי, ובסופו אומר אוי מה היה לנו.

בליל ט"ב ויומו יושבים בבית הכנסת על הארץ כאבלים (אבל ברכו אומרים בעמידה). לשיטת השו"ע עושים כך עד המנחה, ולרמ"א עד שיוצאים בשחרית מבית הכנסת, דאחרי הביקור בבית הקברות יגיע חצות ואז מותר, ומאריכים באמירת הקינות עד מעט קודם חצות כדי שלא יבואו לעשות אז מלאכה. ומותר להניח תחתיו שק או כר קטן וגם יכול לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ.

אין מדליקים בלילה אלא נר אחד משום דכתיב "במחשכים הושיבני", וכתב המ"ב שלמנהגינו שכל הקהל אומרים איכה וקינות מדליקים נר אחד בכל אזור

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נחשבים כמתים, ויעמוד במרחק ד' אמות מהקברים אפילו בשל ישראל כדי שלא יתדבקו בו החיצונים. ונכון שלא ללכת בקבוצה גדולה אלא ילך יחידי או עם עוד אחד, שלא יפסיקו לדבר בענייני החורבן והאבילות. ואם לצורך ההליכה מוכרח ללבוש מנעלים, עדיף שלא ללך. אם אירע מת בט"ב אין אומרים צדוק הדין, משום דאי קרי מועד.

סימן תק"ס

תקנות זכר לחורבן

משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שבאותו הדור כמה תקנות זכר לחורבן, כדי לזכור את ירושלים כדכתיב "אם אשכחן ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתתי", והיינו שבכל דבר שמחה יעשה דבר שיזכיר לו את החורבן, ולא לנגן בכלי שיר או למלא פיו שחוק, וכדלהלן.

שיר בבנין - אין בונים בנין מסויד בסיד או מכור במיני ציור כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר כנגד הפתח מקום אמה על אמה עם טיט בלא סיד, ולא יצבע שם בצבע שחור, דזה בכלל ציור, ויש מקומות שעושים שחור וכותבים שם זכר לחורבן ואין למחות ביד המקילים בזה. והיכא שמערב חול בסיד ג"כ מועיל שיר, ויש מקילים שבמערב חול א"צ שיר. ומשמע מהשו"ע שלסוד רק בסיד בלי טיט אסור אפילו כשמשיר, אבל דעת הטור שגם בסיד לבד או בציור מועיל שיר אמה על אמה, וכן המנהג. והנה בזמננו לא נהגו לשיר אפילו בסיד שאינו מעורב, ואפשר שהאסור הוא רק בסיד הנקרא גופ"ש שהוא מאד לבן, אבל זה דוחק. והיכא שהוא טח רק בטיט לכו"ע א"צ לשיר כלל. והתולים בגדי רקמה סביב כל הכתלים, ישירו ג"כ אמה על אמה. ובבית הכנסת או בבית המדרש מותר אף לסוד רק בסיד ולא לשיר.

מקום השיר - ישיר כנגד הפתח כדי שיראה זאת מיד כשנכנס, ויש שמשיירים מעל הפתח בגובה ואינו נראה לנכנס, ואפשר כוונתם שזה יהיה נראה לבעה"ב שבדרך כלל הוא יושב בפנים כנגד הפתח.

הלוקח חצר מסוידת ומכוירת, תולים שנעשתה ביד נכרי וישראל קנאה ממנו, ואם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור חייב לקלוף אמה על אמה, וכן בקנויה מנכרי אם נפלה וחוזר ובונה אותה חייב לשיר.

שם יברך על הכוס ויתן לתינוק לשתות, (ואין לחוש שיתרגל לשתות גם בגדלותו, כיון שזה לא דבר קבוע כלל משא"כ בהבדלה בט"ב במוצ"ש), וכתב המ"א שטוב לתת לתינוק שהוא גדול קצת שחייבים לחנכו לברכה.

בגדים מיוחדים לברית - בעלי הברית (אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק) לובשים בגדים אחרים, ומותרים להחליף את הכתונת כמו בשבת חזון, ויכולים ללבוש בגדי שבת אחרי שגמרו את הקינות ובאים למול את התינוק, ואחר המילה יפשטו בגדיהם, אבל לא ילבוש בגדים לבנים ממש, או בגדים חדשים שניכר בהם הגיהוץ, והבגדי ישע מצדד שדווקא אם הם חדשים ממש אסור אבל לא אם רק ניכר בהם הגיהוץ, עוד כתב שאסור להם ללבוש מנעלים.

תענית לבעל ברית חתן ופדיון הבן - ט"ב או שאר ד' צומות אם אינם דחויים, וכן שאר תעניות שגזרו הציבור, גם בעל ברית צריך להשלים את התענית, וכן הדין בחתן ביום חופתו (ויתנו את הכוס לתינוק לשתות), אבל בט"ב שחל בשבת ונדחה, וכן בשאר תעניות שנדחו, בעלי הברית (כנ"ל, ולא המוציא והמכניס וכ"ש שאר קרואים) מתפללים מנחה גדולה אחר חצות, ומותרים אח"כ לאכול אחרי שיבדילו על הכוס, אבל לא יעשו סעודה גדולה כמו בשאר הימים ובלילה מותרים לעשות סעודה, ומתרחצים, מפני שזה יו"ט שלהם. וכן חתן ביום חופתו א"צ להשלים תענית שנדחת, ומותר לשתות הכוס ולאכול אחרי חופתו, אבל בשאר ימי המשחה כתב המ"א שהוא חייב להתענות, ולפ"ז ה"ה בשאר תעניות, ובשעה"צ מפקפק על דברי המ"א. ואם חל יא"ר ציי"ט ב' ימי המשחה א"צ להתענות, וי"א שצריך לזה התרה. וי"א דה"ה בפדיון הבן בזמנו (יום ל"א) אין האב והכהן צריכים להשלים את התענית, (אבל אסור לעשות סעודה) אבל אם אינו בזמנו אפילו מחמת שיום ל"א חל בשבת, צריכים להשלים. וכן בחולי קצת ובמעוברת שיש מיחוש קצת מותרים לאכול.

הכנת צרכי סעודה בט"ב - נוהגים שלא להכין צרכי סעודת מוצאי ט"ב עד חצות של ט"ב כדי שיהיה יושב ושומם באבילות של ירושלים, ואסור להקל במקום שנהגו איסור, ואותם הנוהגים לאכול בשר בלילה מותרים גם לשחוט אחרי חצות, ויש מקילים גם למי שנוהג שלא לאכול בשר בליל עשירי, ובמקום הדחק יש להקל, ולצורך סעודת מצוה שתהיה בלילה מותר לשחוט גם לפני חצות.

הולכים על הקברים של ישראל מיד אחרי היציאה מבית הכנסת כדי שיבקשו עלינו רחמים, ואם אין קברים של ישראל הולכים לקברים של נכרים כדי לומר שאנו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי ד' על היין, וכן לצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה מותר אפילו בכלי, רק שלא יהיה ניבול פה, וכן לא ישמחו ביותר. ומה שמשוררים במשתה לשמחת מריעות פסוקים הוא שלא כדין, שעושים את התורה כמין זמר, אבל בביהכ"נ ברגלים מצוה לזמר. ובשבת מותר רק את הזמירות שנתקנו על הסעודה ולא פיוטים אחרים. ומה שמשוררים בסעודות קדיש, ודאי אסור, דלא התירו אלא זכרון חסדי ד', וכ"ש שמה שלוקחים ליצן שעושה שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות שזהו עוון פלילי.

אסור להניח עטרה או שום כליל בראשי חתנים, וכן אסור להניח עטרה מכסף או מרגליות ואבנים טובות לכלה (מלילה לפני החופה עד סיום ז' ימי המשתה בבתולה), אבל עטרה של גדיל מותר לכלה כדי שלא לנוולה, ואם עיקר העטרה מגדיל וקבועים בו משבצות של כסף וזהב, הב"י מסתפק אם זה מותר לדעת הרמב"ם, והרמב"ן מיקל בזה, וע"ז סומכים העולם ומקילים, והט"ז מתרץ קצת את המקילים שלא אסרו חז"ל אלא בדבר שנעשה מתחילה בשביל הכלה, משא"כ למנהגיני שלוקחים לזה מכלי קודש בבית הכנסת, וי"ל שאין בזה משום משתמש בכלי קודש כיון שזה למצות הכנסת כלה, אך לכאורה אם לא התנו בהדיא אין להקל בזה. ויש לאסור לעשות עטרה של כסף וזהב אפי' כרוכים על משי. ואיסורים אלו אינם אלא לחתן וכלה ולא לשאר אנשים ונשים, דלא גזרו אלא בשעת שמחה.

אסור לאדם למלא שחוק פיו בעולם הזה, מפני שהשמחה היתירה משכחת את המצוות, ואפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה ופורים לא ימלא פיו שחוק.

סימן תקס"א

דיני הרואה ערי יהודה וירושלים ומקום המקדש בחורבנם

כמו שיש דין קריעה למי שמת לו מת, וברואה ספר תורה שנשרף, ובעוד מקרים, כמו כן צריך לקרוע כשרואה ערי יהודה וירושלים ובית המקדש בחורבנם, וכן צריך להזכיר פסוקים מענייני החורבן, וכדלהלן.

הרואה ערי יהודה בחורבנם (אפילו ישראל יושבים בהם, כיון שהישמעאלים מושלים עליהם חשיב חורבן), ואומר "ערי קדשך היו מדבר" וקורע. וכתב הרמ"א שאינו

שיור בעריכת השלחן - העורך שלחן לעשות סעודה לאורחים אפילו בסעודת מצוה כמו ברית וחתונה (מלבד סעודות שבת ויו"ט ואם הדבר ניכר יש בזה גם איסור), מחסר מעט מהתבשילים הראויים לסעודה אפילו כסא דהרסנא, ויניח מקום פנוי בלא קערה הראויה להנחן שם כדי שיהיה ניכר החסרון, ואם משייר תבשיל שדרך להכינו לכל סעודה, א"צ שיהיה ניכר גם מקום פנוי על השלחן, ומהלבוש משמע שמספיק לחסר מעט וא"צ להניח מקום פנוי. וצ"ע למה לא נוהגים בזה, וכן במנהגים לגבי תכשיטים ונישואין.

שיור בתכשיטים - אשה שיש לה הרבה תכשיטים לא תשים את כל התכשיטים עליה בבת אחת, ותשייר בכל פעם תכשיט אחד שרגילה ללבושו, ואפילו בשבת, ונשים המתקשטות בכל התכשיטים גורמים מלבד הנ"ל רעות רבות מאומות העולם המתקנאים בהם.

זכר לחורבן בנישואין - כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין. ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בזמן החופה, וישבור כוס שלימה, ואין בזה משום בל תשחית כיון שעושה זאת כדי שיתנו לב ויקחו מוסר. וזה ג"כ הטעם של שבירת כלי בזמן התנאים, וכתב הפמ"ג שבתנאים ראוי לקחת קדירה שבורה. ויש נוהגים לשים מפה שחורה או שאר דברי אבילות בראש החתן. וכל אלו הדברים הם כדי לזכור את ירושלים, שנאמר "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". ואמרינן בשבת שתענוג שיש בו שמחה אסור ושאין בו שמחה מותר.

ניגון ושירה - שירה על היין אסורה אפילו בפה לכו"ע. ושלא על היין, לדעת השו"ע אסור לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר ושאר דברים המשמיעים קול, וכן אסור לשמוע דברים אלו, ומשמע מדבריו שבפה שלא על היין מותר. והרמ"א כתב שי"א שהאיסור הוא דווקא למי שרגיל בזה, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר, או בבית המשתה של יין אפילו אינו רגיל, ועל כן יש למחות באלו שיושבים לאכול סעודתם על היין ובחוף עומדים ומנגנים ועושים כך בכל יום, וי"א שרק במשתה בלא אכילה אסור, שזה דרך הנכרים, אבל במשתה של אכילה מותר, ולפ"ז אפשר שאין למחות אף לרגילים בזה. והב"ח אוסר שירה בפה אפילו בלא יין, ודווקא שיר כדי לזרז במלאכה מותר, וכן מותר לנשים לשיר כדי להרדים את התינוק, אא"כ יש אנשים בבית, ולא ישירו שירי עגבים לתינוק, שזה מוליד בו טבע רע, ויש בזה משום מגרי יצר הרע בנפשיה. ונשים המזמרות בפה בעת מלאכתם יש למחות בהם, ואם אינן שומעות מוטב שהיהו שוגגות, אכן אם הן שרות במקום שיש גם אנשים מצוה רבה לבטלם. וכתב השו"ע שכבר נהגו כל ישראל

תמצית משנה ברורה חלק ו'

דיני הקריעה - קורע בידו ולא בכלי, ויקרע מעומד, ויקרע כל כסותו מעליו עד שיגלה את ליבו, ויקרע מצד שמאל כיון שהלב בשמאל, ואינו מאחה (-תפירה מבפנים ועוד תפירה מבחוץ, ורש"י מפרש תפירה מיושרת) קרעים אלו לעולם, אבל רשאי לשולל למחר וללקטם ולתופרם כמין סולמות (-תפירות שאינם מיושרות).

סימן תקס"ב

לאחר שנתבארו בסימנים הקודמים דיני ד' התעניות שנתחייבו ישראל מדברי קבלה, ודיני אבילות בין המצרים ותשעה באב, מבאר השו"ע בסימנים אלו (תקס"ב - תקפ"פ) דיני תעניות נוספות שרגילים להתענות, או תעניות שהיחיד או הציבור מקבלים על עצמם.

השלמת התענית

איתא בגמ' (תענית י"ב.) כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית, אמנם יש תעניות שמעיקרא אין חיוב להשלימם כפי שיבואר להלן, כמו כן יבואר האם אומרים עננו בתפילה באופן שלא משלימים את התענית.

לשיטת השו"ע כל תענית בין ד' צומות וכ"ש תעניות שמתחילים להתענות בלילה, בין תענית יחיד שקיבל על עצמו, אם לא התענה עד צאת הכוכבים (ג' כוכבים בינוניים אפי' מפוזרים, (משא"כ במוצאי שבת ויו"כ בעינן דווקא קטנים ורצופים משום חומרא דשבת ויו"כ), או שהלבנה זורחת בכח ומאירה על הארץ) אינו תענית, ונ"מ שלא יצא ידי חובה, וכן שאינו אומר עננו בתפילה אף אם מתפלל מנחה לפני שאכל אם דעתו לאכול אח"כ.

והרמ"א מביא שי"א שאף שאם קיבל התענית סתם חייב להשלים (ומשמע מהגר"א שבה אם לא השלים לכו"ע אינו אומר עננו), מ"מ אם פירש בשעת קבלתו שאינו מקבל אלא עד מנחה, והוא מתפלל מנחה קודם אכילתו, אומר עננו בתפילה, ואם מדלג תיבות צום תעניתו, אפשר שיכול לומר עננו אף אחרי אכילתו. והרמ"א מכריע שרק יחיד יאמר עננו בשומע תפילה כשקיבל לא להשלים התענית, ויחתום "כי אתה שומע" וכו' ולא יאמר ברוך אתה ד' העונה בעת צרה, (הט"ז מצדד שידלג גם תיבות צום תעניתו, והבגדי ישע פוסק שאפשר לאומרם וכן מצדד המחצית השקל), וכן הדין בתפילת לחש של הש"ץ, אבל בחזרת הש"ץ לא יאמר עננו אפילו בשומע תפילה. ויחיד שקיבל על עצמו להתענות לילה ויום, מותר לאכול

חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלים, אבל לדעת כמה פוסקים אין שיעור לדבר אלא כל מקום שרואה חייב לקרוע. ועל ערי ישראל אינו קורע, דלא חשיבי כ"כ.

הרואה ירושלים בחורבנה אומר "ציון היתה מדבר שממה". וי"א שמסתבר שביום שהאדם רואה את ירושלים בפעם הראשונה בחורבנה, יאסור אותו היום כולו בבשר ויין.

הרואה בית המקדש אומר "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך בו אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה" וקורע.

מהיכן צריך לקרוע - לדעת הב"י משהגיע למקום שנקרא צופים חייב לקרוע, (אבל במקום רחוק יותר לא חשיב ראייה, אבל דעת כמה פוסקים שצופים היינו בכל מקום מסביב לירושלים שיכולים לראות משם, ומשהגיע לצופים צריך לקרוע אע"פ שעדיין לא ראה. ואם ראה קצת וקרע א"צ לחזור ולקרוע כשרואה בטוב, ולכתחילה לא יקרע עד שיגיע למקום צופים), ואח"כ כשיראה המקדש קורע קרע אחר בריחוק ג' אצבעות, וכל קריעה טפה, ואם בא דרך המדבר שרואה תחילה את המקדש, קורע על המקדש טפה, ואח"כ כשיראה ירושלים מוסיף כל שהוא על הקרע הראשון. וכתב הב"ח שכשקורע על ראיית המקדש חייב להשתחוות ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאונן ולהתאבל על החורבן ולקונן ולומר כל מזמור לאסף, וכשקורע מברך ברוך דיין אמת (בלי שם ומלכות) כי כל משפטיו צדק ואמת הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ואתה צדיק על כל הבא עלינו וכו'.

הנכנס עתה למקום המקדש חייב כרת, מפני שכולנו טמאי מתים.

מתי חוזר וקורע - מי שקרע על ערי יהודה אינו חוזר וקורע כשרואה עיר אחרת (ומ"מ צריך להוסיף על הקרע כל שהוא) חוץ מירושלים שחוזר וקורע עליה קרע בפני עצמו, ואם קרע על ירושלים תחלה א"צ אפילו להוסיף על הקריעה כלל כשרואה שאר ערי יהודה. ומי שהלך וחזר לאותו מקום בתוך ל' יום אינו חוזר וקורע, אבל לאחר ל' יום חוזר וקורע. ואם ראה את ירושלים, אינו קורע בתוך ל' יום על ערי יהודה, אע"פ שלא קרע על ירושלים כגון שהוא דר שם. ומי שנולד בירושלים א"צ לקרוע אפילו כשהגדיל, דקטן פטור, וכשהגדיל הרי ראה בתוך ל' יום.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תענית של ערב ר"ח כיון שאינו מנהג קבוע צריך קבלה והשלמה, אם לא שהתנה בפירוש שלא להשלים.

תענית בערב שבת - יחיד שקיבל עליו תענית בערב שבת, ולא פירש אם כוונתו להשלים, לשיטת השו"ע צריך להשלים, אא"כ התנה שיתענה רק עד שיסיימו הציבור תפילתם, או שיתענה עד זמן מנחה גדולה, ויכול לומר עננו. ודעת הרמ"א בסי' רמ"ט שבתענית ציבור צריך להשלים, ובתענית יחיד לא ישלים, ולכתחילה טוב שיפרש כך בשעת קבלת התענית. ואם קיבל תענית בערב שבת מחמת שהוא איסטניס, ודאי דעתו עד שיצא מבית הכנסת. ואם קיבל על עצמו בנדר לפני זמן רב לקבל תענית או לא לאכול יום אחד וקיבל עליו עכשיו את התענית בערב שבת, אף אם פירש שמתענה עד שיצא מבית הכנסת לא יצא ידי חובה. תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים ואפילו בערב שבת כמו בשבת עצמה.

קבלת התענית

איתא בגמ' תענית י"ב. אמר שמואל כל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום לאו שמיה תענית. ולהלן יבואר איך ומתי מקבלים את התענית.

תענית יחיד צריכה קבלה מבעוד יום, ואם לא קיבלה אינו תענית אפילו אם קיבלה בלילה וגם השלים את התענית, ונ"מ אם חייב תענית שלא יצא ידי חובה בתענית זו (ומ"מ אף אם קיבל בלילה צריך לשלם נדרו, ויש בזה כפרת עון, ויש מפקפקים שכיון שחשב שיצא ידי חובה א"כ הוי קבלה בטעות ויכול לחזור ולאכול בו ביום), ולענין עננו נחלקו הפוסקים אם אומר, והכרעת הרמ"א שיחיד יאמר בשומע תפילה, (אמנם אם חסר לו גם קבלה מבעו"י וגם אין דעתו להשלים תעניתו, אפשר שלא יאמר עננו, ונכון שבאופן זה יאמר "ביום זה" במקום "ביום צום תעניתנו"). והמתענה תענית חלום אומר עננו אע"פ שלא קיבלה מאתמול, ויכול לומר "צום תעניתנו" כיון שמשמאי רמו עליה התענית וזה במקום קבלה בעצמו.

זמן קבלת התענית הוא בתפילת המנחה בשומע תפילה, או אחר ססיים תפילתו קודם שעקר רגליו, וכתב הרמ"א שעדיף לקבלו אחרי התפילה (לפני יהיו לרצון או אח"כ לפני שיעקור רגליו) כדי שלא להפסיק תפילתו, וכתבו האחרונים שטוב שגם בשומע תפילה יהרהר שמקבל עליו את התענית למחר. ולכתחילה טוב לקבל במנחה קטנה שהיא בט' שעות ומחצה ולא קודם, ובדיעבד מהני אף במנחה גדולה, ואם לא קיבלו בתפילה יכול לקבלו אח"כ כל זמן שהוא יום, וצ"ע אם אפשר לקבל את התענית בבין השמשות.

בכניסת התענית בזמן בין השמשות עד סמוך לצאת הכוכבים, וטוב להחמיר, ואם קיבל עליו לנהוג כחומר תענית ציבור צריך להפסיק מבעוד יום, ובסיום הצום בכל גוונא צריך להמתין עד צאת הכוכבים.

תענית בימי הסליחות ועשרת ימי תשובה - י"א שהמתענה כל שנה בכל עשרת ימי תשובה, או שכן נוהגים באותה העיר וגם הוא מתחיל לנהוג במנהגם, כיון שאין רגילות לקבל התעניות במנחה כיון שהם מקובלים ועומדים מכח המנהג, וגם התענית היא לצעורי בעלמא משום תשובה כדי שיקרע גזר דינם, א"צ להתענות עד צאת הכוכבים, אלא עד שיצא מבית הכנסת אחרי מעריב אפילו אם התפללו מפלג המנחה (י"א שעות פחות רביע) ולמעלה, וכן אם לא התפלל מעריב יכול לאכול כשיגיע פלג המנחה ובלבד שכבר התפלל מנחה, אמנם אם קיבלם בסתמא, צריך להשלים. ומה"ט המתענים מ' יום לפני יו"כ א"צ להשלים. ולפ"ז גם המתענה תמיד ביום א' של סליחות ובערב ראש השנה א"צ קבלה והשלמה, וכן המתענה כל שנה, אפי' רק קבע יום א' זה, א"צ קבלה והשלמה. וכתב הרמ"א שרק היחיד יתפלל עננו אבל בחזרת הש"ץ לא יאמר וכו'. וכתב המחצית השקל שעכשיו נוהגים רבים להתפלל מנחה גדולה ולאכול אח"כ, ואדם חלוש בודאי יכול להקל בזה, ויתפלל לפני שיאכל ויאמר עננו, וי"א שהמתענה רק עד חצות אינו יכול להתפלל עננו, והרוצה לסמוך ולומר עננו שפיר עביד והמתענה בעשרת ימי תשובה יום או יומים אך אינו נוהג להתענות כל שנה, צריך קבלה והשלמה, אמנם אם התנה בשעת קבלת תענית שלא להשלים הרשות בידו, (ואפשר דה"ה אם התנה לפני הקבלה אומרים שקיבל על דעת התנאי).

תענית חתן - חתן (שמתענה רק לצעורי נפשיה לכפרת עוונות, ואין רגילות לקבל התענית במנחה) יכול לשתות מכוס של ברכה אע"פ שלא התנה שלא להשלים, אך לא ישתה קודם מנחה כדי שיוכל לומר עננו, וטוב יותר שיתנה בפירוש שאינו משלים.

תעניות ימי בין המצרים - המתענה מי"ז בתמוז עד ט"ב, אע"פ שאינו צריך קבלה מפני שהוא רגיל בזה בכל שנה, צריך להשלים, מפני שתעניות אלו הם על העבר על החורבן, ואין אומרים שכוונתו רק לצעורי.

תענית בה"ב שאחרי פסח וסוכות, אם רגילים להתענות בהם א"צ קבלה והשלמה, והיחיד אומר בהם עננו, אך יתכן לומר שמתחילה קבעו המנהג להתענות ע"י קבלה, ובזמננו שאין העולם רגילים להתענות צריך קבלה בפירוש או עכ"פ שיענה אמן על הש"ץ המברך, ולענין השלמה אם קיבל בפירוש ודאי חייב להשלים, ואם ענה אמן צ"ע אם חייב להשלים, ולפי הצד שחייב להשלים, אם לא השלים אינו אומר עננו, ומ"מ יחיד יכול לאומרו בשומע תפילה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הוי כתענית שעות כיון שדעתו להתענות יום שלם, ולכו"ע צריך דוקא קבלה מבעוד יום. אמנם לדעת הרמ"א שבתענית יחיד אומר עננו בשומע תפילה אפי' בלי קבלה כלל, ה"ה הכא.

תענית שעות - מי שהיה טרוד בענייניו ולא אכל עד חצות או עד ט' שעות, ונמלך להתענות בשעות שנותרו, ואפי' רק חשב בליבו שהוא מקבל על עצמו להתענות בשאר היום, הרי הוא מתענה באותם שעות ואומר עננו כיון שקיבל עליו התענית לפני אותם שעות, זס"ל שבתענית שעות די שיקבל סמוך לאותם שעות, וי"א שגם תענית כזו צריכה קבלה מאתמול בעת תפילת מנחה, ואם קיבל עליו מאתמול להתענות עד חצות או מחצות, ולמחר נמלך שלא לאכול גם בחצי השני אפילו שלא לשם תענית, הרי זה תענית שעות ואומר עננו. ואם קיבל עליו תענית לחלק מן היום, לדעת השו"ע אינו אומר עננו, ולדעת הרמ"א היחיד אומר אם עדיין לא אכל באותו יום עד שמתפלל מנחה, ומ"מ אפי' להשו"ע הוי תענית לענין שצריך להתענות בזמן שקיבל עליו להתענות, אפילו אם אכל עד חצי היום וקיבל עליו להתענות בשאר היום.

תענית שגוזרים על הציבור אין כל יחיד צריך לקבלה במנחה, אלא הש"ץ מכריז התענית והרי היא מקובלת. וי"א שדין זה היה רק בארץ ישראל כשהיה להם נשיא, אבל בחו"ל כל אחד צריך לקבל התענית על עצמו כמו יחיד. ולדינא נראה שצריך להחמיר ולהתענות אע"פ שלא ידע ולא קיבל. ותעניות הכתובים בפסוק נראה שאף לדעה השנייה א"צ לקבלם.

תענית מכח נדר על תנאי - מי שנדר שאם לא ילך למקום פלוני יהיה בתענית או יתן צדקה ולא הלך, או שנדר שאם יעשה דבר מסוים יהיה בתענית או יתן צדקה ועשה אותו דבר, השו"ע מביא בשם י"א דהוי אסמכתא, והאחרונים כתבו שיש להחמיר מאחר שרבים חולקים על זה. אבל אם אמר שאם לא יעשה מצוה פלוני יהיה בתענית, או שאמר שאם ד' יצילו או יצליח דרכו יהיה בתענית, לכו"ע לא הוי אסמכתא, כיון שיש בזה גמירות דעת.

סימן תקס"ג

מי שהרהר בליבו וקיבל במחשבתו להתענות למחר, אם זה היה אחרי תפילת מנחה ועדיין לא הגיע הלילה,

נוסח קבלת התענית בתפילה הוא "הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת". ומזכיר תענית יחיד כדי שלא יהיה עליו חומר תענית ציבור, ומ"מ בדיעבד אף אם לא הזכיר דינו כתענית יחיד. ואם רק הרהר בליבו בשעת תפילת מנחה שהוא מקבל תענית למחר הוי קבלה, אבל אם לא חשב לשון זה, ורק היה בדעתו להתענות, לא הוי קבלה ויכול לחזור, אא"כ התחיל להתענות, דאז אינו יכול לאכול בלי התרה. וקבלה לפני תפילת מנחה אינה קבלה אף אם הוציא בפיו, ויש חולקים, ואם איחר להתפלל מנחה עד שגומר מנחה אחרי השקיעה, טוב לקבל התענית גם לפני מנחה וגם בתפילה.

קבלת תענית לכמה ימים - האכילה בלילה אינה הפסק לקבלת התענית, כיון שחיוב התענית הוא רק ביום (מלבד בט"ב ועוד תעניות כמבואר בסימן תקע"ה), ואפילו קיבל להתענות כמה ימים זה אחר זה, הקבלה הראשונה מועילה לכל הימים אע"פ שאוכל בלילות שביניהם, ואפילו אם לא פירש בזמן הקבלה שיאכל בלילה מותר אפילו אם קיבל על עצמו להתענות שתי ימים רצופים, ואם פירש שיתענה גם בלילה צריך להתענות בלילה, ואפ"ה אומר עננו בשני הימים (ולא אמרינן שזה כיום ארוך ויאמר רק ביום השני). ואם קיבל על עצמו בתפילת המנחה להתענות כמה תעניות לא רצופות, כגון בשני וחמישי ושני, כתב השו"ע שיש מי שמסתפק אם מספיקה קבלה אחת כיון שקיבלם בבת אחת, או שצריך קבלה לכל יום במנחה שלפניו, והרמ"א כתב שנהגו לקבלם בקבלה אחת, והיינו מה שמברכים בשבת שאחרי פסח וסוכות את מי שיקבל עליו להתענות בה"ב והעם עונים אמן, וא"צ לחזור ולקבלם במנחה שלפניהם, אמנם אם לא קיבל התענית בפה אלא רק ענה אמן הרשות בידו שלא להתענות, וכיון שיש מחמירים שקבלה בהרהור נחשבת קבלה, צריך לדבריהם להזהר שאם היה דעתו בזמן ענית אמן להתענות, שלא יחזור בו מזה, ויחשוב בזמן ענית אמן שאינו מקבל על עצמו להתענות, אבל א"צ להמנע מלענות אמן.

קיבל עליו להתענות למחר ובלילה שאחרי התענית המשיך להתענות ונמלך בדעתו להתענות עוד יום, אע"פ שלא אכל עדיין והוא מתענה בשני הימים ברציפות אינו תענית, כיון שלא קיבלה מבעוד יום, ולא יצא ידי חובה, ואינו אומר עננו, (ובמ"א מבואר שאומר עננו). ומשמע מהשו"ע שאף אם קיבלה בלילה לא מהני, ודעת הרמ"א שאם קיבלה בלילה לפני שהתחיל להתענות, אף שלא יצא ידי נדרו, מ"מ הוי כתענית שעות ויכול לומר עננו למ"ד שבתענית שעות אומר עננו, וי"א דהכא לא

תמצית משנה ברורה חלק ו'

צרה וצוקה ימשיך כי אתה שומע, וכן הדין בש"ץ ששכח לומר עננו לפני רפאינו, או ביחיד המתפלל יחד עם הש"ץ. ויחיד המתענה, לדעת הרמ"א יאמר ביום צום תעניתינו, ויש מצדדים שיאמר צום תענתי או צום התענית, ונהגו כהרמ"א, וכן העתיק הדה"ח. ויחיד שאינו מתענה ומתפלל עם הציבור, דעת הח"א שיאמר ענו בשומע תפילה ויאמר ביום תענית ציבור זה, ובמאמר מרדכי השיג על זה, ודבריו נכונים דיחיד שאינו מתענה אינו אומר עננו בשום פנים.

שכח לומר עננו בשומע תפילה ונזכר קודם שסיים תפילתו, אפילו עדיין לא התחיל רצה או שכבר אמר ברוך אתה ד', יאמר עננו באלוקי נצור לפני יהיו לרצון, ואינו חותם, ובדיעבד יכול לומר אף אחר יהיו לרצון, כל שלא עקר רגליו.

באיזה תפילות אומרים עננו - כתב השו"ע שיי"א שיחיד לא יאמר עננו אלא במנחה, שמא יאחזנו בולמוס ויהיה צריך לאכול ונמצא שקרן בתפילתו, (ואם רוצה לומר ולדלג תיבות ביום צום תעניתנו הרשות בידו. ט"ז), אבל ש"ץ בחזרת הש"ץ אומר עננו גם בשחרית אם יש שם עשרה שדעתם להתענות, אבל בתפילת לחש דינו כשאר יחידים, ובד' צומות גם היחיד אומר עננו בכל תפילתו, ואפילו בתפילת מעריב דאף בתענית שרשאי לאכול בלילה שם תענית מתחיל בערב שהרי אם ישן אסור לאכול. והרמ"א כתב שבכל הצומות נהגו לומר עננו רק במנחה, ואפילו במנחה גדולה, והש"ץ אומרו גם בשחרית.

טוב לומר בתחנונים שאחרי תפילת מנחה אחרי אלוקי נצור **"רבון כל העולמים** גלוי וידוע לפניך שבזמן שביית המקדש קיים וכו'".

י"ג מידות הם דבר שבקדושה ולכן אין לאומרים בפחות מעשרה, ויחיד רשאי לאומרים רק בדרך קריאה בעלמא בניגון ובטעמים. ואין לומר האדרת והאמונה בציבור אלא רק ביום הכיפורים, ויחיד יכול לומר האדרת והאמונה כל השנה. וכתב הרמ"א בשם האור זרוע שאין ליחיד לומר סליחות, אבל האחרונים תמחו על דברי הרמ"א והסכימו שיחיד יכול לומר סליחות בלי י"ג מידות, ובא"ז יש מבארים שכוונתו לסליחות שאומרים הציבור באמצע התפילה, דליחיד הוא הפסק, וביאור זה נכון, אך מלשון הרמ"א לא משמע כך, וצ"ע.

אין לומר קודם חצות לילה שום סליחות ולא י"ג מידות חוץ מבי"ו כ.

פרסום התענית - יחיד המתענה ומפרסם זאת כדי להשתבח בכך, הוא נענש על כך, אמנם אם שואלים אותו מותר לומר שהוא מתענה כיון שאינו עושה כדי להשתבח, ומ"מ נכון שבכל גוונא יאמר שאינו מתענה

מהני הקבלה בדיעבד, אבל לפני מנחה אפילו אם הוציא בפיו לא הוי קבלה אם לא קיבל התענית בתפילת המנחה, ומשמע מהשו"ע שא"צ להתענות, אבל האחרונים הסכימו שהוא חייב להתענות עכ"פ מדין נדר, (ואפילו בקיבל במחשבתו להתענות ג"כ יש מחמירים), ולענין אמירת עננו, הש"ץ שאומר עננו בברכה נפרדת לא יאמר עננו, אבל יחיד להכרעת הרמ"א לעיל (תקס"ב ה') יאמר עננו, ולא ידלג תיבות צום תעניתנו.

סימן תקס"ד

אכילה ושתייה בליל התענית - כל תענית שאוכלים בה בלילה, בין ציבור בין יחיד, מותר לאכול ולשתות עד עלות השחר, אפילו אם גמר סעודתו מזמן, אמנם אם ישן שינת קבע אפילו שלא על מיטתו אסור לאכול אא"כ התנה לפני השינה שיוכל לאכול אח"כ, שאז מותר אפילו אם גמר סעודתו וישן שינת קבע. ומתנמנם לא חשיב שינה. ולענין שתייה, לדעת השו"ע דינה כאכילה, וכתב הרמ"א שיי"א שלשתייה א"צ תנאי דבסתמא דעתו לשתות אחרי השינה והוי כאילו התנה, וכתבו האחרונים שלכתחילה ראוי להתנות אף לשתיה אא"כ הוא רגיל לשתות אחרי השינה, ובדיעבד אם לא התנה אין להחמיר. ומי שישן באמצע הסעודה, מהשו"ע משמע שגם בזה אסור לאכול אחרי השינה, אבל כמה אחרונים הסכימו שמותר לגמור את הסעודה כיון שמתחילה היה דעתו לאכול עוד, אכן המחמיר בזה קדוש יאמר לו. ומהריטב"א מוכח שגם מי שישן לפני הזמן שהוא רגיל לאכול מותר לאכול אח"כ.

סימן תקס"ה

דיני תפילת עננו

כפי שמזכירים בראש חודש וכדומה "מעין המאורע" ברצה, כך בתענית יש להזכיר מעין המאורע בתפילה, וכיון שברכת שומע תפילה וחתמתה מתפרשת גם על התפילה המיוחדת שבתענית, לכן קבעו לומר עננו בשומע תפילה.

היכן אומרים עננו - יחיד אומר עננו בשומע תפילה, בין בתענית ציבור בין בתענית שקיבל על עצמו, וכן הדין בתפילת לחש של הש"ץ, ואומרו קודם כי אתה שומע וכו', ואינו חותם העונה בעת צרה אלא אחרי בכל עת

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אם מתענים בר"ח, בשחרית קוראים פרשת ר"ח ובמנחה ויחל, ואם קרא בשחרית ויחל נראה שאין מחזירים אותו. **בתשעה באב** בשחרית קוראים כי תוליד בנים, ומפטירים בירמיה אסוף אסיפם, ובמנחה קוראים כמו בכל תענית ציבור.

מה שהקהל אומרים שוב מחרון אפך וי"ג מידות, העולה לתורה והבעל קורא לא יאמרו פסוקים אלו עם הקהל אלא אחרי הקהל, וראוי שהבעל קורא ימתין עד שכולם יסיימו, כדי שכולם ישמעו מהתורה.

אם גוזרים תענית שלא לשום צורך אלא **כדי שיחזרו בתשובה**, כתב השו"ע שיש נוהגים לדונו כתענית ציבור שהש"ץ אומר עננו לפני רפאינו בשחרית ומנחה, וקוראים ויחל, (ולרמ"א אם חל בימים שני וחמישי קוראים בשחרית פרשת השבוע), ויש נוהגים לדונו כתענית יחיד שאף הש"ץ אינו אומר עננו אלא בשומע תפילה ואין מוציאין ס"ת.

ובערב ר"ח שקורין יו"כ קטן שנוהגים במקצת מקומות להתענות משום תשובה, דין ברכת עננו וקריאת ויחל תלוי במנהג המקומות וכו"ל, והיינו היכא שמשלימים את התענית עד הערב, ויש נוהגים לקרות ויחל ולומר עננו לפני רפאינו רק במנחה שאז מרבים בסליחות וידיויים, ואין למחות ביד הנוהגים כך, אכן במקום שאין מנהג אין לקרוא ויחל ואין לומר עננו אלא בשומע תפילה.

באלו תענית אין קוראים ויחל - תענית על מיתת הצדיקים כגון ז' אדר וכדומה, וכן הבכורים המתענים בערב פסח, וכן הנוהגים להתענות כל השנה בשני וחמישי או בפרשיות שובבי"ם, או חבורות קדושות הנוהגות לבחור יום אחד בשנה (אפילו אם זה דבר קבוע) ולקבוע תענית ולומר סליחות, אף אם יש עשרה המתענים לא יקראו ויחל. ויש מקומות שקוראים ויחל בט"ו כסלו שהוא קביעות תענית לחברה קדישא, ויש סעד לדבריהם מהפמ"ג שמצדד כעין זה לענין שובבי"ם ת"ת, אכן אם זה חל בימים שני וחמישי אין דוחים קריאת פרשת השבוע.

אם אין בבית הכנסת עשרה שמתענים ומשלימים אין הש"ץ אומר עננו אלא בשומע תפילה, אפילו אם יש בעיר עשרה שמתענים, ואם יש בהם אחד שאינו משלים או אחד שלא קיבל התענית מבעוד יום (מלבד ד' תעניות שא"צ קבלה), לא יאמר ברכת עננו. ולענין קריאת ויחל, כשחל בשני וחמישי קוראים ויחל בשחרית אם יש לפחות ששה שמתענים, ובמנחה או בשחרית כשחל בימים א' ג' ד' ו' צריך שיהיו בבית הכנסת עשרה שמתענים, וי"א שבד' צומות כיון שהם מדברי קבלה אם יש שבעה שמתענים והשאר אנוסים שהם חולים, יכולים לקבוע ברכת עננו ולקרוא ויחל, ומהא"ר והפמ"ג והח"א מבואר שאינם סוברים כך.

כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה, אכן אם מפצירים בו לאכול מותר לומר שהוא מתענה אם אינו יכול להתנצל באופן אחר. ותעניות הקבועים במקום שמקילים בו ההמון, מצוה לפרסם שהוא מתענה כדי שילמדו ממנו, ולהיפך במקום שהעולם מחמירים להתענות אף תענית בה"ב והוא חלש ואינו יכול להתענות, לא יאכל אלא בצינעא.

סימן תקס"ו

עננו וקריאת התורה ועוד מדיני תענית ציבור

הש"ץ אומר עננו בין גואל ישראל לרפאינו, ונוסח החתימה לשו"ע הוא ברוך אתה ד' העונה לעמו ישראל בעת צרה, וכתב המ"ב שהנוסח בסידורים שלנו הוא ברוך אתה ד' העונה בעת צרה, וכן העיקר.

קריאת התורה בתעניות - לדעת השו"ע בכל תענית ציבור, ואף בתענית שגזרו בגלל איזה צרה או בה"ב שאחרי פסח וסוכות שנהגו באשכנז להתענות, קוראים ויחל בשחרית ובמנחה, ומפטירים במנחה דרשו ד' בהמצאו, אפילו אם התענית חלה ביום שני או ביום חמישי. ודעת הרמ"א שבתענית שאינה קבועה לכל, קוראים בשחרית את הקריאה הרגילה של שני וחמישי, והא"ר מביא שדעת המלבושי יו"ט כהשו"ע, ומ"מ כיון שנהגו כהרמ"א אין לשנות, ודעת הגר"א כהשו"ע, אמנם הא"ר מצדד להורות כהרמ"א, ומ"מ בדיעבד אם התחיל לקרות ויחל אין מחזירים אותו. ובתעניות ציבור הכתובים או תענית בה"ב שאחרי המועדים וכן במנחה גם לרמ"א קוראים ויחל.

וכתב המ"ב בשם הט"ז והלחם חמודות שלרמ"א גם בתענית של כ' סיון [שנקבעה על מסעי הצלב וגזירות ת"ח ות"ט] קוראים ויחל בשחרית אפי" כשחל בב' וה', אמנם בזמננו שרק יחידים מתענים בתענית זו, וכן בתענית בה"ב שאחרי פסח וסוכות, קוראים בשחרית פרשת השבוע ובמנחה ויחל כשאר תעניות.

וקריאות אלו בשחרית ומנחה (וכן אמירת עננו לש"ץ) הם גם כשחלה התענית בערב שבת, אמנם בכ' סיון שחל בערב שבת שנוהגים שלא להשלים התענית רק עד שעה שיצאו הציבור מבית הכנסת, צ"ע לענין עננו איך עשה וכן לענין קריאת התורה במנחה.

סימן תקס"ז

טעימה וכדומה בתענית

איתא בגמ' (ברכות י"ד) השרוי בתענית טועם עד שיעור רביעית ואין בכך כלום, וכתבו הראשונים שכל ההתר הוא כשאינו בולע, אבל לבלוע אסור אפילו פחות מרביעית. ובסימן זה יבוארו פרטי התר זה.

טעימה בתענית - לדעת השו"ע מותר לטעום מאכל או משקה בתענית בשיעור רביעית הלוג (ביצה וחצי), כדי לבדוק אם יש בו מלח או תבלין, ובלבד שיכניס לחיך ויפלוט מייד כדי שלא תעבור מן החיך ולהלאה, דאפילו משהו אסור לבלוע, ואפשר שכשפולט מותר אפילו אם כוונתו להנאת עצמו. אמנם ביום הכיפורים ותשעה באב אסור אפילו לטעום ולפלוט כיון שאין הדבר תלוי בקבלתו (ושאני משאר תעניות ציבור הכתובים משום שהם חמורים יותר, וי"א משום שזה אסור כמו רחיצה שאסור בתעניות אלו אפילו להושיט אצבעו במים), ואפילו פחות מרביעית, וכן מוזר הנאה מאיזה מאכל אסור אפילו לטעום, כיון שקיבל על עצמו לא להנות. וכתב הרמ"א שיש מחמירים בכל תענית ציבור (היינו הד' תעניות הכתובים) וכן נוהגים. וכתב המ"ב שבמקום שמבשלים סעודת מצוה לצורך הלילה יש להקל בשאר תעניות לטעום מעט מעט מהתבשיל לראות אם יש בו מלח ותבלין ולפלוט.

עד כמה מותר לטעום - י"א שאסור לטעום רביעית בב"א ורק מותר לטעום בכל פעם מעט עד שיהיו ביחד רביעית, אבל לא יותר מרביעית, וכל היום מצטרף לרביעית. וי"א שאפילו בפעם אחת מותר לטעום עד כדי רביעית אם יודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום, וכן מותר לדעה זו לטעום כמה פעמים רביעית, כל שאין יותר מרביעית בפעם אחת, שאז אסור משום שמתוך שלוגמיו מלאים יבלע מעט. ומשמע שדעת השו"ע להקל בזה, והח"א העתיק רק את הדעה הראשונה, ואפשר שטעמו משום שהמ"א מביא כמה ראשונים שסוברים כדעה ראשונה.

רחיצת הפה בתענית - מי שדרכו לרוחץ פיו בשחרית, לא כשר למיעבד הכי בתעניות ציבור הכתובות, אמנם במקום צער יש להתיר אם הוא נזהר מאד לכפוף ראשו ופיו למטה כדי שלא יכנס מהמים לגרונו, ואפילו בתשעה באב יש להתיר במקום צער גדול, וביום

נתינת צדקה בתענית - נוהגים לתת צדקה בתענית במנחה, דאגרא דתעניתא צדקתא, ויש נוהגים לתת בערב לעניים כשיעור מה שהיה אוכל ביום התענית, ויש נוהגים להכריז לתת כופר נפש, אמנם יראה לעשות כך שלא בחזרת הש"ץ כי זה מבלבל את השומעים וצריכים לשמוע את הש"ץ.

אמירת סליחות - נוהגים לומר סליחות בברכת סלח לנו, אמנם קל רחום שמך וכדומה שאינו מענין סליחת עון יאמר רק אחרי התפילה, וכן אם שכח וכבר גמר את הברכה יאמר הכל אחרי התפילה. ויש נוהגים בכל גוונא לומר את הסליחות רק אחר התפילה, וכן הנהיגו הקדמונים בארץ ישראל, וזה המנהג הנכון.

מי שאינו מתענה לא יהיה ש"ץ בתענית ציבור, ואם עבר לפני התיבה יאמר עננו בשומע תפילה ויאמר ביום צום התענית הזה, וכן אם אין אחר שיעבור לפני התיבה מוטב שיתפלל מי שאינו מתענה ממה שיתבטלו מלשמוע קדיש וקדושה וברכו. ולענין קריאת התורה, י"א שמי שאינו מתענה או שאין בדעתו להשלים את התענית לא יעלה לתורה, ואם הכהן אינו מתענה, אם יש כהן אחר יאמר שלא יעלו אותו לתורה, ואם אין שם כהן אחר יצא מבית הכנסת ויעלה ישראל המתענה, ודעת הח"א שבזה צריך לקרותו לכתחילה אם לא יצא, אמנם בתענית שאין כולם רגילים להתענות כגון בה"ב יצא, אבל אם הוא בבהכנ"ס ואינו רוצה לצאת אין לחוש כיון דליכא פגם. ועיין במ"א שהדין הנ"ל הוא במנחה, אבל בשחרית אם זה בימים שני וחמישי יכול לעלות לתורה, ויש אחרונים המפקפקים עליו, ומ"מ בדיעבד אם קראוהו לעלות לכו"ע יעלה. ואם קראוהו לעלות במנחה או בשחרית בימים א' ג' ד' ו', נחלקו הפוסקים אם יעלה או שיש בזה חשש ברכה לבטלה, ועל כן צריך להזהר מאד שלא להיות בבית הכנסת כדי שלא יקראוהו, ובדיעבד אם קראוהו והוא תלמיד חכם ומחמת איזה אונס אירע שאינו מתענה וצר לו לומר זאת כדי שלא יהיה חילול השם, נראה שיוכל לסמוך בשעת הדחק על המקילים ולעלות.

בתענית ציבור יעמדו שניים משני צידי הש"ץ ויאמרו עמו סליחות, ועכשיו שכולם אומרים סליחות עם הש"ץ אין נוהגים בזה.

נשיאת כפים - בכל תענית ציבור נושאים כפים במנחה, חוץ מיום הכיפורים. וכתב הרמ"א שבגלילות אלו אין נושאים כפים אלא במוסף של יו"ט, אבל אומרים אלוקינו ואלוקי אבותינו בכל מקום שיש מדינא נשיאת כפים.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ביום אחר אא"כ כוונתו לכפרה, והדין של הרמ"א הוא דוקא באומר הריני בתענית למחר.

ואם נדר להתענות יום אחד או יומיים ולא אמר באיזה ימים, וכשהתחיל להתענות שכח ואכל כזית, איבד תעניתו ומותר לאכול באותו היום, וצריך להתענות ביום אחר, והיינו אפילו אם אמר במנחה הריני בתענית למחר, ואם אכל פחות מכזית, או אפילו יותר מכזית אבל לא אכלו בכדי אכילת פרס, או ששתה פחות ממלוא לוגמיו, אף שאסור לעשות כך, מ"מ בדיעבד חייב להשלים וא"צ להתענות ביום אחר.

מי שקיבל על עצמו להתענות ב' ימים רצופים ושכח ואכל בלילה, צריך להתענות ב' ימים אחרים.

מתי אפשר להעביר את התענית ליום אחר

אייתא בגמרא (תענית י"ב) "לווה אדם תעניתו ופורע", והיינו שיש מקרים שמוותר לאדם ללוות יום התענית ולא להתענות בו, ולהתענות במקום זה ביום אחר. ולהלן יבואר באיזה סוג תענית, ומחמת איזה צורך, מותר לאכול ביום התענית, ולהתענות ביום אחר.

הנודר לצום י' ימים באיזה יום שירצה, והיה מתענה ביום אחד מהם, והוצרך לאכול בסעודת מצוה, כגון בברית מילה או בסיום מסכת אפילו אם אינו שייך לסעודה זו, או מפני כבוד אדם גדול (ויש מתירים אפילו בהפצירו בו לאכול בסעודת מריעות מפני דרכי שלום, אמנם מהשו"ע משמע שדווקא כשמפציר בו אדם גדול וכן משמע קצת מהמ"א), או שהוא מצטער, אפילו אם קיבל אתמול במנחה שיתענה היום, מ"מ כיון שקבלה זו היא על מה שהיה בתחילת הנדר שלא היה ליום מסוים, מותר לאכול באותו יום ולהתענות ביום אחר (לוה ופורע), וא"צ להתיר את הנדר, ומ"מ צריך להתענות מקצת היום כגון לאכול שעה יותר מאוחר ממה שהוא רגיל כדי שיתקיים מקצת נדרו על אותו יום ולא יהיה צריך להתירו.

אם תחילת הנדר היה להתענות למחר, או אם אמר בתחילת הנדר שיתענה ביום מסוים, או שאמר שיתענה בכל ימי ב' וה' של השנה וכדומה, אינו יכול להתענות ביום אחר או בשנה אחרת, (והט"ז מיקל להתענות בשנה אחרת, לא"ר כוונתו כשאמר שנה בלא ה', והשעה"צ מצדד שהט"ז מיקל בכל גוונא), והט"ז מתיר במצטער אפי' ביום מסוים, אבל דעת המ"א וכמה אחרונים להתיר רק בקבלה בסתם וגם זה דווקא אם התענה מקצת היום כנ"ל. אמנם אם לא אמר שיתענה השנה, אלא אמר שיתענה שנה או חצי שנה, יכול להתענות במקום זה ביום ב' וה' אחרי התקופה שנדר, אבל בשאר ימי השבוע לא, דקפיד על ימים אלו שהם ימי רצון אבל אם נדר להתענות בימים

הכיפורים יש להחמיר, ובתענית יחיד מותר אפילו אם יש במים יותר מרביעית כיון שהוא פולט וכוונתו להרציה ולא לטעימה, ובשאר משקין אפשר שיש להחמיר ביותר מרביעית, ובדבר שאינו טוב לשתיה כגון חומץ מותר כמו במים.

לעיסת בשמים בתענית - לדעת המרדכי מותר ללעוס עצי קנמון ושאר בשמים ועץ מתוק ללחלח גרונו ולפלוט, אבל ביוה"כ אסור מפני שהוא דאורייתא. ולדעת השו"ע אסור גם בתשעה באב, ולדעת הרמ"א אסור בכל תענית ציבור הכתובים.

בליעת הרוק מותרת אפילו ביום הכיפורים.

סימן תקס"ח

הנודר להתענות חייב לקיים נדרו ככל נדרי מצוה, ובסימנים הבאים (תקס"ח - תקע"א) יבוארו דיני תענית שהיחיד קיבל על עצמו.

דין מי שאכל בתענית

מי שאכל בטעות בתעניתו, אסור להמשיך לאכול כמו בתענית ציבור, אא"כ התענית אינה שייכת דווקא לאותו יום, וכדלהלן.

מי שנדר להתענות דווקא ביום מסוים או שאמר אתמול הריני בתענית למחר ושכח ואכל, חייב להשלים את התענית ואינו יוצא במה שיתענה ביום אחר, ואסור להמשיך לאכול אפילו אם אכל הרבה ובמזיד, וא"צ להתענות יום אחר כיון שאינו מתקן בזה את מה שאכל, אם לא שכוונתו לכפרה בעלמא. וכן בתענית חלום או תענית ציבור או שהוא מתענה ביום מסוים שמת בו אביו או רבו, אף אם אכל ודאי חייב להשלים (ויכול לומר בתענית ציבור עננו ביום צום התענית הזה, אבל בתענית יחיד לא יאמר עננו אם אכל כזית).

וכתב הרמ"א שיש מחמירים שאף בנדר להתענות ביום זה ואכל, שהוא חייב להשלים, מ"מ יתענה גם ביום אחר, למ"א איירי אף בנדר להתענות ביום זה, ולבית מאיר דווקא בנדר להתענות למחר. ואם בזמן הנדר בסתמא, ואח"כ במנחה אמר הריני בתענית למחר, מותר לאכול באותו יום, וחייב להתענות יום אחר שלם. אמנם כתב הבית מאיר שאם נדר להתענות ביום מסוים ושכח ואכל בו, לכו"ע צריך להשלים תעניתו וא"צ להתענות יום אחר אם לא שכוונתו לכפרת עוון, וכן בתענית חלום או יארציית או בד' תעניות או בשאר תענית ציבור חייב להשלים התענית וא"צ להתענות

תמצית משנה ברורה חלק ו'

דשלא בזמנה הוי ג"כ סעודת מצוה, ועל כן מותר לעשותה ביום, וכ"כ החיי אדם.

שאר תעניות - המ"א כתב שבשאר תעניות ציבור אסור לאכול אף בסעודת מצוה, ולכן אם חל יום ל"א לפדיון הבן ביום תענית ציבור יפדה את הבן בזמנו ויעשה את הסעודה בלילה שאחריו, ובהגות חתם סופר מצדד שגם בזה יעשה את הפדיון והסעודה בליל כניסת יום ל"א, אך יזהר שיעבור מהלידה כ"ט ימים וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים.

תענית כ' סיון שנוהגים בה במלכות פולין, מסתפק המ"א אם מותר לאכול בסעודת מצוה, ובזמנו ברוב המקרים עושים את הסעודה בלילה, אמנם היה מעשה שחל כ' סיון בערב שבת והיה שם ברית מילה וציוה הרב לאכול ביום מפני שלא ימצאו אנשים שיבואו בלילה. ובעיר שלא מתענים בכ' סיון ויש שם אנשים ממקומות שמתענים, אם צריכים אותם להשלים למנין מותרים לאכול גם כשחל בשאר ימי השבוע.

כמה מדיני תענית יחיד

מתי אפשר לפדות את התענית בממון - תענית ציבור א"א לפדותה בממון, אבל תענית יחיד י"א שאם מצטער הרבה בתעניתו או שיש לו אונס אחר יכול לפדותה בממון, כל אחד לפי ממונו, דצער הממון שקול כנגד התענית, או שיתענה ביום אחר במקום ביום זה, (וכן הדין בתענית ציבור שהתנו שיועיל בה פדיון). וכתב הרמ"א שנראה שדין זה הוא רק במקבל עליו תענית בסתמא, אבל במייחד יום מסוים או שאמר הריני בתענית למחר או ביארצייט או בתענית חלום א"א לפדותה בממון או להתענות ביום אחר.

דחית התענית לימות החורף הקצרים - מי שנדר להתענות סך תעניות, או שהתחייב להתענות מכח תשובה, יכול לדחות את התעניות עד ימי החורף, אף אם הנדר היה בימי הקיץ, וכן מה שמצינו לעיל שלוח ופורע, יכול ללות בקיץ ולפרוע בחורף. וכתב המ"א שדווקא בנאנס ואינו יכול לקיימם תיכף יכול להמתין, אבל בלאו הכי אין רשאי לדחותם שמא ימות, אם לא שזה זמן מועט עד ימות החורף, או שהנודר אומר שהיה בליבו שלא לעשותם מיד. וכתב הפמ"ג שמי שנדר להתענות בימות הקיץ אינו יכול להתענות בימות החורף, ומשמע שלימי הקיץ של שנה הבאה יכול לדחותם, ויש לעיין בדבר.

תענית ב' או ג' ימים רצופים - כתב השו"ע שיש מי שאומר שתענית ב' ימים ולילות רצופים יש להשוותם למ' תעניות שאינם רצופים, והרמ"א כתב שי"א שזה

אחרים בשבוע יכול להחליפם ליום אחר, ומי שנדר להתענות בה"ב יכול להתענות בה"ה.

תענית חלום או יארציי"ט וכ"ש תענית ציבור א"א להחליפם ליום אחר.

באלו תעניות מותר לאכול בסעודת מצוה

בתענית ציבור או בתענית שהיחיד קיבל על עצמו אסור לאכול אף בסעודת מצוה, אמנם יש תעניות שעיקר המנהג להתענות בהם היה על דעת שיאכלו בסעודת מצוה, וא"צ להתענות במקום זה ביום אחר, וכדלהלן.

תענית בה"ב שנוהגים להתענות אחרי פסח וסוכות, או מה שמתענים בעשרת ימי תשובה, אע"פ שהם ימים מסוימים, מ"מ אם אירע בהם סעודת מצוה כגון ברית מילה (אפילו שלא בזמנה) או פדיון הבן וכדומה, מצוה לאכול בסעודה זו, כיון שבכהאי גוונא לא נהגו להתענות, ודוקא שם אבל אם שולחים לביתו אסור. וא"צ להתענות אחרי הסעודה, וא"צ לצום במקום זה ביום אחר, אבל לפני הסעודה מותר רק לבעלי הברית, ובא"ר מסתפק אולי ההתר להם הוא רק אחרי מנחה.

אם ידע לפני ראש השנה שתהיה לו סעודת מצוה בעשרת ימי תשובה, חייב להתענות עוד יום לפני ר"ה בנוסף לדי' ימים לפני ר"ה שמתענים בלא"ה, וכ"ש שאם הסעודת מצוה חלה בד' ימים שלפני ר"ה שיתענה יום אחר כנגדו, אא"כ ר"ה חל ביום חמישי שאז א"צ להתענות יום אחד קודם שבת.

כל מה שיכול לאכול בסעודת מצוה בתענית הנ"ל זה רק כשלא קיבל את התעניות בעצמו אלא סמך על המנהג או שענה אמן כשמברכים את מי שמתענה בה"ב, אבל אם קיבל עליו את התענית במנחה, דעת הלבוש שאסור לאכול בסעודת מצוה, ודעת המ"א ואיזה אחרונים שגם בזה מותר (ורק מי שאינו מתענה בכל בה"ב או כל עשרת ימי תשובה דבכה"ג חייב לקבל במנחה, בזה אם קיבל עליו במנחה להתענות אסור לאכול אף בסעודת מצוה), ומהגר"א משמע כהלבוש, ומסיק המ"ב שיכול בכהאי גוונא להתענות ביום אחר במקום יום זה.

סעודת פדיון הבן שאינה בזמנה - אם חל יום ל"א של לידת בנו בשבת ועושים את הפדיון ביום א', המ"א מסתפק אם מותר לאכול בסעודה זו בעשרת ימי תשובה, ומצדד שיעשה את הסעודה אח"כ בלילה, ובדגול מרבבה כתב שיותר טוב שיעשה את הפדיון והסעודה במוצאי שבת אמנם המור וקציעה והבית מאיר כתבו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

והרמ"א כתב שמתענים באדר ראשון א"כ מת אביו באדר שני, אמנם יש מחמירים להתענות בשניהם, והרמ"א מסיק שאם קיבל עליו בנדר להתענות ביום שמת בו אביו חייב להתענות בשניהם, ואם מתענה מצד המנהג צריך להתענות כפי שעשה בפעם הראשונה שהיתה שנה מעוברת, ואם בא מתחילה להימלך מה לעשות, נכון לומר לו שיתענה בשניהם (ואם קשה לו יתענה באדר ראשון), אכן האבלים א"צ לתת לו לומר קדיש אלא פעם אחת (וכיוצא בזה כתבו בשם רש"ל שמי שאינו יודע מתי מת אביו, יברור לו יום אחד, אך לא יסיג גבול אחרים לומר קדיש). ואם אינו יודע אם אביו מת באדר ראשון או שני, יתענה בשני. ומי שמת אביו ביום הראשון של ר"ח אדר שני, יתענה בשנה רגילה ביום א' דר"ח אדר ולא בכ"ט אדר. ומי שמת אביו ביום ראשון דר"ח כסלו ובשנה אח"כ חודש חשון חסר, צ"ע אם יתענה בכ"ט חשון או שיקבע היארצייט בא' כסלו (אמנם בר"ח לא מתענים אלא רק ידליק נר ויאמר קדיש), ומסיק הרמ"א שאם השנה הראשונה אחרי מיתת אביו היא חסרה יקבע את היארצייט בכ"ט חשון, אבל כשהשנה הראשונה היא ג"כ מלאה שהיארצייט הוא בא' דר"ח, גם בשנים הבאות יהיה היארצייט בר"ח, וי"א שבכל גוונא יקבע בר"ח, ונוהגים כהרמ"א.

א"צ להתענות ביום שמת אביו אלא לפי התאריך בחודש ואין נ"מ באיזה יום בשבוע מת, ומתענים ביום המיתה אף אם נקבר ב' או ג' ימים אח"כ (שביום המיתה עדיין לא נשלמו י"ב חודשי האבילות משום שמתחילין רק ביום הקבורה, אמנם אם עברו י"ב חודש מקבורת אביו אבל הוא שמע מכך מאוחר יותר, אינו נוהג אבילות אלא עד י"ב חודש מיום המיתה) וק"ו אם נקבר רק יום א' אחר המיתה דבזה גם האבילות נגמרת ביום המיתה, וי"א שאם יום הקבורה היה כמה ימים אחרי יום המיתה שעדיין לא נשלמו י"ב חודש מהקבורה יתענה בשנה הראשונה ביום הקבורה, אבל בשאר השנים לכו"ע יתענה ביום המיתה. אם היום שמת בו אביו חל בשבת או בר"ח, לדעת השו"ע יתענה למחר, ולדעת הרמ"א אין מתענים כלל, וכן אם חל בשאר ימים שאין אומרים תחנון, אלא רק מדליקים נר ואומרים קדיש, ואם הוא בעל ברית א"צ להתענות, ואם ירצה יתענה עד מנחה גדולה.

טוב להתענות ביום שמת בו רבו מובהק, כי הוא חייב ככבודו יותר מכבוד אביו.

הנודר ללכת לקברי צדיקים ונתעכב ימים רבים ואח"כ אירע ששכרוהו ללכת לשם, די בהליכה זו, אבל אם נדר

דווקא באדם חלש, אבל אדם בריא צריך ג' ימים, וכתב הרמ"ב שנוהגים להוסיף עוד ב' שעות בליל ד' כדי שיהיה ע"ד שעות וסימן לדבר "שובה ישראל עד ד' אלוקיך" והאוכלים בתחילת הלילה לא הפסידו שזה כמנין חסד. והמתענים ב' ימים רצופים טוב שיתענו שעה אחת (לאו דווקא) בלילה שאחרי התעניות ויפסיקו שעה אחת מבעוד יום, דזה נחשב לכ"ז תעניות (מפני שביום השני כל שעה נחשבת ליום אחד). וכתב הרמ"א שהדין הנ"ל הוא רק במי שהתחייב לצום מ' יום שאינם רצופים מכח תיקוני תשובה כדי להצטער (וגם בזה עדיף לצום בימים מפוזרים כדי שבכל עת יהיה ליבו נכנע ויהיו חטאיו נגזו תמיד), אבל מי שנדר לצום מ' יום צריך לקיים מה שנדר, וכ"ש שמי שקיבל עליו להתענות (אפילו לא אמר דרך נדר, וא"צ לקבלם בכל יום אלא יכול לקבלם פעם אחת כשמתחיל) מ' יום שלפני יוה"כ לזכר עלית משה להר (מאחרי ט"ו באב, וא"צ להשלימם, ולא יתענה בשבת ור"ח), שאין להם תשלומים בב' או ג' ימים רצופים. והפמ"ג מסתפק אם מי שנדר להתענות ב' ימים רצופים יכול להתענות במקומם מ' יום שאינם רצופים.

מתי צריך למיתב תענית לתעניתיה - המתענה תענית חלום ביו"ט או בחול המועד או בר"ח (מלבד ר"ח ניסן או אב שיי"א שמצוה להתענות בהם) או בחנוכה ופורים או בערב יום הכיפורים, צריך להתענות כנגדם יום אחר, כדין המתענה בשבת, אבל בשאר ימים שאין אומרים תחנון א"צ להתענות כנגדם, וע"ע בדין זה בסימן רפ"ח.

איזה תענית מתחילה מבעוד יום ואסורה במלאכה - אין דין תענית ציבור בבבל או בשאר חו"ל ליאסר במלאכה ולהפסיק מבעוד יום אלא בתשעה באב, ולכן יחיד שקיבל עליו תענית אין חוששים שקיבל על עצמו חומרת תענית ציבור, ומ"מ לכתחילה טוב לומר בשעת הקבלה הריני בתענית יחיד לפניך מחר. ומשמע מהשו"ע שבארץ ישראל בסתם קבלה צריך להפסיק מבעוד יום ואסור במלאכה, ואולי בזמננו שאין מצוי להתענות בימים המבוארים בסימן תקע"ה מסתמא כוונתו לתענית יחיד, וצ"ע.

תענית ביארצייט

כתב הרמ"ב שהמנהג להתענות בכל שנה ביום שמתו אביו ואמו. ולהלן יבואר מתי מתענים באדר בשנה מעוברת, או כשחל היארצייט בימים שאין מתענים בהם.

יארצייט שחל בחודש אדר - אם מתו אביו או אמו באדר, לדעת השו"ע בשנה מעוברת יתענו באדר שני,

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הוא יתענה או יתן סכום מסוים לצדקה ומת אינו מחויב להתענות או לתת. וציבור המתענים על איזה דבר ונענו, אם כבר עבר חצות צריכים להשלים, אא"כ שמעו שבזמן הקבלה כבר עברה הצרה, דהוי קבלה בטעות, ואם עדיין לא הגיע חצות בכל גוונא א"צ להשלים, ואם תלמידי חכמים ורוב ציבור רוצים להשלים אין היחיד רשאי להפריש עצמו מהם, אא"כ נתברר שכבר בזמן הקבלה עברה הצרה (ולא העריב היום ביותר), ואם התענו בשביל חולה שיתרפא ומת, אף ציבור חייבים להשלים אפילו מת קודם חצות, ויש מקילים גם בכהאי גוונא.

סימן תק"ע

ימים שאין מתענים בהם

יש ימים שאסור להתענות בהם, מדאורייתא או מדרבנן, ולהלן יבואר באלו ימים אסור להתענות, ומה יעשה אם התענית יצאה בימים אלו, האם צריך התרה.

שבתות וימים טובים ור"ח וחנוכה ופורים וערב יום הכיפורים שחלו בתוך ימים שקיבל יחיד להתענות בהם, או שקיבל על עצמו להתענות בימים אלו עצמו, אם קיבל בלשון קבלת תענית בעלמא א"צ התרה (וציבור שקיבלו להתענות והתחילו, חל גזירתם בדיעבד כמ"ש בסימן תי"ח), וכן אם אמר הריני נודר להתענות יום מסוים או בימי ב' וה' של כל השנה לא חשיב נדר וא"צ לצום בימים אלו וא"צ התרה, ודעת הא"ר שאפילו אם אמר הרי עלי להתענות ג"כ לא הוי נדר, וצ"ע בזה, ואם קיבל בלשון הרי עלי אכילת יום פלוני קונם, שזה לשון נדר, הנדר חל, ויראה להתירו כדי שלא יהיה חייב להתענות בימים אלו, וכשמתיר לו מותר בכל הימים, (ואם לא התיר והתענה, צריך למיתב תענית לתעניתיה), והחכם יפתח בחרטה ויאמר לו אילו שמת לבך שיארעו אלו הימים לא היית נודר, ומתיר לו. ודעת הרמב"ם שבשבת ויו"ט וערב יוה"כ ור"ח צריך התרה, אבל בחנוכה ופורים נדרו בטל ולא יצום בהם, דכיון שהם מדרבנן הם צריכים חיזוק, וכתב הרמ"א שהמנהג כסברא ראשונה.

ואם נשבע להתענות כמה ימים וחלו הימים הנ"ל בתוך הימים, חלה השבועה עליהם מטעם איסור כולל, ויראה להתיר השבועה, אבל אם נשבע להתענות רק בשבת או ביו"ט, השבועה לא חלה, ולוקה משום שבועת שוא, ואם נשבע להתענות בחנוכה ופורים או בר"ח או בערב

להוציא סך הוצאות בהליכה לא יצא ידי חובה אם שכרוהו ללכת לשם, ואפשר דמהני שיתן סכום זה לצדקה.

מתי תענית אחת עולה גם לשם תענית אחרת- הנודר לצום סך ימים רצופים וחלה בהם תענית חובה, יום זה עולה לו לימי תעניתיו, אפילו אם לא נדר דווקא לימים אלו אלא אמר שיתענה כך וכך ימים רצופים מהיום. אמנם אם התענית השניה היא גם ע"י נדר, כגון שנדר להתענות ב' וה' ואח"כ נדר להתענות מ' ימים רצופים, אין ב' וה' עולים לו למ' הימים, אא"כ יאמר שכוונתו היתה שיעלו לו. ומי שרגיל להתענות י' ימי תשובה, ונדר בט"ו באב להתענות מ' ימים רצופים, עולים לו העשרה ימים בחשבון הארבעים, דהוי כאילו אמר שיתענה מ' ימים אלו כיון שודאי כונתו לימים שמשא עלה בהם להר, שאפילו אם היה בהם כמה תעניות עולים לו. ומי שרגיל להתענות י' ימי תשובה ואירע יום שמת אביו בין ראש השנה ליום הכיפורים, א"צ להוסיף ולהתענות ה' ימים לפני ר"ה, כפי שצום גדליה ויוה"כ שהם חובה עולים לו ל' הימים, ואם מת אביו לפני ר"ה בימי הסליחות, צריך להתענות ד' ימים מלבד יום זה, אא"כ חל יום זה ביום הראשון של סליחות או בערב ר"ה, או שחל ר"ה ביום ה' ויום המיתה חל ביום ב', או שהציבור גזרו תענית באותו שבוע.

הנהגת המתענה- כל השרוי בתענית, בין אם מתענה על צרתו או על חלומו או שהוא מתענה עם הציבור על צרתם, לא ינהג עידונים בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא יהיה דואג ואונן כענין שנאמר "מה יתאונן אדם חי", וישמור עצמו מן הכעס, ואם יש לו משא ומתן יעשה באמונה ובנחת ביותר שלא יבוא לכלל כעס.

סימן תקס"ט

האם צריך להתענות אחרי שעברה הצרה- יחיד שקיבל על עצמו להתענות על איזה צרה והצרה עברה, או כגון שנתחייב ממציקיו באיזה עונש וכבר נענש, או בשביל חולה ונתרפא או מת, אם נודע שאירע לפני הקבלה אינו חייב להתענות דהוי קבלה בטעות, אבל אם זה אירע אחרי הקבלה, אף אם עדיין לא התחיל להתענות צריך להתענות את כל התעניות שקיבל עליו, אפילו קיבל כמה ימים, וכן אם נדר צדקה בשביל שיחיה פלוני ומת צריך לקיים, אמנם אם התנה שאם פלוני יחיה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

עומד לפניו ביום הדין, וידבר אליו כאשר ידבר העבד אל רבו וכן אל אביו. ות"ח שבא לכפר על העוונות הידועים ישוב לפני ד' בלב שלם ויבכה מקירות הלב ויוסיף על לימודו וימעט מכל התענוגים ויאכל רק כדי קיום גופו לצורך עבודת ד', ולא ילך לשום סעודה, וישמור שבת בכל פרטיה ודקדוקיה, ואם אפשר יתענה עכ"פ יום אחד בכל שבוע, או עכ"פ כל ימי בה"ב עד חצות, והעיקר הוא הבכיה והודווי וגדרים שלא יעשה זאת לעולם, וד' יראה ללבב.

עיר שהקיפיה נכרים וכן יחיד הנרדף ע"י אנסים או ליסטים או רוח רעה, אינם רשאים להתענות כדי שלא לשבר כוחם, אלא יקבלו על עצמם להתענות כך וכך תעניות כשינצלו, ואם גזרו גזירה וגזרו גם שלא להתענות עליה, יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות כשתעבור הגזירה.

מאיזה גיל חלים נדרי תענית - קטן שנעשה בן י"ב שנים ויום אחד, וקטנה שנעשית בת י"א שנים ויום אחד, אם יודעים לשם מי נדרו נדרם נדר, ואם אינם יודעים אין נדרם נדר עד י"ג שנים ויום אחד לזכר וי"ב שנים ויום אחד לנקיבה. והאב יכול להפר נדרי בתו עד גיל י"ב שנים ו' חודשים (אפילו בשנה מעוברת), וצריך לומר לה דווקא בלשון הפרה. והאב נאמן לומר בני כמה ילדיו אפילו אם הם נראים קטנים מאד, ואחר אינו נאמן לבד אלא בשני עדים, ומבואר בגמרא שאם אין יודעים בן כמה הוא אין נדרו נדר, ואפשר דאירי שהוא נראה קטן, דאי לאו הכי הוי ספיקא דאורייתא.

סימן תקע"ב

באלו ימים אין גוזרים תענית

בסימנים הקודמים (תקס"ח - תקע"א) נתבארו דיני תענית שהיחיד מקבל על עצמו. הסימנים הבאים (תקע"ב - תק"פ) עוסקים בתעניות שגוזרים על הציבור מחמת סיבות מסוימות, וכתב הרמב"ם שמדברי סופרים להתענות על כל צרה שלא תבוא על הציבור עד שירוחמו מן השמים, ובימי התענית זועקים בתפילה ומתחננים.

אין גוזרים תענית בתחילה על הציבור ביום חמישי (אפילו בשלש תעניות השניות על הגשמים, כיון שיש הפסק זמן באמצע, משא"כ אם יום חמישי הוא באמצע התעניות כגון שגוזרים תענית בה"ב), כדי שלא יסברו שבא רעב לעולם כשיראו שקונים הרבה גם לצורך הסעודה שאחרי התענית וגם לצורך שבת, ואפילו במקום שלא שייך טעם זה, כגון בעיר שרובה נכרים אין גוזרים,

יוה"כ חלה השבועה, וצריך להתירה כדי שלא יתענה, ומהרמב"ם נראה שגם על ר"ח וערב יוה"כ לא חלה השבועה מפני שהם של תורה, והמ"א מכריע שעל ערב יוה"כ לא חלה השבועה, אבל על ר"ח חלה השבועה, וכן דעת הגר"א שר"ח הוא דרבנן.

מי שנדר להתענות מספר ימים מסוים ואמר שזה חוץ מימים טובים, אין חנוכה ופורים ור"ח בכלל, ואם אמר שדעתו היתה עליהם אינו מחויב להתענות בהם, אבל חול המועד וערב יום הכיפורים בכלל ימים טובים.

סימן תקע"א

מתי אין להתענות

אף שיש מעלה גדולה להתענות משום תשובה, יש מקרים שהמתענה נקרא חוטא, כגון היכא שהתענית מחלישה את כוחותיו, או שתורתו אומנותו וע"י התענית ממעט מלימודו, וכדלהלן.

היושב בתענית משום תשובה על עוונות שאדם דש בעקביו, אם הוא יכול לסבול את התענית נקרא קדוש, מפני שע"י התענית מתמרקים עוונותיו, ואם לאו, כגון שאינו בריא וחזק נקרא חוטא, מפני שמחליש את כוחותיו. ותלמידי חכמים (ומי שתורתו אומנותו נקרא ת"ח לענין זה גם בזמן הזה), וכן מלמדי תינוקות (שיש בזה גם משום גזל, שהרי גם שאר פועלים אסורים להתענות) אינם רשאים לישוב בתענית אפילו אם הם יכולים לסבול את התענית, מפני שממעטים במלאכת שמים, שממעטים מלימודם עי"ז.

תענית הראב"ד ותענית דיבור - מי שבאמצע אכילתו בזמן שהוא מתאוה לאכול נמנע מלאכול איזה מאכל, זה ג"כ נחשב לסיגוף ומתכפרים עוונותיו. והרצפה לקבל על עצמו תענית טוב יותר שיקבל על עצמו תענית דיבור, כי זה דבר שאינו גורם לנזק או לחולשה.

העוונות הידועים שמבואר ברוקח ובכתבי האר"י כמה ימים צריך להתענות עליהם, צריך להתענות אפילו אם לא מצי לצעורי נפשיה אא"כ יש בזה חשש סכנה, או שהוא מלמד תינוקות, ואפילו תלמיד חכם ואפי"ם אם קשה עליו התענית, אך אין הת"ח צריך לסגף עצמו כ"כ בתענית, אלא ילמד יותר ממה שהיה רגיל ללמוד, (כמבואר בתנחומא שמי שנתחייב מיתה לשמים יוסיף על לימודו ויחיה, והיינו אם שב מדרכו הרעה), ויום אחד בשבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו, ויקשר מחשבתו בו כאילו כבר

ואפשר שבזמננו דלא שכיחי מפקיעי שערים גוזרים, וכן נוהגים.

אין גוזרים תענית על הציבור בר"ח חנוכה פורים וחולו של מועד, ואם התחילו להתענות על הצרה אפילו רק יום אחד ופגע בהם יום מאלו, מתענים ומשלימים, וי"א שאם לא עלה על דעתם שבהמשך יפגע בהם אחד מימים אלו, אף אם התחילו מפסיקים. ואם ביקשו לגזור תענית בה"ב וחל ט"ו בשבט באחד הימים, דוחים את התענית לשבוע הבא, וגם בזה אם התחילו אין מפסיקים.

פעם אחת גזר מהרי"ל שלא לאכול בשר בכל יום ב' עד ראש השנה וחל ט"ו באב ביום ב' ולא רצה לאכול בשר, אבל בערב יום הכיפורים ובסעודת מצוה מותרים בבשר ויין, ומסיק המ"א דדווקא התם שהוא גזר וכולם סמכו על כוונתו מותר, אבל יחיד שקיבל על עצמו חל עליו, דאינו חייב לאכול בשר אפילו בשבת.

סימן תקע"ג

כל הימים שכתוב במגילת תענית שלא להתענות בהם מחמת שנעשו בהם ניסים לאבותינו, מותר להתענות בהם וכ"ש לפניהם ולאחריהם, מפני שבטלה מגילת תענית מפני שבעוונותינו ארעו בהם הרבה מאורעות וביטולם, חוץ מחנוכה ופורים שמפני שנעשו בהם ניסים גדולים ומפורסמים אסור להתענות בהם, אבל לפניהם ולאחריהם מותר, וכן מותר להתענות לפני ואחרי שבתות וימים טובים ור"ח.

מתי חתן מתענה - חתן אינו מתענה בר"ח, חנוכה, פורים, אסרו חג, ט"ו באב, ובט"ו בשבט, אבל בניסן חתן מתענה ביום חופתו אפילו בר"ח (וכן הדין בר"ח אב, אלא שלכתחילה אין נושאים בו, והמתענה בהם א"צ למיתב תענית לתעניתיה, דהא ברשות קעביד), וכן בל"ג בעומר ובימים שמר"ח סיון עד שבועות ומיום הכיפורים עד סוכות, ויש מקילים בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון. וגם אלמן שנשא אלמנה צריכים שניהם להתענות, מפני שביום זה מוחלים להם עוונותיהם (ויתוודה באותו היום), ושמא יהיו שיכורים בשעת קידושין.

סימן תקע"ד

דינים התלוים במנהג המקום, ויש אדם שהלך ממקום למקום, אסור לו להקל כנגד מנהג המקום שהוא נמצא שם, ואם דעתו לחזור חייב להחמיר כמנהג המקום שיצא משם, וכדלהלן.

ההולך ממקום שמתענים למקום שאין מתענים ודעתו לחזור, והיה במקום שמתענים בשעת קבלת התענית, צריך להתענות את כל התעניות שקיבלו במקומו, ותענית על גזירה שעברה כמו כ' סיון בפולין, יש לזה דין תענית ציבור, וא"צ קבלה וחייב להתענות בכל מקרה, אבל תענית בשביל תשובה או בגלל גזירה חדשה שקיבלו אחרי שיצא משם א"צ להתענות, ויחיד שקיבל על עצמו תענית צריך להתענות אע"פ שאין דעתו לחזור.

ההולך ממקום שאין מתענים למקום שמתענים, יתענה עמהם כדי להשתתף עמם בצרתם, ולא יאכל אפילו בצינעא, אפילו אם דעתו לחזור, (אף אם כבר אכל באותו יום לפני שהגיע לעיר, ויש לעיין מה הדין באדם חלוש, ובפרהסיא ודאי אסור), ואם יצא מתחום העיר מותר לאכול רק אם דעתו לחזור, אבל אם אין דעתו לחזור, וכבר נכנס לתוך העיר, אסור לאכול, (והב"ח מיקל בזה), ואם לא נכנס לתחום העיר מותר אפילו אם אין דעתו לחזור, ויש מקילים בחזר ויצא חוץ לתחום אף שכבר בא לתוכה. וכשמתענים על צרה שעברה כבר, אפשר שמותר לאכול בצינעא אם דעתו לחזור, והא"ר מצדד להחמיר גם בזה. ואם הגיע לעיר מבעוד יום, דעת הרמ"א שצריך לקבל עליו את התענית ולהשלימה, והט"ז סובר שאפילו אם לא קיבל עליו את התענית בפירוש, חלה עליו קבלת הציבור כיון שהיה שם בזמן הקבלה, ואסור לאכול אפילו מחוץ לתחום העיר אף בדעתו לחזור, וכן מצדד הא"ר.

מי שאכל בטעות בתענית הציבור צריך להפסיק מיד אפילו אם הוא עצמו לא קיבל את התענית. ולא ינהג עידונים בעצמו אפילו חוץ לתחום לומר הואיל ואכלתי מעט אוכל הרבה, וי"מ שהכונה שלא ינהג עידונים בשאר דברים כמוש"נ בסימן תקס"ח.

הנהגת האדם בשני רעבון - בשני רעבון יאכל בצמצום ואסור לשמש מיסתו, והשו"ע מתיר לשמש בליל טבילה, והמ"א אוסר, אכן הנהר שלום והבגדי ישע הסכימו לשו"ע, ובפרט אם אינו שנת רעבון אלא שאר

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שמותר אם יש לו חטטין בראשו, אבל סיכה לתענוג אסורה אפילו כל שהוא, ואסורים בהם בתשמיש המיטה אפילו אם אין רעב בעולם ואפילו בליל טבילה, ואסורים בנעילת הסנדל בעיר, ומתפללים בבתי כנסיות (ולא ברחובה של עיר כמו בשבע תעניות אחרונות), ומתחננים כמו בשאר תעניות.

עברו אלו ולא נענו, בי"ד גוזרים עוד שבע תעניות על הציבור שני וחמישי ושני וחמישי ושני וחמישי ושני, וכל מה שאסור בג' תעניות שלפני תעניות אלו אסור גם בז' תעניות אלו, וחמורים תעניות אלו שמתריעים בהם בשופר על הברכות שמוסיפים בהם, ומתפללים ברחוב העיר, ומורידים זקן להוכיחם, ומוסיפים ו' ברכות בשחרית ומנחה, ונועלים את החנויות, ובשני לפנות ערב פותחים קצת את דלתות החנויות שמוכרות אכילה ושתיה כדי שימצאו לקנות לסעודת הלילה, ואין מוציאים את מה שבחנות לחוץ, ובחמישי פותחים כל היום חנויות המוכרות מאכל מפני כבוד השבת, אבל חנויות של שתיה שיכולים לקנות בערב שבת אין פותחים אלא קצת לעת ערב כמו ביום שני, ואם יש לחנות שני פתחים פותח אחד ונועל אחד, ואם יש לחנות איצטבא לפניו שאינה פתוחה ממש לרה"ר ואין הפתיחה נראית כ"כ, פותח כדרכו בחמישי ואינו חושש, וחנויות המוכרות דברים אחרים אין פותחים כלל בימי התעניות.

מעוברות ומניקות מתענות רק בג' תעניות אמצעיות, ובג' ראשונות וז' אחרונות אסור להם להחמיר ולהתענות כיון שזה מזיק לולד, אך לא יאכלו אלא כדי קיום הולד. וציבור שגזרו ג' תעניות ויש אדם חלוש שאינו יכול להתענות כולם, א"צ להתענות כלל, וצ"ע.

עברו אלו ולא נענו, כיון שעבר כבר זמן הגשמים אין ממשיכים להתענות (אבל בשאר פורענויות מתענים עד שיענו), אמנם ממעטים במשא ומתן של שמחה כגון צרכי חופה לבנו (וע"ע בסימן תקנ"א), ובבנין של שמחה או הנעשה לנוי והרוחה (אא"כ הכותל הנעשה לשמחה נוטה ליפול אפילו אם אין בזה סכנה), ובאירוסין ונישואין (והיינו שאין מארסים כלל, ואם לא קיים פריה ורביה מותר), ובשאלת שלום בין אדם לחבירו, ותלמידי חכמים לא ישאלו שלום אלא כנוזפים ומנוזים למקום, ואם עם הארץ נתן להם שלום משיבים לו בשפה רפה ובכובד ראש, ורק תלמידי חכמים חוזרים ומתענים שני חמישי ושני, ומותרים לאכול בלילה ובמלאכה ובשאר דברים, ומפסיקים בר"ח חנוכה ופורים, ואם עבר ל' יום ממתי שנופלת תקופת ניסן אין מתענים עוד, מפני שאין

צרות בודאי יש לסמוך להקל בליל טבילה, דאפשר שבה אינו אלא מידת חסידות, ואפשר שרק בצרות הדומות לרעבון צריך להמנע. וחשוכי בנים מותרים לשמש בכל גוונא עד שתתעבר, וה"ה למי שבניו מחללי שבת וכוונתו רק כדי להוליד בנים כשרים, ויש מקילים כל היכא שאין כוונתו לתענוג.

כל הפורש מן הציבור בדבר שיוכל אולי להועיל בתפילה או בתענית או במזון, אינו רואה בנחמתם, ואם אינו יכול להועיל אל יעמוד במקום סכנה. וכל המצטער עמהם זוכה ורואה בנחמתם.

סימן תקע"ה

תעניות על הגשמים בארץ ישראל

אע"פ שבכל צרה גוזרים תענית על הציבור, בשנה שלא יורדים גשמים בארץ ישראל קבעו חכמים סדר תעניות מיוחד, ובסימן זה יבוארו פרטי תעניות אלו.

הגיע שבעה עשר במר חשוון ולא ירדו גשמים בארץ ישראל (וכל הדומה לה, ודין שאר מקומות יבואר להלן), מתחילים תלמידי חכמים להתענות ג' תעניות, שני חמישי ושני (אפילו ביום י"ז עצמו אם קיבל עליו מבעוד יום להתענות), וחייב זה הוא על כל תלמיד ששואלים אותו דבר הלכה בתלמודו ואומרה, ואינו יכול להפקיע עצמו ולומר פטור אני, ותלמיד שלא הגיע לכלל זה אינו חייב להתענות אבל הוא יכול להתענות, אבל שאר בני אדם אסור להם להתענות משום יוהרא, ודין תעניות אלו כדי תענית יחיד, שמפסיקים בהם בר"ח חנוכה פורים אם פגעו באלו הימים, וגם לענין מה שמבואר בסימן תקס"ו, וכן לענין שצריך לקבל את התענית מבעוד יום.

הגיע ר"ח כסלו ולא ירדו גשמים, בי"ד גוזרים ג' תעניות על הציבור שני חמישי ושני, וכל העם נכנסים לבתי כנסיות ומתפללים וזועקים ומתחננים וקוראים ויחל בשחרית ומנחה כדרך שעושים בכל התעניות.

עברו אלו ולא נענו, בי"ד גוזרים עוד ג' תעניות שני חמישי ושני, ובאלו מפסיקים לאכול מבעוד יום מתחילת בין השמשות (וא"צ להוסיף יותר), ואסורים בהם בעשית מלאכה ביום, ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין אבל פניו ידיו ורגליו בחמין או כל גופו בצונן מותר, ולכן נועלים את המרחצאות, ואסורים בסיכה אא"כ מטרת הסיכה היא כדי להעביר את הזוהמא, וכ"ש

תמצית משנה ברורה חלק ו'

היינו כ"ו כי לעולם חסדו, וחותרין מודים אנחנו לפניך על כל טיפה וכו' כמבואר בסימן רכ"א, ושוב אין היחיד צריך לברך על הגשמים, ולפני הודו יאמרו שיר המעלות הנה ברכו וכו' העומדים בבית ד' בלילות, ואומר מעלה נשיאים מקצה הארץ וכו'). ואם התחילו הגשמים לרדת אחרי חצות, ישלימו אותו היום (וע"ע בסוף סימן תקס"ט) אבל אין אומרים עננו במנחה ולא שאר תחנונים, והיה ראוי לומר גם הלל אלא שאין אומרים אותו בכרס רעיבה (אמנם קודם התפילה אומרים, ולכן אומרים הלל הגדול בפסוקי דזמרה בשבת), וי"א שכיון שנענו באותו יום אומרים הלל הגדול.

אם נענו רק ביום שאחר התענית אין אומרים הלל הגדול, מפני שמשמים ריחמו עליהם ולא נענו מכח התענית.

אם ירדו גשמים בליל התענית קודם שעלה עמוד השחר אין אומרים הלל הגדול, ומשמע מהשו"ע שדין זה הוא אפילו אם זה תעניות שמפסיקים בהם מבעוד יום.

סימן תקע"ו

על אלו דברים גוזרים תענית

בזמן שיש צרה מצוה להתענות ולחזור בתשובה, כיון שהצרות הם בגלל המעשים הרעים. ולהלן יבואר על איזה צרות גוזרים תענית על הציבור.

ענין התענית - כתב הרמב"ם מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע על כל צרה, כגון בצורת ומגיפה וכדומה, ודבר זה הוא מדרכי התשובה, שעל ידי זה ידעו כולם שהצרה הגיעה בגלל המעשים הרעים, וזה יגרום להסיר את הצרה, אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו שהדבר הוא טבע העולם וזה קרה במקרה, הרי זו דרך אכזריות, וזה גורם להדבק במעשים הרעים, ומחמת כך יבואו עוד צרות. ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שלא תבוא על הציבור עד שירוחמו מן השמים. עכ"ד.

גשמים ומלחמה וגזירות - כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים כך מתענים ומתריעים על שאר הצרות כגון שבאו נכרים לעשות מלחמה או ליטול מס או לכבוש מידם ארץ או לגזור אפילו על מצוה קלה, ומתענים ומתריעים עד שירוחמו, והערים סביבותיהם מתענים ואין מתריעים אא"כ תקעו להתקבץ לעזרתם. ואפילו

הגשמים בזמן הזה אלא סימן קללה היכא שלא ירדו כלל בתחילת השנה.

מתי מתענים גם שלא בזמנים הנ"ל - כל הנ"ל איירי כשלא ירדו גשמים כלל, אבל אם ירדו ברביעה (היינו מטר היורד להצמיח צמח ועשב האדמה ורובע ומעבר את הקרקע), וצמחו העשבים והתחילו להתייבש, מתענים וזועקים (בפה אבל לא מתריעים) עד שירדו הגשמים או עד שיבשו הצמחים. וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו שהוא זמן פריחת האילנות בארץ ישראל ולא ירדו גשמים, מתענים וזועקים עד שירדו גשמים הראויים לאילנות או עד שיעבור זמנם. וכן אם הגיע חג הסוכות ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלא את הבורות, מתענים עד שירד גשם הראוי לבורות, ואם אין להם מים לשתות מתענים על הגשמים בכל עת אפילו בימות החמה, וכן אם פסקו גשמים בין גשם לגשם מ' יום בימות הגשמים הרי זה מכת בצורת ומתענים וזועקים עד שירדו גשמים או עד שיעבור זמנם.

מקומות שעונת הגשמים שלהם קודם או אחרי י"ז במר חשון (אפילו אם עונת הגשמים היא אחרי שבועות), היחידים מתענים בה"ב ממתי שהגיע זמן הגשמים, ומפסיקים בר"ח חנוכה ופורים, וממתנינים אח"כ ששה ימים, ואם עדיין לא ירדו גשמים בי"ד גוזרים י"ג תעניות בסדר הנ"ל.

כל התעניות שגוזרים על הציבור בחו"ל אוכלים בהם בלילה ודינם כדין שאר תעניות, מפני שבחו"ל אין נשיא שיגזור עליהם, ואין גוזרים תענית כמו יום הכיפורים אלא בארץ ישראל ובגלל המטר ובג' תעניות אמצעיות וז' אחרונות. והאחרונים מסתפקים מה הדין בזה בזמננו שאין נשיא גם בארץ ישראל, ואפשר דשליחותיהו דקמאי קעבדינן.

מתי מפסיקים להתענות כשירדו גשמים

היו מתענים על הגשמים ונענו, אם נכנסו המים בקרקע חריבה טפח ובבינונית ב' טפחים ובקרקע עבודה ג' טפחים, מפסיקים להתענות, (ועיין בסימן רכ"א באיזה שיעור מברכים על הגשמים), ואם התחילו הגשמים לרדת לפני חצות (משמע אף שהגיעו הגשמים לשיעור הנ"ל רק אחרי חצות ולא הפסיקו הגשמים בחצות) לא ישלימו את התענית, אלא יאכלו וישתו ויעשו יו"ט, ובערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול, ובמקום דשכיח שכרות, או היכא שרוב הציבור רוצים להשלים, אומרים הלל הגדול ואח"כ אוכלים ושותים, והלל הגדול

תמצית משנה ברורה חלק ו'

חיה רעה שנראית בעיר ביום, או ראתה ב' בני אדם ביום בשדה (ואפשר דה"ה בעיר בלילה) ולא ברחה, או שראתה ב' בני אדם בשדה הסמוכה לאגם (-מקום המלא קנים ואילנות קטנים, וה"ה יער גדול) ורדפה אחריהם, או שטרפה ב' בני אדם בזה אחר זה (ולא בבת אחת) באגם ולא אכלתם (וי"א שבזה אין מתענים ומתריעים) או אפילו אכלה אחד מהם, או שבאה חיה למדברות וארצות נשמות ועלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה, מתענים ומתריעים על כך בכל מקום אפילו הרחוקים (וצ"ע למה כאן הרמ"א לא מגיה שצריך שיהיו באותה מלכות, כמו לענין שדפון וירקון דלהלן, ולמה לענין מה שאלו שסביבות העיר שיש בו צרה מתענים ולא מתריעים לא הגיה הרמ"א דה"ה ברחוקים שהם באותה מלכות). אבל אם נראתה בעיר רק בלילה, או בשדה רק בלילה אפי' ראתה ב' בנ"א ולא ברחה מפניהם, או שהיתה בשדה הסמוכה לאגם וראתה ב' בני אדם ועמדה ולא רדפה אחריהם (אף שלא ברחה), או שהיתה באגם ורק רדפה אחריהם, או שטרפה ואכלה באגם ב' בני אדם (שתולים שעשתה כך מחמת רעבון), או במדברות וארצות נשמות שלא הגיעה החיה למידה שעלתה לגג ונטלה תינוק מהעריסה, וכן על שאר מיני רמש הארץ או העוף כגון נחשים ועקרבים שמזיקים ולא ממייתים וכ"ש צרעות ויתושים, אין מתענים ומתריעים. ואם שאר המינים ממייתים מתענים ומתריעים אפילו על יתושים זבובים, וי"א שעל נחשים ועקרבים מתענים אפילו אם אינו ידוע עדיין שימותו על ידם.

ירקון (תבואה שהכסיפו פניה) ו**שדפון** (רוח המריקה את הזרע מן התבואה) שהתחילו בתבואה, אפילו התחילו רק במקום אחד בתבואה בשיעור שראוי לעשות פת כמלוא פי תנור (והגמ' מסתפקת אם הכונה לכסוי התנור או לשורות הלחם שבפי התנור זה ליד זה או זה למעלה מזה), מתענים ומתריעים. וכתב הרמ"א גם הרחוקים מתענים ומתריעים, ובלבד שיהיו באותה הפרכיא (-מלכות), ודוקא בזה כיון שהיא מכה מהלכת, אבל כשאין המכה מהלכת מתענים ולא מתריעים.

ארבה וחסיל מתענים ומתריעים עליהם אפילו לא נראה אלא כנף אחד בכל ארץ ישראל, ואפילו אם אינו משחית את יבול הארץ, ועל הגובאי (מין חגב) מתענים ומתריעים בכל שהוא, אבל על החגב זועקים אבל אין מתענים ומתריעים, ועכשיו שאין מכירים המינים הללו מתריעים על כולם.

עוברים דרך ערי ישראל כדי להלחם בנכרים אחרים מתענים ומתריעים. והמ"א תמה למה בזמננו אין תוקעים בעת צרה ונשאר בצ"ע, וי"א שמדאורייתא מצוה זו נוהגת רק בארץ ישראל, וי"א שגם בא"י זה נוהג רק כשהיא תחת רשותינו, ואפשר עוד שהמצוה לתקוע היא רק כשהגזירה היא על רוב ישראל.

דבר - מתענים ומתריעים כשיש דבר, והיינו עיר שיש בה ה' מאות גברים ומתו בה ג' מתים בג' ימים זה אחר זה אחד בכל יום (או ששה מתים בג' ימים בעיר שיש בה אלף גברים, וכן לפי חשבון זה), אבל אם מתו ביום אחד או בד' ימים אין זה דבר, ונשים וקטנים וזקנים ששבתו ממלאכה אינם בכלל זה בין למנין החמש מאות בין לענין המתים. ואם היה דבר בכל ארץ ישראל, מתענים גם בשאר הגלויות, וסוריה אינה בכלל א"י, דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש. ואם היה דבר במדינה אחת ויש שיירות ממנה למדינה אחרת, מתענים בשתי המדינות אע"פ שהם רחוקות זו מזו, מפני שהדבר מגיע על ידם למדינה האחרת, ואם אין שיירות מזו לזו, רק אלו שסביבות אותה העיר מתענות ולא מתריעות להשתתף בצרתם, ומה"ט במפולת סביבותיה מתענות. וגם אם הדבר הוא בנכרים מתענים, ואפי' אם הדבר בחזירים מתענים, מפני שמעיהם דומים לשל בני אדם. והאידינא אין מתענים כלל בזמן הדבר, מפני שיש בזה סכנה.

מפולת - אם רבתה בעיר המפולת (ואפשר שהשיעור בזה הוא ג' בתים), ונפלו כתלים בריאים ולא רעועים, ואותם כתלים אינם עומדים ליד הנהר, מתענים ומתריעים, וכן רעידת אדמה או רוחות המפילות בתים והורגים מתענים ומתריעים.

חולאים - אם הרבה אנשים באותה עיר חלו בחולי אחד ומתו מאותו חולי, כגון אסכרה, או אבעבועות ילדים (ועל כל אחד להבריח ילדיו בזמן כזה מפני שזה מחלה מדבקת), מתענים ומתריעים מיד, אף אם לא מתו בג' ימים זה אחר זה, ודעת הריטב"א דמ"מ בעינן שימותו מאותו חולי ג' אנשים, ולענין אסכרה מבואר בב"י בשם הירושלמי שאפילו אם מת אחד מתענים, אכן איירי כשהרבה אנשים חלו בחולי זה, ודעת הלחם משנה שצריך שימותו ב' אנשים (ואישתמיטתיה הב"י בשם הירושלמי והריטב"א). ואם יש שחין לח המביא לידי חיכוך, אם פשט ברוב הציבור מתענים אפילו אם לא מתים מזה, מפני שזה קשה כמות. ובשחין יבש זועקים ולא מתענים ומתריעים.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הנהגת ימי התעניות - בימי התענית שגוזרים על הציבור מפני הצרות, בית דין והזקנים יושבים בבית הכנסת ובודקים על מעשי אנשי העיר מאחרי תפילת שחרית עד חצות היום, ומסירים המכשולים של העבירות, ומזהירים ודורשים וחוקרים על בעלי חמס ועבירות ומפרישים אותם, ועל בעלי זרוע ומשפילים אותם, וכיוצא בדברים אלו, (והמ"א תמה למה לא נוהגים כך, שהרי זה עיקר התענית), ומחצות קורים בתורה ומפטירים בנביא רביע היום, וברביע היום האחרון מתפללים מנחה ומתחננים ומתוודים וזועקים כפי כוחם, ומתריעים בשחרית ומנחה.

סימן תקע"ז

בכל מקום שיש ריבוי גשמים עד שהם מקלקלים את הקרקע ומונעים את החרישה, או שגורמים הפסד אחר, אף אם זו ארץ של הרים שבסתמא טוב לה ריבוי גשמים, מ"מ מתריעים ומבקשים רחמים, (ומשמע מהשו"ע דהיינו כסדר התעניות המבואר בסימן תקע"ה, ועיין בבית יוסף). ואם יש צרה שסכנתה קרובה ואין פנאי להתריע כסדר התעניות שני חמישי ושני, כגון ריבוי גשמים וכן עיר שהקיפוח נכרים, ולגזור תענית בכל יום אי אפשר, אין גוזרים תענית כלל אלא מתריעים בפה בכל יום ובכל תפילה, והיחידים רשאים להתענות אפילו תעניות רצופות ולא חיישינן שיחלה ויצטרך לבריות.

התרעת הפה היינו שאומר ב"עננו אינינו עננו" (לדרכי משה יאמרו בסדר א' ב' לאחר התפילה, והמנהג במדינותינו הש"ץ אומר התפילה שבסמוך בשומע תפילה) יהי רצון מלפניך ד' אלוקינו ואלוקי אבותינו שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת רחמים, ותכנס להם לפני משורת הדין, ובטובך הגדול רחם עליהם, שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל, והם עמך ונחלתך אשר הוצאת מארץ מצרים, ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב טובה, השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל, כעסת עליהם אינם יכולים לקבל, יהי רצון שיהא ריוח בעולם וזכור רחמיך.

מזונות - אם הוזלה הסחורה שממנה חיי רוב אנשי אותה העיר, ונתמעט המשא ומתן עד שיצטרך התגר למכור שוה עשרה בששה, הרי זו צרת ציבור, ומתענים ומתריעים עליה, ובשבת אומרים עננו ד' עננו ולא תוקעים.

אם רבה המטר וזה מיצר להם מתפללים על זה, שאין לך צרה יותר ממה שהבתים נופלים ונמצאו בתיהם קבריהם, ובארץ ישראל אין מתפללים על רוב גשמים, מפני שהיא ארץ הרים והבתים בנויים מאבנים ורובי גשמים זו טובה בשבילם, ואין מתענים כדי להעביר את הטובה, ועכשיו מצוי בצפת מפולות בתים מפני הגשמים ומתפללים עליהם.

דיני התעניות הנ"ל

דין העיירות הסמוכות לעיר שיש בה צרה - כשיש אחת מהצרות הנ"ל באיזה עיר, אותה העיר מתענה וזועקים בתפילה ומתחננים ומתריעים בשופר עד שתעבור הצרה, וכל סביבותיה באותה מלכות (משמע אפילו רחוקים, ומהגר"א משמע כוונת השו"ע לקרובים) מתענים אבל לא מתריעים אבל מבקשים רחמים. ובכל מקום לא מתענים ולא זועקים ולא מתריעים בשבת ויו"ט על שום צרה, מלבד צרת המזונות שזועקים עליה בשבת.

שבת - עיר שהקיפוח נכרים או נהר וספינה המיטרפת בים ואפי' יחיד הנרדף ע"י נכרים או ליסטים או רוח רעה, או חולה בשאר חולאים ויש בזה סכנה באותו יום, זועקים ומתחננים בתפילות בשבת אבל אין תוקעים, אא"כ תוקעים כדי לאסוף את האנשים להציל.

מעוברות ומניקות וקטנים (פחות מ"ח לזכר וט"ו לנקיבה, וכתב המ"א שהמנהג לא לגזור על פחות מגיל זה, וי"א שהכונה שאין בקטנים מצות חינוך כמו ביום הכיפורים), אין מתענים בתעניות על הצרות, ומ"מ נכון שיאכלו רק כדי קיום הגוף ולא כדי להתענג. ומותרים לאכול בלילה חוץ מחלק מתעניות הגשמים.

ציבור שיש להם ב' צרות אין מבקשים רחמים אלא על צרה אחת, ואומרים אע"פ שיש בליבנו צרות רבות על צרה פלונית באנו להתפלל, ואם יש רעב ודבר מבקשים על הרעב, מפני שהקב"ה נותן שובע לאנשים חיים. ואם יש צרה יכולים להזכיר בתפילה גם צרות שעברו אגב אותה צרה שמתפללים עליה. ושני מיני חולאים בגדולים ובקטנים מותר להתפלל על שניהם יחד, דמ"מ תפילה אחת היא.

דברים הכובשים ומעוררים הלב לתשובה, ואומר אחינו לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים, כדמצינו באנשי נינוה וכו', ומוסיף בעניינים אלו כדי כוח עד שיכנע ליבם וישבו תשובה גמורה.

אח"כ עומדים בתפילה (וכן בערב ר"ח במקום שאומרים דברי כיבושים יאמרו לפני התפילה). ומעמידים ש"ץ הראוי להתפלל בתעניות אלו, והיינו שיהיה רגיל בתפילה שלא יטעה, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, ומטופל בבנים קטנים ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה, כדי שיתפלל בלב שלם, ולא יהיה בקרוביו ובכל הנלוים אליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות, ולא יצא עליו שם רע בילדותו, ויהיה שפל ברך ומרוצה לעם כדי שיסכימו לתפילתו, ויש לו נעימה וקולו ערב כדי שימשוך הלב, ואם היה זקן עם כל המידות האלה הרי זה עדיף, ואם זה שאמר דברי כיבושין יש בו את כל המידות האלה הוא קודם לשאר אדם.

סדר התפילה ושש ברכות שהוא מוסיף ותקיעות שהוא תוקע מבוארים היטב בטור בסימן זה.

אחרי התפילה בז' תעניות אלו יוצאים כל העם לבית הקברות (ללא התיבה והס"ת) ובוכים ומתחננים שם, כדי לומר שאם לא ישובו מדרכיהם הרי הם כמתים, ולפי טעם זה אם אין קברי ישראל הולכים לקברי נכרים, ולפי הטעם השני שזה כדי שהמתים יתפללו עלינו אין ללכת לקברי נכרים, ובפרט לפי הנוסח שאנו אומרים בערב ר"ה וערב יוה"כ על הקברות בודאי צריך קברי ישראל, ומלבד זה במקומות שמעמידים גילולים על קבריהם ודאי אין נכון להתפלל שם.

סימן תק"פ

באלו ימים ראוי להתענות

מלבד תעניות מיוחדות שגוזרים על הציבור כשיש צרות, יש ימים קבועים שראוי להתענות בהם מחמת שאירעו בהם צרות לאבותינו, וכדלהלן.

הימים דלהלן אירעו בהם צרות לאבותינו ולכן ראוי להתענות בהם:

בא' ניסן מתנו בני אהרן, בי' בו מתה מרים ונסתלק הבאר, בכ"ו בו מת יהושע בן נון (וי"ג כ"ח והעיקר בכ"ו), בי' אייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ד', בכ"ח בו

סימן תקע"ח

תענית ותפילה בצרה של יחיד - כיון שהתענית היא מדרכי התשובה וההכנעה, על כן כל יחיד שיש לו איזה צרה כגון שיש לו חולה, מחוייב לחפש בדרכיו ולשוב אל ד', ויתענה (ומשמע שהתענית היא חיוב) ויתפלל על צרתו, אך לא יתענה בשבת ומועד חנוכה ופורים וראש חודש וערב יום כיפור, ואפילו אם קיבל על עצמו להתענות בה"ב של כל השנה אינו מתענה בימים אלו.

סימן תקע"ט

סדר ז' תעניות אחרונות של גשמים

בסימן תקע"ה נתבאר מהו סדר התעניות שמתענים בארץ ישראל מתי שלא יורדים גשמים בזמנם. ובסימן זה יתבאר מה עושים בז' התעניות שמתענים אחר שלא נענו בתעניות הראשונות (בה"ב שמתענים הת"ח מ"ז חשון, וב' פעמים בה"ב שמתענים מר"ח כסלו).

בכל יום מז' תעניות אחרונות של גשמים עושים לפי הסדר דלהלן:

מוציאים את הספר תורה עם התיבה לרחובה של עיר (כדי להתבזות בפרהסיא, אי נמי גולים מבית הכנסת משום שהגלות מכפרת, ולפי הטעם השני אם א"א להתפלל ברחוב יתפללו בבית אחר), וכל העם מתקבצים, ומתכסים בשקים על הבגדים (לומר שאנו חשובים כבהמה), ונותנים אפר מקלה (של דבר שנשרף, ולא עפר) ע"ג התיבה (משום "עמו אנוכי בצרה, אי נמי "בכל צרתם לו צר"), וע"ג הספר תורה, כדי להגדיל הבכיה ולהכניע ליבם, ואחד מן העם נותן מן האפר על ראש הנשיא ועל ראש אב בית דין במקום הנחת תפילין כדי שיכלמו וישבו (שכשאחר נותן עליהם מתביישים יותר), וכל אחד נותן בראשו קודם תפילת שחרית.

אח"כ מעמידים ביניהם זקן חכם, והם יושבים, ואם אין זקן חכם מעמידים חכם, ואם אין חכם מעמידים אדם של צורה (י"מ בעל קומה כדי שדבריו יתקבלו להמריך הלב, וי"מ חכם היינו שבי"ד מינוהו פרנס על הציבור, ואדם של צורה היינו תלמיד חכם דלא גמיר כחכם, אי נמי שראוי למנותו פרנס על הציבור), ואומר לפנייהם

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ביום שישי של פרשת חוקת נהגו היחידים להתענות, מפני שבאותו היום נשרפו בצרפת כ' קרונות מלאים ספרים, ובשנת ת"ח נחרבו ביום זה ב' קהילות גדולות.

בכ' סיון נוהגים להתענות בכל מלכות פולין, מבין י"ח לזכר ובת ט"ו לנקיבה, ונהרא נהרא ופשטיה.

ראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה, שמכח זה נמסרה התורה לקליפות, המקום יחזירה לנו במהרה בימינו.

הלכות ראש השנה

סימן תקפ"א

מנהגי ודיני חודש אלול

הימים שמר"ח אלול עד יום הכיפורים הם ימי רצון, והתשובה מקובלת בהם יותר להיות האדם קרוב לקב"ה. ונהגו בימים אלו בכמה מנהגים כדי להתעורר לתשובה ולהכין עצמו לראש השנה ויום הכיפורים, וכדלהלן.

סליחות ותחנונים - נוהגים לקום באשמורת (שזה עת רצון) לומר סליחות ותחנונים. לשו"ע אומרים סליחות מר"ח אלול (לא כולל ר"ח, וכן הנוהגים לומר תהילים בימי אלול עם יהי רצון לא יתחילו בר"ח) עד יום הכיפורים, ומנהג בני אשכנז להתחיל ביום א' בשבוע של ראש השנה, א"כ חל ר"ה בימים שני או שלישי שאז מתחילים ביום א' בשבוע שלפני כן, מפני שהרבה נוהגים להתענות י' ימים עם יוה"כ, וכיון שיש ד' ימים בעשרת ימי תשובה שלעולם א"א להתענות צריך ד' ימים לפני ר"ה, וכדי שיתחילו ביום מסוים קבעו להתחיל ביום ראשון, וטעם נוסף שכן מצינו בקרבנות שצריכים ביקור ממום ד' ימים לפני ההקרבה, וכתוב בר"ה "ועשיתם עולה" ובשאר קרבנות "והקרבתם" לומר שבר"ה יעשה אדם כאילו הוא מקריב את עצמו, ויבקר מומי חטאתו ד' ימים ויחזור בתשובה. והמתענה בב' ימי ר"ה, לפי הטעם הראשון א"צ להתענות לפני ר"ה אלא רק ב' ימים, אפילו אם מתחילה לפני שהיה מתענה בר"ה היה מתענה ד' ימים לפני ר"ה, אכן לטעם השני בכל גוונא צריך להתענות ד' ימים לפני ר"ה, ואשרי מי שיכול.

מת שמואל הנביא (במגילת תענית איתא בכ"ט), בכ"ג סיון בטלו הביכורים מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט, בכ"ה בו נהרג רשב"ג ורבי ישמעאל ור' חנינא סגן הכהנים, בכ"ז בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו, בא' אב מת אהרן הכהן, בי"ח בו כבה נר מערבי בימי אחז (וי"ג ביי"ז, וראוי להחמיר בשניהם), ביי"ז אלול מתו מוציאי דבת הארץ (והב"י בשם הקדמונים גורס ז' אלול. ואף דכתיב "באבוד רשעים רינה" מסתמא חזרו בתשובה ולא נתקבלה תשובתם), בה' תשרי מתו עשרים איש מישראל ונחבש רבי עקיבא, בז' בו (וי"ג בו) נגזרה גזרה על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל (ואף שמ' ימים האחרונים שעלה משה למרום הם ימי רצון, היינו שלא ימותו מיד, אבל העוון שמור לדורות), בז' מרחשון (וי"ג בו) עוורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו, בכ"ח כסליו שרף יהויקים את המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו (ויש בזה גירסאות אחרות, ועל כן אין כדאי להתענות בחנוכה), בח' טבת נכתבה התורה ביונית בימי תלמי המלך והיה חושך בעולם שלשה ימים, ובט' בו לא נודע איזו היא הצרה שאירע בו (בסליחות שלנו- מת עזרא הסופר), בה' שבט (וי"ג בח') מתו הזקנים שהיו בימי יהושע, בכ"ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין פלגש בגבעה, בז' אדר מת משה רבינו עליו השלום, בט' בו נחלקו בית שמאי ובית הלל (ובשנה מעוברת נחלקו האחרונים, וסוגין דעלמא להתענות בראשון).

אם להתענות בר"ח - כתב השו"ע שאע"פ שמקצת הימים בר"ח י"א להתענות גם בר"ח, והרמ"א כתב שטוב לא להשלים בר"ח, וכתב המ"ב שהב"י מביא שיש ראשונים שדעתם לא להתענות בר"ח, וי"א שדבר זה נתקן בימי חכמי התלמוד ולכן בעל נפש יחמיר לעצמו אם אפשר לו, ומ"מ מי שאינו רגיל להתענות בהם ואירעה לו איזה צרה ח"ו, אסור לו להתענות בר"ח ניסן כיון שתמיד הוא נוהג בו איסור תענית.

כתב בספר חסידים שכשהלבנה לוקה יש להתענות.

שני וחמישי - י"א שגזרו להתענות בכל שני וחמישי על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חילול השם, ולעתיד לבוא יהפכם ד' לששון ושמוחה, ומי שאינו יכול להתענות בהם עכ"פ יתפלל בהם על הדברים הללו, ויש מתענים מבשר ויין וגם בלילה שלפניהם, ובקייץ שאוכלים קודם הלילה א"צ להחמיר א"כ קיבלו עליהם להחשיבו כלילה אחרי מעריב.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מתי אבל יכול להיות ש"ץ - אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים אסור לעבור לפני התיבה בר"ה ויוה"כ (אא"כ אין חזן אחר), אבל בימי הסליחות מותר אפי' בער"ה ועשי"ת, וכן בימים שאין אומרים תחנון מותר להתפלל שחרית אם אחר יאמר הלל, אבל מוסף לא יתפלל, והח"א כתב שכמדומה שהגר"א לא היה מניח להתפלל אפילו שחרית בר"ח, אכן בדליכא אחר מותר אפילו מוסף. ובחנכה לא יתפלל האבל בלילה הראשון, משום שאומרים שהחינו על נרות חנוכה וצריך שמחה יתירה, ואפשר שאם אחר ידליק מותר לו להתפלל.

מי יהיה ש"ץ בסליחות ובימים נוראים - ידקדקו לחפש לסליחות ולימים נוראים ש"ץ היותר הגון ויותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, ושיהיה נשוי וכן שלושים, שאז ראוי בן לוי לעבודה, והתפילה היא כנגד עבודה, ומה שהדרכי משה הזכיר בן כ"ה, היינו שאז יתחיל ללמוד סדר התפילה וקריאת התורה כדי שיהיה בקי יפה יפה, כמו שהלויים לומדים סדר העבודה מגיל כ"ה. ובארחות חיים כתב שצריך לדקדק שיהיה בן כ"ה כמנען שני העובדים עבודה, ומצוה מן המובחר שיהיה בן ל', שאז הוא בחצי ימי הזקנה ולבו נכנע ונשבר יותר. וכן תורה וירא חטא שאינו נשוי ואינו בן שלושים קודם לנשוי וכן שלושים שהוא איש פשוט. מיהו כל ישראל כשרים, רק שיהיה רצוי לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה אין עונים אחריו אמן, ואם כוונתו שלא להוציא איזה אדם, כולם אינם יוצאים בתפילתו. וראוי שיהיה הש"ץ והבעל תוקע בעלי תשובה גמורה, וגם ראוי שילמדו את כוונות התפילות והתקיעות, והוא מהזוהר. ונהגו לעבור לפני התיבה פרנסים ומנהיגים שיודעים בצער הדור, אם הם נאמנים ומגינים על הדור ומרוצים לעם, ובזמן שאין הפרנסים ראויים ראוי שיתפלל הש"ץ הקבוע, וכל המסייעים לש"ץ שאינו הגון כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין, והיודע בעצמו שאינו בקי מאד ויודע לשמור אפילו משגגה אין לו להכניס את עצמו בעבודת השם, ואם אינו ראוי והגון ובקי אין ממתנינים לו כשאר עונשים אלא גובים לאלתר. נהגו שמי שהתחיל להתפלל או לתקוע אפילו פעם אחת אין לתת את המצוה לאחר, ואם חלה יכולים להעמיד אחר, אבל כשחוזר לבריאותו חוזרת המצוה אל הראשון. מי שבא בערכאות של נכרים אינו ראוי להיות ש"ץ בר"ה ויוה"כ. אם רואה שיש מחלוקת בשביל התפילה לא יתפלל, אע"פ שיתפלל מי שאינו הגון. יש מקומות שנהגו שהמתפלל סליחות מתפלל גם שחרית ומנחה באותו היום, וי"א גם במעריב שלפניו אבל מעריב שלאחריו אין שייך לו, וכתב המ"א שהוא קודם לאבל ולמוהל וליארציט, ודעת הא"ר שמי שיש לו יארציט קודם אם

דיני סליחות - יחיד יכול לומר את הסליחות, וסליחות שנזכר בהם י"ג מידות ידלג אותם תיבות, וכן ידלג בקשות שהם בלשון תרגום. לפני כל סליחה אומרים אלוקינו ואלוקי אבותינו, מלבד סליחה המתחלת באחד משמותיו של הקב"ה. צריך להפסיק בויקרא בשם ד' בין בשם לבין ד'. אם אין מנין כשאומרים אשרי, יאמרו סליחות, וכשיקבץ מנין יאמרו קדיש באמצע סליחות, ובא"ר כתב שיאמרו ג' פסוקים כשיש מנין. אם היה מנין כשהתחילו סליחות ויצאו מקצתם, י"ל שאומרים קדיש אחרי הסליחות. הש"ץ מתעטף בטלית בשעה שאומרים י"ג מידות אף קודם היום, אבל לא יברך עליו אף שהוא בגד המיוחד ליום, כ"כ המ"א בשם הלבוש, ובסימן י"ח פסק המ"א שכל עובר לפני התיבה צריך להתעטף, והיינו מפני כבוד הציבור, ודעת הט"ז שילבש טלית של חברו ויכוין שנוטלו לכבוד ולא לקנותו שבוז לכונ"ע אינו מברך, ולא יקח טלית שלו או של הקהל, כדי שלא יכנס לספק ברכה, ואם יש לו רק טלית שלו יתעטף בלא ברכה וכשיאור היום ימשמש בציציותיו ויברך. ועיין לעיל בסימן ו' מתי יברך ברכות התורה ועל נטילת ידים ואשר יצו. אבל אסור לצאת מביתו לסליחות, מלבד בערב ר"ה שמרבים בסליחות, (וכן בערב יוה"כ במקום שמרבים בסליחות).

אמירת לדוד ד' אורי - נוהגים מר"ח אלול עד יום הכיפורים לומר בכל יום בבוקר ובערב אחרי התפילה מזמור לדוד ד' אורי וכו', ואח"כ אומרים קדיש, ואנו נוהגים לומר לדוד עד שמיני עצרת ועד בכלל, וביום שיש בו מוסף אחר שחרית לפניו אין כמוך, ובערב אחרי מנחה, ושיר של יום (ובר"ח ברכי נפשי) אומרים לפני לדוד (ונ"מ בר"ח למקומות שאומרים לדוד בסוף התפילה, או למקומות שאומרים לדוד ושיר של יום אחרי שחרית).

תקיעות באלול - תוקעים מר"ח אלול אחר תפילת שחרית, ויש מקומות שתוקעים גם אחרי מעריב. יש מתחילים מא' דר"ח, ויש מתחילים מב' דר"ח וכ"כ בסידור דרך החיים.

תהלים - נוהגים בכל יום מימי החול מר"ח אלול ואילך לומר בציבור י' מזמורי תהלים, וביהי רצון יש לדלג תיבות בהם שבעים שנה, וכיון שלא אומרים ספר שלם יש לומר בזכות מזמורי תהלים שקראנו לפניך וכו', ואחרי היה רצון אומרים קדיש, ואם ממתנינים שיהיו עשרה ישאירו פרק אחד לאומרו בעשרה לפני הקדיש. ובימי התשובה שבין ר"ה ליוה"כ אומרים יותר מי' מזמורים, כדי לגמור את התהלים פעם שלישית לפני יוה"כ.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

יש נוהגים **לטבול בערב** ר"ה משום קרי, ואם אינו יכול לטבול משום צינה יראה לשפוך על עצמו ט' קבין מים, ולא יקדים לטבול לפני שעה אחת שקודם חצות. י"א שנכון למנוע מלשמש מיטתו בשתי לילות של ר"ה, אא"כ הוא ל"ט שאז חייב לקיים עונתו ויחזור ויטבול בשחרית, אכן אלו האנשים האוכלים לשובע בטנם או ח"ו שנכנס במחשבתו הרהור אשה יותר טוב שישמש, ויחזור ויטבול בשחרית.

יש מקומות שנוהגים **ללכת על הקברות** ולהרבות שם בתחינות ולתת שם צדקה לעניים, מפני שהתפילה מקובלת יותר במקום מנוחת הצדיקים, אבל לא ישים מגמתו נגד המתים, אלא יבקש מהשם יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר, ויקיף הקברות, ויתן צדקה לפני שיאמר את התחינות, ואין ללכת על קבר אחד ב' פעמים ביום אחד.

סימן תקפ"ב

סדר תפילות עשרת ימי תשובה

בתפילות של עשרת ימי תשובה ישנם תוספות ושינויים מתפילות שאר ימות השנה, חלקם מדינא דגמרא וחלקם מנהגים מאוחרים יותר, וכדלהלן.

יש נוהגים לומר מערבית בשתי הלילות של ראש השנה, וכתב הדרכי משה שאין נוהגים כך במקומו, מפני שזה שירות ושבחות. עוד כתב שנוהגים לומר "תקעו בחודש שופר וכו' ", ולא הוי הפסק דהוי כגאולה אריכתא.

המלך הקדוש והמלך המשפט - בעשרת ימי תשובה אומרים המלך הקדוש והמלך המשפט, משום שבימים אלו הקב"ה יושב ודן את כל העולם ומראה מלכותו.

אם טעה בהמלך הקדוש או שהוא מסופק (שחזקה שאמר כפי הרגלו, ולא עוזר שיאמר צ' פעמים, דאינו רשאי לומר שם ד'), אם נזכר תוך כדי דיבור (שלא שהה רק כדי אמירת ג' תיבות) מסיום הברכה, יתקן ויאמר המלך הקדוש (אף אם לא נזכר שהם ימי תשובה, ובזמן שאמר ברוך אתה ד' היה בדעתו לסיים הקל הקדוש, מועיל שיתקן ויאמר המלך הקדוש), ואם שהה יותר מכדי דיבור, או שהתחיל אתה חונן, חוזר לראש, דג' ברכות ראשונות נחשבות כברכה אחת. אמנם בר"ה ויוה"כ אם אמר ובכן תן פחדך ומסופק אם סיים המלך הקדוש אפשר שא"צ לחזור, דאולי היכא שמוסיף את

הוא מתענה, ומלמנצח ואילך יש להניח להתפלל גם אבל, והובאו דבריו בפמ"ג.

נהגו רוב הקהל **להתענות ביום א' דסליחות**, ויחיד אומר עננו (אבל לא הש"ץ בחזרת התפילה) בשומע תפילה.

נוהגים **להתענות בערב ראש השנה**, ואפילו נערים מגיל י"ג לזכר וי"ב לנקיבה מתענים, וא"צ קבלה, והמזדקקים נהגו שכל אחד מתענה עשרה ימים, וכן ראוי לעשות, ותעניות אלו א"צ להשלימם עד הלילה, ואין קורין בהם ויחל אפילו אלו שמתענים בכל ערב ר"ח, ואין אומרים אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו' כיון שזה לא תענית ציבור (וכן הדין באלו המתענים י' ימים). ואם חלה ברית מילה בערב ר"ה, אבי הבן והסנדק והמוהל מצוה עליהם לאכול, ומי שהזמינו אותו לברית מותר לו לאכול, (וע"ע בדין זה בסימן תקס"ח). ורבים נוהגים לאכול בערב ר"ה לפני עלות השחר, משום שחוקות העכו"ם להתענות בערב חגיהם, ויכולים לאכול בלא תנאי אף אם ישן שינת קבע, כיון שכך נהגו, והאידינא נהגו שלא לאכול אלא רק לשתות קפה או תה לפני ההליכה לבית הכנסת, כי בזמננו נמשכת אמירת הסליחות עד אור היום, ופשיטא שמיד שעלה עמוד השחר אסור לאכול ולשתות. ובמקום שיש מקצת חולי יש להקל בכל אלו התעניות וא"צ התרה, אא"כ הוא מתענה יותר ממה שנהגו הציבור, ודעת הש"ך שאם אינו מתענה מחמת שאינו בריא לעולם צריך התרה, ואפשר שאם אינו מוצא מי שיתירנו, יש להקל במקום הזהק.

נפילת אפים - אין נופלים על פניהם בערב ר"ה, כדי שאר ערבי ימים טובים, אע"פ שבאשמורת בסליחות נופלים על פניהם אף אם נמשך הסליחות ליום, כיון שברוב הפעמים מסיימים לפני עלות השחר.

אין תוקעים בערב ר"ה כדי להפסיק בין תקיעות של רשות לתקיעות של חובה, ואף כשחל יום ראשון של ר"ה בשבת אין תוקעים בערב ר"ה, ומ"מ מותר לתקוע להתלמד, וי"א שהטעם הוא כדי לערבב את השטן, וא"כ אין לתקוע כלל, ובא"ר בשם ספר אמרכל משמע שמותר להתלמד בחדר סגור.

מכבסים ומסתפרים בערב ר"ה כדי להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו, ומ"מ לא ילבש בר"ה בגדי רקמה ומשי כשאר יו"ט, אלא בגדים לבנים נאים, כדי שיהיה מורא הדין עליו, ובמקום שאין נוהגים ללבוש לבנים, עכ"פ לא ילבש בגדים חשובים כ"כ.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בכל הקדישים. ואם לא אמר את התוספות שבברכה שלישית ובכן תן פחדך וכו' אין מחזירים אותו. ואומרים ותתן לנו את יום הזכרון הזה, ואינו מזכיר ראש חודש, דגם על ר"ח נאמר "והיה לכם לזכרון". ר"ה שחל בחול אומר יום תרועה מקרא קודש (אפילו במעריב או בקידוש, כיון שלמחרת תוקעים), ואם חל בשבת אומר זכרון תרועה, ואם אמר זכרון תרועה בחול או יום תרועה בשבת אינו חוזר בדיעבד. ואומרים בר"ה שחל בשבת רצה במנוחתינו, אבל אם יוה"כ חל בשבת אין אומרים מפני שהוא יום עינוי ואינו מנוחה גמורה. אין אומרים בר"ה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, וכן אין אומרים והשיאנו, ובמוסף אין אומרים ואין אנו יכולים לעלות וליראות לפניך, דאין בר"ה מצות עליה לרגל, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך. ואומרים ותמלוך אתה ד' לבדך, ולא אתה הוא ד' לבדך. וחותרים ודברך אמת.

תפילה בקול - אע"פ שבכל ימות השנה מתפללים בלחש, בר"ה ויוה"כ מתפללים בקול רם כדי להתפלל יותר בכונה, ומ"מ לא יגביה קולו יותר מדי, ואין חוששים שמטעים אחרים, כיון שיש ביד כולם מחזורים.

לשנה טובה - נוהגים שכל אחד אומר לחבירו לשנה טובה תיכתב, ולנקיבה יאמר תכתבי. המ"א מצדד לומר גם ותחתם, והגר"א מסכים לדעת העשרה מאמרות שאין לומר ותחתם, והמ"א כתב שאפשר לומר לשנה טובה תיכתב עד חצות היום, ומוכח בט"ז שיום ב' כיום א' לענין זה וגם בלילה השני יכולים לומר לשנה טובה, ובא"ר חולק על זה.

סימן תקפ"ג

דברים הנעשים בר"ה לסימן טוב

מה אוכלים בר"ה לסימן טוב - יהא אדם רגיל לאכול בר"ה רוביא דהיינו תלתן (וה"ה מה שנקרא בלשונות אחרים מלשון רביה, כל מדינה לפי לשונה), וכשיאכל יאמר יהי רצון מלפניך ד' אלוקינו ואלוקי אבותינו שירבו זכויותינו, ויתעורר בתשובה בזמן אמירתו ויתפלל על זה בלב שלם. וכן יהיה רגיל לאכול כרתי ויאמר יכרתו שונאינו, ויאכל סילקא ויאמר יסתלקו אויבינו, ויאכל תמרי ויאמר יתמו שונאינו, ויאכל קרא ויאמר יקרע רוע גזר דיננו ויקראו לפניך זכויותינו. ואוכלים ראש כבש,

ההוספות אינו רגיל לומר הקל הקדוש. ובחיי אדם הביא בשם הגאון מהר"ר אבלי פאסוועלער שאם טעה בליל ר"ה ולא אמר המלך הקדוש א"צ לחזור, כמו שאם שכח יעלה ויבוא בר"ח א"צ לחזור כיון שאין מקדשים את החודש בלילה. וכתב השעה"צ דלא נהירא, דכיון שאף שאם היה מתפלל תפילת חול היה יוצא, הכא כיון שהתפלל תפילת יו"ט ממ"נ אינו יוצא, ואולי כוונתו רק למקום שנזכר מיד לאחר כדי דיבור, והוא מסיים בתפילת חול, אך זה צע"ג אם נתיר לו לכתחילה לסיים בתפילת חול.

אם טעה או שהוא מסופק בהמלך המשפט, לדעת השו"ע אם נזכר לפני שעקר רגליו חוזר לברכת השיבה שופטינו וממשיך כסדר, ואם עקר רגליו (עיין בסוף סימן קי"ז) חוזר לראש, ודעת הרמ"א שאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט כיון שהזכיר מלך אינו חוזר, ורק אם אמר הקל אוהב צדקה ומשפט חוזר, (וע"ע בסימן קי"ח).

בשבת שובה יאמר **בברכת מעין שבע המלך הקדוש**, וכן הדין אם חל ר"ה בשבת, וחותרם רק בשל שבת, וכן אם חל יוה"כ או יו"ט בשבת חותרם רק בשל שבת. ואם טעה ואמר הקל הקדוש, יש דעות באחרונים אם צריך לחזור אם סיים את הברכה, ואם לא סיים את הברכה חוזר לתיבות המלך הקדוש.

כריעה בתפילה - יש נוהגים להתפלל בר"ה ויוה"כ בכריעה, מפני שאנו תלויים בדין וצריך להתפלל באימה ויראה, (ומשמע שצריך לכרוע על ברכיו, אבל אין נוהגים כך, אלא יתפלל בכריעה ראשו עם גופו בלבד), וצריכים לזקוף בתחילת הברכות, וכן בסוף הברכות לפני תיבת ברוך, שלא להוסיף על מה שתיקנו חכמים לכרוע בתחילת וסוף אבות ומוזדים.

זכרנו ומי כמוך - הגאונים תיקנו לומר בעשרת ימי תשובה "זכרנו" בברכת אבות, ובגבורות "מי כמוך", ובהודאה "וכתוב", ובשים שלום "בספר חיים", ואם לא אמרם, אם לא אמר השם של סוף הברכה יכול לחזור אע"פ שאמר כמה שמות באמצע הברכה, ואם אמר השם של סוף הברכה אין מחזירים אותו. לחיים יאמר בשוא תחת הל' ולא בפתח, (כי בימים אלו שהם ימי דין צריך לדקדק ולפרט היטב בתפילתו, משא"כ בשאר ימות השנה שאומרים והעמידנו מלכנו לחיים עם פתח תחת הל', מפני שהדברים הולכים לפי כוונת הלב). ולא יאמר זכרנו לחיים טובים ורק בכתוב יאמר וכתוב לחיים טובים, כי צריך לבקש מתחילה דבר מועט ואח"כ להוסיף.

תפילת ראש השנה - אין לומר בר"ה באהבה מקרא קודש, אלא יום תרועה מקרא קודש. ואין לומר ודברך מלכנו אמת, אלא ודברך אמת. וכופלים תיבת לעילא

סימן תקפ"ד

דיני התפילה וקריאת התורה בר"ה

הלל - אין אומרים הלל בר"ה ויוה"כ, דאין נאמר שירה כשספרי חיים וספרי מתים פתוחים, ואע"פ שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין, מ"מ צריך שיהא ירא וחרד מאימת הדין ועי"ז יזכר לזכות. והאומרים תהילים בכל יום ויצא להם בר"ה ויו"כ לומר את פרקי ההלל מותר לאומרו, כיון שזה דרך תחינה ובקשה ולא דרך שירה.

אבינו מלכנו - כתב הרמ"א שאומרים אבינו מלכנו כסדר, לאפוקי מדעת הב"י שסובר שמדלגים בכל מקום שמזכירים חטא מפני שא"א וידוי בר"ה כדי שלא לתת פתחון פה למקטרג, שלדבריו אין אומרים אבינו מלכנו חטאנו לפניך, ופסוקים שמוזכר בהם חטא אין קפידא לכו"ע כיון שאינו בדרך וידוי, וי"מ שאבותינו חטאו לפניך אבל אנו אין לנו מלך אלא אתה ולכן עשה עמנו למען שמך, ובזה יתיישב מנהגינו לאומרו בר"ה. בשבת אין אומרים אבינו מלכנו, דאין שואלים צרכים בשבת, וכן אין אומרים במנחה של ר"ה שחל ביום שישי וכן לא במנחה של ערב שבת שובה. צריך לומר מחה והעבר חטאינו ופשעינו, כיון שצריך לבקש בתחילה על הקל ואח"כ על החמור. "כלה" אומרים הכ' בפתח והל' בצירי. יש לומר רוע גזר בנשימה אחת, שהרוע יקרע ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים.

מאריכים בפיוטים ותפילות לפחות עד חצות ויכול להאריך יותר, אבל לא יאריך בניגונים, ואם חל בשבת אין להאריך יותר מחצות.

קריאת התורה - מוציאים ב' ספרי תורה, וקוראים בראשון ה' קרואים מ"וד' פקד את שרה" (מפני שבר"ה נפקדו שרה רחל וחנה) עד "ויהי אחר הדברים האלה", ואם הוא שבת מוסיפים עוד ב' קרואים ועוצרים ב"ביום הגמל את יצחק" וב"באשר הוא שם". והמפטיר קורא בס"ת השני בפרשת פנחס מ"ובחודש השביעי" עד "אשה לד'", ומפטיר "ויהי איש אחד מן הרמתיים" עד "וירם קרן משיחו".

יש מקומות שנוהגים שהתקוע יהיה אחד ממנין החמשה העולים לתורה. ויש מקומות שנוהגים להעלות גם את החזן של מוסף, וכן ביוה"כ מעלים אותו. ומי שנוטל שכר על התקיעה והחזנות אין נוהגים להעלות לתורה.

וטוב יותר ראש של איל, ואומרים נהיה לראש ולא לזנב, וזה גם זכר לאילו של יצחק, ואם אין לו ראש כבש יאכל ראש אחר של בהמה או עוף.

וכתב הרמ"א שנוהגים לאכול בר"ה תפוח מתוק בדבש, ואומרים יה"ר וכו' שתתחדש עלינו שנה מתוקה, ויש אוכלים רימונים ואומרים יה"ר וכו' שנרבה זכויות כרימון, ונוהגים לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה. וכתב המ"ב שיש נמנעים לבשל בר"ה מיני חומץ כגון בארש"ט, ולכן האוכלים דגים לסימנא שיפרו וירבו כדגים אין מבשלים אותם בחומץ. ויש נוהגים לטבל פרוסת המוציא בדבש.

ברכה על אכילת תפוח בדבש - כשאוכל תפוח בדבש מברך על התפוח שהוא עיקר ופטר את הדבש, ואף שאוכלו אחרי ברכת המוציא צריך לברך עליו, ויאמר הבקשה אחרי תחילת האכילה מפני שאסור להפסיק בין הברכה לאכילה.

כל אלו העניינים נעשים לסימן טוב, ולכן פשיטא שיזהר מאד **לא לכעוס בימים אלו** מלבד גודל האיסור כדי שיהיה לסימן טוב, רק יהיה שמח ליבו ובטוח בד' עם התשובה ומעשים טובים.

אכילת אגוזים בר"ה - יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בר"ה, מפני שאגוז בגימטריה חטא, ומפני שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפילה.

תשליך - הולכים לנהר לומר הפסוק תשליך במצולות ים כל חטאתינו, ולומר תשוב תרחמנו וכו', דאיתא במדרש שאברהם אבינו עבר עד צווארו במים כשהלך להקריב את יצחק ע"ג המזבח, ואמר הושיעה כי באו מים עד נפש, ואנו עושים זאת זכר לעקידה. וטוב ללכת למקום שיש בו דגים חיים, לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים, ובכתבים כתב נהר או באר וטוב שיהיה מחוץ לעיר, ושיש ללכת ביום א' של ר"ה אחרי מנחה לפני השקיעה ולומר הפסוק מי קל כמוך וכו'. ויש מקומות שכשחל יום ראשון בשבת הולכים ביום השני, ואפשר הטעם משום הוצאה כיון שהולכים עם ספרים מחוץ לעיר.

שינה בר"ה - נוהגים שלא לישן בר"ה, וזה מנהג נכון, דאיתא בירושלמי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, והאריז"ל אמר שאחרי חצות מותר, וב"ח כתב שהר"מ היה ישן בר"ה, ויושב בטל כישן דמי, ואחר האכילה יקבע עצמו ללימוד, ואם ראשו כבד עליו ישן מעט אם אינו יכול בלא זה.

יש נוהגים לגמור כל התהילים בר"ה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תשר"ת תש"ת תר"ת ודינם (תקצ"ז), דיני התקיעות וברכות מלכיות זכרונות ושופרות של תפילת מוסף (תקצ"א – תקצ"ה), וסיום התקיעות (תקצ"ו).

סימן תקפ"ה

דיני התקיעה והברכות

כתיב "ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם". מכאן שצריך לתקוע בשופר בראש השנה. וחלק מדיני התקיעות כגון דיני שופר נלמדים בגזירה שוה מדיני תקיעה ביום הכיפורים של יובל ששם כתוב "והעברת שופר תרועה". (ר"ה ל"ד). ובסימנים הבאים יתבארו דיני התקיעות.

צריך לתקוע ולברך בעמידה, ואין לסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר הוא יפול דהוי כשיביה ובמקום הדחק אפשר להקל, ובדיעבד יצא אף אם תקע מיושב לגמרי. והציבור לא צריכים לעמוד בזמן תקיעות שלפני מוסף, ועכשיו נהגו שגם הציבור יעמדו, ומ"מ הם נקראים תקיעות דמיושב מפני שרשות לשבת בהם, ומי ששומע רק תקיעות אלו חייב לעמוד.

נוהגים לתקוע על הבימה במקום שקוראים בתורה. ראוי שהתקוע יהיה צדיק והגון, ובלבד שלא תהיה מחלוקת בדבר, ועכ"פ צריך שידע לכוין להוציא את הציבור ידי חובה שזה לעיכובא.

לפני התקיעות יברך לשמוע קול שופר ושהיינו, ולא יברך לתקוע בשופר כיון שהמצוה היא השמיעה וכן לא יאמרו בקול דמשמע לעשות רצונו, ובדיעבד אם בירך לתקוע בשופר או על תקיעת שופר או לשמוע בקול שופר יצא אף בשברים ותרועה כיון שלתקוע כולל הכל. אם הביאו לו שופר אחר באמצע התקיעות א"צ לברך, אבל אם הביאו בין הברכה לתחילת התקיעות צריך לברך. מי שיצא ותוקע כדי להוציא אחרים, לדעת השו"ע הוא מברך את שתי הברכות, והאחרונים העלו שטוב יותר שיברכו השומעים בעצמם אם הם יודעים, ומנהג העולם להקל להוציאן בכל גוונא ואין למחות בידם כי כך הוא העיקר לדינא, ואם יש שם עשרה אחד מברך והשאר יוצאים.

אם התחיל לתקוע ואינו יכול להשלים, יתקע אחר ללא ברכה, כיון שכבר שמעו את הברכה מן הראשון, ואפי"ג או ד' אינם צריכים לברך, אך אם התוקעים לא היו בזמן הברכה יברכו לעצמם בלחש, אא"כ הם כבר יצאו ידי חובה, דתוקע בלא ברכה. ואפילו לא הצליח

דיני מי שטעה בקריאת התורה – אם טעה והשלים הפרשה בד' קרואים או ג' ועדיין לא אמר קדיש, ישלים מנין הקרואים בפרשת העקידה שאחריה, ואם אמר קדיש, אם חסר רק אחד א"צ לקרות ויסמוך על המפטיר, וי"א שאם השלים הפרשה בארבעה לא יאמר קדיש אלא אחרי המפטיר, והמפטיר יהיה החמישי. אם טעה וקרא ביום א' בפרשת עקידה יצא, וקורא ביום שני "וד' פקד וכו'" עד סוף פרשת העקידה, ומ"מ אם נזכר לפני שבירך ברכה אחרונה שקרא פרשת עקידה בטעות, יגלול ויקרא עמו פרשת וד' פקד עד סופו ואח"כ יברך ברכה אחרונה.

קנית עליות – ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים, ואף אם מוכרים את העליות יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבה מצוה שבאה אליו בדמים עדיפה יותר.

העברת ספר תורה – בני אדם החבושים בבית האסורים, אסור להביא אליהם ספר תורה אפילו בר"ה ויוה"כ, ועיין ברמ"א קל"ה י"ד ובמ"ב ובה"ל שם באיזה אופן מותר.

ברית מילה בר"ה – ברית מילה עושים בין קריאת התורה לתקיעות, אמנם במקום שנוהגים למול בבית שהתינוק שם, מלים אחרי היציאה מבית הכנסת, כדי שלא יהיה טירחא דצבורא, ואם אין הבית רחוק מבית הכנסת טוב למול קודם התקיעות, כדי שיהיה בידם זכות המילה בעת התקיעות. ובשבת שאין תוקעים, מלים אחרי אשרי, ואחרי המילה וברכותיה אומרים יהללו, וי"א שגם בשבת מלים לפני אשרי, כדי שלא יהיה הפסק רב לקדיש. וכשחל מילה בר"ה בשבת אומרים יום ליבשה קודם סיום ברכת הגאולה, שהוא שבח על המילה, אבל כשחל ר"ה בחול אין אומרים יום ליבשה. גדול אחד נהג כשהיה מוהל בר"ה לא קינח פיו אחר המילה לפני התקיעה כדי לערב מילה בשופר, ומ"מ יקנח פיו מבחוץ וגם ירחץ ידיו משום כבוד הברכה.

הסימנים הבאים (תקפ"ה – תקצ"ו) עוסקים בהלכות תקיעות שופר (וכן בסדר תפילת מוסף שמברכים בה ג' ברכות מלכיות זכרונות ושופרות), ויבוארו בהם דיני הברכות על התקיעות ודיני התקיעה (תקפ"ה), איזה שופר כשר לתקיעה (תקפ"ו), המקום הראוי לתקיעה ודין השומע רק חלק מהתקיעה (תקפ"ז), זמן התקיעה וכמה תקיעות צריך לשמוע (תקפ"ח), מי יכול להוציא אחרים בתקיעות (תקפ"ט), סדר תקיעות

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הנוטל שכר על התקיעה בר"ה, או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות וימים טובים, אינו רואה סימן ברכה מאותו שכר. ועיין בסימן ש"ו אם יש בזה איסור משום שכר שבת.

סימן תקפ"ו

איזה שופר כשר לתקיעות

כתיב "והעברת שופר תרועה", והיינו שצריך להריע בשופר, ולהלן יבואר ששופר היינו קרן חלולה (מלשון שפופרת), וקרני כל הבעלי חיים נקראים שופר חוץ מקרני הפרה שהם נקראים קרן, אמנם תיקנו חכמים לתקוע בשופר כפוף, ונהגו לקחת דווקא שופר של איל, ותקיעה שהיא מצוה הבאה בעבירה אינה מועילה, ושופר שהוא אסור בהנאה פסול משום דכיתותי מיכתת שיעוריה, והמודר הנאה מהתקוע יש אופנים שלא יצא ידי חובה, וכדלהלן.

מין השופר וצורתו - שופר של ר"ה מצוה שיהיה של איל לזכר עקידת יצחק, ובכלל זה של כבשה נקיבה, אלא שהמהדרים ביותר מחזירים דווקא אחר של איל זכר. וכן מצוה שיהיה כפוף לסימן שיכפפו ליבם למקום. ובדיעבד גם שופרות של שאר בהמות וחיות אפ"י פשוטים כשר, ושופר של תיש ועז קודם לשופר של יעלים ושאר חיות, ובכל החיות כפוף עדיף מפשוט, ואם יש לו של איל פשוט ושל שאר מינים כפוף, מסקנת רוב הפוסקים שעדיף לתקוע בכפוף, ומ"מ יש בזה דין הידור מצוה דאם מבקשים ממנו להוסיף ממון בשביל של איל יוסיף עד שלישי. אמנם שופר של פרה או שור פסולים מדאורייתא בכל גוונא מפני שנקראו קרן ולא שופר, וכן קרני רוב החיות כגון ראמים וצבאים וכדומה שהם עצם אחד ואין להם זכרות מבפנים פסולים מן התורה, ולא יתקע בהם או בשל פרה אפילו אם אין לו שופר אחר, ושופר של בהמה טמאה פסול, אכן כיון שאין דין זה ברור אם אין לו אחר יתקע בו ולא יברך וכשיזדמן לו אחר"כ שופר כשר צריך לחזור ולתקוע אך לא יברך, ושופר של נבילה וטריפה כשר לכו"ע. ובתענית שתוקעים בשופר, א"צ שופר של איל וכפוף, ומאיזן א"צ שיהיה דווקא פשוט.

שופר גזול - לכתחילה אסור לתקוע בשופר בע"כ של הבעלים, אפילו אם נתיאשו הבעלים ממנו, וכ"ש שאין לברך עליו משום בוצע ברך וכו', ואפילו אם היה יאוש ושינוי רשות או שינוי מעשה ג"כ אין כדאי לברך. אמנם

לתקוע כלל לא הוי ברכה לבטלה, כיון שהשני יוצא בברכתו, ואפילו אם הראשון הלך או שסותם אזנו ואינו שומע לא הוי ברכה לבטלה, ועיין בט"ז שדעתו שלכתחילה אסור לראשון לצאת לפני התקיעות, דאין כדאי שיברך אחד על דעת שיתקע אחר.

מי שמסתפק אם שמע תקיעות (או נטל לולב), ביום א' שזה דאורייתא תוקע ואינו מברך, וביום ב' א"צ לתקוע.

טוב לתקוע בצד ימין של פיו אף אם הוא איטר, ואם אינו יכול אין להקפיד אף אם יעמידנו בצד שמאל וגם פי השופר לשמאל, ובסידור עמודי שמים כתב שבדרך כלל אין להקפיד כ"כ אלא יתקע כפי שנח לו והוא הגיל. וטוב שפי השופר יהיה למעלה ולא לצדדים, והלבוש כתב שיגביה מעט פי השופר למעלה.

תקיעה ע"י הש"ץ - תקיעות דמיושב יכול הש"ץ לתקוע, אבל תקיעות שעל סדר התפילה אסור לש"ץ לתקוע, ואם הוא מובטח שחוזר לתפילתו מותר לתקוע אפילו אם יש שם אחר, ואם אינו מובטח אבל אין אחר, י"א שיתקע רק אחרי התפילה וכ"ש כשכבר יצא בתקיעות דמיושב, וי"א שיכול לתקוע על סדר הברכות ויבטח בקב"ה שיסייעו לעשות כהוגן, ודעביד כמור עביד ודעביד כמור עביד, ואם הוא מתפלל מתוך הסידור לכו"ע דינו כמובטח. ובמקום שלא הש"ץ תוקע, ראוי שהתוקע בתקיעות דמיושב יתקע את המשך התקיעות, אמנם במקום שנהגו לחלק את התקיעות דמיושב לאחד ודמועומד לאחר, או לחלק גם הסדרים מלכויות זכרונות ושופרות, יעשו כמנהגם, כי ישראל קדושים הם ומחבבים המצוות.

כתב הרמ"א **שנהגו להקריא** לפני התוקע את סדר התקיעות מילה במילה כדי שלא יטעה, וכן נכון לעשות, ויקריא גם את התקיעה הראשונה אע"פ שלא שכיח כ"כ שיטעה, ובשעה"צ כתב שבמקום שאין מנהג טוב יותר שלא להקרות בתקיעה ראשונה, כדי שלא יהיה הפסק למקרא. והמתפלל שחרית הוא מקרא לתוקע אך המתפלל מוסף לא יפסיק בתפילה להקריא, ואם יש מורה צדק הוא המקרא.

פעם אחת לא יכל התוקע לתקוע והפך השופר וקרא לתוכו ויהי נועם ויכלו לתקוע, וכתב הדגול מרבבה שאין לעשות כן בתקיעות דמיושב משום הפסק בין ברכה לתקיעה, ובשערי תשובה מיישב קצת, אך לכתחילה אין כדאי לעשות כך, ואם הוצרך לקחת שופר אחר א"צ לחזור ולברך כיון שהיה מונח לפניו בזמן הברכה ומסתמא דעתו על כולם.

ראוי שילמדו המקרא והתוקע דיני השופר וסדר התקיעות, כדי לדעת מתי צריך לחזור לראש הסדר.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

יתקע רק עשרה קולות דהיינו תשר"ת תש"ת תר"ת שהם מעיקר הדין, ובכפות תמרים כתב שהכל תלוי אם האדם עצמו מרגיש הנאה. ב' אמר קונם שופר עלי ולא הזכיר תקיעה, מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה. ג' אמר קונם שופר לתקיעתו עלי ולא הזכיר הנאה, חל האיסור על השופר אפילו לדבר שאין בו הנאה, ולכן אסור לתקוע בו, ואפילו אם פירש בנדרו תקיעה של מצוה חל האיסור, דנדרים הם איסור חפצא והם חלים אפילו על דבר מצוה, ואפילו לשמוע תקיעת שופר מאחר ג"כ בכלל איסור זה, ומסתבר שאם רק אמר קונם לתקיעתו עלי, אם אין לו אחר יתקע בו, והנה יש פוסקים שרוצים לומר שרק אם הוא אסר את השופר עליו כגון שאמר שופר עלי בקונם לתקוע בו, חל הנדר, אבל באסר עליו את התקיעה, כגון שאמר תקיעת שופר עלי בקונם, לא חל הנדר, דתקיעה אין בה ממש ונדרים אינם חלים על דבר שאין בו ממש, (ומ"מ מדרבנן אסור לתקוע עד שיתיר את הנדר), אמנם כמה פוסקים סוברים שגם בזה חל הנדר, שכיון שעכ"פ הזכיר בנדרו חפצא בסתמא כונתו לאסור החפץ עליו.

האם שבועה אוסרת תקיעת שופר - הנשבע לאסור על עצמו תקיעת שופר לא חלה השבועה, מפני שהוא מושבע ועומד מוהר סיני לקיים מצות התורה, אמנם אם כלל בשבועתו לאסור עצמו בשמיעת כל תקיעה, דמשמע אפילו בתקיעה של רשות, חלה שבועתו בכלל לאסור גם בשל מצוה, וישתדל להתיר שבועתו.

האוסר עצמו לשמוע שופר מאדם מסוים (והזכיר שם שופר בזמן הנדר, דאי לאו הכי אין נדר חל על דבר שאין בו ממש) צריך לחפש איש אחר לשמוע ממנו שופר אפי' בנדר, ואם לא ימצא אחר אסור לשמוע מאיש זה אפילו אסר עצמו בשבועה, שהרי אינו מצווה לשמוע דווקא מאיש זה.

קול השופר - היה קול השופר עבה מאד או דק מאד או צרוד ויבש כשר, שכל הקולות כשרים בשופר.

שלימות השופר

שיעור שופר הוא טפח, ולהלן יבואר האם נקבים או סדקים פוסלים את השופר, ומאיזן היכא סתם את הנקבים או הדביק את הסדקים האם זה מכשיר את השופר כיון שתיקנו, או שזה פוסל את השופר כיון שמחמת כך הקול היוצא מן השופר הוא גם מחמת התיקון ואינו קול שופר אלא קול אחר, וכדלהלן.

שופר שניקב ולא סתמו, לשיטת השו"ע אע"פ שנשתנה קולו כשר אפילו לכתחילה, ואפילו אם לא נשתיר בו שיעור תקיעה (טפח) בלי נקבים כשר, אא"כ

בדיעבד הגוזל שופר ותוקע בו יצא אפילו אם הבעלים לא התייאשו ממנו, דעיקר מצות השופר אינה אלא השמיעה (משא"כ לולב מצה וציצית), אמנם מותר ליטול שופר של חבירו בלא ידיעתו ולתקוע בו כל המאה קולות, דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו, אך לא יוציאו למקום אחר, דאפשר שהבעלים מקפיד על זה והוי גזל.

שופר של עבודת כוכבים - התוקע בשופר של עבודת כוכבים שהוא ממון ישראל (כגון שעבד לשופר או שתקע בו לפני הע"ז), או בשופר של תקרובת ע"ז (- בהמה שהקריבוה לקרבן לפני ע"ז ועשו מקרינה שופר אבל בהקריב את השופר לע"ז אינו נאסר, אא"כ דרך עבודתה בכך, דבעיניו כעין ד' עבודות שבפנים), לא יצא, דאין להם ביטול לעולם (וצריך לשורפה או להוליכה לים המלח), והרי הוא כמי שאינו, ולא עדיף משופר כשר שאין בו כשיעור. אבל התוקע בשופר של ע"ז או של משמשי ע"ז של עכו"ם, כגון שמצא שופר של נכרי אפילו לפני יאוש (ובגזל ולא נתייאשו הבעלים נחלקו הפוסקים), או ששאלו ממנו, יצא אם לא נתכוין לזכות בו (כשמצאו והגביהו מן הקרקע, אלא הגביהו רק כדי לתקוע בו, ואם הגביהו בסתמא, מהשו"ע והטור משמע שאינו זוכה, ומכמה ראשונים משמע שהוא זוכה, ואם זכה בו הוי כע"ז של ישראל שאין לה ביטול ולא יצא, וי"א שבכה"ג במשמשי ע"ז של עכו"ם יצא, ויש מחמירים גם בזה), אפילו קודם שנתבטל, ואין בזה איסור הנאה כיון שקיום מצוה לא נקרא הנאת הגוף אלא זה גזירת מלך, ואפשר שצריך גם לברך עליו, ולכתחילה לא יתקע גם בשל עכו"ם משום דמאיס, ואפילו בנתבטל ג"כ אסור לכתחילה לכמה פוסקים ויש להחמיר בזה, ואם אין לו שופר אחר תוקע בו לכתחילה כדי שלא לבטל המצוה, אך לא יביאנו מחוץ לתחום או לעבור על שבות אחר בשביל זה. וכתב הרמ"א שיש מחמירים שגם בשל עכו"ם אינו יוצא אלא בנתבטל מערב יו"ט, דכיון שהוא אסור בהנאה הרי הוא כחסר משיעורו, ולשיטה זו אם נתבטל אחר שקידש היום ג"כ לא יתקע בו, דשמא יש דיחוי אצל מצוות. וכתב המ"ב שהלכה כסברא ראשונה, ואפילו בלא נתבטלה כלל יכול לתקוע בו אם אין לו אחר, אמנם אם ימצא אח"כ שופר כשר צריך לתקוע בו מחדש בלי ברכה.

דיני המודר הנאה משופר - המודר הנאה משופר יש בזה כמה חילוקי דינים: א' אם אמר קונם הנאת שופר עלי וכדומה, אע"פ שמצוה אינה נחשבת הנאה, מ"מ ישמע תקיעת שופר מאחר ולא יתקע בעצמו, דישי הרבה בני אדם שיש להם הנאת הגוף כשהם תוקעים, ובשעת הדחק שאין לו אחר מותר לו בעצמו לתקוע, אך

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ויש לו ספק אם חזר קולו לכמות שהיה או לא, יש להחמיר מדינא, דזה ספיקא דאורייתא.

נסדק השופר לאורכו והסדק הוא מעבר לעבר, י"א שאפילו בכל שהוא פסול אע"פ שאין בו חסרון וגם לא נשתנה קולו, אא"כ הידקו הרבה בחוט או במשיחה להעמידו שלא יבקע יותר, ולרמ"א צריך גם שנשאר שיעור תקיעה ממקום הקשירה לצד הפה (ולדעה השניה להלן לגבי נסדק לרוחבו כשר אף שלא לצד הפה), והרבה אחרונים מקילים אפי' לא נשתייר כל זמן שלא נשתנה קולו ע"י ההידוק, ואין להחמיר בזה, ואם נשתנה קולו ע"י ההידוק, הט"ז והא"ר מקילים בנשתייר, אבל הפר"ח והנהר שלום מחמירים בזה. וי"א שרק בנסדק רובו פסול משום שרובו ככולו ואפילו נשתייר בו שיעור תקיעה פסול לגמרי וצריך לחפש שופר אחר, אפילו לא נסדק אלא מצד אחד, ובזה לא מהני להדקו בחוט או משיחה, אבל אם דיבקו כשר אפילו אם דיבקו בדבק, ואפילו מעיקרא נשתייר רק כל שהוא שלא נסדק, (ושאני מניקב שסתמו שלא במינו שכאן אין הדבק ניכר, ואם הסדק רחב והדבק ניכר בודאי יש להחמיר, ואפשר שאם לא נשתנה קולו ע"י הדבק אין להחמיר בנשתייר רובו וצ"ע), אבל בלא נסדק רובו אפילו בלא נשתייר שיעור תקיעה כשר, ובשעת הדחק יש לסמוך על דעה זו שהיא העיקר, ומ"מ אם מצא אח"כ שופר כשר יחזור ויתקע ולא יברך, ולא יביא שופר ע"י עכו"ם, כיון שמעיקר הדין יצא. וי"א שאינו כשר אלא בדיבקו בעצמו שחיממו באור והפשירו וחיבר קצותיו זה עם זה, אבל בדבק לא מהני, וסברא ראשונה עיקר, ומ"מ אם נשתנה קולו יש להחמיר שלא בשעת הדחק לחזור ולתקוע בלי ברכה. ואם נסדק כולו אפילו מצד אחד פסול אפי' חיממו באור וחיבר סדקיו. וי"א שרק שופר שנסדק כולו פסול, אבל נסדק רובו כשר, ובמקום דחק גדול שא"א להשיג שופר אפילו מחוץ לתחום ע"י נכרי יש לסמוך על דעה זו ולתקוע אם נשתייר מעט שלא נסדק, אבל אין לברך עליו. ואם תקע בשופר שנסדק רובו והביאו לו שופר כשר, לא יברך.

נפגם כל שהוא כשר גם לדעה הראשונה שבנסדק כ"ש פסול, דשאני נסדק שזה הולך ומוסיף מחמת הרוח וחוזק התקיעה, וכל העומד לנסדק כסדוק דמי, ומ"מ אם ראהו קודם ר"ה טוב יותר לתקנו שלא יהיה נראה פגום.

נסדק השופר לרוחב הקיפו ע"י נפילה או הכאה בחוזק, אם הסדק הוא במיעוטו כשר, (ואפשר דה"ה אם חתכו בסכין, שאף שבזה מוכרח שיהיה איזה חסרון בשופר, הרי השו"ע פסק ששופר שניקב כשר, אף למ"ד שצריך רובו שלם, היינו רובו באורך ולא רובו ברוחב), ואם הסדק הוא ברובו פסול, אא"כ נשאר מהסדק לצד פיו שיעור תקיעה, ובזה כשר אפילו אם

רובו של השופר נקוב שאז פסול אפילו אם נשתייר בו שיעור תקיעה ללא נקבים, דרובו ככולו. ודעת הרמ"א שאם יש שופר אחר אין לתקוע בשופר נקוב, אפילו אם נשתייר בו שיעור תקיעה ללא נקב ליד הפה, דישי פוסלים שופר נקוב, ואם הנקב אינו פוגם ומשנה את קול התקיעה אלא נשאר קולו צלול, כשר לכו"ע ובפרט כשרובו שלם.

שופר שניקב וסתמו בעיני ג' תנאים כדי להכשירו, והיינו שהנקב אינו מעכב את התקיעה אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב, וסתמו במינו, ונשתייר רובו (באורך השופר לצד פיו ולא מועיל שנשאר שיעור שופר), אבל אם חסר אחד מתנאים אלו פסול, (וסתמו חמור מלא סתמו כיון שקול דבר אחר מעורב בו. ואפילו סתמו במינו אם לא חזר קולו לכמות שהיה, או שהקול רק דומה לכמות שהיה, פסול, שהרי אנו שומעים שזה לא הקול המקורי, והסתימה אינה בטילה, אמנם אם חזר קולו לכמות שהיה קודם כשר אע"פ שקודם שנסתם היה קולו משונה מלפני שניקב, ואם אחרי הסתימה נשאר קולו כמו לפני הסתימה ולא חזר לכמות שהיה לפני שניקב, פסול. ולפר"ח התנאי שאינו מעכב את התקיעה הכונה שלא נחלש הקול, ולא שלא השתנה הקול, וצ"ע. והפמ"ג מצדד שנקב קטן מאד כשר אף אם סתמו בדבק, כיון שאינו ניכר. ובלא נשתייר רובו פסול כיון שבטל ממנו שם שופר אפילו אם השופר ארוך, ואם ניקב רוב הקף השופר ונשתייר מאותו מקום ולמעלה שיעור תקיעה שלם, כשר). ובשעת הדחק שאין מצוי שופר אחר יש לסמוך על דעת החולקים בזה וסוברים להכשיר גם אם יש ב' תנאים, והיינו בסתמו במינו ונשתייר רובו אפילו לא חזר לכמות שהיה, או בנשתייר רובו וחזר לכמות שהיה אפילו בסתמו שלא במינו, ועיין בפמ"ג שכתב שנראה שיוכל לברך, ובפרט לפי מה שכתבו הפר"ח והגר"א שהעיקר כדעה זו. וכל זה בנזכר ביו"ט, שאז אסור ליטול את הסתימה דהוי כתיקון כלי כיון שע"ז מכשיר השופר, אבל אם נזכר קודם יום טוב יטול הסתימה ודינו כאילו לא סתמו דכשר. ואם תקע בשופר שיש בו תרתי למעליותא כנ"ל, והוא יכול להשיג שופר אחר, יחזור ויתקע ולא יברך. ואם לא נשתייר רובו שלם, אפילו איכא תרתי לטיבותא שסתמו במינו וחזר קולו להיות צלול כבתחילה, לא מהני אף לדעה זו, כיון שאין לו שם שופר, ודעת הריטב"א שאפילו בנפחת רובו כשר אם אינו מעכב התקיעה וסתמו במינו, ולדבריו אם הנקב מעכב את התקיעה פסול בכל גוונא, ודעת מהרי"ו שדי בזה שאינו מעכב את התקיעה, והפר"ח כתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על שיטה זו, ובמטה יהודה חולק וסובר שזו דעת יחידאה לכן לא הזכירה השו"ע. ואם יש רק את המעלה שרובו שלם, או שרק סתמו במינו,

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שלא במקום הנחת הפה וכשר, וי"מ שכל העובי שלמעלה נקרא מקום הנחת הפה ופסול, ורק מבחוץ והיינו משהו הראשון הסמוך לעובי פתח השופר כשר, דאין מצוי שישתנה הקול עי"ז, ומשם ולמטה עד סוף השופר תלוי אם נשתנה קולו עי"ז. ואם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב פסול אפי' לא נשתנה הקול, כמו בהוסיף כל שהוא על השופר, ואפשר שלדעת הר"ן אם לא ציפה זהב בכל עובי הצד הרחב אלא עשה שם רק זר דק יהיה כשר, וזה דבר חדש, וצ"ע.

המציירים בשופר צורות במיני צבעונים כדי לנאותו לא יפה הם עושים, דלפעמים משתנה הקול מעט עי"ז, אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו, דבזה אף אם נשתנה קולו כשר כיון שזה מחמת השופר עצמו.
הרחיק את השופר מפיו ונפח ותקע בו פסול, ויחזור ויתקע בלא ברכה.

נתן שופר לתוך שופר, כתב השו"ע שאם הפנימי עודף על החיצון משני הצדדים ונתן את הפנימי בפיו ותקע בו כשר, כל שלא נשתנה הקול (דאם נשתנה פסול אפי' שומעין רק קול הפנימי) ע"י מה שהשופר החיצוני מצפה את הפנימי, אבל אם אין הפנימי עודף על החיצוני פסול. והרמ"א כתב שנראה שאפילו אם רק לצד הפה הוא בולט ובצד הרחב הוא שווה לשופר החיצוני ותקע בפנימי יצא, ואם השופר הפנימי קצר מהחיצוני אפילו במעט לא יצא ידי חובה לכו"ע, (ולשו"ע כיון שקשה לצמצם צריך שתהיה ניכרת בליטת הפנימי).

תקע בשני שופרות ממש לא יצא ידי חובה.

כל השופרות שנתבאר לעיל שהם פסולים, פסולים גם ביום השני של ראש השנה. (ס"ק פ"ח).

איסור עשית מלאכה לצורך התקיעות

מצות תקיעת שופר אינה דוחה יום טוב, מפני שתקיעת שופר היא מצות עשה, ואיסורי יו"ט הם לא תעשה ועשה, ואפילו איסורים דרבנן אסור לעשות לצורך התקיעה, דחכמים השוו דבריהם לדברי תורה, וכדלהלן.

אין מחללים יום טוב לצורך הבאת השופר אפילו באיסור דרבנן, ועל כן אסור לעלות על אילן, או לשוט על פני המים או לעבור במעבורת (ודעת הח"א שאם א"א בענין אחר מותר שהנכרי ישיט את המעבורת ללא שהישראל יסייע כלל, ועיין מש"כ בריש סימן תרל"ט), או לצאת מחוץ לתחום, או לסלק אבנים שהם מוקצה, כדי להביאו, וכן אסור לתקנו ע"י חיתוך וכדומה אפילו בכלי שאין דרך האומנים לתקן בו וע"י נכרי מותר לדעת

הסדק מעכב את התקיעה. ויש מכשירים אף בנשתייר שיעור תקיעה שלא לצד פיו, ובשעת הדחק אפשר שיש לסמוך על דעה זו. ואם דיבקו בדבק כשר אפילו אם לא נשאר שיעור תקיעה, ומ"מ אם יש שופר אחר עדיף לתקוע בו.

שיעור שופר הוא ד' גודלים של אדם בינוני (ומודדים באמצע האגודל ששם האגודל רחב), והיינו טפח. הטור מביא מהרי"ן גאות דבעינן טפח שוחק, ודעת הטור שמספיק טפח מצומצם, ודע שגם בר"ח שדבריו דברי קבלה כתב דבעינן טפח שוחק, וכן משמע בכל בו, וכן דעת רבינו מנוח. דעת הרא"ש ששיעור זה הוא מדרבנן, אכן מדברי תוס' מוכח וכן משמע ברש"י שזה דאורייתא, ואף להרא"ש צריך מן התורה שיעור שיהיה אפשר לתקוע בו. ולכו"ע לדין השיעור הוא כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, ולפי המובא בטור ובר"ן משערים באדם בינוני, ודעת הריטב"א שבאדם גדול משערים לפי גודלו.

דיבק שברי שופרות זה עם זה ועשה מהם שופר, פסול, אפילו אם יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר, ואפי' אם שברי השופרות שלמים בעיגולם, ואפילו אם דיבקם ע"י עצמם (ע"י חימום באור), ואפי' אינו מעכב התקיעה, דשופר אחד אמר רחמנא ולא שתי שופרות, ומהאי טעמא גם אם האריך את השופר אפילו כל שהוא, בין מהצד הצר בין מהצד הרחב, פסול, אפילו אם היה בו מתחילה שיעור שופר.

הפכו ותקע בו לא יצא, בין אם הפכו מבפנים לבחוץ כדרך שהופכים בגד, בין אם רק הרחיב החלק הצר והצר את הרחב ע"י רותחין, ואפילו שופר שעשוי כדין אבל תקע בו בחלק הרחב פסול.

שופר ארוך שקיצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה כשר, אפילו אם נשתנה קולו על ידי זה, ואפילו אם היה בו איזה פסול בחלק החתוך, וכן אין נ"מ באיזה צד קיצרו. גרדו מבפנים או מבחוץ עד שנעשה דק מאוד כמו גלד כשר, אפי' נשתנה קולו.

הוצאת חלק הזכרות מהשופר - אף אם לא הוציא את חלק הזכרות (-עצם הבולטת מן הראש ונכנסת לתוך השופר), אלא רק עשה בו נקב מתחילתו ועד סופו, או שהוציא זכרותו במקדח ונשתייר ממנו בתוכו, כשר, דמין במינו אינו חוצץ, אבל אם הוציא את חלק הזכרות ועשה ממנו לבד שופר כגון שנקב בו, או שהחזירו אחרי שהוציאו ונקב בו, פסול.

ציפהו זהב במקום הנחת הפה או מבפנים פסול, אבל שלא במקום הנחת הפה, או מבחוץ ולא נשתנה קולו ממה שהיה כשר. י"מ שמקום הנחת הפה שפסול היינו חוד השופר שלצד פנים, אבל חודו שלצד חוץ מיקרי

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תקיעה בתוך בור וכדומה - התוקע בתוך בור או מערה או מרתף או חבית גדולה וכדומה, שהם מקומות שלעומדים מבחוץ מתערב קול התקיעה עם קול הברה, מי שנמצא בתוך הבור או המערה יצא, (מרש"י משמע שלעומדים בתוך הבור תמיד נשמע קול שופר, אכן מלשון הריטב"א מבואר שרק בסתמא יצא אבל בנראה לו ששמע קול הברה ודאי לא יצא, ואפשר שגם רש"י ושאר המפרשים מודים לזה), ודי שיכניס ראשו לתוך הבור, והעומד מחוץ לבור או אפילו רק ראשו מחוץ לבור, אם שמע קול שופר יצא (אם דעת התוקע להוציא, וש"ץ דעתו בסתמא להוציא את כל השומעים), ואם שמע לבסוף עם קול השופר קול הברה לא יצא, ודבר זה תלוי בעומק הבור או בריחוק המקום וכל אדם יכול להבחין אם שמע גם קול הברה. ויש מי שמחמיר ואומר שלעומדים בחוץ תמיד נשמע קול הברה, ויש לחוש לדעה זו שלא בשעת הדחק ולתקוע עוד פעם, והט"ז מוסיף עוד סברא בזה דדילמא אין אנו בקיאים להבחין בין קול שופר לקול הברה, אבל לא יחזור ויברך אא"כ ברור לו ששמע קול הברה.

וכתב הבה"ל ששמע מהפוסקים שהחשש של קול הברה בבור וכדומה הוא גם באופן שאינו מאריך בתקיעות יותר מהשיעור. וי"א שבחבית אף מי שנמצא בתוכה יתכן ששמע קול הברה מפני שקול הברתה גדולה, ויש להחמיר בזה ולחזור ולתקוע בלי ברכה, אא"כ ברור לו שקול שופר שמע.

בנין שרובו על הקרקע ומקצתו בתוך הקרקע יוצאים אף העומדים מבחוץ, כ"כ המ"א, וטעמו משום שעיקר קול הברה בא מעומק הבור, ולפי זה אם יש מקום בבית נמוך כעין בור ותקע שם, אם אותו מקום מעורב ומחובר עם הבית יצא, אבל אם הוא מכוסה בקרשים בודאי יתכן שישמעו קול הברה, ואפשר דה"ה אם הוא עמוק הרבה, וצ"ע.

דין התוקע בתוך הדות - הנה במתני' איתא שהתוקע בתוך הבור או הדות לא יצא, והבה"ל דן בדברי הראשונים בזה אם דות זה בנין מעל הקרקע או בתוך הקרקע, וכתב הבה"ל שנראה שלפי המ"א לכו"ע דות היא בתוך הקרקע, אלא שיש לה כתלים והם מגיעים מעל הקרקע, אבל רובה בתוך הקרקע, ונראה עוד שהדות גם מקורה מלמעלה, ולפי זה אין סתירה בין הפירושים בראשונים. ויש להסתפק במה שנהוג בבנייני אבן לעשות קומה מתחת הקרקע והחלונות הם למעלה מן הקרקע סמוך לארץ, האם העומדים מבחוץ שומעים בזה קול הברה או לא כמו בבור ודות או לא, וצ"ע.

חשש שמיעת קול הברה לעומדים מחוץ לבית הכנסת - י"א שגם בתוקע בבית הכנסת שייך שהעומדים קצת רחוק מבית הכנסת יבחינו שהם שומעים קול הברה לפי הריחוק מבית הכנסת, דבר זה כתב הט"ז, ונראה מדבריו שהוא מפרש שקול הברה הכונה קול חלוש, וכתב הבה"ל שנראה שקול הברה הכונה קול מעוררב שנראה כאילו אחר מדבר כנגדו, וקול כזה אינו נשמע מחוץ לבנין

השו"ע שמתיר שבות דשבות במקום מצוה, והפר"ח מפקפק אף בזה. וע"י נכרי מותר לעשות מלאכה דרבנן, דלא גזרו שבות דשבות במקום מצוה, ואפשר שאפילו במקום שיש לו שופר אלא שאינו של איל, מותר להביא ע"י נכרי שופר של איל, דמצוה בשל איל.

נכרי שהביא שופר מחוץ לתחום, אפילו מחוץ ל"ב מיל (שזה דאורייתא לכמה פוסקים, שלדבריהם אסור לומר לו להביאו משם), ואפילו לצורך ישראל, תוקעים בו, דדבר הבא מחוץ לתחום מותר בטלטול ורק אסור באכילה או בהנאה ותקיעה של מצוה אינה נחשבת הנאה, ובשעת הדחק מותר להביא ע"י נכרי אף מחוץ ל"ב מיל, דהרבה פוסקים סוברים שהוא ג"כ מדרבנן, אמנם אסור לטלטלו יותר מד' אמות בעיר שאין מבוארתה מתוקנות בצורת הפתח.

אם ישראל שלח שופר לעיר אחרת ע"י נכרי לפני ר"ה ונתעכב הנכרי והביאו בר"ה מחוץ לתחום, ובני העיר לא ידעו שישלחו להם שופר, אין לטלטלו או לתקוע בו אם אפשר באחר, ובשעת הדחק יש להתיר, וע"ע בסוף סימן תקט"ו, ואם יש להם שופר שאינו של איל ואותו שופר הוא של איל, מותר לתקוע בו.

נכרי שעשה שופר ביו"ט מותר לתקוע בו, אפילו אם עשאו בשביל ישראל, אכן אם עשאו מקרן של ישראל הוי מוקצה דנולד, (כ"כ המ"א וש"א, ודעת הנהר שלום דבכל גוונא לא מיקרי נולד), ואפילו עשאו ביו"ט ראשון אסור בשני, ומ"מ אם אין להם שופר אחר מותר לתקוע בו אפי' ביום השני, וכל זמן שאוחזו בידו מותר לתקוע את כל התקיעות שנוהגים לתקוע, אבל אם הניח את השופר מידו אחרי שתקע את התקיעות המחויבות, אסור לטלטלו כדי לתקוע תקיעות של מנהג.

נקיון השופר - מותר לתת בר"ה בשופר מים או יין כדי לצחצח את השופר דהתיקון אינו ניכר שהרי מזדיחין כלים ביו"ט, אבל מי רגלים אסור אפילו בחול, ואפילו אם התוקע מוחל על זה, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו.

סימן תקפ"ז

התוקע לתוך הבור וכדומה

כדי לצאת ידי חובת תקיעת שופר צריך לשמוע את קול השופר בלי לשמוע יחד עימו קול הברה (ה-ד וכדומה), ועל כן התוקע בתוך בור או מערה וכדומה ששומעים שם קול הברה לא יצא ידי חובה, וכדלהלן.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שהגיעו לחינוך מצוה להביאם ולהחזיקם אצל, ויאיים עליהם שישמעו את התקיעות ולא יבלבלו את הציבור.

סימן תקפ"ח

זמן תקיעת שופר הוא **ביום ולא בלילה**, דכתיב **"יום** תרועה יהיה לכם", ואם לא תקע עד בין השמשות יתקע בלי ברכה אפילו ביום הראשון, ואם שמע מקצת מהתקיעה לפני עלות השחר או שהתחיל ביום וסיים בלילה לא יצא, (אפילו אם יש שיעור תקיעה במה ששמע ביום, וכנ"ל בסוף סימן תקפ"ז), ועיין בה"ל שדן אם עלוה"ש הוא משהאיר פני המזרח, או שהוא לפני כן. וגם היום שתוקעים ל' קולות כדי לצאת מידי ספק צריך להזהר שאפילו מקצת התקיעה הראשונה לא תהיה קודם אור היום. והנה מעיקר הדין יכול לתקוע משעלה עמוד השחר, אמנם חכמים הצריכו להמתין עד הנץ כדי שלא יטעו ויתקעו לפני עלות השחר, וא"צ שיעלה כל גוף השמש על הארץ אלא יכול לתקוע לכתחילה מתחילת הנץ. אמנם כל זה מעיקר הדין, או בשעת הדחק כגון שצריך לצאת לדרך, אבל חכמים תיקנו לתקוע במוספין מפני שגזרו עליהם שלא יתקעו בשופר וארבו להם עד שש שעות, ואע"פ שבטלה הגזירה חוששים שמא יחזור הדבר לקלקול, ונראה שמטעם זה נהגו כל ישראל מזמן הקדמונים גם בתקיעות דמיושב לא להיות מן הזרזים ולתקוע בתחילת היום, אלא סמוך לתפילת מוסף אחרי קריאת התורה, ואפילו יחיד התוקע לעצמו ידקדק לתקוע אחרי שלש שעות לערך כדי שתקיעתו תהיה בשעה שהציבור עומדים בתקיעה.

שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום (לפי עיקר הדין דבעינן רק ט' קולות, וה"ה לדידן בשמע הג' סדרים בתשע שעות), ואפילו מתשע בני אדם, יצא בדיעבד אם כיון לצאת, ואפי' אם הסיח דעתו והפסיק בדיבור בין התקיעות. וכתב המ"א שכל זה בשהה בין התקיעות שלא מחמת אונס, אבל בשהה באונס אפילו אם שהה רק כדי לגמור את כל אותו הסדר חוזר לראש אותו הסדר אפילו ביום השני של ראש השנה, לפי פסק הרמ"א בסימן ס"ה עיי"ש. כתב בה"ל הנה המ"א שם הכריע לא להחמיר בהפסיק מחמת אונס אלא כשהאונס הוא בגוף הדבר, כגון שהאדם או המקום לא היו נקיים, וא"כ צ"ב שזה שייך בתפילה וכדומה, אבל מעשה מצוה לכאורה א"צ גוף נקי, שהרי לא מצינו בשום מקום שאסור ללבוש ציצית כשגופו אינו נקי. ובמטה אפרים

שע"ג קרקע אפילו לעומדים מרחוק, וגם ההלכה ברורה והמטה יהודה חולקים על הט"ז, ומ"מ למעשה אין לזוז מדברי הט"ז שהעתיקוהו כל האחרונים להלכה שהעומדים רחוק מבית הכנסת תלוי לפי הבחנתם אם שמעו קול שופר או קול הברה, דפעמים ע"י ריחוק מקום ג"כ אין קול השופר ברור.

התוקע בין ההרים או ביער שדרך לשמוע שם קול חוזר, משמע מהפוסקים שיצא ידי חובה, דאין זה ערבוב הקול אלא הקול נכפל אחרי שנגמר הקול הראשון.

התחיל לתקוע בבור והוציא ראשו יחד עם השופר מחוץ לבור וגמר שם את התקיעה, יצא, ואין חוששים שמא יוציא ראשו ולא את השופר. וגם אלו שהיו בבור ויצאו יחד עם התוקע יוצאים יד"ת, ויש מקילים גם אם האחרים לא יצאו מהבור, דס"ל שאם התוקע בחוץ אין נשמע קול הברה לעומדים בפנים, ולמעשה אם לא ברור להם ששמעו רק קול שופר יש להחמיר שיחזרו ויתקעו בלי ברכה, וכן נ"מ בזה אם התוקע הוציא את השופר וראשו נשאר בבור. ואם התוקע הכניס את השופר לבור ותקע והוא בעצמו עומד בחוץ, העומדים בבור יצאו בתקיעתו, והוא עצמו לא יצא אא"כ ברור לו ששמע רק קול שופר, ומ"מ נקרא מחויב בדבר לענין הוציא אחרים. ומשמע מדינים אלו שאף התוקע עצמו לא יצא אם שמע קול הברה, וטעם הדבר הוא שמצות שופר היא השמיעה ולא התקיעה.

שמיעת רק חלק מהתקיעה כדין - השומע מקצת תקיעה שלא בחיוב ומקצתה בחיוב, לא יצא, אף אם שמע שיעור תקיעה כדין, כיון שצריך לשמוע את כל התקיעה כדין מתחילה ועד סוף. ויש בזה כמה נ"מ: א' אם התחלת התקיעה היתה לפני עלות השחר. ב' אחד תקע להתעסק (להתלמד או לשיר, כדלקמן סימן תקפ"ט) ואמר לו שיכוין להוציא והמשיך לתקוע בשביל להוציא, או שהתוקע עצמו תקע להתעסק וסיים את התקיעה לשם מצוה. ג' מי שנכנס או יצא באמצע התקיעה. ד' אם התוקע היה בבור והוא היה מחוץ לבור והתוקע יצא באמצע התקיעה החוצה, או שהיה עם התוקע בבור ובאמצע התקיעה יצא החוצה ושמע רק קול הברה. וי"א שאם שמע שיעור תקיעה כדין יצא. וסברא ראשונה עיקר וצריך לחזור ולתקוע, ומ"מ לא יברך דספק ברכות להקל, ויותר טוב שישמע את הברכה מאחר שעדיין לא יצא ידי חובה.

זהירות בשמיעת כל התקיעה - כתבו האחרונים שיזהרו כל העם שלא להוציא כיחם וניעם בזמן התקיעות, כדי שישמעו את כל הקולות מתחילתם ועד סופם, וכן מטעם זה לא יביאו את הילדים, ומוטב שיהיו אצל אימותיהם בבית הכנסת של נשים, דנשים אינן חייבות מדינא בתקיעת שופר, ומ"מ נראה שקטנים

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אצל בקי ללמוד ויעבירונו ד' אמות ברה"ר, ואסור לטלטלו אם לא לצורך גופו ומקומו ככלי שמלאכתו לאיסור, אמנם ביו"ט, על אף שאין איסור לטלטל אפי' כל היום, אסור להשתמש בו למלא מים, שהרי הוקצה למצוותו אבל לצורך מקומו מותר לטלטלו.

סימן תקפ"ט

מי חייב בתקיעות ומוציא אחרים

כל מצוה שאדם בא להוציא בה אחרים ידי חובתם, צריך שיהיה המוציא מחויב בדבר, וכן צריך לכוין להוציא את השומעים ידי חובה, והשומעים גם הם צריכים לכוין לצאת, מלבד עצם הכונה לשם מצוה, ולהלן יבוארו פרטי הדינים בזה לענין תקיעת שופר.

מי יכול להוציא אחרים בתקיעות - כל שאינו בר חיובא בתקיעות, כגון חרש שוטה וקטן, אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם, ואפילו המדבר ואינו שומע פטור ואינו מוציא, ואפילו בן י"ג אינו מוציא אחרים אם לא יודעים שהביא ב' שערות. אבל השומע ואינו מדבר יכול לכתחילה שאחר יברך והוא יתקע, וחרש ששומע ע"י כלי כמין חצוצרות חייב בשופר, ומי שהוא בר חיובא אלא שכבר יצא יד"ח תקיעות, מוציא אחרים ידי חובתם, ואפ"ל יכול לברך להם.

טומטום ואנדרוגינוס חייבים לתקוע מספק, אך לא יברכו. אנדרוגינוס מוציא את מינו, אבל את שאינו מינו אינו מוציא שמא הוא נקיבה, טומטום אפילו את מינו אינו מוציא, ואף ביום השני שהוא דרבנן נקטינן ככל חומרת יו"ט ראשון, מיהו אף ביום הראשון אם זכר שמע מטומטום חוזר ותוקע בלא ברכה.

מי שהציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפילו את עצמו, דלא אתי צד עבדות ומוציא צד חירות שלו, וצריך שבן חורין יתקע כדי להוציא.

אשה פטורה מתקיעות, משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ומ"מ הן יכולות לתקוע ואינו חילול יו"ט, (וכן קטנים יכולים לכתחילה לתקוע כדי להתחנך), מפני שגם למי שאינו מצווה ועושה יש שכר על המצוה, וכן אחר שכבר יצא ידי חובה יכול לתקוע עבורו. **ולענין הברכה** דעת השו"ע שאינן מברכות ולא יברכו להן, והרמ"א כתב שהמנהג שנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, אבל אחרים לא יברכו אם התקיעה היא

מצאתי שכתב שאם התחיל לתקוע ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר לתקוע מתחילה, ואם תקע בשעה שהמים שותתים או שמצא צואה במקומו יצא, ומ"מ יחזור ויתקע בלי ברכה, עכ"ל. ומבואר מדבריו שזה דומה לק"ש, ואפשר שהטעם הוא מחמת שצריך לכוין לצאת יד"ח מה שציוונו ד' יתברך, ולא גרע מהרהור תורה, או מחמת שזה ביזוי מצוה. ועיין בבה"ל שם שנחלקו האחרונים אם צריך לחזור ולברך. וכתב השו"ע שי"א (עיין בה"ל שדן לבאר למה השו"ע מביא שיטה זו בשם י"א) שאם הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא, כגון שעומד בתש"ת ושמע תרועה, לא יצא ידי חובת התש"ת, מפני שזה מקלקל את הסדר, ויחזור ויתקע את התש"ת ללא ברכה, ואף שהוא בעצמו לא תקע, מ"מ הרי כוון לצאת, אבל מה שתקע לפני כן לא נפסל. אבל האחרונים הסכימו שלפי פסק השו"ע בסימן תק"צ שאפילו אם הכפיל את השברים או התרועה לא יצא ידי חובה, ה"ה הכא אם שמע שני שברים או שני תרועות זה אחר זה וכוון לצאת ג"כ מפסיד אותם ג' קולות.

שמיעת כמה תקיעות בבת אחת - שמע ט' תקיעות מט' בני אדם שכולם תקעו יחד בבת אחת כל אחד תקיעה אחרת מט' התקיעות המחויבות, לא יצא, דאין כאן תקיעה לפני ותקיעה לאחריה, ומ"מ לא הפסיד את הברכה אם לא הפסיק בדבר אחר, ויש מי שאומר שיצא עכ"פ ידי תקיעה אחת ובלבד שבעל התרועה לא האריך יותר מהתקיעה כדי שלא יהיה קול פסול באמצע, וי"א שאפילו ידי תקיעה אחת לא יצא. אבל אם שניים תקעו יחד את כל סדר התקיעות, ואפילו אחד תקע בחצוצרות, יצא אא"כ הוא עצמו תקע בחצוצרות. ואם ג' בני אדם תקעו יחד כל אחד ג' קולות ובזמן ההפסקה של הנשימה כולם הפסיקו ולא היה קול פסול מפסיק בין תקיעה לתקיעה (ולדין שתוקעים תשר"ת תש"ת תר"ת, ה"ה כשכל אחד מהם תקע סדר א'), י"א שיצא יד"ח ט' תקיעות, כיון שיש כאן תקיעה מלפניה ותקיעה מלאחריה ותרועה באמצע, וי"א שלא יצא אלא באחת מהם, ונראה שלשיטה זו אם כיון לצאת ידי כולם לא יצא אפילו באחת מהם, וראוי להחמיר כסברא זו.

תקיעה אחת יכולה לעלות לאחד עבור תקיעה שלפניה ולאחר עבור תקיעה שאחריה, אמנם אם תקע תקיעה כפולה וכל אחד כוונתו לצאת בחצי מהתקיעה לא יצא, כ"כ הט"ז, ומשמע מהלבושי שרד שדברי הט"ז הם רק לדעה הראשונה בס"ס תקפ"ז שא"א לצאת בחצי תקיעה, ובבה"ל כתב שנראה שכאן לכו"ע לא יצא, אכן בספר נהר שלום חולק על הט"ז וסובר שאפילו לדעה ראשונה שם יוצא בזה, וצ"ע.

תקיעה בשבת - יו"ט של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעים בשופר, גזירה שמא יטלנו בידו לילך

סימן תק"צ

מנין סדר ושיעור התקיעות

כתיב "ובחודש השביעי באחד לחודש וכו' יום תרועה יהיה לכם", ודרשו חכמים מכמה מקראות שהחייב הוא לתקוע תשע תקיעות שהם ג' פעמים תקיעה תרועה ותקיעה. ובזמן התלמוד היה ספק לחכמים מהי התרועה, ולכן תיקנו לעשות את התרועה בג' אופנים (שברים, תרועה, ושברים ותרועה יחד). ושיעור תקיעה צריך להיות כשיעור כל התרועה, וכיון שבשיעור התרועה יש מחלוקת ממילא יש מחלוקת גם בשיעור התקיעה, ויש חילוק בין התקיעה בתשר"ת לבין התקיעה בתשר"ת, וכן י"א שצריך להזהר שהשבר לא יהיה בשיעור הראוי לתקיעה. עוד נחלקו הפוסקים אם צריך לעשות את השברים והתרועה שבתשר"ת בנשימה אחת או בשתי נשימות. ופרטי הדינים בזה יבוארו להלן.

מנין התקיעות - מדאורייתא חייב אדם לשמוע בראש השנה (וכן ביום הכיפורים בשנת היובל) תשע תקיעות, דכתיב ג' פעמים "תרועה" וכל תרועה יש תקיעה לפנייה ותקיעה אחריה, והיינו תר"ת תר"ת תר"ת. והנה תרועה מתרגמין יבא, והיינו קול שאדם משמיע כשהוא בוכה ומיילל, אמנם יש ספק אם הכונה לקולות שאדם משמיע בתחילת בכייתו כאדם הגונח מליבו, שזה קולות ארוכות קצת, וזה מה שאנו קוראים שברים, או שהכונה לאדם המיילל ומקונן שהוא משמיע קולות קצרות תכופות זה לזה, וזה מה שאנו קוראים תרועה, או שהכונה לשניהם יחד, ולכן כדי לצאת ידי ספק צריך לתקוע ג"פ תשר"ת וג"פ תש"ת וג"פ תר"ת. וא"א לצאת בתשר"ת ידי תש"ת או תר"ת, מפני שהקול הנוסף הוא הפסק.

אורך השברים והתרועה - שיעור תרועה י"א שהוא ג' כוחות קטנים (טרומיטין), וי"א שהוא ט' כוחות, ולכתחילה יש להחמיר כדעה השניה בין בתשר"ת ובין בתר"ת. וכיון ששיעור תקיעה הוא כשיעור התרועה, בין תקיעה שלפניה בין תקיעה שאחריה, כתב השו"ע שלשיטה הראשונה צריך להזהר בשברים (בין של תש"ת בין של תשר"ת) שלא להאריך בשבר אחד כג' טרומיטין, כיון שבזה הוי תקיעה ולא שבר, שהרי זה שיעור התקיעה בסדר תר"ת. ודעת הרמ"א כהסוברים שאין לחוש אם האריך בשברים קצת, אלא שלא יאריך יותר מדאי, והיינו שבתשר"ת לא יאריך בשבר כשיעור ג' שברים ותרועה, כיון שזה שיעור התקיעה בתשר"ת, ובתש"ת לא יאריך בשבר אחד כשיעור ג' שברים, אבל מותר להאריך בשבר כשיעור ג' טרומיטין אף שזה שיעור התקיעה בתר"ת, משום שאנו עושים תש"ת

רק עבור הנשים, (אבל אם תוקעים לאיש המחויב מברכים לו אע"פ שכבר יצאו), ועל כן י"א שיתקע לנשים לפני שישמע את התקיעות בבית הכנסת, אבל במ"א מסיק בשם מהרי"ל שלא יתקע בג' השעות הראשונות של היום, דאז מיפקד דינא ואין כדאי לתקוע ביחידות, אלא יתקע אחרי התקיעות שבבית הכנסת והן יברכו לעצמן, או שיכוין לא לצאת בתקיעות שבבית הכנסת ויוכל לברך בשבילן.

המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה, דמצוות לאו להנות ניתנו, ואפילו אם המודר אומר מי שירצה להוציאני ידי חובתי יתקע מותר, אבל אם אמר לו המודר שיתקע להוציא או שאמר מי ששומע קולי יתקע להוציאני, אסור, כיון שנהנה במה שמקיים שליחותו, ובדיעבד יצא, אך זה אינו מבורר, דהוי מצוה הבאה בעבירה שלכמה פוסקים זה לעיכובא גם בדיעבד. ואם אמר קונם תקיעותיו עלי אסור בכל ענין כיון שפירש בהדיא.

סומא חייב בתקיעות, ואם היה מוחזק לתקוע וסילקוהו, אם לא ימצאו בקי כמותו יחזירוהו, ולכתחילה אין לסלקו מפני שהוא סומא אע"פ שנמצא בקי כמותו.

כוונה למצוה ולצאת ולהוציא ידי חובה

כוונה לתקיעת מצוה - המתעסק בתקיעת שופר להתלמד וכן השומע ממנו, או שתוקע כדי לשורר, ולא נתכוין לתקיעת מצוה, לא יצא ידי חובה, אבל אם התוקע להתלמד נתכוין גם לשם מצוה ותקע כדיון, יצא.

כוונה לצאת ידי חובה ולהוציא ידי חובה - צריך שהתוקע יכוין להוציא את השומע, והשומע ג"כ יכוין לצאת, ואם אחד מהם לא כיון לא יצא ידי חובה. אמנם א"צ שהתוקע ידע מי יוצא ממנו ידי חובה, וכל שנתכוין להוציא את כל השומעים, אף מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו יצא אם נתכוין לצאת (ובלבד שלא עמד רחוק באופן שאפשר שישמע רק קול הברה), ומי שעובר ונעמד לשמוע את התקיעות, חזקה שכיון לצאת, אבל אם המשיך ללכת או בעומד בביתו לא אמרינן שחזקה שכיון לצאת. ומי שתוקע לחולה ויולדת, בסתמא כוונת התוקע להוציא רק אותם, ואדם בבית אחר אינו יוצא ידי חובה אם לא נתכוין להוציא. ומי שבא לבית הכנסת, אם בא בסתמא ולא נתכוין לצאת לא יצא יד"ח, אבל אם הוא בא כדי לצאת ידי חובה עם הציבור, יצא אף אם בשעה ששמע לא כיון ליבו אלא בסתמא.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בינתיים. וכתב השו"ע שירא שמים יצא ידי כולם, שבתקיעות דמיושב יעשה בנשימה אחת, ובתקיעות דמעומד יעשה בשתי נשימות, (ולא יעשה הפוך, ואם נוהגים לתקוע למלכיות תשר"ת תשר"ת וכן לזכרונות ושופרות, יכול להפוך את הסדר). והרמ"א כתב שהמנהג לעשות הכל בשתי נשימות, ואין לשנות, אך יזהר שלא יפסיק יותר מכדי נשימה, ולכן טוב שהמקרא יקרא שברים תרועה יחד, דבלאו הכי עלול להפסיק יותר מכדי נשימה. וכתב המ"ב שבמקום שנוהגים לעשות בנשימה אחת ג"כ לא ישנו מנהגם. והחיי אדם השמיט דברי הרמ"א, דבאמת הכרעת השו"ע טובה מאד, דבזה יוצאים ידי כל השיטות, וגם שבנשימה אחת יוצאים לכו"ע. תקע תר"ת בנשימה אחת יצא, כיון שההבדל ביניהם ניכר, וי"א שלא יצא, כיון שאין כאן לא ראש ולא סוף, והגר"א מסכים לדעה הראשונה.

האר"ך בתקיעה שאחרי השברים תרועה כדי שתעלה לו גם בשביל התקיעה שלפני הסדר הבא, לא עלתה לו אלא בשביל התקיעה האחרונה של תשר"ת, וי"א שלא עלתה לו תקיעה זו כלל, ולדבריהם הפסיד את כל הבבא כיון שהפסיק באמצע בקול אחר, והעיקר כדעה ראשונה.

תקע תקיעה אחת בין שני סדרים כגון אחרי שברים תרועה של תשר"ת לפני תשר"ת, והתנה שהתקיעה תעלה לסדר הנכון מביניהם, יצא בדיעבד, (ובלא תנאי ודאי אינו מועיל), ומ"מ לא רצו חז"ל לתקן שיעשו כך לכתחילה, כדי שלא יטעו לומר שא"צ אלא שברים תקיעה או תרועה תקיעה.

דיני טעות בתקיעות

אע"פ שהשומע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא, מ"מ אם הפסיק באמצע בקול אחר של תקיעה הוי הפסק, אמנם אם הקול הוא מעין התקיעה שעוסק בה לא הוי הפסק, וכדלהלן.

טעה והתחיל להריע אחרי שתקע רק שני שברים, אם זה היה בשברים תרועה של תשר"ת, ונזכר תוך כדי התרועה, יתקע עוד שבר, (דעת הגר"א שדין זה הוא רק אם זה היה בנשימה אחת, דבלאו הכי צריך לחזור ולתקוע ג' שברים ותרועה, וי"א שאפילו בנשימה אחת צריך לחזור, וראוי לחוש לכתחילה להחמיר כדבריהם), ואם לא נזכר עד שגמר את התרועה דהיינו שעשה ג' כוחות, הפסיד את שני השברים שתקע, אבל לא הפסיד את התקיעה הראשונה שתקע, וחוזר ותוקע ג' שברים ומריע ותוקע. ואם בתשר"ת עשה תרועה אחרי שבר או שתיים וכ"ש אחרי שסיים את השברים, או שעשה

שמא זה התרועה האמורה בתורה, וא"כ לצד זה התקיעה ג"כ ארוכה יותר. ולדעה השנייה אין לחוש אם האריך בשברים עד כדי ח' כוחות, אבל לא יאריך כשיעור ט' כוחות שזה פסול אף בדיעבד, ובתשר"ת לדעה זו היה אפשר להאריך בשבר עד י"ח כוחות, אלא שיש לחוש לבלבול אם יעשה שבר של תשר"ת ארוך יותר משבר של תשר"ת, על כן ישוה אותם וגם בתשר"ת לא יעשה שבר של ט' כוחות, וגם משום שלהראב"ד כל שבר שהוא כט' כוחות נחשב כתקיעה, ומ"מ בדיעבד שבר בתשר"ת אינו נפסל עד שיהא י"ח כוחות, שאז זה פסול אפילו בדיעבד, ואפילו בדיעבד אינו יוצא לדעה אחרונה בשבר של ט' כוחות אא"כ התקיעה היא בשיעור י"ח כוחות. וכתבו האחרונים שלכתחילה יעשה שיעור הג' שברים כט' כוחות, ובדיעבד יצא אם עשה ו' כוחות או קרוב לזה, ולא יעשה שום שבר ט' כוחות, וטוב יותר שלא יעשה כל שבר אלא כג' כוחות, ואף שכתב השו"ע שלדעה ראשונה לא יעשה שבר של ג' כוחות, כבר כתב הרמ"א שנוהגים להקל בזה, וגם אם נרצה לנהוג כהשו"ע בזה זה יהיה נגד דעת הראב"ד ונגד הדעה האחרונה. ובתרועה יזהר לכתחילה לעשותה כשיעור ט' כוחות, בין בתשר"ת בין בתר"ת.

יכול להאריך בתרועה כמה שירצה, וכן אם עושה ד' או ה' שברים אין לחוש, ויש מחמירים בזה, ונכון לחוש לדבריהם לכתחילה, לא לעשות יותר מג' שברים.

שיעור התקיעה - לדעה ראשונה הנ"ל יש להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור י"ב כוחות ובדיעבד יצא אף בט' כוחות, ולדעה השנייה יש להאריך כשיעור י"ח כוחות ומעט יותר, דשמא התרועה היא שברים ותרועה יחד, וכן יעשה לכתחילה. ותקיעה של תר"ת לדעה ראשונה היא ג' כוחות, ולדעה השנייה ט' כוחות, ונכון לחוש לדעה זו לכתחילה. ובתקיעה של תשר"ת יש להאריך מעט יותר משיעור התקיעה של תר"ת שהרי שברים ארוכים מתרועה, והיינו לדעה ראשונה כתשעה כוחות, ולדעה שניה מעט יותר, ובפחות מזה אפילו בדיעבד לא יצא ואפילו בתשר"ת, למנהגנו להאריך בשבר יותר מג' כוחות. ואין לחוש אם מאריך הרבה בשיעור התקיעה, דאין לה שיעור למעלה.

נשימה אחת - ג' השברים צריך לעשותם בנשימה אחת, ולדעת רוב הפוסקים זה לעיכובא, אבל השברים והתרועה בתשר"ת י"א שלכתחילה אין נכון לעשותם בנשימה אחת, אך לא יפסיק ביניהם יותר מכדי נשימה, ומ"מ אם עשאו בנשימה אחת יצא. וי"א שצריך לעשותם בנשימה אחת, ואם הפסיק בנשימה ביניהם מחזירים אותו, ומ"מ לא יתקע בכח אחד בלי שום הפסק אלא יפסיק מעט רק שלא יהיה בכדי נשימה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אחרונות וברכה אחת באמצע כמו בשחרית, אמנם במוסף של ראש השנה מלבד הזכרת קרבן מוסף אמרו חכמים שצריכים להזכיר ענייני מלכויות זכרונות ושופרות כל אחד בברכה נפרדת, ובסימן זה יבוארו פרטים אלו.

הציבור והש"ץ מתפללים בלחש ט' ברכות, דלא כהפוסקים שרק ז' כמו בשחרית.

מקום שנוהגים שהציבור מתפללים ביחד עם הש"ץ, אם טעה הש"ץ בתקיעות אסור לשוח באמצע ולגעור בו שהרי כבר שמעו במישוב, וגם אם לא שמעו יחזרו ויתקעו אחרי התפילה אותו סימן שטעה בו, ודיו.

הזכרת קרבן מוסף בתפילה - מנהג בני ספרד שאין מזכירים פסוקי קרבן מוסף ביו"ט כלל (רק בשבת ור"ח) אלא אומרים ככתוב בתורתך וכו', ומנהג בני אשכנז לומר פסוקי מוסף ראש השנה, ואין אומרים פסוקי מוסף ר"ח, אלא אומרים מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד ומנחתה ושני שעירים לכפר (-שעיר חטאת ושעיר ר"ח) ושני תמידים כהלכתם.

אומרים במוסף את מוספי יום הזכרון הזה גם למנהג אשכנז וגם ביום השני, כדי לכלול בו גם מוסף ר"ח, ואם אמר מוסף בלשון יחיד, ביום הראשון חוזר וביום השני א"צ לחזור, ואם סיים את הברכה אף ביום הראשון אינו חוזר, דמסתברא שאפילו אם דילג לגמרי ולא אמר ואת מוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב, אלא אמר ושם נעשה ונקריב וכו' תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם ככתוב בתורת וכו' ג"כ יצא. (ומש"כ הטור שהיוצא מהש"ץ אפילו חיסר מילה אחת שלא כיון לה לא יצא, היינו דווקא במה שנוגע לעיקר התפילה).

מלכויות זכרונות ושופרות - אומרים י' פסוקים של מלכויות וי' של זכרונות וי' של שופרות, מלכויות לקבל עליו עול מלכות שמים, זכרונות כדי שיעלה זכרונו לפניו לטובה, ובמה בשופר. ואומרים בכל ברכה ג' פסוקים מהתורה ג' מהכתובים ג' מהנביאים ועוד א' מהתורה, ואם השלים בנביא יצא, ואפילו אם לא אמר שום פסוק אלא אמר ככתוב בתורתך וכן כתוב בדברי קדשך וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים, יצא בדיעבד. ואין אומרים פסוקים של פורענות של ישראל, ולא זכרונות של יחיד.

יש קוראים תגר על מה שמשלימים פסוקי שופרות בפסוק וביום שמחתכם וכו' שאין מזכירים בו שופר אלא חצוצרות, והרא"ש והר"ן כתבו לקיים המנהג.

כתב השו"ע שאומרים ועקידת יצחק לזרעו תזכור, ואין לומר לזרע יעקב, וכתב המ"ב שבדיעבד יצא. ושי"א שטוב יותר לומר לזרע יעקב, ולכן כל אחד יעשה כמנהג מקומו.

אומרים עלינו ומלוך וכו'.

תרועה לפני השברים, צריך לחזור לתחילת אותו סדר, ואין נ"מ בכל זה אם גמר את התרועה או לא. וכן אם בתר"ת עשה שבר באמצע התרועה וכן בשאר האופנים המוזכרים במקרה הקודם, צריך לחזור לתחילת אותו הסדר.

תקע קול שאינו שייך לאותו הסדר הוא הפסק והפסיד גם את התקיעה הראשונה, כגון שבתש"ת הריע לפני או אחרי או באמצע השברים, או שבתר"ת עשה שבר לפני או אחרי או באמצע התרועה, או שבתש"ת הריע לפני השברים, או שהריע שתי תרועות בזו אחר זו (בשתי נשימות, דאי לא הכי הוא כתרועה אריכתא), או שתקע אחר התרועה תקיעה כמתעסק שלא לשם תקיעה (באופן זה המ"א מצדד להקל, ומ"מ לכתחילה טוב לחוש להחמיר, ולכן טוב שלא יתקעו יחד בשני בתי כנסיות סמוכים), או שאחרי הג' שברים תקע עוד שבר אחד או יותר (בשתי נשימות וכו"ל). וכן אם עשה תרועה בתשר"ת לפני השברים הפסיד גם תקיעה ראשונה, ויש מהאחרונים שסוברים שבאופן זה לא הפסיד את התקיעה, כיון שהתרועה שייכת לסדר התשר"ת. ויש מקומות שעושים קול ארוך בסוף התרועה, וכן יש בעלי תקיעה שאינם מומחים ועושים קול ארוך בתחילת התרועה ונראה כעין שברים, ולא שפיר עבדי.

אם התחיל לתקוע ואין הקול עולה יפה, יכול לחזור ולתקוע ולא הוא הפסק, דנחשב הכל לתקיעה אחת.

אם תקע כדין שני תשר"ת או שני תש"ת או שני תר"ת ובשלישי טעה, א"צ לחזור אלא לאחורן שטעה בו.

אם עומד בתש"ת ונזכר שטעה בתשר"ת גומר התש"ת וחוזר ותוקע תשר"ת. ואם סיים תקיעות דמיושב ונזכר שטעה, חוזר ותוקע ואינו סומך על תקיעות דמעומד, וה"ה שחוזר לתקיעות דמעומד אם טעה בהם, אבל בתקיעות שאחר התפלה א"צ לחזור.

אם תקע בצד הרחב של השופר לא יצא.

אחרי התקיעות אומר הש"ץ אשרי העם יודעי תרועה וכו' ואשרי, ומחזירים את הספר תורה למקומו.

סימן תקצ"א

תפילת מוסף

בכל יום שהיו מקריבים בבית המקדש קרבן מוסף מתפללים תפילת מוסף, וביו"ט רגיל מברכים ג' ברכות ראשונות וג'

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תר"ת כדי להשלים למאה קולות), וכתב המ"ב שבמקום שנוהגים כהרמ"א אין לשנות.

אחרי התקיעות נהגו לומר היום הרת עולם וארשת שפתינו, ובשבת שאין תוקעים אין אומרים ארשת שפתינו.

יחיד אינו מפסיק כדי לשמוע תקיעות על סדר הברכות, אפילו אם יש מי שיתקע לו, ואם לא שמע תקיעות דמיושב מפי הש"ץ תוקעים לו קודם שיתפלל מוסף וא"צ לתקוע עוד, ואם אין מי שיתקע לו לפני מוסף יכוין לשומעם אחר תפילתו.

דיבור אחרי הברכה על התקיעות עד סוף התקיעות דינו תלוי לפי הזמנים דלהלן: א' בין ברכה לתקיעה אין להפסיק כלל, אא"כ הוא צריך לומר שיביאו שופר או שישכשוכו אותו במים כדי שיוכל לתקוע, ואם שח בענין אחר אפילו מענין התפילה, צריך לחזור ולברך, ואף השומע אם שח בין ברכה לתקיעה צריך לחזור ולברך לעצמו. ב' בשעת התקיעות עצמם אסור לדבר ואפילו לרוק דוקא לשומעים מפני שצריך לשמוע את כל התקיעה אפילו אם היא ארוכה מאד, וכ"ש שאסור להשמיע קול פיהוק או נחירת הגרון וכדומה שזה מבלבל גם את השומעים האחרים. ג' בין התקיעות או בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, אסור לתקוע או לשומעים לדבר, מפני שהברכה היא גם על התקיעות דמעומד, ואם דיבר בדברים אחרים א"צ לחזור ולברך, ודיבור בענין התקיעות והתפילות בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אינו הפסק וזה מותר לכתחילה. ודעת הדה"ח שמהברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפילו בתפילות, ולכן לא יאמר את היה"ר אלא יהרהר בליבו או שיאמרנו אחרי תקיעות דמיושב, ומהר"י עמדין מיקל בזה, ועל כן במקום שנוהגים כך אין למחות בידם. ד' האחרונים מצדדים שמי שדיבר בתשר"ת בין שברים לתרועה אפילו מענייני התקיעה, צריך לחזור ולתקוע אותו סדר בלי ברכה.

מי יתקע תקיעות דמעומד - כתב השו"ע שהתוקע תקיעות דמיושב יתקע גם תקיעות דמעומד. וכתב הרמ"א שדין זה אינו מעכב ואחר יכול לתקוע (ועומד במקומו וא"צ לעמוד על הבימה), אלא שראוי לעשות כך, וכמו שנתבאר ברמ"א בסימן תקפ"ה. וכתב המ"ב דהיינו בזמנם שהיו נותנים לו לתקוע בסתמא וא"כ זכה מיד בכל התקיעות, אבל בזמננו שבמקצת מקומות נוהגים לתת הסדרים לאחרים א"כ מעולם לא זכה הראשון וש"י.

הש"ץ מוסיף אוחילה ושאר פיוטים כל מקום לפי מנהגו. אין ליחיד הגר בישוב (שאינו יכול ללכת למקום שיש מנין) להתפלל מוסף או לתקוע עד אחרי ג' שעות ביום, דבג' שעות ראשונות הקב"ה דן את עולמו ושמא יעיין בדינו ביחוד ומי יצדק, וציבור אין הקב"ה מואס תפילתם, ובשאר השנה אפשר להתפלל בג' שעות ראשונות, כיון שאינו אלא פקידה בעלמא לאותו יום, אבל בר"ה הקב"ה דן לכל השנה ולפעמים לשנים רבות (ובעיר אף אחר ג' שעות אין להתפלל ביחיד), ושחרית אפשר להתפלל אף ביחיד בתוך ג' שעות, כיון שזה זמן תפילת הציבור, ובמקומות שרגילים להתפלל שחרית בהשכמה תוך שעה ראשונה או שניה, יצמצם להתפלל ג"כ באותו זמן, ומה שהציבור אומרים פיוטים אינו נחשב זמן שהציבור מתפללים, אלא צריך לצמצם להתפלל דווקא בשעת התפילה, שהרי אפילו אם הציבור מתפללים שחרית והוא מתפלל מוסף אינו נחשב זמן שהציבור מתפללים. והמ"א מצדד שאפילו בשאר ימות השנה טוב להזהר שלא להתפלל בקיץ בשעה הראשונה של היום שזה זמן שאין הציבור מתפללים, ובשעה"צ מקשה על דבריו ונשאר בצ"ע.

סימן תקצ"ב

תקיעות דמעומד

מלבד מה שתוקעים לפני מוסף ל' תקיעות הנקראים תקיעות דמיושב, תוקעים גם בחזרת הש"ץ של מוסף תקיעות דמעומד, כדאי"ת בגמרא (ר"ה ט"ז) למה תוקעים ומריעים כשהם יושבים ותוקעים ומריעים כשהם עומדים, כדי לערבב השטן. ובסימנים הבאים יבוארו פרטי דיני תקיעות אלו, ואם התקיעות והברכות מעכבות זו את זו.

התקיעות בחזרת הש"ץ - יש מקומות שנוהגים לתקוע כשמתפללים בלחש, ואין לנהוג כך לכתחילה כדי שלא לבלבל את המתפללים, אלא תוקעים בחזרת הש"ץ על סדר הברכות במלכיות בזכרונות ובשופרות, וצריכים התוקע והשומעים לעמוד בתקיעות אלו, ובדיעבד אם ישבו יצאו.

מה תוקעים בכל סדר - השו"ע כתב שתוקעים תשר"ת למלכיות ותשר"ת לזכרונות ותשר"ת לשופרות, ועכשיו נהגו לתקוע כל סדר מהנ"ל ג' פעמים. והרמ"א כתב שהמנהג כהסוברים שתוקעים תשר"ת פעם אחת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות. והשל"ה כתב שהדרך המובחרת היא לתקוע תשר"ת תשר"ת תשר"ת בכל ברכה, (ואחרי אנעים זמירות עוד תשר"ת תשר"ת

אם הוא יודע לתקוע. ויחיד שלא התפלל, אם יש עשרה יכול לצאת ידי חובה מהש"ץ, ואם אין עשרה דעת השו"ע שאין אחד יכול להוציא את חבריו, אפילו אם הוא צריך אז להתפלל גם לעצמו בלחש ומתפלל בקול כדי להוציא את חבריו, אפילו אם אינו יכול להתפלל בעצמו, והרמ"א כתב שיש"א שאם אינו יכול להתפלל, חבריו יכול להוציאו בתפילתו, ואם הוא אומר עם חבריו מילה במילה יצא לכו"ע.

סימן תקצ"ה

סדרי העדיפויות בתקיעות ובברכות - מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפילת מוסף, עדיף שילך למקום שבקיימים בתקיעות (אפילו אם בקיימים רק בסדר אחד), מאשר שילך למקום שבקיימים בתפילת מוסף, אפילו אם הברכות הם ודאי והתקיעה היא ספק, דתקיעות דאורייתא וברכות דרבנן, ואפילו ביום השני עדיף התקיעה מהברכות, והפמ"ג מסתפק מה הדין ביום השני לדין שאנו בקיימים בקביעא דירחא, היכא שהתקיעה אינה ודאי והתפילה היא ודאי. ואם יכול ללכת למקום שישמע סדר הברכות של שני הימים, והמקום שתוקעים הוא רחוק וישמע בו רק את התקיעות של היום השני, כתב הפתחי תשובה בשם הישועות יעקב שילך למקום שמברכים, ואפשר שגם החיי אדם והפמ"ג מודים לזה לדין שאנו בקיימים בקביעא דירחא. ואם יצטרך להתפלל ביחיד במקום שבקיימים בתקיעות, ובמקום שאין בקיימים בתקיעות מתפללים בציבור, ילך למקום שבקיימים בתקיעות. אם יכול ללכת לשני המקומות, ילך בתחילה למקום שמתפללים מפני שתפילת מוסף אין לאחרת יותר מז' שעות, ואח"כ ילך לשמוע תקיעות שזמנם כל היום. ואם יש בעיר אחת שופר ורוצה ללכת למקום שמתפללים ולשלוח נכרי שיביא לו את השופר מחוץ לתחום, יעשה כך, דתחומין דרבנן והוי שבות דשבות. ואם בעיר אחת יש תוקע הגון ומתפללים שאינם הגונים, ובעיר השניה יש מתפללים הגונים ותוקע שאינו הגון, ילך למקום שהתוקע מומחה וכשר, מפני שהתוקע מוציא ידי חובתו, ובתפילה אין מוציאיים אותו ידי חובתו.

סימן תקצ"ו

תקיעות אחרי התפילה - אחרי התפילה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה (שו"ע), והיינו כדי לערבב השטן

סימן תקצ"ג

האם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו

איתא בגמרא (ר"ה ל"ד): ת"ר תקיעות אין מעכבות זו את זו, ברכות אין מעכבות זו את זו, תקיעות וברכות של ר"ה ושל יוה"כ מעכבות. ונחלקו הראשונים בביאור הדברים. ולהלן יבואר מה ההלכה בזה.

ברכות - ברכות מלכיות זכרונות ושופרות של מוסף (ושל יוה"כ של יובל) מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כולם לא יאמר כלום, ודעת הפמ"ג שאם אינו יודעם י"ל שיאמר ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע, וכתב הבה"ל שאין משמע כך בגמרא. וגם סדר ברכות אלו מעכב ואם הקדים זכרונות למלכיות או שופרות לזכרונות צריך לחזור ולהתפלל. ובשאר ימות השנה אף אם אינו יודע כל הברכות יאמר איזה ברכה שיוודע (ויסמין הברכה לאיזה ברכה כגון אשר יצר, כדי שתהא סמוכה לחברתה), אמנם זה רק בקשת רחמים בעלמא, אבל לצאת ידי חובה אינו יוצא אפילו אם דילג רק ברכה אחת משמונה עשרה, וצריך לחזור ולומר כולם כסדר שנתקנו.

תקיעות - אם אינו יודע אלא מקצת מאותו סימן לא יתקע כלל, וכן בסדר התקיעות אם הקדים תרועה לתקיעה ראשונה לא יצא. אבל אם יודע רק תשר"ת או תש"ת או תר"ת יתקע מה שיוודע, וכן אם הוא חלש ואינו יכול לתקוע אלא שנים מתוך התשר"ת תש"ת תר"ת, או שלוקחים השופר ממנו אחרי שנים מאלו, או שיוודע שצריך לתקוע בבא שלישית ואינו יודע איך תוקעים אותה, יתקע אותם שניים שהוא יכול ויודע. ולא יברך עד שיוכל לתקוע כל הסדרים בעצמו או בצירוף עם אחרים. ואם תקע תש"ת ותר"ת קודם תשר"ת יצא.

הברכות והתקיעות - ברכות מלכיות זכרונות ושופרות אין מעכבים את התקיעות, וכן התקיעות אינן מעכבות ברכות אלו, ואם יודע רק לברך או רק לתקוע יעשה מה שיוודע, ואם יודע רק לתקוע יברך על התקיעות, אך פשוט שאין לברך על התקיעה א"כ יודע לתקוע את כל הסדרים בעצמו או בצירוף עם אחרים. והסדר להתפלל מוסף ולתקוע בתוך התפילה אינו לעיכובא, שאם התפלל קודם שתקע יצא בשניהם.

סימן תקצ"ד

יציאה ידי חובה מאחר בתקיעה ובברכות - בתקיעות יכול יחיד שלא תקע לשמוע התקיעות מאחר, אפילו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

חשב בשעת מעשה שיעשה כך לעולם. ומי שקיבל עליו להתענות בר"ה צריך התרה, אף שהמקבל על עצמו להתענות בשאר שבתות וימים טובים אינו צריך התרה. והמתענה בר"ה ראוי שילמד או יעסוק בתחינות ובקשות כל היום, כדי שיהיה כולו לד', דדעת המ"א שר"ה חמיר משאר שבתות וימים טובים כיון שאינו מתענה בשביל תענוג, ואם קשה לו הדבר יכול לסמוך על הסוברים שעצם התענית נחשבת "לכם" כיון שמתענה מחמת תשובה. ואשה המשוועדת לשרת בבית בעל הבית, או אשה המשוועדת לבעלה לאפות ולבשל בשבילו ואין אחר שיעשה זאת, מותר להן לבשל, אע"פ שבעלמא אסור למי שמתענה ביו"ט לבשל לאחרים.

המתענה בר"ה תענית חלום, אם זה היה ביום הראשון צריך כל ימיו להתענות בשני הימים (אא"כ אינו ירא לנפשו וכנ"ל), ואם זה היה ביום השני יתענה כל ימיו רק ביום השני, אבל ביום הראשון לא יתענה כלל, ויעשה אפילו קידוש של שחרית. ומי שהתענה בר"ה א"צ למיתב תענית לתעניתה, אפילו אם הוא חל בשבת, שהרי י"א שמצוה להתענות בר"ה, אעפ"י שאין ההלכה כן, כנ"ל. ואין להתענות בר"ה על חלום שיש ספק אם הוא מהחלומות שמתענים עליו בשבת. אין אומרים עננו בר"ה כמו שאין אומרים ביוה"כ.

שלא יקטרג אחרי התפילה שהולכים ואוכלים ושותים ושמוחים לומר שאינם יראים מאימת הדין. וכתב המ"ב שאנו נוהגים בתקיעה האחרונה של המאה קולות שהמקרא אומר תקיעה גדולה והתוקע מאריך בה יותר משאר התקיעות. וכתב הרמ"א שיש מקומות שנוהגים לתקוע אחרי התפילה עוד שלושים קולות, והשל"ה כתב שיתקעו בסך הכל מאה קולות. והתקיעות הנ"ל אינם לעיכובא אחרי שכבר יצאו ידי חובה.

אין לתקוע אחרי שתקעו את כל התקיעות הנצרכות, דזה אסור משום שבות כמו בשאר יו"ט (כ"כ הרמ"א וכן הסכימו רוב האחרונים ודלא כהט"ז שמתיר בר"ה), ואפי" מי שתוקע ביום השני אסור לו לתקוע ביום הראשון כדי להתלמד, ואסור להוציא את השופר כשאינו צריך אותו לתקיעה, דהוי הוצאה שלא לצורך, אבל טלטול מותר כל היום כיון שהשופר ראוי להוציא אחרים, ואפילו קטן שהגיע לחינוך מותר לו לתקוע כל היום, ומותר להשתדל ללמדו אופן התקיעות כל היום, ואפילו לאדם אחר שאינו אביו משמע שמותר כיון שהוא מחנך בזה את הקטן.

סימן תקצ"ז

תענית בראש השנה

אוכלים ושותים ושמוחים בראש השנה, דאף שהוא יום הדין יש בו מצות "ושמחת בחגך" שגם ר"ה בכלל חג דכתיב "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו", ונאמר בנחמיה "אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדוננו ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם", אמנם לא יאכלו כל שבעם כדי שלא יקלו ראשם ותהיה יראת ד' על פניהם.

תענית בר"ה או בשבת שובה - אין מתענים בראש השנה או בשבת שובה, ומותר לכו"ע להתענות בראש השנה ולהתפלל עד חצות, אע"פ שבשבת ושאר ימים טובים זה אסור. ויש מקומות שקבלה בידם שמי שרגיל ג"פ להתענות בר"ה ומשנה מהרגלו אינו משלים שנתו (והיינו דוקא ביום אבל בלילה אסור לכו"ע להתענות כמו בשאר יו"ט), וכתב הרמ"א שמי שאינו ירא לנפשו א"צ להתענות כל ימיו, אך צריך התרה כמו בשאר נדרים, ומשמע ביו"ד סימן רי"ד דהיינו דוקא אם הורגל בכך, אבל אם התענה רק פעם אחת לא הוי נדר אא"כ

סימן תקצ"ח

אמירת צדקתך בשבת - דעת השו"ע שר"ה שחל בשבת אומרים בו "צדקתך" להצדיק את הדין, ודעת הרמ"א שלא לומר כיון שזה יו"ט ור"ה.

סימן תקצ"ט

ליל ר"ה שחל במוצאי שבת אומרים בו ותודיענו (אע"פ שאומרים בו "וחגיגת הרגל"). והמנהג להתפלל מתוך הסידור אע"פ שלא בירכו עדיין ברכת בורא מאורי האש, דאין זה הנאה גמורה כיון שהתפילה שגורה קצת בפיו, והמחמיר יחמיר לעצמו אבל אין להורות לאחרים.

בחול, אפילו בלי בגד חדש או פרי חדש, שהרי אין יוצאים ביום השני בתקיעות של אתמול, וה"ה לענין הברכות, ומ"מ טוב שהתקוע ילבש בגד חדש.

קהל ששלחו לעיר אחרת להביא להם שופר והשליח התעכב עד סוף היום השני, ור"ה חל בימים חמישי ושישי, וכשהגיע השליח עם השופר כבר התפללו תפילת שבת אבל עדיין היום גדול, אם אין שם בקי בתקיעות שעדיין לא קיבל שבת, יתקע מי שכבר קיבל שבת בלי ברכה, ויתקע רק תשר"ת תש"ת תר"ת, ואם יש אחד שלא קיבל שבת יתקע בברכה אע"פ ששאר השומעים כבר קיבלו שבת, ואם הגיע בין השמשות אין לתקוע כלל, ובבין השמשות של היום הראשון יתקעו בלי ברכה, ואמירה לנכרי מותרת אף בבין השמשות של היום הראשון.

סימן תר"א

סדר היום השני של ראש השנה

מתפללים כמו ביום הראשון.

בקריאת התורה קוראים ה' קרואים מ"והאלוקים נסה את אברהם" עד סוף הסדרא, כדי להזכיר זכות עקידת יצחק, ולמפטיר יקרא כמו ביום הראשון, ומפטירים בירמיה "כה אמר ד' מצא חן במדבר" עד "הבן יקיר לי אפרים" מפני שחובת היום להזכיר זכרונות וכתוב בהאי קרא "זכור אזכרנו עוד".

אם שכח וקרא ה' קרואים ב"וד' פקד את שרה" יעלה עוד אחד ויקרא את כל הפרשה, ואף אם כבר אמר קדיש יעשה כן ויאמר אח"כ עוד קדיש, ואם כבר נסתלק ספר זה יכול לקרוא בספר השני למפטיר פרשת העקידה ויגלו ויקרא גם חובת היום.

הבדלה - במוצאי ר"ה מבדילים כמו במוצאי שבת, אלא שאין מברכים על הבשמים ועל האש.

אף בארץ ישראל עושים ר"ה ב' ימים, דאף בזמן המקדש אירע שעשו ר"ה ב' ימים.

סימן תר"ב

סדר עשרת ימי תשובה

כתב הרמב"ם (תשובה ב' ו') אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים

סימן ת"ר

דיני היום השני של ראש השנה

יו"ט של ראש השנה מדאורייתא הוא תלוי במולד הלבנה, ובכל המועדים יש זמן בין המולד למועד לברר מתי התחיל החודש, אמנם ר"ה שהוא בר"ח לפעמים הגיעו עדים רק לקראת סוף היום ורק אז ידעו שזה היה ר"ה, ומחמת תקלה שאירעה מכך במקדש (ששרו הלויים שיר של חול) תיקנו שאם העדים הגיעו מן המנחה ולמעלה אין מקבלים אותם ורק למחרת הוא ר"ה, ומ"מ גם היום הראשון נהגו בו קדושה כדי שלא יבואו לזלזל בו. ולאחר החורבן רבן יוחנן בן זכאי החזיר הדבר ליושנו שמקבלים עדות החודש כל היום. והרחוקים מירושלים שלא היו יודעים מתי קידשו ב"ד את החודש, יש להם ספק מתי הוא יו"ט, אמנם אין זה כמו בכל יו"ט שני של גלויות שהוא מספק, אלא כיון שכבר בזמן המקדש היו פעמים שנהגו קדושה בב' הימים, תקנה זו לא נתבטלה, ועל זה אמרו ששני הימים הם קדושה אחת. ובסימנים הבאים יבואו דיני יו"ט שני של ר"ה.

ביצה שנולדה או דבר שניצוד או נתלש ביו"ט ראשון אסור בשני, ואף שבשאר יו"ט שני של גלויות זה מותר ממה נפשך, בראש השנה שני הימים הם קדושה אחת. וכבר נתבאר דין זה בסימן תקי"ג ותקט"ו.

ברכת שהחיינו ביום השני - בקידוש שבלילה השני ילבש בגד חדש (והיינו שקנה חתיכת בגד ונתן לאומן לתקנו, דאם קנה מלבוש מוכן השמחה היא כשקנאו ויש לו לברך בשעת הקניין) או יניח פרי חדש ויברך שהחיינו, כיון ש"א שברכת היום הראשון היא גם על היום השני, (ואין לקחת ענבים כשהם בוסר, דכיון שאינו יודע אם הגיעו לפול הלבן יש ספק אם לברך עליהם העץ או האדמה, וגם הם חמוצים ואין לאכול דברים חמוצים בר"ה, וגם מה שלא נגמר פריו אינו סימן טוב, ובמעשה רב כתב שאין לאכול ענבים בר"ה, והטעם על פי סוד), וכן אשה בברכת שהחיינו בהדלקת הנרות תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש. ואם אין מצוי בגד או פרי חדש מ"מ מברכים שהחיינו, ובשאר יו"ט שני של גלויות א"צ לקחת פרי חדש. ואם יש לו תירוש חדש, יקדש על היין הישן שהוא מצוה מן המובחר, וכשיגיע לשהחיינו יטול את החדש או יתן בו עיניו.

ברכת שהחיינו על השופר ביום השני - לדעת השו"ע רק אם חל היום הראשון בשבת מברכים שהחיינו לפני התקיעות של היום השני, שהרי לא תקעו ביום הראשון. ודעת הרמ"א לברך שהחיינו אפילו אם היום הראשון חל

תמצית משנה ברורה חלק ו'

לאפות בעצמו יכשיר את התנור שאופים בו הנכרים ע"י שישראל ישליך לתוכה קיסם, ואפילו לנפח בה ע"י מפוח או בפיו מהני. ומ"מ מי שהולך בדרך ואין פת של ישראל לפניו עד יותר מד' מילין ולאחריו יותר ממיל והוא רוצה לאכול, מותר לו לאכול פת פלטר של עכו"ם אף בעשי"ת, דאין עשי"ת חמור יותר ממי שקיבל על עצמו להקפיד על כך כל השנה, ובשם הנחלת שבעה כתבו שבשנת רעבון מותר לאכול בעשי"ת גלוסקאות של נחתום עכו"ם גם למי שזוהר בזה, אם מבשלים אותם בבית הישראל. ויזהר שלא לברך וליטול חלה מעיסה שהיתה של נכרים בהיותה עיסה, ורק אם הנכרי מכר לישראל קמח היא חייבת בחלה.

תשובה - יש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו בעשי"ת ולחזור בתשובה על עוונותיו (והח"א כלל קמ"ג מרחיב בזה, ודבריו קילורין לעיניים), וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאית, כיון שהאדם יותר מתחרט על עבירה ודאית, ולכן אשם תלוי יקר יותר מחטאת. וכתב הרא"ש שיקרא בימים אלו באיגרת התשובה של רבינו יונה. והאר"י ז"ל כתב שיש חיוב ללמוד בספרי מוסר כל השנה (ונראה שגם הרא"ש מודה לזה, וכוונתו שכיון שספר זה מיוחד יותר לענין תשובה זירז הרא"ש לקוראו בימים אלו), וכ"כ הגר"א במשלי בכמה מקומות, ועכ"פ בימים אלו יעשה כל אדם כדעת הזוהר שיחזור בתשובה לפני השינה ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו. וכתב ביערות דבש שז' הימים שבין ר"ה ליוה"כ הם כנגד ז' ימי השבוע, ובכל יום יעשה תשובה על מה שחטא כל ימי באותו יום.

תשובה מעבירות שונות - השוכר את חבירו ללכת בדרך מסוימת וחבירו נהרג בה, נכון שיקבל על עצמו תשובה. והמ"ב ציין כמה אחרונים שדנו לענין תשובה על הריגה בגרמא, ולמי שאכל מאכלות אסורות באונס, ובבועל נדה, ובמי שנתפס עם הנכרית. ועיין ברי"ף שמביא כ"ד דברים המעכבים את התשובה.

היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר "דרשו ד' בהמצאו". עכ"ל. עוד מבואר ברמב"ם (שם ג' ד') שצריך כל אדם לראות את עצמו ואת העולם כאילו חציו וחציו חייב, והכרעתו והכרעת העולם לכף זכות או חובה תלויה במעשה שלו, וכיון שהשופר בא לעורר לתשובה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום.

מתענים בג' תשרי תענית ציבור, ודיניה נתבאר בסיומן תק"ג, עיין שם.

מרבית בתפילות ותחנונים בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, מלבד בשבת, וכן אומרים אבינו מלכנו בכל יום ערב ובוקר (אפילו אם יש ברית מילה שאין אומרים בה תחנון ויהי רצון, אבל אומרים א"ל ארך אפים ולמנצח), מלבד בשבת ובערב שבת במנחה, ואומרים בכל יום (כבר מיום א' דסליחות) ג' פעמים וידוי לפני עלות השחר, מלבד בערב יוה"כ שאומרים רק פעם אחת (מפני שיאמרו וידוי במנחה ומעריב, והוא ג"כ יו"ט). וכשיש ברית מילה אומרים בסליחות בעשי"ת "וזכור ברית", אחרי "והארץ אזכור".

אין מחרימין בעשי"ת, כדי שלא לעורר את כוחות הדין, ואפשר שגם אם חייב לקבל עליו חרם ע"י היפוך וכדומה, אין מקבל את החרם עד אחרי יוה"כ, אא"כ הוא רוצה.

אין משביעין בעשי"ת, מפני שחוששים מעונש השבועה, ועכ"פ מצוה לשפוט להוציא גזילה מתחת יד הגזלן, וכשיש דין למטה אין דין למעלה.

קידוש לבנה - לדעת הרמ"א אין מקדשין את הלבנה עד אחרי יוה"כ, מפני שיותר טוב לקדשנה כשהוא מבושם ובשמחה, ובמוצאי יוה"כ בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, אבל כמה אחרונים הסכימו שיותר טוב לקיים המצוה לפני יוה"כ, כדי שמצוה זו תכריעהו לכף זכות, ובביאור הגר"א כתב שכך עיקר.

בשבת שובה אומרים צדקתך צדק וכו'.

נוהגים שנער אינו קורא את הפטרת שבת שובה.

סימן תר"ד

דיני ערב יום הכיפורים

מצוה לאכול בערב יוה"כ והוא קצת כמו יו"ט, עוד מצינו כמה דברים שיש לאדם להכין עצמו ליוה"כ, כגון ע"י עשית כפרות (תר"ה), בקשת מחילה על עבירות שבין אדם לחבירו טבילה וקבלת מלקות (תר"ו), וכן מתוודים בערב יוה"כ (תר"ז), וכן

סימן תר"ג

זהירות מיוחדת ותשובה בעשי"ת

פת עכו"ם - גם מי שאינו נזהר מפת של עכו"ם, יזהר בעשי"ת אפילו מפת פלטר של עכו"ם, ואם אינו יכול

תמצית משנה ברורה חלק ו'

האמורי, ולדעת הרמ"א אין לשנות מנהג זה, והרמ"א והמ"ב מאריכים בפרטי הענין איך לעשותו, וכיצד להזהר בשחיטת הכפרות שלא יבואו ח"ו לאיסור נבילה.

כפרות - לשיטת השו"ע יש למנוע את המנהג לשחוט תרנגול לכל בן זכר ולומר עליו פסוקים, משום חשש דרכי האמורי. והרמ"א כתב שאין לשנות המנהג לעשות כפרות, ויחשוב שכל מה שעושים לעוף כדוגמת ד' מיתות ב"ד (הזריקה אחר השחיטה היא כעין סקילה, ותפיסת השוחט בצואר והשחיטה והחריכה באש הם כעין שריפה הרג וחנק) היה ראוי לבוא עליו וע"י תשובתו הקב"ה מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף הזה (וזה טעם הקרבן הבא על השוגג).

נוהגים לקחת **תרנגול** לזכר ותרנגולת לנקיבה, ולמעוברת תרנגול ותרנגולת (דאם הולד נקיבה די בתרנגולת אחת לשתיהן, ואפילו שני בני אדם יכולים לקחת תרנגול אחד אם אין ידם משגת), ויש שלוקחים למעוברת שתי תרנגולות ותרנגול אחד. ובחורים בתרנגולים לבנים על דרך שנאמר "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו", אך אין לחזר דווקא אחרי לבנים ולשלם עליהם ביוקר, שזה מדרכי האמורי וחק עכו"ם, אלא אם יזדמן לו לבן בקנין שאר תרנגולים יקנה אותו ולא יאמר כלום.

אם אין לו תרנגול יקח אווז או שאר בעלי חיים שאינם ראויים למזבח, וי"א אפילו דגים.

יסובב על ראשו את הכפרות ויאמר זה חליפתני זה תמורתני זה כפרתי, ר"ת חת"ך שזה שם מלאך הממונה על החיים.

זהירות בשחיטת הכפרות - טוב לשחוט את הכפרות באשמורת אחרי הסליחות, וצריך להכין אבוקה דאין שוחטין בלילה אלא לאור האבוקה, ויש מקומות ששוחטים אחרי שחרית, ואם יש צפיפות והשוחטים עיפים ואינם מרגישים בסכין מפני רוב העבודה טוב יותר לשחוט את הכפרות יום או יומיים לפני יוה"כ, כיון שכל עשיית הוא זמן לכפרות, או שיסובבו על ראשיהם מעות, ויחשב להם לצדקה שלא יכשלו באיסור נבילה ח"ו. ומי שיכול ורוצה מצוה מן המובחר יקרא לשוחט לביתו באשמורת, והמנהג בכמה מקומות שהשוחט עובר מבית לבית מחצות עד הבוקר, ונכון שישן לפני כן כדי שלא יתעלף, ויכינו כמה סכינים בדוקים, ויחזרו ויבדקו את הסכין בשעת שחיטה, וכיון שמצוי ששוחטים הרבה עופות בבית אחד, ואין מספיק זמן לבדוק י"ב בדיקות בכוונת הלב, וקרוב שלא ידקדק בבדיקה, לכן עכ"פ אחרי שחיטת העופות של אותו

יבואר מתי צריך להפסיק לאכול בערב יוה"כ (תר"ח), ושמותר להטמין חמין לצורך מוצאי יוה"כ (תר"ט), וחילוקי המנהגים בענין הדלקת נרות ליוה"כ.

מצוה מן התורה לאכול בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה, והאוכל בערב יוה"כ יש לו שכר כאילו התענה (דבעלמא שכר התענית גדול יותר, דלפום צערא אגרא), ויש לאדם למעט מלימודו בערב יוה"כ כדי לאכול ולשתות.

תענית - אסור להתענות בערב יוה"כ אפילו תענית חלום, ואם הוא מתירא לנפשו ורוצה להתענות יתענה עד הסעודה המפסקת, דמון הדין מספיק שיאכל פעם אחת, ואם אינו מתענה כלל בערב יוה"כ טוב שיתענה איזה יום אחרי יוה"כ, ואם חל ערב יוה"כ באחד בשבת ובשבת התענה תענית חלום שצריך למיתב תענית לתעניתיה אחר השבת, יתענה אחרי שיעבור המועד, ולפי הט"ז יוה"כ כיפר גם על זה וא"צ להתענות, ומי שהתענית קשה לו יכול לסמוך על זה.

מי שנדר שלא לאכול בשר חוץ מביום טוב, מותר לו לאכול בערב יוה"כ, שגם הוא נחשב יו"ט בלשון בני אדם, ואפילו בשחרית מותר, כיון שהמנהג לאכול בשר גם בשחרית ואדעתא דמנהגא נדר, אבל בלילה אסור, ומי שלא נדר בהדיא אלא שנוהג לאכול בשר רק בימים שאין אומרים בהם תחנון, מותר לאכול גם בלילה, אבל לא לפני הלילה אפילו אם התפלל כבר ערבית, ובמקומות שמרבים בסליחות באשמורת, א"כ אינם מחשיבים אותו ליו"ט, ואסור לאכול בשר בלילה.

תפילות וסליחות - אין נופלין על פניהם בערב יוה"כ, מפני שנוהגים לעשותו קצת כמו יו"ט, ואין אומרים למנצח מפני שכתוב בו ביום צרה, ולא מזמור לתודה מפני שבזמן הבית היה אסור להקריב בערב יוה"כ שום קרבן הנאכל, שהרי הוא ממעט את זמן אכילתו, ומטעם זה לא יאמר קרבנות, ורק פרשת עולה מותר. וא"א הרבה סליחות קודם עלוה"ש ויש נוהגים להרבות, ויעשה כפי המנהג. ויש מחלוקת אם אומרים אבינו מלכנו, וכתב הרמ"א שמנהג עירו לאומרו רק אם יוה"כ חל בשבת, וגם אז רק בשחרית.

סימן תר"ה

מנהג עשית כפרות

בסימן זה יבואר מנהג הכפרות שנהגו ישראל לעשות בתרנגול בערב יוה"כ, לדעת השו"ע יש למנוע מנהג זה משום דרכי

תמצית משנה ברורה חלק ו'

במין ריצוי אחר, ומהרמב"ם משמע שבתחילה ילך לבדו לבקש מחילה, ואח"כ ילך ג"פ עם ג' בני אדם, וכן משמע בירושלמי. ובשעת בקשת המחילה צריך לפרט מה שחטא, אא"כ יודע שחבירו יתבייש מזה, ואם אינו מתפייס בג' פעמים ע"י רבוי האנשים וכן"ל, אינו זקוק לו, (ואם רצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון התורה), וכתב הרמ"א שיאמר אח"כ לפני עשרה שביקש מחילה, כדי לפרסם הדבר שמצידו לא יבצר. ואם הוא רבו צריך ללכת כמה פעמים עד שיתפייס, אפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו דברי תורה.

המבקש מחילה מרבים יחד, אינו יוצא אם יודע שעשה דבר לאיזה יחיד בפרט.

המוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, וימחל אפילו אם חטא כנגדו במזיד ובמרד, דכל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, ואם הוא לא ימחל גם לא ימחלו לו, ואם אינו מוחל לטובת המבקש שיכנע ליבו ולא יהיה רגיל בכך, או שמתירא שיעו לו עצמו נזק אם ימחל, רשאי, אך צריך להסיר מליבו את השנאה כיון שביקש ממנו מחילה, ואם הוציא עליו שם רע א"צ למחול לו, כיון שיש כאלו ששמעו על החשד ולא שמעו על הפיוס, ומ"מ מדרך ענוה למחול גם בזה.

אם מת מי שחטא כנגדו מביא י' בני אדם ומעמידם על קברו, והוא יהיה יחף, ואומר חטאתי לאלוקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו, ויפרט את החטא, והם ישיבו לו מחול לך מחול לך ג' פעמים, (ודין זה הוא אפילו במוציא שם רע, דאמרינן שאם היה חי היה מוחל לו), ואם המקום רחוק יותר מג' פרסאות ישלח שליח והשליח יקח י' אנשים וילך לקברו ויבקש מחילה בשמו, ואם חירפו לאחר מיתה א"צ ללכת לקברו אלא יבקש ממנו מחילה במקום שביישו. ונהגו לבקש מחילה בערב יוה"כ.

מתי צריך לבקש מחילה מאבותיו - מי שקרא לאחד ממזר, י"א שצריך ללכת גם לקברי אבותיו ולבקש מחילה, אבל רבים חולקים וסוברים שיכול לומר שלא חשב שיהיה דבר נוגע גם לאבותיו, אא"כ קראו ממזר בן ממזר, ועיין בחו"מ סימן ת"כ מה הדין אם קראו רשע בן רשע או גנב בן גנב.

תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים, ואם עבר על כך צריך לעשות תשובה על שער החרם.

תיקון ענייני ממונות - מי שיש בידו גזל ואונאה וכל דבר הנוגע לממון, יראה לתקן זאת לפני יוה"כ, דגזל מקטרג בראש, ואם יש לחבירו ממון בידו יודיענו אע"פ

בעה"ב יבדקו את הסכין לפני שילך השליח עם העופות, ואסור לאכול לפני הבירור, ואם נמצא הסכין פגום נטרפו כל העופות של בעה"ב זה. וכתב הרמ"א שיש לשחוט את הכפרות מיד אחרי שהחזירם עליו וסמך ידיו עליהם כדוגמת הקרבן, ויש שכתבו להמנע מזה כדי שלא יהיה נראה כמקדיש קדשים ושוחטם בחוץ, ואחרים כתבו שאין לחוש לזה כיון שהתרגול אינו ראוי למזבת.

זורקים את בני המעיים על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולים לקחת משם.

נהגו לתת את הכפרות לעניים (אם היכולת בידו) כמו שכתוב "וחטאתך בצדקה פרוק וכו'", ועדיף לפדותם בממון לפי שווים ולתת את הממון לעניים כדי שלא יתביישו שיאמרו שנותן להם את עוונותיו, ולא יפדה ממעות מעשר, ואם יודע שהעני לא יתבייש בכך יכול לתת העופות עצמם, דלפעמים הוא נהנה יותר שאינו צריך לטרוח. ויש מקומות שנהגו ללכת לקברות ולהרבות בצדקה, והכל מנהג יפה, ויכול לתת ממעות פדיון הכפרות, ואין להרבות שם בתחינות מלבד מה שמיוסד מהקדמונים, שהרי אין אומרים ביום זה תחנון.

סימן תר"ו

פיוס חבירו בערב יוה"כ

יום הכיפורים הוא זמן תשובה וסליחה ומחילה, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים. (רמב"ם). אמנם חטא שבין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, ולכן על האדם לרצות את חבירו לפני יוה"כ אם חטא כנגדו, וכדלהלן.

עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שיפייס את חבירו, ואפילו אם לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו, דגם בזה עבר על איסור אונאת דברים, ואף שכל השנה חייבים בזה, מ"מ מי שאין לו פנאי ממתין ליום אחר (אמנם בלאו הניתק לעשה כגזל ואונאה כל שעה מחויב בזה ואסור לו להמתין), ובערב יוה"כ אין להמתין ליום אחר, כדי שיטהר ביוה"כ מכל עוונותיו. ונכון שילך בעצמו לפייס את חבירו, ואם קשה עליו הדבר או שע"י שליח קרוב יותר שחבירו יתפייס, יכול לפייס ע"י שליח.

אם חבירו אינו מתפייס בפעם הראשונה ילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח איתו ג' אנשים ויפייסו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

לפני ד' ביום הכיפורים. (רמב"ם הלכות תשובה). וקבעו חכמים להתוודות ט' וידיים ביום הכיפורים, ויודוי אחד בערב יום הכיפורים, וכדלהלן.

ויודוי בערב יוה"כ - צריך להתוודות במנחה לפני אכילת סעודה המפסקת, שמא יארע לו קלקול בסעודה ולא יוכל להתוודות אח"כ, וי"א שצריך להתוודות גם אחרי האכילה לפני חשיכה, ונכון להחמיר כדעה זו, וכן נהגו בזמננו שאומרים אז תפילה זכה.

מתי אומרים ויודוי - יחיד אומר את היודוי (גם ביוה"כ) אחרי שגמר תפילתו לפני אלוקי נצור, והש"ץ אומר ביום כיפור בתוך התפילה וכוללו בתוך הברכה האמצעית, אבל במנחה של ערב יוה"כ אין אומרים ויודוי בחזרת הש"ץ, ולא אבינו מלכנו, וכ"ש תחנון.

פירוט החטא - כשמתודה בקול רם א"צ לפרט את החטא ודי לומר חטאתי, ואם רצה לפרט, אם החטא מפורסם לרבים הרשות בידו, מכמה פוסקים משמע שאפילו בעבירות שבין אדם למקום יכול לפרט, ובגמ"א מבואר שבין אדם למקום אסור, ובבין אדם לחבירו מותר לכו"ע. ואם החטא אינו מפורסם לרבים אסור לפרט את החטא, ומשמע שהדין כן אפי' בחטא בין אדם לחבירו (ואף שמפרטים בעל חטא, שאני התם שכולם אומרים אותו נוסח), אבל בלחש נכון לפרט את החטא אפילו בחטא מפורסם, כדי שיתבייש יותר, ודעת הרמב"ם שבבין אדם לחבירו מותר לאומרו בקול רם אף באינו מפורסם, ונכון לעשות כך.

צריך להתוודות מעומד שזה יותר דרך הכנעה ומתודה בלב שלם, ויעמוד עד אחרי על חטאים שאנו חייבים עליהם ד' מיתות ב"ד, ואף שיוצא ידי חובה באמירת חטאנו, מ"מ גם מה שמוסיף הוא בכלל היודוי. וטוב לכתחילה שישחה כמו במודים, ואם קשה עליו הדבר די שיקוף מעט את ראשו, ובפרט ביודוי השני שחוזר ואומר עם הש"ץ. ולא ישען על דבר באופן שאם ינטל אותו דבר הוא יפול, ואם סמך צ"ע אם יחזור ויתודה.

אם התודה בעצמו בלחש, לדעת השו"ע א"צ לחזור ולהתוודות, אבל יעמוד בזמן שהש"ץ מתודה וישמע את הש"ץ כמו בשאר חזרת הש"ץ. ודעת הרמ"א שצריך לחזור ולהתוודות עם הש"ץ, וכן המנהג בזמננו.

עיקר היודוי הוא אמירת אבל אנחנו חטאנו. וצריך לומר גם עוינו פשענו כדי להתוודות גם על מזידות ומרד. וי"א שגם אשמנו יש לצרף לעיקר וידוי. ונהגו לומר גם שארי דברים, כגון מה נאמר לפניך וכו', ואתה יודע רזי עולם, ועל חטא.

בעל חטא צריך לומר בסתר ובגלוי, בשגגה ובזדון, כדי להקדים את הקל לחמור, ובמטה אפרים מסיק שאין לשנות מהנוסח הכתוב בסידורים.

שחבירו אינו יודע מזה כלל, ועכ"פ יסדר הענין לפני רב ומו"ץ, וישאל את השאלה בשלימות ובאמת, ולא יסמוך על עצמו, כי ליצר הרע יש הרבה היתרים.

טבילה ומלקות בערב יוה"כ - נוהגים לטבול בערב יוה"כ אפילו מי שאינו זהיר כל השנה בטבילה, ואפילו נערים ובתולות שהם בני מצוות טובלים, וכן נהגו ללקות בערב יוה"כ, ואפשר לטבול וללקות מתי שירצה רק שיהיה קודם הלילה, וטוב לטבול לפני מנחה כדי להתוודות אחרי הטבילה, וכן נוהגים, ומקצת נוהגים לטבול אחרי סעודה המפסקת כדי לטבול סמוך ליוה"כ. ולא יברך על הטבילה. ומספיק לטבול פעם אחת בלא ויודוי משום קרי, ואותם חסידים ואנשי מעשה הנוהגים תמיד לטבול לקריין כתקנת עזרא, צריכים להזהר להטיל מים קודם ירידתם לטבול, ועכ"פ חולה וזקן בודאי צריכים להזהר בזה, שאם לא יזהרו בזה הם יטמאו יהיו טמאים כשיטילו מים אח"כ, וגם הטלת ט' קבין מועילה אם הוא מצטער בטבילה (ועיין בסימן פ"ח פרטי דיני הטלת ט' קבין), ואף אם טבל בערב ר"ה ולא ראה עוד קרי צריך לחזור ולטבול. וי"א שטעם הטבילה משום תשובה, ולפי זה יש לטבול ג"פ, וכ"כ הרוקח, וכתב הט"ז שנהגו רבים להתוודות במקוה, וכתב הפמ"ג שאין להזכיר השם בגלוי ראש ומים זכים וליבו רואה את הערוה, וכ"ש ברואה ערות חבירו, אלא יאמר אשמתי בלא הזכרת ד', וכתב השעה"צ שכיון שלמעשה לא יזהרו בזה, טוב שלא להתוודות כלל אלא במנחה. וכתב המ"א שאשה ששימשה בתוך ג' ימים לטבילה צריכה לכבד ביתה בחמין לפני טבילה, אא"כ זה סמוך לטבילתה או לוסתה שאז רגילות להתעבר ויש לחוש להשחתת זרע, ורעק"א מפקפק בזה ומצדד שלעולם לא תכבד.

מי שמת לו מת בין ר"ה ליוה"כ ואפילו בערב יוה"כ ממש, מותר לו לרחוץ אפי' בחמין וכן ולטבול אפי' בחמין בערב יוה"כ שעה או שתיים קודם לחשיכה, דיוה"כ דינו כרגל המבטל גזירת שבעה, ואע"פ שכל השלושים נהגו שלא להתרחץ, טבילת מצוה מותר, וממילא מותר גם לרחוץ כדי שלא תהיה חציצה בטבילה.

סימן תר"ז

ויודוי

כל מצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני הקל ברוך הוא וכו'. והכל חייבים להתוודות

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תוספת יום הכיפורים - אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות, מפני שמצות עשה להוסיף מחול על הקודש (אך אין בזה כרת, וגם ביציאת יוה"כ צריך להוסיף), ואין שיעור לתוספת זו. והנה שיעור בין השמשות שיעורו כדי מהלך אלף וחמש מאות אמה, שזה בערך רבע שעה, ויוסיף מעט לפני זמן זה. לשיטת השו"ע בין השמשות הוא לפני צאת הכוכבים, כשיטת ר"ת, ולדידה שיעור התוספת עם בין השמשות הוא כמעט חצי שעה לפני צאת הכוכבים, אך כבר נתבאר בסימן רס"א שהרבה ראשונים (והגר"א מסכים לשיטתם) חולקים וסוברים שבין השמשות מתחיל מיד אחרי תחילת השקיעה, והיינו משעה שהחמה נכסית מעינינו, וצריך להוסיף מחול על הקודש לפני השקיעה, ועיין בסימן רס"א ס"ק כ"ג שהמחמיר לפרוש חצי שעה או לפחות שליש שעה לפני השקיעה אשרי לו.

דיני תוכחה - נשים האוכלות ושותות עד שחשיכה ואינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקודש אין מוחין בידן כדי שלא יבואו לעשות בזדון, ואם הן אוכלות בבין השמשות יש למחות בהן בכל גוונא, דכמפורש בתורה דמיא שזה ספק כרת, וכן בכל איסור שאינו מפורש בתורה, אפי' אם הוא איסור דאורייתא וברור שלא יקבלו ממנו, וכן אם אחזו במנהג גרוע להקל בפרהסיא ואינו מפורש בתורה לאיסור, אומרים מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אמנם כתב התשב"ץ שזה דווקא כשהרבה שוגגים בזה, אבל בדבר שרק מיעוט שוגגים בזה מצוה להוכיחם אף אם יבואו להיות מזידין, כדי להזהיר אחרים שלא ישלשו. עוד כתב שמורה הוראות שהזהיר את העם והם לא הוזהרו, עליו נאמר "ואתה את נפשך הצלת". ואם יש ספק אם יקבלו ממנו צריך למחות אפילו במילי דרבנן, ובכל זה אין חילוק בין רבים ליחיד, אבל דבר המפורש בתורה, וכן בדבר שאינו מפורש אבל הם יודעים שהדבר אסור, צריך למחות אפילו אם ברור לו שלא יקבלו ממנו (אך י"ל שאינו נענש אם לא מיחה. וי"א שאינו חייב למחות. בה"ל), ובי"ד או מי שיש בידו לענוש עונשים אותם עד שיפרשו, אך כשיש חשש סכנה א"צ למחות, ואם יודע שאין דבריו נשמעים לא יוכיחם ברבים אלא פעם אחת אולי ישמעו או כדי שלא יהיה להם פתחון פה, ומכאן ואילך כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, אבל ביחיד חייב להוכיחו ולהרבות בתוכחה עד שיהיה הדבר קרוב שיכנו או יקללנו, בעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר, ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד כדי שלא יתחלל שם שמים, וי"א שדי שהחוטא ינזוף בו, ומכאן ואילך אסור להוכיחו דכתיב "אל תוכח לץ פן ישנאך", ויש לסמוך על זה. ובספר חסידים כתב שאין להוכיח ביחיד אלא איש את אחיו שליבו גס בו, אבל אם הוא איש אחר שאם יוכיחו

אין לדבר בשעת הידוי אפילו באמירת על חטא, ואם שומע קדיש או קדושה יענה אפילו באמצע אמירת אשמנו.

כשמזכיר החטא יכה על ליבו, כאומר אתה גרמת לי שאחטא.

האם יחזור ויתודה ביו"כ אחר - עבירות שהתודה עליהם ביו"כ שעבר ולא חזר ועבר עליהם, מ"מ יכול לחזור ולהתוודות עליהם, ובגמ' איתא שהחוזר ומתוודה הרי זה משובת. וכן בבין אדם לחבירו כגון בגניבה וגזילה וכדומה אף שהחזיר את הגזילה וחבירו מחל לו, חוזר ומתוודה לעולם, כיון שחטא גם בין אדם למקום, אבל אם הקניט את חבירו בדברים או עני המהפך בחררה, י"ל שאחר שביקש מחילה והתודה ביו"כ ראשון א"צ לחזור ולהתוודות ביו"כ אחר, ואפשר שגם ביו"כ זה א"צ להתוודות.

אינו חותם בברכת ברוך אתה ד' הקל הסלחן אפילו כשמתוודה בתפילה, ואחרי אלוקי עד שלא נוצרתי שהוא ג"כ כעין וידוי יאמר אלוקי נצור. ואותם האומרים יהיו לרצון מיד אחרי התפילה לפני אמירת התחנונים, יאמרו לפני אלוקינו ואלוקי אבותינו תבוא לפניך וכו'.

קבלת מלקות - אחרי מנחה כל הקהל לוקים ל"ט מלקות, כדי שיתנו לב לשוב מעבירות שבידם, ונהגו שהנלקה אומר וידוים ג"פ אשמתי בגדתי וכו' בזמן המלקות, והמלקה אומר והוא רחום יכפר עוון ג"פ שהם ל"ט תבות, ונהגו להלקות ברצועה כל דהו, ולוקים רק מכות קלות, דאינו אלא זכרון למלקות, ויקח רצועה של עגל, והנלקה לא יעמוד ולא ישב אלא יהיה מוטה פניו לצפון ואחוריו לדרום, וי"א דה"ה איפכא והקפידא היא רק שלא יהיה אחוריו למזרח או למערב שהשכינה שם, אבל הט"ז כתב שצריך שפניו יהיו דווקא לצפון, וכן נוהגים.

יוה"כ אינו מכפר אלא לשבים המאמינים בכפרתו.

סימן תר"ח

אכילה בערב יום הכיפורים ודיני תוכחה

צריך להוסיף מחול על הקודש ביוה"כ בין לענין איסור מלאכה בין לענין איסור אכילה ושתייה. ובסימן זה יבואר זמן התוספת, האם צריך למחות ביד מי שאוכל ושותה בזמן התוספת (וכן שאר דיני תוכחה על עבירות), והאם מי שסיים אכילתו מוקדם מותר לו לאכול עד זמן התוספת.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הרמ"א אין לעשות כך, ואפילו קודם חצות אין לעשות כך, ולאחר חצות אפשר דאיסורא נמי איכא. ובדה"ח כתב שכל זה במטמין לצורך אכילה במוצאי יוה"כ, אבל במטמין שלא לצואי יוה"כ, כגון במדיניות שעושים פאוידלע ועושים הרבה בפעם אחת שצריכים זמן רב ושורק פי התנור בטיט, מותר להטמין בערב יוה"כ אפילו אחר חצות, ואפילו אם רוצה לאכול מזה במוצאי יוה"כ מותר, אמנם לטעמא דהב"ח גם באופן זה אין נכון לעשות אלא לפני חצות. ובכל גוונא אם עבר והטמין א"צ להמתין במוצאי יוה"כ בכדי שיעשה.

סימן תר"י

הדלקת נרות ליום הכיפורים

בכל שבת ויו"ט מצוה להדליק נרות לכבוד ולעונג היום, וביוה"כ ג"כ יש לכבדו בכסות נקיה ובהדלקת נרות, וכן נהגו לעשות בבית הכנסת, אבל בבית יש מקומות שנהגו להמנע מכך. ובסימן זה יבוארו חילוקי מנהגים בזה, והיכן מדליקים לכו"ע, ומה יעשו ביוה"כ שחל בשבת.

מקום שנהגו להדליק נר בליל יוה"כ, מדליקים אף בחדר משכבו, וי"א שבמקום כזה יברך על ההדלקה אשר קדשנו וכו', כיון שהוא חייב להדליק כמו בשבת משום שלום ביתו, וכתב הרמ"א שכך המנהג במדינות אלו. ומקום שנהגו שלא להדליק אף בבית אין מדליקין, (ושני המקומות כוונתם לבטל תשמיש, ונהגו כך אפי' בנדה משום הרהור). ומבואר בירושלמי שהמנהג להדליק חשוב יותר, ונ"מ שעיר חדשה ראוי לנהוג בה להדליק. ואם יש לו נר דולק בבית חייב להדליק בחדר ששוכב שם אף במקום שנהגו שלא להדליק, והמ"א מיישב למה לא נוהגים כך, וכתב דמ"מ ראוי להחמיר, ואם אשתו נדה יש להקל, ומ"מ במקום שנהגים להדליק בודאי צריך להדליק גם בחדר זה.

יוה"כ שחל בשבת חייבים כולם להדליק נר, ומברכים עליו להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים, וי"א שלא לברך, ובמדינות שאין מנהג קבוע לזה בודאי יותר טוב להנהיג שלא לברך.

באלו מקומות כולם נוהגים להדליק - בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים מדליקים בכל מקום, ולכו"ע אין לברך על הדלקה זו, וצ"ע למה לא יברך כשמדליק ע"ג החולים. ונוהגים בכל מקום להרבות נרות ולהציע בגדים נאים בבית הכנסת, דכתיב "לקדוש ד' מוכבד" ואמרו חז"ל שהפסוק מדבר על יוה"כ, וכיון שא"א לכבדו באכילה ושתיה יש לכבדו

ישנאנו וינקום בו אין להוכיחו. וי"א שהיכא שאין בידינו כח להפריש את החוטאים אין חיוב להוכיחם, כיון שיודע שלא יקבלו, וי"א שאף שאינו נתפס בחטאם מ"מ חייב להוכיחם. ואלו שפרקו עול לגמרי, כגון מחללי שבת בפרהסיא או אוכלי נבילות להכעיס, יצאו מכלל "עמיתך" ואין חיוב להוכיחם, וצ"ע מה הדין באוכל נבילות לתיאבון ומחלל שבת שלא בפרהסיא. לעולם ידור אדם במקום רבו כשמקבל תוכחתו, ובלו הכי אל ידור שם משום מוטב שיהיו שוגגים.

אכילה אחרי סעודה המפסקת - לדעת השו"ע מותר לאכול בעוד היום גדול אחרי סעודה המפסקת, כל זמן שלא קיבל עליו תענית. ואם קיבל עליו נאסר גם ברחיצה וסיכה ובפרט במלאכה. וי"א שהמנהג שאסור לאכול אחרי שסיים אכילתו, דזה שמפסיק הוי כאילו קיבל התענית בפה, ולכן נכון שלפני ברכת המזון יאמר בפירוש שאינו מקבל תענית, ועכ"פ יחשוב זאת בליבו.

קבלת התענית מועילה מפלג המנחה ולמעלה, אבל לפני כן לא מהני אף אם קיבל בפירוש את התענית, אבל אם קיבל על עצמו סתם שלא לאכול עוד, והיינו שלא אמר שמקבל התענית עליו, דזה אינו שייך אלא מפלג המנחה, אלא אמר בסתמא שמקבל עליו שלא לאכול עוד, זה מהני אפילו בשאר ימות השנה מחצות ואילך וצריך לקיים נדרו, כמבואר בסימן תקס"ב, אכן בזה אינו אסור אלא באכילה ולא ברחיצה ומלאכה. וקבלה בלב אינה קבלה כמבואר בסימן תקנ"ג עי"ש דינים נוספים.

אין לאכול בערב יוה"כ אלא מאכלים הקלים להתעכל, כדי שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפלל. ואין אוכלים דברים המחממים את הגוף כבשמים וכרכום ויין טוב בסעודה המפסקת, כדי שלא יבוא לידי קרי, וביו"כ אסור לטבול, ודברים המרבים זרע כמו מאכלי חלב חמים היה ראוי שלא לאוכלם כל היום, אך העולם נוהגים לאוכלם בשחרית, ובסעודה המפסקת נהגו לאכול בשר שהוא עיקר הסעודה, ויאכלו דווקא בשר עוף, ובפמ"ג משמע שבזמנינו המנהג לאכול עוף בשחרית. וחלב המעורב בתבשיל או תה עם חלב, אפשר שהחלב בטל ברוב לענין זה. ויש להזהר גם משום וביצים, שהם מרבים זרע. ולא יאכל שומשמין מפני שמעלה גרה, ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו להקיא ביוה"כ, שמא יבלע קצת מהקיא. ולא ישתכר בסעודה המפסקת, ולא יאכל אכילה גסה, וגם בסעודת שחרית יש להזהר מזה.

סימן תר"ט

הטמנת חמין בערב יוה"כ - לדעת השו"ע מותר להטמין חמין בערב יוה"כ עבור מוצאי יוה"כ, ולדעת

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ג' היות יום זה יום כפרה. ובסימנים הבאים (תרי"א – תרי"ה) יבוארו פרטי איסור עשית מלאכה ודיני ה' העינויים שמתענים בהם ביוה"כ, ואח"כ (תרי"ט – תרכ"ד) יבוארו סדרי התפילות ביום קדוש זה.

סימן תרי"א

איסורי יום הכיפורים

יום הכיפורים לילו כימו לכל דבר, והוא אסור במלאכה ואכילה ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה, ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה, ושאר הדברים הנ"ל י"א שהם אסורים מדאורייתא, וי"א שהם אסורים מדרבנן, ונ"מ לענין ספק, ולמעשה ראוי להחמיר. ולענין רחיצה נחלקו גם אם רק רחיצת כל גופו או רובו היא דאורייתא, או שגם מיעוט אסור מדאורייתא.

עונש על מלאכה ביוה"כ – מלאכה שחייבים עליה בשבת חייבים עליה ביוה"כ, אלא שבשבת זדונו בסקילה וביוה"כ בכרת, וגם האידנא שאינו נוהג דיני נפשות יש נ"מ לענין חובל בחבירו, שבשבת פטור מתשלומין משום קים ליה בדברה מיניה ואפילו בשוגג, וביוה"כ חייב. וכל דבר שבשבת פטור אבל אסור ה"ה ביוה"כ. וכל דבר שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביוה"כ. ויש דין עירוב ואיסור הוצאה ביוה"כ, וכן יש איסור מחמור, ומערבים עירובי חצרות ותחומין בפת, כיון שהיא ראויה לקטנים שאינם מתענים.

התירו לקנב ירק (י"מ לנתק או לחתוך את העלים מהקלחים התלושים, והתר זה הוא גם בירק שאינו נאכל כמות שהוא חי, וי"ל שאף שהוא מוקצה התירו, ודלא כהמ"א. וי"מ שהכונה להדיח את הירק) ולפצוע אגוזים ואף להוציא את המאכל מתוך הקליפה, והיינו מזמן מנחה קטנה ולמעלה (אבל קודם לכן נראה כמתקן לצורך היום), ואף שהוא טורח בשביל חול התירו כדי שלא יצטרך לתקן הכל בערב ותהא נפשו עגומה עליו, ואם יש לו רק מעט ירק או אגוזים וא"צ לזה זמן מרובה, יש לו לאחר הדבר עד סמוך לחשיכה כדי שיהיה סמוך לסעודת הערב. ואם יוה"כ חל בשבת לא התירו כדי שלא יעשה כך בשאר שבתות השנה לצורך הלילה. והאידנא שהתחילו לעשות דברים אלו באיסור קודם המנחה, נהגו לאסור דברים אלו אף אחרי המנחה. ואיתא בירושלמי שמותר לומר לנכרי לבשל לצורך אחר התענית, והפוסקים לא העתיקוהו, ואפשר שטעמם שכיון שאסרו קניבת ירק גם זה אסור.

הצלה מן הדליקה – אם נפלה דליקה ביום הכיפורים מותר להציל מזון סעודה אחת, כדי שיוכל לאכול

בכסות נקיה ובנרות. ויש לעשות פתילות עבות כדי להרבות אורם.

אין מקבלים שעוה ממומר לעכו"ם שנדב לבית הכנסת, וע"ע בדין זה בסימן קנ"ד, ואם יש חשש איבה וכ"ש משר מקבלים, וצ"ע.

נוהגים להדליק נר לכל אחד גדול או קטן (ועכשיו נוהגים להדליק רק הנשואים), ואין להדליק נר לאשה. וכן נוהגין להדליק נר נשמה לאביו ואמו שמתו כדי לכפר עליהם, וכן נכון לעשות. (רמ"א). ומשמע דסגי בנר אחד לאביו ואמו. ואם כבו נרות אלו אין לומר לנכרי שיחזור וידליקם, ואפילו לרמוז אסור, ומצוה עושה שמשאיר את הנר מכובה. מי שכבה נרו ביו"כ ידליקנו במוצאי יוה"כ ויניחנו לדלוק עד שיגמר, ויקבל עליו שכל ימיו לא יכבה את הנר במוצאי יוה"כ לא הוא ולא אחר. ונהגו לקחת נכרי לשמור את הנרות שלא יבואו ח"ו לידי דליקה, אך יש למחות ביד האומרים לו לכבות או להדליק אפילו אם אמרו לו מערב יו"ט (ולענין קבלת השעוה הנוטפת, אם אמר מערב יוה"כ והשעוה שייכת לצדקה אין להחמיר בזה), ואף אם מדליק מעצמו צריך למחות בידו כיון שהוא עושה בשביל ישראל, ובמטה אפרים מתיר בזה, ואפשר דאירי כשאינו נהנה ממנו אח"כ, וצ"ע. ומאחר והעולם מקפידים אם כבה נרם, ראוי למוסרו לשמש ולא לעקוב אחרי הנר, ומה שנשאר ישאיר לבית הכנסת, ובאמת א"צ לחשוש אם נכבה הנר, כיון שמצוי שהוא נכבה מהרוח או מהחום. ח"א.

י"א שיש לפרוס מפה על השלחנות ביוה"כ כמו בשבת.

יש שנהגו **ללבוש בגדי פשתן לבנים נקיים** ביוה"כ דוגמת מלאכי השרת, וכן נוהגים ללבוש את הקיטל שהוא לבן ונקי, וגם הוא בגד של מתים ועי"ז יהיה ליבו נכנע ונשבר, וגם אבל תוך י"ב חודש לאביו ולאמו או תוך ל' לשאר קרובים יכול ללבושו, ויש מקומות שנוהגים שאבל אינו לובשו. ואין להכנס לבית הכסא עם קיטל שהוא מיוחד לתפילה, אבל להשתין בו מים מותר. ונוהגים שגם הנשים לובשות בגדים לבנים ונקיים, אבל לא יקשטו עצמן בתכשיטים כמו בשבת ויו"ט, מפני אימת הדין, ואין נוהגות ללבוש קיטל.

כתיב "אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים הוא, מקרא קודש יהיה לכם, ועיניתם את נפשתיכם, והקרבתם אשה לד', וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, כי יום כיפורים הוא לכפר עליכם לפני ד' אלוהיכם". ומבואר בפסוק זה כמה מענייני היום: א' איסור עשית מלאכה. ב' מצות עינוי.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אסור מדרבנן ומכין אותו מכת מרדות, ואפילו בחצי שיעור מהם יש להזהר לכתחילה, אבל אם אכל דברים ראויים האסורים באכילה חייב גם משום יו"כ. ואם אכל בשר חי לכאורה פשוט שחייב, וצ"ע.

אכל אכילה גסה כגון שאכל מיד אחרי אכילת ערב יוה"כ והוא קץ במזונו שאוכל עכשיו, פטור אבל אסור, אבל אם הוא שבע ואינו מתאוה לאכול, אך אינו קץ במאכל ויש לו טעם באכילתו, חייב. וכתב הרמ"א שאם המאכלים מבושמים או מתובלים ואכלם אחרי אכילת ערב יוה"כ חייב, דרווחא לבסומי שכיחא, והב"ח כתב שגם בזה אם אכל עד שקץ במזונו פטור, ובאמת הכל לפי הענין, דבסתמא אינו קץ במתובלים וחייב, ואם הוא קץ אף בזה פטור.

אסור **לטעום ולפלוט** ביוה"כ, אפילו פחות מכשיעור, ואפילו אם יודע שיכול להזהר שלא יבלע כלום, ואפילו עצי בשמים שהם עץ בעלמא אסור, דכשלועסם מרגיש טעם.

מותר **להריח** כדי להשלים מנין מאה ברכות, (וכל זמן שלא הסיח דעתו אסור לחזור ולברך, משום דהוי ברכה שאינה צריכה), והמריחים מי בושם ואינם מברכים עושים איסור, ועוד מצוי בזה שעושים קשר בממחטה ושופכים עליה מי בושם, שזה אסור משום קושר ומשום מוליד.

אכל עלי קנים (ויש גורסים עלי גפנים) או עלי תאנים ועלי שאר אילנות פטור, כיון שאינם ראויים לאכילה, אבל על עלי ירקות אם הם ראויים לאכילה קודם בישולם חייב. ולולבי גפנים, אם בלבלו לפני ר"ה פטור, דעץ בעלמא הם, ואם בלבלו (בארץ ישראל) מר"ה עד יוה"כ חייב, כיון שהם עדיין לחים ורכים וראויים לאכילה.

הכוסס פלפלי או זנגבילא ובולע, אם הם יבשים פטור כיון שאין דרך לאוכלם, ואם הם רטובים חייב. וכל פטור דאיתמור הכא פטור אבל אסור.

שיעור שתיה הוא מלוא לוגמיו ברווח, והיינו בכדי שיסלק את המשקה לצד אחד ויראה כאילו ב' הלחיים מלאים, וכאן השיעור הוא כל אדם לפי מה שהוא, ובאדם בינוני השיעור הוא פחות מרביעית (משמע דהיינו קרוב לרביעית וכ"כ הפר"ח שהוא משהו פחות מרביעית, אמנם בסימן רע"א כתב השו"ע שזה רוב רביעית). וכל המשקין מצטרפים לכשיעור.

שתה משקין שאינם ראויים לשתיה כגון ציר (-מה ששותת מן הדג כששורים אותו במלח) או מורייס (- שומן היוצא מן הדגים פטור). וכן הדין בחומץ חי המבעבע כשמשליכים אותו על הארץ שפטור, ואפילו

במוצאי יוה"כ ולא יצטרך להמשיך להתענות, ושאר דיני דליקה ביוה"כ דינם כפי שנתבאר בסימן של"ד לענין שבת.

נהגו שהתינוקות משחקים באגוזים על השלחן, ואין למחות בידם אפילו קודם המנחה, אבל על הקרקע אסור, דאתו לאשוויי גומות.

סימן תרי"ב

איסורי אכילה ושתיה ושיעורם

אף שאסור מן התורה לאכול ולשתות ביוה"כ אפילו כל שהוא, מ"מ חייב כרת וחטאת הוא רק לאוכל ושותה בשיעור מסוים, ונ"מ בזה לחולה שאם הוא יכול יש להאכילו פחות פחות מכשיעור. ובסימן זה יבואר מהו שיעור אכילה ושתיה לחיוב כרת או חטאת.

שיעור איסור אכילה וחיוב כרת או חטאת - אסור מדאורייתא לאכול ביוה"כ אפילו כל שהוא, אבל כרת או חטאת אינו חייב עד שיאכל ככותבת הגסה עם הגרעין (ואם אכל את הכותבת עצמה ללא הגרעין פטור, וגם אכל עם הגרעין פטור כיון שאינו ראוי לאדם, ובגרעינים רכים הנאכלים לאדם חייב), שזה מעט פחות מביצה בינונית (לדגול מרובה משערים בלי קליפה, והבנין ציון חולק עליו), ושיעור זה הוא בכל אדם בין ננס בין עוג מלך הבשן, ונ"מ בזה למבואר בסימן תרי"ח שחולה מאכילים אותו פחות מכשיעור.

צירוף כמה מאכלים - כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, אפילו מלח שע"ג בשר וציר שע"ג ירק, דדבר הבא להכשיר את האוכל נחשב כאוכל, וכן בשרה פתו בין או מים הם מצטרפים לפת, אבל אכילה ושתיה אינם מצטרפים.

צירוף כמה אכילות - אכל וחזר ואכל או שפירר המאכל ואכלו במשך הרבה זמן, אם אכל כשיעור בתוך כדי אכילת פרס מתחילת האכילה הראשונה עד סוף האכילה האחרונה מצטרפים, ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס אין מצטרפים. ושיעור אכילת פרס י"א שהוא ד' ביצים, וי"א ג' ביצים (-שוחקות והיינו במילוי וברווח ולא בצמצום), ולהלכה בשל תורה הולכים אחרי המחמיר, ובשל דבריהם הולכים אחרי המיקל.

אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה לאדם (אע"פ שהם ראויים לבהמה) כגון שהם מרים או נבאשים פטור, אבל

תמצית משנה ברורה חלק ו'

במקום הלכלוך או כדי להעביר את הלפלוף, אבל יזהר לרחוץ רק את המקום המלוכלך, ומשום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין בו משום איסור רפואה בשבת.

נטילת ידיים – נוטל אדם ידיו שחרית כדרכו בכל השנה ג' פעמים, ויברך על נטילת ידיים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא ירחץ פניו, אבל לצורך התפילה אסור ליטול ידיו. ולענין נטילת ידיים אחרי שהטיל מים או עשה צרכיו, אם לא שפשף בידי ו לא קינח נחלקו הפוסקים אם מותר ליטול ידיו או שאסור, ולכן נכון לכתחילה לשפשף ולקנח שבזה לכו"ע מותר ליטול ידיו, אבל זה דוקא בליל יו"כ אחרי התפילה אבל ביום א"צ, שהרי אם הוא צריך להתפלל מותר ליטול ידיו אף אם לא שפשף ולא קינח, וכן אם נגע אפילו באצבע אחת במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה, צריך ליטול ידיו, ומ"מ לא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו אפילו אם שפשף או קינח. ואם נגע בטיט או ברפש א"צ לרחוץ אפילו לתפילה אלא את המקום המלוכלך. וכהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק אפילו אם הם טהורות, כיון שאינו מכוין לתענוג. והבה"ל דן האם היוצא מבית הכסא קבוע ולא עשה שם צרכיו מותר ליטול ידיו, ואם ליבו תוהה עליו בגלל שאינו נוטל, מותר לו ליטול כדי שיוכל להתפלל בדעה מיושבת.

אסור לרחוץ פיו ביוה"כ שמא יבלע מעט מים, כמבואר בס' תוס' קס"ז.

מעבר בתוך מים – ההולך לבית המדרש או להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה (אבל בשוין, או רב ההולך לתלמידו, אסור) או לצרכי מצוה, ואין לו דרך אחרת, מותר לעבור בתוך המים עד צוארו בין בהליכה בין בחזרה, וההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים רק בהליכה משום הפסד ממון, ולא בחזרה, ואם יש לו דרך ללכת ביבשה אלא שהיא ארוכה יותר, לדעת הרמ"א יכול לעבור במים דלמעט בהילוך עדיף טפי ורק בשוין אסור, והאחרונים הסכימו שמוטב ללכת בארוכה ולא לעבור במים. והעובר במים באופנים המותרים צריך להזהר שלא יוציא ידיו מתחת שפת חלוקו כדי להגביה שולי חלוקו על זרועו (שאז אינו נראה כמלבוש, והיוצא בטלית מקופלת בשבת חייב חטאת. וי"א שהטעם שהצריכו לעשות שינוי שלא להוציא ידו מתחת חלוקו (אפילו מעט כדרך שעושים כל עוברי המים בחול) כדי שיזכור שהיום אינו חול ולא יבוא לסחוט בגדיו), ולא יהיו המים רודפים, דברודפים אף בחול אסור מפני הסכנה אפילו אין המים מגיעים אלא מעט למעלה מן המתנים. ואם הוא רוצה לעבור במים לדבר מצוה ע"י ספינה קטנה, יש מי שאוסר בזה, ואפילו

שתה הרבה יותר מכשיעור, וי"א שאם שתה הרבה חייב מפני שזה שובר רעבונו, ולכו"ע איסור יש אפילו במעט, ואם שתה חומץ מזוג חייב, מפני שהוא ראוי לשתיה.

צירוף כמה שתיות – שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחילת השתיה הראשונה כולל השתיה עצמה עד סוף השתיה האחרונה כדי שתית רביעית זה מצטרף לשיעור, ואם לאו אינם מצטרפים. וי"א ששיעור צירוף השתיות הוא כדי אכילת פרס כמו באכילה, ומשמע מהשו"ע שהעיקר כדעה ראשונה, אבל הפר"ח והגר"א כתבו שהעיקר כדעה אחרונה.

נגיעה באוכלין – מותר לגעת ביוה"כ באוכלין או במשקין ולתת לקטנים, ואין חוששים שיבוא לאכול או לשתות כמו בחמץ בפסח, ואפילו אם התינוק יכול לקחת בעצמו אין להחמיר בזה.

סימן תרי"ג

איסור רחיצה ביום הכיפורים

רחיצה היא אחד מחמשת הדברים האסורים ביוה"כ משום חיוב עינוי, ונחלקו הראשונים אם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, אמנם כיון שהאיסור הוא מחמת עינוי, היכא שהרחיצה אינה רחיצה של תענוג אלא לנקיון וכדומה הדבר מותר, וכדלהלן. ובסימנים הבאים יבוארו דיני העינוי מסיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה.

איסור רחיצה – אסור לרחוץ ביום הכיפורים בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור, ואם היה מלוכלך בטיט או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחוץ את המקום המלוכלך ולא יותר, ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות וזה טורח לרחוץ כל מקום בפני עצמו, מותר להכניס כל גופו למים בבת אחת כדי להסיר הלכלוך מעליו, וכשרוחץ מחמת טינוף יכוין שאינו להנאה אלא להעביר את הלכלוך. ואם הזיע הרבה ורוצה לרחוץ כדי להעביר את הזיעה, משמע מהשו"ע שמותר כיון שאינו רחיצה של תענוג, ומ"מ מי שאינו איסטניס וא"צ לרחיצה זו כל כך נכון להחמיר מפני שהב"ח והט"ז והפר"ח מחמירים בזה. ומי שבא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרוחצם. ומי שהוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, לדעת השו"ע מותר, והרמ"א כתב שנהגו להחמיר בזה, ואפילו ברחיצת העיניים שהיא קצת רפואה נהגו להחמיר, ואם פניו מלוכלכות קצת או שיש לפלוף על עינו, יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נעילת הסנדל

אסור לנעול סנדל או מנעל של עור (סנדל עשוי מעור קשה ומנעל מעור רך) אפילו כדי ללכת בבית ממיטה למיטה, וצריך לחלוץ מבעוד יום משום שצריך להוסיף על יוה"כ מעט קודם בין השמשות, וה"ה ברחיצה וסיכה ותשמיש, ואסור לנעול מנעל אפילו רק ברגל אחת. ואפילו קב הקיטע (בית קיבול להכניס ראש שוקו של מי שנקטעה רגלו) וכדומה, ואפילו של עץ ומחופה עור, אסור. אבל של גמי או של קש או של בגד אפילו הוא עשוי ממש בצורת מנעל אבל אין בו עור לא למעלה ולא למטה, או של שאר מינים, מותר לצאת בהם אפילו לרה"ר, מפני שזה לא נקרא מנעל אלא מלבוש (והיינו ביוה"כ, שכיון שאינו יכול לנעול מנעל של עור, נקרא זה דרך מלבוש לאותו יום, אבל בשאר שבתות השנה אסור, ודעת הב"ח שיש לחוש לפוסקים האוסרים לצאת לרה"ר או למבוי או לחצר שאינה מעורבת, ועל כן גם באנפילאות יש להחמיר, ומשמע שם שדווקא אם זה עשוי בצורת מנעל, אמנם כתב המ"א שאנו נוהגים להקל כדעת הר"ן, ולדעת הט"ז לכו"ע מותר לצאת עם אנפילאות של בגד לרה"ר, וה"ה בלבדים, אלא שביום הכיפורים חוכך השע"ת להחמיר כיון שאין מרגיש בהם עינוי כלל, ואם הם רכים מסתבר שאין להחמיר, ואם הם מחופים עור מלמעלה או מלמטה אסור, ויש מחמירים במנעל של עץ אפילו אינו מחופה עור, וכן יש מחמירים שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים והוא כעין מנעל שלנו והוא מגין על הרגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולא בכלל עינוי הוא, ולפי זה ה"ה בערדליים יש להחמיר, ובהגהות חת"ס מציע שילך ברחוב עם לבדים רכים באופן שירגיש את הקרקע שתחת רגליו וירגיש שהוא יחף, והנה אף שאין למחות ביד המקילים אחרי שהשו"ע ורוב האחרונים מקילים בזה, מ"מ מי שיכול נכון להחמיר ללכת עם אנפילאות של בגד כנהוג, ואם צריך לצאת החוצה עדיף שילבש מנעל לבדים או ערדליים מאשר שילבש מנעלים של עור האסורים מדינא.

מותר לעמוד על כרים וכסתות של עור, והמחמיר תבוא עליו ברכה, והפר"ח הסכים לדעה שאין כאן בית מיחוש כלל, ובשעת תפילת י"ח אסור לעמוד ע"ג כרים וכסתות אפילו אינם של עור ואפי' אינם גבוהים ג' טפחים, מפני שנראה כמתגאה, אמנם איש מצונן יכול לעמוד על מעט עשבים להפסיק בין רגליו לקרקע, דבזה לא שייך גאוה כלל.

מי מותר בנעילת הסנדל - יולדת כל ל' יום מהלידה, וכן חולה אע"פ שאין בו סכנה, וכן מי שיש מכה ברגליו, מותרים בנעילת הסנדל, כיון שהצינה קשה להם. וכן מותר לכל אדם לנעול סנדל כדי שלא ישכנו עקרב

אם אין הנכרי עושה מלאכה בזה בעבור הישראל ג"כ אין להקל, וכ"ש שאסור לשחות במים, והפמ"ג כתב ש"ל שאסור לעבור בספינה קטנה לצורך מנין עשרה.

להצטנן בדבר לח וכדומה - אסור להצטנן בטיט לח אפילו ע"י שיושב עליו ואינו נוגע בידי, אם הוא טופח ע"מ להטפוח. וכן אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, בין של חרס בין של מתכת, אפילו אם אינם מלאים שאין לחוש שיותזו עליו מים, אבל אם הם ריקים מותר, וכן מותר להצטנן ע"י פירות או תינוק. ואסור לשרות מפה מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביו"כ, דחיישינן שמא לא תינגב יפה ויבוא לידי סחיטה, אבל מותר לקנח ידיו ורגליו במפה בערב יו"כ ולמחרת כשהיא עדיין לחה מעט להעבירה על עינוי, דבזה לא חיישינן לסחיטה.

חולה רוחץ כדרכו אע"פ שאין בו סכנה.

כלה כל ל' יום אחר נישואיה מותרת לרוחץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה, וכתב החיי אדם שבזמננו שנמצאים בבית הכנסת כל היום לא שמע שנוהגים בזה התר.

מי שראה קרי בזמן הזה ביום הכיפורים, אם הוא לח יקנחו במפה ודיו, ואם הוא יבש או שנתלכלך מזה בשרו בכמה מקומות, רוחץ את המקומות המלוכלכים בלבד, ביד ולא בבגד כדי שלא יבוא לידי סחיטה, ואסור לטבול או לשפוך עליו ט' קבין אע"פ שבשאר ימות השנה הוא רגיל לעשות כך לתפילה, כיון שמדינא א"צ בזמן הזה טבילה לבעל קרי לא לדברי תורה ולא לתפילה. וכן אשה אסורה בזמן הזה לטבול ביוה"כ, אפילו אם זהו זמן טבילתה, ואפילו שלא לשם תשמיש, ויכולה לרוחץ בערב יוה"כ, ותחפוץ מעט גם במוצאי יוה"כ משום שצריך חפיפה סמוך לטבילה. ואשה הלובשת לבנים מותר לה לרוחץ מעט בין ירכותיה, ותרחץ ביד ולא בבגד כדי שלא תבוא לידי סחיטה.

סימן תרי"ד

סיכה - אסור לסוך ביוה"כ אפילו מקצת גופו, ואף סיכה להעביר הזוהמא ואינה לתענוג אסורה, אבל לחולה אפי' אין בו סכנה מותר לסוך, וכן מי שיש חטטין בראשו מותר לסוך במקום שנוהגים בחול לסוך אפילו בבריא, דאי לא הכי אסור אף בכל שבת ויו"ט משום רפואה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

וכדומה, אף שעווננו גדול מ"מ אינו בספק מיתה, וכן אם עלתה לו שנה אינו מובטח שהוא בן עוה"ב. ואיתא בספרים שעיקר התיקון למי שנכשל בזה הוא שיתחזק מכאן ולהבא בלימוד התורה, וזכות התורה תגן עליו, ומ"מ צריך לעסוק גם בחסד ולרחם על הבריות, ועיקר לימוד התורה יהיה ע"מ לקיים, ואם אינו יודע ללמוד יתחזק במידת הצדקה וחסד ויחיה.

סימן תרט"ז

חמשה עיניים בקטנים

איתא בגמרא (יומא ע"ה:): תינוקות מותרים בכלום חוץ מנעילת הסנדל, מאי טעמא הנך דלאו רביתיהו גזרי בהו רבנן הנך דרביתיהו לא גזרו בהו רבנן. עוד איתא התם שמחנכים את התינוקות להתענות שנה או שנתיים לפני שהם גדולים, ולהלן יבוארו פרטי דינים אלו.

התינוקות מותרים ברחיצה וסיכה ואכילה ושתייה, אבל אסורים בנעילת הסנדל מפני שאין זה עינוי עבורם, ועיין בסימן שמ"ג אם צריך למחות בקטן הנועל מעצמו. ומותר לגדול להאכילו ולהשקותו ולרוחצו בצונן ולסוכו, אבל לא ירחצנו בחמין אפילו הוחמו מבעוד יום, שהרי זה אסור גם בשבת, ומותר לומר לנכרי לסוכו וכן לרוחצו אפילו בחמין שהוחמו היום, אבל אסור לומר לנכרי שיחמם את המים. וכל זה בזמנם שהיו עושים כך כדי להועיל לגידול הקטן, אבל עכשיו שאין נוהגים לרוחץ ולסוך את הקטן בכל יום, ואין מניעתם נחשבת לו לעינוי כלל, אין לרוחצו ולסוכו ביוה"כ אפילו ע"י נכרי.

מתי הקטנים מתחילים להתענות -

קטן פחות מבן ט' אין מענים אותו ביוה"כ אפילו לשעות, כדי שלא יבוא לידי סכנה, ואם רוצה להחמיר על עצמו מוחים בידו.

קטן או קטנה שנשלמו להם ט' שנים לפני יוה"כ והם בריאים, או כחושים שנשלמו להם י' שנים, מחנכים אותם לשעות, והיינו שאין מניחים אותם לאכול בזמן שהם רגילים אלא שעה אח"כ, ולפי כח הבן או הבת מוסיפים לענות אותם יותר שעות. ומצות חינוך אינה אלא באב ולא באדם אחר, ולכמה פוסקים גם האם אינה חייבת בחינוך (אם לא למצוה בעלמא), וי"א שגם האם חייבת בחינוך. וכתב המ"א שגם לאחרים אסור לספות

וכדומה אם מצוים שם עקרבים או דברים הנושכים, אע"פ שאינו הולך לדבר מצוה אלא לצורכי עצמו. ואם ירדו גשמים ורוצה ללכת מביתו לבית הכנסת או מבית הכנסת לביתו, אם הוא איסטניס (-מצונן. כ"כ המג"א, והגר"א כתב בשם הרשב"א שהצניעה יכולה להזיק לבריאותו, ודלא כמ"ש הלבוש דאיירי שאם לא ינעל יצטער, דזה אינו בכלל איסטניס. ומשמע שם וכן במטה אפרים שמותר לאיש כזה לנעול סוליס (-סנדל בלא עקב) אפילו בלא ירדו גשמים) או שהוא חלש וזה יכול להזיק לבריאותו, מותר בנעילת הסנדל, אבל מי שאינו איסטניס אסור, ובפרט אם יש לו אנפילאות, אמנם אם יש רפש וטיט כל אדם נחשב כאיסטניס. וההולך לבית הכסא שהוא מטונף, מותר בנעילת הסנדל כדי שרגליו לא יתלכלכו מהטינוף, אמנם צריך להסירם מיד ביציאתו, וכן איסטניס צריך להסירם מיד בהגיעו למקום שאין לו צער בהסרתם (ולא יגע בהם כ"א ע"י בגד ואם נגע בהם שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו, ולא ישאירם בבית הכנסת אלא ישלחם לביתו או יצניעם, מפני שזה זלזול להשאירם שם ביום קדוש זה שחייבים לכבדו בכסות נקיה ובכל דבר טהרה), ואפילו במקום שמוותר לנעול יראה להחליף של ימין בשמאל ושל שמאל בימין, ועדיף למצוא סנדל בלי עקב, ודווקא באיסטניס, אבל בלאו הכי אסור גם בזה. ומי שצריך ללכת לדבר מצוה והוא מפונק ואינו יכול ללכת בלי מנעלים, הבה"ג אסור בזה והטור מתיר, וי"ל שגם הטור מסכים לבה"ג, והט"ז כתב שחלילה לטור להתיר בזה, ובפמ"ג מעמיד את דברי הט"ז כשהוא יכול ללכת ע"י הדחק ללא מנעלים, ומהיד אפרים משמע שהט"ז מדבר אפילו אם תתבטל המצוה אם לא ילבש מנעלים, וצ"ע למעשה.

ההולך לבין הנכרים אסור בנעילת הסנדל אף שיש לחוש שילעגו עליו, כיון שיי"א שזה אסור מדאורייתא.

סימן תרט"ו

יום הכיפורים אסור בתשמיש המיטה, וגם לא ירבה עימה בדברים, וכן בכל הדברים שנתבאר ביו"ד סימן קצ"ה, ואסור ליגע באשתו כאילו היא נדה בין בלילה בין ביום, וכן אסור לישן עם אשתו במיטה אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה.

הרואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה, ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עולם הבא ויארץ ימים, וראוי לתת שבח והודאה על שניתן לו חיים מן השמים. אמנם אם יודע שזה בא מחמת רוב אכילה ושתייה או הרהור

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בזכרון זה מוטב, ואם לאו תוחבים קיסם בכמה טיפות רוטב ונותנים לתוך פיה, ואם לא נתיישרה דעתה נותנים לה רוטב פחות פחות מכשיעור, ואם גם בזה לא נתיישרה דעתה נותנים לה מהמאכל עצמו פחות פחות מכשיעור עד שתתיישר דעתה, וא"צ אומד הרופאים לזה. ודווקא במעוברת מדקדקים בכל זה, מפני שלפעמים מתיישרת דעתה בכך, אבל חולה באופן שמאכילין אותו עפ"י רופא או עפ"י עצמו, מאכילים אותו עד שיאמר די או כפי שיאמר הרופא, אך בכל זה מאכילים אותו פחות פחות מכשיעור כפי שיתבאר בסימן תרי"ח. ואין נ"מ במעוברת בין תחילת עיבורה לסוף עיבורה, ומלשון רש"י משמע שהולד מתאוה, ואפשר שזה שייך רק מיום מ' לעיבורה, וצ"ע. ומניקה שילדה חולה ומסוכן ואינו רוצה לינוק אלא ממנה ואם היא תתענה יש סכנה לילד, אינה מתענה אפילו ביוה"כ.

אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו יש סכנה אם לא יתנו לו מהמאכל ולכן נותנים לו לאכול ממנו, ומאכילים אותו הקל הקל כמו שנתבאר במעוברת, ובשניהם אין להם לאכול אחרי שהתיישרה דעתם. וכל המריח ריח מאכל יזהר מאד לפלוט את הרוק שיבוא בפיו, מפני שאם יבלענו יבוא לידי סכנה. ומי שהריח מאכל ולא נשתנו פניו אע"פ שאומר שליבו חלש והוא צריך לאכול ממנו, אין מאכילים אותו, כ"כ המ"א והא"ר, ובישועות יעקב מגמגם בזה, ודעת החת"ס שאנו אין מאכילים אותו, אבל מותר לו לקחת בעצמו (וה"ה באיסורים אחרים) כיון שהוא מרגיש בעצמו שיוכל לבוא לידי סכנה, ואם הוא חולה אפילו אם לא הריח ריח מאכל מאכילים אותו כפי הצריך לו אם הוא אומר צריך אני, וכדלקמן סימן תרי"ח.

יולדת משעה שאחזה חבלי לידה (כמבואר בסימן ש"ל לענין חילול שבת) וה"ה מפלת, עד ג' ימים לא תתענה כלל, ואפילו אם היא אומרת שאינה צריכה לאכול מאכילים אותה ואומרים לה לאכול, אך באופן זה יש להאכילה פחות פחות מכשיעור, ויש מחמירים שגם בלא אמרה שאינה צריכה צריך להאכילה פחות פחות מכשיעור. ואין מונים את הימים מעת לעת, אלא כל שנכנס היום הרביעי ללידתה נחשב שעברו ג' ימים אע"פ שלא עברו ג' ימים מעת לעת, וכן לענין ז' ימים, וכמה פוסקים סוברים שמונים ימים אלו מעת לעת ושיש להקל למעשה ומ"מ נראה שמאכילים אותה פחות פחות מכשיעור, וכן בבישועות יעקב כתב שהמיקל בספק נפשות לא הפסיד, וכעת מצאתי באשכול שכתב שמונים זמנים אלו מעת לעת. ומשלשה ועד שבעה מאכילים אותה פחות פחות מכשיעור אפילו אם חברותיה או הרופאים לא אומרים כלום, והיא אינה אומרת כלום או שאינה יודעת

לו אוכל בידים בשעות אלו, כמו שאר דבר איסור שאסור להאכילו, ובשער הצינן מפקפק על דברי המ"א.

קטן או קטנה שנשלמו להם י"א שנים לדעת השו"ע הם מתענים ומשלימים מדברי סופרים כדי לחנכם במצוות, ואפילו אינם בריאים, אם לא שהם חולים ויכולים לבוא לידי סכנה. וכתב הרמ"א שי"א שאינם צריכים להשלים, (אמנם שעות צריך להתענות כנ"ל), ויש לסמוך על דבריהם בנער כחוש שאינו חזק להתענות, אבל בנער בריא אין לסמוך להקל, ובתשובות מנחם עזריה מצדד להורות לעיקר כדעת הי"א, ובזמן הזה אין מדקדקים להתענות שום תינוק בן י"א משום שירדה חולשה לעולם ובסתמא אינו נחשב בריא לענין זה א"כ ידוע שהוא בריא וחזק לסבול, ומדברי הא"ר משמע שגם בבן י"ב אין נוהגים להתענות עד השלמת שנה זו. וכל מקום שמחנכים אותם באכילה ושתייה, מחנכים אותו גם שלא לרחוץ ולסוך כל היום.

בת י"ב שנה ויום אחד ובן י"ג שנה ויום אחד, אם הביאו ב' שערות מתענים ומשלימים מדאורייתא, ואם ידוע שלא הביאו ב' שערות, והיינו שנשלמו השנים ביוה"כ גופא ובדקו אותו כל היום ולא מצאו סימנים, עדיין קטנים הם ואין משלימים אלא מדברי סופרים, אבל אם נשלמו הי"ג שנה קודם יוה"כ, או שנשלמו ביוה"כ אבל לא בדקוהו כל היום, אף אם הוא רך וכחוש צריך להשלים, דחיישינן שמא נשרו השערות, אמנם בשאר תעניות שזה ספיקא דרבנן א"צ להתענות א"כ הביאו ב' שערות.

סימן תרי"ז

למי מותר לאכול ביוה"כ

פיקוח נפש דוחה את כל התורה חוץ מג' עבירות, ולכן אם יש אפילו ספק פיקוח נפש יש לאכול ביוה"כ, ובסימן זה יבואר מתי האכילה נחשבת לפיקוח נפש במעוברת ויולדת ובאדם שהריח מאכל ונשתנו פניו.

עוברות ומניקות מתענות ומשלימות ביוה"כ, ועוברת שהריחה מאכל שזה מסכן אותה ואת העובר אם לא יתנו לה מה שמתאוה, ואמרה צריכה אני, ואם פניה משתנים אף בלא אמרה צריכה אני, לוחשים לה באוזנה שהיום יוה"כ (וכתב המאירי שמבטיחים לה שאם תתיישר דעתה תהיה בטוחה שיראת שמים מצויה בעובר), אם נתקררה דעתה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שדעת הט"ז שהדין הנ"ל הוא רק אם החולה אמר בעצמו שהוא צריך לאכול, אבל אם רק כששאלוהו אמר שהוא צריך מותר רק אם רופא אחד אומר כדבריו, ואז מותר אפילו כנגד מאה, מ"מ הרבה אחרונים חולקים עליו. חולה שצריך לאכול ורוצה להחמיר, עליו הכתוב אומר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". ובמקום שמאכילים אותו א"צ כפרה על כך.

רופא אחד אומר צריך ואחר אומר שאינו צריך, והחולה שותק או שאומר שאינו יודע, מאכילים אותו אף אם הרופא הראשון הוא נכרי או אשה, ודוקא אם הנכרי הוא בקי, אבל כשאינו בקי אינו נאמן להכחיש את הישראל אפילו אם הישראל אינו בקי כמוהו. ואם שני רופאים אומרים שצריך, מאכילים אותו אפילו אם מאה רופאים וגם החולה אומרים שאינו צריך. דעת הרמ"א שאע"פ שאלו שאומרים שאינו צריך יותר בקיאים ומופלגים בחכמה זו וגם הם הרבה יותר במנין מאלו האומרים שהוא צריך לאכול, מאכילים אותו, כיון שגם האחרים הם בקיאים בחכמה זו. ודעת המ"א והא"ר שאם הם שוים במנין הולכים אחרי הבקיאים ומופלגים בחכמה זו יותר, אמנם אם אלו שאומרים שהוא צריך מרובים הולכים אחריהם אפילו אם אינם חכמים ובקיאים כל כך.

אם רופא אחד והחולה אומרים שהוא צריך מאכילים אותו אפילו אם מאה רופאים בקיאים ומופלגים יותר מרופא זה אומרים שאינו צריך, מפני שהחולה מסייעו ולב יודע מרת נפשו, ואין חוששים שהחולה אומר שהוא צריך בגלל הרופא.

אם החולה ורופא אחד אומרים שאינו צריך ורופא אחר אומר שצריך, או שהחולה אינו אומר כלום ורופא אחד אומר שצריך ושניים אומרים שאינו צריך, אין מאכילים אותו, אמנם אם הרופא שאומר שהוא צריך מופלג בחכמה יותר מאחרים מאכילים אותו.

אם הרופא אומר שהוא מסופק מאכילים אותו אף אם רופא אחר או החולה אומרים שאינו צריך, ובמטה אפרים כתב שאם שני רופאים אומרים שאינו צריך, אין ספיקו של אחד מוציא מידי שנים, ומצדד עוד דאף שנים מסופקים כנגד שנים שאומרים שאין צריך אין דבריהם כלום. ואם הרופא המסופק אינו מכיר את החולי הוי כשאר בני אדם, אמנם אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני האדם שנמצאים שם שהוא מסוכן אם לא יאכל, מאכילים אותו אף בלא רופאים, דספק נפשות הוא. ואם החולה הוא רופא ואומר אינו יודע, לדעת הט"ז מאכילים אותו אף אם רופא אחר אומר שאינו צריך, והא"ר מפקפק על זה, ונראה שזה תלוי במהות המחלה, שאם זו מחלה של חום שאין דעתו צלולה כ"כ בודאי יש מקום לדברי

אם היא צריכה, ואם חברותיה או הרופאים אומרים שאינה צריכה, בסתמא אין מאכילים אותה, ואם היא אומרת שהיא צריכה מאכילים אותה פחות פחות מכשיעור. לאחר ז' ימים הרי היא ככל אדם, ודינה כחולה שאין בו סכנה, ואם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה אין מאכילים אותה, דודאי אין סכנה מחמת לידה אחר ז' ימים, אבל אם אמרה שהיא צריכה מחמת שכבד עליה החולי, מאכילים אותה ככל חולה שאומר צריך אני כמבואר בסימן תרי"ח.

סימן תרי"ח

מתי מותר לחולה לאכול ביוה"כ

פיקוח נפש ואפילו ספק פיקוח נפש דוחים את כל התורה, ולכן חולה שיש אפילו רק ספק שמא ע"י שלא יאכל יגבר עליו החולי ויסתכן, עליו לאכול ביוה"כ, ובסימן זה יבואר מה הדין כשיש ויכוח בין הרופאים אם יש בזה סכנה, ומתי מתחשבים בדעת החולה עצמו, וכדלהלן.

חולה שהוא צריך לאכול ביוה"כ מאכילים אותו לפי התנאים דלהלן:

אם רופא בקי באותו מקום אומר שאם לא יאכל אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן (וא"צ שהרופא יאמר שמא ימות), ואפילו אם הרופא אינו אומר להדיא שהוא יסתכן בזה אלא שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי, ואפילו אם עכשיו אין בו סכנה אבל משערים שאם לא יאכל המחלה עלולה להתגבר ויכול להיות שיבוא לידי סכנה, מאכילים אותו, שמא יסתכן, ואפילו אם החולה אומר שאינו צריך, שומעים לרופא, אפילו אם החולה הוא רופא מומחה. וכתב השו"ע שאפילו בקי נכרי נאמן, אמנם הדבר תלוי לפי ראות עיני המורה, דמצינו רופאים נכרים או שאינם שומרי תורה ומצוות שעל כל חולי קל אומרים שזה סכנה אם יתענה. ובסימן שכ"ח הביא השו"ע דעת י"א שא"צ בקי אלא כל אדם שאומר שהוא מבין בחולי זה הרי הוא בחזקת בקי קצת לענין ספק נפשות, ומסיים הרמ"א שם שי"א שזה דווקא ברופא ישראל אבל נכרי אינו נאמן עד שיהיה בקי, וה"ה הכא. ודע דביולדת לכו"ע מאמינים לנשים, דאינהו בקיאי בהו.

אם החולה אומר שהוא צריך לאכול ואם לא יאכל שמא יכבד עליו החולי, והודיעוהו שהיום יוה"כ, מאכילים אותו אפילו אם מאה רופאים אומרים שאינו צריך, ואפילו אם הרופאים אומרים שהמאכל יזיקהו. ואף

תמצית משנה ברורה חלק ו'

חולה שאכל ביוה"כ ונתיישרה דעתו בענין שיכול לברך, וכן יולדת או נערים שאוכלים ביוה"כ, צריכים לומר יעלה ויבוא בברכת המזון בבונה ירושלים, ואם יוה"כ חל בשבת יאמרו גם רצה והחליצנו. וי"א שאפי' יעלה ויבוא לא יאמרו, ועכ"פ קידוש בודאי אין לעשות, וכן אם שכח לומר יעלה ויבוא או רצה וסיים ברכת בונה ירושלים לא יחזור, דיש בזה חשש ברכה לבטלה.

סימן תרי"ט

סדר ליל יום הכיפורים

לאחר שנתבאר בסימנים הקודמים (תרי"א – תרי"ח) דיני איסור מלאכה וחמשת העיניים של יום הכיפורים, מבאר השו"ע בסימנים הבאים (תרי"ט – תרכ"ג) דיני התפילות והסליחות והפיוטים ושאר הדברים שאומרים ביום הכיפורים בתפילות מעריב שחרית מוסף מנחה ונעילה. וכדלהלן.

אמירת על דעת המקום וכו' – נוהגים לומר בליל יוה"כ, "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, על דעת המקום ועל דעת הקהל, אנו מתירים להתפלל עם העבריינים". (לשו"ע הש"ץ אומר זאת, וכתב המ"ב שהמנהג שהגדול שבכל עיר אומר, וצריך גדול העיר או הש"ץ לצרף אליו עוד שניים). ועברייני היינו שעבר על גזירת ציבור או שעבר עבירה, ואם נידוהו אינו מצטרף למנין, ויכולים להתנות שגם אם יש מנין בלעדיו לא יתפללו עימו. ומתירים כדי שיוכלו להתפלל עם אנשים כאלו, דכל תענית ציבור שאין בה מפורשעי ישראל אינה תענית (דשם שמים מתקדש כשהרשעים חוזרים בתשובה ורוצים להתאגד ולהתנהג כמו הצדיקים), שהרי חלבנה ריחה רע והיא נמנית עם סממני הקטורת.

כל נדרי – ויאמר הש"ץ כל נדרי וכו', והקהל יאמרו עם הש"ץ בלחש. ומנהג הקדמונים היה לומר "מיום הכיפורים שעבר עד יום הכיפורים הזה", והיינו להתיר נדרים ושבועות שנדרו ונשבועו, פן עבר אחד עליהם. ולר"ת אומרים רק "מיום הכיפורים זה עד יום הכיפורים הבא עלינו", שזה תנאי שלא יחולו עליו נדרים ושבועות, וזה מועיל דווקא אם לא זוכר את התנאי בעת הנדר או השבועה, ולפי זה צריך לומר "די נדרנא דמישתבענא" בלשון עתיד, והמ"א מסיק שגם לר"ת יכול לומר דנדרנא. ונוהגים לאומרו ג' פעמים, וכל פעם יגביה קולו יותר. ונוהגים לומר כל נדרי מבעוד יום ולהמשיך בניגונים עד הלילה, כדי להתפלל ערבית בלילה, ואם

הא"ר. ואם הרופא אומר שאינו צריך והחולה אומר איני יודע, אין מאכילים אותו, מפני שרוב החולים אינם בקיאים בחולי שלהם.

אין מאכילים את החולה – חולה ומעוברת באופן שמוותר להם לאכול מאכילים אותם בכל פעם פחות מכשיעור, והיינו שמאכילים אותו כשני שלישי ביצה בינונית או מעט יותר (רק שלא יהיה קרוב לביצה), ואחר אכילתו ישהה כדי אכילת ד' ביצים (או ג' ביצים אם קשה לו, ששיעור זה נחשב הפסק לכמה פוסקים, ויבדוק בשעון לפני יוה"כ כמה לוקח לו לאכול ד' ביצים, והחת"ס כתב שט' דקות הוא שיעור כדי אכילת פרס), ובשתיה יבדקו בחולה עצמו (לפני יוה"כ) כמה נכנס בפיו באופן שהוא מסלק את המשקה לצד אחד ונראה כמלוא לוגמיו, וישקוהו פחות מאותו שיעור, וישהו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ד' ביצים (או ג' ביצים וכו"ל), או לפחות כדי שיעור שתית רביעית (ועיין במ"ב סימן תרי"ב).

אם אמדו את החולה שאין מספיק לו לאכול או לשתות פחות פחות מכשיעור, או שיש ספק בדבר, מאכילים ומשקים אותו מיד כל צרכו. ואם החולה אומר שהוא צריך לכך, נותנים לפניו מאכל ואומרים לו יום כיפור היום, ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת, אכול בבת אחת, ואם לאו תאכל מעט מעט פחות מכשיעור. וצריך לשער בכל אכילה אם אין די לו בפחות מכשיעור, וקשה מאד לשער כן וצריך לזה זריזות ובקיאות.

צריך המורה הוראה להיות בקי בדינים הנ"ל מערב יוה"כ, כיון שיתכן שבהמתנה מועטת יש סכנת נפשות, ואם המורה צריך לעיין בדין ויש שם אחר בקי שיודע להשיב מיד, אין חולקים בזה כבוד לרב, וע"ע בדינים אלו בסימנים שכ"ח וש"ל, דאין בין שבת ליוה"כ אלא שזה זדונו בסקילה וזה זדונו בברת.

מי שאחזו בולמוס – (חולי שבא מחמת רעבון) והוא מסוכן למות עי"ז, וסימנו שעניו כהות ואינו יכול לראות, מאכילים אותו עד שיאורו עיניו (ועיקר הסימן בזה הוא שהוא יודע להבחין בין טעם תבשיל יפה לטעם תבשיל רע), וא"צ לצמצם לתת לו פחות פחות מכשיעור מפני שיוכל לבוא עי"ז לסכנה. ואם אין שם מאכל התר מאכילים אותו מאכל איסור, ואם יש ב' מיני איסורים מאכילים אותו האיסור הקל תחילה. ואם הוא צריך בשר ויש שם בהמה שצריך לשוחטה ונבילה, מאכילים אותו נבילה, כיון שהוא צריך לאכול לאלתר.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בפעם הראשונה לא נשען. וכן יזהרו שלא יהיו נקביהם ויעברו על כל תשקצו.

נוהגים **ללון בבית הכנסת ולומר שירות ותשבחות** כל הלילה, ואז מותר לישן כיון שהלינה היא לצורך מצוה, וטוב לישן רחוק מארון הקודש פן יבוא לידי הפחה, ומהאי טעמא מי שאינו רוצה לומר שירות ותשבחות בלילה לא יישן שם. והחזנים המתפללים כל היום לא יהיו ערים כל הלילה, מפני שע"ז הם מאבדים את קולם. ובלבוש כתב שעדיף לישן בביתו, כי הניעור בלילה ישן ביום ואינו אומר בכונה, ואי משום הנרות ישכרו שומר. וקודם שישן יאמר מלבד ק"ש גם ד' מזמורים ראשונים בתהלים, שהם שמירה לקרי, וטוב שלא יתעטף בכרים וכסתות המחממים, ועכ"פ לא יכסה רגליו.

טוב ללמוד ביוה"כ משניות מסכת יומא, וכן את המאמרים בסוף יומא המדברים מענין התשובה, ואין לת"ח לעסוק בתורה במקום לומר תפילות וסליחות עם הציבור.

סימן תר"כ

זמן תפילת מוסף – לכתחילה ראוי להיות זהיר להתחיל תפילת מוסף קודם שיעברו שש שעות ומחצה מן היום, מפני שאז מגיע זמן תפילת מנחה גדולה שהיא תדירה יותר ממוסף, ומ"מ בדיעבד אפילו נתאחר עד אחרי ז' שעות יתפלל מוסף ואח"כ מנחה א"כ הגיע זמן מנחה קטנה. וטוב **לקצר בפיוטים ובסליחות בשחרית** כדי להתפלל מוסף לפני סוף שעה שביעית, ואם הוא סוף שעה שישית ידלג אף אבינו מלכנו.

צריך כל יחיד לומר ביוה"כ **י' וידויים** לפחות, והיינו במנחה של ערב יוה"כ ובמעריב (ומה שאומרים בסליחות של מעריב אינו נחשב למנין זה, כיון שאינו בתוך התפילה), ובד' תפילות היום אומר בין בתפילת לחש בין בחזרת הש"ץ, כנגד **י' פעמים** שהכה"ג היה מזכיר את השם ביוה"כ.

סימן תרכ"א

קריאת התורה – מוציאים ביוה"כ שני ספרי תורה, בראשון קוראים ששה קרואים בפרשת אחרי מות עד "ויעש כאשר ציוה ד'", (ואיתא בזהר שכל מי שמצטער על מיתת בני אהרן או מוריד דמעות עליהם, מוחלים לו

עדיין לא הגיע זמן ק"ש, יאמרו מזמורי תהלים לפני ערבית.

ונסלח – הש"ץ אומר ג"פ "ונסלח לכל עדת וכו'", והקהל אומרים ג"פ "ויאמר ד' סלחתי כדברך".

שהחיינו – אח"כ אומר הש"ץ שהחיינו בלא כוס, דאף אם עדיין יום הוא מקבל קדושת יוה"כ בברכתו ואסור לו לשתות, ואסור לתת לקטן שמא יבוא לעשות כך גם כשיגיע למצוות. והציבור יברכו שהחיינו בלחש, וטוב לסיים את הברכה לפני הש"ץ כדי שיספיקו לענות אמן על ברכתו, ומ"מ הש"ץ יכוין להוציא כל מי שירצה. והנשים האומרות שהחיינו בהזדקת הנרות יזהרו שלא לברך שוב בבית הכנסת.

יתעטף בטלית מבעוד יום כדי לברך, דאין מברכים בלילה אף על כסות המיוחדת ליום. ועיין בסימן י"ח.

אין לש"ץ לשנות ממנהג העיר אפילו בפיוטים או בניגונים שאומרים שם, כי זה מבלבל דעת הקהל.

אין לומר באהבה קודם "מקרא קודש", ובמקומות שנוהגים לומר באהבה אין לשנות.

אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם, בין בלילה בין ביום, מפני שזה שירת המלאכים, וישראל ביוה"כ דומים למלאכים.

יוה"כ שחל בשבת אומרים ותתן לנו ד' אלוקינו באהבה את יום השבת הזה ואת יום צום הכיפורים הזה, ואין אומרים בו אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה במנוחתינו, דבתענית אין כ"כ רצון במנוחתינו, אבל אומרים והנחילנו וכו' וינוחו בו וכו', ויסיים כי אתה סלחן וכו', ולא יאמר ודברך אמת וקיים לעד. ואומרים ויכולו וברכה אחת מעין שבע, ואומרים בה המלך הקדוש שאין כמוהו, וחותמים מקדש השבת ולא מזכירים יוה"כ. ואין אומרים אבינו מלכנו בשבת, אבל את שאר הסליחות והתחינות אומרים כמו בחול.

צריך **להעמיד אחד לימין הש"ץ ואחד לשמאלו** כדרך שאהרן וחור תמכו במשה רבינו ע"ה. ועכשיו המנהג שעומדים ליד החזן עד אחרי ברכו, ובשבת שאומרים מזמור שיר ליום השבת יכולים לחזור למקומם בתחילת אמירת המזמור.

יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל זמן התפילה והסליחות בלילה, כדי להיות כמו המלאכים, והכל לפי מה שמרגיש בכוחו, ומי שאינו יודע בעצמו שזה לא יגרום לו שיתנמנם בתפילה או שלא יוכל לכוין כראוי עבירה היא בידו, ואפילו ביום לא יעמוד אם עי"ז לא יוכל לכוין כראוי. ומי שעשה כך פעם אחת והיה בדעתו לעשות כך כל ימיו, ורוצה לשבת, צריך התרה. ונשים לא יעמדו, וגם לאנשים מותר להשען אם נחלשו אף אם

תמצית משנה ברורה חלק ו'

משום "ונשלמה פרים שפתינו". וכתב הרמ"א שנוהגים ליפול על פניהם כשאומרים הכהנים והעם, וכן בעלינו לשבת, ויש להניח עשבים על הרצפה או לחצוץ בטליתו, מפני שאסור לשטוח אפיו על הרצפה. והש"ך אסור לו לעקור ממקומו באמצע התפילה כדי ליפול על פניו, ויש למחות ביד הנוהגים כך, והט"ז כתב שפשט המנהג שגם הש"ך נופל על פניו וסומכים שהליכה אינה נחשבת הפסקה, וכעת פשט המנהג שנותנים עוד סטנדר לפניו ובעבודה מסלקים אותו ואינו עוקר רגליו, והשמש מגביהו ומעמידו על רגליו בענין שלא יצטרך לעקור ממקומו.

סדר הוידי חטאתי עויתי פשעתי, חטא זה שוגג, עוון זה מזיד, ופשע זה מרד, וצריך לומר הקל תחילה.

נהגו **לידור צדקות** ביוה"כ עבור המתים, ומזכירים נשמותיהם, ועי"ז יש להם כפרה, דאמרינן שאם היו חיים היו נותנים בעצמם, ואפילו אם היה עני היה רוצה לתת, אבל בעד הרשעים אינו מועיל, ואם התודה קודם מותר י"ל שיש לו כפרה והוא נחשב כצדיק, ומסתבר שאם הבן נותן בעד אביו מהני בכל גווני.

סימן תרכ"ב

תפילת מנחה

אשרי ובא לציון - לדעת השו"ע אומרים אשרי ובא לציון לפני מנחה, ולדעת הרמ"א אומרים זאת לפני נעילה. ואין אומרים ואני תפילתי אפילו אם יוה"כ חל בשבת, ואין אומרים אין כאלוקינו או פיטום הקטורת ביוה"כ, ויותר טוב לומר פיטום הקטורת ביחידות, וכן כתב המ"א שיש לאומרו.

קריאת התורה - מוציאים ספר תורה, ואין אומרים על הכל ולא שמע ישראל אלא רק גדלו, וקוראים ג' קראים בפרשת עריות שבאחרי מות עד סוף הפרשה, משום שנפשו של אדם מחמדתו, ואם יש אחד שנטמא יחזור בתשובה. לראשון קוראים מ"כמעשה ארץ מצרים" עד "וחי בהם", ולשני קוראים עד "אלוקיך אני ד'".

הפטרה - השלישי הוא המפטיר, ומפטירין ביונה (שזה מדבר מענין התשובה, ועוד לומר שלא יכולים לברוח מהשם יתברך אלא האדם יוכרח לתקן כל מה שהקב"ה רוצה שהוא יתקן, ואם ייאר את עצמו יצטרך לבוא עוד פעם ופעמים לעוה"ז ובעל כרחו יוכרח לתקן). לדעת השו"ע מברך לפניו ולאחריה כמו בשחרית ואומר על התורה ועל העבודה,

עוונותיו ואין בניו מתים בחייו, והעיקר שעי"ז יתן לב לשוב מעבירות שבידו, דאם בארזים נפלה שלהבת מה יענו אזובי הקיר), ואין מוסיפים יותר קרואים. ואם חל יוה"כ בשבת קוראים שבעה קרואים, ולכתחילה אין כדאי להוסיף עליהם, ואפשר שבמקום שהעולים נותנים הרבה לצדקה המיקל לא הפסיד. ובספר השני קוראים למפטיר בפרשת פנחס "ובעשור לחודש".

הפטרה - מפטירין בישעיה "ואמר סולו סולו פנו דרך" עד "כי פי ד' דיבר". ואין אומרים בהפטרה מלך מוחל וסולה, אלא אומרים "ודברך אמת וקיים לעד, ברוך וכו'".

ברית מילה ביוה"כ

זמן הברית - לדעת השו"ע מלים בין יוצר למוסף אחרי קריאת התורה, ואחר המילה אומרים אשרי ואח"כ קדיש. והרמ"א כתב שנוהגים למול אחרי אשרי, והמ"ב מביא שהמ"א כתב שיש נוהגים למול קודם אשרי, והא"ר הסכים ג"כ שכך נכון לעשות מכמה טעמים. ואם צריך לצאת מבית הכנסת בשביל המילה (כגון שאין עירוב וא"א להביא את התינוק לבית הכנסת) לא מלים עד אחרי החזרת הספר תורה למקומו, דזה בזיון להשאיר את הס"ת ולצאת לחוץ, ואח"כ לדעת השו"ע אומרים אשרי וקדיש, ולרמ"א (שאמרו כבר אשרי וכיון שהלכו יש הפסק גדול) אומרים יהי רצון שיש בו כמה פסוקים ואח"כ קדיש, או במקומות שא"א היה"ר יש לומר איזה מזמור ואח"כ קדיש.

כשיש ברית מילה אומרים זכור ברית, ואם חל בשבת אומרים יום ליבשה (והא"ר כתב שלא אומרים).

כוס של ברכה - לשו"ע מברכים רק אשר קידש ידיד מבטן וכו' ואין מברכים על כוס כיון שאסור לטעום ממנו, ואין כדאי לתת לתינוקות לשותות דילמא אתי למיסרך לשתות תמיד ביוה"כ. ולדעת הרמ"א מברכים על הכוס ונותנים לתינוק הנימול לשתות מעט מן הכוס, מלבד מה שנותנים לו כשאומרים בדמין חיי, כדי שלא יהיה גנאי לכוס, ואם היולדת שם והיא חולה בענין שמוותר לה לאכול, יכול להוציאה ויאמר לה שתכוין לצאת בברכתו והיא תשתה מן הכוס, וזה עדיף מאשר לתת לתינוק.

מותר למצוץ את הדם כדרכו בחול, והנוהגים למצוץ עם יין לא יזלפו את היין בפה, ולא במוך מחשש סחיטה, אלא יזלפו ביד.

סדר העבודה - במוסף יאמר הש"ך סדר העבודה, משום שעיקר עבודת הכה"ג היתה במוסף ואנו אומרים זאת

תמצית משנה ברורה חלק ו'

כסברא אחרונה אין למחות בידם, ומ"מ צריכים להזהר להתחיל בעוד היום גדול (אך לא לפני פלג המנחה), וגם יזהרו לומר החרוז היום יפנה השמש יבוא ויפנה קודם הערב שמש, ואם כבר שקעה החמה יאמרו היום פנה השמש בא ופנה.

הזכרת חתימת הדין - אומר במקום כתבנו חתמנו, ובמקום וכתוב יאמר וחתום, וכן יאמר ניזכר וניחתם, דבשעת נעילה הוא זמן חתימת הדין שנגזר על האדם בר"ה, לטוב או לרע.

יזדרז מאד בתפילת נעילה, כי יוה"כ הוא תכלית כל עשרת ימי תשובה, ונעילה היא תכלית יוה"כ, ואם לא עכשיו אימתי, ולכן אף אם הוא חלש יאזור חלציו להתפלל במחשבה זכה וברורה ולקבל על עצמו גדרי התשובה באמת, והבא ליטהר מסייעים אותו ויחתם בספר חיים טובים.

יש לבטל המנהג שנכרי מדליק נרות בתפילת נעילה, אלא הנכרי יפזר את הנרות שכבר דולקים שזה רק שבות דשבות, ונכון להכין נכרי לזה מערב יוה"כ, וגם יהיה הנכרי מוכן לדאוג שלא תהיה שריפה ח"ו מחמת רבוי הנרות.

הזכרת שבת - אם חל יוה"כ בשבת מזכיר שבת גם בנעילה, ואפילו אם ממשיכים את התפילה בלילה, אמנם בוידוי שאחרי התפילה שנאמר אחרי שסיימו ברכת שבת אין היחיד מזכיר שבת, ורק הש"ץ (שזה באמצע תפילתו) מזכיר שבת ב"אתה הבדלת אנוש מראש", ואם לא הזכיר שם שבת ובתוך תפילתו הזכיר שבת אין מחזירים אותו, ואם גם בתוך התפילה לא הזכיר בין יחיד בין ש"ץ צריך לחזור. אומרים כתר או נעריצך כמו במוסף. פותחים הארון לכל תפילת הנעילה.

נשיאת כפים - לדעת השו"ע אם הוא עדיין יום נושאים כפים בנעילה, ולענין בין השמשות צ"ע, ואפשר שבין השמשות דרבי יהודה (שהוא לפני בין השמשות דרבי יוסי) אף שאנו מחמירים בו לענין שבת וכמה דברים, אפשר דהכא כיון שלדעת ר"ת חצי שעה לפני צה"כ הוא עדיין יום, א"כ בזמן זה אפשר לישא כפים, וצ"ע. ואם הזמן קצר יאמרו את הפיוטים אחרי התפילה כדי לישא כפים ביום, דאם כבר חשכה אין נושאים כפים, דאיתקש נשיאות כפים לעבודה. ולדעת הרמ"א אין נושאים כפים אפילו אם עדיין ודאי יום. וכתבו האחרונים דמ"מ יאמרו אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו' וכן שים שלום אפילו בלילה, כיון שהתחלת התפילה היתה ביום. ואומרים **אבינו מלכנו** אפילו אם יוה"כ חל בשבת והוא עדיין יום, מפני שהוא גמור דין.

ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת וחותרם בשל שבת. והרמ"א כתב שלא אומרים על התורה ועל העבודה במנחה בין בשבת בין בחול, אלא חותמים מגן דוד.

אין אומרים קדיש אחרי קריאת התורה, רק חצי קדיש לפני העמוד קודם התפילה, וקדיש זה הוא גם על קריאת התורה, ולכן אם מתפללים במקום אחר אומרים קדיש אחרי מפטיר.

צדקתך - לדעת השו"ע אם חל יוה"כ בשבת אומרים צדקתך, ולדעת הרמ"א אין אומרים מפני שכתוב בו "משפטיך תהום רבה" ואנו מבקשים רחמים.

אבינו מלכנו - לדעת השו"ע אומרים אבינו מלכנו אף אם חל יוה"כ בשבת, ואף שזה שאלת צרכים הרי עכשיו זו שעת גמור דין ואם לא עכשיו אימתי, ולדעת הרמ"א אין אומרים אותו בשבת, ובחול אומרים א"כ הזמן קצר וצריך למהר כדי להתפלל נעילה ביום. וטוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה. ובנוסף אבינו מלכנו צריך לומר רוע גזר בנשימה אחת, כיון שהכונה שיקרע הרע שבגזירה ומה שנשאר יהיה לרחמים, והמפסיקים בניגון בין תיבות אלו יש למחות, ובפרט החזנים שלא יעשו כך.

נשיאת כפים - אין נושאים כפים במנחה של יוה"כ, וכהן שעבר ועלה לדוכן הרי זה נושא את כפיו ואין מורידים אותו, ומטעם זה יש נוהגים לומר אלוקינו ואלוקי אבותינו ושים שלום אפילו הוא לילה. ואם כהן אחד עלה לדוכן ושאר הכהנים עקרו רגליהם בעבודה ועדיין לא עלו, טוב שיצאו מבית הכנסת ולא יעלו עימו.

סימן תרכ"ג

תפילת נעילה

חכמים הוסיפו ביוה"כ תפילת נעילה, לפי שכל המרבה בתפילה נענה (יומא פ"ז:). ובסימן זה יבוארו הדינים המיוחדים שיש בתפילת נעילה.

אומרים אשרי וקדיש לפני נעילה, ולדעת הרמ"א אומרים גם ובא לציון.

זמן תפילת נעילה הוא כשהחמה בראשי האילנות, שזה מעט זמן לפני שקיעת החמה, כדי שסיים מעט זמן לפני צאת הכוכבים, והש"ץ יקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפילה ולא ימשוך את התיבות כמו בשאר התפילות. וי"א שאפשר להמשיך נעילה אחרי צה"כ, ואף שהעיקר כסברא ראשונה מ"מ עכשיו שנוהגים

תמצית משנה ברורה חלק ו'

להורות שביוה"כ קדוש יותר משאר יו"ט שהיה אסור להבעיר אש ועכשיו הותר, ולכן במוצאי שבת מברכים על נר שהדליקו במוצאי שבת, אבל במוצאי יוה"כ צריך לברך על אש שדלקה ביוה"כ, וכדלהלן.

מברכים ברכת בורא מאורי האש, ואין מברכים על אש שהדליקו עכשיו, אלא דווקא על אש שדלקה ביוה"כ, או על אש שהדליקו ממנה, להורות שלא היה יכול להנות ממנה ביוה"כ ועכשיו הותר לו, (משא"כ במוצאי שבת שמברכים מפני שהאש הראשונה נבראה במוצאי שבת בראשית לאדם הראשון). וי"א שאם הדליקו נר מהשלהבת שהדליקו עכשיו מברכים עליו, אך אין לסמוך על דעה זו למעשה. ואם יוה"כ חל בשבת מותר מדינא לברך גם על אש חדשה, ומנהג העולם להחמיר, ועכ"פ בנר שהדליקו מן האש היא בודאי יש להקל.

ישראל שהדליק מאש של נכרי אין מברכים עליה, כיון שאש זו לא שבתה ביוה"כ, (ורק במוצאי שבת אפשר לברך על השלהבת החדשה שנתווספה). וע"י מ"א שדין זה חולק על הי"א הנ"ל שהתירו לברך על נר שהדליקו מנר שהדליקו עכשיו.

אש שהודלקה בהתר ביוה"כ כגון לחולה מברכים עליה.

נר של בית הכנסת - כתב השו"ע שנהגו להדליק מעששיות של בית הכנסת. והרמ"א כתב שר של בית הכנסת שהודלק מבעוד יום, י"א שאפשר להבדיל עליו שזה נחשב נר שנעשה להאיר, וזה עדיף מלהדליק ממנו נר אחר כיון שהנר השני לא דלק ביוה"כ, וי"א שאין להבדיל עליו משום שלא נעשה להאיר אלא לכבוד, אלא ידליקו ממנו נר אחר. ונכון להבדיל על שניהם יחד שבזה בודאי יוצא ידי חובה, (ושאר דיני הנר נתבארו בסימן רח"צ), ואם א"א להבדיל על שניהם עדיף לברך על הנר שהדליקו ממנו, מאשר לברך על נר של בית הכנסת, ומ"מ אם בירך על נר של בית הכנסת א"צ לחזור ולברך, כיון שהנרות שלנו עשויים גם להאיר, ובמטה אפרים כתב שנרות של בתי מדרשות שעשויים כדי ללמוד אצלם, והקבועים שם משתמשים בהם, יש לברך עליהם.

נר שדלק בביתו מבעוד יום ידליק ממנו נר אחר ויברך על שניהם יחד, דאינו כדאי לברך על אותו נר שדלק לחוד דאפשר דג"כ נעשה רק לכבוד היום. (חיי אדם). ומהדרך החיים משמע שיותר טוב להדליק נר בביתו מערב יוה"כ כדי לברך עליו במוצאי יוה"כ, שבזה הוא יוצא ידי כל השיטות כיון שהוא מניחו מתחילה בשביל זה. וגחלים ששבתו, מותר להדליק מהם נר ולברך עליו.

בסוף הסליחות אומרים ז' פעמים ד' הוא האלוקים, כדי ללוות את השכינה שעולה למעלה מז' רקיעים, ואומרים פעם אחת שמע ישראל, וג' פעמים ברוך שם, ואחרי הקדיש שבסוף נעילה (ויש נוהגים לפני הקדיש) תוקעים תשר"ת (ולרמ"א תוקעים רק תקיעה אחת והוסיף שכן נוהגים במדינות אלו) אפילו אם יוה"כ חל בשבת ועדיין בין השמשות, אבל אם הוא ודאי יום לא יתקעו, ואח"כ אומרים לשנה הבאה בירושלים. והתקיעה היא סימן לסילוק שכינה למעלה, וי"א כדי להראות שהוא יו"ט להרבות בסעודה, ולכן יפקדו איש את אחיו בצאתם מביית הכנסת כדרך שאומרים ביו"ט.

סימן תרכ"ד

סדר מוצאי יום הכיפורים

תוספת יוה"כ - צריך להוסיף מחול על הקודש מעט לאחר צאת הכוכבים, ותוך הזמן הזה אסורים באכילה וברחיצה ובסיכה וכו', וכיון שאין שיעור לתוספת ומתפללים אחרי צה"כ, מותרים בכלום אחרי התפילה אפילו לפני הבדלה על הכוס, ורק באכילה ושתיה אסורים עד אחרי הבדלה, בין בחול בין בשבת. ועיין בסימן רצ"ג מתי יתפללו ערבית ובדין התוספת. אומרים הבדלה בתפילת מעריב בחונן הדעת.

אם יוה"כ חל בשבת אומרים ויתן לך, ואין אומרים "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש" מפני שיו"ט של סוכות חל באמצע השבוע.

מבדילים על הכוס, ובמקומות שמבדילים בבית הכנסת בכל מוצאי שבת ויו"ט גם עכשיו יבדילו, ויתנו לקטן לטעום מהכוס, או לגדול וכן לעצמו אם כיוון לצאת בהבדלה זו.

ברכת הבשמים - דעת השו"ע שאין מברכים על הבשמים אפילו אם יוה"כ חל בשבת, אבל דעת רבים מהאחרונים לברך על הבשמים כשיוה"כ חל בשבת, ומ"מ אין להורות כך לציבור ולמחות בידם במקום שנהגו שלא לברך, ורק לעצמו בביתו יכול לברך.

ברכת בורא מאורי האש

בכל מוצאי שבת מברכים ברכת בורא מאורי האש בהבדלה, לזכר מה שהאש נבראה במוצאי שבת, ולכן במוצאי יו"ט אין מברכים, ובמוצאי יוה"כ מברכים מטעם אחר, והיינו כדי

תמצית משנה ברורה חלק ו'

עוד כתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך", והיינו שחג הסוכות הוא בזמן האסיף. ודרשו חכמים מפוסק זה שצריך לעשות את הסכך מדבר שפסולת גורן ויקב, והיינו דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ והוא תלוש. ומדכתיב "תעשה" לומדים שצריך לעשות את הסכך לשם צל ולא לשם צניעות, וכן נלמד מזה פסול "תעשה" ולא מן העשוי.

ויש עוד דינים שלמדו חז"ל מן הפסוקים או ממקומות או דינים אחרים, וכמה מדיני הדפנות (דופן עקומה, גוד אסיק וגוד אחית, לבוד) נאמרו בהלכה למשה מסיני, ויש גם דינים שהם מדרבנן, וכפי שיבואר בסימנים הבאים.

בסימנים הבאים (תרכ"ו – תרל"ח) יבוארו דיני הסוכה והסכך והדפנות, ואח"כ (תרל"ט – תר"מ) יבוארו דיני הישיבה בסוכה, ואח"כ (תרמ"ב – תרמ"ד) יבוארו דיני התפילות והקידוש וההלל שאומרים בסוכות, ואח"כ (תרמ"ה – תר"ס) יבוארו דיני כשרות הד' מינים וסדר נטילתם, ואח"כ (תרס"א – תרס"ז) יבוארו דיני שאר ימי הסוכות, ואח"כ (תרס"ח – תרס"ט) יבוארו דיני שמיני עצרת ושמחת תורה.

סימן תרכ"ה

זמן בנית הסוכה וטעם וכוונת ישיבתה

טעם המצוה – כתיב "בסוכות תשבו שבעת ימים וכו' למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", והיינו שהקב"ה הושיב את בני ישראל בענני כבוד כדי שלא יכה בהם השרב והשמש, ואנו עושים סוכות כדי לזכור נוראותיו ונפלאותיו. ואף שיצאנו ממצרים בחודש ניסן המצוה היא לעשות סוכות בחודש תשרי, כדי שיהיה ניכר שהעשיה היא לשם מצוה, דבתשרי דרך לצאת מסוכתו לביתו מפני הגשמים, משא"כ בניסן שדרך לעשות סוכות לצל.

כוונת המצוה – יכוין בישיבתה שציוונו הקב"ה לשבת בסוכה זכר ליציאת מצרים, וזכר לענני הכבוד שהקיפן אז להגן עלינו מפני השרב והשמש. ובדיעבד יוצא ידי חובה אף אם כיוון רק לצאת ידי חובה.

זמן בנית הסוכה – המדקדקים מתחילים לבנות את הסוכה בליל מוצאי יוה"כ, וכנ"ל בסימן הקודם, ולמחרת יתקן כולה אם אפשר. ומי שאינו מדקדק יתחיל עכ"פ ביום י"א אחרי היציאה מבית הכנסת, ויגמור כולה אם אפשר, ואפילו הוא ערב שבת עד חצות, ואח"כ י"ל שאסור.

המשך דיני מוצאי יוה"כ והימים שאח"כ

אוכלים ושמחים במוצאי יוה"כ, דהוי קצת יו"ט, דבת קול יוצאה במוצאי יוה"כ ואומרת לך אכול בשמחה וכו'.

יש נוהגים לעשות ב' ימים יוה"כ משום ספיקא דיומא, (ויתפללו תפילה של חול ויניחו תפילין, אך יכולים לומר פיוטים וסליחות אחרי שמונה עשרה, אך לא בתוך התפילה, ולא יקראו אפילו ויחל, ואם חל יוה"כ ביום חמישי, אסור לאחריים להכין צרכי שבת בשבילם בערב שבת, ויאכלו עם אחרים שלא הרבו בשבילם). וי"א שמי שעשה כך פעם אחת צריך לעשות כך כל ימיו, דהוי כמו נדר, אמנם יש לנדר זה התרה ע"י שלשה עם פתח וחרטה, ואם התנה בפירוש שאינו עושה כן רק שנה זו ואינו מקבל על עצמו לעשות כך בכל שנה א"צ התרה. אמנם באמת אין לנהוג תענית זו, דיש לחוש שיבוא לידי סכנה, ומדינא אין לחוש שהרי אנו בקיאים בקביעא דירחא. ומי שהתענה תענית חלום למחרת יוה"כ, א"צ להתענות כל ימיו.

ביום שאחרי יוה"כ משכימים קצת לבית הכנסת, כדי שלא יהיה נראה שאנו נכנעים לקב"ה רק בעת שאנו צריכים לבקש על דיננו.

בימים שבין יוה"כ לסוכות אין להתענות ביום שמת בו אביו ואמו, כיון שהם ימי שמחה, שהיו מחנכים בהם את המזבח בימי שלמה, ואין אומרים תחינות ולא צדקתך ולא פרקי אבות ולא שיר המעלות, אבל אומרים למנצח וקל ארך אפים, ויש מקומות שבערב סוכות אין אומרים למנצח אבל אומרים קל ארך אפים.

מצוה להכין את הסוכה מיד אחרי יוה"כ כדי לצאת ממצוה אל מצוה, וביום המחרת יעשה כולה.

הלכות סוכה

כתיב "בסוכות תשבו שבעת ימים וכו'" והיינו שבימי הסוכות צריך לעשות בסוכה את מה שהאדם עושה בביתו, והיינו אכילה ושתייה ושינה וכו', וחז"ל דרשו מן הפסוקים כמה דרשות, כגון שאין לעשות את הסוכה תחת בית או אילן וכדומה מדכתיב "בסכת" בכתוב חסר, ומדכתיב בפסוק זה ג"פ "בסכת" למדו חכמים שצריך שיהיה לסוכה ג' דפנות (והלכה למשה מסיני שהדופן השלישית מספיק טפח). עוד למדו חכמים שהסוכה צריכה להיות ראויה לדירה דכתיב "תשבו" כעין תדורו.

סימן תרכ"ו

העושה סוכה תחת אילן או גג

מלבד הדינים אלו דברים כשרים לסכך, והדין שהסכך יסכך על הסוכה באופן שצילתה מרובה מחמתה כפי שיתבאר בסימונים תרל"א תרל"ב, ישנה הלכה נוספת שדרשו חז"ל מדכתיב "בסוכת" בכתוב חסר, שצריך שלא יהיה סיכוך נוסף על הסוכה מלבד הסיכוך הכשר. ובסימן זה הנדון הוא מה הדין כאשר הסיכוך הנוסף אינו על כל הסוכה, מתי הוא פוסל את הסוכה ומתי לא, ומתי ניתן להכשירו ע"י עירוב של סכך כשר בסכך הפסול.

עוד יתבארו כמה אופנים שבא להכשיר סכך שלא היה כדין בשעת הנחתו, ומתי יש בזה פסול של "תעשה" ולא מן העשוי ומתי לא.

אין לעשות סוכה תחת בית או אילן או סוכה, דכתיב "בסוכת" בכתוב חסר, והיינו שישב בסוכה אחת. וביתו גופא פסול לסוכה מפני דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה. ואילן פסול לסכך מפני שהוא מחובר. ואם האילן נמצא מצדי הסוכה, אע"פ שמחמת צל האילן לא מגיעה החמה לסוכה כלל, כשר.

העושה סוכתו תחת האילן אם האילן צילתו מרובה מחמתו הוא פוסל את הסוכה בכל גוונא, (והיינו אף אם ישפיל את ענפי האילן ויערבם עם הסכך וסכך הסוכה יהיה הרוב וענפי האילן אינם ניכרים. ואף אם הבית או האילן אינם רחוקים י' טפחים מהסכך פסול), אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו נחלקו הפוסקים בדין זה, י"א שאם הסוכה צילתה מרובה חמתה כשרה אפילו ללא השפלת הענפים, כיון שצל האילן כמי שאינו, ואם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן, בזה צריך להשפיל את הענפים ולערבם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים, שאז הסכך רבה עליהם ומבטלם, וזה מותר אפילו לכתחילה, ואפילו אם עשה את הסוכה בחול המועד (ואין שייך לומר בזה אין מבטלין איסור לכתחילה, דאין כאן שם איסור, אלא שהיושב בה אינו יוצא יד"ח), אמנם אם הניח את הסכך הפסול מעל הסכך הכשר חשיב ניכר ולא מהני. והנה השו"ע סתם בזה שלא כדעת הרמב"ם דס"ל שאפילו אם הרוב הוא סכך כשר צריך לקצוץ את ענפי האילן, אמנם בבאור הלכה הביא שדעת הב"ח לחוש לדעת הרמב"ם, ורבינו חננאל והרי"ף גיאות סוברים כהרמב"ם, והסיק שלכתחילה בודאי נכון לחוש לדעת הרמב"ם לקצוץ את ענפי האילן, ובוה מותר אפילו בלי נענוע.

וי"א וכן הלכה שהסכך הכשר שתחת ענפי האילן כמאן דליתא אפילו באילן שחמתו מרובה מצילתו, ולכן אפילו

אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה פסול אם ענפי האילן נמצאים מעל הסכך הכשר, בין אם האילן קדם בין אם הסוכה קדמה, ואם האילן חמתו מרובה מצילתו, וענפיו אינם מעל הסכך הכשר אלא כנגד האויר שבין הסכך הכשר, או שהסכך הכשר מרובה עד שאם ינטל הסכך שכנגד ענפי האילן עדיין צילתה מרובה מחמתה, כשרה, כיון שיש כאן סכך כשר שצילתו מרובה מחמתו ואינו תחת ענפי האילן, ובכל זה אין חילוק אם האילן קדם או שהסכך קדם. אמנם משמע מהפוסקים שהסכך שכנגד האילן נחשב לסכך פסול, וא"כ אין להכשיר אא"כ הוא פחות מד' טפחים בסוכה גדולה או פחות מג' טפחים בסוכה קטנה. ובשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת ואינו יכול להכשיר סוכה זו, יש לסמוך על הדעה הראשונה.

וכתב הרמ"א שלדעה השניה אם השפיל את הענפים למטה ועירבם עם הסכך הכשר ואינם ניכרים, הרי הם בטלים והסוכה כשרה (אף אם הסכך הכשר אין צילתו מרובה מחמתו בלא האילן). וכתב המ"ב שאם הסוכה צילתה מרובה מחמתה כשר אפילו בניכרים או במונחים ממש זה ע"ג זה (אבל אם יש חלל ביניהם אסור אפילו בצילתה מרובה מחמתה), ויש חולקים. עוד כתב המ"ב שיש חולקים על הרמ"א וסוברים שרק אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן מועיל להשפיל את ענפי האילן, ונכון להחמיר כוותייהו.

עוד כתב הרמ"א שאם הניח סכך כשר ע"ג הסכך הפסול מיקרי עירוב וכשר. וכתב המ"ב דהיינו כשהסכך הכשר מרובה על הפסול, ודעת המ"א שרק אם הסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו כשר, ולשארי אחרונים כשר בלאו הכי כל שהסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול, ואם הסכך הפסול מרובה מחמתו פסול לכו"ע אף אם הסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול. אמנם בחמד משה תמה על הרמ"א וס"ל שלדידן דבעינן עירוב דווקא אף אם הסכך הכשר למעלה בעינן דווקא שיהיו מעורבים, וכן סובר המאמר מרדכי, ונמצא שלרש"י ותוס' דס"ל שבעינן דווקא מעורבים אינו כשר אלא כשהסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו (שזה מועיל לדבריהם אפילו כשהם מרוחקים זה מזה), ולאבי העזרי דס"ל שלא מהני מה שהסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו (אפילו כשיושב בצל אילן) חשיב עירוב. ואם הסכך הכשר והפסול מונחים על הסוכה כל אחד בפני עצמו, כשר אף במחצה על מחצה מהל"מ, אלא שכיון שא"א לצמצם יש להעדיף מעט.

באיזה אופן מועילה קציצת האילן - סוכה שתחת האילן וקצץ את האילן כדי שיהיה חלק מהסיכוך הכשר, הסוכה כשרה אפילו אם אין שם סכך אחר, וצריך להגביה כל ענף לבדו ולהניחו לשם צל (וא"צ להניחו לשם סוכה), ואם לאו פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בלי דפנות וללא דפנות אין על הסיכוך שם סכך, ולכן מכשיר הפמ"ג אם היה י' טפחים בין הסיכוך לגג, ובביכורי יעקב מצדד להכשיר אפילו אם היה רק חלל טפח. ואם הסיכוך היה כדן ואח"כ סגר את הגג מפני הגשמים וחזר ופתחו, כשר לכו"ע, כיון שנעשה מתחילה בהכשר, והוא כמו שפרס עליה סדן והורידו. ואפילו ביו"ט מותר לסגור ולפתוח את הגג אם יש לו צירים, ואין בזה משום בנין וסתירה דהוי כפתח, ואם אין לו ציר מותר ע"י נכרי. ויזהר שלא ישב שם כשהגג סגור, וכן יזהר שהגג לא ישאר מוטה קצת על הסכך, דאפילו אם אינו מוטה בשיעור הפוסל את הסוכה, צריך להזהר לא לשבת תחתיו. ואם הגג קבוע עם מסמרים ושכח לפותחו עד כניסת יו"ט ואין לו סוכה אחרת, מסתפק הפמ"ג אם מותר לפותחו ע"י נכרי או לסכך סוכה אחרת ע"י נכרי משום שבות במקום מצוה, או שאסור, וסיים להורות היתר חלילה לי וצ"ע בכל זה, עכ"ל. ועיין בביכורי יעקב. ובבין השמשות בודאי יש להקל ע"י נכרי.

סוכה פטורה ממזוזה, אפילו אם היא בחדר שדר בו כל השנה, דשבעת ימים לא מיקרי קבע, ואם יש שני חדרים זה לפנים מזה, אם הסוכה היא בחדר הפנימי ונכנסים מהחדר לסוכה, פתח הסוכה צריך מזוזה משום חדרו, ואם הסוכה בחדר החיצוני וממנה נכנסים לחדר הפנימי, י"ל שחייב לשים מזוזה בפתח הסוכה הפתוח לרה"ר וכדומה, דהוי כבית שער.

סימן תרכ"ז

כמו שנתבאר בסימן הקודם שאין לעשות סוכה מתחת בית או אילן, כך העושה אהל פנימי בתוך הסוכה והוא יושב בצל האהל, לא יצא ידי חובתו. ובסימן זה יבואר מה נחשב אהל בתוך הסוכה ואין לשבת תחתיו, ומה אינו נחשב אהל אף שהוא מיצל עליו ומותר לשבת תחתיו.

שינה תחת המיטה - צריך לשבת בצל הסוכה ולא בצל אהל אחר, ועיקר ישיבת הסוכה הוא אכילה שתיה ושינה, ולכן הישן תחת המיטה בסוכה ותחתית המיטה גבוהה י' טפחים מהקרקע לא יצא ידי חובתו, אפילו אם דפנות המיטה רחבים פחות מטפח. וכתב הב"ח שלפי טעם זה הפסול הוא מדרבנן, אבל לסוברים שהפסול הוא משום שזה דומה לסוכה תחת סוכה זה דאורייתא, והפמ"ג מפקפק דאפשר שלכו"ע זה דרבנן.

הישן בסוכה תחת כילה (-סדינים הפרוסים סביב המיטה על ארבעה מקלות, ואינה דבר קבוע. וקינופות

תחב יחור של אילן בארץ וענפיו מצילים על הסוכה, אם עשה זאת לשם צל על הסוכה כשר (אא"כ השריש), ואם שלא לשם צל וכשהגיע סוכות כיוון שיהיה לשם צל, פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

העושה סוכה תחת מחובר או בית ומסירו לא מיקרי תעשה ולא מן העשוי, כיון שהפסול אינו בסכך, ולכו"ע א"צ לחזור ולנענע את הסכך.

העושה סוכה תחת הגג והסיר הרעפים ונשארו הקורות שמתחתם, לדעת השו"ע הסוכה כשרה, ומותר לשבת אף תחת הקורות, שאף שהקורות לא נקבעו לשם צל, מ"מ הסרת הרעפים נחשב תיקון בגוף הקורות לשם סוכה, וזה מועיל לפי המ"א אפילו אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה רק בצירוף הקורות, והחמד משה והמאמר מרדכי מפקפקים בזה קצת. ומשמע במ"א שלדעת השו"ע לכו"ע א"צ שיהיה הסכך צילתו מרובה מחמתו גם אם ינטל מה שכנגד העצים, כי גם העצים כשרים, ומהגר"א משמע שלדעת אבי העזרי (הדעה השניה בדן סוכה שתחת האילן) צריך שאפילו אם ינטל מה שכנגד הקורות ישאר סכך כשר כשיעור. אבל ללא המעשה של הסרת הרעפים (אלא שעדיין לא הניח הרעפים ע"ג הקורות) נחשבים הקורות לסכך פסול, והדין בזה כמו בסוכה שתחת האילן שכשר רק באופן שאם ינטל הסכך שכנגד הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, וכן נ"מ שצריך שהקורות לא יהיו רחבים ד"ט. ויש אחרונים שסוברים שבכל גוונא צריך שאם ינטל הסכך שכנגד הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, ולא ברירא לומר שע"י הסרת הרעפים נעשו הקורות לסכך כשר, ובאמת בסתם סוכות שרגילים לכסות את כל הסוכה בודאי בכל גוונא תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, וא"צ לצמצם שלא לשבת תחת הקורות (אף לפוסקים שמחמירים שלא לשבת תחת סכך פסול אפילו אם הוא פחות מד' טפחים, אכן כדי לצאת ידי כל הספיקות יראה שיהיה ריווח ג' טפחים בין קורה לקורה משום חשש לבדו. ואם סיכך ע"ג הקורות עצמם הסוכה כשרה אפילו אם אין ביניהם ג"ט, ולא אומרים לבדו לצרפם יחד ויהיו יותר מד' טפחים שזה פוסל את הסוכה, כיון שמונח ביניהם סכך כשר, ואפילו אם הקורות בנויות מתחילה בלא גג כשרה, ומותר גם לשבת תחת הקורות.

לדעת הרמ"א מותר לעשות סוכה מתחת גג נפתח אפילו בשעה שהגג סגור, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, והב"ח והמ"א והא"ר ושאר אחרונים מחמירים שצריך לפתוח את הגג לפני הסיכוך, ואם שכח וסיכך כשהגג סגור צריך לפתוח את הגג ולנענע כל עץ בפני עצמו ולחזור ולהניחו לשם צל, ואם סיכך על התקרה והסיר את התקרה פסול לכו"ע כיון שמקודם היה סכך

סימן תרכ"ח

סוכה שנמצאת מתחת סוכה אחרת, אם הסוכה התחתונה חזקה בכדי לקבל כרים וכסתות (שאדם מניח כדי לישן או לאכול עליהם) אפילו ע"י הדחק (והיינו שהגג של התחתונה שזה קרקעיתה של עליונה מתנענע כשמשמשים שם), ויש עשרה טפחים בין הסכך של העליונה לקרקעיתה, העליונה כשרה אם הסכך למטה מעשרים אמה מקרקעיתה של העליונה, והתחתונה פסולה כיון שהיא נמצאת תחת סוכה כשרה, ולגבי פסול התחתונה אין נ"מ אם סכך העליונה הוא בתוך כ' לקרקע שלה או לא. ואם אין בעליונה עשרה טפחים, או שאינה יכולה לקבל כרים וכסתות אפילו ע"י הדחק, או שחמתה של עליונה מרובה מצילתה, או שאין לעליונה דפנות כלל (והסכך מונח ע"ג עמודים), או שאין בדפנות העליונה ז' על ז' טפחים שזה שיעור רוחב הכשר סוכה, העליונה פסולה, והתחתונה כשרה אם צילתה מרובה מחמתה אפילו אם העליונה למעלה מעשרים אמה (ואינו פוסל הסכך שכנגדו למטה דאין הפסול בעצם הסכך אלא במה שהוא למעלה מעשרים אמה, ואין ללמוד מכאן להכשיר היכא שסכך העליונה פסול משום תעשה ולא מן העשוי), ואפילו אם צילתה של עליונה ג"כ מרובה מחמתה, ואם התחתונה אין צילתה מרובה מחמתה וצריך לצרף את הסכך של העליונה כדי להכשירה, צריך שלא יהיה סכך העליונה גבוה מעשרים אמה (ואז כשרה בין אם הסוכה העליונה גבוהה י' טפחים והיא ראויה לקבל כרים וכסתות, בין אם אינה גבוהה י' טפחים ואינה ראויה לקבל כרים וכסתות), ואם העליונה בעצמה צילתה מרובה מחמתה גם היא כשרה.

העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה, אם הסוכה יכולה לעמוד ברוח מצויה שיש ביבשה ע"י שקשרה בחוזק כשרה, אף שהיא מיטלטלת ואינה קבועה, ואפילו בשעה שהעגלה הולכת כשרה, (ואע"פ שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של הים והיא נמצאת בים, מכלל דירת עראי לא נפקא. וכן סוכה שרגילים הסוחרים לעשות בעגלות שלהם כשרה אם יש בתוכה גובה י' טפחים ורוחב ז' טפחים ללא הגלגלים והיא עומדת ברוח מצויה דיבשה), ואם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה כיון שלא קשרה בחוזק כלל פסולה, דאפילו דירת עראי לא הויא.

הם דבר קבוע, ונקליטין אינם קבועים אבל הם קבועים יותר מכילה, ודינם יבואר להלן), אם הכילה אינה גבוהה י' טפחים מהקרקע, או שאין לה גג רחב טפח, יצא, דלא חשיב אהל, אבל אם יש לה גג טפח, ויש בין הקרקע לכילה י' טפחים (אע"פ שבין המיטה לכילה יש פחות מ' טפחים), לא יצא, דחשיב אהל. ואם אין לה גג טפח ובתוך ג' טפחים סמוך לגג יש רוחב טפח נחשב כגגו טפח, ובחמד משה מפקפק על דין זה. וכן היכא שיש מרחק טפח בין הסדינים לקרקע, חשיב שיש בגג טפח, דאמרינן שהאור שבין הסדינים לארץ נעשה מוחיצה מדין לבדו, וממילא כל הכילה נחשבת כגג והוי אהל.

קינופות (-עצים היוצאים מארבעת ראשי המיטה והם קבועים מאד), אסור לפרוס עליהם סדין ולישן תחתיו אפילו אם אינם גבוהים י' טפחים מן המיטה, (וכאן מודדים מן המיטה כיון שהם קבועים, משא"כ כבילה).

נקליטין (-עץ אחד יוצא מאמצע המיטה בראשה והשני כנגדו במרגלותיה ויש עצים ארוכים מזה לזה), מותר לפרוס עליהם סדין ולישן תחתיו, מפני שאין לה גג טפח, ובלבד שלא יהיו גבוהים י' טפחים מהמיטה, ויש מכשירים אף בגבוהים עשרה, דס"ל שאוהל משופע לא מיקרי אהל כלל, ונקטינן בזה להחמיר.

פרס סדין תחת הסכך לנוי, או שנתן תחת הסכך לנוי דברים אחרים שאין מסככים בהם כגון מיני אוכלים וכלים נאים, אם הם בתוך ד' טפחים לסכך הרי הם בטלים לסכך והסוכה כשרה ומותר אף לישיב תחתיהם, ואם הם רחוקים ד' טפחים מהסכך אינם בטלים לסכך ודינם כסכך פסול, ואם יש בהם רוחב ד' טפחים והם באמצע הסוכה הרי הם פוסלים את כל הסוכה כמבואר בסימן תרל"ב, ואפילו אם אותם דברים חמתם מרובה מצילתם ג"כ אסור, ויש מקילים כשחמתם מרובה מצילתם, ונכון לתפוס דעת המחמירים. ואם אינם עשויים לנוי, אע"פ שהם בתוך ד' טפחים לסכך או אפילו בתוך הטפח הסמוך לסכך דינם כסכך פסול. והנה בגמרא מובא הפסול בתולה סדין כדי לקלוט את העלים הנושרים, ומהטור והשו"ע כאן מבואר שגם אם תלה למטרה אחרת פסול, והבה"ל דן מה הדין בתולה סדין כדי לייבשו, עיי"ש. וכתב הרמ"א שאף שמדינא אין לאסור נוי סוכה אלא ברחבים ד' טפחים מ"מ יש להזהר לכתחילה שלא לתלות שום נוי סוכה אלא בתוך ד' טפחים לסכך, שמא יעשה נוי רחב ד' טפחים וישב תחתיו, ומ"מ לענין תלית מנורות כנגד השלחן אין צריך להחמיר שיהיו בתוך ד' טפחים, ואדרבה עדיף להרחיקם מן הסכך כל מה שיוכל.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

כלי- דבר המקבל טומאה אפילו מדרבנן כגון כלי אין מסככים בו, ואפילו כלי שנשבר ולא נשאר בו שיעור לקבלת טומאה אין מסככים בו מדרבנן, כיון שהיה ראוי לקבל טומאה, אמנם כלי שהיה ראוי לקבל טומאה מדרבנן ונשבר מסככים בו.

ארוכות המיטה אין מסככים בהם אפילו אם הם של עץ, ואפילו אינם מיטה שלימה, כיון שהם באים ממיטה שלימה.

שפוד של עץ מסככים בו כיון שדינו כפשוטי כלי עץ שאין מקבלים טומאה אפי' מדרבנן, ויש מצדדים שהוא מקבל טומאה מדרבנן, ואם יש בראשו קצת ברזל הרי הוא מקבל טומאה ואין מסככים בו, ושפוד של ברזל בלאו הכי פסול כיון שאין גידולו מן הארץ.

חיצים אם יש להם בית קיבול פסולים ואם לאו כשרים, ואם היו פעם אחת בברזל פסולים כיון שהיו ראויים לקבל טומאה.

קנים הנבראים חלולים אינם מקבלים טומאה אע"פ שיש להם בית קיבול, מפני שלא נעשו לקבלה, ולכן מסככים בהם. וכן מותר לסכך בצינור לפי שלא נעשה לקבלה, ועיין ביו"ד סימן ר"א סעיף ל"ו שאם חקק גומא במרזב כדי לקבל צורות הוא מקבל טומאה, ולענין שיעור הגומא יש חילוק בין עץ לחרס עיי"ש.

כלי עץ שהוא רחב קצת וראוי להניח עליו דבר הרי הוא מקבל טומאה מדרבנן, ולפי זה אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה אפילו אחרי שנשברו, ובביכורי יעקב נוטה להקל בשעת הדחק בנשברו, כיון שגם כשהם שלימים טומאתם מדרבנן.

פשתן מסככים בו כל זמן שלא נידק במכתשת, אבל אם כבר נשרה במים או שנידק ולא ניפץ (-נסרק במסרק) יש להקל לסכך בזה רק בשעת הדחק, וכתב השעה"צ שבנידק ולא ניפץ אין להקל אלא כשאין לו סכך אחר, ואם כבר ניפץ אין מסככים בו מדרבנן (וי"א שזה מדאורייתא), מפני שאין צורתו עומדת עליו ונראה כאילו אינו גידולי קרקע, ועוד שהרי ראוי לתתו לכרים וכסתות ואז הוא יקבל טומאה, ועל כן גם בנעורת שברי גבעולים הננערים מן הפשתן אין מסככים, כיון שראוי למלא מהם כרים וכסתות, ולפי טעמים אלו אין לסכך אפילו בצמר גפן וקנבוס אם נידקו ונופצו למרות שאינם מטמאים בנגעים, עוד כתבו טעם הגזירה משום שבנידק ונופץ קרובים לטווח ויקבל טומאה, ולפ"ז בצמר גפן וקנבוס שאינם מקבלים טומאה כלל לא שייכת גזירה זו, ויש להחמיר.

העושה דפנות סוכתו ע"ג גמל או ע"ג אילן וסיכך ע"ג הדפנות כשרה, ואסור לעלות לסוכה כזו ביו"ט מפני שאסור להשתמש ביו"ט בבעלי חיים או במחובר, ואם עבר ועלה יצא יד"ח, והפמ"ג מסתפק אם מותר לכתחילה לעלות לה ביו"ט כשאין לו סוכה אחרת, ובביכורי יעקב מסיק לאסור. ואם מקצת מקרקעית הסוכה ודפנותיה ע"ג אילן ומקצתה בדבר אחר וסיכך על הדפנות, אם היא עשויה בענין שאם ינטל האילן היא תישאר עומדת על הדבר האחר ולא תיפול עולים לה ביו"ט בסולם שלא על דרך האילן, ואם לאו אין עולים לה ביו"ט.

ואם הסוכה ע"ג קרקע אבל הסכך נסמך על האילן אסור לעלות לסוכה בשבת ויו"ט גזירה שמא ישתמש בסכך להניח עליו או לתלות עליו איזה דבר ונמצא משתמש באילן, ואפשר שבזמננו שאין רגילים בכך מותר, ומ"מ לכתחילה אין לסמוך את הסכך ע"ג אילן כיון שאין מעמידים את הסכך לכתחילה אלא בדבר הראוי לסיכון. ואם נעץ קונדיסין באילן וסמך הסכך עליהם מותר אף לכתחילה. ואם ראשי הקנים של הסכך נסמכים על הגמל פסולה, כיון שאם הגמל ילך הסכך יפול, והוא סוכה שאין לה קבע.

סימן תרכ"ט

ממה צריך להיות הסכך

כתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מוגרן ומיקבך", ודרשו חכמים שיעשה את הסוכה (והיינו הסכך, דהסוכה נקראת על שם הסכך) דווקא ממנינים הדומים למה שמאסף מפסולת גורן ויקב, והיינו דברים שגידולם מן הארץ, והם תלושים, ואינם מקבלים טומאה. ומדרבנן אין מסככים בכל דבר שהיה ראוי לקבל טומאה, אע"פ שעכשיו אינו מקבל טומאה. ויש דברים שחכמים גזרו שלא לסכך בהם, כגון בגידולי קרקע שנשתנה צורתם ואינם נראים כגידולי קרקע, או סכך שריחו רע, או בחבילת קנים, או בנסרים רחבים ד' טפחים. ובסימן זה יבוארו פרטי דינים אלו. עוד יבואר בסימן זה האם מותר להעמיד את הסכך ע"י דבר המקבל טומאה.

תנאי הכשר הסכך - הסכך צריך להיות מדבר הצומח מן הארץ, ויהיה עכשיו תלוש, ואינו ראוי לקבל טומאה, אבל דבר שאינו צומח מן הארץ, אע"פ שגידולו על הארץ כגון עורות של בהמה או מיני מתכות או עפר ממש, אפילו אם אינם מקבלים טומאה (כגון שלא נעשה מזה כלי) אין מסככים בהם, ופסול זה הוא דאורייתא, ודבר המקבל טומאה מדרבנן פסול רק מדרבנן, ואם אין לו דבר אחר לסכך בו, י"ל שישכך בזה ולא יברך.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

דין סיכוך בסולמות ודין מעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה - השו"ע מסתפק אם מותר להניח סולמות על הגג ולשים עליהם את הסכך. י"מ דאיירי לענין לסכך בסולם עצמו, ומדובר בסולם רחב ד' טפחים, והספק הוא אם הוא פשוטי כלי עץ שאינם מקבלים טומאה, או שכיון שיש בסולם נקבים שהשליבות תקועות בהם דמי לבית קיבול, וסכך פסול באמצע הסוכה פוסל בד' טפחים. וי"מ שודאי אין לסכך בסולם רחב ד"ט כיון דדמי לבית קיבול, והנדון הוא לענין להעמיד את הסכך בסולם שאינו רחב ד"ט, אם יש להחמיר מצד מעמיד בדבר המקבל טומאה שמא יבואו לסכך בו, (ולהעמיד על הכותל אבנים מותר כיון שלא שכיח שיסכך בהם), וכן העתיקו כמה אחרונים לדינא שלכתחילה יש להזהר שלא להעמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה, ולט"ז יש צד שאפילו אם בעלמא מעמיד מותר, הכא יש לחוש שמא ירבה בסולמות. אכן בדיעבד או שאין לו שאר דברים מותר להעמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה. וע"י בדרכי משה (והעתיקו הגר"א) שפשוט שאין לסכך בסולם, דחשיב בית קיבול והוא מקבל טומאה, וממילא בודאי יש להחמיר שלא לסכך עליו, ואפילו להניחו על הסכך כדי להחזיקו זה בכלל מעמיד ואסור, ומלבד זה הרי הוא סכך פסול, וכ"ש שאין לסכך בסולמות של עגלות או סולם של אבוס הנתון על שתי יתדות ויש שם מספוא למאכל בהמה שזה בית קיבול גמור ומקבל טומאה מן התורה. וסולם שאין בו נקבים והשליבות מחוברות במסמרים, הרי זה פשוטי כלי עץ שאין מקבלים טומאה אף מדרבנן, ויש מחמירים גם בזה משום לא פלוג, ואם השליבות בתוך חריץ צ"ע אי חשיב כבית קיבול. וכתב הרמ"א שאין להעמיד את הסכך בכל כלי המקבל טומאה כגון ספסל וכסא הראויים לקבל טומאת מדרס. וכתב המ"ב שכל כלי עץ שהוא רחב קצת וראוי להניח עליו דבר, י"א שהוא מקבל טומאה מדרבנן, ולכן אין להניח מרא ומגריפה על הסכך להחזיקו או תחת הסכך להעמידו, אפילו אם הם נשברו.

כלונסאות הסוכה מותר לחברם במסמרים או לקושרם בבלאות בגדים שהם מקבלים טומאה. שו"ע. וכתב המ"ב שלכו"ע אין בזה משום מעמיד בדבר המקבל טומאה, דאינו מעמיד בהם את הסכך אלא את הכלונסאות (מעמיד דמעמיד, והחזו"א מחמיר בזה), ולקשור את הסכך עצמו לכלונסאות בחבלים ראוי להזהר לכתחילה.

מיני מאכל ובשמים - מאכלי אדם הרי הם מקבלים טומאה ואין מסככים בהם אפילו אם לא הוכשרו לקבל

חבלים של פשתן או של קנבוס אע"פ שאין מקבלים טומאה אין מסככים בהם, מפני שאינם נראים כגידולי קרקע, וחבלים של גמי ושל סיב כשרים.

מחצלת של קנים או קש או שיפה או גמי שאין לה שפה, בין שהיא חלקה והיא ראויה לשכיבה, בין שאינה חלקה ואינה ראויה כ"כ לשכיבה, אם היא קטנה בכדי שכיבה והיינו כקומת איש ומעט יותר, סתמא עומדת לשכיבה והיא מקבלת טומאה ואין מסככים בה אא"כ עשאה בפירוש לסיכוך, שכשר אפ"ל אם אין מנהג ברור בעיר, אבל אם המנהג בעיר להשתמש בה לשכיבה לא מועיל שעשאה לסיכוך או שקנאה בפירוש לסיכוך, שמא יבואו כולם לסכך בה. רמ"א. ואם עשאה בסתמא או שאין ידוע כוונת עשיתה, אם רוב בני העיר עושים אותה לסיכוך תולים שגם הוא עשאה לסיכוך. ואם היא גדולה סתמא עומדת לסיכוך ומסככים בה, אא"כ עשאה לשכיבה או שמנהג המקום לעשותה לשכיבה, ואם מנהג המקום אינו ידוע מותר לסכך בה כל זמן שלא ידוע שעשאה לשכיבה, או שכבר השתמשו במחצלת שיש לחוש שמא השתמשו בה לשכיבה, והוי ספק דאורייתא. וכתב המ"ב שבמקומותינו המנהג לעשותה לשכיבה, וא"כ אפילו הוא עשאה לסיכוך אין מסככים בה כנ"ל. ומחצלת שיש לה שפה בענין שהיא ראויה לקבל יש לה שם כלי והיא מקבלת טומאה ואין מסככים בה אפילו אם ניטל שפתה, ואם דעתו בהדיא לסיכוך מסככים בה אפילו כשיש לה שפה, ויש מחמירים גם בזה. וכתב הרמ"א שבמקום שנהגו לקבוע מחצלאות בגגות כעין תקרה אין מסככים בהם אפילו אם נעשו לסיכוך שאינם מקבלים טומאה, גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית, ומחצלאות של תקרת הבית פסולות מן התורה מחמת שלא הוקבעו לשם צל אלא לשם דירה.

מחצלאות של ערבה - דעת הביכורי יעקב לאסור לסכך במחצלאות העשויות מענפי ערבה קלועים, כיון שבסתמא הם עומדים לשכב ולשבת עליהם בעגלות, ובפרט אם השתמשו בהם בעגלה אפילו לא לשכיבה או לשיבה אלא לקבל פסולים מדאורייתא. אמנם הבית מאיר סובר שאם הם עשויים כמו אותם שבעגלות דהיינו שיש להם תוף ושוליים ואחוריים פסולים, אבל אלו שאינם אלא צד אחד פשוט אינם מקבלים טומאה, אפילו אם הם נעשים להניחם בעגלות מן הצד למחיצה כשרים לסיכוך, ובפרט שהם גדולים שאין דרך להניחם כלל בתוף העגלות, וכ"ש אלו שנעשו בפירוש אצל האומן כדי לסכך בהם, כשרים בלי שום גמגום, עכ"ד. והפמ"ג מגמגם בזה משום גזירת תקרה, והביאור הלכה כתב שאינו ידוע מה שייך גזירת תקרה במקום שאין מנהג לסכך בזה. ומסקנת הבה"ל שהרוצה לסמוך על דעת הבית מאיר בודאי אין למחות בידו, אכן במקום שמסככים בהם כל השנה את הגגות בודאי יש להזהר בהם משום גזירת תקרה כמ"ש הרמ"א.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

דברים שאין מסככים בהם מדרבנן

ישנם דברים שאע"פ שגידולם מן הארץ והם תלושים אינם מקבלים טומאה אסרו חכמים לסכך בהם, מחשש שיבוא מחמת כך לסכך סוכתו באופן הפסול מדאורייתא, או שיבוא לעזוב את סוכתו. ולהלן יבואר באיזה דברים גזרו ומאיזה טעם, ומה הדין בדיעבד.

מיני עשבים שריחם רע או שעליהם נושרים תמיד, אף אם אינם ראויים לאכילה וממילא אינם מקבלים טומאה והם כשרים לסיכוך מדאורייתא, אין מסככים בהם לכתחילה, שמא מחמת הריח הרע או נשירת העלים יניח סוכתו ויצא, ואם עבר וסיכך בהם כשרה לישוב בה אף שיכול לסככה בסכך אחר. ואם העלים נושרים רק בשעת הרוח כשרה. ואם הריח רע כ"כ שאין דעת האדם סובלתו, י"ל דפסול מן התורה, דבעינן "תשבו" כעין תדורו.

חבילת קנים שדרך להניחה כך כדי ליבשה והיא אגודה משני ראשיה או באמצעה שיכולים לטלטל אותה כך, אין מסככים בה מדרבנן אפי" הניחה לשם סכך, ואפילו בדיעבד פסולה, (שמא יניחה כך כדי ליבשה וימלך בדעתו שתהיה לסיכוך, שבזה היא פסולה מדאורייתא משום "תעשה" ולא מן העשוי, אא"כ יענע את הקנים אחר שהתירה, והיינו שיזיזם ממקומם). והמסכך בחבילה לשם סכך והתירה כשרה אף ללא נענוע. וחבילה שפסלו חכמים היינו שיש בה לפחות כ"ה קנים, ואם כל הקנים באים מגזע אחד וקשרם בראשם השני כשרה אא"כ יש בה לפחות קנה אחד נוסף שאינו מחובר לאותו גזע, ואם יש בה פחות מכ"ה קנים מסככים בה לכתחילה בלא להתירה, כיון שאין דרך ליבשה. ובמדיניותנו שמוכרים ענפי אילנות (יעלני"ק) כדי לפזר בבית, אפשר שאין דינם כחבילה, דאין דרך להניחם ליבשם מפני שכשהם יבשים אינם שוים כלום. וחבילה שאוגדים אותה רק כדי למוכרה במנין, ומיד כשיקננה הקונה יתירנה, מסככים בה.

נסרים שרחבם ד' טפחים אין מסככים בהם אפילו אם השכיבם על צידם ואין בצידם אפילו ג' טפחים, מפני שיש לחוש שמא ישב תחת תקרת הבית שדר בו כל השנה, ובית פסול משום דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל השנה. ואם אין ברוחב הנסרים ד' טפחים כשרים לסיכוך אפילו אם הם משופים ודומים לכלים, ואע"פ שהם ראויים לישיבה או להניח עליהם איזה דבר אינם מקבלים טומאה כיון שלא ייחדם לתשמיש אלא הם עומדים לבנין או לסחורה. ונהגו שלא לסכך בנסרים כלל, שמא יסכך באופן שאין מטר יכול לירד שם, ויש

טומאה, ומאכל בהמה אינו מקבל טומאה. ומיני בשמים שאינם נאכלים להנאת גופם אלא למראה וריח וכדומה מסככים בהם, וקנמון אף שהפמ"ג מיקל בו, בביכורי יעקב מוכיח שדינו כאוכל מהא דמברכים עליו בפה"א.

ענפים עם פירות מותר לסכך בהם רק אם הרוב כשר לסכך, ויד הפרי דינו תלוי, שאם קצרו לאוכל דינו כמו הפרי וצריך שהענף הכשר יהיה יותר מהפרי ומיד הפרי יחד, ואם קצרו לסיכוך הם כשרים לסיכוך והם מצטרפים עם שאר הענף לרוב לבטל הפרי, ואם קצרו לאוכל ונמלך לסכך בהם אין המחשבה מוציאה את הידות מתורת אוכל עד שיעשה מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך, כגון שידוש אותם. והנה מן הדין אין הידים נקראים אוכל אלא עד ג' טפחים, אבל מפני שיש ידות שמצטרפות לאוכל אע"פ שהם גדולות הרבה, כתב המ"א שיש להחמיר ולאסור בכל ידות אפילו גדולות הרבה, ולפ"ז אין לסכך בקשין של תבואה קודם שנחבטו מן התבואה, והפמ"ג מפפקק קצת אפילו אחרי שנחבטו, והט"ז והביכורי יעקב מתירים בנחבטו, ומ"מ כיון ששכיח שישאר מעט תבואה בשיבולים אפי" אחרי שדש אותם ואז נשאר על הקש דין ידות, לכן טוב שיסיר את השיבולים מהתבן והקש לפני שמסכך בהם, ונראה שקשין של תבואה הנקצרת במגל שמדינא היד אינו כאוכל אלא עד ג' טפחים, אם השאר הוא יותר מג' טפחים אין להחמיר אחרי שנחבטו.

פינוג'ו הנקרא בערבית שומר והוא מאכל בהמה ואין בני אדם אוכלים אותו אלא לרפואה, מסככים בו.

ירקות שממהרים להתייבש בתוך ז' ימי החג ויפלו גם העלים והגבעולים וישאר שם אויר (דאם ישאר הגבעולים כשר בדיעבד) אע"פ שהם ראויים לאכילה וממילא הם מקבלים טומאה והם פסולים לסיכוך ודבר הפסול לסיכוך פוסל רק בד' טפחים באמצע הסוכה, מ"מ כיון שדרכם להתייבש דינם כאויר והם פוסלים בג' טפחים אפילו קודם שהתייבשו ואפילו מן הצד, וכן כל דבר (או ירקות שאינם ראויים לאכילה) שדרכו להתייבש תוך שבעה דינו מיד כאויר ופוסל בג' טפחים. ועיין שעה"צ שדן אם זה דאורייתא או דרבנן. ובבה"ל דן בדבר שאין דרכו להתייבש לגמרי, אלא שבתוך שבעה תהא חמתו מרובה מצילתו, אם הסוכה פסולה או לא. וירקות שאין דרכם להתייבש תוך שבעה דינם כסכך פסול והם פוסלים רק בד' טפחים.

מחובר מעיקרו כגון גפן ודלעת פסול לסיכוך כמו אילן, (ועיין בסימן תרכ"ו מה הדין אם סיכך בהם ואח"כ קצצם), אבל תלוש שחיברו כשר לסיכוך.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הפורס סדין תחת הסכך כדי **ליפות את הסוכה**, כשרה, אם הסכך צילתו מרובה מחמתו והסדין בתוך ד' טפחים לסכך.

סוכה שצילתה מרובה מחמתה ויש חשש שהסכך יתייבש או ישרו ממנו עלים ותהיה חמתה מרובה מצילתה, ופרס עליה סדין שלא תתייבש, או תחת הסכך סמוך ודבוק לעלים כדי שלא ישרו העלים, פסולה.

סימן תר"ל

דיני דפנות הסוכה

הגמרא (סוכה ו:ו) לומדת מהפסוקים שלא מספיק לעשות סכך לסוכה, אלא צריך שיהיו לה ג' דפנות, והלכה למשה מסיני שאחת מהדפנות יכולה להיות רק טפח אחד, ולהלכה צריך שאותו טפח יהיה נראה כדופן. ובסימן זה יבואר ממה ניתן לעשות את הדפנות, מהו שיעור הדפנות, וכיצד ניתן לעשות את הסוכה ע"י שני דפנות ועוד טפח בדופן השלישית, ודיני הכשר סוכה ע"י לבד וגוד אסיק.

כל הדברים כשרים לדפנות, אפילו אלו שאינם כשרים לסכך, ודפנות שהם גידולי קרקע א"צ להעמידם דרך גדילתם, ואפילו אם יש פרצות גדולות בדפנות ומחמת כך חמתה של סוכה מרובה מצילתה כשרה. ודבר שמתייבש בתוך שבעה דנים אותו כאילו הוא כבר התייבש כפי שנתבאר לעיל בסי' תרכ"ט לענין הסכך. ובעל נפש יחוש לכתחילה לא לעשות את הדפנות מדבר שאינו כשר לסכך מדאורייתא, אם הוא סומך את הסכך על הדפנות, לחוש לדעת הסוברים שאין מעמידים את הסכך ע"י דבר הפסול לסיכוך מדאורייתא (א"כ זה דבר שלא שכיח שיסככו בו), ולהעמיד את הסכך ע"י ג' ד' קונדסים העומדים בד' זוויות הסוכה תחת הסכך מותר לכ"ע.

סוכה שיש בה ריח רע - לא יעשה את הדפנות מדבר שריחו רע שמא מחמת כך יצא מן הסוכה, ובדיעבד כשר אפילו בסכך (ואם הוא ריח רע שאין דעת אדם סובלתו אפשר דפסול מן התורה), ואם הסוכה נמצאת ליד בית הכסא או אשפה ויש בסוכה ריח רע, יצא יד"ח מן התורה, אבל לא יברך שם ברכת המזון, ואם יש לו מקום אחר בודאי לא יעשה שם את הסוכה, ואם אין שם ריח רע אבל הוא רואה את בית הכסא ג"כ אסור.

סוכה שיש לה ב' דפנות סמוכות זה לזה (בצורת ר) ורוצה לעשות על ידם סוכה, יכול לעשות דופן ברוחב יותר מטפח ויעמידנה פחות מג"ט לאחת הדפנות (דחשיב מחיצה ד' מכח לבד), וכדי להשלים את שיעור הדופן השלישית יעמיד קנה בהמשך אותו צד כנגד סוף

מהראשונים שכתבו שהיום מדינא אין לסכך בהם, כיון שרגילים לעשות תקרה מנסרים שאין בהם ד' טפחים, ומ"מ יש לחוש גם לטעם הראשון ולכן אין לסכך בקורות הרעפים וכ"ש ברעפים עצמם. **ובשעת הדחק שאין לו במה לסכך** מותר לסכך אף בנסרים רחבים ד' טפחים, וה"ה בכל דבר שאסרו חכמים משום גזירה, ולענן ברכה נחלקו הפוסקים (ע"י בסימן תרמ"ט), וכאן נוטה הרשב"א לומר שיכול לברך.

דעת הט"ז שלא נהגו היום **לסכך בקש** שמא ישים הרבה קש עד שלא יוכל המטר לרדת לתוכו, אכן אם אין לו ענפי אילן יכול לסכך בקש ויזהר שיוכל המטר להכנס. והגר"ז והח"י אדם לא העתיקו דברי הט"ז ומשמע דס"ל שאין להחמיר במה שהתורה גילתה בפירוש להתר, וצ"ע.

פריסת סדין מתחת הסכך או מעליו

איתא במתני' (סוכה י.) פרס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר פסולה. לרש"י טעם הפסול הוא משום שאינו יושב בצל הסכך אלא בצל הסדין, ולר"ת דווקא אם הסדין גורם שהסכך יהיה צילתו מרובה מחמתו פסול. עוד איתא שם בגמרא שאם פרס את הסדין כדי לנאותה כשרה. ולהלן יבוארו פרטי דינים אלו, (וע"ע בסוף סימן תרכ"ז).

הפורס סדין על הסוכה **להגן מפני החמה או כדי שלא יישרו עליהם לסוכה**, פסולה, אע"פ שהסכך צילתו מרובה מחמתו. ויש מכשירים אם הסדין נמצא בתוך ד' טפחים לסכך, שכיון שהקדים לעשות הסוכה כהלכתה, אין לפסול במה שפרס סדין אח"כ אף אם גם הסדין צילתו מרובה מחמתו, ולדבריהם מותר אף לישב תחתיו, אבל לא יעשה כך לכתחילה אפילו שלא בשעת אכילה, שמא יאמרו שכוונתו לסיכוך ולאכול תחתיו, אא"כ ניכר לכל שכוונתו כדי להגן, או כשהסדין שרוי במים שאז ניכר לכל שכוונתו לייבשו, שאז מותר אפילו בשעת אכילה. ובפורס סדין תחת הסכך, מהשו"ע משמע שגם בזה יש להחמיר משום הרואים, אולם דעת הרוקח והובא לקמן במ"א שבתוך הסוכה אין חוששים למראית העין. ויש להחמיר כדעה ראשונה לפסול בכל גוונא, ובתולה לייבש אין לפרוס אלא שלא בשעת אכילה. אמנם בשעת הדחק שאינו יכול לאכול בסוכה מחמת עלים הנושרים לתוך המאכל או ע"י גשמים הנוטפים או ע"י הרוח שמכבה את הנרות, טוב לפרוס סדין בתוך ד' טפחים לסכך מאשר לאכול מחוץ לסוכה, אבל לא יברך על זה לישב בסוכה. אמנם בשבת ויו"ט יפרס רק בתוך ג"ט לסכך, מחשש עשית אהל. ודעת הט"ז שהמחלוקת הנ"ל היא דווקא כשתולה את הסדין בזמן שהשמש הגיעה לסוכה ולא לגוף האדם, אבל בלא הגיעה לסוכה פסולה לכ"ע, ובהגיעה לגוף האדם כשרה לכ"ע, ובמ"ב סתם שלא כדבריו כיון שכמה אחרונים חולקים עליו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

צורת הפתח בדופן הרביעית, ומה שנהגו לעשות שם צורת הפתח אינו אלא לנוי בעלמא.

סוכה העשויה בתוך חצר אע"פ שאין לה אלא ב' דפנות זו כנגד זו ודפנות החצר רחוקות מהם, די לעשות לה דופן יותר מטפח ולהעמידו בפחות מג' טפחים לאחד הדפנות, ויעמיד טפח זה בצד של פתח החצר ולא בצד שכנגד דופן החצר. והמ"א חולק על דין זה וסובר שרק כאשר דפנות החצר הם עצמם הדפנות של הסוכה (אבל לא סיכך בין הדופן האמצעית של החצר לסוכה) מהני, אבל לא כשדפנות הסוכה עומדות באמצע החצר, ולמעשה אין להתיר כשהסוכה באמצע החצר.

סוכה שבשני דפנותיה (הסמוכות זו לזו בצורת ר) **יש הרבה פתחים** שאין בהם צורת הפתח, אע"פ שבצירוף הפרצות שבשני הדפנות האחרות הפרוץ מרובה על העומד כשרה, ובלבד ששתי הדפנות הראשונות יהיו מחוברות ולא יהיה פתח בקרן המחוברת בין שני הדפנות (אפילו אם יש בפתח זה צורת הפתח, על אף שבשבת נחשב עי"ז כסתום, אבל אם הפריצה היא פחות מג' טפחים מהני), ויהיה בדפנות שיעור מקום חשוב (והיינו פס של ד' טפחים, ובשעה"צ כתב שיותר מסתבר שהכונה שצריך שיהיה שם ז' טפחים כדי הכשר סוכה). ואם יש פריצה יותר מי' אמות אסור אפילו בעומד מרובה על הפרוץ (ויש להסתפק אם על ידי זה נתבטל כל הדופן, או שהמקום שיש בו דופן ויש בו שיעור הכשר סוכה כשר, וצ"ע), ואם יש צורת הפתח בפריצה זו שרי אפילו אם גם כשנחשב את מקום הפתח לעמוד ישאר הפרוץ מרובה על העומד, (ואף שלדעת הר"ן אין לעשות צורת הפתח בדפנות הסוכה, י"ל דהיינו בשיעור הכשר סוכה ולא ביותר מזה), ולרמב"ם אפילו כשיש שם צורת הפתח לא מהני אלא בעומד מרובה על הפרוץ. ואם הפרוץ מרובה על העומד בשני הדפנות הסמוכות אף ללא צירוף שאר הדפנות, והפרצות הם יותר מג' טפחים, אסור, ודעת המ"א שלבוד מועיל רק בסוכה של ד' דפנות, אבל סוכה של ג' דפנות, מדרבנן אין להכשירה ע"י לבוד.

סוכה של ד' דפנות שלימות אין לעשות פתחים בכל הקרנות, ואם קרן אחת מחוברת שרי.

כתב הרמ"א שנהגו לעשות סוכה עם מחיצות שלימות (בלי עצות של לבוד וצורת הפתח), כיון שלא כולם בקיאים בדיני המחיצות. ומי שאין לו כל צרכו למחיצות, עדיף לעשות ג' מחיצות שלימות מארבע שאינם שלימות. ובהלכות של רבי יצחק גיאות כתב שמצוה מן המובחר לעשות ג' דפנות סתומות, ורק מקום הפתח יהיה פתוח. ועיין בבאר היטב [שכתב שמהר"ש היה מסמן סדר

הדופן השניה (והיינו בסוכה שהיא ז' טפחים על ז' טפחים, וי"א שירחיקו עוד טפח כדי שצורת הפתח תהיה על ד' טפחים), ויעשה שם צורת הפתח ע"י שישכיב קנה על אותו קנה עומד ועל הטפח (וא"צ שהקנה השוכב יגע בקנה העומד או בטפח). וכתב הרמ"א שאם הקנה העומד והטפח נוגעים בסכך א"צ להניח קנה על גביהן כיון שהסכך נחשב כקנה על גביהן, (והמ"א מקשה על דבריו ודעתו שראוי להחמיר שלא לסמוך על הסכך, והאחרונים יישבו קושיתו, ועל כן הסומך על הרמ"א לא הפסיד). עוד כתב הרמ"א שמה שנהגו לעשות צורת הפתח עגולה זה לנוי בעלמא. ומותר לטלטל בתוך סוכה כזו או להוציא מהבית לסוכה דרך חלון שביניהם בשבת שבתוך החג, אע"פ שבשאר שבתות השנה אסור (א"כ יש תיקון בדופן הרביעית), דמיגו דהוי דופן לענין סוכה הוי דופן לענין שבת, ומ"מ שלא בשעת הדחק ראוי להחמיר.

פריטי דינים בדין הנ"ל - א' אם הסוכה היא יותר מג' טפחים, א"צ להעמיד את הקנה של צורת הפתח בסוף הדופן, ובפשטות גם אם העמידו בסוף ז' טפחים כל הסוכה כשרה, וצ"ע. (שעה"צ ב). ב' י"ל שמותר להניח את הצורת הפתח בשבת וי"ט ע"י נכרי אם שכח לעשות זאת קודם, דהוי שבות דשבות במקום מצוה. (שעה"צ ה). ג' כתב הר"ן שאע"פ שצורת הפתח נחשב מחיצה גמורה לענין שבת וכלאים, אין לעשות דפנות הסוכה מצורות הפתח אפילו לענין הדופן השלישית, אכן ברא"ש מבואר שצוה"פ מועילה מדאורייתא, אכן מדרבנן בעינן גם טפח שוחק. (בה"ל ד"ה שיעמיד).

סוכה העשויה מקנים הסמוכים זה לזה פחות מג' טפחים, אם עשה על ידי זה ד' דפנות כשר, אבל אם עשה רק ג' דפנות כשר רק אם יש ב' מחיצות שלימות ובשלישית יש טפח.

סוכה שיש לה ב' דפנות זו כנגד זו וביניהם מפולש - פתוח מצד לצד, עושה דופן ברוב ד' טפחים ומשהו (ולא די בטפח ומשהו כיון שאין כאן ב' דפנות סמוכות), ומעמידה בפחות מג' טפחים סמוך לאחת הדפנות (דחשיב כלבוד), ויעשה צורת הפתח ע"י נתינת קנה מהפס של הד' טפחים עד הדופן הרחוקה, והסוכה כשרה, (והמ"א מסתפק אולי זה מועיל רק בסוכה קטנה, ולא כשהדופן השלישית רחוקה הרבה, אבל הרבה אחרונים הסכימו שאין לחלק בזה), וי"א שאין צריך כאן צורת הפתח, ויש להחמיר כסברא ראשונה. ואם הדופן השלישית היא ז' טפחים בלא לבוד, לכו"ע אין צריך צורת הפתח אף שהכותל השני רחוק ממנה, אך מסתבר שצריך שלא יהיה רחוק יותר מי' אמות (שזה שיעור פתח), וכ"ש שאם הדופן השלישית שלימה א"צ לעשות

תמצית משנה ברורה חלק ו'

דפנות הסוכה, שלא לשנות את הסדר משנה לשנה], ובביכורי יעקב כתב שלא ראה מי שחושש לזה.

נעץ ד' קונדסים וסיכך על גבם, בין באמצע הגג בין בצדי הגג, פסולה, דדוקא בשבת אמרינן גוד אסיק, ויש מכשירים אם נעצם על שפת הגג (מדין גוד אסיק), ובלבד שיהיו ממש בשפת הגג ולא במרחק אפילו פחות מג' טפחים, וכן צריך שהגג לא יבלוט החוצה יותר ממחיצות הבית, דאז גם בשבת אינו מועיל. והלכה כדעה ראשונה, אמנם אם אין לו מקום אחר, אין לו לפטור עצמו מסוכה זו, ולא יברך. ועיין בה"ל מה הדין אם יש לד' הקונדסים דין צורת הפתח.

סיכך על גבי מבווי שיש לו לחי (-עץ כמין עמוד), או על גבי באר שיש מסביבה פסים (-ד' קורות בארבע הצדדים שכל קורה נוטה אמה לכאן ואמה לכאן), סוכה זו כשירה רק בשבת שבתוך החג, מיגו דהוי מחיצה לענין שבת. ומשמע מדעת השו"ע שאפילו במקום שלמעשה אסור לטלטל שם בשבת, כגון במבוי שהזופן הרביעית פתוחה לגמרי, מ"מ כיון שלענין שבת הלחי נחשב מחיצה, נחשב מחיצה גם לסוכה, ודעת הרמ"א שאין להתיר אלא במקום שהלחי או הפסים מתירים למעשה לענין שבת, והיינו במבוי שיש לו ג' דפנות שלימות ולחי בצד הרביעי וסיכך רק לצד הלחי, ובפסין מתירים בזמן שיש עולי רגלים, או בזמננו היכא דלא שכיחי מיא שמוותר לדבר מצוה, ודוקא ברה"ר ולא בחצר, ומשמע מהרמב"ם שצריך שיהיה שם באר, ודלא כדעת הראב"ה שא"צ שיהיה שם באר, וצ"ע. ולכתחילה נכון להחמיר כדעת הרמ"א, ובמקום הדחק יש לסמוך על הדעה הראשונה.

המסכך ע"ג אכסדרה (-שני כתלים זה כנגד זה, ומקצתה מקורה, וסיכך מהקרוי עד הקצה השני, ונמצא שבמקום הסכך יש רק ב' דפנות), ויש לאכסדרה פצימין (-שני עמודים בולטים בצד השלישי), דעת השו"ע שאע"פ שלעיל נתבאר שסוכה עם ב' דפנות זה כנגד זה צריך לעשות פס ד' טפחים ומשהו, כאן הפצימין מכשירים את הסוכה אע"פ שהם רחוקים אחד מהשני, דאמרינן פי תקרה (-הקרוי של האכסדרה) יורד וסותם, ויש כאן ג' דפנות, וזה מועיל בין אם הפצימין נראים רק מבפנים לעומד בסוכה ומבחוץ זה נראה כהמשך הדופן, בין אם הם נראים רק מבחוץ ובתוך הסוכה זה נראה כהמשך הדופן, וכן מהני גם אם לא נעשו לכתחילה בשביל מחיצות הסוכה, (והמ"א מצדד שצריך שתקרת האכסדרה תהיה רחבה ד' טפחים, ודלא כהב"ח), אבל אם אין שם פצימין כלל לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם. וכתב

הרמ"א שי"א שאפילו ע"י פצימין לא מהני, אפילו אם רוחבם טפה, ולכן לכתחילה אין לעשות סוכה בכהאי גוונא, ובדיעבד יש לסמוך על הדעה הראשונה. ואם שני הדפנות סמוכים זה לזה (בצורת ר), ובצד השלישי הפצימין בולטים טפה, והם סמוכים לתקרת האכסדרה, מהני לכו"ע. מיהו ברא"ש משמע שצריך גם צורת הפתח ואז א"צ שתהיה תקרת האכסדרה רחבה ד' טפחים, ודעת הב"ח דהיינו דדוקא כשהפצימין נראים מבחוץ ומבפנים הם נראים כהמשך הדופן, ומהמ"א משמע שלדעת הרא"ש אף בנראים מבפנים צריך צורת הפתח, כיון שתקרת האכסדרה לא נעשתה לצורך הסוכה, עוד כתב המ"א שצריך לפי הרא"ש שיהיה רוחב הפצימין טפה, וצ"ע מנא ליה.

העושה סוכתו בתוך ביתו ע"י שפותח את הגג ומסכך שם ומשתמש בשני כותלי הבית הסמוכים זה לזה (בצורת ר) לדפנות, ולמעלה מונחת קורת הבית, לכו"ע י"ל בזה פי תקרה יורד וסותם כיון שהקורה נעשתה לצורך הבית וגם הסוכה נמצאת בבית, ונמצא שיש כאן ג' דפנות, ומ"מ צריך לעשות שם צורת הפתח ע"י שיניח שני קנים תחת הקורה, אחד ליד כותל הבית והשני במקום שנגמר הסכך של הסוכה. ויש מפקפקים בזה כיון שסתם קורת הבית אינה רחבה ד' טפחים וא"א פי תקרה בפחות מד"ט, ועל כן יותר טוב לשים פס ברוחב יותר מטפה, במרחק פחות מג"ט לכותל הבית, וקנה אחר במקום שנגמר הסכך של הסוכה.

גובה הדפנות - דפנות בגובה שבעה ומשהו שהעמידם בפחות מג' טפחים לקרקע כשרה, דהוי כלבוד ויש כאן גובה י' טפחים, ואפילו אם הסכך גבוה הרבה כשרה, ובלבד שהסכך יהיה מכוון כנגד הדפנות ממש או בתוך ג' טפחים למקום שמעל הדפנות, (שאם יש שם ג' טפחים פסולה אף אם הדפנות מגיעות עד למעלה). ואם הסכך נמצא בגובה י' טפחים ועשה מחיצה בגובה ד' טפחים ושני משהויין והעמידה באמצע כשרה, דאמרינן לבוד למעלה ולמטה. ואם הדפנות מרוחקות ג' טפחים מהקרקע, פסולה אף אם הדפנות גבוהות י' טפחים או יותר, דכל מחיצה שהגדיים יכולים לבקוע תחתיה אינה נחשבת מחיצה כלל.

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות משמשים כדפנות, אם האילנות חזקים או שקשר אותם ואינם נדים תמיד ברוח, ומילא תבן וקש בין הענפים כדי שלא תניד אותם הרוח וקשר אותם, הרי זו כשרה. ואם הרוח מנידה אותם לכאן ולכאן פסולה אע"פ שהרוח לא יכולה להפיל אותם לגמרי, ואע"פ שהסוכה בתוך בית שאין שם רוח כלל. ואם י' טפחים מהמחיצה אינו מן הענפים

תמצית משנה ברורה חלק ו'

גבוהים י' טפחים מעל המיטה פסולה, כיון שקרקעית המיטה נחשבת כקרקעית הסוכה (מפני שהיא מחוברת לדפנות), אבל אם סמך את הסכך ע"ג עמודים נפרדים שתקועים בארץ, אע"פ שקרשי המיטה משמשים לדפנות כשרה, כל שהסכך גבוה י' טפחים מהקרקע אע"פ שאינו גבוה מהמטה י"ט, דאין הסוכה נפסלת בשביל שהכניס בה מיטה ומיעט אורה, כל זמן שאם מוציא את המיטה הסכך נשאר במקומו.

סימן תרל"א

שיעור הסיכון

סוכה שחמתה מרובה מצילתה פסולה, ולהלן יבואר מה היעור שבו הסוכה כשרה, ומה הדין בסיכון עבה מאד, או כאשר הסכך אינו בקו אחד אלא חלק מהסכך גבוה יותר משאר הסכך.

סוכה שחמתה וצילתה שוים במקום הסכך פסולה, מפני שהחמה מתפשטת כשהיא מתרחקת מהסכך, ונמצא שבקרקעית הסוכה חמתה מרובה מצילתה, והמיעוט בטל ברוב והוא כאילו לא סיכך כלל. אבל אם חמתה וצילתה שוים בקרקעית הסוכה כשרה, דידוע שהסכך מרובה מהאוויר. ודעת בעל העיטור להיפך, (שאם למעלה הם שוים כשרה, ואם למטה הם שוים פסולה).

סוכה שחלק ממנה חמתה מרובה מצילתה וחלק אחר צילתה מרובה מחמתה, ואם נחשב את כל הסוכה יחד תהיה צילתה מרובה מחמתה, לדעת השו"ע כשרוב הסוכה צילתה מרובה ומיעוט הסוכה חמתה מרובה, כשרה, ומותר לשבת גם תחת החלק שחמתו מרובה. (אבל אם רוב הסוכה חמתה מרובה פסולה אע"פ שבסך הכל צלתה מרובה). והרמ"א כתב שיש מחמירים שאם הסוכה גדולה ויש בה מקום ז' טפחים על ז' טפחים שחמתו מרובה, אין לישיב באותו חלק, אבל שאר הסוכה כשרה כיון שיש בה הכשר סוכה, ואפשר שאם החלק שחמתו מרובה הוא לאורך דופן שלימה ובלי דופן זו יש רק ב' דפנות בסוכה, צ"ע על כל הסוכה.

עד כמה הסיכון יכול להיות עבה - לדעת השו"ע יש לעשות את הסיכון באופן שיראו ממנו את הכוכבים הגדולים (-הנראים ביום לפני השקיעה), ואם היה הסכך מעובה כמין בית, אע"פ שאין רואים מתוכה לא כוכבים גדולים ולא כוכבים קטנים ואפילו אין ניצוצי השמש נראים מתוכה כשרה. והאחרונים כתבו שלכתחילה צריך

א"צ למלא בין הענפים. ואם רוב הדופן אילן חזק משמע קצת בתוס' שכשרה, דעל ידי זה אינה מתנודדת ברוח. ואם סמך את הסוכה ע"ג האילנות אין עולים לסוכה זו ביו"ט, כמו שנתבאר בסימן תרכ"ח.

מחיצות מסדינים - אין נכון לעשות כל המחיצות מיריעות של פשתן בלי קנים, אע"פ שקשרם היטב, דלפעמים זה מתנתק ואינו יודע, והוא מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. ודעת הט"ז שאחת מג' המחיצות של הכשר הסוכה אפשר לעשות מיריעות, אבל מכמה אחרונים משמע דלא כדבריו, אבל מחיצה רביעית לכו"ע אפשר לעשות מיריעות. והרוצה לעשות מחיצות מסדינים, טוב שיחבר למחיצות קנים כל פחות מג' טפחים, שאז זה כשר מכח הקנים אע"פ שהסדינים מתנענעים. ואף אם עושה את הקנים רק בג' מחיצות כשר, ודלא כהמ"א.

מחיצה מבעלי חיים - עושים מחיצה מבעלי חיים, ובלבד שקשר אותה כדי שלא תוכל לברוח (והשעה"צ מסתפק אם זה עצה בעלמא וגם אם לא קשר הסוכה כשרה כשהבמה שם, או שזה תקנת חכמים כדי שלא יבוא לידי ביטול מצות סוכה, ובגר"א משמע שזה תקנת חכמים). וכן צריך למתוח אותה למעלה בחבלים או שתהיה גבוה כ"כ באופן שגם אם תרביץ או תמותו ותיפול תהיה גבוה י' טפחים. ואם יש חלל בין רגליה גבוה מג' טפחים, צריך לגזור שם. ואין להעמיד בהמה ביו"ט שתהיה דופן שלישית לסוכה, אפילו אם יקשרנה ע"י עניבה.

מחיצה מבני אדם - יכול להעמיד את חבירו שיהיה דופן לסוכה, ומשמע שאם נתרצה לעמוד שם אף אם אינו יודע למה חבירו העמידו שם אין חוששים שילך, אבל על נכרי ודאי אין לסמוך. ואם מעמיד את חבירו ביום טוב, צריך שחבירו לא ידע שהוא עומד שם בשביל מחיצה (משא"כ בחול מותר אפי' אם יודע), ואם מעמידו בדופן הרביעית מותר גם ביו"ט, ולא חשיב בנין ביו"ט כיון שגם בלעדיו הסוכה כשרה, וזה בכלל תוספת על אהל עראי דשרי, ולכן מותר גם לעשות ביו"ט את הדופן הרביעית ע"י כלים, אבל לדופן השלישית אסור.

הסומך סוכתו על כרעי המיטה והיינו שהמיטה מוקפת קרשים שעומדים על הקרקע ועולים מעל המיטה. (וקרשי קרקעית המיטה מחוברים לקרשים העומדים), ונתן את הסכך על אותם קרשים, אם הקרשים גבוהים י' טפחים מעל המיטה כשרה, (ואף שהוא מעמיד את הסכך על גבי מיטה שהיא מקבלת טומאה, פסול מקבל טומאה נאמר רק על הסכך, ומ"מ לכתחילה נכון להזהר בזה, כי יש פוסקים המחמירים בזה), ואם אין הקרשים

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סיכך בשפודים הפסולים לסיכוך (כגון שהם של ברזל שהם פסולים לכו"ע), אבל אין בהם כדי לפסול את הסוכה, (והיינו שאין שם שיפוד ברוחב ד' טפחים וגם אין כמה שיפודים מונחים באופן שביחד הם ד' טפחים), אם רוחב הרווח שבין השפודים שווה לרוחב השיפודים ונתן שם סכך כשר, פסול, מפני שא"א לצמצם ולמלא את כל החלל בסכך כשר (דאם היה אפשר היה כשר דקיימא לן פרוץ כעומד מותר), ונמצא שהסכך הפסול מרובה על הסכך הכשר, אבל אם הסכך הכשר רחב יותר מהשיפודים, או שהשיפודים נתונים שתי והסכך הכשר ערב או איפכא, והיינו שדחק את הסכך הכשר בין השפודים, כשר, מפני שאז מתמלא כל האויר בסכך כשר, וא"צ להניח את הסכך ע"ג השפודים, מפני שא"צ שיהיה הרוב סכך כשר, ובמחצה סגי. וכל זה בסוכה גדולה, אבל בסוכה ז' על ז' טפחים צריך שלא יהיה מהשיפודים ג' טפחים במקום אחד, דבסוכה קטנה סכך פסול פוסל בג' טפחים.

קרשי התקרה שאין עליהם מעזיבה (-טיט ואבנים), וכ"ש אם היה מעזיבה וסילקה משם, והוא רוצה להכשיר את קרשי התקרה לסיכוך, די בזה שיסיר את כל המסמרים לשם סוכה (-פקפוק), והוי כאילו הניח את כל הקרשים לשם סוכה (כ"כ הרא"ש והטור, ורש"י והרמב"ם והרע"ב והאור זרוע כתבו שצריך לעקור את הקרשים ממקומם עם המסמרים, ומשמע שצריך לנענע את כל הקרשים), וכן אם נטל נסר מבין כל שני נסרים (נטל אחת מבינתיים) ונתן במקומו סכך כשר, הסוכה כשרה, והיינו כשיש באמצע הסוכה שני פסלים (-סכך כשר כשיעור ב' נסרים), ואין ביניהם לדופן ד' אמות, דאז הסכך הכשר בשיעור הכשר סוכה מכשיר את הסוכה מדין דופן עקומה, אבל אם אין באמצע שני פסלים הרי קיימא לן שסכך פסול ד' טפחים פוסל באמצע הסוכה בד' טפחים. אכן הב"ח כתב שאם נתן סכך כשר בין הנסרים הוכשרו גם הנסרים לסיכוך. וכתב השו"ע שמועיל אפילו אם הקרשים רחבים ד' טפחים, ואין כאן גזירת תקרה כיון שעשה מעשה להכשיר את התקרה לסיכוך ע"י הסרת המסמרים ונענוע, ונחלקו הפוסקים אם זה מועיל רק לענין פקפוק, או גם כשנטל אחת מבינתיים, ואם נטל שני נסרים סמוכים כשר גם למחמירים כיון שיש בזה שיעור הכשר סוכה ויותר. וי"א שבפקפוק צריך שלא יהיה בנסרים ד' טפחים דס"ל שהנסרים נחשבים סכך פסול, ונחלקו האחרונים מה הדין לשיטה זו בנטל אחת מבינתיים, ואם הנסרים פחותים מד' טפחים ונטל אחת מבינתיים ונתן סכך כשר במקומו, מותר לכו"ע לשבת אפילו תחת הנסרים, אפילו אם הסוכה רחבה כמה אמות, אכן למבואר בסימן תרכ"ט שהיום אין

שאפילו בלילה יראו מתוכה גם כוכבי הלילה. וי"א שיותר לסכך בסכך עבה אע"פ שבלילה אינו רואה כוכבים, כיון שביום יש חורים וסדקים בכמה מקומות, והמיקל כדעה זו לא הפסיד, ובפרט כשיש לחוש שאם יעשה את הסכך דק יותר ינסם משם רוח וקור ויצטער מזה. וכתב הפמ"ג שאפשר שמספיק שרואים כוכבים רק במקום אחד בסוכה. ואם הסכך מעובה הרבה מאד עד שאין הגשם יכול לרדת לתוכה אפילו כשיורדים גשמים מרובים, יש להחמיר ולפסול משום גזירת בית, (ובזה כל שיש ד' טפחים יחד חשיב סכך פסול, ומ"מ אם נטל אח"כ מקצת עובי הסכך מעליו, א"צ לנענע את הנשאר, אפילו אם הניחו בבת אחת), ומ"מ בדיעבד כאשר א"א ליטול חלק מהסכך מאיזה סיבה, יש לסמוך על המכשירים.

סיכוך דק מאד שיש בו הרבה אויר, אם אין ג' טפחים אויר במקום אחד ובין הכל צילתה מרובה מחמתה כשרה.

סכך שמקצתו למטה ומקצתו למעלה (-מדובלל), אם אין ביניהם ג' טפחים כשר, אע"פ שכשהחמה מאירה באלכסון חמתה מרובה מצילתה, (כיון שכשהחמה באמצע הרקיע צילתה מרובה מחמתה), וכן אם יש ביניהם ג' טפחים אבל יש בכל קנה וקנה מהסכך שלמעלה רוחב טפח או יותר ומתחת יש חלל ברוחב טפח שמכוון כנגד הקנה העליון כך דקדק לכתוב הרמ"א, דס"ל שאף אם העליון יותר מטפח די בחלל טפח, ומהשו"ע משמע שצריך שהחלל יהיה ברוחב הסכך העליון, רואים כאילו הסכך שלמעלה נמצא למטה ונסתם החלל, וכשר אע"פ שכשהחמה מאירה באלכסון חמתה מרובה מצילתה וכן"ל.

עוד מדיני הסיכוך

סכך הבולט מאחורי הסוכה, אם יש באותו מקום שיעור סוכה של ז' על ז' טפחים וצילתה מרובה מחמתה וג' דפנות, כשר אע"פ שניכר שהדופן האמצעי נעשה עבור החלק הפנימי של הסוכה ולא עבור החלק החיצוני (כגון שראה שמספיקה לו סוכה קטנה יותר ולכן הכניס את הדופן האמצעי יותר בפנים), והסכימו האחרונים שזה כשר אפילו אם המחיצה הזו מועילה רק מדין לבד.

ואם **הסכך בולט לצד הפרוץ ודופן אחת ממשיכה לשם**, מקום זה כשר אע"פ שהדופן שכנגדה היא יותר מז' טפחים, ולא אמרינן שגילה דעתו בזה שכוונתו לעשות סוכה רק בחלק שבין שני הדפנות, (דאם דופן אחת היא רק ז' טפחים פשיטא שכל מה שכנגד הדופן השנייה כשר, דזה הכשר סוכה לכתחילה).

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נוהגים לסכך בנסרים אפילו פחותים מד' טפחים, יש להזהר בין לענין פקפוק בין לענין נוטל אחת מבינתיים, אם לא בשעת הדחק.

סוכה שדפנותיה משופעות וראשיהם נוגעים זה בזה (כמין צריף), או שהשעין את הדופן על הקיר (סמכה לכותל) ויש לה עוד דופן כדי שיהיו לסוכה ג' דפנות, וממילא אין לה גג, פסולה אפילו אם הדפנות עשויות מסכך כשר, דאין כאן לא דופן ולא גג. אבל אם היה לה גג אפילו טפח, או אפי' היה חלל טפח למעלה, (או שאין טפח למעלה ממש, אבל בתוך ג' טפחים סמוך לגגה יש רוחב טפח. מ"א), או שהדופן מתחילה טפח מעל הקרקע ואותו טפח הוא דופן או אפי' חלל, לשיטת השו"ע כשרה בין בכמין צריף בין בסמכה לכותל, דכל פחות משלשה כלבוד דמי והרי יש לה דפנות וגג, אמנם צריך באופנים הנ"ל שיהיה בסוכה חלל ז' על ז' טפחים בגובה י' טפחים, ומוזדים את ה' טפחים ביושר ולא באלכסון. וכתב הרמ"א ש"א שהטפח לא יהיה אויר, אלא אם הטפח סמוך לארץ יעשה דופן טפח זקוף, ואם הטפח הוא למעלה יעשה סכך טפח שאינו משופע, וכן במה שהובא לעיל מהמ"א שאם יש טפח פחות מג' טפחים סמוך לגג לא מהני, וכתב הבה"ל שראוי לחוש לדעת ה"א. עוד כתב הרמ"א שצריך שהדפנות שמעל גובה י' טפחים יהיו מדבר הכשר לסיכוך, שהרי הם הסכך, ואם כל הדפנות מדבר שמסככים בו, מותר לישן אפילו מתחת הדפנות.

כשיש פלוגתא דרבנותא אם הסוכה כשרה, אם המחלוקת היא בדאורייתא אזלינן לחומרא, ואם אין לו סוכה אחרת יאכל שם בלי ברכה, ואם המחלוקת היא בדרבנן, אם יש לו סוכה אחרת ראוי להחמיר ללכת לאכול שם, ואם אין לו סוכה אחרת יוצא בה ידי חובתו ומברך עליה, וצ"ע קצת.

סימן תרל"ב

מתי סכך פסול או אויר פוסלים את הסוכה

המסכך חלק מסוכתו בסכך פסול, או שחלק מהסוכה אינו מסוכך כלל (-אויר), יש פעמים שכל הסוכה נפסלת, ויש פעמים שהסוכה כשרה מלבד אותו מקום, ויש פעמים שגם אותו מקום כשר, וזה תלוי בשיעור הסכך הפסול והאויר, ואם זה נמצא תוך ד' אמות לדפנות (בסכך פסול, שאומרים בזה דופן עקומה), ואם יש שיעור הכשר סוכה וג' דפנות במקום שיש בו סכך כשר, וכדלהלן.

סכך פסול שנמצא באמצע הסוכה ויש בסוכה ז' על ז' טפחים של סכך כשר, אם הסכך הפסול רחב ד' טפחים והוא לכל אורך הסוכה, הסוכה פסולה (אם יש לה רק ג' דפנות) אפילו אם הסכך פסול רק מדרבנן, כיון שכל צד נחשב לסוכה בפני עצמה שאין לה אלא ב' דפנות, אבל בפחות מד' טפחים כשרה, ומותר לישן גם מתחת לסכך הפסול, וי"א שאף שהסוכה כשרה בפחות מד' טפחים, אין לישן תחת סכך פסול אלא בפחות מג' טפחים, ויש להחמיר בזה לכתחילה. ואם בצד אחד יש ג' דפנות ושיעור סוכה ז' על ז' טפחים, אותו צד כשר אף שבאמצע יש סכך פסול בשיעור הפוסל, והצד השני פסול שהרי אין לו ג' דפנות. ואם סוף הסכך הפסול אינו רחוק ד' אמות מהדופן שבצד השני, אותו צד כשר מטעם דופן עקומה, וגם החלק השני כשר אם יש בו הכשר סוכה, דלגבי אותו חלק לא אומרים דופן עקומה.

ואם הסכך הפסול נמצא בצידי הסוכה אינו פוסל אלא בד' אמות, ובפחות מכך אנו רואים כאילו הכותל נעקם והסכך הפסול הוא חלק מהכותל (דופן עקומה), ולכן בית שנפחת חלק מהגג שבאמצע הבית וסיכך במקום הפחת, והתקרה שנשארה בין הסכך הכשר לכתלים היא פחות מד' אמות, כשרה. אמנם אין ישנים מתחת הסכך הפסול שבצדדים כל זמן שיש בו ד' טפחים, ואפשר שגם אם שלשה טפחים הם בתוך הסוכה ועוד טפח נמצא מחוץ לסוכה, אסור לישן תחתיו. ואם הניח נסר רחב ד' טפחים בפתח הסוכה, ונסר זה נמצא ג' טפחים בתוך הסוכה וטפח אחד בחוץ, ואם ננכה ד' טפחים אלו אין בסוכה ז' על ז' טפחים כשיעור הכשר סוכה, הסוכה פסולה. ועיין לקמן בדין אויר, מה שנתבאר שם לענין סכך פסול שאינו לאורך כל הסוכה.

ואם הסוכה אין בה אלא ז' על ז' טפחים, ויש בה סכך פסול, בין באמצע בין מן הצד בג' טפחים פסולה ובפחות מג' טפחים כשרה וישנים תחתיו. וכתב המ"א שגם בסוכה שהיא ט' ומחצה טפחים, סכך פסול של ג' טפחים פוסל, כיון שבלא הסכך הפסול אין שיעור הכשר סוכה, ועיין בא"ר.

דיני דופן עקומה - א' מהשו"ע משמע שאם הדפנות לא מגיעות עד לסכך הפסול לא אומרים דופן עקומה (ובבה"ל מביא מקרים מצויים שצריך להזהר בזה), ויש חולקים, ואפשר שאם הרווח ביניהם הוא פחות מג' טפחים לכו"ע אומרים דופן עקומה. ב' סכך פסול המונח באלכסון, אע"פ שאורך השיפוע ד' אמות, אם בקו ישר אין ד' אמות אומרים דופן עקומה, וכן בסכך פסול שנמצא באמצע הסוכה מחשבים את הד' טפחים בקו ישר ולא באלכסון. ג' סכך

סימן תרל"ג

שיעור גובה הסוכה

סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ' אמה, או פחות מ' טפחים, פסולה, ונחלקו בגמרא מה טעם הפסול בגבוהה מכ' אמה, ויש נ"מ בין הטעמים, ולהלכה טעם הפסול הוא משום שלמעלה מכ' אמה צריך לחזק את הדפנות, וסוכה דירת עראי בעינין. ובסימן זה יבוארו פרטי הדינים בזה.

סוכה שחללה יותר מכ' אמה והיינו שהסכך מתחיל בגובה יותר מכ' אמה מקרקעיתה, פסולה, (דסוכה דירת עראי בעינין, ולמעלה מכ' אמה צריך לעשות כתלים חזקים כדי שלא יפלו ואז פסול אפי' אם עשה אותה עראי, ומ"מ למטה מכ' כשרה אפילו אם הדפנות חזקים כעין בית, דלא הקפיד הכתוב אלא בשיעור שהוא מוכרח לעשותה קבע, אמנם אם הסכך עצמו אינו כשר אלא כשהוא עראי, דהיינו שלא יחבר את הסכך ע"י מסמרים). ופסול זה הוא בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה (דאין הלכה כהטעם שבגבוהה מכ' אין הצל מחמת הסכך אלא מחמת הדפנות, שלפי טעם זה סוכה רחבה כשרה), בין אם הדפנות מגיעות לסכך בין אם הדפנות לא מגיעות לסכך (דאין הלכה כהטעם שבגבוהה מכ' אינו רואה שהוא יושב בצל סוכה, שלפי טעם זה כשהדפנות מגיעות לסכך הסוכה כשרה), ואם הסכך למטה מכ' אמה, כשרה אפי' אם הדפנות לא מגיעות לסכך.

שיעור אמה לענין זה הוא ששה טפחים מצומצמים, והיינו שבכל טפח נכנס ד' אצבעות (אגודלים במקום הרחב שלהם, באיש בינוני שאין אבריו גדולים ולא קטנים, והוא בן ל"ה שנה או יותר) דבוקים זה לזה, דלחומר אזלינן, אבל לענין גובה י' טפחים גובה, ולענין שיהיה אורכה ורוחבה של הסוכה, בעינין דווקא טפחים מרווחים, שהם חצי אצבע לאמה יותר מהצומצמים.

אם הסכך למעלה מכ' והחלל אינו אלא כ' אמה בדיוק כשרה, אף שהסכך הצמוד לכ' אמה אין בו בפני עצמו שיעור צילתו מרובה מחמתו אלא בצירוף כל הסכך, מפני שכל הסכך מצטרף יחד, ואם חללה יותר מכ' אמה, ויש הוצין (-ענפים קטנים עם העלים שלהם) שיורדים למטה, אם חמתן מרובה מצילתן פסולה, וכאן אין מצטרפים את הסכך שלמעלה כיון שההוצין אינם חשובים, ולכן אפילו אם ההוצין יורדים ממש לתוך חלל עשרים פסול, כל זמן שהסכך שמעל ההוצין הוא יותר מכ' אמה מעל הארץ, ואם ההוצין בפני עצמם צילתם מרובה מחמתם הסוכה כשרה, אף אם ההוצין אינם בתוך כ' אמה אלא מיד אחרי כ' אמה. ואם הסכך היה למעלה מכ' ובא להורידו, א"צ להורידו ללמטה מכ', ודי שיהיה החלל כ' אמה.

פסול המונח באלכסון, והסכך הכשר אינו למעלה בסיום האלכסון אלא למטה, ולפני הסכך הכשר יש קורה הפסולה לסיכוך שאם נצרף אותה לסכך הפסול יהיה ביחד ד' אמות, אע"פ שהקורה אינה מרוחקת ג' טפחים מהמקום שתחת הסכך הפסול אין מצטרפים, כיון שבגובה רחוק ממנו ג' טפחים ולא אמרינן לבוד וחבטו רמי להחמיר.

אוויר במקום הסכך פוסל בג' טפחים בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה, בין באמצע בין מן הצד, (ואויר חמור מסכך פסול מפני שההפסק בסכך ניכר יותר), והיינו שאותו מקום שאין בו סכך, פסול, ולענין שאר הסוכה אם יש למקום הסכך הכשר שיעור סוכה וג' דפנות כדין, אותו מקום כשר, והחלק החיצון פסול, ולא אומרים דופן עקומה אלא בסכך פסול ולא באויר. ואם האויר (או סכך פסול ד' טפחים) נמצא לאורך כל הסוכה ואין למקום הסכך הכשר שיעור סוכה וג' דפנות, כל הסוכה פסולה, ואם הסכך הכשר שמשני צידי האויר (או הסכך הפסול) מחובר בצדדים, מצטרפים שני החלקים לשיעור הכשר סוכה, ובכהאי גוונא מקום הסכך הכשר כשר ומקום האויר (או הסכך הפסול) אין לישיב תחתיו, ובביכורי יעקב מפקפק על מה שמצטרפים את שני החלקים לשיעור הכשר סוכה. ואם האויר הוא פחות מג' טפחים אינו פוסל, ואף מצטרף להשלים שיעור סוכה דאמרינן לבוד והוי כסתום, אבל אין ישנים ואוכלים תחתיו (והא דנקט שינה בכל מקום משום ששינה אסורה אפילו עראי, משא"כ באכילה), אם האויר הוא לאורך כל הסוכה, או שיש בו כדי לעמוד ראשו ורובו, ובר"ן איתא ראשו או רובו וכן משמע בריטב"א, ומשמע בגמרא שדין אין ישנים תחתיו הוא מדאורייתא.

סכך פסול ואויר הסמוכים זה לזה ואין בכל אחד בפני עצמו שיעור הפוסל, אינם מצטרפים זה לזה, ולכן סוכה שיש בה אויר ג' טפחים אפשר למעטו אפילו בסכך פסול, וכן סכך פסול ד' טפחים אפשר למעטו בין בקנים בין באויר. אמנם אם אין בסוכה אלא ז' על ז' טפחים, אויר וסכך פסול מצטרפים לפסול.

שני סככים פסולים שיש אויר ביניהם אם בכל אחד יש ב' טפחים והאויר הוא פחות מג' טפחים, יש להסתפק אם הם מצטרפים לפסול את הסוכה, ולכן אם אפשר לתקן יתקן, ואם א"א לתקן ואין לו סוכה אחרת ישב בה ולא יברך. ואם אין בשניהם יחד ד' טפחים אלא רק בצירוף האויר, לא אמרינן שיהא כסתום מחמת לבוד, דלא אמרינן לבוד להחמיר והיינו לומר שנחשב כאילו האויר הוא כסתום בסכך פסול.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

לדופן שכנגדה פחות מד' אמות, מקום האיציטבא עצמו כשר, דאמרינן דופן עקומה (והיינו דווקא אם הדפנות מגיעות לסכך), וכן המקום שבין האיציטבא לפתח כשר, אבל המקום שבין האיציטבא לדופן שכנגדה פסול, שהרי דנים כאילו הדופן מתעקמת שם וא"כ הוא יושב תחת הדופן, ואם יש בין האיציטבא לדופן שכנגדה ד' אמות גם מקום האיציטבא פסול.

ואם בנה את האיציטבא ממש באמצע הסוכה, אם יש מהאיציטבא לכל צד פחות מד' אמות כשרה (דאמרינן דופן עקומה גם בכמה רוחות, ולא רק האיציטבא כשרה, דהצד שכנגד הפתח שאין שם דופן כשר מדין פסל היוצא מן הסוכה, ואם יש לסוכה ד' דפנות ולכל צד יש פחות מד' אמות כולה כשרה אם יש באיציטבא שיעור סוכה, דלגבי כל צד אומרים שהוא כשר מדין פסל ושאר הדפנות נחשבים כדופן עקומה, ובביכורי יעקב מצדד שדווקא שני בני אדם יכולים לשבת כל אחד בצד אחר, ובאדם אחד צ"ע), ואפילו אם האיציטבא גבוהה יותר מ' טפחים כשרה (ולא אמרינן שהיא רשות בפני עצמה ואין שייכות בינה לדפנות), ואם יש בינה לכותל ד' אמות פסולה אפי' גבוה י' טפחים (ולא אמרינן גוד אסיק מחיצתא ע"י השפה של האיציטבא, דבסוכה בעינן שיהיו מחיצותיה ניכרות).

סוכה נמוכה

סוכה שחללה פחות מ' טפחים פסולה. ואם הסכך למעלה מ' טפחים והוצין יורדים לתוך י' טפחים פסולה אע"פ שההוצין חמתם מרובה מצילתם, דחשיב דירה סרוחה, ומשמע מהשו"ע ועוד ראשונים שאפילו בדיעבד פסולה, ולאפוקי מלשון הרמב"ם שמשמע לכאורה שזה רק לזהירות בעלמא כסכך שריחו רע. אבל אם נויי הסוכה או כלים שתלה בה וכדומה יורדים למטה מ' טפחים אינם פוסלים, דהם בטלים לסוכה, ואפשר שגם נוי ממין הסוכה כגון שושנים ועשבים נאים אינם ממעטים, כיון שתלאם לנוי.

סוכה פחות מ' טפחים שחקק בה והשלימה לי' טפחים (וה"ה אם הסכך היה עבה ונטל ממנו עד שיש בסוכה חלל י' טפחים), ויש במקום החקק שיעור הכשר סוכה, ואין בין החקק לדפנות ג' טפחים כשרה, ויש מחמירים שלא לאכול ולישן חוץ לחקק בין לצד הפתח בין לצד הכתלים, ואם יש בין החקק לדפנות ג' טפחים פסולה.

סימן תרל"ד

סוכה פחותה מז' טפחים

סוכה שאין בה ז' על ז' טפחים, שזה שיעור מקום שנכנס שם ראשו ורובו של אדם ושלחן טפח, פסולה, (כדעת בית

מיעוט החלל לכ' אמה

סוכה שחללה יותר מכ' אמה, ובא להכשירה ע"י מיעוט חללה, צריך שיהיה המיעוט ע"י דברים שמתבטלים לסוכה, ולא דברים שמונחים שם באופן זמני, וכדלהלן.

סוכה הגבוהה מכ' אמה שבא למעט חללה ע"י תלית דברים נאים, לא הוי מיעוט אפילו אם צילתם מרובה מחמתם, כיון שאינם כשרים לסיכוך, וי"א שגם אם הם כשרים לסיכוך לא הוי מיעוט היכא שתלאם רק לנוי ולא לשם צל.

הנחת כרים וכסתות או תבואה בקרקעית הסוכה לא הוי מיעוט אפילו אם ביטלם שם, דבטלה דעתו אצל כל אדם, ואין אדם מפסיד ממונו ומבטלו לקרקע. ובבה"ל זן מה הדין במצעות שמציעים על הרצפה בבתי עשירים, ובמאירי כתב שכרים פשוטים שדרך בני אדם לבטלם לשיבה על הקרקע לא הוי ביטול, משום לא פלוג.

תבן ועפר הוי מיעוט אם ביטלם בפה (וי"א אפי' בלב) לקרקע הסוכה שלא להזיזם ממקומם, אבל בסתמא אינו מיעוט. וא"צ לנענע את הסכך לאחר המיעוט, אע"פ שהסוכה היתה פסולה לפני שמיעט את גובהה. ואסור למעט ביו"ט, דהוי כבונה, ועוד שהוא מתקן ומכשיר את הסוכה, ואם הניח אותם לפני יו"ט, מסתפק רעק"א אם מותר לבטלם ביו"ט. ובסימן שנ"ח יש מחלוקת אם צריך מיעוט לעולם או שמספיק לאותה שבת, ולמקילים, הכא מספיק שיבטל לכל ימי החג, והאחרונים נוטים להקל בזה. ועפר שאינו עתיד לפנותו אך לא ביטלו בפה, נחלקו הראשונים האם הוי מיעוט.

מיעוט החלל בחלק מהסוכה ע"י איציטבא

סוכה שחללה למעלה מכ' אמה ובא למעטה ע"י שבונה בחלק ממנה איציטבא וכדומה, צריך שיהיה למקום האיציטבא הכשר סוכה בפני עצמו, וכדלהלן.

סוכה הגבוהה מכ' אמה ובנה בה איציטבא (-בנין מאבנים או מעצים, וה"ה פאדלאג"ע שמרצפים על הקרקע), ומראש האיציטבא עד הסכך אין יותר מכ' אמה, הדין תלוי היכן עשה את האיציטבא, וכדלהלן:

אם עשאה סמוך ממש לדופן האמצעי שכנגד הפתח (ונקרא אמצעי משום שסתם סוכה יש לה ג' דפנות, וצד הפתח אין בו דופן כלל), והאיציטבא מגיעה ממש עד שתי הדפנות שבצדדים, ויש באיציטבא שיעור סוכה, כל הסוכה כשרה כולל המקום שמהאיציטבא והלאה, ומותר לאכול ולישן שם.

ואם בנה את האיציטבא צמוד לאחת הדפנות שבצדדים, והיא מגיעה עד הדופן האמצעית, אם יש בין האיציטבא

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הפוסקים יצא אם הסוכה היא גדולה. וכתב רעק"א שביושב בסוכה קטנה פחות מז' על ז' טפחים, ושלחנו בסוכה גדולה, בזה הרי"ף לקולא דאין חוששים בזה שמא ימשך, והתוס' לחומרא כיון שהסוכה הקטנה היא דירה סרוחה. והבה"ל מקשה על דברי הרי"ף. ואם השלחן בבית והוא אוכל בסוכה מתוך ידו ולא מהשלחן, כשר, אמנם אין בסוכה ז' על ז' טפחים פסול גם בזה.

אם מקצת מהשלחן בסוכה ומקצת בתוך הבית, מותר, אע"פ שרוב השלחן בבית ובסוכה יש ממנו רק טפח, כ"כ הח"א, ובברכי יוסף כתב דבעינן רובו בסוכה, ואפילו במושהו יותר מחציו סג.

מי שיש לו סוכה בשדה סמוך לביתו, אסור להוציא מביתו לסוכה דרך רה"ר או כרמלית. וכן שני סוכות בחצר אחת שלא עירבו עירובי חצרות אסור לטלטל מזו לזו, וע"י נכרי מותר.

סימן תרל"ה

לשם מה צריך לעשות את הסוכה

כתיב "חג הסוכות תעשה לך" ודרשו חז"ל שצריך לעשות את הסוכה לשם צל, והיינו כדי שהסכך יגן עליו מהשמש והחום. ולהלן יבואר מתי נחשב שהסוכה נעשית לשם צל והיא כשרה, ומתי נחשב שהסוכה לא נעשתה לשם צל והיא פסולה. ובסימן הבא יבואר הדין לכתחילה לעשות את הסוכה לשם חג.

סוכה שנעשתה לצל כשרה אע"פ שלא נעשתה לשם מצות סוכה, אבל סוכה שעושה אותה לצניעות בעלמא, או לדור בה כל השנה, או לאוצר, פסולה, ולא מועיל חידוש כל שהוא להכשירם, וסוכה העשויה לדור בה רק בימות החמה, משמע מרש"י שהיא כשרה.

סוכת גנב"ך ורקב"ש - סוכת נכרים או נשים או בהמה או כותיים כשרה אע"פ שאינם בני חיובא, וכן סוכת רועים (שעשו סוכה בשדה לישב בתוכה מפני השרב, ושומרים צאנם, ואינם קבועים במקום אחד אלא כשאכלו את המרעה סותרים סוכתם ועוברים למקום אחר, וכן בקייצים) או קייצים (-שומרי קציעות השטוחות בשדה לייבש) או בורגנים של שומרי העיר, או שומרי שדות, כשרה אם נעשתה לצל אע"פ שאינה דבר קבוע, ואפילו איכא ב' ריעותות כגון רועים נכרים כשרה. וסוכות אלו כשאנו רואים שהם מסוככות יפה, שאין עושים כך בשביל צניעות, מוכחא מילתא שנעשו לצל. וסוכת בהמה שיש שם אשפה מסריחה, וכ"ש אם עשויה ליפנות בה בני אדם לפעמים, אין להכשיר אותו המקום לסוכה.

שמאי, ונחלקו הראשונים אם הפסול הוא מדאורייתא משום דבעינן קצת קבע ופחות מז' היא דירה סרוחה, או שהפסול הוא שמא ימשך אחר שלחנו. וכן נחלקו בסוכה גדולה אם הוא יושב בסוכה והשלחן בבית, דאם טעם הגזירה בסוכה קטנה הוא שמא ימשך אחר שלחנו, א"כ גם בסוכה גדולה לא יצא, ואם הפסול הוא מחמת שהסוכה קטנה, א"כ בסוכה גדולה יצא. ולהלן יבואר באיזה אופנים הסוכה נפסלת מטעם שאין בה ז' על ז' טפחים, ומה הדין בסוכה גדולה אם השלחן בתוך הבית.

סוכה שאין בה ז' על ז' טפחים ובכל אותו מקום יש גובה י' טפחים פסולה, וצריך שגם האורך וגם הרחב יהיו ז' טפחים וגם הגובה יהיה בריבוע, אבל אם בצד אחד אין ז' טפחים פסולה אע"פ שהצד השני ארוך מאד. והנה שיטת הרי"ף שמן התורה מספיק ו' על ו' טפחים (שזה מקום ישיבת האדם ללא שלחן), ורק מדרבנן בעינן ז' על ז' טפחים, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו, אבל לפי שאר הפוסקים מדאורייתא בעינן ז' על ז' טפחים, דבפחות מאכאן לא חשיב דירה כלל.

סוכה גדולה שיש שם פינה נפרדת שאין בה ז' על ז' טפחים ואין הפסק בינה לבין הסוכה, כתב המ"א שאסור לשבת שם, ודעת הדרך החיים שאם אותו מקום רחב ז' טפחים ורק אינו ארוך ז' טפחים כשר, כיון שהוא מצטרף לסוכה הגדולה, והבה"ל סובר שהמ"א פוסל גם בזה, ואין לזוז מדבריו, אכן אין להקפיד שלא להניח את השלחן באותו קרן.

סוכה גדולה מאד כשרה, ואין הגבלה לגודל הסוכה.

סוכה עגולה צריך שיהיה בה כדי לרבע ז' על ז' טפחים (ואם החוט הסובב אותה אורכו כ"ט טפחים וב' חומשי טפח, יש בה שיעור זה), ואז אפשר לשבת גם בצידי העיגול שאינם בתוך הריבוע אף שאין שם רוחב שבעה, כיון שהוא שטח אחד עם הריבוע, ולא צר לו לשבת שם. וכן סוכה שיש לה ה' זוויות או יותר צריך שיהיה בה כדי לרבע ז' על ז' טפחים.

סוכה ז' על ז' שנתן בה בגדים לנאותה בתוך גובה י' טפחים והם ממועטים אותה מהשיעור, פסולה. והפמ"ג מסתפק אולי הפסול הוא מדרבנן. וכתב הב"ח שהטעם הוא מפני שאסור ליטלם כל שבעה, ולפ"ז אם התנה שאינו בודל מהם כל בין השמשות דמותר ליטלם אינם ממועטים, והפמ"ג מסתפק בזה. וכתב השלטי גיבורים בשם ריא"ז שכלי תשמישין אינם ממועטים אפילו מן הצד, ומהמ"א משמע דלא פסיקא ליה דבר זה.

מי שאוכל בסוכה ושלחנו בבית

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו מחוץ לסוכה ואכל, כאילו לא אכל בסוכה, וצריך לחזור ולאכול בסוכה, ולענין ברכת זמן באכילה שניה, דעת הפמ"ג שיברך, והביכווי יעקב חולק עליו. ואפילו אם היא סוכה גדולה וכולו יושב בסוכה לא יצא, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו, וכתב הבה"ל שהשו"ע פסק בזה כדעת הרי"ף והרמב"ם שגם בזה הלכה כב"ש, אבל לשאר

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מניח לכל אורך או רוחב הסוכה, אפילו אין באורך הסכך או ברחבו אלא משהו סגוי. ואם עשה את הסוכה לשם חג, אפילו עשאה בתחילת השנה לאחר חג הסוכות הקודם א"צ לחדש בה דבר, ובתוך ל' יום לסוכות בסתמא הסוכה נעשית לשם חג, כיון שאז שואלים בהלכות החג. ובדפנות לכו"ע אין דין של סוכה ישנה וא"צ לחדש בהם דבר. וסוכה שצריכה חידוש, אם יש בה ג' דפנות אין עשית הדופן הרביעית נחשבת חידוש, אבל אם עשה בה את הדופן השלישית ודאי מהני, כיון שבלעדיה לא היה יכול לקיים מצות סוכה.

סוכה העומדת משנה לשנה צריך לחדש בה דבר בכל שנה, דאע"פ שנעשתה מתחילה לשם חג, העשייה הראשונה התבטלה.

יוצר קדירות שעושה את הקדירות בסוכה פנימית ומוכרם בחיצונה, בפנימית אינו יוצא ידי סוכה, שכיון שהיא דירתו של כל השנה אינו ניכר שדר בה לשם מצוה, ואם מגביה הסכך וחוזר ומניחו כשרה (וכן סוכה שעשאה לשם חג ואח"כ היה דר שם כל השנה, אין מספיק להסיר את הגג, אלא צריך להגביה את הסכך ולחזור ולהניחו לשם סוכה), אבל חידוש בעלמא אינו מועיל כיון שכל השנה הוא אוכל ושותה וישן שם בר"ן משמע שזה פסול מדאורייתא, דהתורה מיעטה בית העשוי לדירה, ולרש"י אפילו אם אנו יודעים שעשאה לצל אסור עכ"פ מדרבנן, ובחיצונה יוצא ידי חובה, וצריך לחדש בה דבר כיון שרק עשאה לשם צל ולא לשם סוכה.

סוכה שנעשית מאיליה פסולה מפני שלא נעשתה לצל, ועל כן **החוטט בגדיש** ועושה בו חלל לסוכה אינה סוכה, מפני שכשהניח שם את התבואה לא עשה זאת לשם צל, וגם אם הניחה לשם צל פסולה כיון שאין על זה שם סכך בלי חלל, ומה שעושה אח"כ חלל אפילו אם יכוין לשם סוכה כלפי הסכך הוי תעשה ולא מן העשוי כיון שאינו עושה שום מעשה בסכך עצמו. אמנם אם בזמן הנחת התבואה עשה שם חלל בגובה טפח (דבהכי חשיב אהל) באורך ורוחב ז' טפחים (כשיעור הכשר סוכה) לשם צל, וחטט בה אח"כ מעל החלל או מתחתיו והשלימה לגובה עשרה, כשרה, כיון שהסכך נעשה לשם צל, ולענין הדפנות לא אמרינן תעשה ולא מן העשוי (כפי שסוכה פחותה מעשרה שחקק בה והשלימה לעשרה כשרה), וא"צ שהחטיטה תהיה לשם סוכה, כיון שמתחילה יש עליה שם סוכה ע"י אותו טפח. וסוכה זו כשירה אע"פ שמחמת הגדיש אין המטר יכול להכנס לתוכה, כיון שאין לגדיש שום דמיון לבית, ודעת הא"ר שמדובר שנטל מקצת הגדיש באופן שהמטר יכול להכנס לשם. אבל אם חקק גם מצידי אותו חלל, אותו מקום שבצדדים פסול, ואם חקק בשני הצדדים ד' אמות ונשאר בסוכה רק ב' דפנות, או שמתחילה היו שם ג' דפנות וחקק בצד אחד יותר מד' אמות, גם המקום שהניח בו חלל טפח מתחילה פסול, דהסכך שבצדדים הוא פסול, וסכך פסול בצדדים פוסל בארבע אמות.

אין לעשות את הסכך לפני הדפנות והב"ח מכשיר בדיעבד, אבל הרבה אחרונים חולקים עליו וסוברים שאף בדיעבד פסול. ואם עשה רוחב טפח מהמחיצות סמוך לסכך לאורך כל הסוכה, מותר לסכך לפני שיעשה את שאר הדפנות, וכמו שנתבאר לגבי חוטט בגדיש.

סימן תרל"ז

עשית סוכה באמצע סוכות - מי שלא עשה סוכה לפני סוכות, בין בשוגג בין במזיד, יכול לעשות את הסוכה בחול המועד ואפילו בסוף יום השביעי, (ובבין השמשות של סוף יום השביעי מותר לעשותה רק ע"י נכרי, שהרי [בחול"ל] צריך לשבת בסוכה ביום השמיני, והוי שבות דשבות במקום מצוה דשרי). וכן אפשר לעבור לסוכה אחרת באמצע סוכות, או לאכול בסוכה אחת ולישן בסוכה אחרת. וגר שנתגייר באמצע סוכות, עושה סוכה לימי החג הנותרים, ומי שנפלה סוכתו באמצע סוכות, יכול לעשותה בחול המועד, אבל ביו"ט אסור להקימה, ואפילו אם הרוח הפיל מעט מהסכך אין להוסיף ביו"ט, ועל ידי נכרי יש להתיר אפילו אם נפל הסכך כולו. ובמאמר מרדכי שדבר שיש בו משום בנין וסתירה אסור לעשותו בחול המועד, ורק לתת את הסכך ע"ג קונדסים וכדומה הקבועים מערב יו"ט מותר, דאין איסור לעשות אהל עראי בחול

סימן תרל"ו

עשית הסוכה לשם חג

סוכה ישנה והיינו שהניח את הסכך לפני שלושים יום קודם החג או אפילו בתחילת השנה כשרה, אפ"ל לא הניחה לשם חג כיון שהניחה לשם צל, ומצוה לכתחילה לחדש בה דבר לשם החג כדי שלא יבואו להתיר אפילו אם עשאה מתחילה לשם דירה, (וכ"ש שבסוכות גנב"ך ורקב"ש האמורים בסימן תרל"ה מצוה לחדש בהם דבר לשם החג). ומספיק להניח מעט סכך טפח על טפח מרובע במקום אחד (כ"כ המ"א, ולאפוקי אם עשה אורך יותר מטפח ורוחב פחות מטפח, והא"ר מצדד שזה כן מועיל), ואם

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סכך מעצים של נכרים - אין לקצוץ סכך לכתחילה מיער של נכרי אפי' מדעתו (כמבואר בסימן תרמ"ט), דשמא הנכרי גזל את הקרקע, וגזל אין עושים ממנו סוכה לכתחילה, ואין לברך עליו לישיב בסוכה, אלא הנכרי יקצוץ וישראל יקנה את הסכך מהנכרי, וכשזה יוצא מרשות הקוצץ יש כאן יאוש ברשות הראשון ושינוי רשות ביד השני, וכן מהני היכא שישראל קצץ ונתן לחבירו. ואם אינו יכול לקחת מאחר, מותר לקצוץ בעצמו, ובלבד שיטול רשות מבעל הקרקע אפילו אם הוא נכרי, ואפשר שמותר לברך על סוכה זו במדינותינו שרוב הקרקעות שיש לנכרים ניתנו להם בדינא דמלכותא. ואם יש רשות בדינא דמלכותא לקחת עצים מיער זה, או שעצי היער הם של שר העיר והוא נותן רשות לכל מי שירצה לקצוץ משם בחינם או בדמים, או שנכרי יש לו שדות ויערות מדין המלכות והוא נותן רשות לישראל לקצוץ, יכול ישראל לקוצצם בעצמו, אבל אין לקצוץ בלי רשות הנכרי שקיבלם מהמלכות, כיון שגזל נכרי אסור, ואף שהא"ר השאיר דינים אלו בצ"ע יש לסמוך להקל, כיון שאפשר לצרף לזה דעת ריא"ז בשלטי גיבורים ור"י שמתירים במקום שאין רוב ישראל. ונכרי שגנב עצים מיער פרטי, אף שהבעלים לא ידע מהגניבה, מותר לישראל לקנות ממנו את העצים, אבל אם היער שייך לממשלה, יש לעיין אם מותר.

הגזול עצים ועושה מהם סוכה אף שמדאורייתא הסוכה פסולה, מפני שצריך לסתור את הסוכה ולהחזיר את העצים לבעלים, מ"מ אחרי שרבנן תיקנו כדי שירצו לעשות תשובה שא"צ אלא לשלם את שווי העצים (והפקר ב"ד הפקר), ממילא אע"פ שלא חיברם ולא שינה בהם כלום יצא ויכול לברך עליה, אא"כ אינו רוצה לשלם את דמי העצים. ואם הוא אומר לנגזל שיחזירם לו בעין אחרי סוכות, מסתבר שלא יצא. ואם אומר שישלם לו אלא שדוחהו מיום ליום יצא, כיון שהוא מן השבים. והא דאסרינן סוכה גזולה, זה שייך בין לענין הסכך בין לענין הדפנות, ולכן הלוקח קרשים לדפנות ללא רשות אפילו ע"מ להחזירם אחרי סוכות לא יצא, כיון שעשאו זה גזילה, ואסור לברך על סוכה כזו. והשואל מחבירו קורות כדי להעמיד עליהם את הסכך, והשאלים לאחר, והשואל השני לא ישלם עליהם, י"ל שאינו יוצא בזה ידי חובתו, ואפילו לפוסקים דס"ל שאין מקפידים על מעמיד בסכך פסול, אפשר דבגזל חמיר טפי.

הגזול סוכה העשויה בראש הספינה או העגלה, או ע"ג קרקע אם אינה מחוברת לקרקע וכ"ש אם היא על גלגלים, וישב בה לא יצא, שכיון שאינה מחוברת לקרקע הרי היא נגזלת, וכיון שלא טרח בה לבנותה אין כאן תקנת השבים וחיוב להחזירה כמות שהיא. ומשמע במ"א שגם אחרים שישבו בה לא יצאו ידי חובה, והמ"ב נשאר בזה בצ"ע.

המועד. וכתב הביאור הלכה שמשפוטות הסוגיה וכן מהרמב"ם משמע שמותר לבנות סוכה בחול המועד, ואפילו אם האיסור מלאכה בחול המועד הוא דאורייתא מותר, כפי שמותר לכתו בחול המועד תפילין ומזוזות לעצמו, ובפרט אם צריך להניחם במועד.

סוכה שאולה או שהוא שותף בה יוצאים בה יד"ח.

דיני סוכה גזולה

כתיב "חג הסוכות תעשה לך" ללמד שאין יוצאים ידי חובה בסוכה גזולה, אמנם דין זה נאמר רק באופן שהישיבה בסוכה נחשב מעשה גזילה, לאפוקי אם הקרקע או המחובר לה גזול, דקרקע אינה נגזלת, שבה אף שאין זה לכתחילה ואין מברכים על זה משום "בוצע ברך נאץ ד' ", מ"מ יצא בדיעבד. וכן היכא שגזל עצים ועשה מהם סוכה שחכמים תיקנו שא"צ להחזיר אלא דמיהם, יצא. ולהלן יבוארו דינים אלו, וכן יבואר האם מותר לעשות סוכה בקרקע של רבים, וכן האם מותר לקנות סכך מנכרי או שחוששים שהקרקע שממנה נקטף הסכך גזולה מישראל.

ישיבה בסוכת חבירו - המוציא את חבירו בכח מסוכתו וישב בה יצא, דקרקע אינה נגזלת, ולכתחילה לא ישב בסוכת חבירו שלא מדעתו (שמא בעל הסוכה מקפיד שלא יראה את אכילתו ועסקיו בלי ידיעתו), וכ"ש כשדעתו לגזולה, וממילא אין נכון לברך עליה, וכן לא יעשה לכתחילה סוכה בקרקע חבירו, אבל מותר לשבת בסוכת חבירו בשעה שאינו שם, דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה וודאי לא יקפיד, אבל אם יתכן שבעה"ב יבוא בזמן שהוא שם לא יכנס שלא מדעתו. ואם נטל רשות מאשתו של חבירו כשאינו בביתו, נראה דמהני, דמסתמא חבירו לא יקפיד על זה.

עשית סוכה ברה"ר - כתב הרמ"א שלכתחילה אין לעשות סוכה בקרקע של רבים, ובדיעבד יצא. וכתב המ"א שאף אם תאמר שכל ישראל מוחלים, הרי יש לנכרים חלק ברה"ר והם לא מוחלים, ולכן אסור לעשות סוכה ברה"ר, ואף שבדיעבד היא כשרה, מ"מ לא יברך עליה, ואם בירך הוי ברכה לבטלה, והא"ר ועוד אחרונים כתבו שאין זה ברכה לבטלה, וכן המאמר מרדכי מצדד להקל, ובשואל ומשיב כתב שהרחוב שלפני הבית הוא שלו ולא מייקרי רה"ר, ובפרט כשיש להם כתב הרשאה משר העיר לעשות עירובין וסוכות אין לפקפק בזה, והנוהגים להקל בזה אין למחות בידם, כי רבו המתירים. ואם באנו להחמיר שלא לעשות סמוך לפתח ביתו, יצא קלקול גדול, שיש שעושים את הסוכה מאחורי הבית במקום המיוחד ליפנות שם, ומצוי שאותו מקום אינו נקי, ואפילו אם ירצו לנקות עכשיו לא ברור שזה מועיל, דזה בכלל בית הכסא ישן, ועכ"פ צריך מדינא לבדוק את הכתלים של הבית שם, וטוב יותר לעשות סוכה ברה"ר ממש מאשר במקומות אלו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הבונה סוכה בקרקע חבירו, והבעלים של הקרקע הוציאו ממנה וישבו בה, לא יצאו ידי חובה, אף אם הבעלים השאילו גם את המקום.

סימן תרל"ח

איסור שימוש בדפנות או בסכך

תשמישי מצוה אסור להשתמש בהם שימוש אחר כל זמן שהם עומדים למצוה, משום ביזוי מצוה, ועל כן כל דבר המשמש להכשר או לנוי הסוכה אסור להשתמש בו שימוש אחר, ובדפנות הסוכה ובסכך מלבד הדין הכללי של תשמישי מצוה יש ילפותא מיוחדת לאוסרם, וכן יש לאסור דבר שנאסר בתחילת החג אף שכבר אינו משמש לסוכה, משום מיגו דאתקצאי. ולהלן יבוארו פרטי האיסור, וכן יבואר אם מועיל תנאי להתיר או לא.

אסור להשתמש בימי הסוכות בדפנות או בסכך, סוג שימוש המבטל את השימוש בהם לשם סוכה, דכתיב "חג הסוכות שבעת ימים לד'", כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, אמנם תשמישי שאינו מבטל את שימוש הסוכה, כגון להשען עליה או להניח עליה דברים מותר, כיון שעדיין קדושתה עליה.

פרטי האיסור - א' אפילו אם עשה סוכה אחרת ואינו צריך לראשונה אסור. ב' אפילו אם הסוכה נפלה אסור להשתמש בה י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן. ג' אסור ליטול מהדפנות או מהסכך אפילו קיסם לחצוץ בו שינוי. ד' אם הוסיף בסכך עד שאין גשמים יורדים לתוכה שי"א שזה פוסל את הסוכה, אף שכל הסכך אסור בהנאה, מ"מ מותר להסיר חלק מהסכך ע"י נכרי, דהוי שבות דשבות במקום מצוה.

תנאי אינו מועיל אף אם התנה אינו בודל ממנה כל בין השמשות ואפ"ל נפלה, כיון שבבין השמשות היה אסור להשתמש בה משום סותר אהל, אמנם לגבי היום השמיני שאיסורו משום מוקצה מהני תנאי לכשיפלו.

אם הוסיף דופן אחרי שכבר נשלם שיעור הכשר סוכה, או שפירש שאחת הדפנות עשויה להוספה בעלמא, אותה דופן אינה נאסרת, אבל בסתמא כל הדפנות נאסרות. והעצים הסמוכים לסוכה או חבילות שזרק על הסכך מותרים, ועיין פרטי דין זה בסימן תקי"ח.

אין נ"מ אם הסוכה חדשה או שהיא ישנה אך סיכוכה לשם חג, אבל היושב בסוכת רועים וכדומה מותר, דלא נתקדש מחמת שנכנס לשם ואוכל שם פתו, אמנם אם הזמינה מתחילה לשם סוכת החג, או שבזמן שישב בה

היתה דעתו לשבת בה כל ימי החג, אסורה. ועיין שעה"צ (סק"ג) מה הדין בעשויה לצל אבל הוא יושב בה בסוכות כמה ימים.

מתי חל האיסור - אין האיסור אלא כשישב פעם אחת בסוכה, אבל הזמנה גרידא אינה אוסרת, אפילו אם עשאה לשם סוכה. וכל זה לענין האיסור שמחמת קדושת החג שחלה על הסוכה, אבל האיסור שמחמת סתירת אהל אסור ביו"ט בכל גווי, ובחול המועד מותר. ועיין בה"ל (ד"ה דהזמנה) שדן שאם הזמנה לא מספיקה, א"כ אפילו אם ישב בה אחר שקידש היום לא תיאסר מחמת קדושת החג אלא לשעה שישב בה, כיון דלא איתקצאי בין השמשות. וסוכה שישב בה בשנה שעברה, אינה אסורה עד שישב בה בשנה זו, כ"כ המ"א, ויש מאחרונים שמפקקים בזה, וטוב להחמיר.

עד מתי הסוכה אסורה - גם ביום השמיני אסור כיון שבבין השמשות של סיום היום השביעי היתה אסורה, ולבני חו"ל אסור גם ביום התשיעי, שהרי ביום השמיני עדיין חייבין לאכול בסוכה, ואם חל שבת אחר יו"ט נוהגים שלא להשתמש גם בשבת, דהוי כמכין מיו"ט לשבת.

איסור שימוש בנוי הסוכה

אוכלין ומשקין שתולים בסוכה בדפנות או בסכך כדי לנאותה, אסור להסתפק מהם כל שמונת ימי החג משום ביזוי מצוה, ואפילו נפלו אסורים, דמיגו שהוקצו לבין השמשות הוקצו לכל החג, דכיומא אריכתא דמו לענין זה, ואם תלאם אחרי בין השמשות מתחיל האיסור מבין השמשות הבא, ובשבת ויו"ט אסורים בטלטול אפילו אם נפלו משום שהוקצו למצותם (אפילו לדעת המתירים מוקצה ביו"ט כמבואר בסימן תצ"ה), ואם נפלו על השלחן וא"א לאכול כך, י"א שמותר לטלטלם כיון שזה לצורך אוכל נפש, והפמ"ג מסיק שאם אפשר יטלטלם טלטול מן הצד, וכתב הבה"ל שאם הרבה קיסמים נושרים על השלחן אפשר שגם בשבת מותר לטלטלם אם נמאס מזה, כדן גרף של רעי. אבל בחול המועד לא שייך איסור טלטול ומותר להחזירם אם נפלו. ואם תלה אתרוג לנוי מותר לטלטלו בחול המועד ולצאת בו ידי חובה, ומותר אף למוכרו.

אם יודע שהילדים יאכלו ממה שתולה לנוי סוכה מוטב שלא לתלות, מפני שיבואו לידי חילול שבת בניתוק החוטים, וגם האכילה אסורה, אכן אם יכול לתלות בגובה שהילדים לא מגיעים לשם או שאין לו ילדים, מצוה לתלות נוי סוכה, וכ"כ השל"ה שראוי ליפות את הסוכה בקרמין ובסדינים ולתלות בה פירות חשובים.

אם התנה בשעה שתלה את נויי הסוכה או לפני השקיעה סמוך לבין השמשות ואמר איני בודל מהם כל בין השמשות של כל הח' ימים, או שאמר אני מתנה

סימן תרל"ט

מי שיכול לעשות סוכה רק מעבר לנהר, יש מקילים לעבור לשם בספינה קטנה ע"י נכרי, אבל הרבה מחמירים בזה.

דיני ישיבת הסוכה

כתיב "בסכת תשבו שבעת ימים" ודרשו חכמים "תשבו" כעין תדורו, והיינו שיעשה את הסוכה למקום מגוריו העיקרי, ולא יעשה מחוץ לסוכה דברים שדרך לעשותם רק בביתו. ולהלן יבוארו מה חייבים לעשות בסוכה, ומה מותר לעשות מחוץ לסוכה, ודיני כבוד הסוכה.

מצות ישיבה בסוכה היינו שיהיה אוכל ושותה וישן ומטייל ומדבר עם חבירו ודר בסוכה כל ז' הימים בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. ועיין בסימן תרס"ח מה הדין בחו"ל ביום השמיני. ראוי לדבר בסוכה רק דיבורי קדושה ותורה, ולמעט מלדבר בה דברי חול, מפני שקדושתה גדולה מאד, וכ"ש שיהיה זהיר מלדבר שם לשון הרע ורכילות ושאר דיבורים האסורים, ומ"מ כשהוא צריך לדבר מענייני עסק לא יצא מהסוכה, כדי שלא יפסיד המצוה לשבת בסוכה.

קביעת דירתו בסוכה - כל ז' הימים אדם עושה ביתו עראי וסוכתו קבע, ויכניס לסוכה את הכלים והמצעים הנאים.

הכנסת כלים לסוכה וכבוד הסוכה - יכניס לסוכה כלי שתיה כגון אשישות וכוסות, אפילו אם הם מחרס ואפילו לאחר השתיה, אבל כלי אכילה לאחר האכילה כגון קערות וקדירות יניח מחוץ לסוכה (ומ"מ אם הכניס לסוכה או שעשה בסוכה תשמיש בזוי, אין הסוכה נפסלת בכך, ומ"מ נכון לכתחילה להחמיר בזה משום שיש פוסלים), ויש מחמירים שלא להכניס קדירה אף קודם אכילה, והעולם נזהרים בזה, ומי שדרכו בכל השנה לערות מהקדירה לקערה בבית החיצון בודאי צריך להזהר בזה, ומ"מ מי שאין לו כלי הוא צריך לאכול מן הקדירה מותר להכניסה. ואין להכניס לסוכה כלים שמששים בהם קמח ועריבות שלשים בהם וכלים של בשמים שאין דרך להחזיק בדירתו אלא בבית החיצון, וכן כד או דלי ששואבים בו מים מהנהר אחרי ששתה מהם, וכן כל דבר שאין דרכו להיות בחדר המגורים שלו. ואין לעשות בסוכה שום תשמיש בזוי כגון שטיפת קערות, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו, ובשטיפת כוסות

עליהם לאוכלם מתי שארצה, לא חלה עליהם קדושת הסוכה ומותר להסתפק מהם בכל עת שירצה אפילו כשהם תלויים, ואם התנה רק על בין השמשות הראשון נאסר בבין השמשות השני לכל שאר הימים, ואם התנה בסתמא איני בודל מהם כל בין השמשות אפשר שכלול בזה כל ח' הימים. ואם התנה לאוכלם כשיפלו אינו כלום.

וכתב הרמ"א שיש מן האחרונים שכתבו שבזמן הזה אין נוהגים להתנות, משום שאין בקיאים היטב בתנאי (והמ"ב מביא שיש מפקפקים בטעם זה, שהרי לשון התנאי מפורש בגמרא), וכן נוהגים בנוי התלוי בסכך, אבל בנוי שנותנים בדפנות כגון סדינים המצויירים נוהגים לטלטלם מפני הגשמים אפילו בלי תנאי, מפני ש"א שאין איסור אפילו בדפנות עצמם, ומ"מ טוב להתנות עליהם. וכתב המ"ב שהרבה אחרונים השיגו על זה ודעתם שנוי סוכה אסור מדינא אם לא התנה, ובט"ז מיקל בסדינים המצויירים כשיש חשש גנבים, דאנן סהדי שלא תלאם על דעת שיהיו שם תמיד, ולדבריו מותר להסירם גם שלא בזמן הגשם, ומ"מ טוב להתנות.

אין לפסוע על עצי הסוכה אפילו אחרי סוכות, מפני שהם תשמישי מצוה כמו ציצית ולולב, ועל כן יש למחות ביד הזורקים אותם במקום שרבים רגילים לפסוע עליהם אפילו אינו מקום אשפה.

המסכך בהדס מותר להריח בו, דלא הוקצה אלא משימוש והבערה כשאר עצים, ויש אוסרים, והט"ז והדרך החיים פסקו כדעה הראשונה, ואם תלה את ההדס לנוי אסור להריח בו, ולדעת הט"ז כל זמן שאינו נוטל את ההדס משם מותר אף בתלה לנוי. התולה אתרוג בסוכה לנוי מותר להריח בו לכו"ע.

עוד מדיני נוי הסוכה

מי שדעתו להסיר נוי הסוכה ביו"ט מפני הגשמים והגנבים, יזהר שלא לקשור בקשר גמור, שהרי אסור להתיר ביו"ט, אלא יענוב.

אין לעשות דפנות הסוכה מיריעות שעטנז, וכן לא יתלה שעטנז לנוי, אא"כ הם גבוהים מתשמיש אדם.

אסור לחקוק פסוק "בסכת תשבו" על דלעת וכדומה ולתלותו בסוכה, מפני שזה יבוא לידי בזיון, וגם אסור לכתוב פסוקים מן התורה כשאין זה ספר שלם, ואף שנוהגים התר בדבר היינו כדי להתלמד אבל שלא לצורך אסור.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

סעודה עליו אינו חייב בסוכה, וכמה אחרונים מפקפקים בזה ודעתם שאם שותה יין בקביעות חייב בסוכה, ובפרט אם קבעו לשתות בחבורה בודאי הוי קבע גמור, ומ"מ לענין ברכה הסכימו כמה אחרונים שלא לברך. וראוי ונכון לכתחילה שלא לשתות בקבע אפילו שאר משקין כמו מי דבש ושיכר אלא בתוך הסעודה, או שעכ"פ יאכל מתחילה פת יותר מכביצה, או שאר תבשיל העשוי מה' מינים אם קובע סעודתו על זה, ויברך לישב בסוכה, ויוצא לכל הדעות. ובשעה"צ (ס"ק ל"ג) מביא מחלוקת מה הדין לענין קפה. והוא דאיתא בגמרא אוכלים ושותים בסוכה, היינו לאחר האכילה שדרך לשתות צריך לשתות בסוכה מפני שזה נכלל בסעודה, ואפשר לפי זה שגם מים בתוך הסעודה אין כדאי לשתות מחוץ לסוכה, וצ"ע.

מי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים וכ"ש פת דרך עראי, הרי זה משובח.

ברכת לישב בסוכה על פת הבאה בכיסנין – האוכל פת הבאה בכיסנין יחד עם קפה או בלי קפה אבל קבע עליו סעודה, אף שאינו מברך המוציא כיון שאוכל פחות משיעור שדרך לקבוע עליו סעודה, צריך לאכול זאת בסוכה ולברך לישב בסוכה. ואם לא קבע סעודה אבל אכל יותר מכביצה, יש דעות בין האחרונים אם צריך לברך לישב בסוכה, ובשערי תשובה כתב שאם אוכל זאת בשבת ויו"ט בבוקר אחרי הקידוש במקום לאכול סעודה לכו"ע יכול לברך, ובחול אין כדאי לברך דספק ברכות להקל, אכן מנהג העולם לברך גם בחול, וכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה יראה שלא לצאת מיד אחרי אכילתו אלא ישאר לשבת שם זמן מה, ויכוין בברכתו על האכילה והישיבה.

פטור משינה בסוכה מחמת צינה או מחמת שאינו יכול להיות שם עם אשתו – כתב הרמ"א שמה שנוהגים שאין ישנים בסוכה אלא רק המדקדים במצוות, י"א משום צינה, דיש צער לישן במקומות הקרים, (ומי שאין לו כרים וכסתות כראוי ויש צינה אין לו להחמיר לישן בסוכה), והרמ"א מבאר המנהג שמצות סוכה היא איש ואשתו כדרך שהוא דר בביתו כל השנה, ובמקום שאינו יכול לישן עם אשתו כגון שאין להם סוכה מיוחדת פטור, וטוב להחמיר להיות שם עם אשתו כמו בביתו אם אפשר שתהיה לו סוכה מיוחדת. עכ"ד. וכתב המ"ב שהגר"א והמ"א סוברים שגם מי שאינו יכול לישן בסוכה עם אשתו חייב בסוכה, והמ"א מלמד זכות על העולם דחשיב מצטער כשאינו יכול להיות שם עם אשתו, אמנם לפי זה אם אינו מצטער כגון שלא בזמן עונה חייב לישן בסוכה. ומשמע מכמה אחרונים שמי

ליכא קפיידא, ואסור להשתין בסוכה אפילו בכלי, אע"פ שעושה כן בביתו ותשה"מ מותר בסוכה, דאינו תשמיש בזוי, דהוא בכלל תשבו כעין תדורו, וגם הוא קיום מצוה.

הכנסת מגורה לסוכה – אם הסוכה גדולה יכניס את המגורה לסוכה, אמנם המנהג שלא להכניס נר של חרס לסוכה, וכן מקידה של חרס ואפילו חדשה אין כדאי כ"כ להכניסה לסוכה, ואם היא מצופה בקוניא מותר כמו כלי זכוכית. ואם הסוכה קטנה והיינו בשיעור שיש חשש שהנר יגרום לשריפה צריך להניח את המגורה מחוץ לסוכה כגון בחלון הבית הצמוד לסוכה, אפילו אם היא מזהב, גזירה שמא יפחד ויצא מן הסוכה, וי"א שחששו חכמים שהסוכה תישרף ותתבטל מצות סוכה. ואם מטבעו הוא מצטער לאכול שלא במקום הנר יש להקל להכניס את הנר לעשית או למגורה ולהכניס לסוכה, אם לא שהסוכה נמוכה מאד ויש חשש שהאש תתקרב לסכך.

שינה מחוץ לסוכה – אסור לישן מחוץ לסוכה אפילו שינת עראי, דלפעמים זה מספיק לאדם והוי ליה קבע, ואפילו להניח ראשו בין ברכיו שודאי לא ישתקע בשינה אסור. ואפשר שפחות מכדי הילוך מאה אמה אף עראי לא חשיב. ומי שנאנס וישן מחוץ לסוכה, צריך ללכת לסוכה מיד כשיתעורר.

אכילה מחוץ לסוכה – מותר לאכול אכילת עראי מחוץ לסוכה, ואפילו תלמיד חכם אם רוצה שלא להחמיר על עצמו רשאי ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצוות, ואכילת עראי היינו כביצה פת, (אבל מעט יותר מכביצה חשיב קבע אפילו אם אכלו דרך עראי), וכן מותר לטעום את התבשיל מחוץ לסוכה אפילו כמה פעמים ואפי' לבלוע, ומותר לשתות מים או לאכול פירות מחוץ לסוכה, ואפילו לקבוע על פירות או בשר ודגים וגבינה ושאר מיני מאכל מותר, אבל תבשיל העשוי מה' מיני דגן, לדעת השו"ע אם קובע עליו, והיינו שאוכלו בחבורה או בשיעור חשוב שקובע סעודתו בזה (וכתב המאמר מרדכי שהדבר תלוי בו, אע"פ שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה על שיעור זה), צריך סוכה מדינא ויברך לישב בסוכה, ודעת המ"א שדינו ממש כמו פת שכבר במעט יותר מכביצה חייב בסוכה, אכן דעת האחרונים שלא לברך לישב בסוכה בלא קביעות סעודה. והסכימו כמה אחרונים שנכון להחמיר שלא לקבוע סעודה לאכילת בשר ודגים וגבינה מחוץ לסוכה ומ"מ אף בקביעות לא יברך, אבל שלא בקביעות אין להחמיר כלל. והח"א מחמיר בזה גם לענין פירות בקביעות, והמ"ב לא העתיקו מפני שבדרך החיים ובשע"ת בשם הגינת ורדים מקילים בזה.

שתיה מחוץ לסוכה – מותר לשתות מים מחוץ לסוכה, ולענין יין דעת הרמ"א שדינו כפירות שאפילו בקבע

תמצית משנה ברורה חלק ו'

פטור מצטער בירידת גשם וכדומה

המצטער בישיבתו בסוכה פטור מן הסוכה, ועל כן אם יורד גשם מותר לצאת מהסוכה ולאכול ולישן בבית, ולהלן יבואר מתי יכול לצאת מן הסוכה מחמת גשם, מתי צריך לחזור לסוכה לאחר הפסקת הגשם, ומה יעשה בלילה הראשון אם יורד גשם. ובסימן תר"מ יבוארו עוד מדיני מצטער.

פטור מצטער – אם יש בסוכה שרב או יתושים והאדם מצטער מכך יכול ללכת לביתו. וכן אם המאכל מתקלקל מחמת השרב או היתושים, או שקר מאד והמאכלים השמנים נקרשים לפניו או שהאדם עצמו מצטער מכך, יכול לאכול בבית, אמנם לפני שהגיע לאכילת המאכלים הנקרשים צריך לאכול בסוכה, וא"צ לחזור עד שיגמור סעודתו, אפילו אם אוכל אח"כ מאכלים שאינם נקרשים, אמנם אם יכול לסדר בלא טורח גדול שהמאכל לא יקרש, כגון להניחו בתוך קערה עם מים חמים, צריך לעשות כך ואינו פטור מסוכה. ואם מנשבת רוח לתוך הסוכה ועי"ז נושרים קיסמים מהסכך לתוך המאכל, אם הוא איסטניס שאיננו דעתיה יכול לצאת מן הסוכה, ומשמע שאם אין דעתו איננו אסור, וצ"ע למה לא נחשב מצטער במה שצריך להוציא את הקיסמים מהמאכל, ואולי דווקא כשנושרים מעט קיסמים צריך שתהא איננו דעתיה.

מתי יצא מן הסוכה מחמת הגשמים – ירדו גשמים יכול לפנות את הסוכה אם ירדו בשיעור שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל, ואפילו תבשיל של פול שמתקלקל מהר ע"י מעט מים, ואף אם אין לפניו תבשיל ישער בשיעור זה, ומי שאינו בקי בשיעור זה ישער מתי היה יוצא מהבית אם היו יורדים גשמים, ואם הטיפות לא יורדות במקום שהוא יושב שם, צריך לאכול בסוכה עד שירדו עליו ועל שולחנו, ואפשר שיכול לברך לישב בסוכה, אך אם הוא איסטניס ומצטער בזה יכול לצאת ועכ"פ לא יברך. ולענין שינה א"צ לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, דבגשמים מועטים זה צער לישן שם.

ירדו גשמים בלילה הראשון, דעת הרמ"א שצריך לאכול כזית אף אם יורדים גשמים, דס"ל שבלילה הראשון גם מצטער חייב בסוכה. ויקדש בסוכה ויברך שהחיינו ויאכל כזית בסוכה, ואת שאר הסעודה יאכל בביתו, (וזה עדיף מאשר לקדש ולברך שהחיינו ולאכול בבית ובסיום הסעודה לאכול כזית בסוכה, מפני שאז יצטרך לחזור ולברך שהחיינו). וי"א שאפילו בלילה הראשון מצטער פטור, ועל כן הכריעו כמה אחרונים שאף שמחויב לאכול בסוכה מחמת ספק לא יברך לישב בסוכה, דספק ברכות להקל, עוד כתבו שראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם שאז יוכל לברך ולאכול

שאינו יכול לישן בסוכה עם אשתו לא יבטל זמן עונה ול"ט, ואינו חייב לחזור לסוכתו לאחר תשה"מ אלא ישן בביתו עד עמוד השחר.

בליל יו"ט ראשון חובה לאכול בסוכה לפחות כזית פת, ואע"פ שבשאר הימים אין חייבים לאכול בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה פת, אפילו בשבת ויו"ט שחייבים לאכול כזית פת (ולא בעינין יותר מכביצה אלא למצוה בעלמא, ובדיעבד סגי בכזית), מ"מ בליל יו"ט ראשון של סוכות אסור לאכול מחוץ לסוכה אפילו כזית, ומשו"ה אם אכל כזית בסוכה יצא יד"ח ומברך עליו לישב בסוכה, אמנם אם יש לו יותר בודאי נכון שיאכל יותר מכביצה, ד"א שזה השיעור, (ואם כבר קיים מצות אכילה בסוכה, יכול לאכול כביצה מחוץ לסוכה). וצריך לאכול את הכזית בכדי אכילת פרס, ולא יאכל מיני תרגימא או פת כיסנין אלא פת גמורה, מפני שזה ספק דאורייתא, וכן לא יאכל עד שיהיה ודאי לילה, ואם אכל בבין השמשות יחזור ויאכל משתחשך אך לא יחזור לברך לישב בסוכה, ובלילה השני בחו"ל יכול לאכול בבין השמשות, (וע"ע בה"ל אם יכול לעשות קידוש מבעוד יום קצת על היין, והמוציא ולישב בסוכה בלילה). ויאכל לפני חצות, ובדיעבד אם לא אכל לפני חצות יאכל אחרי חצות, אך לא יברך אז לישב בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה. וכתב הרמ"א שלא יאכל בערב יו"ט מחצות ואילך כדי שיאכל בסוכה לתאבון, והאחרונים הסכימו שרק מתחילת שעה רביעית שאחרי חצות אסור, ובסימן תע"א מבואר פרטי הדינים בזה.

לדעת הגר"א שבפסח מצוה לאכול מצה כל ז' ימי הפסח, אלא שהמצות עשה היא רק בערב ואח"כ אינו אלא מצוה בעלמא, אפשר דה"ה בסוכות מצוה לכתחילה לאכול פת כל ז' ימים ולברך לישב בסוכה.

לימוד תורה בסוכה – כל ז' הימים לומד בתוך הסוכה, וכשמבין ומדקדק במה שלומד ויותר טוב לו ללמוד בבית, יכול ללמוד בבית, והכל לפי הענין היכן דעתו מיושבת יותר, ואם יש לו טורח להביא לסוכה את כל הספרים אפשר דפטור, אכן אם יש לו מקום להניחם שם בכל ימי החג חייב, דאין זה טורח.

תפילה בסוכה – המתפלל יתפלל בסוכה או בבית במקום שיש לו יותר מנוחה להתפלל בכונה, ואם יש בית הכנסת בעירו ילך לבית הכנסת, שהרי בכל השנה מניח ביתו ומתפלל בבית הכנסת.

הבדלה יעשה בסוכה כמו שעושה בביתו בכל השנה, ומי שרגיל כל השנה לשמוע הבדלה בבית הכנסת, יכול לעשות כך גם בסוכות.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

עמוד השחר והתעורר משנתו מעצמו צריך לחזור לסוכה, וא"צ להעירו, וגם הוא לא צריך לבקש מאחרים שיעירוהו.

כל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם אינו מקבל שכר ואינו אלא הדיוט, וההולך לסוכה כשירד גשם ומברך לישב בסוכה הוי ברכה לבטלה אפילו אם אוכל שם אכילת קבע, ודווקא במצטער שיש בו צד איסור של חילול יו"ט, ואפילו בחול המועד חייב לכבדו, אבל אם אינו מצטער רשאי להחמיר. ומי שפטור מחמת טירחה לחזור לסוכה, כגון שיצא מחמת הגשמים והם פסקו, מקבל שכר אם חוזר, וכ"ש שמקיים בזה מצות ישיבה בסוכה. וכשיצא מן הסוכה מכח הגשמים לא יבעט ויצא, אלא יצא כנכנע, כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו.

ברכת לישב בסוכה

מעיקר הדין כל הנכנס לסוכה ושוהה בה מברך ברכת המצוות על ישיבת הסוכה, אמנם המנהג לברך על האכילה שהיא עיקר דירתו של אדם ולפטור את שאר הדברים שעושה בסוכה, ולהלן יבוארו פרטי הדינים בזה.

מתי מברכים לישב בסוכה - י"א שמברכים ברכת לישב בסוכה בכל ישיבה בסוכה, כיון שגם הישיבה והעמידה בסוכה היא מצוה, ולדבריהם אם יצא יציאה גמורה לעשות ענייניו (לאפוקי אם יצא לעשות צרכיו או להביא איזה דבר לסוכה ולא הסיח דעתו), ולא היה בדעתו לחזור מיד, צריך לברך כשחוזר לסוכה אע"פ שאינו אוכל שם, ואפילו מאה פעמים ביום. וי"א שאין מברכים אלא בשעת אכילה, ואפילו אם יושבים בסוכה שעה לפני האכילה אין מברכים, דהברכה שמברכים אח"כ על האכילה פוטרת אותה וגם פוטרת את השינה והטיול והלימוד וכו' כיון שהיא העיקר. וכתבו השו"ע והרמ"א שנהגו למעשה כדעה השניה. אמנם נכון לצאת ידי הדעה הראשונה, והיינו שכשהוא נכנס לסוכה יאכל יותר מכביצה מה' מיני דגן ויברך לישב בסוכה, ולא יברך אח"כ בשעת אכילה. ומי שמתענה או שאין דעתו לאכול פת באותו יום, לכו"ע צריך לברך אם יצא יציאה גמורה. וכתב הח"י אדם שגם מי שיצא יציאה גמורה לאחר אכילה וחוזר ונכנס ואין בדעתו לאכול לפני שיחזור ויצא יציאה גמורה, צריך לכו"ע לברך.

מתי צריך לחזור ולברך - מי שברך לישב בסוכה ויצא יציאה גמורה לעשות ענייניו או להתפלל בבית הכנסת, צריך לחזור ולברך כשחוזר לסוכה ואוכל שם, ועיין בשער הציון שדן האם ביוצא באמצע שלחנו להתפלל מנחה או מעריב ובדעתו לחזור מיד לסוכתו צריך לחזור ולברך. אבל אם יצא לעשות צרכיו או להביא איזה דבר לסוכה והיה בדעתו

ולקיים את המצוה לכו"ע, ולא ימתין יותר מחצות, דגם זמן אכילת סעודה ראשונה לכתחילה הוא עד חצות. ואם הוא מצטער ברעב או בשינה ע"י המתנתו אין לו להמתין, ואם יש אצלו אורחים עניים אפשר שיש איסור להמתין. ויש אחרונים שכתבו שאין להמתין כ"כ מלאכול הוא ובני ביתו, דאין מניעת שמחת יו"ט יותר מזה, אלא ימתין כשעה או שתיים, ואם לא פסקו יעשה קידוש בסוכה ויאכל בביתו כנ"ל. ואם פסקו הגשמים צריך לחזור ולאכול מעט יותר מכביצה בסוכה ולברך לישב בסוכה (אבל אם אוכל כביצה או פחות אינו יכול לברך לישב בסוכה), אפילו אם כבר בירך ברהמ"ז ואפילו אחר חצות, אמנם אם כבר שכב א"צ לקום ממיתתו. ובחיי אדם כתב שראוי להמתין כל הלילה שאם יפסקו הגשמים יאכל בסוכה, וכעין זה איתא במעשה רב, אכן הגר"א לשיטתו שפסק כהתוס' שמצטער פטור גם בלילה הראשון, ומה שכתב שאסור לישן הינו באינו מצטער, וצ"ע. ובלילה השני בחו"ל יקדש בביתו ויברך שהחיינו על היום ויאכל סעודתו, ובסיום סעודתו יאכל כזית בסוכה אבל לא יברך לישב בסוכה, ויסמוך על ברכת שהחיינו על הסוכה שבירך בלילה הראשון, ולכתחילה טוב להמתין גם בלילה השני מעט עד שיפסקו הגשמים, ומי שאינו רוצה להחמיר בזה אין לדקדק עליו, ואם אכל בביתו ובסוף הסעודה אכל כזית בסוכה ואח"כ פסקו הגשמים, צריך להכנס ולאכול בסוכה יותר מכביצה ולברך לישב בסוכה.

מתי צריך לחזור לסוכה כשפסקו הגשמים - היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו ופסקו הגשמים, אם עדיין לא ישב לאכול בביתו צריך לחזור לסוכה, ואם ישב לאכול בביתו, או שמתחילה ישב לאכול בביתו מחמת הגשמים, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו, וי"א שלא מספיק שישב לאכול, ודווקא כשהתחיל לאכול אין חייב לחזור לסוכה. ואם הלך לישן בביתו מחמת הגשמים, או שמתחילה נשאר לישן בביתו מחמת הגשמים, א"צ לחזור אם כבר שכב (ואפילו אם שכב בבגדיו י"ל שא"צ לקום וללכת לסוכה. פמ"ג. אכן במחצית השקל מסתפק בזה, וכן בבכורי יעקב מפפק בזה), ואפילו אם התעורר א"צ לחזור לסוכה בלילה, ואם עדיין לא שכב צריך לחזור לסוכה (מ"א), ובבגדי ישע ובמאמר מרדכי מסתפקים בזה, דשמא אחרי שטרח להכניס את הכרים והכסתות לא הטריחוהו לחזור ולהעלותם, ואם פשט בגדיו, כתב הפמ"ג שגם למ"א י"ל שא"צ לחזור לסוכה, ובבכורי יעקב מסתפק גם בזה. וכן השוכב בסוכה וסגר את גג הסוכה מחמת הגשמים, א"צ לעלות על הסכך ולפתוח את הגג, אכן אם יכול לפתוח את הגג מתוך הסוכה צריך לפותחו, דאין זה אלא מעט טירחה ולא חשיב מצטער, ואם הוא באמצע סעודה אפשר שצריך גם לעלות על הסכך. ואם עלה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שאמו ובי"ד חייבים לחנכו, ולכו"ע אסור אפילו לאדם אחר להאכילו בידים (והיינו לתת לתוך פיו או לצוות עליו לאכול, אבל במניח לפניו והוא אוכל מעצמו ליכא איסורא, ואביו חייב מדין חינוך למנוע אותו מלאכול מחוץ לסוכה) מחוץ לסוכה. ודעת כמה אחרונים שמבן חמש ולמעלה אם אביו בעיר שאינו צריך אז כ"כ לאמו, חייב אביו לחנכו בסוכה אפילו אם אינו חריף. ואם אביו כל השנה אינו בעיר והוא מורגל עם אמו, אפילו אם הוא בא בסוכות לביתו שיעורו ממש שנים ומעלה.

פטור מצטער

כפי שנתבאר בסימן הקודם המצטער בישיבתו בסוכה פטור מן הסוכה, דכתיב "תשבו" כעין תדורו, והיינו שמי שנמצא במצב שהוא היה הולך למקום אחר מחמת שהוא מצטער בביתו, פטור בכהאי גוונא מן הסוכה. ולהלן יבואר פטור חולה ומשמשי, ועוד מקרים של פטור מצטער, ויבואר באיזה אופן נחשב מצטער ופטור ומתי אינו מצטער וחייב בסוכה, וכן יבואר החיוב לעשות את הסוכה במקום שלא יהיה לו צער בישיבתה.

חולים פטורים מן הסוכה, אפילו אם זה חולי שאין בו סכנה, ואפילו אם הוא חש בראשו או בעיניו וישיבת הסוכה קשה לו פטור. **ומשמשי החולה** פטורים מן הסוכה כיון שהם עוסקים במצוה, וי"א שאין המשמשים פטורים אלא כשהחולה נצרך להם, (ואם יש שני משמשים והחולה אינו צריך לשניהם יחד, צריך אחד לאכול בסוכה בזמן שימושו של השני), ובחולה שיש בו סכנה יש להקל אף בזמן שאין החולה צריך לו. ומי שמקיז דם בשביל הבריאות ואינו מרגיש שום חולי אלא הוא שמח ומרבה באכילה ושתיה חייב בסוכה, אבל אם הוא מקיז מחמת חולי פטור. והשותה משקה לשלשל והוא מתירא שהצינה תזיק לו פטור.

מצטער פטור מן הסוכה, (ועיין בסימן תרל"ט מה הדין לענין הלילה הראשון), אבל **משמשי** אם הם רוצים לאכול או לישן חייבים להכנס לתוך הסוכה, ולכאורה המשמש בשכר ובכל השנה הוא אוכל וישן רק אצל המצטער רשאי לעשות כך גם בסוכות. ומצטער היינו מי שאינו יכול לישן בסוכה או לאכול בסוכה מחמת רוח או זבובים ופרעושים וכדומה, או מפני הריח. ואם הצער הוא רק בשניה ולא באכילה חייב לאכול בסוכה. וריח רע היינו ריח שדרך להצטער ממנו, ואין לעשות את הדפנות או הסכך מדבר שריחו רע, ואם הריח רע כ"כ שאין דעת האדם סובלתו אפשר שהסוכה פסולה מן התורה.

מצטער מחמת הצינה - ומצטער מחמת הצינה במקומות הקרים פטור מן הסוכה. ועיין בלבוש שאפילו אם יש לו כרים וכסתות להנצל מן הצינה ג"כ יש להקל (אם אין לו מקום להשאירם בסוכה),

לחזור מיד א"צ לחזור ולברך אפי' בשעת אכילה שני', ולפי זה אפילו אם עשה כך כל ז' הימים מברך רק פעם אחת. וי"א שכיון שיצא בין האכילות אפי' ע"ד לחזור מיד, צריך לברך על האכילה השניה.

מי שהולך לסוכת חבירו באמצע האכילה, לדעת המ"א ההליכה היא הפסק, ואם אוכל שם דבר שאסור לאכול מחוץ לסוכה צריך לחזור ולברך, אע"פ שהיה בדעתו מתחילה ללכת לשם ולחזור מיד, אבל דעת כמה אחרונים (בסימן ח') שהליכה אינה הפסק, וא"כ אם היה בדעתו ללכת א"צ לברך, וספק ברכות להקל. ובבית מאיר משמע שאף אם מתחילה לא היה בדעתו ללכת לשם א"צ לברך, אך כיון שיש עוד דעות בזה אין כדאי לצאת באמצע הסעודה. ודעת החי' אדם שבסוכת חבירו צריך לברך לכו"ע אע"פ שאינו אוכל שם, כיון שאין דרך לקבוע שם סעודה, (ודלא כמו שנפסק במ"ב כדעת הגר"ז) אמנם כל זה דווקא כשרוצה לשבת שם, אבל בנכנס לגבות חובו וכדומה שאין לו נ"מ אם זה סוכה בית או חוץ, לכו"ע א"צ לברך.

אם שכח לברך לישיב בסוכה עד שהתחיל לאכול, יברך אפילו אחרי ברכת המזון, מפני שגם הישיבה היא מצוה, ואם עדיין לא בירך ברכת המזון יברך ויאכל מעט.

מי שקידש בלילה הראשון של סוכות והתחיל לאכול ואח"כ ראה שהגג שמעל הסוכה היה סגור, יאכל שוב כזית ויברך לישיב בסוכה, אבל לא יחזור על הקידוש וברכת שהחיינו.

סימן תר"מ

מי חייב בסוכה

נשים פטורות מן הסוכה מפני שזו מצות עשה שהזמן גרמא, וכן **עבד** דינו כאשה. וכתב המ"ב שאם הם רוצים לשבת בסוכה נהגו לברך, אבל אחרים לא יברכו בשבילן אפילו אינן יודעות לברך בעצמן, וא"כ אותם אחרים מברכים בשביל עצמם. ומי שחציו עבד וחציו בן חורין חייב בסוכה.

טומטום ואנדרוגינוס חייבים בסוכה מספק, ומ"מ לא יברכו, ואם הם רוצים לברך הרשות בידם.

קטן פטור מן הסוכה, ואם אינו צריך לאמו והיינו כבן חמש או שש כל חד לפום חורפיה (-בן חמש בחריף ובן שש באינו חריף, ולדעה זו אין נ"מ אם אביו בעיר או לא. והגר"א כתב שמה שכתוב בשו"ע בן חמש הוא טעות סופר), חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות. ואם אין לו אב, י"א

תמצית משנה ברורה חלק ו'

את הסוכה בזמן שהוא פרוס שם, ובמקום הדחק שהפריסה מהצד לא מועילה ויצטרך לאכול מחוץ לסוכה, יכול לפרוס בתוך ד' טפחים לסכך, ולסמוך על הדעה השניה בסוף סימן תרכ"ט המכשירה בכהאי גוונא, ובשבת ויו"ט נכון להזהר לא להרחיק את הסדין ג' טפחים מהסכך משום חשש אהל. וכן מותר במקום הדחק לפרוס סדין מעל הסכך כדי להגן, בין בחול בין בשבת ויו"ט, אכן מפני חשש שיאמרו שמסכך סוכתו בסדין אין להקל אלא באופן שניכר שכוונתו רק להגן מפני הרוח, ולא יברך בב' המקרים לישיב בסוכה.

מי שסוכתו צרה וצריך לכפוף ידיו ורגליו לישן לא חשיב מצטער, מפני שדרך האדם לפעמים לישן כפוף, ואפילו אם מתחילה עשאה רחבה ואח"כ בא איזה ענין שמחמתו נעשה דחוק חייב לישן בסוכה. ומי שהוא מעונג וקים ליה בגוויה שבשבילו זה צער לישן בכפיפה פטור, ומ"מ יוצא יד"ח באכילה ושתיה כיון שבשעת עשייה זה היה ראוי בשבילו גם לשינה, ואם עשאה כך מתחילה, דעת הנהר שלום והפמ"ג שהוא אינו יוצא גם באכילה, ובשעה"צ כתב שהר"ן חולק בזה, כיון שכולם לא מצטערים לישן כך, וצ"ע. ואם יכול לפשוט רגליו חוץ לסוכה, לכו"ע אינו נחשב מצטער וחייב לישן שם, אך יזהר שגם השלחן יהיה בתוך הסוכה, דאי לאו הכי חיישינן שמא ימשך אחר שלחנו.

לא חשיב מצטער אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בזה, דאי לאו הכי בטלה דעתו אצל כל אדם, אא"כ הוא מאניני הדעת וכל אניני הדעת מצטערים בזה.

אין המצטער פטור מן הסוכה אלא אם ילך למקום שינצל בו מן הצער, אבל בלאו הכי חייב לשבת בסוכה אע"פ שהוא מצטער.

אבל חייב בסוכה, כיון שאין הצער מחמת הסוכה אלא איהו דקמצער נפשיה ועליו ליישב דעתו כדי לקיים את המצוה, וכתב בספר תניא שאם המת חביב עליו כ"כ שאינו יכול להסירו מליבו פטור, והיינו במקום שהוא מצטער בישיבתו בסוכה, ובישועות יעקב חולק בזה.

אונן - הפמ"ג מסתפק אם אונן חייב בסוכה בחול המועד, או ביו"ט כשרוצה לקבור את המת ע"י נכרים, או ע"י ישראל ביו"ט שני, ובביכורי יעקב מצדד שהוא פטור כמו שפטור מכל המצוות שצריך לעסוק בהם, בין שהם בשב ואל תעשה בין שהם בקום ועשה, ולכן פטור מנטילת ידים כיון שצריך מעשה ליטול ידיו, (אכן בתענית ציבור צריך להתענות כיון שא"צ לזה מעשה), וגם בסוכה צריך מעשה ללכת לשבת בה. ובברכי יוסף מצדד שכשרוצה לאכול פת אף שא"צ לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו ולא יברך על נטילת ידים.

דאין כל אדם יכול לטרוח בכל לילה להביאם לסוכה ולפנותם למחרת. וכיון שמצטער פטור אף מאכילה, יש להזהר בזמן הקור שיהיה לבוש בבגדים חמים כשסועד בסוכה, כדי שלא יהיה מצטער מחמת הקור ויהיה חשש ברכה לבטלה.

סוכה במקום שיש צער בישיבתה - אין לעשות את הסוכה במקום שהאדם מצטער בישיבתה. וכתב הרמ"א שאם עשה את הסוכה במקום שמצטער באכילה או בשתיה או בשינה, או שאינו יכול לעשות אחד מדברים אלו בסוכה מחמת שהוא מתירא מליסטים או גנבים כשהוא בסוכה והם יכולים להזיקו בגופו, אינו יוצא באותה סוכה כלל אפילו ידי הדברים שאינו מצטער בהם, דלא הוי כעין דירה, (ואפילו אם מתירא רק בלילה ולא ביום אינו יוצא, אמנם אם מתירא רק בגניבת כליו יוצא, כיון שיכול להכניסם לביתו. ודעת הלבוש שיש למחות ביד העושים סוכות ברחובות כשא"א לישן שם מחמת מורא הגנבים שיזיקו לגופו, והמייקל בענין זה יש לו על מי לסמוך, ומ"מ אם אפשר טוב יותר לעשות את הסוכה במקום אחר). ויש אחרונים שחולקים וסוברים שאף שלכתחילה אין לעשות סוכה שאינו יכול לקיים בה את כל הדברים כדיו, מ"מ בדיעבד יוצא בה בדברים שאינו מצטער בהם. אך יש להזהר בזה מאד, כי כמה אחרונים העתיקו להלכה את דברי הרמ"א. ובמקומות הקרים או שאינו יכול לישן בסוכה כיון שאינו יכול לישן שם איש וביתו, יוצא יד"ח גם לרמ"א אף אם אינו יכול לישן בסוכה, כיון שא"א בענין אחר וחשיב כעין תדורו, וגם חשיב ראוי לשינה אם היו לו כרים וכסתות כראוי. והעושה סוכתו במקום שא"א לישן שם מחמת איזה דבר, אבל בלאו הכי אין ישינים בסוכה זו מחמת צינה, תלוי הדין בביאורי הפמ"ג והיד אפרים בכוננת המ"א.

מי שכבו לו הנרות בשבת ויש לו נר בביתו מותר ללכת לביתו ולאכול במקום הנר, וא"צ ללכת לסוכת חבירו אם יש טורח גדול בדבר, דגם זה נחשב צער, דאין ערב לו לאדם אכילתו אלא בשלו. (אמנם מי שאין לו מקום לבנות סוכה בחצרו צריך לטרוח למצוא לו מקום לבנות שם סוכה אף שדירתו אינה שם). ובלילה הראשון אם כבו הנרות לפני שאכל כזית צריך לטרוח ללכת לסוכת חבירו, אך לא יברך שם אא"כ אינו מצטער בזה. והחיי אדם כתב שבמצטער כזה יכול האדם לחייב את עצמו ולעשות בשמחה ולברך. וכן אם ירדו גשמים ופסקו ועדיין נוטפים מים וא"א לאכול בסוכתו, ולחבירו יש סוכה עם גג שאפשר לסוגרו ולפותחו, צריך ללכת לסוכת חבירו אם אין טורח גדול בדבר.

פריסת סדין כדי שלא יכבה הנר - אם באה רוח לכבות את הנרות בסוכה מותר לו לפרוס סדין או בגד מן הצד, אבל לא יפרוס סדין תחת הסכך כדי שהסדין לא יפסול

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מי פטור מסוכה

מלבד מה שמצטער פטור מן הסוכה מדין "תשבו" כעין תדורו, גם מי שבכל ימות השנה היה עוזב את ביתו למקום אחר, ואינו יכול לעשות סוכה באותו מקום, פטור כיון שאין זה כעין תדורו. ולהלן יבואר מי פטור מסוכה מחמת זה, ופרטי הדינים בזה, וכן יבואר מי פטור מן הסוכה מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

חתן ושושביניו וכל בני החופה לדעת השו"ע הם פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, דאין שמחה אלא בחופה (-מקום המוכן לישבת חתן וכלה), ואינם יכולים לאכול בסוכה ולשמוח בחופה, דאין שמחה אלא במקום סעודה. וי"א שהם חייבים לאכול בסוכה, דאפשר לאכול בסוכה ולשמוח בחופה. ועל כן הסכימו אחרונים שראוי לחתן להחמיר על עצמו לשבת בסוכה ולא לברך, וכן השושבינים כשאוכלים אצל החתן ומשמחים אותו בז' ימי המשתה ויושבים שם בסוכה א"צ לברך, אבל כשאוכלים בביתם חייבים בסוכה וצריכים לברך. לדעת המ"א צער החתן הוא שהחתן בוש לשמוח עם כלתו בסוכה שאין לה אלא ג' דפנות, ולדבריו בזמננו שעושים ד' דפנות לסוכה צריך לשבת בסוכה. אבל הא"ר מביא מהרי"א שטעם הפטור הוא שזה צער לחתן לעשות את החופה במקום צר ודחוק, וברבינו ירוחם כתב שאינו יכול לשמוח עם כלתו במקום שאינו סגור, וגם באור זרוע כתב שצער החתן הוא שהסוכה אינה מרווחת ואין כל בני החופה יכולים להכנס לשם, ולטעמים אלה שייכים גם בסוכה של ד' דפנות.

סעודת מצוה - סעודת ברית מילה וכן הסעודה שאוכלים אצל היולדת חייבים לעשותם בסוכה, אפילו אם המקום צר וא"א לשמוח שם כ"כ, דסעודה זו אינה מצוה כסעודת חתן ודי להם בעשרה אנשים, ומשמע מהמ"א שאם אין מקום בסוכה גם לעשרה אנשים מותר לאכול מחוץ לסוכה, ולהגר"א שטעם החילוק הוא משום שאין זה מצוה דאורייתא גם באופן זה אסור מחוץ לסוכה, וכן מצדד הפמ"ג. ומ"מ בשמיני עוצרת אפילו בחו"ל, אם רוצים יכולים לאכול סעודת ברית מילה בבית. ובסעודת אירוסין ופדיון הבן ובר מצוה וסיום וכדומה, פשיטא שצריך סוכה. ומי שיש לו סוכה קטנה מותר לבנות סוכה גדולה בחול המועד לצורך סעודת ברית מילה, מפני שזה לצורך המועד, וכיון שניכר שזה לצורך המועד מותר לבנות בפרהסיא.

שלוחי מצוה כגון ההולך להקביל פני רבו או ללמוד תורה או לפדיון שבויים וכדומה, פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה, ואפילו בשעת חנייתם ויש לפניהם סוכה בנויה, ואפילו אם הולכים רק ביום פטורים גם בלילה מפני שהם טרודים במחשבת המצוה ותיקונה. ודווקא כשצריך לטרוח אחר הסוכה, אבל אם הסוכה מזומנת לפנייהם צריכים להכנס לסוכה לאכול ולישן שם, ואם לא יוכלו לישן שם טוב ויהיו יגיעים למחר ולא יוכלו

לקיים המצוה כראוי פטורים. ובתשובות כתב סופר מבואר שדווקא במצוה שכולה לד' ואין בה הנאה פטורים, אבל בהולך בשכר ועיקר הכונה היא להנאתו חייב בסוכה. ואם כוונתו לזה ולזה פטור.

הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום, ובזמן הליכתם א"צ להמתין מלאכול עד שיגיעו לסוכה (אם לא שתזדמן לפנייהם סוכה בעת האוכל בלי טורח), ובלילה חייבים בסוכה אם הם נמצאים במקום ישוב, ואפילו אם אין באכסניא שלו סוכה חייב להשתדל למצוא יהודי שיש לו סוכה, ואם השתדל ולא מצא סוכה סביבותיו יכול לאכול וללון באותו מקום בלי סוכה, ואינו חייב לעשות סוכה חדשה, ומותר לצאת לדרך אפילו אם יודע שלא ימצא שם סוכה. וההולכים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום. וכתב הבה"ל שהוא סתם במ"ב כדעת הלבוש מפני שיש עוד אחרונים העומדים בשיטתו, וכן משמע מדברי הרמ"א, ודעת המ"א שהפטור ביום הוא שאף כשהגיעו למלון פטורים מלטרוח לעשות שם סוכה בעת האוכל, כיון שדעתם ללכת לאלתר, ובלילה חייבים לעשות סוכה אפילו אצל נכרי אם יש ממה לעשות סוכה, (ואפילו אם צריך להוציא על זה מעט מעות אפשר שצריך להשתדל על זה), אמנם אם בא לכפר סמוך לזמן האוכל א"צ להמתין לעשות סוכה כיון שהוא רוצה לאכול עכשיו.

ההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם ואין להם סוכה באותם הכפרים, יחמירו על עצמם לשוב לבתייהם בכל לילה לאכול בסוכה, ואע"פ שיש להקל כשאינם מוצאים סוכה במקום שהם נמצאים, מ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה. אמנם אם הוא שוהה במקום אחד ג' או ד' ימים חייב מדינא לעשות שם סוכה.

שומרי העיר מגייסות שצריכים להסתובב מסביב לעיר ואינם יכולים לעשות סוכה במקום אחד, השומרים ביום פטורים ביום וחייבים בלילה, והשומרים בלילה פטורים רק בלילה וחייבים ביום. ואם העיר מוקפת חומה והם שומרים רק בשערי העיר, אפשר שצריכים לעשות סוכה בשערי העיר. והשומרים מפני גניבות שדרכם לשמור ביום ובלילה, דינם כשומרי גינות ופרדסים שפטורים ביום ובלילה וכדלהלן. ושומרי החנויות שלנו שדרכם לשמור בלילה פטורים רק בלילה. והיושבים בחנות אע"פ שרגילים בדרך כלל לאכול בחנות צריכים לאכול בסוכה, ואם החנות רחוקה מביתם ואינם יכולים ללכת לאכול בביתם צריכים לעשות סוכה ליד החנות.

שומרי גינות ופרדסים פטורים בין ביום ובין בלילה, מפני שאם השומר יעשה סוכה ידע הגנב שהוא שם ויגנוב ממקום אחר, ועל כן שומר כרי שיכול להיות במקום אחד ולשמור את כל הכרי חייב לעשות שם סוכה ולשמור משם.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נתקנה אלא עבור שבת. וכתב הטור שאומרים באהבה מקרא קודש, ובמנהגים שלנו כתוב שאין אומרים באהבה. ואין אומרים במה מדליקין. ואין אומרים מערבית (-פיוטים בברכות ק"ש), אלא בליל יו"ט שני [בחול"ל] אומרים מערבית של היום הראשון, וכן הדין בשביעי של פסח ובשמיני עצרת, אבל אם ט"ו ניסן חל בשבת אומרים בליל יו"ט שני מערבית השייך ללילה השני.

סימן תרמ"ג

סדר הקידוש - כשמקדש יברך על היין, ואח"כ יברך ברכת הקידוש, ואח"כ יברך על הסוכה, ואח"כ יברך שהחיינו לפי שזה ברכה גם על היום וגם על הסוכה, ואין נ"מ אם הסוכה היתה עשויה או שעשה אותה לפני סוכות כיון שלא בירך אז, ואם בירך שהחיינו ואח"כ בירך על הסוכה אינו חוזר לברך שהחיינו. ואם היו מברכים בזמן העשיה, א"כ ברכת הזמן היא רק על הרגל ומברכים אותה לפני ברכת הסוכה, ולדעת התוס' והרא"ש בכהאי גוונא א"צ לברך כלל ברכת שהחיינו כיון שהברכה בשעת עשיה מועילה גם לרגל.

אם לא בירך שהחיינו בליל ט"ו יכול לברך כל שבעה אפילו בלי כוס, שהרי יכול לברך שהחיינו אפילו בשוק. ואם לא בירך שהחיינו בלילה השני בחול"ל, מהמ"א משמע שלא יברך כל שבעה, והבה"ל כתב שנראה שיברך כל שבעה, וכ"כ בדרך החיים, וצ"ע.

אם מקדשים מעומד - כתב השו"ע שלשית הרמב"ם מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ויושב ואח"כ מברך שהחיינו, דס"ל שהישיבה היא תחילת המצוה ויש לברך עובר (-קודם) לעשית המצוה, ויש לעשות כך כל ז' הימים. והרמ"א כתב שנוהגים לקדש במיושב, דס"ל שיש להסמיך את הברכה לעיקר המצוה שהיא האכילה. ובביאור הגר"א מצדד כדעת הרמב"ם, ודעת המור וקציעה שאם הוא מוציא אחרים בקידוש יקדש מיושב, ועיין ברמ"א ובמ"ב בסימן רע"א מה שנתבאר שם לענין העמידה בקידוש. ודעת הט"ז שמי שאוכל מעומד גם לדעת הרמב"ם יכול לברך לישב בסוכה, ולדעת הב"ח אין לברך לישב אם אוכל מעומד, ואין לאכול בלי ברכה, ועל כן יש לשבת ולברך, אא"כ הוא אנוס ואינו יכול לשבת. ועיין בסימן תפ"ח אם יכולים כמה בעלי בתים לקדש בסוכה בבת אחת.

ראוי לומר את ברכת הסוכה בקול במשיכה ובניגון כשאר ברכות הקידוש, וכן בשאר הברכות ירגיל לאומרים בקול רם, כי הקול מעורר את הכונה.

השומרים יין שלא יגעו בו נכרים ויאסרוהו, פטורים בין ביום בין בלילה, ואם היין נמצא בחצר ויכולים לעשות שם סוכה ולשומרו מתוך הסוכה (על פי האופנים המבוארים ביו"ד סימן קל"א) חייבים לעשות סוכה בחצר.

סימן תרמ"א

ברכת שהחיינו על עשית הסוכה וישיבתה

ברכת שהחיינו על עשית הסוכה - אין מברכים על עשית הסוכה כיון שאין המצוה נגמרת עד שיושבים בה, אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו בתוך ל' יום לחג (אבל לפני כן אף שכשעושה אותה לשם חג כשרה, מ"מ אין ראוי לברך עליה), כיון שהיא נעשית פעם בשנה, ואפילו אם הוא מחדש בה דבר להכשירה כגון ע"י עשית דופן שלישית או נתינת הסכך היה ראוי לברך, (אמנם דבר שנעשה לכמה שנים כגון שופר ומגילה אין מברכים שהחיינו על עשיתם, ובנר חנוכה אין מברכים כיון שלא ניכר שעושים אותו לשם מצוה), אלא שאנו סומכים על ברכת שהחיינו שמברכים בקידוש שזה ברכה גם על מצות סוכה וגם על החג. ואם בירך בשעת עשיה, הפמ"ג מסתפק אם יחזור ויברך בזמן הקדוש, והברכי יוסף תלה דין זה במחלוקת ראשונים, וכתב שעל כן לא יברך דספק ברכות להקל.

ברכת שהחיינו עבור אחרים - משמע מהשו"ע שהעושה סוכה לאחרים רק בעה"ב יכול לברך שהחיינו, כמ"ש המ"א, ועיין פמ"ג. ואם בעה"ב עומד כאן ומבקש שיוציאו מבואר בגר"א שיכול להוציא, אלא שכתבו האחרונים שאם יכול לברך בעצמו אין כדאי שיברך עבורו. ודע שלדעת התוס' מה שאין מברכים שהחיינו עבור אחרים הטעם הוא כיון שלא מברכים לעשות סוכה, ולדבריהם ניחא למה בתקיעת שופר אפשר לברך שהחיינו עבור אחרים.

ברכת שהחיינו על ישיבת הסוכה - מי שלא אכל בסוכה בלילה הראשון ובירך שהחיינו בביתו, כשאוכל למחרת ביום בסוכה צריך לברך שהחיינו על הסוכה, כיון שהברכה הראשונה היתה רק על החג, ואם בירך בזמן עשית הסוכה א"צ לחזור ולברך שהחיינו על ישיבתה.

סימן תרמ"ב

חל יום ראשון של סוכות בשבת אומרים בערבית ברכה אחת מעין שבע, וחותרם בה בשבת בלבד כיון שלא

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ומשיב מפני הכבוד, ובין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, כמבואר בסימן תפ"ח. ואם הביאו לו לולב באמצע הלל, מותר לו להפסיק בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור ולברך. אם הפסיק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק. אפילו עשרה יכולים לקרוא את ההלל יחד.

דיני הד' מינים

כתיב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל". וקיבלו חז"ל שהכונה בזה לאתרוג לולב הדס וערבה. ובסימנים הבאים (תרמ"ה – תר"ו) יבוארו דיני הד' מינים, כגון הדין שהם צריכים להיות נאים ומהודרים שזה נלמד מדכתיב "הדר" (ושאר המינים נלמדים מאתרוג כיון שהם נכתבו בפסוק אחד), מה פוסל כל מין (ואם הפסול הוא רק ביום הראשון או בכל הימים), שיעור כל מין, שלימות המין, וכו', וכדלהלן.

סימן תרמ"ה

דיני לולב

לולב הוא ענף הגדל בעץ הדקל, ובו שדרה שיצואים ממנה משני צידיה עלים רבים זה מעל זה, וכל עלה הוא כפול. ובתחילה הענף כולו הוא עץ אחד כחץ, ובהמשך הוא נפתח יותר ויותר עד שנעשה לחריות דקל. ובסימן זה יבואר באיזה אופן הלולב כשר לנטילת לולב, ובאיזה אופן הוא פסול.

לולב שנפרדו עליו זה מזה באופן שאפשר לאוגדם יחד ולא נפרדו הרבה כעלי החריות (שנתקשו כעץ במקום חיבורם וא"א לאוגדם יחד), כשר אפילו אם לא אגדם. וכתב הרמ"א שמצוה מן המובחר לקחת לולב שעליו לא נפרדו לגמרי, וכתב הט"ז שכוונתו באופן שהעלים תלויים למטה אלא שהם עולים עם הלולב (וצ"ב כוונתו, דלכאורה זה תרתי דסתרי), אבל אם העלים רק נוטים קצת לצדדים כשר אפילו למצוה מן המובחר, אמנם דעת המאמר מרדכי והביכורי יעקב שלרמ"א למצוה מן המובחר יש ליטול לכתחילה לולב שעליו שוכבים זה על זה ואינם נוטים לצדדים.

ואם נפרצו עליו והיינו שנפרדו הרבה משדרת הלולב והם תלויים למטה כעלי החריות פסול אע"פ שאגדם

זמן ברכת לישיב בסוכה בשאר הימים – כתב השו"ע שבשאר ימים מברכים לישיב בסוכה לפני ברכת המוציא, אך כתבו השו"ע והרמ"א שהעולם נהגו לברך אחרי ברכת המוציא לפני הטעימה, וכתב הרמ"א שבשבת ויו"ט שיש בהם קידוש מברכים לאחר הקידוש, ובשבת ויו"ט בבוקר שאין בהם קידוש אלא ברכה בעלמא על הכוס, נחלקו האחרונים אם יברך אחרי ברכת המוציא, או קודם שיטעם מהכוס, ודעביד כמור עביד ודעביד כמור עביד, ואם לא נוטל אז ידים אלא אוכל פת כיסנין, מצדד השערי תשובה שבזה לכו"ע יברך לישיב בסוכה לפני שיטעם מן הכוס. ואם קידש בבית ואוכל בסוכה או איפכא, עיין בסימן רע"ג.

סימן תרמ"ד

סדר נטילת הלולב וההלל

משכימין בשחרית משום דזריזים מקדימין למצוה לקיים מצות לולב.

אין אומרים ביום הראשון של סוכות ביוצרות קל נא וכו', כיון שאומרים שבה אחר המיוחד לסוכות. ובמקום שהופכים את סדר היוצרות כשחל ט"ו בשבת ראוי לומר קל נא ביום הראשון ולא בשני, והעולם לא נהגו כן לפי שלא ידעו טעמו של דבר.

אחרי חזרת הש"ץ נוטלים את הלולב ומברכים על נטילת לולב ושהחיינו על מצות הלולב (ועל החג ועל מצות הסוכה בירך שהחיינו בליילה), ואח"כ מנענעים, ואח"כ גומרים את ההלל.

אם שכח לברך שהחיינו ביום הראשון יכול לברך כל שבעה, ודווקא בשעת נטילה. ואם בירך שהחיינו ביום הראשון אינו מברך ביום השני.

גם בשאר ימי החג גומרים את ההלל ולא מדלגים כמו בפסח, מפני שכל יום חלוק בקרבנותיו מהיום שלפניו ונחשב כיו"ט בפני עצמו.

ברכת ההלל – בין ציבור בין יחיד מברכים על ההלל, כיון שהלל זה הוא מדינא. לשו"ע נוסח הברכה הוא לגמור את ההלל, וכתב המ"ב שבמדינותינו המנהג לברך לקרוא את ההלל כמבואר בסימן תפ"ח.

הפסקה באמצע הלל – מותר להפסיק באמצע הלל רק מתי שמותר בק"ש, והיינו שבאמצע שואל מפני היראה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בנחלק בשיעור טפח, והחיי אדם כתב שלדעה זו יש להחמיר אפילו במשהו, והגר"א כתב שלדינא אין להחמיר אלא ברובו אבל במקצתו אין להחמיר כלל, וכתב המ"ב שאם יש לו לולב שלא נחלק כלל יותר טוב לברך עליו, אבל מדינא אין לחוש כל זמן שלא נחלק רובו, אמנם אם נתרחקו סדקיו זה מזה עד שנראה כשנים פסול כפי שיבואר להלן.

לולב שבצד אחד של השדרה העלים כפולים ובצד השני אין עלים כלל פסול כל הז' ימים.

לולב שעליו לא עולים זה ע"ג זה אם ראש העלה מגיע לתחילת העלה שמעליו באופן שכל השדרה מכוסה בעלים כשר, ואם אין כל השדרה מכוסה בעלים, או שמכל צד יוצא למטה עלה אחד והוא מגיע עד ראש הלולב, הלולב פסול מפני שאינו הדר.

לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו או העלה העליון, הלולב פסול מפני שאינו הדר, (אמנם כתב הב"י שאינו מצוי שהעלים יהיו לחים והשדרה תתייבש, וליכא לספוקי בזה. ולפעמים יש בזה נ"מ כשהשדרה התייבשה מעט עד שנחסר מהשיעור, והעלים לחים). ושיעור היבשות הוא אם כלה מראה הירקות שלו והלבינו פניו, שזהו סימן שכלה הלחלוחית שלו. והרמ"א כתב שי"א שלא נקרא יבש אלא כשנתפרך בציפורן מחמת יבשותו ושכך נוהגים במדינות אלו שאין הלולבים מצויים. וכתב המ"ב שרוב הפוסקים לא מסכימים לפירוש הרמ"א, אלא שהרמ"א כתב דעה זו כדי ליישב מנהג המקומות שאין הלולבים מצויים, ועל כן אין להקל בזה כל זמן שיש בעיר לולב לח.

נקטם ראש הלולב פסול. לדעת השו"ע היינו שנקטמו ראשי רוב ממספר העלים הגבוהים מן השדרה, ופסול דאין זה הדר, והלבוש מחמיר אפילו בנקטם מקצת מכל עלה ומשמע מדבריו שבכל שהוא פסול, ויש אחרונים שמפקקים בזה, והשו"ע לא מזכיר חילוק בין העלה האמצעי לשאר העלים, ופירשו הב"ח הט"ז והגר"א שלדעה זו אין יתרון לעלים האמצעיים בענין הזה, והנהר שלום והמאמר מרדכי מפרשים שכוונת השו"ע לשני העלים העליונים שכלה בהם הלולב, ומש"כ השו"ע רוב היינו שא"צ שיקטמו לגמרי כדעת בעל העיטור אלא די שיקטמו ברובם, אבל גם השו"ע מודה שאם יש למעלה ג' עלים ונקטם העלה האמצעי פסול. וכתב הרמ"א שאם נקטם העלה העליון האמצעי (והיינו אם יש שלש עלים בסוף השדרה) שעל השדרה פסול, (ואם יש שני עלים ונקטם אחד מהם אפשר שיש להקל), וכן מצדד הגר"א להלכה, ואפילו בנקטם כל שהוא פסול אכן במקום הדחק מקילים בזה. והוסיף הרמ"א שאם אין לולב אחר

וגם לא נעקרו ממקום חיבורם. וכן אם נעקר רוב מקום חיבורם בשדרה פסול אע"פ שאין העלים תלויים למטה אלא הם עולים על הלולב ועדיין מחוברים במקצת, וכ"ש שאם נעקרו לגמרי ממקום חיבורם לשדרה דפסול אפילו אם אגדם. וכן אם נתקשו העלים כעץ וא"א לחברם אל השדרה פסול, אבל אם התחילו להתקשות ועדיין אינם קשים כעץ כשר אפילו אם לא אגדם, אכן טבע הלולב שכשהוא מתחיל להתקשות העלים נפרדים, וכבר נתבאר לעיל שמצוה מן המובחר שלא יהיו העלים נפרדים. ובאופנים הפוסלים את הלולב צריך שיהיו רוב העלים ורוב כל עלה ועלה במצב זה, וכתב החיי אדם בשם הריטב"א שזה פסול בגוף הלולב וא"כ זה פסול כל שבעה, אכן לפי רש"י שנפרצו זה פסול הדר, א"כ לדעת הרמב"ם וסייעתו כשר בשאר ימים, וכ"כ הא"ר בשם הכלבו, אבל מיעוט העלים אינו פוסל כל זמן שהלולב נשאר מכוסה בעלים (ובבה"ל דן אם צריך שכל השדרה תהיה מכוסה בעלים או שמספיק רוב), ואם נשברו רוב עלי הלולב, אמנם נשאר רוב שיעור לולב שלם, יש להסתפק אם הלולב כשר או פסול, ואם רוב השיעור השלם נמצא למעלה כתב בביכורי יעקב שנראה שזה כשר, שהרי יכול לחתוך את מה שלמטה.

אם **נשברה שדרת הלולב** והלולב נשטט למטה ועדיין השדרה מעורה במקצת, לדעת המ"א נראה שזה כשר, אבל הרבה אחרונים פוסלים, ובבגדי ישע כתב שגם המ"א לא מכשיר בנשברה ממש אלא רק כשהשדרה למטה רופפת וחלשה, וצ"ע, וי"ל שהמ"א מכשיר רק אם נשברה רק רוב השדרה, ואולי הבגדי ישע סובר שגם בכהאי גוונא פסול.

נחלקה התיומת והיינו שעלי הלולב גדלים שנים שנים עלים מחוברים אחד לשני בגבם, ואם נפתח אותו חיבור ברוב העלים ורוב כל עלה ועלה, הלולב פסול. וכן אם העלים מתחילת ברייתם לא היו מחוברים שנים שנים הלולב פסול (והריטב"א מסתפק אם הפסול הוא רק ביום הראשון או כל שבעה). אבל אם רובם לא נחלקו אע"פ שהעלה האמצעי נחלק כולו כשר לדעה זו. וכתב הרמ"א שי"א שאם העלה האמצעי שמעל השדרה נחלק עד השדרה חשיב נחלקה התיומת והלולב פסול ביום הראשון, (ואם השדרה נגמרת בשני עלים שניהם נחשבים תיומת ואם נחלק אחד מהם אפילו ברובו הלולב פסול ולדעת המחמירים להלן בנחלק במקצת ה"ה כשנחלק אחד מהם במקצת), וכן נוהגים, ולכתחילה מצוה מן המובחר ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל (אם יש לו לולב אחר, אבל א"צ לברך על לולב של חברו משום זה), כי יש מחמירים אפילו בנחלק קצת כיון שרגיל ע"י הנענועים להפתח כולו, ודעת הט"ז שאין להחמיר רק

סימן תרמ"ו

דיני ההדס

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון וכו' וענף עץ עבות וכו' ", ודרשו חכמים דהיינו הדס שעליו חופים את עצו, ע"י שגדלים בכל שורה כמה עליים והם שוכבים על הענף. ובסימן זה יבואר מה הדין כשההדס נקטם, או יבש בראשו או ברוב עליו, או שיש בו ענבים, ושיהיו לפחות ג' עליים בכל שורה, ומה הדין כשנשרו חלק מהעלים, וכדלהלן.

נקטם או יבש - הדס שנקטם ראשו, והיינו שנחתך חלק מהעץ שלו (אבל בעלים לא שייך קטימה) כשר, אפילו אם לא גדלה תמרה במקום הקטימה, ושאינו הדס מלולב וערבה שענפיו חופים את עצו ואין הקטימה ניכרת, ולפי זה אם אין עליים לחוף על ראשו פסול אף בדליכא אחר, ואפילו אם נקטם עלה אחד מתוך השלשה שחופים את הקטימה י"ל דפסול, ומ"מ יכול לקטום את העץ עם שני העלים עד סמוך לקן שתחתיו וההדס חוזר להכשרו, אמנם אסור לעשות ביו"ט שום דבר שמכשיר את ההדס. וכן יבש ראשו כשר. ויש פוסלים בין בנקטם (וילה"ס אם דווקא בנקטמו שלשתם או אפילו באחד מהם) בין ביבש, משום שאינו הדר, וכתב הרמ"א שטוב להחמיר היכא דאפשר באחר, והב"ח כתב שביבש ראשו והיינו שיבשו העלים העליונים אין לברך עליו אפילו אם אין הדס אחר והנחתל צבי והא"ר והבגדי ישע חולקים, ומי שמיקל בזה במקום שאין הדס אחר אין למחות בידו. אבל יש תקנה שיסיר את העלים העליונים ואז הוא כשר לכתחילה לכו"ע, ולא מיקרי יבש אלא בהלבינו פניו, וזה דבר שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו בשנה זו, אבל מה שרגיל לגדול בין הקינים ענפים קטנים וקוטמים אותם כדי שלא יפסיקו בין הקינים, כשר לכו"ע אפילו אם עשה כך בכל ההדסים, כיון שאינו בראשו, ובשער הציון כתב שאם הענפים האלו מפסיקים ברוב הקינים של ההדס צריך מדינא לקוטמם, ויש להסתפק אם דין זה הוא לכו"ע, ולכתחילה נכון לקוטמם מערב יו"ט. (סעיף א' וסעיף י').

הדס שנשרו רוב עליו, אם נשתיר בכל קן וקן ג' עליים, כגון שהיו שם מתחילה שבע עליים, כשר אפילו אם זה היה בכל אורך ההדס, ואם היו שבעה ונשאר שנים פסול, ואף שאם היו שלשה ונשאר שנים בכל קן הסכימו כמה אחרונים להכשיר כדלקמן, שאני התם שנשתיר רוב הקן. (סעיף א' וסעיף ד').

הדס שגדלו בו ענבים אם ענביו מרובות מעליו והם אדומות או שחורות פסול בין אם גדלו בתלוש בין אם גדלו במחובר, דאין זה הדר, ואם הענבים הם בשאר גוונים כגון

מברכים על לולב שנקטם. וכתב הא"ר דהיינו בנקטם העלה העליון, אבל בנקטמו רוב העלים אין להקל, ואפילו בעלה האמצעי י"א שרק בנקטם מקצתו יש להקל ולא בנקטם רובו אפילו בשעת הדחק, אא"כ הוא במקום שנוהגים לברך על כל הפסולים הגמורים בשעת הדחק, וכפי שיבואר בסימן תרמ"ט. ובמאמר מרדכי משמע שאפילו בנקטם עלה זה לגמרי אפשר שיש להקל בדליכא אחר. ודע שדווקא לענין לולב חשיב נקטם ראשו בנקטמו העלים, אבל לענין הדס וערבה רק אם נקטם העץ חשיב נקטם ראשו, ומסתבר ששיעור הקטימה בהם הוא בכל שהוא.

נסדק הלולב אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים פסול אפילו אם זה לא היה בתולדה. וכיון שדעת השו"ע שבנחלקה התיזמת פסול דווקא בנחלקו רוב העלים, א"כ לדעתו גם נסדק פוסל רק ברוב העלים, וקמ"ל שבנסדק ונראה כשנים פסול אע"פ שלא נחלק רוב כל עלה, ולדבריו אף אם נחלק העלה האמצעי בכולו או ברובו עד דעביד כהימנך אפשר דכשר, אמנם מדברי הר"ן משמע קצת להחמיר בזה, וצ"ע. וכתב הרמ"א שאפילו אם לא נחלקה התיזמת העליונה בענין שיש לפסול מדין נחלקה התיזמת והיינו לשיטתו שאם נחלק העלה האמצעי פסול, כגון שלא נסדקה עד השדרה, ואפ"י נסדקה רק מקצתה, שמחמת נחלקה התיזמת דעת הרבה אחרונים שאין לפסולו, מ"מ כיון שנתרחב הסדק עד שנראה כשנים פסול, ויש להזהר בזה הרבה. והמ"א ביאר שהחידוש בנסדק הוא שגם אם התיזמת לא נחלקה כלל ורק העלים הסמוכים נחלקו לשנים פסול, וגם המ"א מודה לדין הנ"ל, ולדבריו יש להזהר מאד בשעה שרוצה לבדוק אם נחלק העלה האמצעי, שלא לחלק את העלים הסמוכים.

עוד מפסולי לולב - לולב שיש בשדרתו כמין קוצים, או שהוא נצמת ונכווץ, או שהוא עקום לפניו כמגול ונעשה שדרתו כגב בעל חוטרת, או שנעקם לאחד מצדדיו, פסול, שאין זה הדר, אבל אם נעקם לאחוריו (לצד השדרה) כשר, שזו היא ברייתו.

לולב שראשו כפוף כאגמון פסול, שאין זה הדר, והיינו דווקא כששדרתו כפופה, אבל אם העלים שבראשו כפופים כדרך הרבה לולבים כשר, ויש מחמירים בזה, והמנהג להקל כהשו"ע, והרא"ש כתב שהוא מעדיף לולב כזה מפני שאין העלים נחלקים ותיזמתו קיימת, וכתב הלבוש דהיינו כשרק העלה העליון כפוף, אבל אם כל העלים או רובם כפופים כל שהוא פסול דאינו הדר כלל, והעתיקו המ"א, והט"ז מכשיר בזה, ועכ"פ כשיש אחר בודאי יש לקחת לולב שאין ראשי כל העלים או רובם כפופים. ולולב שלא רק הראש כפוף אלא גוף העלים נכפף הרבה מאד לאמצעיתם ונראה כמו שנחלק לשנים פסול, שאין זה הדר כלל, וה"ה אם העלה האמצעי נכפף הרבה לאמצעיתו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שמה שמביאים הדסים יבשים יחד עם האתרוג, בדוחק יש שם אחד ממאה שיש בו שלשה בקן אחד כולם בשוה, ולכן אין להם חזקת כשרות עד שישרה אותם במים וירכך אותם. עוד כתב שהרבה פוסקים סוברים שהמוסיף הדס שאינו עבות עובר על בל תוסיף, אכן מועיל להתנות שאם הוא עבות אצא בו ואם לאו יהיה כאבן.

דין עבות- למצוה צריך שכל שיעור אורך ההדס יהיה עבות, ולעיקובא צריך שיהיה רובו (ז' אצבעות מתוך י"ב) עבות, ובמיעוט אפילו אם נשרו העלים או שמתחילה לא היו שלשה שלשה כשר, ואפילו אם הרוב אינו בראש ההדס כשר. ויש להסתפק היכא שנשרו מקצת מעלי ההדס, ומהרוב שנשאר נשר מכל קן עלה אחד, אם אומרים בזה תרי רובא להכשיר או לא, ומאחד האחרונים וכן מהחיי אדם משמע שכשר, וצ"ע שהרי בפועל נשרו רוב העלים, ועכ"פ אין להקל אלא כשאין הדס אחר בעיר. ודע עוד שכתב הב"ח שרוב עבות היינו רוב שיעור הכשרו, והיינו קרוב לשני טפחים, וא"צ יותר מזה אף שההדס גדול מאד. והפמ"ג מסתפק אם מועיל כשהם מפוזרים באורך ההדס, או שרק אם הם במקום אחד כשר, והביכורי יעקב מיכל בזה.

הדס שהיו לו ג' עלים בכל קן ונשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס, יש מכשירים כיון שנשאר רוב העלים, ויש פוסלים כיון דלא מיקרי עבות אלא בשלשה, ולענין הלכה נקטינן להקל במקום הדחק, ואם נשרו שני עלים ברוב שיעור אורך ההדס או לנוהגים לצאת בהדסים של שנים שנים ונשר עלה מכל קן פסול לכו"ע.

יבשו עליו והיינו שהלבינו פניהם פסול, אבל בכמשו כשר, ומי שאינו בקי בשיעור הלבינו פניהם ישרה אותם במים יום או יומיים ואם יחזרו לכמות שהיו במשמושן ובמראה, עדיין לחים הם, ואם לאו הם יבשים. אבל אם העלים ירוקים כשר אפילו אם הם נפרכים בצפורן. ואם יבשו רוב העלים ונשתייר בראש הבד קן אחד ובו ג' עלים לחים כשר, ואם אותם עלים הם כמושים ולא לחים, יש פוסלים ויש מכשירים, וביום הראשון ראוי להחמיר ובשאר ימים ספק דרבנן להקל. וכתב השו"ע ש"מ (והוא דעת הרא"ש) שאפילו אם יבשו שנים מתוך שלש באותו הקן כשר ובלבד שהעלה הלח מורכב על שני העלים האחרים, שבזה נראה ההידור יותר, (ואף שהדס כזה הוא הדס שוטה, הכא איירי ששאר ההדס בקנין של ג' עלים בשוה כדין), ולדעה זו א"צ שיהיה הקן בראש ההדס. והאחרונים תמהים על השו"ע שלא הזכיר שלפי הרא"ש צריך שישתייר ג' קינים ובכל קן עלה אחד לח בראשו. והלכה כדעה ראשונה. וכתב הפמ"ג שאם יבש עץ ההדס פסול אפילו אם העלים ירוקים, ודעת הביכורי יעקב שביבשות העץ אין שום פסול.

גע"ל (-צהוב) או בלאו (-כחול) הכפות תמרים מצדד להחמיר, והפמ"ג מסתפק בזה, ואם הם ירוקים כשר מפני שזה כמו ההדס, (ובירושלמי איתא ששחור או אדום פוסל משום שנגמר הפרי, והתורה אמרה "ולקחתם ענף" ולא פרי, משא"כ בירוקות שעדיין לא נגמר הפרי, ולפי זה אם דרך ההדס לגדל ענבים שהם ירוקים גם בגמר הפרי פסול, ובבבלי משמע שכשר באופן זה, וכן סתם השו"ע. ואם מיעט את הענבים מערב יו"ט כשר, ואפשר לכתחילה למעטם אפילו אחרי אגידת הלולב, אבל ביו"ט אין למעטם מפני שזה כמותקן, (ואם אין לו הדס אחר, נוטלו כדי שלא תשתכח תורת לולב אבל אינו מברך עליו. סעיף י"א). ואם עבר וליקטם, או שליקטם אדם אחר לאכילה ואינו מתכוון להכשיר את ההדס, או שליקטם הוא אבל יש לו עוד הדסים כשרים ואינו צריך להדסים אלו, כשר, והיינו כשהשחירו מערב יו"ט, אבל בהשחירו ביו"ט בעיא היא בגמרא אם בדבר שהיה ראוי ונדחה אפשר לתקנו, ואין להקל בזה. וכתב הרמ"א שדווקא ביום הראשון צריך למעטם, אבל בשאר הימים כשר בכל ענין, וכתב המ"ב שהרמב"ם לשיטתו שפסולי הדר פוסלים רק ביום הראשון, אבל לדידן שפוסקים שפסולים בכל הימים גם כאן פסול, (ואם נטלו ונזדמנו לו הדסים אחרים אפי' בשאר ימים, לדעת השו"ע מברך עליהם. שם). ופסולי עבות פוסלים כל שבעה.

שיהיו ג' העלים בשורה אחת- שלשת העלים הנמצאים בכל קן צריכים להיות בשוה זה כנגד זה, ואז כשר אע"פ" שכל אחד נמצא בעוקץ אחר, אבל אם העלה השלישי יוצא למעלה מהם או למטה מהם הרי זה הדס שוטה ופסול אפילו בשעת הדחק, ואפילו בשאר ימים, וכן אם היו שנים בכל שורה אינו נחשב עבות. וכתב הרמ"א שיש מ"ד שגם הדס שאין ג' עלים בכל קן אלא עליו הם שנים ואחד או שנים ושנים כשר, ולכן נהגו במדינות אלו לצאת לכתחילה בהדסים שאין ג' עלים בקן אחד, ויש מי שכתב שהדסים שלנו שהם שנים ע"ג שנים כשרים, ורק אחד ע"ג שנים פסול, ולכן נהגו להקל בזה. ובביאור הגר"א ושאר אחרונים פקפקו מאד על מנהג זה, והרמ"א דחק רק לקיים המנהג, ולכן הירא לדבר ד' יטרח למצוא עבות כדן והיינו ג' בכל קן (לעיקובא ברובו ולמצוה בכלו, וכדלהלן). ואין לסמוך על בעל ההשלמה שמתיר בשעת הדחק לברך על ג' מינים, כיון שכל הפוסקים חולקים עליו, ועוד שהרי אצלנו גדלים הדסים נאים של שלשה על שלשה, ואף שהשבות יעקב רצה לפוסלם מטעם מורכבים, כבר חלקו עליו החכם צבי והפנים מאירות, והדין עמהם להכשירם דידוע שאינם מורכבים, ולכן אשרי הקונה לו אפילו רק הדס אחד של שלשה על שלשה וישלים בשני בדים של שנים על שנים אם אין ידו משגת לשלשה כשרים, או שהקהל יקנו לולב עם הדסים שלשה על שלשה ויצאו בזה כל הקהל. וכתב החיי אדם

עליה כשרה, וכתב המ"א שמשמע שזה לא לכתחילה, והא"ר מכשיר אף לכתחילה, אכן כיון שהערבות מצויות טוב להדר לכתחילה גם בזה.

סימן תרמ"ז

דיני ערבה

בסימן זה יבואר מהי הערבה שהצריכה התורה לקחת לד' מיניים (ומתי זה צפצפה ופסול), והאם צריך דווקא ערבי נחל, ומהם הדברים הפוסלים בערבה.

ערבי נחל האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כך מפני שרוב מין זה גדל על הנחלים, ואפילו מה שגדל במדבר או בהרים כשר, וי"א שיותר טוב לכתחילה לקחת מאותם הגדלים על הנחל, אכן מהט"ז משמע שא"צ לדקדק בזה.

סימני כשרות הערבה - הערבה עלה שלה משוך לאורכו כנחל (ואינו עגול), וחודו חלק, והקנה שלו אדום (אמנם גם ירוק כשר, מפני שכשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום, ורק לבן ממש פסול). וכתב הפמ"ג שג' סימנים אלו הם לעיכובא, ובביכורי יעקב כתב שאינו מצוי שיהיה רק חלק מהסימנים. אבל המין צפצפה הדומה לערבה פסול מן התורה, וצפצפה העלה שלה עגול, ובחודה יש פגימות גסות, והקנה שלה אינו אדום. ויש מין ערבה שאין חודה חלק אלא יש בו פגימות קטנות מאד, ויש לה שאר סימני ערבה, ומין זה כשר. והנה כמה פעמים מלקטי הערבות הם נערים קטנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, וצריך הקונה להשיג על זה.

פסולי ערבה - ערבה שיבשו (שכלה מראה הירקות) או נשרו רוב העלים בשיעור ג' טפחים שלה פסולה, אפילו בערבה אחת, ויש לשים לב שהעלים לא נשרו ע"י תחיבתם לתוך הלולב או ע"י נענוע, ובפרט בלולב של ציבור, ונכון שלפחות ביום הראשון יהיה ממונה לפקח על זה. וכן אם נקטם ראשה והיינו העץ פסולה, אבל בעלים אין חילוק בין העלים העליונים לשאר העלים. והרמב"ם מכשיר בנקטם ראשה, והלכה כדעה ראשונה. ויבש ונקטם ראשה הם פסולי הדר, ועל כן הרמב"ם שמכשיר בשאר ימים כשר גם בזה, ונשרו רוב עליה דעת הריטב"א שבזה אין שמו עליו, ועל כן דעתו שבזה פסול כל ז' הימים, ומדברי רבינו מנוח משמע שגם זה הוא פסול הדר, וכן משמע מרש"י, ולפי זה בשעת הדחק שאין לו ערבות אחרות כשר בשאר ימים. ואם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו או נחלקו אם היו ברוב עליה כתב המגיד משנה שהיא פסולה, וכתב המ"א שיש להחמיר כמותו כיון שהערבות מצויות. אבל ערבה כמושה או שנשרו מקצת

סימן תרמ"ח

דיני אתרוג

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו' ", ודרשו חכמים (סוכה ל"ה). שהכונה בזה לאתרוג. ובסימן זה יבואר איזה אתרוג כשר, ואיזה אתרוג פסול משום חסר או משום שאינו הדר, או מפני שחסר בשם אתרוג.

אתרוג היבש והיינו שאינו מוציא שום ליחה פסול, דאינו הדר, והדרך לבדוק שיעור זה הוא שיעביר באתרוג מחט ובה חוט ואם יש בו ליחה יראו אותה על החוט, (וכיון שלדעה ראשונה דלהלן נקב מפולש פוסל גם ללא שהאתרוג נחסר, הכונה שיתחוב את המחט קצת מהצד העבה שלה ששם נמצא הנקב שבו החוט, ולא יעשה נקב מפולש. וי"א שבניקב האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו שלא כנגד חדרי הזרע לכו"ע אינו נחשב נקב מפולש. והפמ"ג מצדד שלדעת הט"ז אם האתרוג ניקב מעבר לעבר במקום הצר שלו שלא כנגד חדרי הזרע לא חשיב נקב מפולש, ופסול רק ביש בו חסרון, אבל המ"א והמאמר מרדכי סוברים שגם זה נחשב מפולש, ולביאור הלבושי שרד בט"ז גם הט"ז מודה לזה. ואם יש באתרוג בליטות וניקבה אחת הבליטות מערב לעבר, י"ל שלכו"ע לא חשיב מפולש וכשר באין בו חסרון). ואתרוג כמוש אפילו בכלו כשר כיון שיש בו מקצת ליחה, ודעת המ"א שצריך לבדוקו כנ"ל, ואפשר דאזיל לשיטתו שאפילו יבש במקצתו פסול, אבל לשאר הפוסקים שדווקא יבש כולו או רובו פסול אפשר שכמוש א"צ בדיקה, וצ"ע. וכתב הרמ"א שאתרוג של שנה שעברה ודאי הוא יבש ופסול, והיינו שאין תועלת מבדיקתו. ודעת התמים דעים שדווקא בסתמא אתרוג של שנה שעברה פסול, אבל אם שמרו אותו בצורה מיוחדת ששומרת על לחות האתרוג כשר, וכתב בשער הציון שאפשר שגם הגר"א מודה שכשר באופן זה.

אתרוג שניקב נקב מפולש פסול אפילו בנקב כל שהוא כגון ע"י מחט שלא חסר מגוף האתרוג כלל, וי"א שגם בנקב מפולש פסול רק כשיש בו חסרון משהו. וקיימא לן להחמיר, ובשעת הדחק יש להקל ואף לברך עליו, ומשמע מהט"ז שהקולא היא גם במפולש מעבר לעבר ובכאסר כשאינו חסר, וכן סוברים הגר"ז והביכורי יעקב, ודלא כפמ"ג שמצדד שרק בחסרון שאינו כאסר ואינו נקב מפולש אפשר להקל. ומפולש י"מ כפשוטו דהיינו שניקב מצד אחד לצד השני, וי"א שאם ניקב עד חדרי הזרע מיקרי

תמצית משנה ברורה חלק ו'

פסול. והרמ"א כתב שיש מחמירים לפסול בנסדק רובו (אפילו כשנשאר משהו למטה ומשהו למעלה שלדעת השו"ע זה כשר), ודעת הט"ז והמ"א שאין כזו שיטה, אבל הגר"א הוכיח שיש שיטה כזו להחמיר בנסדק רובו אפילו מצד אחד, עוד מבואר בגר"א שלשיטה זו צריך להחמיר בחוטמו בכל שהוא.

נקלפה קליפתו החיצונית של האתרוג שהיא כמין גלדי ירוק דק מאד על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל שלא נקלפה הקליפה העבה הירוקה שיש בה חריפות כשאוכלים אותה, (דבחסר משהו פסול לדעה ראשונה הנ"ל, ולדעה שניה פסול עכ"פ בחסר כאיסר), והאתרוג נשאר ירוק כברייתו, אם נקלף כולו פסול, ואם נשאר כל שהוא כשר, וי"א שצריך שישתייר כסלע, וכן פסקו הב"ח והא"ר. ואם מקום הקילוף משונה במראיתו ממראה האתרוג אפילו אם נקלף רק רובו פסול, ואם נקלף בשנים ושלשה מקומות ואינו דומה לשאר האתרוג פסול אפילו במיעוטו, דהוי כמנומר, ובחוטמו ואינו דומה לשאר האתרוג פסול בכל שהוא, וי"א שאין להחמיר בכל זה אלא בנשתנה למראה פסול כגון שחור ולבן, אבל במראה כשר אין לפוסלו, ובשעת הדחק יש לסמוך על זה.

ניטל הפיטם - אם ניטל העץ הקטן שבראש האתרוג (- הדיד) שעליו עומדת השושנתא, פסול, דהוי כחסר, ומשמע מהשו"ע שרק אם ניטל גם העץ שבתוך האתרוג ונעשה שם כמין גומא פסול, ואז פסול אפילו אם נשאר מעט עץ בתוכו, (אמנם כשאין אחר בעיר אפשר לברך עליו אפילו ביום הראשון. ס"ק ל"ג), אבל אם ניטל רק מה שלמעלה ולא נעשית גומא כשר, וכן דעת הט"ז, אבל יש פוסקים שמצדדים להחמיר אפילו אם לא ניטל אלא מה שמעל האתרוג, ואם נשאר כל שהוא מעל האתרוג, דעת המ"א שאין להחמיר בזה. וכתב הרמ"א שיש מחמירים גם אם ניטלה רק השושנתא, וטוב להחמיר במקום שאפשר. וכתב המ"ב דהיינו במקום שאפשר לקחת אתרוג מובחר יותר, אבל אם אתרוג זה מובחר יותר אין להחמיר בשביל השושנתא. והוסיף שאם חסר גם מקצת מן העץ אף שנשאר חלק מהעץ למעלה מן האתרוג, טוב להדר לקחת אחר כיון שיש מחמירים גם בזה, ובניטלה רק בשושנתא כתב הבה"ל שהסכימו האחרונים שבודאי אין להחמיר בזה. עוד כתב הרמ"א שאתרוג שלא היה לו דד מעולם כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו, וניכרים הם ע"י שיש להם גומא במקום הפיטום מתחילת ברייתו. וכתב הביכורי יעקב שזה דווקא כשיש שם רק גומא קטנה, אבל אם יש גומא

מפולש, אע"פ שחדרי הזרע עצמם והצד השני נשארו שלמים, ויש להחמיר כדעה אחרונה, ובשעת הדחק כשא"א למצוא אתרוג אחר יש להקל ואף לברך עליו, ובפרט כשאינו חסר כגון כשניקב ע"י מחט, ואם יש ספק אם הגיע הנקב לחדרי הזרע כשר. ואם ניקבה הקליפה העבה מצד זה לצד זה שלא כנגד חדרי הזרע, דהיינו במקום שהאתרוג מתקצר מלמטה, מיקרי מפולש לפי שני השיטות.

אתרוג שניקב נקב שאינו מפולש, אם הנקב הוא כאיסר פסול אפילו אם אין בו חסרון, ואם הנקב מרובע או ארוך משערים מה יהיה גודלו אם היו מעגלים אותו. ואם חסר כל שהוא פסול אפילו בנקב כל שהוא, אמנם אם נחסר רק מהקליפה העליונה, שהיא כמין גלדי על האתרוג, כשר לכו"ע, דאין זה בכלל חסר. וי"א שבנקב שאינו מפולש פסול רק בחסרון כאיסר. ויש להחמיר אם לא בשעת הדחק. וכתב המאמר מרדכי שבי"ט שני אפשר לברך על כל שאינו מפולש ואינו חסר כאיסר, כיון שגם ביו"ט ראשון יש מקילים.

כתב הרמ"א שנהגו להכשיר **נקבים שנעשו באילן ע"י קוצים** באופן שנקרם עליהם עור ובשר מלמעלה, אע"פ שיש בהם חסרון, אבל אם לא נקרם עליהם עור ובשר פסול אף בנקב שנעשה ע"י קוצים, ואם יש ספק אם הבשר קיים אזלינן לקולא, כיון שלדעה אחרונה כל שאינו מפולש ואינו חסר כאיסר כשר, ואפילו כשיש ספק אם הגיע הנקב לחדרי הזרע כשר, כיון שיש מכשירים אפילו בהגיע הנקב לחדרי הזרע, כדין אינו מפולש.

אתרוג שנימוח כל בשרו מבפנים, וקליפתו החיצונה וחדרי זרע קיימים (ואפשר להרגיש דבר זה במשמוש היד), כשר, ויש פוסלים, ויש להחמיר בזה במקום שאפשר. וכתב הפמ"ג שאם נימוח מבפנים ונסרה י"ל דפסול לכו"ע, וצ"ע.

נסדק כולו ברוב עומק קליפתו העבה (דאם נסדקה כל קליפתו העבה והגיע לחדרי הזרע אפילו רק במקום אחד הוי בכלל נקב מפולש ופסול למחמירים לעיל בניקב עד חדרי הזרע, וי"א שדווקא בניקב עד חללו פסול, ולדבריהם באופן זה פסול אף לסוברים שנקב מפולש היינו מעבר לעבר), מראשו לסופו פסול אפילו אם אינו חסר כלום, (ומשמע מהשו"ע שיש להחמיר אפילו בנסדק מצד אחד). אבל אם נשאר מקום שאינו סדוק מלמעלה ומלמטה אפילו כל שהוא, כשר, אפילו בנסדק כך משני הצדדים. ויש מי שאומר שדווקא בנסדק מלמטה כשר, אבל אם נסדק בחוטמו (והיינו ברוב קליפתו וכנ"ל) אפילו כל שהוא

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ובביכורי יעקב מבאר ששם גרמו הקוצים לעיפוש וע"ז נוצרה החזיית, אבל מה שנעשה אדום ועקום ע"י קוצים אינו פוסל.

אם החזיית היא על חוטמו והיינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו פסול אפילו במשהו ואפילו בצד אחד, כיון שאותו מקום נראה יותר משאר מקומות, ואף הפיטים בכלל זה, וכן כל שינוי מראה (כגון שחור ולבן) פוסל שם בכל שהוא, ודווקא כשנראה לכל, אבל אם אינו נראה לעין מחמת דקותו וצריך להסתכל, אין זה כל שהוא שפוסל בחוטמו, כיון שהחומר בחוטמו הוא ששם אדם רואה יותר משאר מקומות. ויש מי שאומר שגם יבש פוסל בחוטמו בכל שהוא, וכן פסקו הא"ר ושאר אחרונים, וה"ה שאר פסולי הדר, ובשאר מקומות אין פסול אלא במקום אחד ברובו או בשנים ושלוש מקומות אפילו במיעוטו, כ"כ הפמ"ג, והבה"ל כתב דלא ברירא לפסול יבש בשנים ושלושה מקומות, דשמא אינו נחשב ע"ז כמנומר, וצ"ע. ושאר פסולים משמע מהשו"ע שאינם פוסלים בחוטמו בכל שהוא, ויש להחמיר גם בנסדק בחוטמו, אם לא במקום הדחק. ואין לומר שמחצי האתרוג ולמעלה נקרא חוטמו, דא"כ בכל מקום שהחזיית התפשטה ברובו היא גם על חוטמו, וע"כ שחוטמו מתחיל אחרי שיעור רובו. ובשערי תשובה מצריך לחשוש לדעת רש"י שגם במקום גובהו פוסל בכל שהוא, וכתב הבה"ל שבשו"ע לא משמע כך, וכן מוכח בלבוש, ועכ"פ במקום הדחק בודאי יש להקל גם ביום הראשון ולברך עליו.

בלעטלא"ך - חזיית הנקראת מו"ל בלשון אשכנז יש להכשירה כיון שאינו גבוה משאר האתרוג, ויש מי שכתב שיש להכשיר שכיון שזה רגיל להמצא באתרוג הרי זה מראה אתרוג אע"פ שאינו שווה לשאר מראה האתרוג, ולפ"ז כשר אפילו בגבוה מהאתרוג ואפילו בחוטמו, והאחרונים הסכימו שאין להקל בגבוהים מן האתרוג כי אם בשעת הדחק, ומשמע מהדגול מרובה שלפי הטעם הראשון פסול בחוטמו משום שינוי מראה, וצ"ע דא"כ גם בשאר האתרוג יפסול ברובו, וע"כ צ"ל כמ"ש הפמ"ג שאף שחזיית היא מראה פסול מ"מ ברואה מראה פסולה על האבעבוע אין פוסל כיון שדרכה בכך, ורק בגבוה מהאתרוג פוסל משום חזיית, א"כ באינו גבוה מהאתרוג אפילו על חוטמו כשר.

חזיית שפסול או מנומר שקילפיה וחזר למראה אתרוג כשרה, ואפילו לכתחילה מותר לקלפה מלבד ביו"ט דהוי כמתקן, ודווקא כשקילף רק את הקליפה החיצונית הדקה, אבל אם נחסר משהו מהאתרוג פסול ביום הראשון לפי הדעה שפוסלת בחסר משהו. וע"י לקמן סי' תרמ"ט ההכרעה להלכה בזה.

נפל עליו מים כשהוא תלוש ותפח או סרח אף שלא נרקב, או שנתבשל, או שהיה שרוי בחומץ חזק בכדי שירתיה, או שהיה שרוי במים או בשאר משקין ודבש מעת לעת, פסול, משום שאינו הדר. ומסתבר שהשיעור

שמגיעה עד חדרי הזרע פסול, ואפשר לבדוק דבר זה ע"י הכנסת מחט או דבר אחר דק לתוך החלל. ואם א"א לדעת אם האתרוג מתחילת ברייתו היה ללא פיטם, הא"ר בשם הב"ח מצדד להחמיר, אכן בפמ"ג כתב שאפשר שיש להכשיר מטעם ספק ספיקא.

ניטל העוקץ - ניטל העץ שהאתרוג תלוי בו באילן ונשאר במקומו גומא, פסול מטעם חסר, (ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר אפשר לברך עליו אפילו ביום הראשון), ואם ניטל קצת מהעץ ונשאר עובי כל שהוא באופן שכל הגומא מכוסה כשר, אף אם למעלה מן הגומא לא נשאר כלל.

עלתה על האתרוג חזיית בין בתלוש בין במחובר, והחזיית גבוהה משאר האתרוג וניכרת במישוש, אם היא בשנים ושלושה מקומות פסול, דמחזי כמנומר, ואם רק חוט השערה מפסיק בין חזיית לחזיית נראה שאינו נחשב ע"ז כשני חזיות, ודעת הט"ז ששני חזיות פוסלות רק אם יש ביניהם שיעור של חזיית, ורבים מהאחרונים מייאנו בזה משום שאין אנו יודעים מהו שיעור חזיית. ו"א שאף בב' וג' מקומות פסול רק אם נתפשט הנימור ברובו, שבזה פסול אע"פ שמקום החברבורות עצמם הוא מיעוט, אבל במיעוטו כגון שכולם בצד אחד כשר, (ומשמע שאם נתפשט לצד השני פסול ברוב הקפו אע"פ שאינו רובו של כל האתרוג. ובבית מאיר מצדד שבצד אחד אינו פוסל אפילו ביותר מג' חזיות, כיון שזה מיעוט מהאתרוג, אך לפי מה שמסיים אין הדבר ברור לו כ"כ, ומיום הראשון ואילך בודאי יש להקל), ויש פוסלים אפילו במיעוט של צד אחד, והלבוש והא"ר פסקו כדעה ראשונה, וכן משמע בפמ"ג. ואם החזיית במקום אחד, אם היא ברוב שטח האתרוג משני הצדדים פסול, דאינו הדר.

ואם החזיית נמצאת על חצי מהאתרוג (היינו כל הקף האתרוג כלפי העוקץ, שהרי בראשו פסול אפילו במיעוט, וכדלהלן), יש מכשירים ויש פוסלים, ויש להחמיר בזה, וכתב הפמ"ג שלא מספיק רוב הכשר ע"י מזידה אלא צריך רוב הנראה לעינים, ובביכורי יעקב חולק על זה.

מהי חזיית - חזיית היינו ילפת, והיא כמו אבעבועות. ו"א שרק שתי אבעבועות הם בכלל חזיית, אבל דעת רבים מהאחרונים שאף באחת הוי חזיית כל שנראה לעין בלא הסתכלות, אמנם בשאר ימים נראה שיש להקל. ודווקא כשהחזיית היא מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקום מסוים אדום ועקום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר, ומש"כ האגודה שהחזיית גדילה מחמת שהאתרוג שוכב על קוצים, ביאר השע"ת דיאירי בגבוהה משאר האתרוג,

תמצית משנה ברורה חלק ו'

כמעט יבש. ובעולת שבת כתב שבאתרוג מורכב הגרעין שוכב, ובביכורי יעקב כתב שגם בשאינו מורכב לפעמים הגרעין שוכב. וכתב החת"ס שאתרוג שיש לו הרבה בליטות והעוקץ שוקע א"צ לבדוק בסימנים הפנימיים, ומשמע שאם יש לו רק סימן אחד יש להחמיר מספק, וכ"כ במור וקציעה, אמנם במקום אחר מפקפק החת"ס מאד על הסימנים כיון שלא נזכרו בש"ס והנ"מ בסימנים היא למביא אתרוג ואומר שהוא בא ממקום מוחזק בכשרות ויש לו סימני מורכב, שזה פסול, ומסיק שאין לסמוך על הסימנים (ולעולת שבת ביו"ט שני אפשר לסמוך על הסימנים), אלא יש לקחת אתרוג ממקום שיש בו מסורת מימים קדמונים שאתרוגיהם אינם מורכבים, ואם לוקח ממקום אחר לא יקח בלא כתב הכשר שיודע המעיד שאינם מורכבים, וימצא אנשים שמכירים היטב את חתימת המעיד, או שהסוחר מכיר והוא מוחזק בכשרות, ואתרוגים ממקום שאינו מוחזק בכשרות אין להאמין להכשירם אלא לאדם המוחזק בכשרות וגם יהיה ירא שמים לדקדק ובפרט במלאכת הנטיעה, ויש לדקדק לקנות מאיש נאמן כדי שלא ירמה ויעביר את ההכשר לתיבה אחרת, ויותר טוב לקנות ממקום שמוחזק שהאתרוגים משם אינם מורכבים, (וסוחרים שיכולים לקנות מיהודים או מנכרים ושניהם שוים בכשרותם, עליהם לקנות מיהודים, דכתיב "או קנה מיד עמיתך" ופירש רש"י והוא מהסיפרא אם תרצה לקנות קנה מישראל חברך). ואם כבר קנה משאר מקומות או שאין אתרוגים ממקומות מוחזקים בכשרות אפשר לסמוך על שני הסימנים שבחוץ ולברך ג"כ. וגם בשאר הימים אין ליטול אתרוג מורכב, ואם אין לו אחר יש ליטלו כל שבעה בלא ברכה, ויש מחמירים שלא ליטלו אף בלא ברכה דילמא אתי למסרך לצאת בו תמיד. והדסים מורכבים פסולים כמו אתרוגים, אך בסתמא אינם מורכבים, ואף אלו הגדלים בגינות השרים אינם בחשש מורכבים, דלא כהשבות יעקב.

אתרוג קטן פחות מכביצה פסול כל שבעה, מפני שאינו פרי, אפילו אם אנו משערים שאינו בוסר, דאין סופו לגדול יותר. ואפילו בהיה בו כשיעור ונצטמק פסול מפני שאינו הדר, ואם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה ואפילו ביום הראשון. וכתב החת"ס שאף שהצל"ח העיד שהביצים שבזמננו נתקטנו, מ"מ די בכביצה של זמננו, כי גם האתרוגים נשתנו, ולפי דעת הביכורי יעקב נכון לבעל נפש להדר לכתחילה אחר אתרוג גדול כשני ביצים. ואתרוג שיש בו כביצה כשר אפילו אם הוא בוסר, ובלבד שלא יהיה ירוק ככרתי וכנ"ל, ואתרוג גדול באיזה שיעור שיהיה כשר, ואפילו גדול שמביאו על כתפו יצא, דד' המינים אם יש לו את כולם יכול ליטול אחד ואח"כ ליטול את השני.

בפסולים אלו הוא ברובו, וצ"ע אם פסולים אלו פסולים בחוטמו בכל שהוא.

אתרוג מנומר פסול, י"א דהיינו דווקא במנומר במראות הפסולים, ואז זה פוסל בב' או ג' מקומות וכפי שנתבאר לעיל לענין חזיתו. וי"א שאפילו מנומר בהרבה מראות כשרות פסול, משום שאינו הדר. ולמעשה צ"ע.

מראה שחור או לבן פוסל ברוב האתרוג או בב' וג' מקומות, כמו בחזיתו. וכתב החי אדם שאדום זה ממראה אתרוג, ודעת הפמ"ג שאדום באדמומית זה מראה פסול, אבל כאהינא סומקא י"ל שזה מראה כשר. ואם באותו מקום רגילים האתרוגים להיות שחורים מעט, כשר באותו מקום, אבל במקומות אחרים פסול, ומשמע שאפילו במקומות הסמוכים להם, ודעת כמה ראשונים להקל בזה. ואתרוג שחור מעט שגדל במקומות אחרים והובא למקום שדרכו להיות כך, לרש"י וסייעתו זה פסול, ולר"ף ולרמב"ם לא נזכר דין זה בגמרא. ושחור ביותר כאדם כושי פסול בכל מקום.

אתרוג העגול ככדור פסול, דאין דרכו להיות כך, ומשמע שזה פסול בכל הימים, אמנם י"ל שהטעם משום שאינו הדר, וא"כ להרמב"ם וסייעתו כשר בשאר ימים, דלא גרע מגידלו בדפוס ועשאו כבריה אחרת שהכשיר הרמב"ם בשאר ימים.

גידלו בדפוס כדי שיגדל בצורת הדפוס, אם גידלו בצורה אחרת והיינו אף שאינו דומה לדבר אחר אלא שאינו דומה לאתרוג כלל פסול, ואם גידלו כברייתו כשר, אפילו עשאו דפים דפים כריחיים של מים.

שני אתרוגים שגדלו כשהם דבוקים לגמרי יחד בברייתם, או שהם שני חצאים החלוקים מלמעלה ומחוברים מלמטה כל שהוא, כשרים, כיון שהם נבראו כך וא"א להפרידם. והסמ"ג פסל בזה, ועל כן יש להחמיר בדאפשר.

אתרוג ירוק כעשבי השדה פסול, משום שניכר שעדיין לא נגמר הפרי, (ומשמע שירוק פחות מכך כשר מפני שמסתמא נגמר הפרי), וירוק כעשבי השדה שידוע שבאותו מקום טבע האתרוגים שיהיה להם מראה אתרוג אם ישהו אותם בכלי זמן מרובה, כשר אף בעודו ירוק, ומ"מ אין לסמוך על זה למעשה אא"כ התחיל מעט להיות כמראה אתרוג, דשמא יהיה נשאר ירוק.

אתרוג המורכב עם לימון או עם עץ אחר פסול, אפילו אם הבריך ענף של אתרוג לתוך לימון, וכ"ש אם הבריך ענף של לימון לתוך האתרוג, אבל אם הרכיב אתרוג באתרוג אחר כשר. ואתרוג מורכב סימניו הם שהוא חלק והעוקץ שלו בולט והתוך רחב עם הרבה מוהל וקליפתו דקה, ואתרוג שאינו מורכב יש לו בכלו בליטות עם גובה, והעוקץ שוקע, וקליפתו עבה והתוך קצר והוא

סימן תרמ"ט

אסור לזלזל אתרוג ושאר מצוות שהנכרים מוכרים, מפני שבפעם אחרת לא יביאו למכור, אלא יתן להם מעט יותר מכדי דמיהם.

פסולים כלליים בד' מינים

לאחר שנתבארו בסימנים הקודמים פסולים מיוחדים שיש בכל מין מהד' מינים, מבאר השו"ע בסימן זה כמה פסולים כלליים הפוסלים בכל הד' מינים, מתי ובאיזה אופן הם פוסלים, והאם הפסול הוא רק ביום הראשון או גם בשאר הימים.

גזול או גנוב מישראל או מנכרי פסול בכל הד' מינים, דכתיב "ולקחתם לכם" – משלכם. ואף לאחר יאוש אינו יוצא בו, דיאוש כדי (-לבד) לא קני, וכן אם קנאו אדם אחר מהגזלן בהגבהה אינו יוצא יד"ח בהגבהה זו, דהוי מצוה הבאה בעבירה, אלא צריך לחזור ולהגבירו כדי לצאת בו, אבל אם קנאו לפני המצוה, כגון שגזל לולב שאינו מתוקן ועדיין אין עליו שם לולב, ושיפהו, כשר, דקנאו בשינוי מעשה, ואפילו בלא יאוש כשר, ואפילו ביום הראשון, דכיון שקנאו חשיב "לכם", ואינו חייב לנגזל אלא דמים בעלמא, וכן מי שקנאו מן הגנב במכירה או במתנה לאחר יאוש יוצא בו יד"ח אפילו ביום הראשון. וכתב השו"ע שבקונה בשינוי מעשה לא יברך עליו, שכיון שבא לידו בגזל מחמירים בזה לענין ברכה שיש בה הזכרת שם שמים, (ואם עבר ונטלו א"צ ליטול לולב אחר, וכ"ש שלא יברך עליו), וכתב המ"א שדווקא בלא יאוש אין לברך, אבל אם היה יאוש יחד עם השינוי מעשה או עם שינוי השם או עם שינוי רשות מותר לברך עליו, אכן דעת הט"ז והגר"א שבכל גווני לא יברך, וע"ע בבה"ל סימן י"א. וי"א שגנוב וגזול פסול בכל הימים משום מצוה הבאה בעבירה רק לגנב ולגזלן עצמו וכן ליורש, ואפילו לאחר יאוש, אבל לאחרים פסול רק ביום הראשון ורק לפני יאוש, דס"ל שלא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא לגזלן עצמו, ודעת המ"א שאין להקל כה"א, מפני שהרמב"ם חולק על זה, אבל הא"ר כתב שיש לסמוך להקל כה"א, וכן משמע מהגר"א, אמנם גם להגר"א אין לברך עליו.

אין לקצוץ בעצמו ד' המינים מקרקע שביד נכרי אפילו אם הנכרי נותן לו רשות, דסתם נכרים גוזלי קרקע הם, וקרקע אינה נקנית ביאוש אלא היא בחזקת בעליה,

ופירות מחוברים הרי הם כקרקע, וא"כ התלישה היא הגזילה, אלא יקצנו הנכרי (וה"ה ישראל אחר) ויחול היאוש ביד הנכרי, והנכרי ימכור או יתן במתנה לישראל, ואז הישראל יקנה ביאוש ושינוי רשות, ומברך על זה. ואין חילוק בזה בין ארץ ישראל לחו"ל, שאע"פ שרוב הקרקעות הם של נכרים, מ"מ גם גזל עכו"ם אסור. ובדיעבד כשר אם הוא ברשות נכרי ומברך על זה, דמספיקא אין חוששים לגזולה. וכתב הביכורי יעקב שבזמננו לא אומרוין ססתם נכרים גוזלי קרקע, וגם כל הקרקעות מוחזקים לבעליהם מדינא דמלכותא, ולכן מותר לישראל לקצוץ מקרקע הנכרי, וכתב הבה"ל שהדבר תלוי לפי המקום. והלוקחים מהאריס שלא בידיעת בעל הגן, הפמ"ג כתב ש"ל דידע ומחיל, ובביכורי יעקב מפקפק בזה מאד. וכתב המ"א בשם רבי בצלאל שבארץ ישראל אם ישראל קוצץ מלבד האיסור הנ"ל הוי טבל כיון שנתמרח ביד ישראל, ובטבל יש מחלוקת אם יוצא יד"ח, ובפמ"ג משמע שרק אם קנאו מנכרי בדמים בשעה שקצו חשיב נתמרח ביד ישראל. ומי שגזל ע"י כיבוש מלחמה קנה.

מה שנוהגים לקצוץ ערבות לצורך הקהילה, ומצוי שלא נוטלים רשות מבעל השדה, אין יוצאים בזה יד"ח אף אם הבעלים יתיישב אח"כ, ואין להקל אא"כ נטל רשות מבע"ב או מהשומר או כשידוע שהמקום הוא הפקר לכל.

מי יכול לאגוד את הלולב – לדעת הרמ"א אע"פ שיש מצוה לאגוד את הלולב משום נוי מצוה, מ"מ זה כשר בנכרי. ודעת המ"א שכל שאינו מחויב בדבר אינו רשאי לתקנו, ולכן לכתחילה נכרי או אשה לא יאגדו את הלולב, וה"ה קטן פחות מ"ג שנים, ואם אגדו אם אפשר יתירו ויאגדנו שנית. ודעת המ"ב שמדינא אין חשש בדבר אך טוב להזהר בזה, ודווקא באגד התחתון שאוגד כל המינים יחד, אבל באגד העליון אין קפידא.

שאל פסול ביום הראשון, ולכתחילה המשאיל ביום הראשון יפרט שנותן במתנה ע"מ להחזיר, אבל בדיעבד אף בשאל ממנו סתם לצאת בו יצא, דמסתמא נתן באופן המועיל, ורק אם נתן לו בפירוש בתורת שאלה ולא במתנה, או כשהנותן אינו יודע שאין יוצאים בשאלו, אינו יוצא ידי חובה.

המודר הנאה מלולבו או מנכסיו של חבירו וחבירו רוצה לתת לו את הלולב במתנה ע"מ להחזיר, וכן המודר הנאה מלולבו של עצמו, אינו יוצא בו ביום הראשון, דלא חשיב לכם, וכתב הפמ"ג דה"ה באתרוג שהוא מודר מאכילתו, ובביכורי יעקב חולק עליו. אבל ביום השני דלא בעינן לכם מותר, דמצוות לאו להנות ניתנו, ועיין בה"ל ד"ה אינו.

של עיר הנידחת פסול אפילו ליום השני, משום דלשריפה קאי וכתותי מיכתת שיעוריה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שאל פסול רק ביום הראשון, אבל בשאר הימים כשר, וכן מותר בשאר הימים ליטול לולב של חברו ללא ידיעתו, דניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה, כיון שאין בזה פסידא (משא"כ ספרים אסור שמא יתקלקלו). וכתב הפמ"ג שרק פעם אחת מותר, אבל לכל ז' הימים אפשר שהבעלים מקפיד ואסור, ולפ"ז ה"ה שאסור לתת לולב זה לאדם אחר אף שבמתנה ע"מ להחזיר מותר, ובכל גווני אם הבעלים כאן ראוי להזהר שישאלנו, דאין סומכים על החזקה כשאפשר לברר זאת בקלות, וכ"ש שאם הוא יודע שהבעלים מקפיד דאסור מדינא ליטול שלא מדעתו. וגם כשחבירו אינו כאן רק מותר באותו מקום, אבל אסור להעביר את הלולב מביתו לבית הכנסת או איפכא.

חסר לכו"ע פסול רק ביום הראשון, אבל בשאר הימים שרבנן תיקנו שכל אחד יטול בגבולין ד' מינים, לא תיקנו לפסול חסר ושאלו. ואם ניטלה פיטמתו או עוקצו של האתרוג, לדעת הרמ"א דינו כחסר, והמ"א מצדד כהפוסקים שניטלה פיטמתו פסול משום שאינו הדר, ועל כן אין ליטול אתרוג כזה בשאר הימים כדלקמ"י, ואם אין לו אחר כתב הא"ר שיש להקל, ומשמע ממנו שיכול לברך ג"כ, ויש מפקקים לענין הברכה, ואם מצטרף לזה עוד ספק בודאי אפשר לברך בשאר הימים. ואם ניקרוהו עכברים, לכתחילה לא יטלנו בשאר הימים משום שהוא מאוס, עד שיסיר ניקור העכברים, ואם נטל בלא הסרת ניקור העכברים, נחלקו הפוסקים אם יוצא, וצריך לנקר ולחזור וליטול בלא ברכה.

פסולי הדר לפי השו"ע (כדעת הרמב"ם וסיעתו) הם פוסלים רק ביום הראשון, והרמ"א מחמיר בזה (כדעת הרא"ש וסיעתו). וחזונית ויבש ומנומר הם פסולי הדר. ויש להקל בשעת הדחק בחזונית בשאר הימים, הט"ז והא"ר מקילים גם שלא בשעת הדחק, אבל הגר"ז והח"א מקילים רק בשעת הדחק מפני שהמ"א פוסל בהדר כל שבעה, והפמ"ג כתב שאפשר גם לברך, עוד מצדד הפמ"ג שאין להקל בזה אלא בחזונית (די"א שפסולו משום הדר והוי ס"ס), אבל בשאר הפסולים שהם ודאי משום הדר אין להקל, ומהגר"ז והח"א מוכח שגם בהדר סמכו להקל בשעת הדחק, מלבד ביבש שיש מחמירים משום "לא המתים יהללו קה", וצ"ע.

כמה דברים הפוסלים בכל הימים - פסולי עבודה זרה (כגון אשירה של ישראל, וכנ"ל), או אתרוג אסור באכילה, או דברים שאינם המין הנצרך (כגון הדס שוטה וצפצפה ואתרוג מורכב), או שחסר בשיעור הנצרך, פוסלים גם בשאר הימים.

ביו"ט שני בחו"ל נוטלים בדליכא אחר את המינים הפסולים בראשון בלא ברכה, ואף דבדליכא אחר גם

של אשירה (אילן שעובדים אותו, ואם נטעו ולבסוף עבדו, הפירות שגדלו קודם העבודה מותרים להדיוט ואסורים לכתחילה לגבוה, והפירות שגדלו לאחר העבודה אסורים אף להדיוט בהנאה ופסול אף ביום שני) של ישראל פסול אף ביום השני, אבל של נכרי לכתחילה לא יטול אפי' ביטלו משום דמאיס לגבוה, ואם נטל מיום ראשון ואילך יצא (אם לא נתכוין לזכות בו) וא"צ לחזור וליטול אחר אפילו אם הנכרי לא ביטלם, ויש מחמירים אפילו בדיעבד קודם שנתבטל, ואם אין לו אחר יכול ליטלו, ואם מוצא אח"כ אחר יטלנו בלי ברכה, וביום הראשון אינו יוצא אפילו בדיעבד כל שלא ביטלה הנכרי, דלא חשיב "לכם". ואם נתבטל ביד נכרי אפילו אם הישראל מכוין לזכות בו יוצא בדיעבד.

מותר לקחת ד' מינים מגינות של משרתי העכו"ם ובתי שמשיהם אפילו אם האילן נטוע לפני הע"ז, כל זמן שאין עובדים את האילן (דאם עובדים אותו דינו כאילן של אשירה, וי"א שאם גדל אחרי שעבדו האילן ואח"כ הנכרי קצץ אותם ונתנם לישראל שרי אף לגבוה), אמנם אם יש לו אחרים יקח את האחרים אע"פ שהם פחות יפים, ולענין לשלם על זה כאשר משמשי הע"ז נהנים מהמעוה, לדעת השו"ע יו"ד קמ"ג י"ל שזה אסור רק אם נדבו את הגינה לשם ע"ז והפירות יהיו שייכים למשרתיה ולדעת הט"ז שם גם בהחזקת טובה בעלמא אסור, אבל אם לא נדבו את הגינה לשם ע"ז מותר, ולדעת הרמ"א שם בכל גוונא יש להקל אם הגינה אינה עומדת בחצר של הע"ז והמעוה הולכות לכהני הע"ז ולא לצרכי הע"ז, ולדינא אם לא נדבו את הגינה לשם הע"ז והע"ז נמצאת מחוץ לחצר, מותר.

אלו פסולים פוסלים רק ביום הראשון ואלו פוסלים גם בשאר ימים

יש דברים הפוסלים בד' מינים רק ביום הראשון, כגון פסול גזול דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון", ויש דברים שפוסלים רק ביום הראשון משום שנטילת ד' מינים בגבולין היא מדרבנן ורבנן לא תיקנו לפסול בכהאי גוונא, ויש דברים שפוסלים בכל הימים, וכדלהלן.

גזול - לשו"ע גזול פסול רק ביו"ט ראשון ולא בשאר הימים, (וביו"ט שני, כתב המ"א שרק לכתחילה אין לקחת גנוב או גזול, אבל בדיעבד יצא, ובמטה יהודה כתב שזה פסול גם בדיעבד, וכן משמע מהגר"א), אמנם גם בשאר הימים אין לברך על גנוב או גזול משום "בוצע ברך ניאץ ד' ". וכתב הרמ"א ש"א שגזול פסול כל ז' הימים, והכי נהוג, אמנם אין לברך כשחזור ונטל, דספק ברכות להקל.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שישאר שיעור הראוי למצוה, וי"א שגם בזה הוקצה כל האתרוג א"כ התנה, וכן הסכים הגר"א.

אם אין מין כשר בכל העיר יטול פסול, ולא יברך כיון שזה לזכר בעלמא, (והרמ"א בסוף הסימן מוסיף שגם אם אח"כ יהיה לו כשר, יכול ליטול את הפסול, ואח"כ יברך על הכשר, ואינו נחשב שהוא מכניס עצמו לספק ברכה, כיון שהוא פסול בודאי), ואם יש בעיר כשר, צריך לטרוח ולברך על של חבירו אם יתן לו, וכל זה בפסולים מחמת מום, אבל הפסולים מחמת שאינם מינים כגון הדס שוטה וצפצפה או מורכב, וכן גזול וכתב הביכורי יעקב שמיום שני ואילך יקח בלי ברכה, פסול אפילו בשעת הדחק, דאתי למיטעי לצאת בהם תמיד. ואם אין בכל העיר ד' מינים כשרים, יטול מה שימצא שנים או שלשה מינים, ויעשה כל הנענועים, וכן הש"ץ, ובלבד שלא יברך, אבל לא יקח מין אחר.

יבש - כתב הרמ"א שיש מכשירים לולב יבש אפי' לברך עליו, (ודעת הרמב"ם שבשאר מינים אין להקל אפילו בשעת הדחק, ושאיין להקל אפילו בשעת הדחק אלא ביבש ולא בשאר פסולים), וכתב שנוהגים לברך על לולבים יבשים אפילו כשיש אחרים לחים, והיינו בארצות שאין לולבים לחים גמורים, וגם היבשים לא הגיעו לשיעור שנפרכים בציפורן (וה"ה בהדסים שלא הגיעו לשיעור שילבינו פניהם), וכיון שהם כמעט דומים זה לזה המנהג לברך על שלו, אבל בשאר מינים אין לנהוג כך, ויש מקילים גם בהדס יבש כיון שאינו מצוי לחים, ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק. אבל ערבות מצוי לחים, ובאתרוג לא רצו להקל משום דכתיב "פרי עץ הדר". והמ"ב כתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הפוסקים שסוברים שאפשר לברך בכל הד' מינים כשהם יבשים אם אין בעיר אלא יבשים, ואם יש לו יבשים גמורים ולאחרים יש לחים גמורים יברך על של אחרים, ואפילו בדיעבד לא יצא אם בירך על היבשים, ובמקומות שלא מצוי לולבים והדסים לחים גמורים וגם היבשים אינם יבשים גמורים מברכים לכתחילה על היבשים שלו, ואם יש לאחרים לחים גמורים יברך לכתחילה על של אחרים אפילו אם שלו אינם יבשים לגמרי, ואם בירך על שלו את הלחים של אחרים אח"כ בלי ברכה.

אתרוג שחילקוהו לשנים או שלשה חלקים אין לצאת בו אפילו בשעת הדחק, דחסר כשר דווקא כשהעיקר נשאר.

ביום הראשון נוטלים בלא ברכה, שם מיירי בדליכא אחר כלל, אבל ביו"ט שני אף כשיוכל למצוא אחר ע"י טורח א"צ לטרוח. ואם יכול לקחת מחבירו מין כשר במתנה ע"מ להחזיר, יברך על של חבירו (ובהלל והושענות יקח את שלו), אבל לא יקח את של חבירו שלא מדעתו, דלא עדיף משאול, ופסול ביום א' ומספק גם ביום ב'.

אתרוג האסור באכילה פסול בכל הימים וכנ"ל, ומשמע מהשו"ע שאפילו אם הוא אסור רק באכילה ומותר בהנאה, כגון טבל, פסול, אבל דעת התוס' שאותם שאין בהם איסורי הנאה כשרים ביו"ט שני, וכ"ש אתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה שהם עומדים לשריפה פסולים כל שבעה אפילו לדעת התוס', ויש מקילים באתרוג של טבל, ויטלנו בלא ברכה, ובחול"א אין איסור טבל כלל, דאין תרומות ומעשרות בחול"א בזמן הזה כלל. וערלת חול"ל כשר אפילו ביום הראשון. ואתרוג דמאי כשר. ואתרוג שנבלע בו איסור כגון שנפל מקצתו לתוך חלב רותח יש להחמיר שלא לצאת בו ביום הראשון, אבל בשאר ימים יש להקל, וכשאיין לו אחר יש להקל גם ביום הראשון. וכתב הביכורי יעקב שאתרוג שנתבשל פסול משום שאינו הדר, וא"כ אינו נפסל אלא ברובו.

עוד מדיני ד' מינים

מנומר או יבש שהסיר את החלק הפסול, לדעת הרמ"א זה פסול, כיון שזה בא מכח דבר הפוסל מדינא משום הדר, והגר"א והמאמר מדרכי מצדדים שלדעת השו"ע בסי' תרמ"ח זה כשר, וע"כ מצדד המאמר מדרכי שיש לדון להקל בזה, ובמקום הדחק בודאי יש לסמוך על זה.

תנאי להתיר להשתמש באתרוג - מותר לכתחילה להתנות בערב יו"ט לפני בין השמשות שהאתרוג עומד למצוה רק ליום הראשון, ואינו בודל ממנו כל בין השמשות של הלילה השני ואילך, ואם התנה מותר לכתחילה לאכול ממנו מהיום השני ואילך, ויכולים לצאת בו (ביום ג', דאסור לאכול לפני הנטילה) אחרי שאכלו ממנו, (לדעת הר"ן בעינן שישאר רובו, ודעת התרומת הדשן להתיר אף במקצתו אם נשאר שיעור כביצה), ואם התנה שאינו בודל ממנו מיום שני ואילך לא מהני, כיון שעל כניסת היום לא התנה, וממילא הוקצה לכל היום. ואם לא התנה אסור לאכול ממנו בכל ימי החג. ולא יתנה שאינו בודל ממנו כלל ויוכל להנות, כיון שביום הראשון איתקצאי כולו דחסר פסול בו ובעל כרחו צריך לבדול ממנו. וכתב הרמ"א שאין אנו בקיאים בתנאים (כמבואר בסימן תרל"ח). ואם הפריש מתחילה ליום השני, דעת המ"א בשם הרא"ש שמותר לאכול ממנו ללא תנאי ובלבד

סימן תר"נ

שיעור אורך הלולב ההדס והערבה

שיעור ההדס והערבה הוא ג' טפחים, ושיעור זה נאמר על העץ אבל העלים אינם מצטרפים לשיעור, ו**שדרו של לולב** לא כולל העלים צריך להיות ד' טפחים, כדי שיהיה שדרו של לולב יוצא טפח מעל ההדס, (ולאורך העלים אין שיעור). וכל הפסולים במינים אלו הם בתוך שיעור זה.

באיזה טפחים משערים - אין משערים בטפחים בינוניים שיש מהם ששה באמה, אלא לוקחים אמה קטנה בת חמשה טפחים בינוניים ומחלקים אותה לששה טפחים קטנים, ובהם משערים. ושיעור ג' טפחים אלו הם ב' טפחים ומחצה בינוניים, שהם עשרה גודלים (-רוחב אגודל של אדם בינוני), ושיעור שדרת הלולב הוא י"ג גודלים ושליש, דבכל טפח קטן יש ג' גודלים ושליש. וי"א שהטפח הנוסף של הלולב הוא טפח בינוני, וא"כ הלולב צריך להיות י"ד גודלים. וי"א שגם הטפחים של ההדסים והערבות הם טפחים בינוניים, וא"כ ההדסים והערבות צריכים להיות י"ב גודלים, והלולב ט"ז גודלים, וכתב הרמ"א שכך נוהגים לכתחילה, ובדיעבד מספיק כמו הדעה הראשונה, ובפחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל ז' הימים.

אין להם שיעור למעלה. ויש מי שאומר שאפילו אם הוסיף באורך ההדס והערבה כמה טפחים צריך ששדרת הלולב תצא למעלה מהם טפח.

על פי הסוד יש ליטול שדרת הלולב כלפי פניו, וכן נוהגים.

סימן תרנ"א

מנין המינים - כל אדם צריך ליטול לולב אחד ושתי ערבות ושלושה הדסים. ובפחות משתי ערבות אינו יוצא וצריך לחזור וליטול ולברך. וג' הדסים מהני אפילו אם שלשתם קטומים ובשאר ימים ודאי אפשר להקל ולברך עליהם, ובפחות משלושה לא מהני אפילו אם אינם קטומים, ואם אין הדס כשר מספיק הדס אחד שאינו קטום, ולכאורה היינו כשגם לאחרים אין כשרים, דאם יש לאחרים יקח משלהם, ובביכורי יעקב מצדד קצת להקל בזה, ונראה

שביום הראשון שהוא דאורייתא אין להקל בזה כי אם בשאר הימים, ובפרט לפי הדבר שמואל שהביא השע"ת שלא לברך בודאי יש להזהר לקחת מאחרים כדי שיוכל לברך. וכשנטול אחד שאינו קטום כתב השערי תשובה שהדבר שמואל מצדד שיטול בלי ברכה, אכן מהפמ"ג ומהישועות יעקב משמע שיוכל לברך. והמ"א מביא מהרמב"ן שיוצא אפילו באחד שהוא קטום, ובזה ודאי יטול בלי ברכה, אמנם בשאר ימים אפשר שיוכל לברך, וצ"ע. כל אחד צריך ליטול ד' מינים בכל הימים, ואין מועיל שאחד נוטל בשביל כולם.

עדיף ללכת ביו"ט ראשון למקום שיש בו ד' מינים, ואפי' בספק, מאשר למקום שבודאי מתפללים ואין בו ד' מינים, דלולב ביו"ט ראשון דאורייתא ותפילה זרבנן. וביו"ט שני ילך למקום שודאי מתפללים.

אגידת המינים ודיני חציצה בנטילתם

צריך לאגוד את הלולב ההדסים והערבות יחד. ולהלן יבואר כיצד יאגדם, באיזה אופן מותר לאגודם ביו"ט, וכמה קשרים צריך לעשות. עוד יבואר באיזה אופן יש חציצה בנטילת הד' מינים, ובאיזה אופן לא הוי חציצה.

אע"פ שלהלכה אין חיוב לאגוד את המינים יחד, מ"מ מצוה לאגודם משום "זה קלי ואנוהו".

לא יאגדם בעניבה, דאין זה קשר הנאסר בשבת ויו"ט ולא מיקרי אגד, אלא יאגדם בקשר גמור והיינו ב' קשרים זה ע"ג זה. ובתשובת אגורה באהלך מצדד שמה שנוהגים לעשות מעלי הלולב כמין בית יד ותוחבים בו את הלולב, גם זה בכלל קשר.

מותר לאגוד במין אחר, ואין בזה משום בל תוסיף כיון שאין חיוב לאגוד, ואין בזה משום חציצה אפילו אם הקשר הוא ממין אחר כיון שזה בא לנוי המינים. ואם נשרו מהעלים בתוך האגודה בענין שמפסיק אין לחוש, דמין במינו אינו חוצץ, אבל יש להסיר את החוט שרגילים המוכרים לקשור בו את ההדסים אם אינו מג' המינים, דאינו לנאותו, אבל אם כרכם בעלי לולב חשיב לנאותו ואינו חוצץ, והמחצית השקל כתב שטעם ההתר הוא משום דכל ג' המינים כחד חשיבי.

אם לא אגדו מבעוד יום או שהותר איגודו, א"א לאוגדו ביו"ט בקשר גמור, אלא לדעת השו"ע יאגוד בעניבה, והרמ"א כתב ש"א שיכרוך מסביב לג' המינים ויתחוב את ראש הכרך לתוך העיגול הכרוך, וכתב הרמ"א שכך נוהגים, וביאר המ"א שכוננת הרמ"א שגם בחול נוהגים כך, וצ"ע על דבריו, ולכן נראה שיעשה את הקשר התחתון המאגד את ג' המינים בקשירה (לפי המבואר להלן שנוהגים לעשות ג' קשרים) ואח"כ כורך כהרמ"א.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הלולב ביד שיש לו אפילו אם היא יד שמאל, ואת האתרוג יטול בזרוע שכנגד, ואם אינו יכול ליטול את האתרוג בזרוע יטול שניהם בידו בזה אחר זה ויוצא בזה ידי חובה.

מתי מברכים - אין לברך לפני נטילת הלולב, דלא מסתבר לברך כשהלולב מונח בכלי, ואין לברך אחר שנטל כל הד' מינים משום שצריך לברך עובר לעשייתן, אלא יטול את הלולב בידו ויברך על נטילת לולב ושהחיינו לפני נטילת האתרוג, או שיהפוך את האתרוג שיהיה העוקץ למעלה ואחר הברכה יהפוך אותו לכדרך גדילתו, או שיכוין שלא לצאת ידי חובה עד אחרי הברכה, וכתב הגר"א שזה העצה המובחרת שבכולם, אמנם בעיקר הענין משמע מהגר"א שא"צ לחפש עצה שיהיה עובר לעשייתו.

אם שכח לברך קודם לקיחה מברך אח"כ, דגם הנענוע הוא מן המצוה, ולפמ"ג אם כבר נענע אין לברך אף שהם בידו, אמנם לפי דעת הגר"א יברך, ועיין בב"י.

יברך ויטול מעומד, ובדיעבד אם בירך ונטל במיושב יצא. אין לברך אלא פעם אחת ביום, אע"פ שנטלו כמה פעמים להידור מצוה, כמנהג אנשי ירושלים כדאיתא בגמרא.

לא יברך שהחיינו בשעת עשית הלולב אלא בשעת נטילתו, ואם בירך בשעת עשיה יצא, ואם לא בירך ביום הראשון יכול לברך אפילו ביום השביעי כשנטל את הלולב.

לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, ולכן אם עשה בית יד ונתן בתוכו את הלולב ונטלו יצא, והיינו באופן שכל הלולב חוץ מידו והבית יד הוא בולט, ודעת הא"ר שבית יד אינו חוצץ משום שהוא לנאותו, ועל כן אף אם הוא אוהז את הלולב בידו דרך בית יד ג"כ שפיר דמי אא"כ אינו מהודר, וכן הסכים בדרישה שהדבר תלוי באופן עשייתו עיי"ש. ואם הלקיחה היא ע"י דבר אחר באופן שאינו דרך כבוד, כגון שנתן את הלולב בכלי ונטלו לא יצא, אפילו אם הכלי הוא מכסף, ויש להחמיר בזה בין באוחז בדפני הכלי בין במניח ידיו תחת הכלי בין באוחז בבית יד של הכלי. ואם כרך סודר על הלולב ונטלו לכו"ע לא יצא (מטעם חציצה, ולר"ן מפני שאינו לקיחה תמה), ואם כרך סודר או כפפות על ידו ונטלו י"א שלא יצא (מהטעמים הנ"ל, דמסתמא אינו לנאותו אא"כ ידעין שזה לנאותו) דלא כהר"ן שיצא דבטל לגבי היד, ואם נטלו כך יחזור ויטלנו בלי ברכה. ונהגו להחמיר להסיר את התפילין (- לקפלים אחורי אצבעו, וי"א שיחלצם לגמרי) ואת הטבעות מהידיים, אבל מדינא אין לחוש כיון שאין כל

צורת האגידה - יש לקשור את ההדס גבוה יותר מהערבה, וההדס מימין הלולב והערבה משמאל, (והפמ"ג מצדד שגם איטר יעשה כך). וישפילם למקום שאוחז את הלולב כדי שיהיו כל ג' המינים בידו בשעת הברכה, דאף שלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, לכתחילה אין לעשות כך במקום שאפשר. ויעשה את הקשרים באופן שיוכל לכססם היטב את העלים, ולכן צריך להיות טפח למעלה פתוח ולא מקושר.

מנין הקשרים - יש שכתבו לעשות בלולב עצמו ג' קשרים כנגד ג' אבות, וכן נוהגים, ומה שקושר את הג' מינים יחד נחשב לקשר אחד ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו. ובא"ר משמע שיעשה ג' קשרים בלולב עצמו מלבד הקשר הרביעי שאוגד את כל המינים יחד. ואם לא נאגד אלא אגד אחד כשר.

נטילת הד' מינים

צריך ליטול את ד' המינים יחד, הלולב וההדסים והערבות ביד ימין והאתרוג ביד שמאל, ומברכים על נטילתם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב, וביום הראשון צריך לברך גם שהחיינו. ופרטי הדינים בזה יבוארו להלן.

צורת הנטילה - יטול את ג' המינים האגודים בידו הימנית, ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה (גם באתרוג) כדרך גדילתם, (ואם היפך לא יצא, וגם אם ראשיהם מן הצד לא חשיב כדרך גדילתם), ואת האתרוג יטול בידו השמאלית (מפני שהוא רק מצוה אחת). ואם נטל שניהם בידו האחת נחלקו הפוסקים אם יצא, ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה ולחזור וליטלו בלא ברכה. ואם האתרוג אגוד יחד עם שאר המינים צ"ע אם יצא לפי המכשירים. ואם היפך ונטל האתרוג בימין והלולב בשמאל יצא, ויש מחמירים בזה, על כן טוב לחזור וליטול בלי ברכה.

ואפילו אם כבר בירך ואח"כ נוטלם פעם נוספת כגון להושענות צריך ליטול בדרך זו.

איטר - לדעת השו"ע איטר נוטל כמו כל אדם, ולדעת הרמ"א יטול הלולב בימין שלו והאתרוג בשמאל שלו (וגם בזה אם היפך יצא, וכנ"ל), אבל מי ששולט בשתי ידיו שוה בשוה יטול כמו כל אדם, אבל אם קל לו לעשות מלאכות בשמאל, אף שיכול לעשותם גם בימין, דינו כאיטר.

אדם שאין לו ידים כלל נוטלם בבית השחי, דהא לא כתיב ולקחתם ביד, ואם יש לו את קנה היד נוטל במרפקו, ואם אין לו זרוע כלל לא יטול בפיו (פמ"ג), ובביכורי יעקב חולק עליו. ומי שיש לו יד אחת יטול את

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ההולכה ובסיום ההבאה, ואח"כ יעשה ב' פעמים הלוכה והבאה בלי נענוע). וכתב המ"ב שכך סדר הנענועים במדינותינו, יעמוד כשפניו לכיוון מזרח, ושדרת הלולב תהיה כנגד פניו, ויעשה ג' הולכות למזרח וג' הבאות, ונכון שיכסס בעלים בשעת הולכה והבאה, ובשעת הבאה יקריבנו הרבה אל גופו נגד החזה, ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה לצד דרום הכל כמו שעשה לצד מזרח, וא"צ להפוך גם פניו לצד דרום, ואח"כ יעשה כך לצד מערב כשהוא מטה ראש הלולב על כתפו, ואח"כ יעשה כך לצד צפון ולמעלה ולמטה הכל כמו שעשה לצד מזרח.

כיוון הלולב בזמן הנענועים - כתב הרמ"א שיטה את ראש הלולב לכל צד שמנענע כנגדו, וכשמנענע למטה יהיה ראשו למטה, וי"א שלא יהפוך את הלולב כשמנענע למטה, והרמ"א פוסק כדעה הראשונה, והט"ז והדרך החיים והח"א כתבו שנוון לנהוג כדעה השניה.

צריך לחבר את האתרוג עם הלולב בזמן הנענועים. אם נטל את הד' מינים בידו יצא ידי חובה אף אם לא נענע כלל, ומ"מ טוב לחזור וליטלו ולנענע, אבל אם נענע בדרך אחרת מהנ"ל א"צ לחזור וליטלו ולנענע.

חסרון או תוספת בד' מינים

צריך ליטול לולב אחד ואתרוג אחד שלש הדסים ושתי ערבות יחד, ולהלן יבואר האם צריך ליטול דווקא כולם יחד, ומה יעשה אם היה חסר לו מין אחד. וכן יבואר האם מותר להוסיף מין אחר על מינים אלו, או ליטול ממינים אלו יותר ממה שצריך.

ד' מינים מעכבים זה את זה, דבעינן לקיחה תמה וכולם מצוה אחת הם, ואם חסר לו מין אחד מהם לא יברך על השאר אפילו אם יודע שאח"כ יבואו לידו כולם, ומ"מ גם אם אין לו כולם יטול מה שיש לו לזכר בעלמא, בין ביום הראשון בין בשאר ימים, (דעת רש"ל שרק הש"ץ יטול וינענע לפני הלל ובשעת הלל בלי ברכה, אבל הא"ר כתב שכולם יטלו וינענעו כמו הש"ץ, וכן משמע מסתימת השו"ע והרמ"א שכל יחיד יכול ליטול לזכר בעלמא). ויזהר לא לכיון לשם מצוה, דיש בזה משום בל תגרע. אכן מה שחידש הט"ז שגם אחרי נטילת הד' מינים אם נטל את הלולב לחיבוב מצוה יזהר שלא יעבור על בל תוסיף ובל תגרע, השיגו עליו כל האחרונים ודעתם שאחרי שקיים את המצוה אין בזה איסור.

אם נטל כל מין בפני עצמו בזה אחר זה יצא, ובלבד שבזמן הברכה יהיו כולם מצויים אצלו, וכתב הרמ"א דהיינו שיהיו כולם לפניו, וביאר המ"ב דהיינו שיהיו סמוכים לו כדי שלא יצטרך להפסיק ביניהם, שהרי מברך ברכה אחת לכולם, (כ"כ המ"א לפירוש הפמ"ג, ומהגר"א

היד מכוסה בהם, וי"א שמדינא הוי חציצה, ועל כן אם נטל בעוד התפילין או הטבעות בידיו יחזור ויטול בלי ברכה.

כתבו בשם האר"י שיברך בתחילה על הלולב בסוכה, ואח"כ יעשה את שאר הנענועים בבית הכנסת, אפשר שטעמו כדי שלא להשהות את המצוה מזמן קימתו משינתו, ואפשר שהטעם הוא על פי סוד.

אם הביאו לו את הלולב רק באמצע הלל, מותר לברך עליו בין הפרקים, והיינו בין מזמור למזמור. (ס"ק מ"א).

נענוע הלולב

מלבד מה שנוטלים את הד' מינים בזמן הברכה, צריך לנענעם, וכן צריך ליטול את הד' מינים בזמן ההלל וההושענות, ולנענע בזמן אמירת הודו ואנא ד'. ולהלן יבוארו פרטי דיני הנענועים.

מתי ינענע - ינענע לכל הרוחות בזמן הברכה, אפילו אם נוטל שלא בשעת ההלל וחוזר ונוטלו בשעת ההלל, וכן ינענע בזמן אמירת הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו (לדעת השו"ע היינו רק בהודו הראשון גם הש"ץ וגם הקהל, ולדעת הרמ"א הש"ץ מנענע בהודו הראשון וכן באמירת יאמר נא ישראל אבל לא באמירת יאמרו נא, והציבור מנענעים בכל הודו, ובהודו האחרון שהש"ץ והציבור כופלים אותו מנענעים ב' פעמים גם לדעת השו"ע), ובאמירת אנא ד' הושיעה נא מנענעים בשני הפעמים, ולא ינענע בשעה שאומר השם כדי שלא יהיה טרוד מלכוין, וא"כ בהודו יעשה בכל תיבה נענוע אחד, ובאנא בכל תיבה ב' נענועים. והמתפלל יחידי מנענע בהודו שבתחילת ההלל ובסוף ההלל ובאנא ד' הושיעה נא.

בכל הנענועים יביא סוף הלולב כנגד החזה (מ"א בשם כתבים). ובא"ר הביא בשם מהר"ל שהיה נשאר עומד במקומו ופניו למזרח והיה מהפך ידיו כנגד הרוחות, ונגד מערב היה מרים את הלולב על כתפו מאחוריו, וכן משמע בשו"ע, וזה דלא כהמ"א, ועל כן כל אחד יעשה כמנהגו.

מנין וצורת הנענועים - לדעת השו"ע מוליך ידו מכנגדו והלאה פעם אחת ואח"כ יחזיר הלולב אצלו, ואחרי ההולכה וכן אחרי ההבאה ינענע ג' פעמים, ויכסס העלים מעט בכל נענוע (והמנענעים בכח עד שכמעט הלולב נשבר זה טעות), וכך יעשה בד' הצדדים ולמעלה ולמטה, וסדר הצדדים יהיה מזרח דרום מערב צפון, כדי שיקיף דרך ימין, וכן יעשה גם איטר. ולדעת הרמ"א מוליך ומביא ג' פעמים לכל רוח, ויעשה את הנענועים בכסוס בעת ההולכה וההבאה. (והט"ז כתב שיוליך ויביא בלי נענוע, ויעשה ג' תנועות קטנות דרך הולכה והבאה בסיום

סימן תרנ"ב

זמן נטילת לולב

נטילת לולב מצותה ביום ולא בלילה, דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון".

כל היום כשר לנטילת לולב, ומ"מ זריזים מקדימים למצוות ונוטלים אותו בבוקר. וזמנו הוא מהנץ החמה, ואם נטלו משעלה עמוד השחר יצא, (ועיין בסימן פ"ט בבה"ל שלדעת כמה אחרונים אינו נקרא עמוד השחר עד שהאיר פני המזרח). ואם צריך להשכים לצאת לדרך נוטלו משעלה עמוד השחר אע"פ שאח"כ יקרא הלל בלא לולב, וצריך לנענע בשעה שנוטלו. ואם לא נטלו בשחרית יטלנו אח"כ, ואם לא נטלו עד בין השמשות של היום הראשון, חייב ליטלו משום דהוי ספיקא דאורייתא, אך לא יברך משום שהברכות הם מדרבנן, ואף בשאר הימים אם לא נטלו עד בין השמשות נכון ליטלו, רק יזהר שיהיה בלא ברכה.

עיקר מצות לולב בזמן ההלל, כדי לנענע בהודו ובהושיעה נא, וקצת מן המהדרים נוהגים לברך על הלולב בהנץ החמה בתוך הסוכה ולנענע, ואח"כ בשעת ההלל מנענעים עוד.

חיוב מצות לולב - המדקדק יאחז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת, וכן בשעת התפילה (וכיון שזה מצוה לא מיטריד, אבל שאר דברים אסור לאחוז בשעת התפילה), וכן יחזירו לביתו. וכתבו האחרונים שהיום מיחזי כיוהרא לעשות כך, אם לא מי שמפורסם למדקדק במעשיו, אך גם היום נוהגים להוליך הלולב בבוקר לביהכ"נ ולהחזירו לביתו בעצמו.

אכילה לפני נטילת לולב

אסור לאכול לפני נטילת לולב, וכן אסור בשאר הדברים שנתבארו בסימן רל"ב שאסור לעשותם לפני מנחה, וטעמיה מותרת מדינא אך אין להקל בזה אם לא לצורך גדול. ומי שנמצא בדרך למקום שיש לולב, או שאמור להגיע למקומו לולב, ימתין מלאכול רק עד חצות (ולא עד בכלל), מפני שאסור להתענות, ואפילו ביום הראשון, וי"א שאם מביאים לו לולב א"צ להמתין כלל, כיון שהמביאים יזכירו לו לנוטלו, ומי שליבו חלש ודאי יכול לסמוך על זה, ואם שכח והתחיל לאכול, ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק אפילו אם יש שהות ליטלו אח"כ, וה"ה ביו"ט שני בחו"ל, אבל בשאר הימים א"צ להפסיק אא"כ

משמע שהרמ"א חולק על השו"ע וסובר שאם לא כולם לפני לא יצא ידי חובה, ולמ"א אין בזה מחלוקת). ויטול הלולב תחילה ויברך עליו, ויהיה דעתו בברכה גם על המינים האחרים. ואם סח ביניהם צריך לברך על כל אחד בפני עצמו, והיינו שעל ההדס יברך על נטילת עץ עבות, ועל ערבה על נטילת ערבה, וכן על אתרוג, ומ"מ טוב שאח"כ יחזור ויטול כולם יחד, ולפ"ז יצטרך לברך על נטילת הדס וערבה ואתרוג בברכה אחת, או דנימא שמדינא צריך לחזור וליטול גם את הלולב וממילא יברך על כולם על נטילת לולב, וצ"ע למעשה.

אם נטל ד' מינים ומצא שלא היה שם הדס או ערבה, או שהיו פסולים, או שנטלם שלא כדרך גדילתם, אם יש לו את החסר בביתו באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים, יקח ד' המינים יחד ויברך על המין החסר (על נטילת ערבה או על נטילת עץ עבות), ואם זה היה ביום הראשון צריך לחזור ולברך שהחיינו בשביל המין החסר, אבל ידי לולב יצא כיון שארבעתם היו בביתו. אבל אם לא היה בביתו הדס או ערבה כשרים בזמן הברכה ואח"כ הביאו לו, גם ידי לולב לא יצא, וצריך לברך על ארבעתם יחד על נטילת לולב, וביום הראשון יחזור ויברך שהחיינו.

אם חסר לו אחד מהמינים לא יקח מין אחר במקומו, שמא יטעו בשאר שנים לחשוב שצריך ליטול מין זה.

בל תוסיף - לא יוסיף מין אחר על ד' המינים משום בל תוסיף, ודעת הב"י שאפילו אם אינו מכוין בהדיא לשם מצות לולב ג"כ אסור, וי"א שרק אם מכוין לשם מצוה עובר בבל תוסיף, וי"א שזה אסור מדרבנן. הצובע את הלולב בצבע ירוק כדי שיהיה נראה לח, אינו עובר בבל תוסיף (שבות יעקב). ובא"ר מפקפק בזה.

איזה מינים יכול לקחת מהם יותר - לא יטול יותר מאתרוג אחד ולולב אחד, דכתיב "פרי עץ וכו' " וכן "כפת תמרים" חסר וי"ו משמע אחד ולא שנים, וי"א שעובר בזה גם על בל תוסיף, אבל בערבה והדס יכול להוסיף כמה שירצה, ויש מי שאוסר להניח הדס שוטה מלבד ג' ההדסים הכשרים משום בל תוסיף, ויש מתירים, (ועיין בסימן תרמ"ו מהו הדס שוטה), ונכון לחשוב לכתחילה שאינו אוגדם לשם מצוה אלא לנוי בעלמא, והמדקדקים אינם מוסיפים על שתי ערבות ושלושה הדסים עבות, ואם יש לו ספק על איזה בד של הדס או ערבה, או שרואה שהעלים רכים מאד ועולים ליפול, יכול להוסיף כמה שירצה, ואין למדקדק לדקדק בזה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שאינה יכולה לברך מותרת לטלטלו כיון שיש עליו תורת כלי לגבי אנשים), אבל אסור להחליף את המים, ועיין בסימן של"ו אם מותר להעמידו במים לכתחילה. ובחול המועד מצוה להחליף את המים כדי שהלולב ישאר לח והדר, ומנהג כשר וטוב לתת את הלולב והערבה במים כדי שלא יתייבשו. ובשבת הלולב מוקצה ואסור להוציאו מהמים, ואם שגג והוציאו אסור להחזירו, וכתב הביכורי יעקב שאף שמוקצה שנמצא בידו מותר להניחו היכן שירצה, מ"מ כאן גם המים הוקצו, וכשמניח הלולב בתוכם הוא מטלטל את המים, דשכשוכם זהו טלטולם.

נוהגים לקחת בכל יום מימי חול המועד ערבה חדשה, והוא הידור מצוה. וכתב הביכורי יעקב שיקשור את הערבה מבחוץ, ולא יתחוב את הערבה באגד כיון שע"י ההכנסה וההוצאה תמיד נופלים לפעמים רוב העלים, ובלאו הכי י"ל דלא חשיב אגד כהלכתו אם זה יכול להכנס ולצאת, אלא יפתח הקשר ויכניס ויחזור ויקשור, אמנם ביו"ט אסור לקשור.

אין שהות ביום ליטלו אח"כ. ולענין טעימה בודאי אין להחמיר בכל זה, ומותר לטעום מיד אחרי התפילה אפילו ביום הראשון.

וכתב הרמ"א שאם התחיל לאכול יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו (והיינו עלות השחר), אפילו ביום הראשון א"צ להפסיק אא"כ אין שהות ביום. והט"ז סובר שכיון שבסימן פ"ט פסק הרמ"א שצריך להפסיק לתפילה, כ"ש שביו"ט שבלאו הכי צריך להפסיק בשביל לעשות קידוש דודאי צריך ממילא להפסיק גם בשביל לולב. ובביכורי יעקב תירץ שהרמ"א מדבר שהפסיק סעודתו לתפילה וקידש וחזר לאכול לפני נטילת הלולב, ולא ברירא תירוצו לדינא שכיון שכבר הפסיק לתפילה והיה חייב גם ליטול לולב אלא ששכח, לא חשיב התחיל בהתר. ואם המתין עד חצות ולא הביאו לו לולב, והתחיל לאכול, נראה שגומר סעודתו ואח"כ נוטלו, דחשיב התחיל בהתר.

סימן תרנ"ג

סימן תרנ"ה

הבאת לולב ביו"ט מחוץ לתחום

נכרי שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום, מותר ליטלו אפילו מי שהובא בשבילו או אפילו בציוויו, בין ביו"ט ראשון ובין ביו"ט שני, ואפילו הובא מחוץ ל"ב מיל (שלכמה פוסקים הוא אסור דאורייתא לישראל), אבל אסור לטלטלו חוץ לד' אמות אא"כ יש בעיר עירוב, ובית אפילו גדול נחשב כד' אמות. ובשביל זקן וחולה שאינם יכולים לילך לולב, יאמר לעכו"ם להוליכו אצלם.

מותר **לומר לנכרי להביא מחוץ לתחום**, דהוי שבות דשבות במקום מצוה, אבל אסור לומר לנכרי להביא מחוץ ל"ב מיל, ובשעת הדחק כשאין לולב אחר בעיר יש להקל, אמנם אם הנכרי יחזור רק ביו"ט שני, אסור לשולחו ביו"ט ראשון מחוץ ל"ב מיל. ואם יש ספק אם ישיגו מחוץ לתחום אלפים אמה, החיי אדם אסור לומר לנכרי להביא, ובא"ר מתיר בשביל יו"ט ראשון, וכן משמע בבית מאיר. ואם היום הראשון חל בשבת, נחלקו האחרונים אם מותר לומר לנכרי להביא לולב בשביל מחר שהוא יו"ט שני, וכיון שיש ראשונים שסוברים שגם בזמן הזה יש רה"ר דאורייתא, נראה שאפילו לדעת המקילים יותר טוב לומר לנכרי שלא יוציא את הלולב מאותו מקום בשבת. ואם חל יו"ט ראשון ביום א'. משמע מהמ"א והדרך החיים והבית מאיר שיש להקל לשלוח בשבת מחוץ ל"ב מיל כדי להביאו למחר, ובודאי יש לסמוך על זה במקום הדחק, ודלא כחיי אדם.

אסור להריח הדס של מצוה אפילו בשבת, כיון שהוקצה לכל שבעה, ואתרוג של מצוה מן הדין מותר להריח בו, (שכיון שעיקרו לאכילה לא הוקצה אלא מאכילה, משא"כ הדס שעיקרו להריח), אמנם כיון שיש מחלוקת אם מברכים עליו (הנותן ריח טוב בפירות), או שאין מברכים (כיון שאינו עומד לריח אלא למצוה), יש להמנע מלהריח בו בעת נטילתו למצוה, אבל לפני הנטילה או אחריה או בשבת יכול לברך ולהריח, וי"א שיש להמנע מלהריח כל ז' הימים, וע"ע פרטי הדין בסימן רט"ז.

אין ד' המינים נאסרים בהנאה ע"י הכנתם, אלא רק כשהגביהם לצאת בהם, דהזמנה לאו מילתא. וכן לולב של שנה שעברה לא נאסר בשנה זו עד שיטלנו, כמבואר בסימן תרל"ח, ולדעת האחרונים שמפקפקים שם לענין סוכה, ה"ה לענין לולב.

סימן תרנ"ד

נתינת הלולב במים - מותר להחזיר ביו"ט את הלולב למים, וכן מותר להוסיף מים אם צריך, ואף לאשה מותר לעשות כן ומותרת לטלטלו אע"פ שאינה חייבת בלולב (כיון שהיא יכולה לברך עליו למנהגינו, ואף לדעת הסוברים

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מהשו"ע משמע שהוא פוסק להלכה כדעה הראשונה, ומהגר"א משמע שהוא נוטה לדעה השנייה, וגם הא"ר מחמיר כדעה השנייה, והפני משה כתב שמהירושלמי משמע כדעה השנייה.

אם כבר קנה אתרוג פחות מהודר והוא גדול מכביצה, לכו"ע א"צ להוסיף שליש עבור היותר מהודר, כ"כ המ"א בשם פוסקים, אך הגר"א הביא ירושלמי מפורש שצריך גם להחליף את האתרוג או הלולב (וה"ה שאר מצוות) ולהוסיף עד שליש לנאה הימנו, (ומשמע שנקט כך לדינא).

תוספת יותר משליש - תוספת השליש הנ"ל אין פורע הקב"ה על זה בעולם הזה, כדאמרינן "היום לעשותם" ולא היום לקבל שכרם, אבל אם מוסיף יותר משליש, שאינו מצווה על זה, יפרע לו הקב"ה בעולם הזה. וי"א שאיש אמיד שנתן לו הקב"ה הון, צריך להוסיף בשביל הידור אפילו יותר משליש.

מצוה שיש בה חשש פסול והדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא, אף שלהלכה כשר, י"ל שזבה לכו"ע צריך להוסיף עד שליש לקנות אחר כדי לצאת בו ידי כל הדעות.

כמה צריך האדם להוציא עבור מצוה

מצות עשה, אפילו מצוה עוברת כגון אתרוג אין להוציא עליה הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ועד עישור נכסיו מחויב להוציא (שנה ראשונה מן הקרן, ומשם ואילך מן הרווח), דגם בצדקה שיעור בינוני הוא מעשר, ואולי במצוה עוברת החיוב הוא חמישית או שישית וכדומה, וא"א ללמוד מצדקה שהיא מצוה שאינה עוברת, ואף אם יש עניים לפניו הרי גם אחרים יכולים לתת, וא"א ללמוד מצדקה אלא מה שאין נכון לתת יותר מחומש שמה יעני. בה"ל (ד"ה יותר מחומש).

עוד כתב הבה"ל (ד"ה אפילו מצוה עוברת) שהיה אפשר לומר שמה שהגמרא מביאה לרבותא שרבן גמליאל הוציא אלף זוז בספינה עבור אתרוג משום חיוב מצוה, היינו משום שמחיר האתרוג מחוץ לספינה לא היה כ"כ יקר, ואין חייבים להוציא יותר מהמחיר הרגיל, אבל מצוה שאפשר להשיגה בשויה כל אדם מחויב בזה אפילו אם יש לו מעט, כמבואר בקידושין כ"ט שגם מי שיש לו רק ה' סלעים חייב לפדות עצמו, וכן מבואר שם לענין עליה לרגל. אך סתימת כל הפוסקים שא"צ לפזר הון רב עבור שום מצוה בכל אופן, ואף שיש לו עוד הון, ורק עד חומש לכל היותר יוציא, וצ"ל לדבריהם שמה שצריך לפדות עצמו כשיש לו רק ה' סלעים איירי כשהוא מתפרנס ממלאכתו ולא תיגרע פרנסתו ממה שיוציא על המצוה וגם לא תתחזק פרנסתו אם לא יוציא, וכן מוכח מהנמוקי יוסף והרמ"ה שגם מי שחיוו נדחקים צריך להוציא עבור הידור וכ"ש למצוה עצמה, והרש"ל חולק וסובר שאפשר שאף לגוף המצוה אינו מחויב מי שחי בדחוק, דאצלו זה נחשב כהון רב, אכן מהגמרא משמע שגם מי שהוא דחוק מחויב בזה.

ולענין לחזור על הפתחים עבור מצוה, העולת תמיד והא"ר הביאו ראייה מהירושלמי שאין חייבים בזה, וקשה שהרי לנו שבת ונר

אם אין לחבירו לולב והוא מחוץ לתחום, מותר לשלוח לו לולב אם אין לאותו אדם מעות לקנות לולב, אבל אם יש ביכלתו לקנות ופשע ולא קנה, אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך. ובשער הציון נשאר בצ"ע בדין זה.

ערבה שנתלשה בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני אפילו שלא בשביל ישראל, אסור לטלטלה אפילו אם אין לו אחרת לצאת בה. ואם נתלשה ביו"ט ראשון מותרת בשני, אא"כ חל יו"ט ראשון בשבת.

סימן תרנ"ו

כמה צריך אדם להוציא עבור הידור מצוה

איתא בגמרא (ב"ק ט:): הידור מצוה עד שליש במצוה. ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא אם הכונה להוסיף בשביל הגודל או בשביל ההידור, והפוסקים נחלקו כמו מי ההלכה, וכדלהלן. עוד יבואר כמה צריך האדם להוציא מנכסיו עבור קיום מצוה, והאם זה בכלל מה שאמרו חכמים המבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

הדינים דלהלן שייכים בין לענין אתרוג ולולב ובין לענין שיעור ההוצאה עבור שאר מצוות.

איתא בגמרא הידור מצוה עד שליש במצוה.

י"מ שכוונת הגמרא שהקונה אתרוג ששיעורו מצומצם (כביצה), ואח"כ מצא אתרוג גדול יותר, מצוה להוסיף עד שליש מדמי הראשון כדי להחליפו בגדול יותר, דחיישינן שמה יתמעט מהשיעור, אבל אם יש לו אתרוג גדול מהשיעור א"צ להחליפו בגדול יותר, ואף אם בעת הקניה יש לפניו גם אתרוג מהודר יותר, א"צ לקנות את המהודר יותר אם שניהם יותר מהשיעור. והמ"א מצדד דה"ה בספר תורה (שגם בו יש שיעור לכתחילה ושיעור בשעת הדחק) או שופר וכדומה. שיעור שלישי הוא מלגו (שנים לכל שש), ויש מחמירים שצריך להוסיף שליש מלבר (שלשה לכל שש). ואם המוכר אינו מסכים להחליפו אלא רק למכור את השני, אינו חייב לקנותו ולהחזיק שתיים, אא"כ יש לו קונים שיקנו את האתרוג הקטן.

וי"א שכוונת הגמרא שצריך להוסיף שליש במחיר האתרוג עבור אתרוג מהודר יותר, אפילו אם שניהם גדולים יותר מכביצה, ויותר משליש א"צ להוסיף אפילו מי שאין חיוו נדחקים, ומי שמזונותיו מצומצמים נחלקו הפוסקים אם צריך לדחוק חיוו כדי להוסיף שליש בשביל הידור. ואם אחרי שהוסיף שליש מצא אתרוג מהודר יותר, א"צ להוסיף עוד פעם שליש.

סימן תרנ"ח

מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא ביום הראשון, וחכמים תיקנו שיהיה הלולב ניטל בכל מקום ז' ימים זכר למקדש.

בשבת אין נוטלים לולב מדרבנן, אפילו אם הוא היום הראשון, גזירה שמא יעביירו ד' אמות ברשות הרבים. ואסור לטלטל בשבת את הלולב או הערבות או ההדסים (שהרי גם בשבת אסור להריח את ההדסים), ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור (משא"כ שופר שהוא כלי), אבל האתרוג מותר בטלטול כיון שראוי להריח בו, (ומה שנתבאר בסוף סימן תרנ"ג שאין ראוי להריח בו, היינו בשעה שנוטלו לצאת בו, או עכ"פ בחול שראוי ליטלו שיש אומרים שיש להמנע בכל היום משום ספק ברכה, אבל בשבת שאינו נוטלו בודאי ראוי להריח ולברך עליו, ועוד שהרי יכול לברך על פרי אחר ולהריח גם את האתרוג. וי"א שגם בשבת אין לברך על האתרוג, והרוצה לברך בשבת אין למחות בידו).

אסור לתת את האתרוג על בגד אפילו ביום טוב, משום שהוא מוליד ריח בבגד והוא כתיקון מנא, ואפילו באינו מתכוין אסור משום דהוי פסיק רישיה, ויש מקילין באינו מתכוין, ובשעת הדחק שאין לו מקום משומר להניח את האתרוג אפשר שיש לסמוך על המקילים, בפרט היכא דלא ניהא ליה כלל שאין הריח בבגד מועיל לו. ולתת על בגד או מוכין שהיה מונח עליהם מערב יו"ט מותר, כיון שכבר נקלט שם הריח.

י"א שהקונה אתרוג ומשלם עליו רק אחרי סוכות אינו עושה כראוי, דכל זמן שלא שילם לא קנאו אלא מדרבנן, ובעיני לכם מדאורייתא, ונכון להזהר בזה, ואם הביאו לחצירו מהני אף אם לא שילם.

מה יעשה מי שאין לו לולב

ביום הראשון אין אדם יוצא בלולב שאול, ועל כן מי שאין לו לולב צריך להזהר לקנות את הלולב כדי לצאת בו, ולהלן יבואר מה נחשב קנין, ומה הדין במתנה על מנת להחזיר.

לולב שאול אין יוצאים בו ביום הראשון, דבעיני "לכם" משלכם, ויש להזהר בזה בכלל הד' מינים כולל הערבות, ואם נתנו לו במתנה מותר, ויש בזה כמה חילוקי דינים, וכדלהלן:

אמר למקבל שיהיה שלו רק עד אחרי שיצא בו לא יצא, דכיון שנתנו לו לזמן הוי כשאול, והקצות החושן האריך

חנוכה וד' כוסות מצינו שצריך לחזור על הפתחים, ונראה שהירושלמי סובר שעשית המצוות היא מצוה בפני עצמה, ויש על זה ברכה בפני עצמה, ודלא כהבבלי, ועל זה אומר הירושלמי שא"צ לחזור על הפתחים כדי לעשות בעצמו, ויכול לקנות מאחרים, אבל עבור עצם המצוה לא גרע מנר שבת ונר חנוכה וד' כוסות שמוכר כסותו כדי להשיגם, ואפילו את"ל שאינו מחויב לחזור על הפתחים כדי להשיג מעות עבור תפילין, עכ"פ מחויב לחזר אחר מי שישאיל לו תפילין.

מצות לא תעשה צריך לתת כל ממונו כדי שלא לעבור עליה, אף אם יצטרך אח"כ לחזור על הפתחים, (כיון שהוא עושה מעשה נגד רצון השם יתברך ואינו רק מניעת קיום מצוה), וכ"ש בחייבי כריתות, ועל כן אסור לעבוד בעבודה שמוכרח לעבוד בה בשבת אף אם הדבר נוגע למזונותיו ולמזונות אנשי ביתו. וכתב המ"א שבגיטין במעשה דבר קמצא משמע קצת שמותר לעבור על לא תעשה מפני אימת מלכות עכו"ם, והאחרונים מפקפקים על זה דהתם היה פיקוח נפש. וביו"ד רל"ב מבואר שלענין שבועה אונס ממון נחשב אונס לענין לומר שאדעתא דהכי לא נדר.

אם יש לו ה' סלעים והוא צריך לפדות את בנו ולקנות אתרוג, יקנה אתרוג, כיון שזו מצוה עוברת, ואם יכול לשאול אתרוג, הפדין קודם.

הקונה אתרוג ומצא שנרקב, וכן לולב, אם יכול לתלות שזה נעשה אצל המוכר הרי זה מקח טעות, ואם זה ספק המוציא מחבירו עליו הראיה.

הנותן מעות עבור אתרוג ולא עשה משיכה, לדעת הי"א בחו"מ קצ"ט שבמצוה מעות קונות, י"ל דה"ה לענין אתרוג, ושניהם אינם יכולים לחזור.

סימן תרנ"ט

לולב לקטן מדין חינוך - קטן היודע לנענע לולב כדי, והיינו מוליד ומביא מעלה ומוריד אפילו אם אינו בקי ממש בנענועים, אביו חייב לקנות לו לולב כשר כדי לחנכו במצוות, אפילו בשביל שאר הימים שהם דרבנן. והמהרש"ל כתב שיכול לצאת בשל אביו, וכ"כ התוס', וכן משמע בעיטור. וי"א שאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב נפרד, כדי שיעשה הנענועים כדין בשעת הלל עם הציבור. וקטן שאין יודע לנענע אין אביו חייב לחנכו בלולב אפילו אם הוא כבר שית (דלא כאשל אברהם שצידד שחייב). ותינוקות שאינם יודעים לברך, ינענעו את הלולב ודים. וקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות אין חייבים לחנכו, אבל יכול לברך על הלולב אם ירצה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

נתנו סתם ואין לו עוד אתרוג, הוי כאילו אמר לו ע"מ שתחזירהו לי, ואם לא החזירו לא יצא וכנ"ל, דאומדנא דמוכח שלזה כוונתו, ואפילו אם כבר יצא בו באותו יום, ובשאר הימים הרי אפשר לצאת בשאול, מ"מ אמדינן דעתו שרוצה לצאת בשלו. וגם בזה לא מהני שיחזיר דמים, ומ"מ אם נאנס בידו כתב רבינו ירוחם שמשמעות בעל העיטור שכיין שלא אמר בפירוש שיחזירונו יוצא בחזרת דמים.

כשמחזיר מתנה ע"מ להחזיר צריך לחזור וליתנו לו במתנה. והנה משמע מהרמ"א שאם לא יחזירו במתנה לא יוכלו הבעלים לצאת בו, ולכאורה באופן זה נתבטלה המתנה למפרע והמקבל לא יצא בו, ואילו הבעלים תמיד יכולים לצאת בו, וצ"ע. ומסתבר עוד שאפילו אם המקבל החזיר בסתמא, הוי כמפרש שמחזיר לו במתנה.

העברת מתנה ע"מ להחזיר לאחר - המקבל מתנה ע"מ להחזיר לכאורה יכול לתתו לאחר ובלבד שיחזר בסוף לבעלים הראשונים, ועיי' בביאור הלכה ובשער הציון דעות החולקים בזה. ואם היה מהד' מינים, והוא נתן לאחר ע"מ שיחזיר לבעלים הראשונים, והאחר נתן לאחר וכו', והאחרון החזירו לבעלים, יצא, אפילו אם זה עבר אצל הרבה אנשים, דמסתמא אין הבעלים מקפידים אלא שלבסוף החפץ יחזר להם בלי פסול. ואם הבעלים עצמו הוצרך לטרוח לקחת את האתרוג מהמקבל האחרון, ואותו מקבל נתנו לו במתנה, יש להסתפק אי מהני, ונראה שהדבר תלוי בטבעו של הנותן ובקפידתו. ואם מחזיר לבעלים ע"י שליח בודאי הוי חזרה, ואף אם מחזיר ע"י נכר או קטן שאינם בני שליחות והקנאה מהני, כיון שהמקבל האחרון דעתו לתת במתנה, והשלוחים עושים מעשה קוף בעלמא. ואם פירש בהדיא שאין לו רשות ליתנו לאחר, אם נותנו לאחר מתבטלת המתנה וגם הוא לא יצא בו. וכן אם יש אומדנא שהנותן מקפיד שלא יטלוהו רבים שמא יופסד לו, אין המקבל רשאי לתת, ובלאו הכי יש אחרונים שמחמירים שבכל גוונא אין המקבל יכול לתת לאחר ללא רשות הנותן.

נתינה לקטן ע"מ להחזיר - אין לתת לקטן ביום הראשון (או ביו"ט שני בחו"ל) לפני שיצא בו, או אם רוצה שהרבים יברכו עליו, לא יתן לקטן לפני שכולם בירכו, (ויש מחמירים בכל גוונא שמא יזדמן אחד שירצה לצאת בו), מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר. ולפי זה אין לברך על לולב של אשתקד אם זוכר שנתנו במתנה לקטן. וי"א שאם הקטן הגיע לעונת הפעוטות דהיינו כבן שש או שבע מותר, דאז מתנתו מתנה מדברי סופרים. ויש להחמיר כדעה ראשונה שלא לתת במתנה לשום קטן, ואפילו במתנה ע"מ להחזיר. ודין זה שייך בכל הד' מינים. ואם נתן לקטן במתנה ע"מ להחזיר, אף שהקטן אינו יכול להחזיר ולא התקיים התנאי, חלה המתנה ואין הנותן יכול לצאת בו, דכל תנאי שא"א

להביא הפוסקים החולקים על זה וסוברים שכל שאמר הנותן בפירוש שהוא מקנה למקבל קנין הגוף, אפילו אמר לזמן קצוב הוי מתנה, ובאתרוג אפילו אם לא אמר בפירוש שנותן קנין הגוף מהני, דאי לפירות מאי קיהיב ליה, אכן בנתיבות הסכים עם השו"ע.

נתנו במתנה ע"מ להחזיר, אם החזירו יצא, ואם לא החזירו או שנפסל בידו לפני שהחזירו לא יצא, אפילו אם נתן לו את דמיו, ואפילו אם נאנס בידו לא יצא (אף לשו"ע דס"ל (חו"מ רמ"א) שפטור מתשלומין, ומשמע מרוב הפוסקים שגם בנאנס לא מועיל שיחזיר לו דמים, והח"א מסתפק אם מועיל שהנותן יאמר הריני כאילו התקבלתי, ובמאירי מבואר שזה מועיל), ואם הלולב אינו בעולם, נראה שמועיל לתת לו לולב אחר כשר ומהודר (ויש חולקים), ואם יש לנותן לולב אחר לצאת בו, מסתבר שמועיל לתת דמים. ואם החזיר את הלולב בערב אחרי זמן המצוה לא יצא, ואם הנותן כבר בירך עליו כשנתנו צריך להחזירו עכ"פ למחרת בזמן המצוה, ואם בניו הסמוכים עליו ודרכם תמיד לברך על לולב שלו עדיין לא בירכו, לא יצא אם לא החזיר באותו יום. ואם החזיר אחרי כל התפילות ובגלל זה לא עשה את הנענועים בהלל בציבור כדרכו תמיד, יש להסתפק אם זה מבטל את המתנה, ולכתחילה ודאי צריך להחזיר קודם הלל. ואם יש לנותן לולב אחר לברך עליו, אפילו אם מחזיר לו ביום השביעי יצא.

כתבו הפוסקים שאם אמר ע"מ שתחזירהו, ולא אמר "לי", יצא אפילו אם החזירו אחרי החג, ד"ל"י היינו שהוא ראוי לדבר שעומד, ומ"מ למעשה צ"ע כיון שכמה אחרונים מפסקים על סברא זו.

המ"א כתב שבסתמא המשאל אתרוג לחבירו כדי לצאת בו, כוונתו למתנה ע"מ להחזיר, וכ"כ הבית שמואל, אבל הט"ז והבית יעקב פוסקים שלא יצא, ועל כן צריך לחזור וליטול בלי ברכה.

אשה שנתנה לולב במתנה לאחד מאוהביו או קרוביו של בעלה כשבעלה אינו בביתו לא יצא, דשמא לא ניחא ליה אלא במכירה, אם לא שהוא אדם חשוב דזילא מילתא למוכרו לו, כ"כ המ"א, ודעת הביכורי יעקב שבכל גוונא לא יצא, אפילו אם נושאת ונותנת בתוך הבית, ואפילו אם אח"כ הבעל שמע ונתרצה, וצריך לחזור וליטול בלא ברכה, ואפילו במה שהפמ"ג מיקל היכא שהאשה נושאת ונותנת בתוך הבית, ג"כ אין דעת הביכורי יעקב נוחה בזה. ולמכור מותר היכא שדרכה למכור בלא רשות בעלה.

אפשר לתת את האתרוג במתנה ע"מ שלא יקדישונו, דרק היכא שזה הערמה לא הוי מתנה, אבל בלי הערמה הוי מתנה אף שהמתנה היא רק לדבר אחד.

אף אם אינו נותנו לו לשום דבר רק לצאת בו ידי מצות החג ג"כ מהני, וכ"ש שאם אמר לו הרי הוא של במתנה ע"מ שלא תתן אותו לשום אדם, או אפילו באומר לו הרי הוא שלך ואינך רשאי ליתנו לשום אדם, מהני.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מליטול משל הקהל, די"א דבשל קהל לא יצא דשמה אחד מהקהל אין דעתו להקנות חלקו לחבירו, ואף דלא קיימא לן הכי, מ"מ לכתחילה עדיף ליטול של יחיד. וכתב הרמ"א שכל אחד ישתדל לקנות לעצמו, כיון שרוב העולם אינם יודעים להקנות, וכדי לעשות הנענועים כהלכתם, ואפילו אם חל יו"ט ראשון בשבת נכון לעשות כך.

עוד כתב הרמ"א שגובים מעות אתרוג לפי ממון, דהידור מצוה מונח יותר על העשירים, ואשה פטורה מלתת לזה אא"כ היא רוצה לברך, ואם בעלה בעיר רק בעלה נותן, ואם יש מנהג שכל המברך נותן גם היא צריכה לתת אם היא מברכת, ומי שאינו בעיר א"צ לתת. וכתב החיי אדם שגם לפי מנהגינו שכל אחד נותן כמה שירצה, מ"מ נראה שמי שלא נתן כלל והוא יכול לתת לא יצא.

מי שיש לו אתרוג ובעיר אחרת אין להם אתרוג כלל, מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל, וי"א שבזמן הזה שאחרי כמה ימים האתרוג מתקלקל ע"י רוב משמוש בני אדם, אפשר שא"צ לשולחו, והיינו בשאר הימים, דביום הראשון אינו מצוי כ"כ להתקלקל, וגם יכול לברך עליו בבוקר לפני שכולם ימשמשו בו.

סימן תרנ"ט

קריאת התורה ביו"ט - ביום הראשון (וכן ביום השני בחו"ל) מוציאים שני ספרים, בראשון קורים חמשה קרואים פרשת "שור או כשב" שבפרשת אמור, (ואם חל בשבת קוראים ז' קרואים, ובמנחה קוראים שלשה בפרשת וזאת הברכה), ומניחים את הס"ת השני אצל הראשון ואומרים חצי קדיש, ואח"כ קורא המפטיר בספר השני את קרבנות המוספים "ובחמשה עשר לחודש השביעי" עד "וביום השני". אם התחיל לקרות "וביום השני" מפסיק אפילו באמצע הפסוק, ואם קרא בענין אחר לא יצא, וצריך לקרותה כולה בברכה לפנייה ולאחריה, ואם דילג פסוק אחד צריך לחזור, אא"כ דילג את הפסוק "ובחמשה עשר".

הפטרה - ביום הראשון מפטיר בזכריה "הנה יום בא" מפני שיש בה ענין סוכות, וביום השני בחו"ל קורא במלכים מ"ויקהלו" עד "בהוציאו אותם מארץ מצרים" מפני שיש בה ענין חנוכת הבית שהיתה באותה אסיפה בחג הסוכות.

לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו בטל. וקטן לדעה ראשונה היינו עד י"ג שנה ויום אחד, והפמ"ג מחמיר מספק בבן י"ג שאין יודעים שהביא ב' שערות, והכתב סופר מתיר. עוד כתב הכתב סופר שקטן המוכר אתרוגים, לכתחילה יש למנוע מלקנות, ובדיעבד אם יצא בו אינו חוזר לברך.

אם הנותן מחזיק יחד עם הקטן אין הקטן קונה כלל, ומותר לעשות כך אפילו בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות, וכן יכול לתת לקטן בלי להקנות לו, או שיאמר לו שיהא שלו עד שיצא בו ואח"כ יהיה של הנותן כבתחילה דהוי כשאול, אלא שבכל העצות האלו לא יצא הקטן בנטילה, ולא קיים בו אביו מצות חינוך, וי"א שמצות חינוך מתקיימת גם בשאול, שגם בזה מתחנך הקטן למצוות, וכן משמע במרדכי בשם ראב"ן, וכן משמע מפשטות לשון השו"ע.

שותפים שקנו לולב או אתרוג בשותפות, אין אחד מהם יוצא בו ביום הראשון עד שהשותף יתן לו את החלק השני במתנה, ואפילו בע"מ להחזיר סגי, (ועיין לעיל מה הדין באמר לו בסתמא טול לך לצאת בו). ואם קנו לצורך מצוה יוצאים בו בסתמא אף שלא הקנו להדיא אחד לחבירו, דכיון שידעו בשעת לקיחה שאינו ראוי ליחלק, הוי כאילו פירשו שכל אחד יהיה כולו שלו בשעה שיקחהו לצאת בו, ע"מ שאח"כ יחזירהו לחבירו, ומ"מ טוב לומר בפירוש שנותן במתנה ע"מ להחזיר.

אחים שקנו אתרוגים לאכילה מתפיסת הבית ונטל אחד מהם אתרוג ויצא בו, אם יכול לאוכלו ואין האחים מקפידים בכך הוי כשלו ויוצא בו, ואם הם מקפידים על אכילתו אינו יוצא בו עד שיתנו לו חלקם במתנה. ואם אחד קנה אתרוג והשני קנה פריש, או שקנו כאחד אתרוג רימון ופריש, אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו את חלקם במתנה, אע"פ שאינם מקפידים על אכילה, דכיון שאין שם עוד אתרוג גם הם רוצים לקיים את המצוה, אבל אם יש שם עוד אתרוג אפילו אם זה שלקח הוא מעולה מהאחרים מועילה מחילתם בסתמא, לפי שאינם מקפידים.

קנית אתרוג עבור הקהל

מה שנוהגים במקומות שאין האתרוגים מצויים שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות, בסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנטלו לצאת בו ע"מ שיחזירהו להם, ולכתחילה טוב שיכריזו שכל אחד יתן חלקו במתנה ע"מ להחזיר. ואע"פ שכל זה הוא דין גמור, מ"מ כיון שלא כולם יודעים להקנות, כתבו כמה אחרונים שמוטב לברך על שלו אע"פ שאינו מהודר כשל חבירו, ואם אין לו כל הד' מינים, עדיף ליטול משל חבירו

שהחיינו. אכן מי שלא אכל בסוכה עד הלילה השני, יברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו שהוא על שניהם. וי"א שלעולם מברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו, והרוצה לנהוג כך אין מוחזין בידו, ומ"מ כמה בעלי בתים האוכלים בסוכה אחת לא יהיו חלוקים במנהגם.

חסידים ואנשי מעשה עושים לזכר שמחת בית השואבה, להיות נעורים בלילות של חול המועד ולהרבות בזמירות ושבחים, ומרבים בנרות בסוכה בלילות אלו, וכן בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפילות ערבית של חול המועד, וע"ע ביסוד ושורש העבודה מה שהארץ בזה.

סימן תרס"ב

סדר תפילת יום שני של סוכות

ביום השני וכן בשאר הימים מברכים על נטילת לולב, שאף שהמצוה בשאר הימים היא דרבנן שייך לומר וציוונו, דכתיב "לא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך".

אין מברכים שהחיינו ביום השני על הלולב [אף לבני חו"ל], דאף אם היום הראשון היה חול יצא, כפי שיצא אם בירך בשעת עשית הלולב, ואם חל היום הראשון בשבת מברכים שהחיינו ביום השני שאז נוטלו פעם ראשונה, וכן מי שלא נטל לולב עד היום השביעי מברך שהחיינו ביום השביעי, ואם נטל ולא בירך שהחיינו, הפמ"ג כתב שמשמע מהשו"ע שלא יברך ביום אחר, ובאמת אין ראייה מדברי השו"ע, והלבוש והמ"א סוברים שכל שלא בירך שהחיינו יברך ביום אחר ובלבד שיברך בזמן הנטילה, (ושאני מברכת שהחיינו על אוכלין, דהכא דמפסקי לילות מימים כל יום הוא מצוה בפני עצמה), וצ"ע.

מוציאים שני ספרים וקוראים בהם מה שקראו ביום הראשון, ואם התחיל לקרוא למפטיר מ"וביום השני" אע"פ שגמרו וברך אחריה יחזור ויקרא "ובחמשה עשר" ויברך לפניו ולאחריה.

מפטירים במלכים "ויקהלו" עד "בהוציאו אותם מארץ מצרים".

סימן תרס"ג

קריאת התורה בחול המועד

בחול המועד בחו"ל קורים ארבעה בקרבנות החג שבפרשת פנחס, ואומרים חצי קדיש אחרי הרביעי.

סימן תר"ס

סדר הקף הבימה

נוהגים להעלות ספר תורה על הבימה ולהקיפה פעם אחת בכל יום, וז' פעמים ביום השביעי, זכר להקפות שהיו עושים במקדש מסביב למזבח, דהספר תורה נשאר לנו במקום המזבח, כדאיתא בגמרא שכשקורין סדר הקרבנות הקב"ה מעלה כאילו הקריבום לפניו.

ביום השביעי מוציאים ז' ספרי תורה על הבימה, ויש מקומות שמוציאים את כל הספרי תורה שבהיכל, וכן נוהגים במדינות אלו. רמ"א.

מקיפים לצד ימין, והיינו שהעומדים ממזרח לבימה שהם צריכים להפוך פניהם כלפי הס"ת לפני שיתחילו להקיף פונים לצד צפון שהוא ימין שלהם, ומשם ממשיכים למערב ואח"כ לדרום ואח"כ למזרח, והחזן שעומד ופניו להיכל אין נכון שיהפוך פניו מתחילה שיהיה אחריו נגד ההיכל, ומ"מ גם הוא מקיף לצפון עם הציבור אף שאצלו הוא דרך שמאל.

בשבת אין מקיפים ואין מוציאים ס"ת לבימה, אלא רק פותחים את ארון הקודש ואומרים הושענות. וי"א שבשבת אין אומרים הושענות, ולא נהגו כן.

מי שאין לו לולב, לדעת השו"ע גם הוא יקיף, ולדעת הרמ"א לא יקיף, וביום שביעי אם אין לולב בעיר יקיפו עם הערבה.

הרמ"א מביא מהב"י שבהושענא רבה מקיפים עם הלולב והערבה יחד. וכתב המ"ב שבסימן תרס"ד כתב הרמ"א שיותר טוב שלא לקחתם יחד, וכ"כ בשם האר"י לקחת את הערבה רק אחרי קדיש תתקבל ולחובטה ה' פעמים בקרקע, והשל"ה כתב להניח את הלולב ולקחת את הערבה כשמגיעים לתענה אמונים.

מי שאירע לו אבל בחג, או מי שהוא בתוך י"ב חודש למיתת אביו או אמו, אינו מקיף, וכן המנהג.

סימן תרס"א

סדר ברכות הקידוש - בליל יו"ט שני לבני חו"ל אומר קידוש, ומיד אח"כ יברך שהחיינו על הקידוש, דעל הסוכה יצא במה שבירך אתמול, שהרי אפילו אם בירך בשעת עשיה יצא, ולכן לא יברך לישב בסוכה לפני

תמצית משנה ברורה חלק ו'

קריאת התורה - מוציאים ב' ספרי תורה, באחד קוראים "ראה אתה אומר אלי" שמזכיר שם ענין סוכה, ובשני קורא המפטיר בקרבנות היום (ובחול"ל קרבנות שני ימים משום ספיקא דיומא), ומפטיר ביחזקאל "והיה ביום בא גוג", מפני שמלחמת גוג ומגוג תהיה בתשרי, ומזכיר סוכות באמצע ברכת ההפטרה כמו ביו"ט ראשון, וחותרם מקדש השבת וישראל והזמנים, ולהגרא חותרם מקדש השבת בלבד, ולדבריו ודאי שלא יזכיר סוכות באמצע הברכה.

סימן תרס"ד

סדר יום הושענא רבה

היום השביעי של סוכות נקרא הושענא רבא, מפני שביום זה נוטלים את הערבה שנקראת הושענא, ומרבים ביום זה באמירת הושענות, לפי שבחג נידונים על המים וכל חיי האדם תלויים במים, ויום זה הוא גמור החתימה והכל הולך אחר החיתום, ולכן יום זה שונה בכמה דברים משאר ימי החג.

בליל הושענא רבה נוהגים ישראל להיות נעורים בלילה, וכבר מודפס סדר הלילה. ולענין הזיווג דינו כמו בשבועות, ובליל טבילה ישמש.

כתבו הראשונים שיש סימן בצל הלבנה בליל הושענא רבה מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה, ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה כדי שלא יורע מזלו, וגם בגלל שהרבה לא מבינים דבר זה על בוריו, ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור אחרי עתידות.

המדקדקים נוהגים לטבול עצמם קודם עלות השחר כמו בערב יוה"כ, ועדיף לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה.

מרבים קצת בנרות כמו ביו"כ.

כתב הרמ"א שיש נוהגים ללבוש קיטל, והמ"ב כתב שבמדינותינו נהגו ללבוש בגדי שבת, ורק הש"ץ לובש קיטל.

בפסוקי דזמרה מרבים במזמורים כמו ביום טוב, אבל אין אומרים נשמת אלא ישתבח (כיון שבאמת הוא חול), ואומרים מזמור לתודה.

אומרים אין כמוך ושמע ישראל בניגון של יום טוב.

במוסף אומרים קדושת נעריצך כמו ביום טוב, וכן את הקדיש שאחרי מוסף אומרים בניגון של יו"ט.

אין רגילים לעשות מלאכה של חול עד אחרי שיוצאים מבית הכנסת, ויש שגם מסירים מעצמם את הכיס של

לדעת השו"ע ביום הראשון של חול המועד הכהן קורא "וביום השני", והלוי קורא "וביום השלישי", והישראל חוזר וקורא "וביום השלישי", והרביעי קורא גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", ועל דרך זה קורים בשאר הימים, (וביו"ט שני אין קורים וביום השני, דגנאי לקרות ליו"ט ספק חול). ולדעת הרמ"א הכהן והלוי קורים בספיקא דיומא [הכהן "וביום השני" והלוי "וביום השלישי"], והישראל קורא "וביום הרביעי", והרביעי חוזר וקורא מה שקראו השנים הראשונים, ואם הלוי קרא גם "וביום הרביעי", הישראל קורא "וביום החמישי", והרביעי קורא גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", וביום השביעי הכהן קורא "וביום החמישי" והלוי קורא "וביום השישי" והישראל קורא "וביום השביעי" והרביעי קורא גם "וביום השישי" וגם "וביום השביעי".

ובארץ ישראל שאין שם ספיקא דיומא אין קורים בכל יום אלא קרבן אותו יום ד' פעמים.

בתפילת מוסף מזכירים בחול"ל בכל יום את פרשיות שני הימים המסופקים, כגון ביום הראשון של חול המועד גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", ואומרים "ומנחתם" גם אחרי "וביום השני" וגם אחרי "וביום השלישי". ובמוסף בחול אומרים ואת מוסף, ובשבת אומרים ואת מוספי.

סימן שלא לטעות במנין הפרים בכל יום, לעולם הפרים והימים ביחד הם י"ד.

סדר ההושענות - בשני הימים טובים הראשונים אומרים למען אמיתך ואבן שתיה, ובחול המועד אערוך שועי, אל למושעות, ואדון המושיע, ובשבת אום נצורה. ואם חל היום הראשון בשבת אומר מהיום השני למען אמיתך, אערוך שועי, אבן שתיה, אל למושעות, אדון המושיע, ואום אני חומה נדחה לגמרי. ואם חל היום השישי בשבת אומרים למען אמיתך, אבן שתיה, אערוך שועי, אום אני חומה, אל למושעות, אום נצורה, ואדון המושיע נדחה. ועיין במחצית השקל טעם סדר זה.

דיני שבת חול המועד סוכות

במעריב ושחרית ומנחה מתפללים תפילת שבת, ואומרים יעלה ויבוא בעבודה. ובמוסף אומרים אתה בחרתנו וכו' ומפני חטאינו וכו', כיו"ט, ואומרים את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה וכו', וחותרם מקדש השבת וישראל והזמנים.

נוהגים לקרות מגילת קהלת, ואם שמיני עצרת חל בשבת קוראים בשמיני עצרת. רמ"א. וע"ע בסימן ת"ץ.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

כתב הרמ"א ש"א שצריך לנענע את הערבה, ונהגו לנענע ואח"כ לחבוט.

לא יאגוד דבר אחר יחד עם הערבה, כדי שיהיה ניכר שזה לשם מצוה, אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש לחציצה. (לפמ"ג משום שרוב החלק בידו נוגע בידו, ובשעה"צ כתב שאין בזה דין חציצה כלל).

אין לצאת ידי מצות ערבה בנטילת הערבה שבלולב, אפילו אם מגביה את הלולב פעם אחת לשם מצות לולב ופעם נוספת לשם מצות ערבה, ואם התיר את אגד הלולב ונטל את הערבה בפני עצמה יצא. וי"א שגם אם נטלה יחד עם הלולב יצא אם הגביה את הלולב פעם נוספת לשם מצות ערבה.

נטילת הערבה עם הלולב - י"א שאין ליטול את הערבה עם הלולב אלא יטלנה רק אחרי שבירך על הלולב ונטלו ונענע בו, ולדבריו אם נטלה עם הלולב בשעה שיוצא בו ידי חובתו עובר על בל תוסיף, ורק אחרי הנענוע הראשון יכול ליטלה עם הלולב, וכ"ש בשעת הקפה, (דאחרי קיום המצוה אין איסור בל תוסיף אא"כ מכוין להוסיף על המצוה, וכאן הרי מכוין לשם מצות ערבה ולא לשם מצות לולב). וכתב השו"ע שאינו נראה שיהיה בזה איסור בל תוסיף, ומ"מ אין הפסד לחוש לדבריו. עוד כתב שגם אחרי נטילת הלולב ונענועו צריך לתפוס את הערבה לבדה כדי להכיר שהיא חובה, ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה ויוצא בה ידי חובתו. וכתב הרמ"א שהמנהג הפשוט ליטול את הערבה עם הלולב בשחרית בזמן הנענוע ובשעת הקפה עד שעת החבטה שאז נוטלים אותה לבדה, אך יותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל (כדי לקיים בשלימות מצות ערבה, וגם האר"י הזהיר מאד שלא לחבר את הערבה יחד עם הלולב. וכן נוהגים. מ"ב), ואף הנוטלה עם הלולב יסיר את הלולב מידו אחרי ההקפות ויאחזו רק את הערבה כל זמן שאומרים תחנונים על המים, ומנענעים את הערבות בשעה שאומרים את ההושענות, ואח"כ חובטים אותם.

י"א שאע"פ שזורקים את הערבות שבלולב ושל ההושענות אין לפסוע עליהם, ובחיי אדם כתב שלא יזרקם על הקרקע, וזה פלא שהרי קיימא לן שתשמישי מצוה נזרקים, ואולי כוונתו שלא יזרקם לאשפה.

י"א שאסור להנות מהערבה לאחר נטילתה דאיתקצאי לכולא יומא, אא"כ התנה עליה מעיקרא, ולכאורה הכונה שיתנה קודם בין השמשות שאינו בודל ממנה כל בין השמשות, אמנם לפי מה שכתב בבכורי יעקב מספיק שיתנה קודם עשית המצוה שלא ייאסר ע"י עשית המצוה כי אינו בודל עצמו מלהנות, (וה"ה לענין הדס שאסור להריח בו כל שבעה משום שהקצחו למצוותו, מועיל שיתנה לפני עשית המצוה שאינו בודל עצמו

המעות, ומה שגובים אז מעות אתרוג זה מפני שאז רוב הקהל מתאספים ויש מזה רווח לצדקה.

אם יש ברית אומרים פזמון זכור ברית, לפני אנא אזור חין וכו'. רמ"א. והמ"ב כתב שיותר טוב לאומרו לפני החרוז הבט לברית.

נוהגים להתיר איגודו של לולב, ומקיפים עם הלולב שבע פעמים (כפי שהקיפו ביום זה במקדש ז' פעמים את המזבח), ומרבים תחנונים על המים.

נטילת ערבה בהושענא רבה

מצות ערבה במקדש היא הלכה למשה מסיני, והיו מביאים ערבות בכל יום מימי החג והכהנים זוקפים אותם על צדדי המזבח, ואח"כ היו העם באים ונוטלים אותם משם ומנענעים אותם, והנהיגו נביאים ליטול ערבה בגבולין ביום השביעי (שיש בו יותר קדושה משאר הימים, שהרי ביום זה היו מקיפים ז' פעמים. ולולב תיקנו ליטול ז' ימים כיון שיש לו עיקר מן התורה ביום הראשון אף בגבולין).

נוטלים ערבה בהושענא רבא מלבד הערבה שבלולב, ואין מברכים עליה כיון שזה רק מנהג שהנהיגו נביאים ואינו בתורת תקנה.

נהגו ששמש בית הכנסת מביא ערבה למכור, כמו שהיו שלוחי ב"ד מביאים בזמן שבית המקדש היה קיים.

הקפה עם הערבה - י"א שגם בהושענא רבה מקיפים עם הלולב ולא עם הערבה, וכתב השו"ע שנהגו להקיף גם עם הערבה (כדי לצאת ידי שתי השיטות בגמרא), ועיין לקמן מנהגינו בזה. ואם אין לולב בעיר יקיפו בהושענא רבה בערבה.

שיעור אורך ערבה זו הוא ג' טפחים כשיעור הערבה שבלולב, וכל דבר הפוסל בערבה שבלולב פוסל גם בערבה זו, (ולכן יש להזהר שלא יהיה גזול או יבש, וכמוש כשר, אך לכתחילה טוב שיהיו לחים משום הידור מצוה).

מדינא די שיהיה עלה אחד בבד אחד, אמנם כיון שהדבר מכוער נהגו לעשות ההושענות יפים, משום "זה קלי ואנוהו". וטוב לכתחילה שיהיה עכ"פ ג' בדים, ובשם האר"י כתבו לקחת ה' בדים. י"א שאין לקשור את בדי הערבה, אבל הרב משה זכותא חולק וסובר שצריך לקשרם, וכן מנהגינו.

חבטת הערבה - חובטים בערבה על הקרקע או על הכלי פעמיים או שלש, ובשם האר"י כתבו שיחבוט ה' חבטות דווקא על הקרקע, וטוב לחבוט תחילה על הקרקע ה' חבטות, ואח"כ יחבוט על הכלים כדי להסיר את העלים ולא יחבוט תחילה על הכלים שמא יוסרו כל העלים ולא יוכל לקיים מצות חבטה על הקרקע. וא"צ להסיר את כל העלים.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

לישן ולשנן שם, ואם תזדמן לו סעודה צריך לאוכלה שם, אבל מוציאים את הכלים מהסוכה מזמן מנחה קטנה, ומכניס את הבית לכבוד יום טוב האחרון. ובחול"ל שצריך לשבת בסוכה גם ביום השמיני, יפנה כליו ביום השמיני מזמן מנחה קטנה (דקודם לכן אינו ניכר שזה לצורך יום טוב), בזמן שאין דעתו לאכול עוד (דכל היום יש חיוב סוכה).

באיזה אופן מותר לאכול בסוכה בשמחת תורה – מי שאין לו מקום אחר מלבד הסוכה לאכול שם ביו"ט האחרון, צריך לפחות בה (רק לפני השקיעה, שמא יזדמן לו לאכול בה) מקום ד' טפחים על ד' טפחים, כדי שיהיה ניכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהיה נראה כמוסיף, (אמנם איסור בל תוסיף ממש ליכא, שהרי שלא בזמנו עובר רק כשמתכוון לשם מצוה), ואף שאויר פוסל בג' טפחים, צריך ד' על ד' טפחים כדי שיהיה ניכר. והריטב"א תירץ שנקט ד' טפחים מפני שאז גם כשיש ד' דפנות והסוכה לא נפסלת זה מועיל, ובחול"ל אם רוצה לאכול בה ביום התשיעי אינו יכול לפחות בסוכה מפני שהוא יום טוב, ומה יעשה להכירא, אם היתה קטנה שאסור להניח בה נר בשאר הימים, ניח בה נר, ואם היא גדולה שמותר להניח בה נר יכניס בה קדירות וקערות וכדומה, ואף שאין הסוכה נפסלת על ידי זה, מ"מ יש בזה היכר שאינו יושב בה לשם סוכה. בפמ"ג מסתפק אם ניח בח' או בט' דוקא, והמאמר מרדכי מצדד בט', אבל הרא"ש כותב בח', ואולי כונתו ג"כ בסוף ח'. ואחרי החג מותר לאכול בסוכה וא"צ לפחות בה ואינו נראה כמוסיף.

סימן תרס"ז

הסוכה והפירות שתלה בה לנוי אסורים גם ביום השמיני ובחול"ל גם ביום התשיעי, ואם עיטרה בסדינים המצוירים נוהגים להורידם לבית מפני חשש גנבים או גשמים. ואם חל שבת במוצאי יו"ט האחרון של חג נוהגים שלא להסתפק מנוי הסוכה עד מוצאי שבת, ויש מתירים, וכתב המ"ב שאפשר שהשו"ע לא בא לאסור מדינא (וכן סתם בס"י תרס"ה כהמתירים), אלא רק לומר שנהגו להחמיר.

יש נוהגים בשעת היציאה מן הסוכה לומר יהי רצון שנזכה לישב בסוכה של לוויתן.

מלהנות), והמ"א כתב שי"א שגם תנאי לא מועיל להתיר להנות באותו יום, ובביאור הלכה מבאר שלכו"ע מועיל בזה תנאי. וכתב הרמ"א שנהגו להצניע את הערבות ולהשתמש בהם לאפית מצות, כדי לעשות בהם עוד מצוה.

י"א שיש להזהר שישראל לא יקצוץ ערבה משדה נכרי, אפילו ברשות הנכרי, דסתם נכרים גזלני קרקע, אלא הנכרי יקצוץ ויתן לישראל, או שישראל יקצוץ ויתן לחבירו. וע"י בט"ז שבזמן הזה לא אמרין שסתמן גזולים. וע"ע בדין זה בסימן תרל"ז ובסימן תרמ"ט.

ערבות שנקצצו בשבת ע"י נכרי עבור הושענא רבה שחל ביום ראשון, לדעת השו"ע הערבה כשרה אפילו אם הישראל אמר לו שיקצוץ בשבילו בשבת. ויש אחרונים שסוברים שאין ראה להקל אלא כשאמר לו בערב שבת שיהיו מזומנות לו במוצ"ש והיה יכול לקצוץ מערב שבת, ולא כשאמר לו לקצוץ בשבת. ולדעת הרמ"א אם ישראל צוה לקוצצה ויש פרהסיא בדבר, יש להחמיר היכא שיש לו ערבה אחרת, אפילו אם לא אמר לו לקצוץ בשבת, אלא אמר שתהא מזומנת לו במוצ"ש.

סימן תרס"ה

עד מתי האתרוג אסור באכילה – האתרוג אסור באכילה אפילו ביום השביעי לאחר שנעשית מצוותו, ואפילו אם הוא נפסל, שהרי הוקצה לכל שבעה, ובשמיני עצרת מותר, ובחול"ל שעושים ב' ימים טובים של גלויות אסור גם בשמיני, ובתשיעי הוא מותר אפילו אם הוא חל באחד בשבת, ויש אוסרים בזה, ולעת הצורך יש להקל. ואם האתרוג נפסל, לדעת הט"ז יש להקל בשמיני, אבל הקרבן נתנאל חולק עליו, וכ"כ בחידושי הריטב"א. ואם הפריש את האתרוג ליום אחד, או שהפריש ז' אתרוגים לז' ימים, אינו אסור אלא באותו היום עד הלילה, (ובשיטת ריב"ב מסתפק מה הדין לענין בין השמשות). וביום הראשון לפני שהגביהו לצאת בו מותר לאוכלו.

סימן תרס"ו

זמן סתירת ופינוי הסוכה – אין לסתור את הסוכה ביום השביעי בבוקר לאחר האכילה, כיון שכל היום חובתו

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הכנה מיום טוב ליום טוב שני

כפי שאסור לעשות בשבת לצורך חול, אפילו דבר שאינו מלאכה, כך אסור לעשות ביו"ט לצורך יו"ט שני, כיון שיתכן שיו"ט שני הוא חול. ופרטי דין זה יבוארו להלן.

אסור להכין בשמיני עצרת לצורך ליל שמחת תורה בחו"ל, דשמא היום התשיעי הוא חול ונמצא יו"ט מכין לחול, וע"ע בזה בסימן תק"ג.

אסור להעמיד את השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה, והיינו להניח את הטבלה על הרגלים, אבל להביאם מהסוכה לבית מותר, ואם צריך אותם לצורך היום, או שצריך לסדרם כדי שהבית לא יהיה נראה כחורבה, מותר.

אסור להביא יין מיו"ט לחבירו, ובשעת הדחק כשבלילה לא ימצא יין בקלות מותר, וכן הדין לגבי מים, אבל יביא בעוד היום גדול (דלא מוכחא מילתא, דאפשר שצריך עדיין לצורך היום), ויביא בשמיני, אמנם אין ראייה מזה שגם לצורך חול מותר, ד"ל שרק לצורך מצוה מותר, ולכן אין מציעים את המיטות משבת לחול.

אסור לגלול את הספר תורה משבת ליום טוב, או מיום טוב לחבירו.

סימן תרס"ח

דיני שמיני עצרת

אין לקבוע סעודה בערב שמיני עצרת מזמן מנחה קטנה ולמעלה, כדי שיאכל בלילה לתאבון. וכתב הפמ"ג דה"ה שאין לקבוע סעודה בשמיני עצרת קודם שמחת תורה (בחול"ל) מתשע שעות ולמעלה, ואין דין זה ברור לבטל עונג יו"ט ממי שהוא תאב לאכול מפני חשש שהאכילה בלילה לא תהיה לתאבון, ומ"מ ודאי צריך להזהר שלא לאכול ולהשתכר הרבה עד שאכילת הלילה תהיה עליו למשא, וכ"ש אם יכול להגיע לביטול מצות קידוש ע"י שכרותו.

נוסח הזכרת שמיני עצרת בתפילה - בשו"ע כתב לומר "ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה", והפמ"ג כתב שאומרים עצרת בלי ה'. והנה הרש"ל והט"ז כתבו לומר "שמיני עצרת חג הזה" אבל הלבוש והגר"א וכן הא"ר בשם כמה ראשונים כתבו לומר כמו שכתוב בשו"ע. והרמ"א כתב שנוהגים שלא לומר חג, דלא מצינו שהשמיני נקרא חג, וכמה אחרונים השיגו על דבריו, ועל כן אין לנטות מדברי השו"ע.

אם שכח ואמר את יום חג הסוכות הזה ועקר רגליו, נחלקו האחרונים אם צריך לחזור, ולכו"ע אם לא סיים את הברכה צריך לחזור לותתן לנו.

ישיבה בסוכה ביום השמיני בחו"ל - בחו"ל אוכלים בסוכה בלילה וביום מפני שהוא ספק שביעי, ואין מברכים לישיבה בסוכה, ומקדשים, ומברכים שהחינו (כיון שהוא רגל בפני עצמו). ואחרי אכילת היום המנהג להפרד מהסוכה ויושבים בבתיהם, אמנם אם נזדמנה לו סעודה אפי' בבין השמשות חייב לאוכלה בסוכה. ולענין שינה בסוכה בשמיני עצרת, הרבה אחרונים מצדדים שצריך לישן בסוכה, וכן דעת הגר"א, ויש אחרונים שסוברים שלא כדאי לישן בסוכה בלילה או ביום, דעושה אותו כחול (ובאכילה אינו ניכר, דדרך לפעמים לאכול בצל סוכה שלא לשם מצוה, ויש שכתבו טעם אחר להחמיר בשינה משום שנראה כמוסיף על המצוה, דבשלמא באכילה ניכר ממה שלא מברכים, אבל על השינה בכל הימים לא מברכים), וכן מנהג העולם להקל לענין שינה. וי"א שלדעת הסוברים שאין ישנים בסוכה בשמיני עצרת, ה"ה שלא אוכלים בסוכה פירות, וכן פת פחות מכביצה, והיינו כל דבר שבשאר ימי הסוכות לא מברכים עליו לישיבה בסוכה, ויש מקילים בזה, וכן מסתברא שיכול לאכול דברים אלו או בסוכה או בביתו. ואין לאכול בסוכה במוצאי שביעי עד הלילה, ואם כבר נטל ידיו ובירך המוציא לא יברך לישיבה בסוכה, כיון שכבר קיבל שמיני עצרת בתפילה ובקידוש, ואינו מבואר אם מותר לו להמשיך לאכול, ובתוך רבע שעה שלפני צאת הכוכבים אפשר שיש להתיר להמשיך לאכול.

קריאת התורה - בארץ ישראל מוציאים ג' ספרי תורה, באחד קוראים פרשת וזאת הברכה (וכיון שזה שמחת תורה המנהג להוסיף על הקראים), ובשני קוראים פרשת בראשית עד אשר ברא אלוקים לעשות, ומניחים את הספר תורה השלישי ליד השני ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קוראים ביום השמיני עצרת, ומפטירים ויהי אחרי מות משה.

ובמקום שעושים ב' ימים טובים מוציאים רק שני ספרים, בראשון קוראים חמשה קראים מכל הבכור, והמ"ב כתב שמנהגינו להתחיל מ"עשר תעשר", (מפני שזה זמן מעשרות ומתנות עניים, ובדיעבד אם בירך על דעת לקרוא כל הבכור א"צ לחזור), ומניחים את הס"ת השני ליד הראשון ואומרים חצי קדיש, והמפטיר קורא בספר תורה השני ביום השמיני עצרת, ובהפטרה קוראים "ויהי ככלות שלמה", ומזכירים נשמות ואומרים

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הקריאה, ואין סומכים על הקדיש שאחרי עלינו משום דהוי הפסק.

חתן תורה וחתן בראשית - מי שקורא סוף התורה נקרא חתן תורה, ומי שקורא בראשית נקרא חתן בראשית, ונהגו למכור פרשיות אלו, וקונים בדמים מרובים, וגם מי שעלה בפרשת וזאת הברכה יכול לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית (אבל חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית באותו בית הכנסת, ואם קוראים חתן תורה ובראשית באותו ס"ת לכאורה אין קפידא, וצ"ע). וראוי להדר אם אפשר שיהיו הקונים מוכתרים בתורה או עכ"פ מגדולי הקהל, וכהן או לוי יכולים לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית. וחתני תורה ובראשית קוראים לאחרים לעשות משתה, (וגם אבל בתוך י"ב חודש יכול לאכול בסעודה זו), ונודרים נדרים ונדבות, ובימינו המנהג שכל העולים נודרים נדרים ונדבות לצרכי בית המדרש ולהחזיק לומדי תורה. וכתב הרמ"א (בסוף הסימן) שנהגו לסיים התורה גם על קטן העולה, כיון שבזמן הזה החזן קורא בתורה, (אמנם מעיקר הדין ראוי שיהיה המסיים מוכתר בתורה או עכ"פ אחד מחשובי הקהל, וכנ"ל. מ"ב). ובמקום שיש רק שני ספרי תורה, קוראים בראשון וזאת הברכה, ובשני בראשית, וחוזרים וקוראים בראשון עניינו של יום, וכן עושים בכל מקום שצריך ג' ספרי תורה ויש להם רק שנים, אמנם אם הס"ת הראשון לא נגלל למקום השלישי, עדיף לגלול את השני ולא לעבור על המצוות.

יו"ט אחרון נקרא שמחת תורה מפני ששמחים בו ועושים סעודת משתה לגומרה של תורה (וה"ה לגומרה של מצוה), ויש להרבות בנרות בלילה וביום לכבוד התורה שמוציאים, ומותר לרקוד ביו"ט לכבוד התורה, ולכאורה מותר גם לספק כף אל כף, ויש לשמוח לרבים בכל מה שאפשר בשמחה של מצוה, דלא כיש שמכים ודוחפים אלו לאלו עד שהשמחה נהפכת לתוגה ח"ו, וגם מונעים שמחה של מצוה, ויש לגעור בהם. ואין לבטל שום מנהג שנהגו לכבוד שמחת התורה.

גם בשמחת תורה אסור לפזר מיני בשמים על הגחלים, וכ"ש שאסור להבעיר פילווע"ר (-אבק שריפה) כדי להשמיע קול לשמחה, ואפשר שבמיני נפט וזפת ג"כ אסור, ומ"מ מותר לשים פילווע"ר בנר בערב יו"ט לפני הדלקת הנר, אע"פ שזה גורם שהנר יכבה בסוף.

הוצאת ספרי התורה - נוהגים להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית את כל הספרי תורה שבהיכל ואומרים שירות ותשבחות. וכל מקום לפי מנהגו. ואם יש בבית הכנסת רק ספרים מועטים, אסור להביא ס"ת מבית

אב הרחמים, ומחזירים את הספרי תורה ואומרים קדיש, ומכריזים משיב הרוח ומוריד הגשם.

אם שמיני עצרת חל בשבת לכו"ע מתחילים לקרוא מ"עשר תעשר" וקוראים ז' קרואים. ואם סיים הפרשה עם ה' קרואים לא יאמר קדיש, ויחזור ויקרא שני עולים או עכ"פ עולה אחד מלבד המפטיר. ואם כבר אמר קדיש ועדיין לא סילק את הס"ת, יחזור ויקרא ויאמר קדיש פעם שניה, ואם כבר סילק את הספר הראשון יקרא עולה אחד בספר השני וישלים עימו את פרשת עשר תעשר, ואח"כ יקרא למפטיר בחובת היום.

אין לקבוע לשנת י"ן או שאר משקים המשכרים אחרי מנחה של יו"ט ראשון, מפני שמי ששתה רביעית י"ן לא יתפלל אף אם הוא יכול לדבר לפני המלך. ובזמן ספק חשיכה אסור לשנות גם משקין שאינם משכרים לפני הקידוש של יו"ט שני, דאסור לטעום לפני קידוש, וגם אם קידש אסור לאכול פת יותר מכביצה לפני קריאת שמע, אמנם בזה יש ללמד זכות על הרבים שעושים כך, דרבים מדכרי אהדי ולא יבואו לשכוח להתפלל מעריב, אבל יזהרו מלשנות משקה המשכר.

סימן תרס"ט

שמחת תורה

יו"ט אחרון של סוכות (ביום השמיני בארץ ישראל וביום התשיעי בחו"ל) נקרא שמחת תורה, מפני שמסיימים בו את התורה, ושמחים ועושים סעודת משתה לגומרה של תורה, ובסימן זה יבוארו דיני שמחת תורה, והרבה מנהגים שנהגו לשמחת התורה ולכבוד התורה.

במקום שעושים ב' ימים טובים מקדשים בליל תשיעי ומברכים שהחיינו, ובבוקר מוציאים ג' ספרי תורה וקוראים בראשון וזאת הברכה, ובשני בראשית עד אשר ברא אלוקים לעשות, ומניחים ליד הס"ת השני את הס"ת השלישי ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קורא המפטיר כמו אתמול, ומפטירים ויהי אחרי מות משה.

בליל שמחת תורה יקרא את הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום, מפני שזה הוא זמנה.

קריאת התורה בליל שמחת תורה - הרמ"א כתב שקוראים בליל שמחת תורה את הפרשיות שרגילים למוכרם כל השנה, כגון ויתן לך, ובימינו המנהג לקרות ג' קרואים בפרשת וזאת הברכה, וצריך לומר קדיש אחרי

הלכות חנוכה

סימן תר"ע

סיבת תקנת מצוות החנוכה - בימי בית שני גזרו היוונים גזירות על ישראל וביטלו דתם וכו', עד שריחם הקב"ה וניצחום בני חשמונאי והרגום, וזה היה בכ"ה כסלו, ונכנסו ישראל לבית המקדש ולא מצאו אלא פך אחד של שמן טהור שהיה בו כדי להדליק נרות המערכה יום אחד, ונעשה נס והדליקו ממנו ח' ימים עד שהביאו שמן טהור, ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו ח' ימים אלו ימי שמחה והלל, ושידליקו בהם נרות בכל שמונת הימים, להראות ולגלות הנס, וימים אלו נקראים חנוכה על שם שביום כ"ה כסלו חנו מאויביהם.

דיני ימי החנוכה

ימי החנוכה, והיינו ח' ימים שמתחילים בכ"ה בכסלו, אסורים **בהספד ותענית**, מפני שהם ימי שמחה והלל, ואין להתענות ביום שמתו אביו או אמו, ואם עבר והתענה בו או תענית חלום צריך אחר חנוכה למיתב תענית לתעניתה, ואין אומרים **צדוק הדין** בחנוכה, אבל לפנייהם ואחריהם אין להחמיר, ואף אם נרצה להחמיר כאיזה פוסקים שמחמירים לפנייהם, אבל ביום שאחרי חנוכה בודאי אין להחמיר. ואין **מספידים** בחנוכה אלא לחכם בפניו, ולפניהם ואחריהם מותר, ויש מחמירים לפנייהם. ואבילות לכו"ע נוהג בחנוכה.

אונן לא ידליק נר חנוכה, ואשתו תדליק, ונחלקו הפוסקים אם מותר לו לענות אמן, ואם אשתו לא בבית ידליק לפירסומי ניסא ולא יברך. ו**חרש** המדבר ואינו שומע חייב בנר חנוכה, דהוא כפיקח לכל דבריו. נוהגים העניים לסובב על הפתחים בימי חנוכה.

מלאכה - נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקות בביתו, והיינו חצי שעה, כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה, ויש מי שאומר שאין להקל להם, ודווקא הנשים אסורות לפי שנעשה נס על ידיהם, ויש מקומות שגם האנשים מחמירים בזה, ובמקום שנהגו איסור מלאכה כל היום יש למחות בידם, כי הבטלה עבירה היא ומביאה לידי שעמום.

כנסת אחר, וי"א שאף שבכל השנה אין להביא ס"ת אא"כ משתמשים בו בקביעות, בשמחת תורה מותר.

הקפות - עוד נהגו להקיף את הבימה עם ספרי התורה, כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. יש מקיפין ג' פעמים ויש ז', והכל לפי המנהג.

ריקודים - מהרי"ק כתב בשם רב האי גאון שרגילים לרקוד ביום זה אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה, ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה, והעידו על האריז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע"י שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה, וגם על הגר"א כתבו שהיה מרקד לפני הספר תורה בכל כוחו. ואל יאמר אדם אין זה כבודי וכבוד התורה לרקד לפני העם כאחד הריקים.

רבוי העולים לתורה - נהגו להרבות את הקוראים העולים לתורה משום כבוד התורה, וכדי שיזכו כולם בשמחת התורה. וקוראים פרשה אחת הרבה פעמים (עד מעונה אלו קדם שמשם אין כופלים אלא קוראים זאת לחתן תורה) ואין איסור בדבר. ונוהגים לקרות שנים יחד, או כהן עם שאר הכהנים ולוי עם לויים, ויש מפקפקים על זה, והא"ר מיישב המנהג, ומ"מ לכתחילה נכון שאחד יברך ויוציא את חבריו, ויכול אחד להוציא חבריו בברכה שלפניה והשני יוציא אותו בברכה שלאחריה, ונכון שחמשת הקוראים הראשונים יהיו אחד אחד כדין יו"ט. ונכון הדבר שיבחרו עשרה אנשים שישמעו את הברכות ויענו אמן, כי נוהגים קלות גדול כשאין עשרה ששומעים קריאת התורה.

כל הנערים - נוהגים לקרות לכל הנערים לתורה, להרמ"א קורין להם פרשת "המלאך הגואל" אבל הלבוש כתב שמברכים אותם ב"המלאך הגואל" בעל פה, וכתב בא"ר שמברכים אותם לפני ברכה אחרונה שלהם, וכן המנהג. וכתב המ"ב שלפני חתן תורה קוראים לכל הנערים מ"ולדן אמר עד מעונה". הגדול מברך והנערים ישמעו ויצאו בברכתו.

ברכת כהנים - אין נוהגים לעלות לדוכן משום דשכיח שכרות, ובפראג נוהגים לעלות למוסף, ויש עולים לשחרית, וכל מקום יעשה לפי מנהגו, ויזהרו שלא ישתו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

כדי שיהיה היכר לתוספת הנרות בכל יום, ואפי' בניו הגדולים או משרתיו הם בכלל בני ביתו כיון שהם סמוכים על שולחנו בקביעות. ולשיטת הרמ"א כל אחד מבני הבית ידליק, לבד מאשתו שהיא כגופו, וכל אחד יוסיף נר אחד בכל לילה אם ידו משגת, ויזהרו לתת נרות כל אחד במקום מיוחד, כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקים, לא"ר היינו מיום השני והלאה, ולמ"א אף ביום הראשון ידליקו במקום מיוחד משום לא פלוג, ובשעת הדחק יש לסמוך על הא"ר. מי שאין לו אלא ט' נרות ידליק ביום השני שנים ובשאר הימים אחד, ואם יש לו י' נרות לא ידליק ביום השלישי אלא נר אחד.

מי שיש לו מעט שמן ישים בנר אחד שמן כשיעור והשאר יחלק לכולם, ואם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין כלום מוטב שידליק נר אחד ויתן גם לחבירו, אמנם אם חבירו הוא מבני ביתו מוטב שיהיה הוא מהמהדרים. אם השמן ביוקר מוטב להדליק בנרות שעוה ולהיות מוסיף והולך מאשר להדליק נר אחד בשמן בכל לילה, ודעת הבנין עולם שבלילה הראשון ידליק בשמן זית.

הפרדה בין הנרות

נר שיש לו ב' פיות דהיינו שראשי הפתילות הם בשני מקומות, אע"פ שבתוך הנר אינם מובדלות זה מזה, נחשבים כב' נרות. ומשמע מהשו"ע שזה מועיל לב' בני אדם, ודעת המ"א שהנוהגים שכל אחד מדליק ומוסיף והולך, וצריך שכל אחד ידליק במקום מיוחד, לא ידליקו ב' בני אדם בנר אחד, ואפי' בלילה הראשון, ובשעת הדחק יש להתיר בלילה הראשון. ולאדם אחד מהיום השני ואילך עולה לב' נרות. אך אפשר שכל זה בנר אחד, אבל בחנוכה אחת עם ח' פיות מותר להדליק כל אחד בצד אחר, וכן נוהגים.

הדלקה בעיגול - מילא קערה שמן ושם פתילות בצידה, או ששם את הנרות בעיגול והלהבות יכולות להתחבר יחד, אם לפני ההדלקה כפה עליה כלי שע"ז אין הפתילות מתחברות יחד, כל פתילה עולה לנר אחד ואם לא כפה כלי כלל אינו עולה אפי' לנר אחד, ואם הדליק ואח"כ כפה כלי, צריך לכבות ולהדליק אחרי כפית הכלי, ולכן יש להדליק את הנרות בשורה זה ליד זה ולא בעיגול, ואם יש מחיצה בין נר לנר וכרוחב אצבע ביניהם מותר אפי' בלא כפית כלי, וכן מותר להדליק בפמוטות העשויות קנים קנים חלולים היוצאים בעיגול, אם מחיצת כל קנה מפסיקה בינו לחבירו, והם מובדלים אצבע זה מזה, וכן הדין כשמדביקים נרות שעוה בכותל שירחיק אחד מחברו עכ"פ כשיעור אצבע, ומ"מ אין זה

סעודות - השו"ע כתב שרבו הסעודות הם סעודות רשות, שלא קבעום למשתה ושמחה אלא להלל ולהודות (מפני שלא היתה הגזירה על הגופים, ואם היו מקיימים גזירותיהם על הדת לא היו מבקשים יותר, אבל בפורים שהגזירה היתה על הגופים, ולא היה עוזר להם להמיר דתם, לכך קבעו להלל ולשבח גם במשתה ושמחה). והרמ"א כתב שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות, משום שבכ"ה כסלו היתה חנוכת המזבח, (מפני שאז נגמרה מלאכת המשכן, והמתין הקב"ה בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק, ושילם הקב"ה לכסלו בחנוכת בית חשמונאי, שבימי אנטיוכוס טימאו את ההיכל, ועשו חנוכת הבית בח' ימים אלו), ונוהגים לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם ובצירוף זה הוי סעודת מצוה, וכן פסקו הרש"ל והב"ח, (וכן יכולים לעשות בנישואי בת ת"ח לע"ה כדי לעשותה סעודת מצוה). וכתב הרש"ל שאם עושה הסעודה כדי ליתן שבח למקום או כדי לפרסם את הנס או המצוה, הכל סעודת מצוה. וראוי שהשמחה תהיה מעורבת בשמחת תורה, ושלא להתבטל מהקביעות. ובעונותינו הרבים יש שבמקום הודאה והלל מרבים בשחוק הקרטין, ושומר נפשו ירחק מזה. י"א שיש לאכול גבינה בחנוכה, מפני הנס שהאכילה יהודית את האויב גבינה לשכרותו, וניצלו.

סימן תרע"א

צריך להזהר מאד בהדלקת נר חנוכה, ומה שאמרו בגמרא הרגיל בנר הוין לו בנים תלמידי חכמים, זה מדבר על נרות שבת וחנוכה.

עני המתפרנס מן הצדקה צריכים הגבאים לתת לו נר אחד לכל לילה, דהיינו נר איש וביתו, ואם לא נתנו לו יחזר על הפתחים או ימכור כסותו או ישכיר עצמו ולוקח שמן להדליק, ואינו מחויב בזה אלא בשביל נר אחד בכל לילה.

כמה נרות ידליק

מנין הנרות - מדינא מספיק נר אחד לכל לילה, ואם אין ידו משגת ליותר יצא, ומי שידו משגת ליותר, המהדרים מוסיפים כל יום עוד נר עד שבלילה האחרון מדליקים שמונה.

כמה אנשים מדליקים בבית אחד - אם בני הבית רבים, לשיטת השו"ע רק בעה"ב ידליק וכולם נגרים אחריו,

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בטפח הסמוך לפתח, ומ"מ המנהג הנכון להקפיד בזה גם בזמננו ואין לשנות, ואם יש לו חלון הפונה לרה"ר עדיף שידליק שם משום פרסומי ניסא, אא"כ שכח הזיקא, או שהחלון למעלה מכ', שאז עדיף שידליק בפתח. ואם בני הבית רבים, עדיף שכל אחד ידליק במקום אחר שיהיה הכר כמה נרות מדליקים, ולא ידליקו כולם בטפח הסמוך לפתח, אך לא ידליקו במקום שמדליקים כל השנה.

הדלקה מפני החשד - חצר או בית שיש להם ב' פתחים אחת בצפון ואחת במזרח, צריך להדליק בשניהם מפני החשד, אפי' אם אין בחצר זו עוד דיירים, אך לא יברך אלא באחד מהם. ואם שני הפתחים הם באותה רוח מספיק שידליק באחד, אא"כ הם של שני בתים או שהבית חלוק מתוכו, שאז צריך להדליק בשניהם מפני שיחשדו שגרים שם שני בני אדם, ויש מקילים בשניהם שייכים לאדם אחד. וכתב הרמ"א שבזמן הזה שמדליקים בפנים ואין הכר לבני רה"ר כלל, אין חוששים לחשד. (סעיף ח').

הדלקה בבית הכנסת ובבית המדרש

נהגו להדליק נרות חנוכה גם בבית הכנסת ובבית המדרש משום פרסומי ניסא, ומברכים על ההדלקה, כמו שמברכים על הלל בר"ח אע"פ שאינו אלא מנהג.

מקום ההדלקה בצד דרום או בשלחן העומד בצד דרום, אפי' בזמן הגמ' שהיו מדליקים בפתח, זכר למנורה, ויסדר הנרות ממזרח למערב, ויעמוד כשאחוריו לדרום ופניו לצפון, ויתחיל בימינו שהוא הנר הסמוך לארון הקודש ובשאר ימים מתחיל מהשמאלי ופונה לימינו, והנהוגים לסדר הנרות מצפון לדרום אין למחות בידם, דיש להם על מה לסמוך, וכל אחד יעשה כמנהגו.

אם חוזר ומדליק ומברך בביתו - אפי' מי שהדליק ובירך בבית הכנסת חוזר ומדליק בביתו, וביום הראשון לא יחזור ויברך שהחיינו, אא"כ מדליק להוציא את אשתו ובני ביתו, ובהגהות הגאון ר' ברוך פרנקל מסתפק אם אורח שהדליק בבית הכנסת חוזר ומברך באכסניא.

זמן ההדלקה בבית הכנסת הוא בין מנחה למערב, אפי' הנהוגים להדליק בבית בצה"כ, ובערב שבת לרמ"א ידליקו לפני מנחה, ולרש"ל בין מנחה למערב, בשעה שהציבור מתחיל להתקבץ ויש פרסומי ניסא, אך אם יש חשש שעד שיבוא מנין יתקדש היום לא ימתינו וידליקו ויברכו אפי' לפני מנחה, ויהיה פרסומי ניסא כשיבואו אח"כ.

ברכה בבית הכנסת כשאין מנין - דעת המ"א שגם בחול כשאין מנין יכול לברך. ודעת המור וקציעה שצריך שיהיו עשרה בשעת

הידור לנר חנוכה. וטוב שלא להדליק בנרות שאחד נכנס ואחד יוצא, כדי שלא יבוא להדליק בעיגול. וכשמדביקים את הנרות יזהרו שלא להדביק אפי' שתיים יחד, ואפי' בנרות שבת ויו"ט אין לעשות כך אם הם מתחממות ונופלות, אבל בלאו הכי מצוה לעשות נרות שבת ויו"ט כרוכים.

מקום ההדלקה

יניח את הנר על **פתח** ביתו לרה"ר מבחוץ, ואם ביתו פתוח לחצר יניחו על פתח החצר לרה"ר, ובר"ן ובא"ז כתבו כרש"י שידליק בפתח הבית לחצר, ואם הוא דר בעליה וביתו פתוח לבית, ואין לו פתח לרה"ר או לחצר (שאם יש לו מניחו בפתח לרה"ר), ידליק **בחלון** הסמוך לרה"ר, ובשעת הסכנה מניחו **על שלחנו** ודיו, וצריך להדליק נר נוסף להשתמש לאורו, להכירא שהדליק את השאר לשם מצוה, ודווקא במניחה על שלחנו ולא במניחה סמוך לדלת, אמנם המנהג שבכל נר חנוכה המודלק בתוך הבית מדליקים נר נוסף, אפי' אם אינו צריך לתשמיש, כדי שלא יאמרו לצורכו הדליקה, ומי שאין לו אלא נר אחד ידליק ללא שמש ויברך עליו, ויזהר לכתחילה שלא ישתמש לפניו. ואם יש מדורה א"צ, אא"כ הוא אדם חשוב שאין דרכו להשתמש לאור המדורה.

גובה ההדלקה - לא ידליק בפחות מגובה ג' טפחים, ובדיעבד יצא אף בפחות מג"ט. ומצוה להניחו מתחת י' טפחים ובדיעבד יצא גם בגבוה יותר מ', וכתב הא"ר שהיום שהורגלו להדליק בפנים אין בזה קפידא, אכן מהטור משמע שגם היום יש להקפיד בזה, וכן נוהגים המדקדקים. והמדליק בחלון ידליק שם אפי' אם הוא גבוה יותר מ"ט מקרקעית העליה וזה עדיף מלהניח בטפח הסמוך לפתח אם אין שם הכר לבני רה"ר, ואם יש לו חלון פחות מ"ט ידליק בו, ובנרות בית הכנסת המנהג שהמנורה במקום גבוה. ואין להדליק מעל כ' אמה, בין במדליק בבית בין במדליק בחוץ, דלא שלטא ביה עינא, ואפי' בדיעבד לא יצא, וצריך לחזור ולברך, ועיין פמ"ג, ואם הנרות ארוכים והלהב מעל כ' פסולה, ואם הדליק למעלה מכ' והוריד את הנרות ללמטה מכ' ג"כ לא יצא יד"ח, (ואם שני המקומות מתחת לכ' יצא).

מקום ההדלקה בפתח - צריך להדליק בטפח הסמוך לפתח ולא רחוק יותר, בין בפתח הבית ובין בפתח החצר. וידליק לכתחילה בצד שמאל כדי שתהיה מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ואם הדליק בימין יצא, ואם אין מזוזה ידליק בימין. ואם מדליק בחלל הפתח יניחו בחצי השמאלי, ולהט"ז ראוי להדליק בקצה הצד השמאלי ליד הכותל, ואין בזה נ"מ לאיזה צד הדלת נפתחת. וכתב הרמ"א שלדידן שמדליקים בפנים אין לחוש אם אינו מדליק

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אינו ניכר הפרסומי ניסא, אבל לא כשמדליק רבע שעה או חצי שעה לפני צה"כ, ובערב שבת הרי חייב להדליק לפחות עשרים וחמש דקות לפני צה"כ.

הדלקה מפלג המנחה - אם אין לו פנאי להדליק בזמנה, י"א (והכי נקטינו. פר"ח). שיכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה, והיינו שעה ורבע לפני צה"כ (לפי שעות זמניות), ויכול לברך כשמדליק, ויתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק, ולכמה פוסקים היינו חצי שעה אחרי צה"כ, ואסור להשתמש לאורה כל אותו הזמן, ואם כתבה בחול לפני צה"כ צריך לחזור ולהדליק אבל לא יברך. ואם נתן בה שמן רק לחצי שעה יוסיף עוד שמן וידליק אך לא יחזור ויברך. ואם הדליק לפני פלג המנחה צריך לכבותה ולחזור ולהדליק.

אם לא הדליק בשקיעה בין במזיד בין בשוגג, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק, שזה בערך חצי שעה, שאז יש עוברים ושבים ויש פרסומי ניסא, וצריך לתת בה שמן שתדלק עד זמן זה, וכל זה לכתחילה, אבל אם עבר הזמן ולא הדליק, מדליק עד עלות השחר, ואם בני הבית נעורים אז יברך, ואם הם ישנים ידליק בלי ברכה, ונכון שיקיצם כדי שיוכל להדליק בברכה, ודעת החמד משה שיכול לברך גם אם אין אנשים, וספק ברכות להקל, אך הרוצה לנהוג כוותיה אין למחות בידו. וכתב הרמ"א שי"א שבזמן הזה שמדליקים בפנים ואין ההכר אלא לבני ביתו, א"צ להדליק לפני שתכלה רגל מן השוק, וידליק כשבני הבית מקובצים יחד, ומ"מ טוב להזהר גם בזמן הזה, שכיון שמדליקים בפתח הבית והוא פתוח, יש הכר לעוברים ושבים.

אם לא הדליק כל הלילה אין לו תשלומין, אמנם בלילות האחרות ידליק מספר הנרות כשאר בני אדם.

כמה זמן צריכות הנרות לדלוק - המדליק בחוץ צריך לתת שמן שידלק עד שתכלה רגל מן השוק, ואם מדליק אחר השקיעה ישים פחות שמן, רק עד סוף הזמן, ואם מדליק בתוך ביתו או שמדליק אחר שכלה רגל מן השוק יתן שמן לחצי שעה, ואם נותן יותר שמן אין בזה שום מצוה, אמנם בנרות של שעה יש הידור מצוה שיהיו ארוכות, אך לא יעשה אותם גדולות מדאי. ומי שאין לו שמן כשיעור ההדלקה ידליק בלי ברכה. ואין לקנות שעה מעובדי עבודת גילולים.

הנאה מהשמן אחרי זמן ההדלקה - אם נתן שמן יותר מהשיעור הנצרך להדלקה, יכול לכבות, וכן מותר אז להשתמש לאורה ומן השמן, אך טוב להתנות שאינו מקצה את השמן יותר משיעור הנצרך להדלקה, די"א שבסתמא הכל הוקצה להדלקה, ויש מחמירים שבעוד הנרות דולקות לא ישתמש לאורם, מפני שהרואה לא ידע שעבר זמן ההדלקה, ולדבריהם אפי' תנאי לא מועיל לזה, וכן אין לטלטל הנרות בעוד שהם דולקים אפי' יותר מחצי שעה.

הברכה משום פרסומי ניסא, ואם השעה דחוקה ידליק בלי ברכה, ודעת הבה"ל שהפרסומי ניסא לא תלוי בעשרה, ושמשמעות הפוסקים שאפשר להדליק ולברך בלי עשרה, ומסקנת הבה"ל שהמדליק בברכה יש לו על מי לסמוך, ואם יכול להשיג מנין בקלות מה טוב.

טוב שהש"ץ ידליק את כל הנרות, ואם רוצים למהר להתפלל יכול הש"צ להדליק נר א' והשמש ידליק שאר הנרות והש"צ יתפלל, וכן בביתו אם מזדמן לו דבר נחוץ יכול אחר לסיים את ההדלקה.

אבל בחנוכה - אבל ב"ב חודש על אביו ואמו, או שלושים על שאר קרובים, שמתפלל לפני העמוד בערב חנוכה, ידליק אחר את הנרות משום ברכת שהחיינו שניכר שזה שמחה לציבור, (אבל בביתו יכול לברך שהחיינו), ובשאר הימים יכול להדליק בבית הכנסת, ומתפלל בחנוכה מנחה ומעריב (ובט"ו באב וט"ו בשבט ול"ג בעומר מתפלל גם שחרית, ובחווה"מ פעמים מנע הפמ"ג מאבל להתפלל מנחה ומעריב).

סימן תרע"ב

זמן הדלקת נר חנוכה

איתא בגמרא (שבת כ"א): תניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ובסימן זה יבואר לאיזה שקיעה הכונה, ומהו זמן שתכלה רגל מן השוק, ומתי אפשר להדליק בדיעבד לפני או אחרי הזמן.

לדעת השו"ע מדליקים בסוף השקיעה, והיינו בזמן צאת הכוכבים, לא מאחרים ולא מקדימים, ובערב שבת מקדימים. אבל דעת הרבה ראשונים שצריך להדליק בתחילת השקיעה השניה, שזה בערך רבע שעה לפני צאת הכוכבים. וי"א שמדליקים בזמן שהשמש נכסית מעינינו. וכתב המ"ב שמי שמתפלל מעריב בזמן צה"כ, נכון שידליק קודם מעריב, ויטיל בה שמן שתדלק חצי שעה אחרי צה"כ, שהרי הטור סובר שאפשר להקדים עד קרוב לחצי שעה, ולרמב"ם שצריך להדליק בשקיעה הרי אם מדליק חצי שעה או מעט יותר אח"כ לא יצא, ואף המקילים להדליק אח"כ אינו אלא מטעם ספק, ואם לא הדליק מקודם והגיע זמן מעריב, יקדים להתפלל מעריב. והנוהגים תמיד להדליק אחר מעריב, נכון שיכינו את השמן בתוך הנרות לפני מעריב, דאם יכינו אחרי מעריב יש לחוש שיעבור עיקר זמן ההדלקה שהוא חצי שעה. וכתב הבה"ל שמה שהזכיר השו"ע שאין מקדימים הוא צ"ע מכמה שאלות, דדווקא קודם השקיעה

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שומן או חלב שנאסרו ע"י תערובת חלב אין להדליק בהם, וגם אין לבטלם בשישים כדי להדליק בהם. שמן גזול צריך עיון אם הוא כשר לנר חנוכה.

אם נמצא עכבר בשמן, אסור להדליק בו נר חנוכה מפני שהוא מאוס.

הנוהגים להדליק בכל יום נר נוסף צריך שיהיה הנר הנוסף דומה לנר העיקרי. כ"כ הישועות יעקב. וכתב בבאר היטב בשם השבות יעקב שבמקום שהשמן זית ביוקר ושאר השמנים בזול, ידליק נר אחד בשמן זית, ושאר הנרות בשאר השמנים, ואפשר שגם הישועות יעקב מודה בזה, כיון שבשמנים לא ניכר ההבדל. ושנים המדליקים באותו בית יכול אחד להדליק נר של שמן והשני נר של שעווה.

איסור שימוש בנרות חנוכה

נר חנוכה אסור להנות מאורו, כדי שיהיה ניכר שהוא נר מצוה לפרסם הנס, ועוד כיון שהנס נעשה במנורה עשאה כמנורה שאין משתמשים בה כלל. ולהלן יבואר איזה שימוש אסור לעשות לאור הנר, ומה הדין כאשר הניח נר של חול יחד עם נרות חנוכה.

אסור להשתמש בנר חנוכה בין בשבת בין בחול, ואפילו לבדוק או לספור מעות שהוא תשמיש עראי אסור אפילו אם אין ידיו סמוכות לנר, ואפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד תורה או לאכול סעודת שבת אסור, ומדברי הט"ז מוכח שלדעה זו אפילו בדרך עראי אסור, ובבה"ל דן בדבריו, וכתב דאפשר שתשמישי קדושה בדרך עראי לכו"ע אין להחמיר, ואפילו ללמוד בדרך קבע אפשר שאין להחמיר לאחר חצי שעה, ויותר טוב שאם הוא חול ואין לו נר אחר ללמוד לפניו שיכבה הנר לאחר זמן ההדלקה ויחזור וידליק, וגם בנר של בית הכנסת אין להשתמש אף תשמישי קדושה בתוך חצי שעה, אבל אם אינו משתמש בנר מותר לשבת בביתו בשעה שהנרות דולקות אפילו אם לא הדליק שמש, והשע"ת מביא מהפ"ח שמוותר ללכת לאור נר חנוכה שלא יכשל, דאינו מחויב לעצום עיניו, דלא מיקרי תשמיש. ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה, לדעת הט"ז דווקא בדרך עראי, ולא"ר והחמד משה מותר לדעה זו אף בדרך קבע.

הדלקת נר נוסף - כתב השו"ע שנהגו להדליק נר נוסף מלבד הנר שמניחים על השלחן (שדי בזה מעיקר הדין), כדי שאם ישתמש לאורה יהיה זה לאור הנר הנוסף שהודלק אחרון, דכיון שמדליקים בפנים שמה ישתמשו בנר חנוכה בלי לשים לב, ויניחון רחוק קצת משאר הנרות כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקים, וכדי שאם יבוא להשתמש יהיה היכר שמשתמש רק לאורו.

ו**כתב הרמ"א** שבמדינות אלו לא נהגו להוסיף נר אלא להניח ליד הנרות את השמש שבו מדליקים את

מי שהדליק נר אחד בלילה השני, ידליק אח"כ עוד נר ולא יברך, והפמ"ג מצדד שאפי' אם מתחילה לא היה כוונתו להדליק אלא נר אחד לא יברך על הנר השני.

כשיגיע זמן ההדלקה אסור אפי' ללמוד, וכ"ש אכילה ושאר דברים, ואם התחיל פוסק, ויש להחמיר אפי' חצי שעה קודם, ולפי הסוברים שמדליקים אחרי השקיעה, מומילא חצי שעה קודם צריך להחמיר בכל הדברים, אך לענין לימוד נראה שאין להחמיר.

סימן תרע"ג

אלו שמנים ופתילות כשרים לנר חנוכה

שמנים ופתילות שאינם דולקים היטב ויש חשש שיכבו אסור חכמים להדליק בהם בשבת, שמה יטה את השמן אל הפתילה ויתחייב משום מבעיר. ולהלן יבואר מה הדין בזה בחנוכה או בשבת חנוכה, וכן יבוארו איזה שמנים פסולים לנר חנוכה, ומה ראוי להדליק למצוה מן המובחר.

כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, אף שמנים גרועים שאינם נמשכים היטב אחר הפתילה, ואף פתילות גרועים שאין האש דולקת בהם היטב, ואף שבשבת אין מדליקים בהם בחנוכה אין לחוש, דקיימא לן כבתה אין זקוק לה, דכיון שהדליק נעשה זכר לנס ונגמרה המצוה.

אפילו בליל שבת חנוכה מותר להדליק בכל השמנים והפתילות, כיון שאסור להשתמש בנר חנוכה, וכן הדין בנרות שהמהדרים מוסיפים נר בכל לילה, אמנם אם נתן בנר יותר משיעור המצוה, אסור להדליק בשבת בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהם בשבת, מפני שיש לחוש שיטה את הנר לאחר שיעור ההדלקה שמוותר אז להנות מהנר, וכן אין להדליק בשבת את השמש בשמנים ופתילות שאין מדליקים בהם בשבת, כיון שמוותר לעשות איזה תשמיש כנגד השמש.

מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית, ואם אין שמן זית מצוי מצוה להדליק בשמנים שאורם זך ונקי, וכתב הרמ"א שנוהגים במדינות אלו להדליק בנר של שעווה, כי אורו צלול כמו שמן, וכתב המ"ב דמ"מ מצוה יותר בשל שמן, מפני שעל ידי השמן נעשה הנס. ודעת מהר"ל מפראג שלא להדליק כלל בנר שעווה וחלב אלא דווקא בשמן, מפני שהנס נעשה בשמן, אבל אין נוהגים כוותיה. ומצוה מן המובחר לקחת לפתילה צמר גפן או חוטי פשתן.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בכל ענין אפילו בנכבה בשוגג, ואף בכיבה במזיד שודאי חייב לחזור ולהדליק, מ"מ לא יברך. ואם הדליק במקום שיש רוח וכבתה, צריך לחזור ולהדליק במקום שאין רוח, דהוי כאילו לא נתן בה שמן כשיעור, ומ"מ לא יברך עליה. ונראה שצריך שבשעת ההדלקה ידלקו נרות לפי מספר הימים, ואם כבה אחד לפני שסיים להדליק את כולם צריך לחזור ולהדליק מה שכבה. ואם רואה שהאש לא נאחזת היטב בפתילה ובודאי יכבה במהרה, צריך מדינא לחזור להדליק, ואם הדליק כראוי בערב שבת וכבתה קודם כניסת השבת, דעת השו"ע שא"צ לחזור ולהדליק, והט"ז סובר שבערב שבת מחויב לחזור ולהדליק בלי ברכה, וכתב המ"ב שראוי לחזור ולהדליק, ואם הוא כבר קיבל שבת מותר לומר לחבירו שעדיין לא קיבל שבת לחזור ולהדליק.

מצוה מן המובחר לקנות שעוה לנר חנוכה ממה שנטף מהנרות בבית הכנסת, דהואיל ואיתעביד בהו חדא מצוה ליתעביד בהו מצוה אחריתא.

אם צריך להחליף את הנר או הפתילות כל יום - נר של חרס שהדליק בו לילה אחד נעשה ישן ואין מדליקים בו בלילה אחר, ואם יש לו רק נר ישן יסיקו באור בכל לילה, ונר של מתכת או זכוכית או חרס מצופה באבר אין צריך חדש. ואת הפתילות א"צ להחליף כל יום, דאדרבה הם נוחים יותר להדליק כשהם דלקו כבר.

טוב שכל אחד יטריח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו, וכן יעשה נרות יפים.

סימן תרע"ד

הדלקת נרות אחרים מנר חנוכה

נתבאר בסימן הקודם שנר חנוכה אסור להשתמש בו לתשמיש אחר, ובסימן זה יבואר באיזה אופן מותר להדליק ממנו נר אחר של חנוכה או של שאר מצוות.

כתב השו"ע שמותר להדליק נר חנוכה מנר חנוכה, והיינו מיום שני ואילך שמדליקים יותר מנר אחד, או כששני אנשים מדליקים בבית אחד, ודווקא בלא אמצעי, אבל אסור להדליק נר של חול כדי להדליק בו נר אחר של חנוכה, אפילו אם הנר שמדליק בו הוא השמש. ויש מתירים אפילו ע"י אמצעי, אא"כ יש לחוש שיכבה הנר של חול לפני שידליק ממנו נר חנוכה. וכתב הרמ"א שנהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק מנר לנר אפי'

הנרות, וזה יותר טוב כיון שע"ז מוכח בהדיא לבני הבית שאינו ממנין הנרות, ואפילו רבים המדליקים כל אחד ידליק שמש כיון שכל אחד מניח נרותיו במקום מיוחד, אפילו אם יש נר על השלחן, ונחלקו הפוסקים אם בכהאי גוונא מותר להשתמש כנגד כל הנרות יחד, או שרק כנגד השמש מותר, ודבר הצריך עיון גדול שהשמש לא מספיק לזה אסור לכו"ע. ויש לעשות את השמש ארוך יותר משאר הנרות, או שייחננו גבוה יותר משאר הנרות, כדי שאם בא להשתמש יהיה עיקר תשמישו ממנו. וטוב שמלבד השמש יניח נר על השלחן. וכתב המ"א שלכתחילה אין להשתמש ליד הנרות אף שמדליק נר נוסף או שהניח שם את השמש, מפני שהרואה יאמר שאת כולם הוא הדליק לצורכו, אלא ישתמש לאור הנר הנוסף או לאור השמש בלבד כשהוא בפני עצמו.

אם נתערב נר חנוכה בנרות אחרים לאחר שהודלק וכבה בתוך זמן שיעורו, שכבר נאסר בהנאה, (דלפני ההדלקה הנר לא נאסר, דהזמנה לנר חנוכה לאו מילתא), דעת הרמ"א (כהתרומת הדשן) שאסור ליטול נר מהתערובת ולהדליקו ולהשתמש בו לאורו, אפילו אם יש אלף נרות אחרים, דדבר שבמנין אפילו באלף אינו בטל, וכן אם הנרות מהתערובת דולקים אסור ליטול מהם נר אחד להשתמש בו לאורו, אלא ידליק מהתערובת מספר נרות גדול יותר מהנרות האסורים, ואז מותר להשתמש אצלם אף לדעת המ"א דס"ל שבעלמא כשיש שמש מותר להשתמש דווקא בנר הנוסף או בשמש כשהוא בפני עצמו. וי"א שגם באופן זה אסור להשתמש כיון שהוא משתמש בכל הנרות, (ורק שמש שהוא מוגבה משאר הנרות מתיר להשתמש שם דאז עיקר תשמישו הוא בשמש), ובגר"א ובמור וקציעה משמע שיש להחמיר בזה. ודעת רש"ל שהנר האסור בהנאה בטל בשתי נרות מותרים, כיון שהנרות נמכרים במשקל, ואף שמדליקים אותם במנין זה רק בגלל המצוה ולא חשיב דבר שבמנין, והמ"א הביא דעת הרש"ל ולא הכריע לדינא, ומשמע שבמקום הפסד מרובה אפשר שיש להקל. וכתב הט"ז שאפילו לרמ"א ביום ח' וכ"ש אחרי חנוכה הוא בטל ברוב, ורק בתוך ימי חנוכה שהוא חשוב מפני שהוא ראוי להדלקה אינו בטל, והיינו כשנשארו בו שיעור שיכול להדליק בו ביום אחר, דבלאו הכי בטל חשיבותו גם בתוך חנוכה.

אם צריך להדליק נר חנוכה שכבה - הדלקה עושה מצוה לפיכך אם כבתה אין זקוק לה אפילו אם כבו כל הנרות, מפני שכבר קיים את המצוה. וכן אם אחרי ההדלקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג א"צ להדליקה. וכתב הרמ"א שאם רוצה לחזור ולהדליק אין לברך, והמ"ב מביא שהאחרונים כתבו שראוי לחזור ולהדליק

סימן תרע"ה

הדלקה עושה מצוה

הגמרא (שבת כ"ב): מסתפקת אם עיקר מצות נר חנוכה זו ההדלקה או ההנחה, ונ"מ בנר שדלק מאתמול אם מספיק לכבותו ולהדליקו, או שצריך גם להגביהו ולהניחו, וכן נ"מ מה הדין אם חרש שוטה וקטן הדליקו, ומסקנת הגמרא שהדלקה עושה מצוה, ובסימן זה יבוארו הנ"מ בזה למעשה.

הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, שהרי מברכים אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק וכו' (ולפ"ז ה"ה בשבת ויו"ט), ולכן אם הנר היה מונח מכובה במקום ההדלקה שלא לשם מצות נר חנוכה, מספיק שידליקנו, וא"צ להסירו ולהניחו לשם מצות נר חנוכה, וכן נר שכבר היה דולק מאתמול לשם נר חנוכה של אתמול, מכבה אותו וחוזר ומדליקו לשם מצוה (דכל יום זו מצוה בפני עצמה), וא"צ לכבותו ולהגביהו ולחזור ולהניחו לשם מצוה ולהדליקו.

צריך להדליק את הנר במקום הנחתו, שאם הדליק בתוך הבית והוציאו לפתח ביתו מבחוץ לא יצא, מפני שהרואה אומר שהדליקו לצורכו, ואף בזמננו שמקילים להדליק בתוך הבית מ"מ צריך להדליק את הנר במקום שנייחנו לבסוף, ואם לא עשה כך לא יצא, ואפילו אם הדליקו בחוץ והכניסו לפניו לא יצא.

הזזת הנרות בתוך מקום ההדלקה - כתבו הפוסקים שיש להזהר שלא לטלטל את הנרות עד אחר חצי שעה של שיעור ההדלקה אפילו אם חוזר ומניחם ושתי המקומות בפנים או שתיהם בחוץ, ויש מהאחרונים שמקילים בזה, וכתב הפמ"ג שלכתחילה ודאי יש להזהר בזה, ואפילו בנרות חנוכה שמדליקים בבית הכנסת יש להזהר לכתחילה שלא לטלטלם ממקומם עד שיעור חצי שעה.

המדליק נרות חנוכה במקומם ואוחזם שם בידו, לא יצא. הט"ז כתב שהיינו דוקא אם אוחזם כל זמן מצותו, אבל אם אוחזם קצת זמן ואח"כ מניחם יצא, אבל כמה אחרונים מפקפקים בזה ודעתם שאין להדליק עד שיהיו הנרות מונחים במקומם.

י"א שכיון שהדלקה עושה מצוה יש לתת קודם ההדלקה שיעור שמן הנצרך לכל זמן ההדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף בה שמן עד כדי שיעור

בלי אמצעי, דעיקר המצוה היא נר אחד, אבל בשאר נרות של מצוה כגון של שבת או של בית הכנסת מדליקים מנר לנר, וכן עמא דבר, ודוקא להדליק מהם נר של הדיוט אסור וכתב הפמ"ג שאם שני בעלי בתים דרים בבית אחד ששניהם צריכים מדינא להדליק נר חנוכה, מותר להדליק מנר לנר גם לרמ"א, אמנם הדלקה ע"י אמצעי אינו כדאי אפילו בשאר נרות של מצוה.

אף שמבואר בסימן תרע"ה שצריך להניח נרות חנוכה במקומם לפני ההדלקה, ולא להדליקם ואח"כ להניחם במקומם, מ"מ לדעת הט"ז שעל זמן מועט אין להקפיד, א"כ אפשר לקחת את הנר ולהדליקו מנר אחר (באופנים המותרים). ולשארי אחרונים הסוברים שיש להקפיד גם על זמן מועט, מיירי ששני הנרות קבועות במקומם ויש להם פתילות ארוכות שמגיעות לנר השני בלי להסירם ממקומם, ומסתבר שאע"פ שהוא מושך את הנר שרוצה להדליק מותר, כל שאינו מסיר את הפתילה לגמרי מהנר. והא"ר כתב דמיירי שנטלטל את הנר הדולק לנר השני, והפמ"ג מפקפק בזה שהרי אין לטלטל נר חנוכה ממקומו, וכתב השעה"צ שהא"ר סובר שכיון שטעם האיסור הוא שיאמרו שהוא מטלטלו לצורכו, א"כ כשרואים שהוא מטלטלו לצורך הדלקת נר אחר מותר.

לאחר שעבר זמן המצוה הנרות מותרים בהנאה ומותר להדליק מהם, אמנם לדעת הסוברים בסימן תרע"ב שגם אחרי זמן המצוה אסור להשתמש לאור הנרות, ה"ה שאין להדליק מהם נר של חול, אמנם בהדלקת נר של מצוה שמדינא מותר גם בתוך הזמן, אין להחמיר אחרי שעבר זמן המצוה.

אם כבה אחד מהנרות אין להדליקו מדינא מנר אחר, אפילו אם כבה בתוך שיעור זמן ההדלקה, דמעיקר הדין אין צריך להדליקו, דכבתה אין זקוק לה, וכ"ש שאין להדליק את השמש שנכבה משאר הנרות, אמנם בבית הכנסת אין חילוק בין השמש לשאר נרות, ולכן יש לגעור באלו שמדליקים אפי' מהשמש שבבית הכנסת, חוץ ממוצאי שבת כדי להאיר את המבואות האפלים כדי ללכת לביתו.

יש אומרים שנו של בית הכנסת ושל שבת ושל חנוכה ושל תלמוד תורה ושל חולה הצריך נר כולם נר של מצוה ומותר להדליק זה מזה. וכתב הגר"א שלדעה ראשונה בסימן תרע"ג שאסור להשתמש בנר חנוכה אפילו לתשמיש של קדושה, אסור להדליק נרות של מצוה אחרת מנר חנוכה, ולדבריו גם נר של שבת ונר של בית הכנסת וכדומה אין להדליק אחד מחבירו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ההדלקה לא יצא, וצריך לכבותה ולתת בה שמן כשיעור ולחזור ולהדליק בלי ברכה.

מי חייב בהדלקה

הדלקת נר חנוכה ע"י אשה – אשה חייבת בהדלקת נר חנוכה מפני שהנס נעשה גם להם, וגם התשועה נעשית ע"י אשה, ואפ"י איש יכול לעשות אשה שליח להוציא או אם הוא עומד שם בשעת ההדלקה ושומע את הברכה, ובדיעבד אם לא ענה אמן על הברכה יצא ידי חובה, אבל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכים לו. וכן איש מברך לאשה והיא יוצאת ידי חובה אם היא עומדת שם ושומעת את הברכה, אבל לא בענין אחר. ולדין שכל אחד מדליק בפני עצמו, מ"מ אשה אינה צריכה להדליק, מפני שהיא טפילה לאנשים, וכ"כ הרש"ל והא"ר שאשתו כגופו דמי ואינה צריכה להדליק, ואם היא רוצה להדליק יכולה לברך כשאר מצוות עשה שהזמן גרמא, ואם האיש לא בבית תדליק האשה בברכה ויכולה להדליק בעד כל בני ביתה, ולא ידליק קטן.

חרש שוטה וקטן שהדליקו לא עשו כלום, אע"פ שההנחה היתה ע"י גדול, ואע"פ שגדול עומד על גביהם. וי"א שבקטן שהגיע לחינוך מותר, ואין לסמוך על דעה זו למעשה. וכתב הרמ"א דמ"מ לדין שכל אחד מבני הבית מדליק גם קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק בשביל עצמו. ומ"מ די שידליק נר אחד בכל לילה. והמ"א מביא מהשלטי גיבורים שקטן לא צריך להדליק כשכבר הדליקו באותו בית, ואינו חייב אלא כשיש לו בית בפני עצמו.

סומא שנמצא בבית שאחרים מדליקים בו, עדיף שישתתף עימם בפריטי ויברכו עליו ולא ידליק בעצמו, וכן אם יש לו אשה אשתו מדליקה עליו, ואם הוא לבד בבית ידליק בעצמו ע"י סיוע של אחר, ולא יברך, וכ"ש שאינו יכול להוציא אחרים.

גרי יכול לומר בברכה שעשה ניסים לאבותינו.

סימן תרע"ו

מנין הברכות – המדליק בלילה הראשון מברך ג' ברכות, להדליק נר חנוכה, שעשה ניסים, ושהחיינו, ובשאר הלילות אין מברכים שהחיינו.

מתי מברכים – מברכים את כל הברכות בכל הלילות לפני תחילת ההדלקה. ואם נזכר אחרי שהדליק חלק מהנרות

יכול לברך את כל הברכות, ואם נזכר אחרי שהדליק את כל הנרות יברך רק שעשה ניסים ושהחיינו. ואם לא יברך שהחיינו בלילה הראשון יברך בלילה השני, או בשאר הלילות כשיזכר בשעת הדלקה, ואם נזכר אחרי ההדלקה אינו מברך באותו לילה, ואם זה הלילה השמיני ועדיין לא יברך, שאם לא יברך יתבטל לגמרי מברכת שהחיינו, אפשר שיכול לברך שהחיינו על הזמן אף שכבר הדליק מקודם, וצ"ע.

נוסח הברכות – בשו"ע כתב שיאמר להדליק נר חנוכה, ובגמרא וכל הפוסקים הנוסח להדליק נר של חנוכה, והמהרש"ל כתב שיאמר שלחנוכה במילה אחת, והעולם אין נוהגים להקפיד בזה. יאמר בזמן הזה ולא בזמן הזה. והגיענו לזמן הזה הל' בחיריק ולא בפתח.

ברכת הרואה – מי שלא מדליק בביתו, מברך שעשה ניסים כשרואה נר חנוכה דלוק, וביום הראשון גם שהחיינו. אמנם אם הוא עתיד להדליק בביתו בהמשך הלילה לא יברך על הראיה אלא כשידליק, ואם מדליקים עליו בביתו, לדעת השו"ע לא יברך על הראיה, ויש סוברים שכיון שאינו מדליק בעצמו וגם אינו משתתף בפריטי צריך לברך, ולמעשה אין כדאי לברך באופן זה, דספק ברכות להקל, אבל המשתתף בפריטי ושומע הברכה (אפילו לא ראה אז את הנרות) לכו"ע אינו מחויב לברך אח"כ על הראיה, דשומע כעונה. והמברך שהחיינו על הראיה אינו חוזר ומברך למחרת כשמדליק בעצמו, ולמבואר בשו"ע שאם אשתו הדליקה חשיב כמדליק בעצמו, א"כ אם היא בירכה שהחיינו הוא אינו מברך כשמדליק בליל ב' כשבא לביתו.

אמירת הנרות הללו – אחרי שהדליק את הנר הראשון (שהוא עיקר המצוה) אומר הנרות הללו אנו מדליקים על התשועות וכו', ויגמור את ההדלקות בזמן האמירה, ומי שנוהג לומר הנרות הללו אחרי סיום ההדלקה גם שפיר דמי. (ויש בהנרות הללו ל"ו תיבות מלבד תיבות הנרות הללו, כמנין הנרות שמדליקים בחנוכה, כלומר הנרות הללו הם ל"ו, ויאמר הנרות הללו קודש ולא יאמר הם, כדי שלא יהיו ל"ז תיבות. ובתיבות הנרות הללו יש ח' אותיות רמז לח' ימי חנוכה).

מאיזה נר מתחילים להדליק

יש ג' כללים בהדלקת נרות חנוכה שיש בהם נ"מ לענין מאיזה נר מתחילים להדליק: א' נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח משמאל, אמנם יש מדליקים בתוך הבית סמוך לפתח, ויש מדליקים בחלון. ב' כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין, ונחלקו הפוסקים אם הכונה להתחיל בנר הימני ואח"כ לפנות לשמאל, או להתחיל בשמאל כדי לפנות לימין. ג' נחלקו הפוסקים האם מתחילים להדליק את הנר הנוסף כדי

להראות את תוספת הנס, או להתחיל בנר הראשון שהוא עיקר המצוה והשאר רק הידור. ולהלן יבוארו פרטי הדינים והשיטות בזה למעשה.

סימן תרע"ז

דין אכסנאי וכדומה בחנוכה

איתא בגמרא (שבת כ"ג.) אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי. ולהלן יבוארו דיני אכסנאי, ולמי יש דין אכסנאי.

אכסנאי שאשתו מדליקה עליו בביתו, הוא יוצא ידי חובה בהדלקתו אפילו אם הוא רחוק מביתו, (ומשמע בתרומת הדשן דה"ה כשהוא לא יודע בבירור אם אשתו מדליקה, אלא שהוא יודע שהיא או בני ביתה יודעים שהאשה צריכה להדליק כשבעה"ב לא בבית). אבל אם אינו יודע אם אשתו מדליקה עליו, או שיודע שאין מדליקים עליו בביתו, אם יש לו נר נכון יותר שידליק בעצמו ויברך לצאת דעת מהר"י וייל שכתב שהיום שהמנהג להדר שכל אחד מדליק נר, יבואו לחושדו שלא הדליק, ואם אין לו נר, צריך לתת פרוטה לבעל הבית כדי שבעה"ב יקנה לו חלק בשמן, וא"צ לתת חצי מהוצאות הנר, וכן מהני שבעה"ב יקנה לו במתנה חלק בשמן ולכאורה באופן זה צריך להקנות באחד מדרכי הקנין ולא באמירה בעלמא, (וי"א שצריך בעה"ב להוסיף מעט שמן בשביל האכסנאי יותר משיעור חצי שעה ששם בשביל עצמו), וצריך האכסנאי לשמוע את הברכות מבעה"ב, ויזהר שיהיה לכולם שותפות בכל השמן של כל הלילות. מי שלא ידע שהדליקו עליו ובא באותו לילה לביתו ומצא שהדליקו עליו, צריך להדליק, ועי' במג"א שבוזה לא יברך.

אפילו אכסנאי שאוכל על שלחן בעה"ב, כיון שהוא אורח ואינו אוכל שם בקביעות אינו יוצא בהדלקת בעה"ב אם אינו משתתף עימו. ומשמע מהשו"ע שאפילו אכסנאי שיש לו חדר בפני עצמו יכול להשתתף עם בעה"ב או אם הוא נשוי יכול לסמוך על ההדלקה שבביתו.

אכסנאי שיש לו פתח לרה"ר בפני עצמו, צריך להדליק בפתחו מפני החשד אפי' יודע שמדליקין עליו בביתו, ואפילו אם הפתח פתוח לאותו רוח שבעה"ב מדליק שם, ואע"פ שאותו בית מיוחד לו רק לשינה והוא אוכל על שלחן בעה"ב, כיון שהעולם לא יודעים שהוא אוכל במקום אחר, וי"א שבאופן זה לא יברך אם יודע שמדליקין עליו בביתו, אבל אם אין מדליקים עליו בביתו צריך לברך. והבה"ל מסתפק אם ההדלקה מפני החשד

דעת השו"ע - [המניח נרותיו מחלל הפתח והלאה לתוך חלל הבית] יתחיל להדליק בליל א' בנר היותר ימני, ובלילה השני כשמוסיף עוד נר סמוך לו יתחיל ויברך על הנר הנוסף (שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים נתווסף הנס) שהוא יותר שמאלי כדי לפנות לימין, וכן בהמשך לילות החנוכה יתחיל תמיד בנר הנוסף ואח"כ יפנה לימין. ואין חילוק בין המניח נרותיו מימין הפתח למניח משמאל הפתח, תמיד יתחיל בנר הנוסף. ואם מניח נרותיו בחלון או בחלל הפתח או בבית הכנסת, הנר הראשון יהיה בצד ימין, ובכל יום יוסיף עוד נר מצד שמאל ויתחיל להדליק בנר הנוסף ויפנה לימין, ובשעת ההדלקה ירחיק עצמו לצד שמאל, כדי שיפגע תחילה בנר הנוסף ולא יצטרך להעביר על המצוות.

דעת רש"ל והגר"א שידליק תמיד תחילה את הנר הסמוך לפתח, מפני שעדיף לברך על עיקר המצוה ולא על הרשות, ומפני שעיקר המצוה היא בטפח הסמוך לפתח, ואח"כ ידליק את שאר הנרות, והיינו שאם הנרות מונחים בימין הפתח ידליק מימין לשמאל, ואם הנרות משמאל הפתח ידליק משמאל לימין. ואם מניח את הנרות בחלון או בחלל הפתח או בבית הכנסת, גם יברך תמיד על הנר הראשון, ונראה שיעמידנו לצד שמאל ובכל יום יתחיל בו ויפנה לצד ימין.

להלכה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. וטוב ונכון לסדר את כל הנרות בחלל הפתח כדי שכולם יהיו בטפח הסמוך לפתח, ויזהר שלא יפתח את הפתח בתוך שיעור ההדלקה של חצי שעה, כדי שהרוח לא תכבה את הנרות.

דעת הלבוש והט"ז שהמעלה של ימין היא להתחיל להדליק בימין ולפנות לשמאל, וממילא כשיש מזוזה שצריך להדליק בשמאל הכניסה, ישים את הנר הראשון ליד הפתח, ובכל יום יוסיף נר לצד הבית, ויברך על הנר הנוסף שהוא ימני ויפנה לשמאל, ואם הוא מדליק בחלל הפתח או בחלון או בבית הכנסת, ידליק בלילה הראשון את הנר הכי שמאלי, ובכל יום יוסיף נר לצד ימין ויברך על הנר החדש ויפנה לשמאל, עד שביום האחרון יתחיל להדליק בנר הכי ימני, והפמ"ג נהג כהט"ז, וכן העתיק הדרך החיים להלכה, נמצא שלהלכה יש ג' שיטות, וכל הנ"מ היא רק מה נכון לעשות לכתחילה, דבכל גוונא יצא ידי חובה.

בבית הכנסת שמבואר בסימן תרע"א שדליקים בצד דרום ומתחילים להדליק בנר המזרחי, לדעת השו"ע יעמוד כשאחוריו לדרום ופניו לצפון, ולדעת רש"ל והגר"א וכן לדעת הלבוש והט"ז יעמוד כשאחוריו לצפון ופניו לדרום.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק. לדעת השו"ע שגם המהדרין מן המהדרין רק אדם אחד מדליק לכל בני הבית, מיירי שיש לקטן בית בפני עצמו, ולכן הוא צריך להדליק ולברך. אבל לדידן שנוהגים שכל אחד מבני הבית מדליק, א"כ בכל גוונא הקטן צריך להדליק בפני עצמו, וכן פסק הרמ"א בסוף סימן תרע"ה, אבל דעת השלטי גיבורים והמאירי שאפילו לדידן א"צ לחנך קטן להדליק רק כשיש לו בית בפני עצמו.

השו"ע מביא דעת המרדכי שגם מי שמדליקים עליו בביתו, אם הוא במקום שאין אף אחד שמדליק צריך להדליק ולברך, כי הוא חייב לראות את הנרות, וכתב הרמ"א שכך נוהגים, והמ"ב כתב שכיון שהשו"ע בסימן תרע"ו סתם שכשמדליקים בביתו א"צ לברך על הראיה שלא כדעת המרדכי, א"כ לדינא אין לברך אא"כ יאמר שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו, וכדלהלן.

הרוצה להחמיר להדליק בעצמו אע"פ שמדליקים עליו בביתו אפילו נמצא אצל יהודים והוא רואה נרות חנוכה, כתב הרמ"א שהוא יכול להחמיר ולהדליק בעצמו ולברך, וכן נוהגים, ובלבד שיכוון שלא לצאת בהדלקה שבביתו, וכן סתמו הרבה אחרונים. וי"א שכיון שחז"ל אמרו שהוא יוצא בהדלקת אשתו לאו כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת, וידליק בלי ברכה. וכתב המ"ב שלדינא אף שודאי אין למחות ביד הנוהגים לברך, מ"מ טוב יותר להדר לשמוע את הברכות מאחר ולכוון לצאת בהם ואח"כ להדליק נרותיו, או שידליק זמן מה לפני הזמן שאשתו רגילה להדליק. וכיון שעיקר זמן ההדלקה הוא עד שתכלה רגל מן השוק, לכן הנוסעים לירידיים שהם נוסעים כמה שעות בלילה יזהירו את נשותיהם להדליק בבית מיד בצאת הכוכבים, והוא יסמוך על הדלקתה, ומ"מ כשיבוא לאושפיזא ידליק בלי ברכה ויהדר לשמוע הברכות מאחר ויענה אמן.

השמן שנשאר מהדלקת נרות חנוכה, אם נתן מתחילה כשיעור הנצרך להדלקה ונכבה באמצע ונותר, אסור בהנאה, ובכל הלילות מדליק ממנו למחרת, וביום השמיני עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו ואסור להשאירו לחנוכה הבא דחיישינן לתקלה, ואפילו להניחו בכלי מאוס שאין חשש שיבוא לאוכלו אסור שמא יבוא להדליק ולהנות ממנו. ואם נתערב בשמן אחר ואין שישים לבטלו י"א שאין להוסיף עליו ולבטלו, ויש מתירים להוסיף בכל איסור דרבנן (יורה דעה סימן צ"ט). ואם מתחילה נתן שמן יותר מכשיעור, מותר להשתמש בו לכתחילה, וי"א שרק אם התנה שלא יאסור אלא כשיעור מותר אבל בסתמא נאסר, ועיין בזה בסימן תרע"ב. ואם ביום השביעי נכבה הנר בתוך שיעור ההדלקה,

היא דווקא כשהבית חלוק מתוכו ויש לו חדר מיוחד שם, או גם כשאין הבית חלוק מתוכו, ויש לו זווית בבית שהוא משתמש שם ובאותו זווית יש פתח לרחוב. וכן בן האוכל אצל אביו אפילו בקביעות ויש לו מקום מיוחד לשינה הפתוח לרה"ה, צריך להדליק באותו פתח מפני החשד. ובזמן הזה שמדליקים בפנים ממש ליכא חשדא לעוברים ושבים, ובני הבית יודעים שאינו אוכל שם, ידליק במקום שאוכל מפני שמקום אכילתו עיקר, או שישתתף עם בעה"ב בפריטי.

י"א שבזמננו שמדליקים בתוך הבית, וגם כל אחד מדליק בפני עצמו, כל אורח צריך להדליק בעצמו, ולא מועיל להשתתף בפריטי או שאשתו מדליקה בביתו, כיון שאין הדבר ידוע לבני הבית, והמ"א מסיק שאין להחמיר בזה אלא כשיש לו חדר בפני עצמו, והמ"ב כתב שכבר הובא לעיל שאכסנאי שיש לו נר נכון שידליק בעצמו, ובסימן תרע"ו מובא שי"א שמי שיוצא בהדלקת אנשי ביתו צריך לברך שעשה ניסים כשרואה נר חנוכה, ולכן נכון יותר להדליק בעצמו אפילו נר אחד ולא לסמוך על קולא זו.

בחור שלומד שלא בביתו ואוכל בפני עצמו דינו כאכסנאי, אמנם אם הוא סמוך על שלחן בעה"ב בקביעות דינו כבני ביתו, ודעת הפר"ח שבכל גוונא הוא צריך להשתתף.

משרת כיון שהוא סמוך בקביעות על שלחן בעה"ב מדינא אינו צריך להדליק, אא"כ הוא רוצה להיות מן המהדרין.

בן הסמוך בקביעות על שלחן אביו, הרי הוא בכלל נר איש וביתו ואינו צריך להשתתף, אא"כ הוא רוצה להיות מהמהדרין שמדליקים נר לכל אחד. וי"א שגם בן צריך להשתתף.

שני בעלי בתים שדרים בחדר אחד וכל אחד אוכל משלו, כתב הפמ"ג שנחלקו הלבוש והפר"ח אם יכולים להשתתף, או שרק באורח מועיל שיתוף, והפר"ח הביא ראיה מהמגיד משנה שכל אחד צריך להדליק, אמנם מסתימת דברי השיבלי לקט בשם רבותינו משמע שדי בשיתוף.

מי שסועד אצל חבירו באקראי ויש לו בית באותה עיר, צריך ללכת לביתו להדליק שם נר חנוכה, ואם אינו רוצה לזוז ממקום ססועד, יצוה לאשתו שתדליק עליו בביתו, ומ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו.

מי שהולך עם אנשי ביתו לבית אביו או חמיו בקביעות לשמונת ימי החנוכה, והוא סועד וישן שם, אע"פ שביום הוא אוכל אכילת עראי בביתו אינו מדליק אלא בבית שאוכל וישן שם בלילה, שכיון שאין אנשים בביתו למי ידליק, ובפרט בזמננו שההכר הוא לבני הבית והם לא נמצאים בביתו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

במחשבתו יכול להדליק אח"כ נר חנוכה, אמנם אשה שהמנהג שבסתמא מקבלת שבת בהדלקתה לא תדליק בעצמה אח"כ נר חנוכה, אלא תאמר לאחר שידליק, והוא יברך ברכת להדליק בשבילה, אבל ברכת שעשה ניסים וברכת שהחיינו ביום הראשון, יכולה לברך בעצמה.

כשמדליק בערב שבת צריך לתת שמן בנר כשיעור שידלק חצי שעה אחרי צאת הכוכבים, וכן הדין במדליק נרות, ואם אין לו כשיעור זה, יהיה לפחות נר אחד כשיעור זה.

נכון לכתחילה להתפלל מנחה ואח"כ להדליק.

סימן תר"פ

זהירות מאיסור כבוי בנרות חנוכה בשבת

צריך להזהר שלא להעמיד את הנרות במקום שיש שם רוח, ובשבת שאסור לכבות צריך שמירה יתירה בזה כשמדליק כנגד פתח הבית מבפנים שיחצוץ באיזה דבר בין הנרות לפתח כדי שהרוח לא תכבה את הנרות כשהוא פותח את הדלת, ואם לא נתן אסור לפתוח את הדלת. וגם במקום שמדליקים בכותל אחורי הדלת צריך להזהר בזה כמבואר בסימן רע"ז. אבל במקום שמדליקים בבית החורף ויש בית לפני בית החורף אין לחוש, כיון שאינו פסיק רישיה שייכבה, אבל אם פתח בית החורף מכוון כנגד פתח הבית לחצר או לרה"ר, יזהר לסגור פתח הבית לפני שפותח פתח בית החורף.

בערב שבת אסור לקבוע את הנרות בדלת עצמה, מפני שבפתיחה וסגירה הוא מקרב או מרחיק את השמן מהנר, ומתחייב משום מבעיר או מכבה, ואע"פ שאינו מכוון לזה הוא פסיק רישיה, ובנר של שעה או חלב מותר. ויש מי שמתיר דס"ל דלא הוי פס"ר, וי"מ משום דס"ל דפס"ר דלא ניחא ליה מותר לכתחילה. והלכה כהאוסרים.

סימן תרפ"א

אין לברך ברכת בורא מאורי האש במוצאי שבת על נר חנוכה, כיון שאסור להנות מאורו ואין מברכין על נר

והוסיפו על השמן ביום השמיני הרבה יותר מכשיעור והדליקו בו, לכו"ע אסור להנות ממה שנשא, וא"כ יש שישים כנגד השמן הראשון. ואם לקח צלוחית של שמן לנר חנוכה ונשתמש בו כדי צרכו, לכו"ע הותר לא נאסר בהנאה. והשלטי גבורים מסתפק מה הדין בנתן שמן לחצי שעה ואח"כ ראה שזה יכול לדלוך יותר מחצי שעה, כגון שהפתילה דקה, האם הכל נאסר כיון שהקצהו מדעתו אף שזה בטעות, או לא.

סימן תרע"ח

דיני קדימה בנרות שבת וחנוכה

ויין לקידוש והבדלה

מי שאין ידו משגת לקנות נרות גם לשבת וגם לחנוכה, נר אחד לשבת קודם לנרות חנוכה, משום שלום ביתו, (וכן נר של שבת קודם ליין לקידוש), ולמרות שראוי שיהיו שני נרות לשבת, מ"מ נרות חנוכה גם כשהם למהדרין קודמים לנר השני של שבת. וי"א שבזמן הזה שמדליקים בפנים נר חנוכה קודם לנר שבת, ואע"פ שאסור להשתמש לאורה, הוי כשעת הסכנה שמניחו על שלחנו, ואף ששם צריך להדליק נר אחר להשתמש לאורו, היינו משום היכר שלא יאמרו לצורכו הדליקה, ובאמת גם אם אין לו נר אחר מותר אע"פ שבעל כרחו הוא משתמש על שלחנו בו, אבל רוב האחרונים הסכימו שאין לחלק בזה בין זמן הגמרא לזמננו, ומשמע שאם ידליקו לנר חנוכה יהיה אסור להשתמש לפניו.

נר אחד לחנוכה קודם ליין לקידוש והבדלה, משום פרסומי ניסא, וקידוש הרי אפשר לעשות על הפת, ועוד דמן התורה יוצא בזכירת דברים גם ללא יין, אמנם אם אין לו גם פת, קניית הפת דוחה אפילו נר של שבת.

סימן תרע"ט

סדר ההדלקה בערב שבת

בערב שבת מדליקים נר חנוכה (והיינו אחרי פלג המנחה שזה שעה ורבע לפני הלילה, ולא קודם, ומברך על ההדלקה כמו בחול) ואח"כ מדליקים נר שבת, די"א שאם ידליק נר שבת יהיה אסור במלאכה, אבל כיון שדעת רוב הפוסקים שקבלת שבת אינה תלויה בהדלקת נר שבת, אם הדליק נר שבת ולא קיבל שבת

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בין אתה להשם חוזר. וכתב הרמ"א שי"א שאם שכח בברכת המזון, כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו וכו', וכן יאמר בתפילה בדרך בקשה אחרי סיום התפילה לפני יהוה לרצון, וה"ה בפורים, ובר"ח טבת יאמרנו אחרי הרחמן הוא יחדש וכו', דתדיר קודם.

גם בתפילת מוסף של שבת ור"ח בחנוכה אומרים על הניסים, ואם לא אמרו אין מחזירין אותו.

סימן תרפ"ג

כל שמונת ימי חנוכה גומרים את ההלל, ואין אומרים תחנון בחול וצדקתך צדק בשבת ולמנוח וצידוק הדין, גם בערב חנוכה במנחה. ואין אומרים קל ארך אפיים בשני וחמישי, ולא יהי רצון אחר ספר תורה.

אחרי ההלל אומרים חצי קדיש, ואבל מתפלל לפני העמוד בערבית כמו בר"ח אבל לא בשחרית. ועיין בשערי תשובה אם מותר לומר הלל בבית האבל, והאבל בעצמו ודאי לא יאמר.

סימן תרפ"ד

קריאת התורה בחנוכה

בחנוכה קוראים בתורה בכל יום ג' קראים בפרשת הנשיאים, לפי שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה כסלו, ואף שחנוכת המשכן וקרבות הנשיאים היו בתחילת ניסן, מ"מ כיון שאז נגמרה מלאכת המשכן, וגם הנס של חנוכה הוא כחנוכת הבית, הרי זה מעין המאורע. ובסימן זה יבואר מה קוראים בכל יום, וכן סדר הקריאה בר"ח ובשבת חנוכה.

סדר הקריאה לשיטת השו"ע - ביום הראשון מתחילים לשיטת השו"ע בברכת כהנים, מפני שהנס נעשה ע"י כהנים. וכהן קורא עד "לפני המשכן" או עד "לחנוכת המזבח", (אבל הנוהגים לקרוא רק עד "ואני אברכם" מנהג טעות הוא וצריך לבטלו), והשאר יקראו לוי וישראל (לוי עד "ביום הראשון" וישראל מ"ביום הראשון"). ביום השני הכהן קורא מ"ביום השני" עד "פר אחד בן בקר", והלוי קורא עד "ביום השלישי", וישראל חוזר וקורא כל פרשת היום השני. וכן על דרך זה בשאר ימים.

הבדלה בלי להנות, אבל יכול לברך על הנר תחילה ברכת בורא מאורי האש, ולכבותו, ולחזור להדליקו לנר חנוכה, וזה עדיף דכיון דעביד ביה חדא מצוה ליעבד בה מצוה אחריתא, אלא שמדליקים לפני הבדלה וכדלהלן, וממילא אסור להבדיל על נר חנוכה.

מה קודם הדלקת נר חנוכה או הבדלה - לשיטת השו"ע והרמ"א מדליקים נר חנוכה ואח"כ מבדילים, בין בבית בין בבית הכנסת, כדי לאחר לצאת מן השבת כמה שאפשר וגם בנ"ח יש פרסומי ניסא, ואם שכח אתה חוננתנו יאמר המבדיל בין קודש לחול ואח"כ ידליק ואח"כ יאמר ויתן לך ואח"כ יבדיל. ודעת הט"ז ועוד כמה אחרונים שהבדלה קודמת לנר חנוכה מפני שהיא תדירה, וכבר נחלקו בזה הראשונים, ועל כן בבית הכנסת אין לשנות את המנהג להדליק ואח"כ להבדיל, ובבית דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ואין לגעור על שום אדם, כי יש לו על מי לסמוך.

סימן תרפ"ב

על הניסים

אמירת על הניסים בחנוכה - כל ח' ימי חנוכה אומרים על הניסים בברכת המזון בברכת הארץ ובתפילה במזדים, דעל הניסים עיקרו הודאה, ואם אמר על הניסים בעבודה והשלים תפילתו א"צ לחזור. ובברכת מעין שלש לא מזכירים חנוכה ופורים.

נוסח על הניסים - אומרים ועל הניסים ולא על הניסים, בין בתפילה בין בברכת המזון. אומרים כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל, ואם אומר ועל עמך ישראל יכול לומר כשעמדה עליהם. אין אומרים כשם שעשית וכו' כן עשה עמנו, דעיקר על הניסים הוא הודאה על העבר, (וי"א שהטעם משום שאין שואלים צרכים בג' ברכות ראשונות ואחרונות, וזה טעות, דבשביל ציבור שרי), אלא מסיים ועשית עמהם ניסים וגבורות, בימים ההם בעת הזאת, וי"א שאומרים כשם שעשית וכו', ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. אומרים להשכיחם תורתך, ולא להשכיחם מתורתך. צריך לומר שמונת ימי חנוכה אלו להודות.

אם לא אמר על הניסים אין מחזירים אותו, בין בתפילה בין בברכת המזון, בין בחול בין בשבת. אמנם אם נזכר באותה ברכה לפני שאמר את השם, אפילו נזכר

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אם החזן טעה וקרא בר"ח ד' קרואים בשל ר"ח, או שבשבת קרא המפטיר של ר"ח, אם לא הוציאו עוד ס"ת לא קוראים של חנוכה, דר"ח עיקר, אבל אם הוציאו ספר שני צריך לקרוא עוד עולה בשל חנוכה משום פגמו של ס"ת, וזה דוחה הדין דאין מוסיפין בר"ח על ד' עליות. ואפילו אם נזכרו בתחילת קריאת הרביעי לא יקרא גם של חנוכה, דאין מדלגים בתורה בשני עניינים. ואומרים קדיש אחרי החמישי, ואם אמרו אחרי הרביעי לא יאמרו אחרי החמישי.

אם קרא הכהן בטעות בשל חנוכה, הרמ"א כתב שיפסיק ויקרא בשל ר"ח, ועיין בסימן ק"מ אם יברך, ושם נתבאר שלמעשה צריך לברך לפני ולחריה. והט"ז כתב שהכהן יקרא של חנוכה והאחרים יקראו בשל ר"ח. והא"ר מצדד שאם קרא כבר ג' פסוקים יסיים, אבל בלאו הכי יפסיק באמצע ויקרא בשל ר"ח, וכן מצדד קצת במזור וקציעה, ומ"מ הרבה אחרונים ומכללם המ"א הורו להלכה כמו הט"ז, שכיון שהתחיל בשל חנוכה יגמור, והתחלה היינו שאמר ברוך אתה ד', אבל אם לא התחיל אף שנזדמן ס"ת המוכן לחנוכה יגלוהו ויקראו בס"ת השני, ואין זה פגם לס"ת כיון שקוראים בו אח"כ. ובר"ח טבת שחל בשבת אף אם טעו וקראו בשני בשל חנוכה ובשלישי בשל ר"ח מפטירים בשל חנוכה, ומ"מ בדיעבד אם קראו הפטרת ר"ח "השמים כסאי" יצאו.

מי שיש לו יאר צייט בחנוכה לא יחשב לפי ימי החנוכה אלא לפי ימי החודש, שהרי לפעמים ר"ח טבת יום אחד ולפעמים ב' ימים.

סדר הקריאה לשיטת הרמ"א - ביום הראשון מתחילים "ויהי ביום כלות משה" עד "ביום הראשון" והלוי והישראל קוראים "ביום הראשון". ובימים האחרים הכהן והלוי קוראים כמו לדעת השו"ע, והישראל קורא את היום הבא.

ביום השמיני הכהן והלוי קוראים פרשת ביום השמיני, והישראל קורא עד סוף פרשת נשא וכן פרשה ראשונה של בהעלותך עד "כן עשה את המנורה".

אחרי הקריאה אומרים חצי קדיש.

אם קראו בטעות נשיא אחר ממה שצריך לקרוא באותו יום, יצאו ידי חובה.

קריאת התורה והמפטיר וההפטרה בשבת חנוכה -

בשבת חנוכה מוציאים ב' ספרים, בראשון קוראים ז' קרואים לפחות בפרשת השבוע, ואומרים חצי קדיש, ובשני קוראים בשל חנוכה רק את הנשיא של אותו יום, ואם זה כ"ה כסלו קוראים מ"ויהי ביום כלות", (וכן בר"ח טבת קוראים לרביעי רק את הנשיא של אותו יום), ומפטירים "רני ושמוחי" לפי שנאמר בה "ראיתי והנה מנורת זהב כולה". ואם חלו שתי שבתות בחנוכה, מפטירים בשבת השניה בנרות דשלמה, ואם חלה חתונה בשבת זו, אף דבעלמא דוחים הפטרת השבוע ומפטירים "שוש אשיש" שהוא מעניינא דחתן, בחנוכה מפטירים בשל חנוכה בין בשבת הראשונה בין בשבת השניה, דפרסומי ניסא עדיף, והמ"א כתב שבשבת השניה מפטירים "שוש אשיש" אבל הא"ר כתב שמהרמ"א משמע שאין חילוק בין השבת הראשונה לשניה וכן נוהגין, ואינו נכון לצרף כמה פסוקים מ"שוש אשיש", דאין מדלגים מנביא לנביא.

אם ר"ח טבת חל בשבת מוציאים ג' ספרים, בראשון קוראים ששה קרואים או יותר בפרשת השבוע, וה"ה שאפשר לקרות חמשה קרואים בפרשת השבוע, והעיקר שבין כולם לא יפחות משבעה, וכשגומרים את הפרשה מניחים על הבימה גם את הס"ת השני ואין אומרים קדיש אלא רק מגביהים וגוללים את הס"ת הראשון, ופותחים את הס"ת השני וקוראים בו עולה אחד מ"וביום השבת" עד סוף פרשת ר"ח, וכשאומרים קדיש על השניה מניחים על הבימה את הס"ת השלישי, ובשלישי קורא המפטיר בשל חנוכה, ומפטירים רני ושמוחי.

אם חל ר"ח בחול מוציאים שני ספרים, בראשון קוראים שלשה בפרשת ראש חודש (הכהן עד רביעית ההין, הלוי עד ונסכה, וישראל עד ונסכו), והרביעי קורא בס"ת השני בשל חנוכה.

הלכות מגילה

סימן תרפ"ה

סדר ארבע פרשיות

חז"ל תיקנו לקרות ד' פרשיות בשנה מלפני ר"ח אדר עד ר"ח ניסן, ובסימן זה יבואר איזה פרשיות קוראים, ומתי ומדוע קוראים פרשיות אלו, וסדר ודיני קריאות אלו.

פרשת שקלים - חל ר"ח אדר (הסמוך לניסן) בשבת מוציאים ג' ספרי תורה, בראשון קוראים ששה אנשים בפרשת השבוע, ובמקום שנהגו להוסיף מוסיפים, ובשני קוראים פרשת ר"ח מ"וביום השבת", ומניחים את הס"ת השלישי לידה ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קוראים בפרשת שקלים (מתחילת כי תשא עד "ועשית כיוור נחושת"). ואם אחרי שגמר פרשת השבוע טעה ולקח

תמצית משנה ברורה חלק ו'

הס"ת השני אצלה ואומרים חצי קדיש, ובשני קוראים פרשת החודש, כדי לקדש חודש ניסן, דכתיב "החודש הזה לכם ראש חדשים" עד "תאכלו מצות", וקריאה זו מדרבנן, דעיקר הקידוש הוא בעת ראית הלבנה שמקדשין אותו הבי"ד. ומפטירים "בראשון באחד לחודש". ואם חל ר"ח ניסן בשבת קוראים בו פרשת החודש, ומוציאים ג' ספרים, בראשון קוראים פרשת השבוע, ומניחים את הס"ת השני אצלה ומגביהים את הראשונה וגוללים, וקוראים בשניה בפרשת ראש חודש מ"וביום השבת" עד "ונסכו" ומניחים את הס"ת השלישי אצלו ואומרים חצי קדיש ומגביהים וגוללים את הס"ת השני, ופותחים את הס"ת השלישי וקוראים למפטיר בפרשת החודש, ומפטירים בפרשת החודש ולא "השמים כסאי".

יוצרות - בפרשות שקלים והחודש יש יוצרות לשחרית ולמוסף, אבל בפרשות זכור ופרה לא תקנו יוצרות במוסף.

אם אירע שלא קראו אחד מד' פרשיות אין להם תשלומין בשבת הבאה. אבל באותה שבת, אם נזכרו אחרי ההפטרה, צריכים לחזור ולהוציא ס"ת ולקרות הפרשה בברכה לפני ולאחריה, ואח"כ אומרים קדיש ומפטירים בלא ברכה לפני ולאחריה. ואם נזכרו אחרי שהתחיל לברך על הפטרה ואמר השם, יגמור הברכה ויאמר קצת פסוקים מהפטרת השבוע כדי שתהיה לברכה מקום לחול, ולא יברכו אחריה, ויוציאו ס"ת, ויקרא עולה אחד מענינו של יום, ואחר ברכה אחרונה יאמר קדיש ויקרא הפטרה בלא ברכה לפני, ואחריה יברך. ואם נזכרו מיד אחר שברך ברכה אחרונה על התורה יוציאו ס"ת אחרת ויניח ליד הראשונה ויאמר קדיש, ויקראו אחר שיפטיר מענינו של יום בברכותיה.

אם קראו בטעות ד' פרשיות ומגילת אסתר באדר ראשון, צריך לחזור ולקרוא את המגילה באדר השני, ולענין הפרשיות בב"י משמע שא"צ לחזור, אבל בדרכי משה ובא"ר כתבו שצריך לחזור.

י"א שפרשת זכור ופרה חיובם מדאורייתא, דבזכור כתיב "זכור את אשר עשה", וגמרינן בגמרא שזכור היינו דווקא באמירה מתוך הספר, ולא די שיקבע הדברים בליבו, ועל כן צריך הקורא לכוון להוציא את כל השומעים, והשומעים צריכים לכוון לצאת. ואלו שגרים במקום שאין בו מניין צריכים לבוא למקום שיש מניין כדי לשמוע קריאת פרשיות אלו אף אם יש להם ס"ת, דאפילו אם נאמר שמנין לפרשת זכור זה מדרבנן, מ"מ עיקר הקריאה היא דאורייתא, ואם אינם יכולים לבוא

הס"ת שהיה גלול לפרשת שקלים ובירך לפני והתחיל לקרות, יסיים בפרשת שקלים, ואח"כ לעולה בס"ת השלישי למפטיר יקרא בפרשת ר"ח ולהפטרה יקרא "השמים כסאי", כיון שקריאת התורה הסתיימה בענין של שבת ור"ח. וה"ה בשבת פרשת החודש אם חל ר"ח ניסן בשבת והקדים לקרות בפרשת החודש.

אם ר"ח חל באמצע השבוע מקדימים לקרות בשבת שלפני ר"ח.

קריאה זו היא לזכרון מצות מחצית השקל שהיו חייבים לתת בכל שנה ללשכה עבור קרבן התמיד, והיו משמיעים על השקלים באדר הסמוך לניסן כדי שיביאו שקלים בר"ח ניסן שאז צריכים להביא עולות ותמידים ומוספים מתרומה חדשה, ואנו משלמים פרים שפתינו בקריאת ענין השקלים. ומפטירים "ויכרות יהוידע וכו' ", כי שם נזכר נדבות לבדק הבית, ולא קוראים הפטרת ר"ח, כיון שסיימו הקריאה בפרשת שקלים.

פרשת זכור - בשבת הסמוכה לפורים (אם ר"ח חל בשבת קוראים בח' אדר, ואם ר"ח חל בב' או ד' או ו' שקוראים שקלים לפני ר"ח מזדלגים שבת אחת ואח"כ קוראים זכור) מוציאים שני ספרים, בראשון קוראים בפרשת השבוע, ומניחים את הס"ת השני אצלה ואומרים חצי קדיש, ובשני קוראים פרשת זכור עד "לא תשכח", כדי לזכור מעשה עמלק, וקוראים אותה בשבת שלפני פורים כדי לסומכה למעשה המן שהיה מזרע עמלק, וכדי להקדים זכירת מחיית עמלק לעשייתה וכדכתיב "והימים האלה נזכרים ונעשים". ומפטירים ב"פקדתי את אשר עשה עמלק", ובלבוש איתא שמתחילים מ"וואמר שמואל".

פרשת פרה - בשבת שלפני פרשת החודש (והיינו בשבת שאחרי קריאת זכור אם ר"ח אדר חל בימים ב' או ד', ואם ר"ח חל בשבת לא קוראים פרה בט"ו אלא בכ"ב, ואם חל ר"ח ביום ו' לא קוראים פרה בט"ז אלא בכ"ג), מוציאים ב' ספרים, בראשון קוראים פרשת השבוע, ומניחים את הס"ת השני אצלה ואומרים חצי קדיש, ובשני קוראים פרשת פרה אדומה מתחילת פרשת חוקת עד "תטמא עד הערב", מפני שבמדבר שרפו את הפרה סמוך לניסן כדי להזות בה על ישראל מיד אחרי הקמת המשכן כדי שיהיו טהורים ויוכלו לעשות הפסח בזמנו, ואנו קוראים פרשה זו כדי להתפלל שגם עלינו יזרוק ד' מים טהורים במהרה.

פרשת החודש - בשבת הסמוכה לר"ח ניסן מוציאים ב' ספרים, בראשון קוראים פרשת השבוע, ומניחים את

תמצית משנה ברורה חלק ו'

שאחרי חנוכה תענית ציבור, אף שיחיד יכול להתענות ביום שאחרי חנוכה.

תענית אסתר

טעם התענית- מתענים ב"ג אדר, כי בימי מרדכי ואסתר נקהלו ביום זה להלחם ולעמוד על נפשם, והיו צריכים לבקש רחמים ותחנונים שיעזרם ד', ומצינו שביום מלחמה היו מתענים, ולזכר תענית זו אנו מתענים, ונקרא תענית אסתר כדי לזכור שד' שומע כל איש בעת צרתו אם יתענה ויחזור בתשובה.

אם פורים חל ביום ראשון מקדימים להתענות ביום חמישי, ולא בערב שבת מפני כבוד השבת, אך מי ששכח להתענות בחמישי יתענה בשישי. דעת הרמ"א שאם יש ברית בחמישי מותר לקרואים לאכול אפי"ם אם הם יותר מעשרה, אך יתענו בשישי, ולט"ז והא"ר אסורים לאכול ויעשו את הסעודה בלילה, ורק בעלי הברית מותרים לאכול אחרי המילה וא"צ להשלים למחר כמו דאיתא בתשעה באב, (אחרי חצות בודאי מותר, ולדעת הגר"א דווקא בתשעה באב צריך בעל ברית להתענות מעט, אבל בשאר ד' התעניות א"צ בעל ברית או חתן להתענות כלל, ויש להקל בזה כשהתעניות נדחים ובתענית אסתר אף כשאינה נדחית, ועכ"פ אחרי מנחה בודאי לכאורה יש להקל), והפמ"ג כתב שהמיקל כהרמ"א לא הפסיד, וכן במור וקציעה ובשבות יעקב הסכימו לדעת הרמ"א.

אמירת שיעור- מהרי"ל לא היה אומר את שיעורו בישיבה בתענית אסתר, מפני שטרודים לקנות צרכי פורים, אם לא שחל פורים ביום ראשון, וכן כשחלה תענית אסתר ביום ד' אמר שיעור, מפני שביום שישי אין לומר שיעור כיון שהוא שושן פורים וערב שבת. וכל זה מיירי לילך לישיבה, אבל הלימוד הקבוע בבית המדרש אינו בכלל זה, דאין בזה כ"כ ביטול צרכי סעודה.

אין אומרים צדקתך בשבת אם פורים חל ביום ראשון כמו שא"א תחנון בערב פורים בחול.

מי פטור מהתענית- תענית זו אינה חובה, לכן יש להקל בה בעת הצורך, ומעוברות מניקות וחולים שאין בהם סכנה א"צ להתענות, ונחלקו האחרונים אם צריכים לפרוע את התענית אח"כ, וגם נחלקו אם מעוברת מתענה כשאינה מצטערת, אבל יולדת תוך ל' לכו"ע אינה מתענה גם אם אינה מצטערת. וכואבי עיניים אם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אח"כ, אבל שאר בריאים לא יפרשו מהציבור, אפי"ם מי שהולך בדרך וקשה עליו התענית.

מ"מ יזהרו לקרותם מתוך הספר בנגינתם ובטעמם. והרבה אחרונים כתבו שפרשת פרה אינה מדאורייתא, ומ"מ גם במצוה דרבנן צריך לכוון לצאת ידי המצוה.

מי שיכול לשמוע במנין או פרשת זכור או קריאת מגילה, דעת התרומת הדשן שקריאת זכור עדיפה, דמגילה לרוב הפוסקים סגי בזמנו ביחיד, אבל המ"א מצדד שקריאת המגילה עדיפה, דבפרשת "ויבוא עמלק" שקורין בפורים מזכיר מעשה עמלק ויוצא ע"פ" הדחק ידי חובתו, והיינו מדאורייתא, וכתב המ"ב דא"כ צריך בעת שמיעת פרשה זו לכוין לצאת בזה מצות עשה של זכור, דמצוות צריכות כוונה, אבל עיקר דינו של המ"א צ"ע, שהרי המצוה היא שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכן נצטוינו למחות את שמו, וזה לא נזכר בפרשת "ויבא עמלק".

י"א שצריך לקרות זכר עמלק בצירי, וי"א שצריך לקרותו בסגול, ונכון שהקורא יקרא שניהם.

בכל ד' פרשיות אין מזכירין נשמות, ואומרים צדקתך צדק, ולענין אב הרחמים הדעות חלוקות, ולענין תענית של שובבי"ם ת"ת עיין בבאר היטב ובשערי תשובה.

הקדמה להלכות פורים

בזמן גלות בבל אחרי חורבן בית ראשון רצה המן הרשע להרוג את כל היהודים, והזמן שנקבע להריגתם בהסכמת המלך אחשוורוש היה ב"ג אדר, והקב"ה הפר את עצתו ונתן אחשוורוש ליהודים להרוג בשונאייהם ביום זה, ותלו את המן ובניו על העץ, וביום י"ד אדר נחו ועשו אותו יום משתה ושמחה, ובשושן הרגו היהודים באויביהם גם ביום י"ד ונחו בט"ו. ואנשי כנסת הגדולה תיקנו לעשות ביום י"ד לפרזים וביום ט"ו למוקפים משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, וכן לקרוא את מגילת אסתר ביום ובלילה.

סימן תרפ"ו

הספד ותענית לפני ואחרי חנוכה ופורים- מותר להתענות ולהספיד לפני חנוכה ופורים, והב"ח והפר"ח אוסרים תענית לפני חנוכה, ויש נוהגים להתענות לפני חנוכה במקום בערב ר"ח, ואין לשנות מנהגם, אבל לכתחילה אין לנהוג כך, ועכ"פ אין לגזור בו או ביום

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אפי' תלמוד תורה שהוא שקול כנגד כל המצוות צריך לבטל למקרא מגילה, ואפי' חבורה של מאה אנשים שלומדים באיזה בית צריכים לבטל וללכת לקרותה בציבור, דברוב עם הדרת מלך.

מת מצוה שאין לו קוברים דוחה מקרא מגילה. שיטת הרמ"א דאיירי שאין לו קוברים כדי צורכו וכבודו, ואיירי שיכול לקרוא את המגילה אח"כ, אבל אם לא יספיק לקרוא אח"כ, יקרא ואח"כ יקבור, שהרי יכול לקבורו בלילה, ואם ע"י שיעכב לא יוכל לקבור אח"כ, מת מצוה קודם. והמ"א הביא בשם כמה פוסקים דדוקא במת מצוה שמוטל בשדה בבזיון שאין לו קוברים כלל, אבל בעיר שיש לו קוברים מקרא מגילה קודם, אא"כ הוא ת"ח דתני וכ"ש אם הוא מתני לאחרים, שקבורתו קודמת למקרא מגילה, וכן הסכים הגר"א, אך כתב שאם התחילו להוציאו אין מפסיקים באמצע, אף אם לא יהיה שהות לקרות המגילה אח"כ. וי"א שמת מצוה גמור קודם למגילה אף שיפסיד לגמרי קריאת המגילה, אבל בשאר מתים ודאי לא יפסיד קריאת המגילה אלא יקרא ויקבור את המת בלילה.

סימן תרפ"ח

כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון

טעם חלוקת הקריאה לשני ימים - בעת הנס היהודים בכל מקום נלחמו בי"ג, ובי"ד נחו ועשו אותה משתה ושמחה, והיהודים שבשושן נלחמו גם בי"ד ונחו בט"ו, ולכן כשקבעו לדורות חילקו ג"כ לשני ימים, וכיון ששושן היתה מוקפת חומה קבעו שעירות המוקפות חומה יקראו בט"ו, אך כיון שבאותו זמן ארץ ישראל היתה חריבה וא"כ יהיו עיירות המוקפות בחו"ל חשובות מא"י, לכן תיקנו שכל מקום המוקף חומה מימות יהושע אע"פ שאינם מוקפות עכשיו יקראו בט"ו, והשאר בי"ד.

כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון, אפי' אינם מוקפים עכשיו, קורין את המגילה בט"ו, אף אם הם בחו"ל.

ואם אין בהם עשרה בטלנים (הבטלים ממלאכתם ועוסקים בצרכי ציבור בבית הכנסת, והיינו שהם קבועים תמיד להשכים ולהעריב בבית הכנסת להתפלל), לדעת השו"ע קורין בט"ו, ויש חולקים, וביד אפרים מצדד לחוש לשיטתם ולקרות גם בי"ד.

יש מתענים ג' ימים, שני חמישי ושני אחר פורים, זכר למה שהתענו בזמן אסתר.

משנכנס אדר מרבים בשמחה, ומי שיש לו דין עם עכו"ם ישפוט באדר.

בני עיר שנעשה להם נס יכולים לתקן בהסכמה וחרם עליהם ועל הבאים אחריהם לעשות פורים ביום שנעשה הנס. ומי שנעשה לו נס באדר ונדר לעשות פורים, בשנת העיבור יעשה הפורים באדר שני, אם לא שנעשה הנס באדר ראשון.

סימן תרפ"ז

מצות קריאת המגילה

חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום, זכר לנס שהיו צועקים בימי צרתם יום ולילה.

זמן קריאת המגילה - מגילה של לילה זמנה מצאת הכוכבים עד עמוד השחר, ואם לא קראה אז אפי' באונס לא יקרא אחרי עלות השחר, דיממא הוא. ועיין בסימן תרצ"ב אם אפשר לקרוא את המגילה מפלג המנחה. ושל יום זמנה מהנץ החמה והיינו תחילת הנץ, (שאין הכל בקיאים בעלות השחר ושמא יבואו להקדים), ואם קרא משעלה עמוד השחר יצא, ואם הוא קצת אנוס יכול לקרותה לכתחילה מעלות השחר. וסוף זמנה הוא שקיעת החמה, ואם נמשך עד בין השמשות יקראנה בלי ברכה.

מקום קריאת המגילה - מי שיש לו מקום שמתפלל בקביעות א"צ ללכת לבית הכנסת, והיינו כשבמקום שהוא רגיל להתפלל הוא ג"כ בית המדרש, דאינו מחויב ללכת לגדול, דאטו כל בתי כנסת קטנים יהיו מחויבים ללכת לגדול, אבל מי שיש לו מנין בביתו מסתבר שצריך ללכת לבית הכנסת שבעיר, משום פרסומי ניסא.

דיני קדימה במגילה מול שאר מצוות

מצות מגילה דוחה שאר המצוות, וכתב הרמ"א דהיינו אם אפשר לעשות את המצוה דאורייתא אח"כ, דאם תבטל המצוה דאורייתא לגמרי, אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני קריאת המגילה, והט"ז כתב בשם רש"ל וב"ח שתמיד מקרא מגילה קודם משום פרסומי ניסא, וכ"כ הגר"א.

מגילה קודמת למצות מילה אם יש שהות לעשות שתיהן, והעולם נוהגים למול קודם קריאת המגילה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אם הוא **במדבר** או **בספינה** אף שהוא בן כרך קורא בי"ד כרוב העולם.

ט"ו שחל בשבת לבני הכרכים

ביום י"ד (שישי) קורין את המגילה ונותנים מתנות לאביונים, וא"א על הניסים ואם אמר אין מחזירים אותו, (ובעיר המסופקת אומרים על הניסים בי"ד ובט"ו), ואין מוציאין בו ס"ת.

בט"ו (שבת) מוציאים שני ס"ת ובשני קורין ויבוא עמלק, ואומרים על הניסים, ומפטירים בכרכים ופקדתי כמו בח' באדר שקראו בו פרשת זכור, ושואלים ודורשים בהלכות פורים, והפר"ח אוסר לטלטל את המגילה, אבל כמה אחרונים מתירים.

בט"ז - (ראשון) עושים סעודת פורים ומשלוח מנות.

מהר"ל חביב סובר שהסעודה והמשלוח מנות בשבת, אבל הרדב"ז והמ"א והק"נ והנוב"י פסקו כהשו"ע, והפר"ח מצדד שיעשה בשתיהן.

המפרש בים והיוצא בשיירה, סעודת פורים משלוח מנות ומתנות לאביונים יקיים בי"ד, ומקרא מגילה אם יכול לקחת עמו מגילה מחויב לעשות כך ולקרוא בי"ד, ואם אינו יכול יקראנה בי"ג או בי"ב או בי"א בלא ברכה, וצריך עשרה, אך אפשר שגם קטנים מהני, ובדיעבד יוצא אף ביחיד, (והר"ן מסתפק אם הכפרים המקדימים ליום הכניסה חייבים לקרותה גם בלילה, וה"ה במפרש בים ויוצא בשיירה, ובטור משמע קצת שצריך לקרות גם בלילה). ואם אינו יכול להמתין לימים אלו השו"ע הביא י"א שיקרא מתחילת החודש, וכתב הרמ"א דהכי נהוג, אמנם אם תזדמן לו מגילה בי"ד יקראנה בברכותיה, אפי' אם קרא בי"ג. וי"א שהאידנא שבני הכפרים אינם מקדימים קריאת המגילה, ממילא אין קורין לפני י"ד בכל גוונא. בין עיר שהיה בדרך בלי מגילה ונזדמנה לו מגילה בט"ו, יקראנה בלי ברכה, אבל אחרי ט"ו לא יקרא. אם טעו וקראו הד' פרשיות והמגילה באדר א', יחזור ויקרא באדר ב'.

סימן תרפ"ט

הכל חייבים בקריאת המגילה, אנשים, ונשים (מפני שגם הם היו באותו הנס, וצריך האיש לקרוא בביתו לפני הבתולות והמשרתות, ויש שהולכות לעזרת נשים, אך

כרך מוקף היינו **שהוקף ואח"כ ישב**, או שישב על דעת להקיפו, וכן הדין בסתמא, אבל אם נודע שהחליטו להקיפו רק אחרי שישב קורא בי"ד, ואם נבנו בו אח"כ עוד בתים, הולכים אחר הרוב, ובמחצה צ"ע.

סמוך ונראה - כפרים או עיירות הנראים עם הכרכים, אפי' אינם סמוכים כגון שהם בהר, או שהם סמוכים אע"פ שאינם נראים, כגון שהם בעמק, קורין בט"ו, ואם הם רחוקים יותר ממיל לא חשיב סמוך, ונראה הרחוק יותר ממיל י"א שדינו ככרך, וכן דעת רוב הראשונים, אך י"א שזה רק אם משתתף עם העיר בעניינה, וי"א שאין דינו ככרך. ואם הכרך נעשה שמו, חוזר הסמוך לקרות בי"ד. הנכנס לכרך של עכו"ם קורא בט"ו. כרך שקוראים בו בב' הימים מספק, הסמוכים לו קורין בי"ד.

שושן עצמה קורין בה בט"ו אע"פ שלא היתה מוקפת בימות יהושע, לפי שבה נעשה הנס.

בן כרך אינו יכול **להוציא בן עיר** בי"ד, והפמ"ג כתב שבדיעבד יצא, ובן עיר אינו יכול להוציא בן כרך בט"ו אף בדיעבד.

כרך שהוא ספק אם הוקף בימות יהושע, קורין בי"ד ובט"ו ביום ובלילה, אך לא יברך אלא בי"ד שהוא זמן קריאה לרוב העולם, ונוהגים שמחה ומתנות לאביונים בשתיהן. וכן הדין **בטבריה**, משום שיש ספק אם הם נחשב חומה.

כתב המ"ב **שבמדינות אלו** שהם מצפון ומרוחקים מא"י אין לקרות בט"ו, כיון שידוע שלא היו מיושבים בימות יהושע.

בן עיר שהלך לכרך אם היה בדעתו בזמן נסיעתו מהעיר, לחזור למקומו עד זמן שיאיר יום ט"ו (שהוא זמן הקריאה במקום שהולך לשם, שעיקר הקריאה ביום), קורא בי"ד, ואף אם רואה שהוא מוכרח להתעכב בכרך גם בט"ו קורא שם בי"ד, אבל אם בנסיעתו היה בדעתו לחזור אחר שיאיר יום ט"ו, קורא בט"ו, וי"א שצריך זמן שראוי לקרוא בו את המגילה, ואפי' אם חזר לעיר ביום ט"ו לפני שקרא, קורא בעיר בט"ו.

בן כרך שהלך לעיר אם היה בדעתו בזמן נסיעתו לחזור למקומו לפני שיאיר יום י"ד קורא בט"ו, אף אם לבסוף נתעכב ולא חזר, אבל אם היה בדעתו לחזור אחרי שיאיר יום י"ד, קורא בי"ד אף אם חזר לכרך ביום י"ד, אמנם אם למעשה הקדים וחזר לכרך קודם תחילת יום י"ד קורא בט"ו.

בן עיר שעקר דירתו לכרך בליל ט"ו חייב לקרות בשתי הימים.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

מודר הנאה יכול לצאת יד"ח ממי שהוא מודר ממנו, דמצוות לאו ליהנות ניתנו.

מקום שאין מנין - אם רק אחד יודע לקרוא, הוא יוציא את כולם, ואם כולם יודעים לקרוא כל אחד קורא לעצמו דלהוציא אחרים בעיני עשרה, והפר"ח מצדד שזה רק לכתחילה אבל בדיעבד אם נתכוון לפטור יצאו אף אם הם יודעים, והמ"א מצדד שאף לכתחילה עדיף לעשות כך משום ברב עם הדרת מלך, אך כמה אחרונים דעתם כהשו"ע שכל אחד יקרא לעצמו. ומקום שיש מנין מחויב לחזר אחר מנין.

הבאת קטנים לקריאת המגילה - מנהג טוב להביא קטנים וקטנות שהגיעו לחינוך לשמוע מגילה, כדי לחנכם במצות פרסומי ניסא, ואף שחייב מדינא לחנכם, מ"מ י"ל דני"מ שלא יקרא להם בביתו אלא בציבור. אבל לא יביאו קטנים ביותר המבלבלים דעת השומעים, ואם הקטנים אינם שומעים ובאים רק כדי להכות את המן ועי"ז גם הגדולים אינם יכולים לשמוע, אין האב מקיים בזה מצות חינוך כלל, וצריך האב להשגיח על ילדיו שישמעו הקריאה, ויכולים להכות את המן בזמן הזכרתו כמנהגם, אך לא שיהיה זה עיקר הבאתם לבית המדרש. וראוי לכל מי שהיכולת בידו, שיהיה לו מגילה כשרה, ויקרא בלחש מילה במילה, דא"א לשמוע מהש"ץ מחמת הרעש.

נוהגים הקהל לקרות בקול רם הפסוקים "איש יהודי" "ומרדכי יצא" "ליהודים" "כי מרדכי" שהם עיקר התחלת הנס וסופו, כדי שלעורר הקטנים שלא ישנו ויתנו אל ליבם את הקריאה, ומקריין אותם את הפסוקים כדי לחנכם.

סימן תר"צ

דיני קריאת המגילה

אם צריך לעמוד - כשקורא לעצמו יכול לקרוא בישיבה, אך את הברכה יברך בעמידה וגם השומעים צריכים לעמוד בברכה, וכשקורא בציבור צריך לקרוא בעמידה מפני כבוד הציבור, והמטה יהודה מצדד שמותר לעמוד ע"י סמיכה בקריאת המגילה בציבור, ובשעת הדחק יש לסמוך על דבריו.

צריך לקרות את כל המגילה, ודעת רוב הפוסקים **שאם חיסר אפי' תיבה אחת** או אות אחת לא יצא יד"ח וחוזר ומברך, אך החיי אדם חושש לדעת הרי"ז שבתיבה שאינה משנה את הקריאה חוזר ואינו מברך.

צ"ע איך יוצאות שם, דא"א לשמוע שם כדין, גרים, ועבדים משוחררים (ויש מחייבים גם בעבדים שאינם משוחררים, אך לכו"ע אינם יכולים להוציא אחרים), וקטנים שהגיעו לחינוך מחנכים אותם לקרותה או לשומעה, וכן הדין בקטנות.

ציאת יד"ח מגילה בשמיעה

אדם המחויב במצוה יכול להוציא אחרים ידי חובתם אע"פ שהוא כבר יצא ידי חובת המצוה, דכל ישראל ערבים זה בזה, אך מי שמעיקרא לא היה מחויב אינו יכול להוציא אחרים, ובאשה נחלקו הפוסקים אם היא יכולה להוציא אחרים, וכדלהלן.

אפשר לצאת יד"ח קריאת מגילה **בשמיעה**, ויכוון הקורא להוציא והשומע יכוון לצאת.

חרש המדבר ואינו שומע כלל, לדעת השו"ע אינו יכול להוציא אחרים, (משום פרסומי ניסא ולפי זה מי שקורא לעצמו ולא השמיע לאזנו לא יצא אפי' בדיעבד, או משום שכיון שאינו יכול להשמיע לאזנו). והביאור הלכה דן אם החרש חייב לקרות לעצמו, ואמנם אם הוא שומע כשמדברים בקול רם יכול להוציא אחרים, ודעת כמה אחרונים שאפשר לצאת יד"ח אפי' מחרש גמור, ולדבריהם כ"ש שהוא חייב לקרוא לעצמו (ולהלכה חייב לקרוא לעצמו), אך גם לדידהו לכתחילה אין להעמידו להוציא רבים יד"ח. ומי שאינו שומע היטב מפני שכבדו אוזניו או מפני שהוא רחוק יזהר לקרוא בעצמו ממגילה כשרה, או עכ"פ להשלים תיכף את התיבות החסרות מהחומש.

קטן אינו יכול להוציא גדול, ויש מכשירים אם הגיע לחינוך, ובמקום הדחק שאין מי שיקרא אפשר להקל. וקטן שכבר יצא יד"ח אינו יכול להוציא אפי' קטן או אשה.

אשה י"א שאינה יכולה להוציא איש ואפי' יחיד, אבל יכולה להוציא אשה אחרת אך לא לנשים רבות, דזילא בהו מילתא, וכתב הרמ"א שי"א שכשהאשה קוראת מגילה מברכת לשמוע מגילה, והמ"א מצדד שלא תקרא לעצמה כלל אלא תשמע מהאנשים, ואם אין לה ממי לשמוע תקרא לעצמה ממגילה כשרה ותברך לשמוע מקרא מגילה. ואשה שכבר יצאה יד"ח אינה מוציאה לאשה אחרת.

אנדרוגינוס מוציא מינו ולא שאינו מינו, אף למ"ד שאשה יכולה להוציא איש.

טומטום אינו מוציא אפי' את מינו.

מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפי' את מינו, וי"א שאינו מוציא אפי' את עצמו, וכל זה דוקא למ"ד שאשה אינה מוציאה איש, דעבד דומה לאשה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

ולקוראה ומשם כסדר וכן יש לנהוג למעשה, ואם המשיך יחזור ויקרא על הסדר אפי' אם סיים את כל המגילה, אך לא יברך.

מגילה חסירה - צריך לקרוא מתוך מגילה כשרה, ואם קראה ממגילה פסולה לא יצא יד"ח. ואם הסופר השמיט תיבות פחות מחציה, אף שלכתחילה אין נכון לקרות במגילה כזו, מ"מ בדיעבד יצא (ובחציה ממש צ"ע), ואם אין לו מגילה אחרת מותר לקרות בה לכתחילה, אך אם השמיט יותר מחציה, ואפי' התיבות כתובות אך הם מטושטשות ואין רישומם ניכר או שהם חתוכות, לא יצא יד"ח. וכן אם חסר במגילה בהתחלה או בסוף לא יצא, ואפשר שאפי' אם חסר רק פסוק ראשון או אחרון לא יצא, אך אם חסר רק חלק מפסוקים אלו לא מסתבר להחמיר. וכן אם חסר באמצע ענין שלם לא יצא. וכן אם חסר או מטושטש מקצת האותיות, ברוב התיבות שבמגילה, לא יצא יד"ח.

מנהגי הקריאה

נשימה אחת - יאמר את עשרת בני המן וגם תיבת "עשרת" בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו יחד, אמנם בדיעבד אם הפסיק אפי' שהה כדי לגמור כולה יצא, וכתב הרמ"א שלכתחילה נוהגים לומר מ"חמש מאות איש" בנשימה אחת, משום שעשרת בני המן היו שרי חמישים על חמש מאות איש, אך אם יש לו נשימה קצרה ומשער שלא יוכל לומר הכל, טוב שיתחיל נשימה אחת מ"ואת פרשנדתא".

נוהגים לקרות הפסוקים איש יהודי, ומרדכי יצא, ליהודים, כי מרדכי, **בקול רם**, שהם עיקר התחלת הנס וסופו, משום שמחה, (ובסוף סימן תרפ"ט כתב המ"ב הטעם כדי לעורר את הקטנים שלא ישנו, ויתנו ליבם על הקריאה, ומקרים אותם את הפסוקים כדי לחנכם), והש"ץ חוזר וקורא, דמצוה לשמוע כל המגילה מתוך הכתב, ולא יאמרו הקהל את עשרת בני המן.

לא יפסיק בין פסוק לפסוק אלא כדי נשימה, מפני שצריך לקרותה כאיגרת.

כשאומר בלילה ההוא יגביה הקול, משום ששם מתחיל הנס.

כשאומר האגרת הזאת ינענע את המגילה.

הכאת המן - נהגו התינוקות לצור צורת המן או לכתוב שם המן על עצים ואבנים ולהכותם זה על זה כדי שימחה שמו, על דרך "מחה תמחה את זכר עמלק" ו"שם רשעים ירקב", ומזה נשתרבו המנהג להכות את המן כשקוראים את המגילה, ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחינם הוקבעו, ודעת המ"א שאפי' אם יש

קראה כולה או רובה **על פה** לא יצא יד"ח, ואם קרא רק מקצת המגילה בעל פה יצא בדיעבד. ואם קרא תחילת או סוף המגילה בע"פ יצא יד"ח, ודלא כהבגדי ישע.

קראה סירוטין והיינו שהפסיק באמצע, ואח"כ חזר למקום שפסק, אפי' אם שהה בינתיים כדי לגמור את כולה (והיינו מראש ועד סוף) יצא, ואמנם לכתחילה אסור לשהות הרבה, אך אם השהות היתה מחמת אונס חוזר לראש, אך לא יחזור ויברך (ועיין בסימן ס"ה ובבה"ל).

ואם הפסיק בשיחה ג"כ א"צ לחזור, אך גוערים במי שסח בינתיים, ומי שסח ולא שמע חלק מהקריאה, דעת כמה פוסקים שלא יצא יד"ח אפי' אם חיסר תיבה אחת, ולכן כל אחד יחזיק חומש בידו, כדי להשלים את התיבות שאינו יכול לשמוע כאשר הנערים מכים את המן וכדומה, וכך יוצא עכ"פ בדיעבד.

הקורא את המגילה למפרע והיינו שקרא פרשה או פסוק אחד לפני שקרא את שלפניו, או אפי' את התיבה שלפניו, ואח"כ קרא מה שדילג והמשיך מהיכן שאחז, לא יצא יד"ח, וצריך לחזור ולקרות ממה שדילג כסדר עד הסוף, ואם דילג פסוק ראשון וחוזר מתחילה צריך לחזור ולברך, כיון שהפסיק בין הברכה לתחילת הקריאה.

קראה מתנמנם והיינו שאם קוראים לו הוא עונה, אך לא יודע לאהדורי סברא, ואם מזכירים לו הוא נזכר, וכיון לצאת, יצא יד"ח, ואין חילוק בין תחילת שינה לסוף שינה, וגם השומעים ממנו יצאו יד"ח אם כיון להוציאם (ויותר נראה שחשב בתחילת הקריאה לפני שנתנמנם להוציא את השומעים), אך השומע כשהוא מתנמנם לא יצא יד"ח, דודאי חסר לו כמה תיבות.

כוונה לצאת יד"ח - צריך לכוון לצאת יד"ח, ואם היה עסוק בכתובה וקרא מתוך המגילה שהוא מעתיק ממנה שהיא מגילה כשרה, או שהיה קורא כדי להגיה, או שהיה דורש פסוקי המגילה, אם כיון לצאת יד"ח קריאת מגילה יצא, ואם לאו לא יצא, דמצוות צריכות כוונה, ואפי' עשה כך בכל המגילה יצא אם כיוון ליבו, ואם לא כיון אפי' בפסוק ראשון ואח"כ כיון לצאת לא יצא, והמגיה לא יצא אם קראה בניקוד שלא כראוי, וכשדורשה יזהר שלא יפסיק בעניינים שאינם מענייניו של יום, ובענייניו של יום שרי אפי' לכתחילה, ואין מזה ראייה לקה"ת, דהכא שרי כדי לפרסם הנס.

אם יש טעות בקריאה אין מדקדקים בזה, וי"א שדווקא כשאין שינוי משמעות, כגון שהחליף יהודיים ביהודים, אבל טעות אחר כגון במקום יושב קרא ישב, מדקדקים, דהוי כדילג אותה תיבה לגמרי, וצריך לחזור

תמצית משנה ברורה חלק ו'

קריאת המגילה בעשרה - צריך לחזר אחר עשרה לקריאת המגילה, כשקורא אותה בזמנה, ב"ד לעיירות ובט"ו למוקפים, וכ"ש אם קורא אותה שלא בזמנה (כגון המפרש בים והיוצא בשיירה ואינו מוצא מגילה לקחת עמו שמותר להקדים, או כשט"ו חל בשבת, דאי ליכא עשרה לא יברכו), ואם אינו יכול לקרות בעשרה יקרא אותה ביחיד, ויש להסתפק אם נשים מצטרפות לעשרה, אך קטנים ודאי אינם מצטרפים. ואם קראו אותה בצבור ויש יחיד שלא שמעה, אינו חייב לאסוף עשרה ויכול לקרותה ביחיד אפי' לכתחילה, וי"א שאף בזה צריך לחזר אחר עשרה. ויחיד הקורא מגילה בזמנה צריך לברך עליה, אבל שלא בזמנה לא יברך עליה.

קריאת המגילה בציבור בבית הכנסת - בזמן שקורין אותה בציבור בבית הכנסת, אפי' אם יש לו מאה אנשים בביתו מצוה ללכת לשם משום ברב עם הדרת מלך, וכן מי שחלונותיו פתוחות לבית הכנסת אפ"ה צריך ללכת לבית הכנסת.

הלשון והכתב

מי שאינו מבין לשון הקודש מ"מ יוצא יד"ח לכתחילה אם שמע בלשון הקודש והמגילה כתובה בכתב אשורית, ואם כתב כמה מילים בלשון אחר, לא יצא יד"ח לכמה פוסקים, (ונכון לכל ירא שמים שיהיה לו מגילה כשרה בידו ויקרא בה מילה במילה בלחשיה, שא"א לשמוע הכל מהש"ץ, ובפרט שהנערים מבלבלים).

ואם היתה כתובה תרגום או לשון אחר, אין יוצא יד"ח אלא מי שמבין אותו לשון, אפי' אם הכתב הוא אשורית, ובכתובה בלשון אחר א"צ לדקדק שיהיו האותיות מוקפות גויל.

ואם היא כתובה בלשון עברי וקרא בלשון אחר אף שמכיר את שתי הלשונות לא יצא, דהוי כקורא על פה, ולכן גם השומע לא יצא, אך אם קרא מקצתה בלשון אחר מסתבר שיצא, דלא גרע מקרא מקצתה בעל פה ממש שיצא בדיעבד.

ואם כתב בלשון אחד אך האותיות מלשון אחר לדעת הב"י יצא, ודעת כמה פוסקים דאין יוצאין בכל לשון אפי' ללועז אלא בכתב אשורית, אך דעת כמה ראשונים כהמחבר. ואם היתה כתובה כתב ולשון תרגום, והקורא אינו מבין אך השומע מבין, לא יצא יד"ח אף להמחבר. ואם הקורא מבין והשומע אינו מבין, השומע לא יצא.

ונוהגים בזמן הזה לכותבה ולקרותה בלשון ובאותיות הקודש.

במנהג צד איסור אין לבטלו, אך כמה אחרונים חלקו עליו, והחכם צבי היה רוקע ברגלו וטופח בסנדלו כשהגיעו להמן, וכשמכים צריך החזן לשתוק כדי שכולם ישמעו את הקריאה, וכיון שמצוי שהנערים חוזרים ומכים, טוב שכל יחיד יקרא פסוק או שניים מתוך המגילה בזמן ההכאה, והפמ"ג כתב שיצא שכרם בהפסדם שמבלבלים הרבה.

צריך לומר ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הגויים ברוכים כל ישראל, וגם חרבונה זכור לטוב.

דיני הקריאה בציבור

אסור לחזן לקרות את המגילה עד שאומרים לו קרא, וש"ץ קבוע שמינוהו לכך א"צ להמתין.

יכולים שניים או עשרה לקרותה ביחד, והשומעים מהם יוצאים יד"ח, אך אם מרגיש שאי אפשר לו לשמוע את כל התיבות בודאי לא יצא.

מי שיש לו מגילה שאינה כשרה לא יקרא עם הש"ץ אלא שומע ושותק, שמא השומע יתן ליבו לקריאתו ולא לקריאת הש"ץ, ולטעם זה גם אם יש לו מגילה כשרה לא יסייע לחזן, אא"כ מכוון להוציא כל מי שיתן ליבו לקריאתו, ויש מחמירים שגם בקורא לאדם אחד לא יקרא עם הקורא ממגילה שאינה כשרה, שמא יתן דעתו למה שקורא בעצמו. ולא יסייע שום אדם בעל פה לחזן, והא"ר מחמיר גם בזה גם בקורא להוציא יחיד. ולכן הפסוקים שקוראים השומעים בקול, לכתחילה צריך הש"ץ לחזור ולקרותם מתוך מגילה כשרה, והשומעים יכוונו לצאת בקריאתו.

צריך להאזין ולשמוע כל הקריאה, ואם חיסר אפי' תיבה אחת, בין בשמיעה בין בקריאה, לא יצאו וצריך לחזור.

כוונה לצאת ולהוציא - הקורא צריך לכוון להוציא את השומעים, והשומעים צריכים לכוון לצאת, וזה לעיכובא אפי' בדיעבד בין ביום בין בלילה, ומספיק לכוון בתחילת הקריאה, וש"ץ מסתמא דעתו על כל השומעים אפי' אלו שאחורי בית הכנסת, והעומדים בבית הכנסת מסתמא מכוונים, אך העובר אחורי בית הכנסת צריך לכוון בפירוש.

הקורא לציבור **יפשוט את המגילה כאיגרת** אפי' מה שעתידי לקרות, ויכפול דף על דף כדי להראות הנס, ויזהר שלא יגררה ע"ג קרקע, והפמ"ג כתב שגם אם היא תלויה הוי גנאי לכתבי הקודש, ויפשוט קודם שמתחיל לברך שלא יהיה הפסק, וכשגומר חוזר וכורכה כולה ומניחה לפניו, ואח"כ מברך, ואפי' אם התחיל ברוך אתה אם לא אמר השם מפסיק וכורך ואח"כ מברך.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

כתב השו"ע שעושים לה עמוד בסופה ומקום חלק בתחילתה כדי להקיפה בו, והרמ"א כתב שנהגו שלא לעשות לה בסופה עמוד כלל, וכתב המ"ב שמניחים חלק בתחילתה, וגוללה מסופה לתחילתה, והגר"א מפקפק מאד על דברי הרמ"א.

כתיבת האותיות - חק תוכות (שהשלים צורת האות ע"י הסרת הדיו שמסביב) ברובה פוסל, אבל במיעוטה אינו פוסל. ודין המגילה כספר תורה לענין שצריכה כל אות להיות מוקפת גויל, ולענין חטוטרות (שעושים לאות ח') ותלית הרגל של ה' וק', וכל האותיות בצורתם ובחסרות ויתרות (ובדיעבד כשכבר קרא בה או לכתחילה כשאין לו אחרת, חסרות ויתרות לא פוסלות, שהרי אף בהשמיט בה אותיות כשרה ויכול לברך עליה), וכן שאר הדינים הם כמו ס"ת, ולכן צריך שיהיו השורות שוות זה לזה והיינו שלא יצאו ג' אותיות מחוץ לשורה, ויהיה רוחב העמוד כמו שיעור תיבת למשפחותיכם ג' פעמים. וצריך לכותבה מתוך הכתב, או שיהיה אחד מקריא לו בעל פה כדי שלא יטעה, ואם עבר וכתב בעל פה י"א שאסור לקרוא בה מלבד בשעת הדחק, וצריך לכתחילה להוציא כל תיבה מפיו קודם שיכתבנה אפילו אם הוא כותב אותה מתוך הכתב, ובדיעבד אין להחמיר אם לא טעה. כתב השו"ע ש"א שהיא צריכה תגין וי"א שאינה צריכה, והרמ"א כתב שנהגו לתייגה.

כתבה נכרי או אפיקורוס פסולה.

עושים כל פרשיותיה סתומות, ואם עשאן פתוחות פסולה, ובשעת הדחק יש להקל, והפמ"ג מסתפק אם יברך, ובלבושי שרד מצדד שאפשר לברך.

עשרת בני המן יש לכותבם כשירה, ולא כשאר שירות שמשאיר חלק מעל הכתב, אלא משאיר חלק בין כתב לכתב כפלים מגודל הכתב, ואם לא עשה כך המגילה פסולה. וצריך לכתוב תיבת "איש" בראש הדף והיינו בראש השיטה וא"צ דווקא בראש הדף, ואת ה"ואת" יכתוב בסוף השורה, ובסוף הדף יכתוב את תיבת "עשרת". וכתב הגר"א שיותר טוב שלא יכתוב תיבת איש בראש הדף, מפני שע"ז יצטרך לעשות אותיות גדולות שימלאו את כל העמוד (שהרי תיבת עשרת צריכה להיות בסוף העמוד, ולא נמסר לנו לכתוב עשרת בני המן באותיות דאלפא ביתא רבת'), ובנשמת אדם מקיים מנהג ישראל לכתוב איש בראש הדף והשיטה ו"עשרת" בסוף הדף והשיטה, ויכתוב התיבות בדף זה ארוכות בגודל כמה שיטות לפי הצורך, אבל לא יכתבם בכתובה גסה יותר משאר המגילה, וכן דעת השער אפרים, וכתב שמה שנהגים לכתוב עשרת בני המן באותיות גדולות אין בזה קפידא, כיון שהם כתובים בדף בפני עצמו, ע"ש, וכתב בשער הציון שהעושה כדעת הגר"א אין להקפיד בזה בדיעבד אף שאינו כמנהג העולם, ומותר לקרוא במגילה זו ולברך עליה,

מי שידוע גם אשורית אינו יוצא בלע"ז, ואינו יכול להוציא גם מי שאינו מבין לה"ק, וי"א שיוצא. מהשו"ע משמע שסותם כדעה ראשונה, ומ"מ אינו חוזר ומברך.

יש למחות ביד הקוראים לנשים בלשון לע"ז אע"פ שכתובה בלע"ז, כיון שהקוראים מבינים לה"ק ויש לחוש לדעת הפוסקים הנ"ל שאין יוצאין, ועוד שהרי בכל מקום שיוצא בלע"ז, צריך לקרוא "האחשתרנים בני הרמכים" בלה"ק, ואם יקרא תיבות אלו לנשים בלה"ק, הרי אסור לכתחילה לקרותה בשתי לשונות כדלהלן לענין כתיבה, ואם המגילה כתובה בלה"ק וקוראה בלע"ז הוי כקורא ע"פ ולא יצאו. וגם הקוראים בשני הימים להחמיר, לא יקראו בלע"ז.

אם המגילה כתובה **מקצתה בלשון אחד ומקצתה בלשון אחר**, מי שמבין יצא בדיעבד, אע"פ שאין פרשה שלימה בלשון אחד, אבל לכתחילה אין נכון להיות כתובה בב' לשונות.

סימן תרצ"א

דיני המגילה

יש דברים שבהם דיני המגילה כדיני ספר תורה, דכתיב "ונכתב בספר", ויש דינים שבהם המגילה צריכה להיות כאיגרת כדכתיב "האיגרת הזאת", ופרטי דינים אלו ודינים נוספים במגילה ובכתיבתה יבוארו להלן.

במה כותבים - אין כותבים את המגילה אלא בדיו (ועיין בזה בסימן ל"ב), ואם כתבה במי עפצים עם גומא או במי קנקנתום כשרה, (ולהגר"א כוונת השו"ע שמכשיר בהם כשכתבה במי עפצים וקנקנתום יחד) אבל אם כתבה במי עפצים ללא גומא או בקנקנתום לחוד או בשאר צבעים פסולה.

על מה כותבים - אין כותבים אלא על הגויל (עור שלא נחלק והסירו ממנו רק את השיער ותיקנו שם, ובצד הבשר לא הוסר כלום) או על הקלף (עיין בזה בסימן ל"ב), כספר תורה. ואם כתבה על נייר או על עור שאינו מעובד פסולה.

א"צ לעבד את העור לשמה, וי"א שצריך לעבדו לשמה, וכן פסק רבי משה מינץ, ובדיעבד יש להתיר, ואם אין מגילה אחרת יקרא בה לכתחילה אך טוב שלא יברך עליה.

המגילה צריכה **שרטוט** על כל שיטה ושיטה כספר תורה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

אם קרא **במגילה גזולה יצא**, ואין מברכים עליה, ואפילו אם קנאה בשינוי מעשה לא יברך, וכן הדין בלולב.

סימן תרצ"ב

ברכות המגילה

בלילה מברך הקורא ג' ברכות, על מקרא מגילה, שעשה ניסים, ושהחיינו, וביום לדעת השו"ע לא יברך שהחיינו, ולדעת הרמ"א יברך שהחיינו.

יכון המברך והשומע בברכת שהחיינו שמברך ביום גם על משלוח מנות וסעודת פורים.

מי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה, וי"א שראוי לברך על היום, וצ"ע למעשה, ואם בירך על המגילה בלילה לכו"ע לא יברך ביום.

אם נשתתק הקורא באמצע המגילה יתחיל השני ממקום שפסק, וא"צ לברך מחדש. יכול אחד לברך ואחר לקרוא, בין ברכה ראשונה ובין ברכה אחרונה, ובלבד שיכוון להוציא את השומעים והם יכוונו לצאת, ואם אבל קורא את המגילה יברך אחר את הברכות, מפני שאינו מברך להוציא רבים בברכת שהחיינו.

אם לא בירך לא לפניו ולא לאחריו יצא, ואם נזכר באמצע שלא בירך, יברך בין הפרקים.

אחרי המגילה נוהגים לברך הרב את ריבנו וכו', ולא יאמר הקל הרב, וכן לא יאמר הקל הנפרע, אלא ברוך אתה ד' הנפרע. ונהגו לומר בלילה אשר הניא, אבל לא ביום מפני שכבר אמר פיוטים.

יחיד מברך ברכות שלפניה אבל אינו מברך אחריה.

מי שכבר יצא יד"ח יכול לברך להוציא אחרים, וכ"ש שיכול לקרוא להוציא אחרים, וי"א שאם השומעים יודעים לברך יברכו הם, ומנהג העולם להקל להוציאם בכל גוונא.

הקורא לנשים יקרא אחרי שיצא בעצמו בקריאה בציבור, אכן אם מכוון שלא לצאת שפיר דמי לצאת אח"כ בקריאת הציבור, וכשמברך לנשים טוב שיברך לשמוע מגילה.

אין לשוח בזמן הקריאה, בין הקורא בין השומע, ואפי' בדברי תורה, ולענין דיעבד אם השומע חיסר אפי' תיבה אחת לא יצא יד"ח, אבל הקורא יצא, ואפי' לכתחילה לפעמים מותר, כגון לשאול בין הפרקים מפני הכבוד,

ובפתחי עולם כתב שדעת החת"ס כדעת הגר"א. ואם כתב אחרי תיבת עשרת עוד שיטות כשרה, ויש מחמירים, ובשער אפרים כתב שאם יש מגילה אחרת כתובה כדינה אין לקרות בה בציבור לכתחילה, אא"כ זה טירחא דציבורא להמתין למגילה הכתובה כדינה.

צריך להאריך בכתבת הו' של ויזתא ע"י זקיפת הראש הכפוף של הו' שתהיה כעין זקופה, לרמז שכולם ניתלו בזקיפה אחת, ועכשיו נהגו כדעת האומרים שצריך לעשות את הו' גדולה. ובדיעבד אם לא האריך בו' דויזתא כשר. וי"מ שהכונה שצריך להאריך בקריאת הו' דויזתא, והיינו שלא יחטוף אותה.

תפירת יריעות המגילה - אם תפר את המגילה בחוטי פשתן [ולא בגידים] פסולה, ואם הטיל בה שלשה חוטי גידים כשרה, ובלבד שיהיו משולשות, וכיון שיש כמה פירושים מה הכונה משולשת, צריך לצאת ידי כולם, והיינו שיעשה ג' תפירות בראשה של כל יריעה וג' בסופה וג' באמצעיתה, ותפירה אחת בסוף הרבע הראשון ועוד תפירה אחת בתחילת הרבע האחרון, ואם אין לו עוד גידים מוטב לתפור את השאר בחוטי פשתן מאשר להשאיר בלא תפירה, אבל אם יש לו יתפור הכל בגידים. והתפירה תהיה מבחוץ ולא מבפנים. ואם כולה תפור בגידים א"צ לדקדק כמה תפירות יש. ולא יתפור ממש בראש ובסוף היריעה, אלא יניח מעט קלף ואז יתפור, ובמשהו סגי.

מגילה הכתובה בין שאר הכתובים אין קוראים בה בציבור בעשרה, ואם קרא לא יצא, (ובפר"ח מברא דהיינו דווקא שלא בזמנה שאין קוראים אלא בציבור, אבל בזמנה אפשר לקרוא במגילה הכתובה בין הכתובים), אבל יחיד קורא בה כל שהיא כתובה בגליון כספר תורה, ומשמע שיכול לקרות בה לכתחילה, אבל מהרא"ש והטור משמע שרק בדיעבד יצא. ואם היה הקלף שלה בולט או חסר משאר היריעות למעלה או למטה שיש לה היכר בפני עצמה, יוצא בה גם בציבור.

מגילה שהיא נקודה אינה נפסלת בכך, ואם אין מי שיודע את הטעמים בעל פה מותר **לכתוב גם את הטעמים** במגילה ולברך עליה, (ואם אין טעמים במגילה מותר לקרותה בלא טעמים כמבואר בסוף סימן קמ"ב). וכן אם כתב בדף הראשון **ברכות או פיוטים** אינה נפסלת בכך, אבל לכתחילה לא יכתוב הברכות במגילה.

אם אין מגילה יקרא **בחומש העשוי בגלילה** בלא ברכה, אבל בחומש שלנו לכו"ע לא יצא, ובפמ"ג כתב שראוי לקרות גם בזה בלא ברכה כדי שלא תשתכח תורת מגילה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

תתקבל על התפילה שבסדר קדושה. ובשחרית יאמר חצי קדיש אחר שמונה עשרה, ואחר סדר קדושה יאמר קדיש תתקבל.

אחר המגילה יאמר **ואתה קדוש**. ובמוצאי שבת יאמר לפני כן ויהי נועם, ויבדיל אחר סדר קדושה, ואחר ההבדלה יאמר ויתן לך.

על הניסים - בין בלילה (אפי' אם מתפלל מעריב לפני צה"כ, ואף לפני קריאת המגילה), בין ביום, אומר על הניסים, ואם שכח על הניסים אין מחזירים אותו. ואין אומרים על הניסים בט"ו, אך אם אמרו אין מחזירים אותו. וכרכים המסופקים אומרים בהם על הניסים בשני הימים.

בשחרית משכימים לבית המדרש.

אין לחלוץ התפילין עד אחרי המגילה, דדרשין "ויקר" אלו תפילין.

אין קורין הלל, דאכתי עבדי אחשוורוש אנן.

אין נופלים על פניהם, ואין אומרים למנצח וקל ארך אפים, בשני ימי הפורים.

קריאת התורה - קורין פרשת ויבוא עמלק עד מדור דור אף שאין בה אלא ט' פסוקים, וכתב השו"ע שיכפול פסוק אחרון, והרמ"א כתב שאין המנהג לכפול. ומחזירים את הס"ת לפני קריאת המגילה. ואומרים חצי קדיש.

קורין המגילה, ומברכים אחריה ברכת הרב, וצריכים כולם לשמוע הברכה, ואין אומרים קדיש, ואח"כ אומרים סדר קדושה.

מילה לדעת הרמ"א ימולו לפני קריאת המגילה, והפר"ח כתב שיקדים קריאת המגילה.

סימן תרצ"ד

זכר למחצית השקל

כתב הרמ"א שי"א שיש לתת לפני פורים ג' פעמים חצי מהמטבע הקבוע באותו מקום באותו זמן, זכר למחצית השקל.

זמן הנתינה לרמ"א הוא בליל פורים לפני מנחה, והמ"א כתב שנותנים בשחרית לפני קריאת המגילה, ועכשיו נוהגים לתת קודם מנחה, ובשחרית נותנים מעות מגילה. יש להסתפק אם עני המתפרנס מן הצדקה מחויב לתת.

והש"ג מסתפק מה נקרא בין הפרקים, ור' שלמה קלוגר כתב שהפרקים הם מתחילה עד איש יהודי, ומשם עד בלילה ההוא, ובמחצית השקל מביא שהפרשיות הסתומות נקראים פרקים. ואם שח בין הברכה לתחילת הקריאה, בין השומע בין הקורא, הפסיד את הברכה, וגם בין סוף הקריאה לברכה אסור להפסיק, ובדיעבד אם שח אחרי המגילה, יש לעיין להטור אם יכול לברך ברכת הרב, ולבעל העיטור בודאי יכול לברך.

מה אסור לעשות לפני קריאת המגילה - אין לאכול וכ"ש לישון לפני קריאת המגילה, אפי' מי שהתענית קשה עליו, והמ"א מתיר טעימה בעלמא, ואין להקל אלא לצורך גדול, והיינו חולה קצת, או מי שמתענה והתענית קשה לו, ושיעור טעימה היינו כביצה פת או משקין בשיעור כביצה, ואם הוא אדם חלוש והשהיה יזיק לבריאותו ויכול לבוא לידי חולי ואין מספיק לו טעימה, מותר לאכול, אך בקש מאחד להזכיר לו לקרוא את המגילה אחר אכילתו. וגם ביום אין לאכול לפני קריאת המגילה אף אחר התפילה.

קריאה לפני הלילה - לשיטת השו"ע מי שאינו יכול ללכת לבית הכנסת וקשה לו התענית עד שיבוא לקרוא בשבילו, מותר לשמוע מגילה מפלג המנחה, והיינו שעה ורבע לפני הלילה, אך כל זה אם הוא נזהר תמיד להתפלל מנחה לפני פלג. ויתפלל לפני הקריאה. וכתב המ"ב שעדיף שיטעם קודם הקריאה מאשר לקרוא מפלג המנחה שהרי לדעת הפר"ח אינו יוצא לפני צה"כ אפי' בדיעבד, ואפי' בבין השמשות אין לקרות דבעיני לילה דזוקא, ובביה"ש יש להסתפק אם יצא בדיעבד, ואם הוא אונס או הכרח גדול יש לצדד להקל. וכתב החיי אדם שאפי' אם קרא מקצתה לפני צה"כ לא יצא, ויחזור ויקרא בלי ברכה, ומ"מ המיקל לחולה ויולדת למהר הקריאה מבעוד יום קצת, יש לו על מי לסמוך, ואפשר שבמקום דחק גדול אף בציבור יש להקל לקרות אף שאין עדיין לילה גמורה.

מי שיש לו ספק אם קרא את המגילה, אפשר דלא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא. פמ"ג.

סימן תרצ"ג

התפילות בפורים

קדיש תתקבל - המ"א מצדד שאחר שמונה עשרה יאמר קדיש תתקבל, ואחרי ואתה קדוש יאמר קדיש שלם בלי תתקבל, והא"ר כתב שיכול לומר גם שם

תמצית משנה ברורה חלק ו'

העניים, ומראה כאילו מקיים בהם מתנות לאביונים, ואף בעיר חדשה אם יש בזה דרכי שלום נותנים. אם אין עניים ישראלים, יכול לעכב המעות שגבו, או מה שרגיל לתת, ונותנם במקום שירצה.

סימן תרצ"ה

סעודת פורים

מצוה להרבות בסעודת פורים, ויוצא יד"ח בסעודה אחת.

בלילה - סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא יד"ח, דאינו חייב לאכול בלילה, אך גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה, ואף אם י"ד חל במוצאי שבת ועשה סעודה חשובה בסעודה שלישית, מ"מ ירבה קצת בלילה לכבוד פורים, אך ביום צריך להרבות יותר. ונכון ללבוש בגדי שבת גם מבערב, ואח"כ ימצא בביתו נרות דולקות ושלחן ערוך ומיטה מוצעת. י"א שיש לאכול זרעונים בפורים בלילה הראשון, ויש שאין אוכלים בשר בלילה שלא יטעו שזה סעודת פורים.

תענית בפורים - אין להתענות בפורים מלבד תענית חלום, ויתענה עד אחר מנחה, ויאכל לפני השקיעה רק פעם אחת, והנשבע להתענות בפורים יראה להתיר שבועתו.

יש שנהגו ללבוש בגדי שבת ויו"ט בפורים, וכן נכון לעשות.

טוב לעסוק מעט בתורה לפני הסעודה.

זמן הסעודה - נוהגים לעשות סעודת פורים אחרי מנחה, ולא בשחרית משום שטרודים במשלוח מנות, וכשהגיע מנחה אסור להתחיל סעודה לפני מנחה, ויתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוב הסעודה צריכה להיות ביום, אך יכול לעשות את הסעודה בשחרית. רמ"א. והשל"ה כתב שעדיף לעשות הסעודה בשחרית. ביום שיש לכתחילה יעשו הסעודה קודם חצות משום כבוד שבת.

יקבץ אנשי ביתו וחבריו, דא"א לשמוח כראוי ביחיד, אך שיהיה שמחה של דברי תורה.

חייבים במשתה ושמחה קצת בב' הימים, ב"ד ובט"ו.

י"א שאם הזיק את חבריו מכח שמחת פורים, ולא התכוון להזיק, פטור מלשלם, והב"ח כתב שאין לפטור בנזק גדול, בין בגוף בין בממון.

יש לתת שלשה חצאי גדולים במדינות אלו, והביאור הלכה דן לאיזה מטבע הכונה, וכתב שמי שיכול לתת רובל כסף וג' חצאי גדול פולני"ש אשריו טוב לו. עוד כתב שמה שהגבאים שמים בקערה ג' חצאי רובל כסף, וכל אחד מקבלם בעד מעותיו ונותנם בקערה, אינו מחזור.

אין חייב לתת זכר למחצית השקל אלא מגיל כ', וי"א שחייב מגיל י"ג, והמנהג לתת גם בעד בניו הקטנים, ואשה מעוברת בעד ולדה, וכל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק.

י"א שיתן מחצית השקל לצדקה מלבד ג' מחצית אלו, ואין נוהגים כך.

מתנות לאביונים

כל אדם בין איש בין אשה חייב לתת לפחות שתי מתנות לשני עניים, ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה דעת כמה אחרונים שהוא חייב לתת ממה שנתנו לו.

לכתחילה יתן דבר הראוי להנות ממנו בפורים, מאכל, או מעות שיוכל להוציאם בפורים.

הפמ"ג מסתפק מה השיעור, והריטב"א כתב ששיעור כל מתנה הוא שוה פרוטה.

יכול להחליף סעודתו עם חבריו, ולכן עני המתפרנס מן הצדקה יתן ב' מתנות לב' עניים והם יחזירו לו. ויש להסתפק אי מהני מתנה ע"מ להחזיר, ובמשלוח מנות לא מהני, ואם מחלק מחצית השקל לעניים יוצא יד"ח מתנות לאביונים.

מוטב להרבות במתנות לאביונים מאשר בסעודה ובמשלוח מנות, שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמוח לב עניים יתומים ואלמנות. וצריך לתת שתי מתנות משלו, והשאר יכול לתת ממעשר.

לא יתן לעניים לפני פורים שמא יאכלו קודם פורים, ומנהג העולם לתת קודם פורים, וחוזר ונותן גם בפורים.

אין לגבאי לשנות מעות פורים לצדקה אחרת, אלא לוקחים הרבה עגלים ומה שלא יספיקו לאכול בפורים ימכרו ויפול לכיס של צדקה. והעני יכול להשתמש במעות למה שירצה, אף שגבו אותם לצורך סעודת פורים. ובני העיר נחלקו הפוסקים אם יכולים לשנותם. וכתב הב"י שאם חשב על מעות לחלקם לעניים בפורים אינו רשאי לשנותם, אף שלא הוציא בשפתיו.

אם יש מנהג בעיר לתת מעות פורים לחזן, יכול הגבאי לתת ממעות פורים, אבל אין יוצאים בזה ידי מתנות לאביונים אפי' אם החזן עני, אא"כ מחלקים מהם לעניים.

אין מדקדקים במעות פורים אלא כל הפושט יד נותנים לו, ובמקום שנהגו ליתן אף לעניי עכו"ם נותנים, אבל במקום שלא הורגלו בכך, הנותן פרוטה לעכו"ם גוזל את

תמצית משנה ברורה חלק ו'

בבנין ציון מסתפק אם יוצאים יד"ח כשמביא בעצמו, או דבעינן דווקא ע"י שליח.

אם אין לו, מחליף עם חברו, ויוצא יד"ח אף שהולך לסעוד אצלו.

משלוח מנות ומתנות לאביונים זמנם ביום, ואם קיים ביום אינו נפק"מ במה שמוסיף עוד בלילה.

הטורי אבן מסתפק אם אפשר כששולח לפני מקיים גם משלוח מנות וגם מתנות לאביונים.

אם שולח לחבירו וחבירו אינו רוצה לקבל או מוחל שאומר הריני כאילו התקבלתי יצא, ויש חולקים.

אשה חייבת במשלוח מנות כאיש, והמ"א כתב שלא ראה שזנהרים בזה, ואולי רק אלמנה חייבת, אבל נשואה בעלה שולח בשבילה, ומ"מ יש להחמיר.

איש ישלח לאיש ואשה לאשה אבל לא להיפך, שמא ישלח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין, אבל במתנות לאביונים אין לחוש.

עיר שהיא ספק מוקפת, לפר"ח ישלחו ב"ד, והפמ"ג מפקפק בזה.

סימן תרצ"ו

מה אסור ומה מותר לעשות בפורים

מלאכה - מעיקר הדין היה מותר מפני שלא קיבלו לעשותו יו"ט, אך במקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, [וכתב הרמ"א דהכי נהוג בכל מקום], וע"י גוי מותר, והעושה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם, י"א שאם זרע אינו מצמיח, וי"א שאינו מרויח אך אינו מפסיד, ופרקמטיא מותר מפני ששמחה היא לו, וכן בנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו, או אבורנקי של מלכים שעושים לצל, וכן מותר לעשות מלאכת מצוה כגון לכתוב פסקי הלכות וכן פשטי המקרא ואגרת שלום ומזכרת חובותיו, וכל דבר שאינו צריך עיון גדול, אך יראה שלא ימשך ויתבטל משמחת פורים, ומותר לכתוב מגילה, וכן מותר לעשות אפ"י מלאכה גמורה לצורך פורים. ומותר לעשות מלאכה בפרזים בט"ו או בכרכים ב"ד, ויש מחמירים בזה, וזה תלוי במנהג המקום.

הספד ותענית - י"ד וט"ו אסורים בהספד ותענית, לכל אדם בכל מקום, ושני הימים אסורים בין בכרכים בין בפרזים, ואין ללכת לקבר לקונן בסוף השבעה, ורק האבל יכול ללכת עם חזן שיאמר לו השכבה, ולא ילך אף בערב פורים שלא יחשבו העולם שהאבילות נפסקת

על הניסים - אומר על הניסים בברכת המזון בברכת הארץ, ואם שכח נחלקו הפוסקים אם מחזירים אותו, וספק ברכות להקל, ואם כבר אכל סעודה אחת אינו חוזר לכו"ע, אלא כשיגיע להרחמן יאמר הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו'. ואם גומר סעודתו בלילה מ"מ יאמר על הניסים, ואם הלילה הוא שבת יזכיר רק רצה, וי"א שאף בחול לא יאמרו בלילה, ונוהגים כסברא ראשונה (ובזה אם שכח בודאי אינו חוזר אפ"י לדעת המחמירין הנ"ל), אך אם התפלל מעריב י"א שלא יאמר אח"כ על הניסים, ונכון שיברך לפני התפילה להוציא עצמו מהמחלוקת, ואם רוצה שיתפללו בזמן כמו תמיד, יברך ויאמר על הניסים ויתפלל מעריב, ואח"כ ימשיך לאכול ולשתות ולשמח, שהרי מצוה בשמחה ב' ימים.

שתית יין

חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן (מפלתו) לברוך מרדכי (שעלה לגדולה, שהיא טובה גדולה יותר), שהרי ודאי נתן תודה לד' על ב' דברים אלו לפני שנשתכר, ולא יפסיק לתת שבח על כך עד שלא יבחין בין טובה זו לטובה זו. והטעם שיש מצוה להשתכר היא משום שמיתת ושתי ומפלת המן היו ע"י משתה, והשכרות היא כדי להזכיר את הנס הגדול. ומ"מ כל זה למצוה ולא לעכב.

הזהירות בשכרות - יזהר בנט"י וברכת המוציא וברכת המזון, ויהיה שמחה של מצוה, ואפשר שצריך כוונה לשם מצוה בסעודה ובמתנות לאביונים ובמשלוח מנות.

וכתב הרמ"א שי"א שא"צ להשתכר כ"כ אלא ישתה יותר מהרגלו וישן, ואז לא יכיר בין ארור המן לברוך מרדכי, וכתב המ"ב שכך ראוי לעשות. והמאירי כתב שלא יפחית עצמו מתוך השמחה, שלא נצטוונו על שמחה של הוללות ושטות, אלא שמחה של תענוג שיגיע מתוכה לאהבת ד' ולהודאה על הניסים. והח"א כתב שכיון שהנס היה ע"י יין צריך לשתות יותר מהרגלו, אך אם יודע שיזלזל באיזה מצוה או שיפסיד תפילה, או שינהג בקלות ראש, מוטב שלא ישתכר, וכל מעשיו יהיו לשם שמים.

משלוח מנות

חייב לשלוח ב' מנות לאיש אחד, וכל המרבה הרי זה משובח.

יכול לשלוח בשר או שאר מיני אוכלים או משקין, וכן אוכל א' ומשקה א', וצריך אוכל מבושל ולא חי, דבעינן שיהיה ראוי לאכילה מיד, וי"א שכיון שהוא שחוט וראוי להתבשל מיד שרי. ולא ישלח בגדים ושאר דברים. וי"א שאם שלח לעשיר דבר פחות לא יצא, ושאר פוסקים לא הזכירו דין זה, ונכון לזהר בזה לכתחילה.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

משלוח מנות ומתנות לאביונים - י"א שהאבל חייב לשלוח מנות (בספר חסידים - בשר או מעות לעניים) ולתת מתנות לאביונים אפי' בשבעה, אך לא ישלח דבר שמחה, ואם מת אביו בפורים מותר לשלוח ביום היארצייט. ואין שולחים לאבל משלוח מנות בתוך י"ב חודש (על אביו או אמו, או שלושים בשאר קרובים), אפי' דבר שאינו של שמחה, אך אם הוא עני מותר לשלוח לו מעות אפי' בשבעה, ובמקום שנהגו להקל בשאלת שלום מותר לשלוח לו בתוך י"ב חודש דברים שאינם שמחה, אבל לא בשלושים. ואם אין בעיר אלא אבל ישלח לו, אא"כ מחל על מנתו.

אונן - (היינו כל זמן שלא נקבר המת) י"א שמותר בבשר ויין, והמ"א כתב דהיינו ביום, אבל בלילה אפי' ליל י"ד אסור, ובט"ו אסור בפרזים בבשר ויין, וכתב הרמ"א שבלי ל"ד חייב במקרא מגילה ותפילה וק"ש, כיון שאין דרך לקבורו אז, אך המ"ב מפקפק בזה, והביא מהדרך החיים שבלילה ישמע המגילה מאחר. וביום שרוצה לקבורו, לרמ"א קבורת המת קודמת לשאר המצוות, ויקרא ויתפלל אחר הקבורה, והמ"א כתב דקריאת המגילה קודמת לקבורה, אך האונן יקרא פעם שניה אחרי הקבורה בלי ברכה, ולענין ק"ש ותפילה ותפילין פטור לפני הקבורה, וע"ע בסימן ע"א.

לא ילבש - הרמ"א כתב שמותר ללבוש פרצופים בפורים, וכן גבר שמלת אשה, ואשה שמלת גבר, וכן מותר בכלאים דרבנן, ויש אוסרים אך המנהג כסברא ראשונה. והב"ח כתב שיש לבטל מנהג זה בין בפורים בין בנישואין, אך אם רק מלבוש אחד ממלבושיו הוא של אשה וזה ניכר, אפשר שאין למחות בהם, והכנסת הגדולה והשל"ה הזהירו להתרחק מזה.

לא תגזול - בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה אין בזה משום לא תגזול, (ומותר לברך על מה שחוטפים, אך שומר נפשו ירחק מזה וממלבושים דכלאים), וכן נהגו מעת קריאת המגילה עד ליל סעודת פורים ב' לילות ויום אחד, ובלבד שלא יעשו דבר שאינו כהוגן, על פי טובי העיר.

סימן תרצ"ז

דיני פורים קטן

י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלים בהם על פניהם, ואין אומרים מזמור יענך ד' ביום צרה וקל ארך אפים (שדינים

בפורים. והנשים מענות כולן יחד, ומטפחות כף אל כף, אבל לא שתהא אחת מקוננת וכולן עונות אחריה, ואחר שנקבר המת לא מענות ולא מקוננות.

נישואין - כתב השו"ע שמותר לישא אשה בפורים, בין בי"ד בין בט"ו, והמ"א כתב שיעשה הנישואין ביום י"ג ואת הסעודה בערב, ובשע"ת כתב שהמנהג כדעת השו"ע, ובחמד משה כתב שעדיף לעשות את החופה בסוף יום י"ד, ואת סעודת פורים מקודם. פדיון הבן וברית מילה מותר.

אבילות לאבל

לשיטת השו"ע אבל נוהג כל דיני אבילות בחנוכה ופורים, ויתפלל מעריב בביתו, אך למגילה ילך לבית הכנסת, ועדיף שיאסוף מנין לביתו. ואם חל פורים במוצאי שבת והאבל נמצא בבית הכנסת בשבת במנחה אחרי שאכל סעודה ג' בביתו, לא יצא משם עד אחרי מעריב ומגילה. (ולדין שאוכלים סעודה ג' בבית אחרי מנחה, יתפלל מעריב ויקרא מגילה בביתו אם יש לו מנין, ואם אין לו ילך לביהכ"נ מבעו"י ויהיה שם למעריב ומגילה). ולמחרת לא ילך אלא למגילה אם אין לו מנין בביתו.

והרמ"א כתב שאין אבילות בפורים לא בי"ד ולא בט"ו, ואפי' אבילות יום הראשון נדחית, אבל דברים שבצינעא נוהג, ועולה לו למנין שבעת ימי אבילות כמו שבת, ואפי' מת בפורים. ולהט"ז לא ילך מביתו לבית הכנסת לתפילה, ולמ"א והדרך החיים בשחרית ילך, וכתב הפמ"ג שהעושה כך לא הפסיד, וילך לבית הכנסת לשמוע מגילה ביום אפי' אם יש לו מנין בביתו, אך לא יצא מפתח ביתו לענייני רשות, ובלילה אם יש לו מנין בביתו יתפלל וישמע מגילה בביתו, ואם חל במוצאי שבת ילך לבית הכנסת מבעוד יום, ואם אין לו מנין יתפלל בביתו וילך לשמוע מגילה בבית הכנסת, ולא יצא מביתו מלבד לקריאת המגילה, ובט"ו לא יצא מביתו אף לשחרית, אך א"צ לחלוץ מנעליו ולשבת ע"ג קרקע.

ופשט המנהג במדינות אלו לא להתאבל לא בי"ד ולא בט"ו, ובפרט אין להחמיר בחליצת המנעלים ושיבה ע"ג קרקע, ומ"מ יראה למעט במיני שמחה שעושים.

אם אין אחר שידוע לקרוא את המגילה כל כך בנקודות וטעמים ודקדוק האותיות, טוב יותר שיקראנה האבל.

אין אומרים צדוק הדין ולא קדיש, ולחכם בפניו אומרים קדיש אחרי שדורשים עליו.

תמצית משנה ברורה חלק ו'

משתה ושמחה - כתב הרמ"א שי"א שחייבים להרבות במשתה ושמחה בי"ד אדר ראשון (אבל לא בט"ו אף לכרכים המוקפים חומה), ואין נוהגים כך, ומ"מ ירבה קצת בסעודה לכבוד הנס שנעשה בעיתים הללו, כדי לצאת ידי המחמירים, וטוב לב משתה תמיד, ובהגהות תשב"ץ כתב שיש להרבות, ורבינו יחיאל מפאריש היה רגיל להרבות ולהזמין בני אדם.

מי שאירע לו נס באדר וקיבל על עצמו לעשות תמיד יום משתה ושמחה, אם הנס אירע בשנה פשוטה יעשה בראשון, ואם הנס אירע במעוברת בשני יעשה בשני, ואותה סעודה שעושים בשביל הנס היא סעודת מצוה ככל סעודה שעושים לזכר נפלאות ד'.

שוה), ואם חלו בשבת אין אומרים צדקתך, אבל שאר דברים שנוהגים באדר שני אין נוהגים בהם, ואין אומרים בהם על הניסים כיון שאין קורין בהם את המגילה, ואם אמרו אין מחזירים אותו.

הספד ותענית אסורים בהם, ויש מתירים, וכתב הרמ"א שהמנהג כסברא ראשונה. **ואבילות** נוהגת בהם לכו"ע. ואם נדר **להתענות** בפורים קטן י"ל שהנדר חל, אבל אם נדר בסתמא להתענות ימי ב' וה' בכל השנה, י"ל שדעתו היה מלבד פורים קטן.

מזמור לאסף יש מקומות שנוהגים שלא לאומרו בכל יום שלא אומרים תחנון, ויש מקומות שאומרים בכל יום מלבד ביום שאומרים הלל.